* श्रीगणेशायनमः

पद्मपुराणस्थषष्ठोत्तरखण्डोत्तरार्द्ध भागस्थ

विषयानुक्रमणिका

[illegible]यः

अध्याय संख्या विषयः

अध्याय संख्या	विषयः	पृष्ठाङ्कः
२४८	श्रीकृष्णचरिते रुक्मिणीविवाहवर्णनम्	८९६
२४९	सत्यभामाविवाहपूर्वकस्यमन्तकमण्युपाख्याने सत्राजितपुत्रस्य वनेसिंहद्वारामृत्युः स्यमन्तकमणिहरणञ्च जाम्बवतासिंहवधो मणिप्रापणञ्चमणिहरणाय कृष्णस्योपरि अनपवादस्तमपाकर्त्तुमण्यनुसन्धित्सोः कृष्णस्य जाम्बवता युद्धं जाम्बवत पराजयः पूर्वजन्मनि रामकृतां प्रतिज्ञां स्मारं स्मारं जाम्बवता कृष्णप्रार्थनं जाम्बवतीपरिणयः सत्राजित्पुत्र्याश्च कृष्णेन विवाहो नरकासुरवधः सत्यभामाया शचीकृतापमानवर्णनं तन्निशोधयितुं गरुडोपरि कृष्णद्वारा कल्पवृक्षानयनमिन्द्रद्वारा कृष्णप्रार्थनं शचीकृतं सत्यासम्मानम्	८९७
२५०	बाणासुरस्य संग्रामवर्णने बाणेनाऽनिरुद्धरोधनं नारदमुखेन यादवैर्ज्ञानं तत्र शैवगणप्रमथैः यादवयुद्धे ज्वरोत्पत्तिः कृष्णद्वारा महादेवमूर्च्छनं पार्वतीप्रार्थनया मूर्च्छाहरणं शङ्करकृता कृष्णस्तुतिः	९०२
"	कृष्णेन युद्धे शिवमूर्च्छावर्णनम्	९०५
"	शिवकृता कृष्णस्तुतिः	९०७
२५१	श्रीकृष्णचरिते काशिराजपौण्ड्रकवासुदेवतत्पुत्रसुदक्षिणादिहननवाराणसीविध्वंसनवर्णनम्	९०९
२५२	श्रीकृष्णचरिते अवतारसंवरणपूर्वकं कृष्णद्वारा सुदाम्नः सर्वस्वदानं सुदर्शनं	
"	सम्मार्जनं नैधनतीर्थे दानं महात्म्याख्यानञ्च	९११
"	मुनि शापस्मरणं यदुवंशनाशाऽर्जुनप्रतिज्ञा	९१३
"	श्रीकृष्णस्य स्वधामगमनम्	९१७
"	भगवन्महत्ववर्णनम्	९१७
२५३	उमामहेश्वरसंवादे भविष्यपुराणविधानं वैष्णवशासाख्यानम्	९१८
"	विष्णोरविनाशत्ववर्णनम्	...

समाप्तेयं पद्मपुराणस्योत्तरखण्डस्योत्तरार्द्धभागस्य विषयानुक्रमणिका

॥ शुभमस्तु ॥

---

* श्रीगणेशायनमः *

पद्मपुराणस्यसप्तमक्रियायोगसारखण्डस्य

विषयानुक्रमणिका

—*—

श्री ...बिली नागरी प्र...
क्रमांक
दिनांक
पुस्तकालय

समाप्तेयंक्रियायोगसारीयाविषयानुक्रमणिका

कलिकातानगर्यां गुरुमण्डलग्रन्थमालाप्रकाशिकायां मोदप्राप्यशोधसंस्थायाः-
सम्पादनकार्येनियोजिता विद्वद्वरणचञ्चरीकाः लक्ष्मणदुर्गवास्तव्य-
ब्रह्मदत्तत्रिवेदि-नवलगढ़ (जयपुर) वास्तव्य मिश्रोपनामक
कन्हैयालाल-दाधीचोपाह्व रामनारायणशास्त्रिणः

* श्रीगणेशायनमः *

विनम्र निवेदन

ईशा वास्यमिदँ सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् ।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्यस्विद्धनम् ॥

ईश्वर का आदेश है कि सृष्टि के सारे प्राणी मेरी ही आत्मा हैं। ज्ञान
द्वारा प्राणीमात्र की पूर्णरूपेण रक्षा का ध्यान रखते हुए अपना भोग जोकि प्रकृ
द्वारा निर्दिष्ट किया हुआ है—भोगो। (किसी की भी हिंसा मत करो। सब
प्राणी सृष्टि की परिचर्या में पूर्णरूपेण सहायक हैं)। किसी भी प्राणी की श
(द्रव्य) हरण करने की मन में भावना भी न आने दो। यही कल्याण का मार्ग है

वेदश्चैवाऽभ्यसेन्नित्यं शुचौ देशे समाहितः ।
धर्मशास्त्रं तथा पाठ्यं ब्राह्मणैः शुद्धमानसैः ॥
स्मृतिहीनाय विप्राय श्रुतिहीने तथैव च ।
दानं भोजनमन्यच्च दत्तं कुलविनाशनम् ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मशास्त्रं पठेद् द्विजः ।
श्रुतिस्मृती च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्मिते ॥

(लघुहारीत स्मृ

समाहित मन से शुद्ध देश में वेद का अभ्यास करे। उच्च भावों से ध
शास्त्रों का पठन-पाठन करे। स्मृति एवं श्रुतिहीन जो मनुष्य हैं उनका भोज
नित्यकर्म व्यवहार अपने तथा कुल के लिये हानिकारक है। अतः यत्नपूर्वक ध
शास्त्र को पढ़े। महर्षियों द्वारा रचित वेद, स्मृति एवं पुराणादि धर्मशास्त्र मा
मात्र के नेत्र [प्रकाश] हैं।

मानवमात्र से मेरी करबद्ध प्रार्थना है कि संस्कृत भाषा पढ़ें। महर्षि प्र
श्रुति स्मृति आदि का उच्च आदर्श रखते हुए प्राणीहित की भावना से मनन
सच्चे ज्ञान की प्राप्ति करें। इसी में अपना कल्याण है।

"कामये दुःखतप्तानां प्राणिनामार्तिनाशनम्"

४, डाइव रो,
कलकत्ता-१

आपका सेवक:—
मनसुखराय मोर्

कामुकं पञ्चमं प्रोक्तमुत्पन्नं गन्धमादने । षष्ठं वै मानसं तीर्थं देवानां स्वयमेव च
सप्तमं चित्रकाख्यं तु हारे पर्वते शुभे । अष्टमं गौतमाख्यं च मन्दरे निर्मितं पुरा ॥
महोत्कटं तु नवमं दशमं स्थानेश्वरम् । एकादशं कान्यकुब्जं यत्र तिष्ठति वामनः ॥
द्वादशं मलयं चैव कुब्जाम्रकमतःपरम् । विश्वेश्वरं गिरिकर्णे केदारं मद्रिदायकम्
यातं हिमवतः पृष्ठे गोकर्णे गोपकं तथा । स्थानेश्वरं हिमाद्रौ च विल्वके विल्वपत्रिक
श्रीशैले माधवं तीर्थं भद्रं भद्रेश्वरे तथा । वाराहे विजयं प्रोक्तं वैष्णवं कोल्लापे गिरौ

रौद्रं तु रुद्रकोटे तु पैत्र्यं कालञ्जरे गिरौ ।
कपिले कापिलं तीर्थं मुकुटे कर्कोटकं तथा ॥ १३ ॥
शालग्रामोद्भवं तीर्थे मल्लिकायां सुरेश्वरि ! ।
नर्मदायां शिवाख्यं तु मायायां विश्वरूपकम् ॥ १५ ॥

उत्पलाक्षसहस्राक्षं जातं वै रैवते गिरौ । गङ्गायां पितृतीर्थं च विष्णुपादोद्भवं तथा

विपाशायां विपापा च पाटले पुण्ड्रवर्धनम् ।
नारायणं सुपार्श्वे तु त्रिकूटे विष्णुमन्दिरम् ॥ १६ ॥

विपुले विपुलं नाम कल्याणं मलयाचले । कौरवं कोटितीर्थे च सुगन्धं गन्धमादने॥

कुब्जाम्रके त्रिसन्ध्यं तु गङ्गाद्वारे हरिप्रियम् ।
शैलं विन्ध्यप्रदेशे तु वदर्यां सारस्वतं स्मृतम् ॥ १८ ॥
कालिन्द्यां कालरूपं च सह्याद्रौ सायकं स्मृतम् ।
चान्द्रं चन्द्रप्रदेशे तु रमणं तीर्थनायकम् ॥ १९ ॥

यमुनायां मृगाख्यं तु करवीरे कुरूद्भवम् । विनायके पर्वते वै ह्युमाख्यं तीर्थमेव च ॥
आरोग्यं भास्करे देशे महाकाले महेश्वरम् । तीर्थमभयदं नामामृताख्यं विन्ध्यकन्धरे
मण्डपे विश्वरूपं च स्वाहाख्यं चेश्वरे पुरे । वैगलेयं प्रचण्डायां चाण्डिकं मरकण्टके
सोमेश्वरं तथा तीर्थं प्रभासे पुष्करं तथा । देवमातृं सरस्वत्यां पारायतटे स्थितम्
महालयं महापद्मे पयोष्ण्यां पिङ्गलेश्वरम् । सिंहिकायां तथा तीर्थं सौरधे रविसंज्ञकम्
कृत्तिकाक्षेत्रे शाङ्करं शङ्करे गिरौ । उत्पलाख्यं ततो दिव्यं सुभद्रासिन्धुसंगमे

नारायणं महत्त्वेव पर्वते विष्णुसंज्ञके । जालन्धरे मतः प्रोक्तं तीर्थं विष्णुमुखं च यत् मारे च तारकं प्रोक्तं पर्वते विष्णुसंज्ञके । देवदारुवने पौण्ड्रं पौण्ड्रं काश्मीरमण्डले भीमं हिमे हिमाद्रौ च तुष्टिकं पौष्टिकं पुनः । कपालमोचनं तीर्थं ज्ञातं मायापुरे तथा शङ्खोद्धारं महत्त्वेव देवं च शङ्खधारकम् । पिण्डे च पिण्डदं नाम सिद्धे चैकालयं [illegible] ब्रह्मोद्‍ विष्णुधामं तु धर्मकामार्थमोक्षदम् । कौशल्योत्तरे कूले कुशद्वीपे कुशोदकम्

मन्मथं हेमकूटे तु कुमुदे सत्यवादनम् ।

चन्द्रल्यामान्यकं तीर्थं विन्ध्ये च मातृकं स्मृतम् ॥३९॥

त्रिवेणे महाभयं तीर्थं तीर्थानां पावनं स्मृतम् । कौशले सर्वतीर्थानामुत्तमं शृणु सुन्दरि विष्णोर्नामसमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति । [illegible] हेमवर्णा वा [illegible] सुरूपं नाममात्रेण [illegible] तु । [illegible] देवो [illegible] ये पठन्ति [illegible] मुनिगणैः [illegible] । एवं [illegible] देवं विष्णुं सर्वेश्वरं प्रभुम् निषेवामि महादेवि [illegible] । [illegible] तु तीर्थानां [illegible] [illegible] सर्वपापैः प्रमुच्यते । [illegible]

सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् ।

[illegible] स्मृतम् ॥ ३८ ॥

ये [illegible] । [illegible] [illegible] याति विष्णोः परं पदम् [illegible] ॥

[illegible] ॥ ४० ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायामुत्तरखण्डे [illegible] जम्बूद्वीपस्थतीर्थवर्णनं नाम [illegible] ॥ १३५ ॥

त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

वेत्रवतीमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

वेत्रवत्यास्तु माहात्म्यं वक्ष्यामि शृणु सुन्दरि ! ।
यत्र स्नात्वा विमुच्यन्ते यावदाभूतसंप्लवम् ॥ १ ॥

वृत्रेण च कृतः कूपो महागम्भीरसंज्ञकः । कूपात्सा निःसृता देवी महापापौघनाशि
यथा गङ्गा तथेयं च सरिच्छ्रेष्ठा सुरोत्तमे । अस्या दर्शनमात्रेण पापौघा यान्ति च क्षय

शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि इतिहासं पुरातनम् ।
यच्छ्रुत्वा पापिनो दोषैर्विमुक्ताः कर्मबन्धनात् ॥ ४ ॥

चम्पके नगरे चैव राजा राज्यं करोति सः । सदा दुष्टो दुष्टरूपो जनानां स प्रपीडक
अधमोऽधर्मरूपश्च विष्णुनिन्दापरायणः । देवद्विजनिहन्ता च आश्रमाणां विदूषकः
वेदनिन्दापरः श्रीमान्मूर्खो वा निर्घृणः शठः । असच्छास्त्रेषु निरतः परदाराभिमर्शक
विदारुणेति नाम्ना च संजातो मूर्ख एव च । कदाचिद्दैवयोगेन आगतस्तां नदीं प्रति
आखेटकसमायुक्तः स्वयं कुष्ठी सुरेश्वरि ! । महापापादयं जातो ब्राह्मणानां च निन्दनात्

वृथावादी दुरात्मा च शठो वै निर्घृणः पशुः ।
वेदनिन्दारतो नित्यं गोशास्त्राणां प्रदूषकः ॥ १० ॥

एवं विधो वने भ्राम्यंस्तृषार्तः स क्षुधान्वितः । अश्वादुत्तीर्य राजासौ जलं पीत्वा गृहं गतः
तेनैवोदकपानेन गतं कुष्ठं न संशयः । बुद्धिस्तु निर्मला जाता तस्य राज्ञो विशेषत ॥
विष्णौ भक्तिः समुत्पन्ना तदा तस्य सुरेश्वरि । ततः प्रभृति कालेन स्नानं वै कृतवान्सदा
निर्मलो बहुपापेभ्यो जातस्तत्र सुरेश्वरि । इह लोके सुखं भुक्त्वा कृत्वा यज्ञाननेकशः

विप्रेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा स गतो वैष्णवं पदम् ।
इति ज्ञात्वा तु मां देवि ! वेत्रवत्यां विशेषतः ॥ १५ ॥

—न्ति वै विप्राद्यै मुक्ता नगनन्दिनि । राजसंतोषाय वैश्योपाङ्गुद्राया सुरसत्तमे

येऽत्र स्नानं प्रकुर्वन्ति ते मुक्ताः पापबन्धनात् ।
कार्तिके वाथ माघे वा वाह्नो वा वेदनिन्दकः ॥ १७ ॥
सरितां संगमे स्नात्वा मुच्यते देवि किल्बिषात् ।
साभ्रमत्या. समं यत्र नन्द्याः सङ्गः प्रदृश्यते ॥ १८ ॥
तत्र स्नात्वा विशेषेण मुच्यते ब्रह्महा सदा । वेदूकं नगरं दिव्यं स्वर्गगं तु याऽनघे
ब्रह्मणा तत्र वै देवि योगाश्च बहवः कृताः । तत्र स्नात्वा च भुक्त्वा च पुनर्जन्म न विद्यते
सा द्वितीया स्मृता गङ्गा कलौ देवि ! विशेषतः ।
ये नराः सुखमिच्छन्ति धनमिच्छन्ति ये नराः ॥ २१ ॥
स्वर्गमिच्छन्ति ये लोकास्ते वै स्नात्वा पुनः पुनः ।
इह लोके सुखं भुक्त्वा यान्ति विष्णोः परं पदम् ॥ २२ ॥
सूर्यवंशे च ये जाताः सोमवंशे तथैव च । आगत्य वेत्रवत्यां तु स्नात्वा निर्वृतिमागताः
दर्शनाद्धरते दुःखं स्पर्शनात्स्नानमं तथम् । स्नात्वा भुक्त्वा तथा देवि मुक्तिमार्गानुसंशयः
स्नानाज्जपात्तथा होमादनन्तं फलमश्नुते ।
गत्वा पापापहं तीर्थे भक्त्या चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३ ॥
तत्र गत्वा महत्पुण्यं सत्पुण्यं सुरसत्तमे । वेत्रवत्यां विशेषेण पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
स वै चतुर्भुजो भूत्वा याति विष्णोः परम्पदम् ।
पृथिव्यां यानि तीर्थानि ये देवाः दिवसंस्थिताः ॥ २४ ॥
ते सर्वे च वसन्तीह वेत्रवत्यां सुरेश्वरि । किमन्यद्बहुनोक्तेन भूयोभूयो वरानने ॥
वेत्रवत्याः समं तीर्थं पृथिव्यां न सनातनि ! ब्रह्मविष्णुस्तथा रुद्रा देवाश्च दानवाः
तिष्ठन्ति देवताः सर्वा वेत्रवत्यां महेश्वरि । एककालं द्विकालं वा त्रिकालं च विशेषतः
स्नानं कुर्वन्ति ये तत्र ते वै मुक्ता न संशयः ॥ २९ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायामुत्तरे खण्डे वेत्रवती-
माहात्म्ये त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥

चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

साभ्रमतीमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच ।

साभ्रमत्यास्तु माहात्म्यं वक्ष्ये देवि ! यथातथम् ।
कश्यपो वै मुनिश्रेष्ठस्तपो वै तप्तवान्महत् ॥ १ ॥

अनेकवर्षपर्यन्तं तेन तप्तं महत्तपः । अर्बुदे पर्वते रम्ये नानाद्रुमसमाकुले ॥ २ ॥

तत्र गत्वा तपस्तप्तमृषिणा कश्यपेन वै । सरस्वती यत्र रम्या पवित्रा पापनाशिनी ॥

एकस्मिन्दिवसे देवि गतोऽसौ नैमिषं प्रति । तदा तत्रर्षयः सर्वे कथां चक्रुरनेकशः॥

तदा तैस्तुद्विजैः सम्यक्पृष्टोऽसौ कश्यपोमुनिः । अहो कश्यपनस्त्रीन्यैगङ्गे हानीयतांत्वमो

भवशाख्या तु सा गङ्गा भविष्यति सरिद्वरा ।
तेषां वाक्यमुपाकर्ण्य नमस्कृत्य द्विजांश्च तान् ॥ ६ ॥

आगतो ह्यर्बुदारण्ये सरस्वत्याश्च सन्निधौ । तत्र तप्तं तदा तेन तपः परमदुष्करम् ॥

आराधितो ह्यहं तेन कश्यपेन द्विजेन वै । प्रत्यक्षोऽहं तदा जातस्तस्य द्विजवरस्य च

वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते ॥ ९ ॥

कश्यप उवाच ।

वरं दातुं समर्थोऽसि देवदेव जगत्पते । शिरःस्थिता या गङ्गेयं पवित्रा पापहारिणी ॥

मम देया विशेषेण महादेव नमोऽस्तुते । तदा देवि मयोक्तं च गृह्णीष्व त्वं द्विजोत्तम

जटामेकां परित्यज्य दत्ता गङ्गा तदा मया । तां गृहीत्वाद्विजश्रेष्ठः स्वस्थानं हर्षतोययौ

केशरन्ध्रं नाम तीर्थं वासो वै कश्यपस्य च । गतस्तत्र तु देवेशि मुनिभिः परिवारितः

कश्यपेन समानीता काश्यपी सा सरिद्वरा । यस्या दर्शनमात्रेण ब्रह्महा मुच्यते किल

पार्वत्युवाच ।

—मात्रेण किं पुण्यं तत्र तीर्थे वदस्व मे । विश्वनाथकृपालुस्त्वं दयां कुरु ममोपरि

दर्शने किं भवेत्पुण्यं स्नाने किं वद देवराट्। महिमा कीदृशो महान्सर्वं त्वं वक्तुमर्हसि

महादेव उवाच।

मया श्रुतान्यनेकानि तीर्थान्यायतनानि च।

श्रीविष्णोश्च प्रसादाच्च नद्यः सागरगाः प्रभोः ॥ १७ ॥

गङ्गा च यमुनारेवा तापीचैव महानदी। गोदावरी तुङ्गभद्रा कौशिकी गण्डिका तथा॥ कावेरी वैदिका भद्रा सरयूः पापहारिणी। अन्याश्च विविधानद्यः सर्वपापहरा भुवि प्रयागस्तीर्थराजश्च काशीपुष्करएव च। नैमिषारण्यसंज्ञं तु तीर्थं चामरकण्टकम्॥ उत्तमं द्वारकाक्षेत्रमर्बुदारण्यमुत्तमम्। एवंविधानि दिव्यानि क्षेत्राणि विविधानि च श्रुतानि तत्र देवेशि मया विष्णोः प्रसादतः। पूर्वं भगीरथेनैव याचितोऽहं तु पार्वति तस्माद्दत्ताद्यं गङ्गा विष्णोर्लोकमभीप्सुना। कश्यपाय पुनर्दत्ता ऋषीणां वचनान्मया इयं वै काश्यपी गङ्गा रोगदोषहरा सदा। इयं या कथ्यते लोके युगे वै नामपूर्वकम् तदहं कथयिष्यामि शृणु सुन्दरि तत्त्वतः। कृते कृतवती नाम त्रेतायां गिरिकर्णिका

द्वापरे चन्दना नाम कलौ साभ्रमती स्मृता।

दिने दिने विशेषेण स्नान्ति तस्यां नराश्च ये ॥ २६ ॥

सर्वपापविनिर्मुक्ता यान्ति विष्णोः परं पदम्। प्लक्षावतरणे तीर्थे सरस्वत्यां तथेश्वरि केदारे च कुरुक्षेत्रे यत्फलं स्नानतो भवेत्। तत्फलं तु नृणां नूनं साभ्रमत्यादिनेदिने भवतीति न संदेहो व्यासस्य वचनं यथा। नभस्येऽपरपक्षे तु प्रत्यहं वा सुरेश्वरि॥

अमावास्यादिने सम्यक्छ्राद्धदाने च यत्फलम्।

नरस्तत्फलमाप्नोति साभ्रमत्यवगाहनात् ॥ ३० ॥

कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे श्रीस्थलेमाधवाग्रतः। तत्फलं लभते मर्त्यः साभ्रमत्यवगाहनात् एषा श्रेष्ठतमा देवि सर्वलोकेषु पावनी। इयं धन्यतमा देवि पवित्रा ह्यघनाशिनी॥ यस्यां वै साभ्रमत्यां च एते तिष्ठन्ति नित्यशः। पूर्वसम्बन्धिनो ये च उत्तरेणतथापुनः

पाश्चात्या दाक्षिणात्याश्च सर्वे यान्ति च नित्यशः।

तीर्थयात्रामिषेणैव खेटके ब्रह्मसन्निधौ ॥ ३४ ॥

आयान्ति सर्वदा देवि कार्त्तिक्यां च न संशयः ।
तत्र श्राद्धं प्रकुर्वन्ति तथा वै विप्रभोजनम् ॥ ३७ ॥

स्नानाधर्मान्प्रकुर्वन्ति नानायज्ञांश्च नित्यशः । विविधानि च दानानि प्रकुर्वन्ति [illegible] नतु दुर्गेषु सर्वेषु नात्र कार्या विचारणा । यवक्रीतोऽथ रैभ्यश्च कक्षीवन्तु [illegible]

भृग्वङ्गिरास्तथा कण्वो मेधावी च पुनर्वसुः ।
दन्ती च गुणसम्पन्नः प्राच्यां दिशि उपस्थिताः ॥ ३८ ॥

उदीच्यां ये महाभागा मधुच्छन्दमुखास्तथा । सुबन्धुश्च महाभागो [illegible] शिखिर्दीर्घतमाश्चैव गौतमः कश्यपस्तथा । श्वेतकेतुः कहोडश्च पुलहो देवलस्तथा विश्वामित्रभरद्वाजौ जमदग्निश्च वीर्यवान् । कर्णाकुश्रो गार्ग्यश्च [illegible] देवशर्माऽथ धौम्यश्च आस्तीकः कश्यपस्तथा । [illegible] ऋषिकश्चैव मार्कण्डेयस्तथा । [illegible] एतन्नाना निराहाराः सदा विष्णुपरायणाः । [illegible] [illegible] सर्वतीर्थवरं शुभम् । [illegible]

श्वेता वल्कलिनी पुण्या ततः श्वेता हिरण्मयी ।
हस्तिमत्यथवार्त्रघ्नी नदी सागरगामिनी ॥ ५६ ॥
पितॄणां वल्लभा ह्येताः श्राद्धकोटिफलप्रदाः । तत्र श्राद्धानि देयानि पुत्रैः पितृहिताय वै ॥
पाटलं वाडवाख्यं च नगरं तत्र सुन्दरि । साभ्रमत्यां सदा एता वामनद्यो विशेषतः॥
तत्र स्नानं च दानं च ये कुर्वन्ति नरा भुवि ।
इहलोके सुखं भुक्त्वा यान्ति विष्णोः परं पदम् ॥ ५९ ॥
जम्बूद्वीपे महापुण्यं यत्र पुण्यं विवर्धते । तत्रार्याख्यं महापुण्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥
नीलकण्ठमिति ख्यातं तीर्थं नन्दह्रदस्तथा । तथा रुद्रह्रदस्तीर्थं पुण्यं रुद्रमहालयम् ॥
मन्दाकिनी महापुण्या तथाऽच्छोदा महानदी ।
साभ्रमत्यां वहन्त्येताः स्वात्मना दर्शनं गताः ॥ ६२ ॥
धूम्रासितपदं तद्वद्वैजनाथं हृषङ्करम् । क्षिप्रा नदी महाकालं तथा कालञ्जरो गिरिः ॥
गङ्गोद्भूतं हरोद्भेदं नर्मदोङ्कारमेव च । गङ्गापिण्डप्रदानेन समान्याहुर्मनीषिणः ॥
एतानि ब्रह्मतीर्थानि साभ्रमत्युत्तरे तटे । गुर्माश्रितानि देवेशि देवैर्ब्रह्मसुरोगमैः ॥ ६५ ॥
स्मरणादपि लोकानां पापघ्नानि महेश्वरि । किं पुनः श्राद्धदातॄणां मानवानांसुरेश्वरि
ॐकारं पितृतीर्थं च कावेरी कपिलोदकम् । संभेदश्चण्डवेगायास्तथैवामरकण्टकम्
कुरुक्षेत्राच्छतगुणमस्मिन्स्नानादिकं भवेत् । धार्तब्रीसंगमे देवि गणेश्वरपुरःसरैः ॥
साभ्रमत्यां पुरा नीतं गणैस्तीर्थकदम्बकम् । एष तूद्देशतः प्रोक्तस्तीर्थानां संगमो मया
वागीशोऽपि न शक्नोति तीर्थानां तत्त्वविस्तरम् ।
सत्यं तीर्थं दयातीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहः ॥ ७० ॥
तस्मात्तीर्थे प्रयत्नेन स्नानं कुर्यान्नसंशयः । प्रातःकाले मुहूर्तांस्त्रीन्सङ्गवस्तावदेव तु
तदा स्नानादिकं तीर्थे देवानां प्रीतिदायकम् ।
मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्णस्ततः परम् ॥ ७२ ॥
पितॄणां प्रीतिजननं स्नानपिण्डादितर्पणम् । सायाह्नस्त्रिमुहूर्तः स्याच्छ्राद्धंतत्रनकारयेत्
राक्षसी नाम सा वेला गर्हिता सर्वकर्मसु । अष्टौ मुहूर्ताविख्याता [illegible]

तथाष्टमो मुहूर्तो यः स कालःकुतुपःस्मृतः । मध्याह्नेसर्वदा यस्मान्मन्दीभवतिभास्कर
तस्मादनन्तफलदः पितॄणां पिण्डदानतः । मध्याह्नः खड्गपात्रं च तथा नेपालकम्बल

रूप्यं दर्भास्तथागावो दौहित्रं कुतुपास्तिलाः ।
पापं कुत्सितमित्याहुस्तस्य संतापकारकाः ॥ ७७ ॥

अष्टावेते यतस्तस्मात्कुतपा इतिविश्रुताः । ऊर्ध्वं मुहूर्तात्कुतुपाद्यन्मुहूर्तचतुष्टयम् ॥७८

मुहूर्तपञ्चकं चैतच्छ्राद्धकाले समिष्यते ।
विष्णोर्देहात्समुद्भूताः कुशाः कृष्णतिलाः स्मृताः ॥ ७९ ॥

श्राद्धस्य रक्षणार्थाय एवमाहुर्दिवौकसः । तिलोदकाञ्जलिर्देयो जलस्थैस्तीर्थवासिभिः
सदर्भहस्तैरेकेन श्राद्धमेवं न हिंस्यते । साभ्रमत्यां नामधेयैरितिर्तीर्थप्रवेशनम् ॥८१ ॥
कारयित्वा मया देवि दत्ता वै कश्यपाय च । मम भक्तः कश्यपोऽसौ वल्लभोममसर्वदा
दत्ता तस्मादियं गङ्गा पवित्रा पापनाशिनी । साभ्रमत्यां महाभागे तीर्थेवौब्रह्मचारिके

आत्मानं च प्रतिष्ठाप्य तत्रास्मा शङ्करो ह्यहम् ।
स्थितो लोकहितार्थाय ब्रह्मचारीशसंज्ञकः ॥ ८४ ॥

साभ्रमत्या उपकण्ठे ब्रह्मचारीशसंज्ञके । कलौ भक्तो विशेषेण पूजनं कुरुते यदा ॥
इहलोकेसुखं भुक्त्वा याति शैवं पदं महत् । महद्भिर्व्याधिभिश्चैव पीडितोयदिगच्छति
यस्याऽऽशुनश्यतिव्याधिर्दर्शनाच्चमहेश्वरि । गत्वापितस्य संस्थानउपवासीजितेन्द्रियः
पूजनं कुरुते भक्त्या रात्रौ तिष्ठन्सुनिश्चलः । तदाऽहं योगिरूपेण दर्शनं तस्य यामि हि

ददामि वाञ्छितान्कामान्सत्यं सत्यं वरानने ।
मम स्थाने विशेषेण समायान्ति च ये जनाः ॥ ८६ ॥

तेषां व्याधिप्रशमनं करोमि सुनिरादरम् । चतुरशीतिर्स्संख्यो व्याधिःसंकथितो मया
सततव्याधिविनश्येतदर्शनादेव सुन्दरि । न लिङ्गं वर्तते तत्र मामकं नगदन्दिनि ॥९१॥
स्थानमात्रं तु तत्रैव मामकं नात्र संशयः । एकस्मिन्नेव काले तु स्वर्गभूमौमहातपाः
राजा वै सूर्यवंशीयो ब्रह्मदत्तस्तु वीर्यवान् । तेन राज्ञा तपस्तप्तं बहुकालं सुरेश्वरि ॥
पञ्चाग्निसाधनं तेन कृतं च बहुधा ततः । मासोपवासपादीनि तपांस्यतान्यनेकशः ॥

एवं बहुतरं काले राज्ञा तप्तं तपो महत् । प्रत्यक्षोऽहं तदा जातो यथार्थं वरवर्णिनि
ब्रह्मदत्त शृणुष्व त्वं मद्वाक्यं नरेश्वर । यंयं वाञ्छयसे नित्यं तं ददामि न संशयः
तेनोक्तं मम देवेश वाञ्छितं यदि दीयते । एकएव वरो देव दीयतां मम सर्वदा ॥
मम नाम्ना हि देवेश ईश्वरो भुवि जायताम् । तेन वाक्येन संतुष्टो वरो दत्तो मयाऽनघे
तदाऽहं तेन वै सार्धं निवसामि सुरेश्वरि । अत्र स्थित्वा निराहारो भक्तिकुर्याद्विशेषतः

ददामि वाञ्छितान्कामान्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ।
अत्राऽऽगत्य तु ये विप्रा रुद्रजाप्यादिकं च यत् ॥ १०० ॥
प्रकुर्वन्ति विशेषेण तेषां दद्मि शृणुष्व तत् ।
स्त्रीसौख्यं पुत्रसौख्यं च लक्ष्मीवृद्धिकरं पुनः ॥ १०१ ॥

यशऐश्वर्यमेवाऽपि तथा रोगादिनाशनम् । तत्सर्वं प्राप्यते क्षिप्रं वाञ्छितं वै कलौयुगे

अस्मिन्कलौ युगे घोरे मद्भक्ता भुवि पार्वति ! ।
अत्राऽऽगत्य प्रकुर्वन्ति स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ १०३ ॥

ददामि वाञ्छितानर्थान्सत्यं सत्यं सुरेश्वरि । ब्रह्मदत्तं तु तन्नाम्नाद्वितीयं ब्रह्मचारिणम्
गङ्गाधरं प्रतिष्ठाप्य उषित्वा दिनपञ्चकम् । स राजा गतवांस्तत्र स्वके राज्ये ततः पुनः
ब्रह्मदत्तस्तु विख्यातो लोके वै परमोमहान् । राज्यं चकार धर्मज्ञो ह्ययुतं वर्षसंज्ञकम्
ततः कतिपये काले राज्यं भुक्त्वा स वै नृपः । गतवाञ्छिवलोकं तं ब्रह्माख्यं पदमुत्तमम्

देवी ह्यत्र वर्त्तते मम नामाभिधायकौ ।
एको वै ब्रह्मचारीशो ह्यन्यो गङ्गाधरः स्मृतः ॥ १०८ ॥

मम स्थाने विशेषेण पूजां कुर्वन्ति ये जनाः । तेषां सर्वं ददामीह वाञ्छितं नाऽत्र संशयः
स्थानमेव सदालिङ्गं गन्तव्यं च नृभिः सदा । तत्र पुष्पं च धूपं च नैवेद्यं विविधं तथा

यः करोति नरः प्राज्ञः स सर्वं लभते ध्रुवम् ।
बिल्वपत्रैश्च पुष्पैश्च तथा वा चन्दनादिभिः ॥ १११ ॥

पूजां कुर्वन्ति मत्स्थाने तेषां सर्वं ददाम्यहम् । य इदं शृणुयान्नित्यं ब्रह्मचारिकथानकम्
इह लोके सुखं प्राप्य मजते शिवसन्निधौ । यत्र गङ्गाधरो देवो नित्यं ति[illegible]

ब्रह्मनारीशाशंसन्तु द्वितीयो वर्त्तते सदा ।
ताभ्यां ध्यानसमायोगाच्छ्रियन्यमश्नुते ध्रुवम् ॥ ११४ ॥

तद्दर्शनान्नश्यते रोगः पूजनादायुराप्नुयात् । स्नानात्तत्र तु देवेशि मुक्तिमार्गो न संश
शृणु सुन्दरि वक्ष्यामि तीर्थं परममद्भुतम् । राजखड्गेति स्थानं साभ्रमत्यां विशेष

सूर्यवंशसमुत्पन्नो राजा वै वर्त्तनस्तथा ।
दुराचारी तु पापात्मा ब्राह्मणानां च निन्दकः ॥ ११७ ॥

गुरुद्रोही सदा दुष्टो निन्दकः सर्वकर्मणाम् । परदाररतो नित्यं नित्यं विष्णुप्रदूषक
प्रजापीडनकं नित्यं करोति बहुधा ततः । एवं विधः स दुष्टात्मा पृथिव्यां वर्त्तते सदा
कियत्येवं गते काले शृणु सुन्दरि तत्त्वतः । पापेन दैवयोगाच्च कुष्ठित्वं समजायत ।

निरीक्ष्य स्वां शरीरं तु विचार्य च पुनःपुनः ।
किंकर्त्तव्यमिति ध्यायन्निति चिन्तापरोऽभवत् ॥१२१॥

कदाचिद्दैवयोगाच्च क्रीडार्थं गतवान्वने । तत्र साभ्रमतीतीरं समासाद्य स निष्कृति
तत्र स्नानं कृतं तेन पीतं पानीयमुत्तमम् । तत्र स्नानेन सपदि शरीरं दिव्यसंज्ञकम्
यथा स्वर्णमयी मूर्त्तिर्दृश्यते नगनन्दिनि । तद्वदेव तु संजातः स राजा नाऽत्र संशय
दिव्यरूपमनुप्राप्य कियत्कालं ततो नृपः । राज्यं भुक्त्वा तु देवेशि गतो वै परमं पद
तदा तीर्थमिदं जातं राजखड्गेति संज्ञकम् । अत्र स्नानं प्रकुरुते दानं यो वै ददाति

इह लोके सुखं भुक्त्वा याति विष्णोः परं पदम् ।
न रोगो वर्त्तते तेषां न शोकश्च कदाचन ॥ १२७ ॥

प्रत्यहं कुरुते स्नानं खड्गेऽस्मिन्राजसंज्ञके ।
यो नरः प्राप्नुयात्स्वर्गं ब्रह्माद्यैः स च पूज्यते ॥ १२८ ॥

कृते सत्येश्वरो नाम त्रेतायां भुवनेश्वरः । राजेश्वरसमाख्यातो द्वापरे नगनन्दिनि

अस्मिन्कलियुगे घोरे गुप्ताभूतोऽपि विश्वराट् ।
अतो वै तीर्थसम्भूतं राजखड्गेतिसम्भवकम् ॥ १३० ॥

पितॄणां तर्पणं चाऽत्र श्रद्धया ये प्रकुर्वते । ते नराः पुण्यकर्माणः पृथिव्यां परिकीर्तित

[ब्रह्म]घ्ना बालहन्तारः स्नानं येऽत्र प्रकुर्वते । पैर्दोषैरहितास्ते च गच्छन्ति शिवसन्निधौ
[वृष]ोत्सर्गं करिष्यन्ति साभ्रमत्यां नराश्च ये । तेषां वै पितरस्तृप्ता यावदाभूतसंप्लवम्

इदमाख्यानकं दिव्यं राजखड्गेतिसंज्ञकम् ।
ये श्रृण्वन्ति नरा देवि न तेषां विद्यते भयम् ॥ १३४ ॥
रोगा दोषा विनश्यन्ति श्रवणात्पठनात्ततः ॥ १३५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणेपञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे साभ्रमतीमाहात्म्यं नाम चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्याय ॥ १३४ ॥

पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

नन्दितीर्थमहिमवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

साभ्रमत्यपि यान्देशान्नन्दिकुण्डाद्विनिःसृता
गच्छन्ती पावयामास कान्कान्देशान्वदस्व मे ॥
चकार कानि तीर्थानि विलङ्घ्यार्बुदपर्वतम् ॥१॥

सूत उवाच ।

इति तत्रोदिते देव्या महादेवः स विश्वराट् ।
उवाच वचनं तां वै पार्वतीं विश्वमोहिनीम् ॥ २ ॥

महादेव उवाच ।

नन्दिकुण्डात्प्रथमतस्तीर्थात्परमपावनात् । कपालमोचनं तीर्थं मुनिभिःसम्प्रकारितम्
सर्वतेजोऽधिकं तीर्थं पावनात्पावनं परम् । अत्र मया परित्यक्तं कपालं ब्रह्मरूपकम्
कपालमोचनं तीर्थमतो जातं हि पार्वति । पावनं सर्वभूतानां प्रकटं लोकविश्रुतम् ॥
कपालकुण्डमाख्यातं तत्तीर्थं तीर्थराजकम् । यत्र देवास्तथा नागागन्धर्वाः किन्नरादयः

तिष्ठन्ति महात्मानस्तीर्थे वै निर्जरोपमे । त्रैलोक्ये विश्रुतं तीर्थं स्नानं मुनितापकम्
तत्र स्नात्वा मुनिर्भूत्वा कपालेशं प्रपूजयेत् । उपोष्य रजनीमेकां कृत्वा प्राप्य [illegible]
तत्रापि पर्वकालेन अग्निहोत्रफलं लभेत् । अग्नितीर्थं तु यः कश्चिद्दर्शन[illegible]

संत्यज्य देहमात्मानं शिवलोकं व्रजेद्ध्रुवम् ।
अग्नितीर्थं पुरा स्नानात्सौदासो ब्रह्महत्यया ॥ १६ ॥
मोचितो विमलं स्नानं प्राप्याग्नौ सुरेश्वरि । सूर्यवंशान्वये जातः सुदासाख्यो महाबली
तस्य पुत्रोऽमित्रसहः सौदासेति च विश्रुतः ।
वसिष्ठशापतः प्राप्तः सौदासो राक्षसीं तनुम् ॥ १७ ॥
[illegible] विमुक्तः शापजाद्भयात् । अत्र गङ्गा च यमुना गोदावरी सरस्वती
[illegible]
[illegible]
कन्यादानं विशेषेण कर्तव्यं [illegible] । वारिणा स्पर्शमात्रेण शुद्धत्वं यान्ति तान्यपि
यत्र वै सकलान्येव पतितानीह भूतले । पितरस्तस्य सन्तुष्टा गच्छन्ति परमं पदम्
अत्र श्राद्धं प्रकुर्वाणो नरो वै भक्तितत्परः ।

एतदाख्यानकं दिव्यं ये शृण्वन्ति नराः सदा ।
सर्वपापविनिर्मुक्ता विष्णोः सायुज्यमाप्नुयुः ॥ १८ ॥
कर्मणा मनसा वाचा ये स्तुवन्ति महेश्वरम् । न तेषां विद्यते दुःखं यावदाभूतसंप्लवम्
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे नन्दितीर्थमहिमा नाम पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३५॥

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

विकीर्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।
अथ नन्दिप्रदेशात्तु यथा साभ्रमती नदी । समायाता विकीर्णं च वनं विप्रर्षिसेवितम्

बहुधा जलवेगेन पर्वतानां च रोधसः । सप्तधा प्रविभक्ता च दक्षिणोदधिगामिनी
आद्या साभ्रमती पुण्या द्वितीया सेटिका तथा ।
तृतीया वल्किनी पुण्या चतुर्थी च हिरण्मयी ॥ ३ ॥
सर्वपापहरा प्रोक्ता हस्तिमत्यथ पञ्चमी । वेत्रवती सा च षष्ठी वृत्रेण निर्मिता पुरा
इयं सा परमा देवी वृत्रकुण्डाद्विनिःसृता । वेत्रवती ततो जाता महापापप्रणाशिनी
भद्रामुखी शुभप्राया सप्तमी लोकपावनी । एतैस्तु सप्तभिर्देवि तांस्ताञ्जनपदांस्तथा
पवित्रीकृत्य वेगेन सप्तस्रोताः प्रतिष्ठिता । विकीर्णतीर्थे यः श्राद्धं पितॄनुद्दिश्य दास्य
गयापिण्डप्रदानस्य फलं यत्तद्भविष्यति । अवकीर्णाच्युता ये च लुप्तपिण्डोदकक्रि
ते विकीर्णे प्रमुच्यन्ते दत्तपिण्डोदकक्रियाः ।
तत्र श्राद्धं तु यः कुर्याद्ब्राह्मणत्वं भवेद्ध्रुवम् ॥ ६ ॥
तस्मात्सर्वविधानेन श्रद्धया श्राद्धमाचरेत् । अस्मिंस्तीर्थे विशेषेण सततमुदये द्वि
स्नानं कुरुत विप्रेन्द्रा मुनिलोकमभीप्सवः । इत्युक्तः कश्यपेनाथ द्विजान्प्रति विशेष
यदि चेच्छिकयते स्नानं सर्वदुःखापहं सदा । तीर्थानां प्रवरं तीर्थं क्षेत्राणामुत्तमोत्त
तीर्थमेतद्विकीर्णे च शुभदं रोगदोषहृत् । कुर्वन्त्यत्र विशेषेण ये स्नानं सर्वदा फलं
ते नरा पुण्यभाजो हि जायन्ते नात्र संशयः । गयातीर्थसमं तीर्थं विकीर्णं पावनं
पितॄणां पुण्यदं नित्यं लोकानां दुःखनाशनम् ॥ १४ ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे श्रमाहात्म्ये
सप्ताहे विकीर्णतीर्थमहिमा नाम षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३६॥

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

श्वेतातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

तीर्थांतरस्मात्परं तीर्थं श्वेतोद्भवमनुत्तमम् । यत्र श्वेता नदी जाता सत्पूर्वोद्भवा
विश्रुता त्रिषु लोकेषु सर्वपापप्रणाशिनी । तत्तुल्यस्नानसंयोगात्स्नाता देवैस्तु मानि

तस्यां स्नातः शुचिर्भूत्वा त्रिरात्रमुषितः पुमान् । महाकालेश्वरं दृष्ट्वा रुद्रलोके म

पिण्डं पितृभ्यो यो दद्यात्तस्यास्तीरे कुशोत्तिलैः ।

सुतृप्ताः पितरस्तस्य भवन्तीति न संशयः ॥ ४ ॥

श्वेतगङ्गा महापुण्या दुःखदारिद्र्यमोचनी । यत्र स्नानेन भो देवि परं सुखमवाप

तस्या वै संगमे पुण्ये नित्यं तिष्ठामि पार्वति ! ।

येऽत्र दानं प्रकुर्वन्ति स्नानं च तत्र सुन्दरि ! ॥ ६ ॥

तदनन्तफलं तस्य भवेद्धि नाऽत्रसंशयः । तत्र भूतेश्वरो देवः संगमे वसते ध्रुवम् ॥

तत्र धूपं च दीपं च पुष्पमारात्रिकं तथा । ये कुर्वन्ति नरश्रेष्ठास्ते नराः पुण्यभा

बिल्वदलं समादाय यो ददाति शिवोपरि । वाञ्छितं लभते नित्यं श्वेतायां शिवसन्नि

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमा-
महेश्वरसम्वादे श्वेतातीर्थं नाम सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३७॥

अष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

गणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

गणतीर्थं ततो गच्छेत्तीर्थयात्रापरायणः । त्रिविष्टपमिति प्रोक्तं गणैस्तु चन्दनातटे

त्रिविष्टपे नरः स्नात्वा पौर्णमास्यां समाहितः ।

संशयो नाऽत्र कर्त्तव्यो मुच्यते ब्रह्महत्यया ॥ २ ॥

चतुरो वार्षिकान्मासान्स्थितो यस्तु त्रिविष्टपे । सोऽपि पुण्यो महाभागे रुद्रलोके महीयते

गणतीर्थे नरः स्नात्वा कृष्णाष्टम्यामुपोषितः । चन्द्रासंगमे स्नात्वा स्वर्गं गच्छति मानवः

तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा पशुलेशं विलोक्य च । गणेश्वरप्रसादेन गाणपत्यमवाप्नुयात्

इदं पवित्रं परमं पुण्यायुष्यविवर्धनम् । श्रुत्वा तु लभते पुण्यं गङ्गास्नानसमं नरः ॥
अत्र स्थित्वा निराहारो जितेन्द्रियः समाहितः । जपत्येवं परं देवं गणेश्वरं मनोरमम् ॥
सम्प्राप्नोत्यखिलान्भोगान्सत्यं सत्यं वरानने ! ।
अत्र राजा सोमवंश्यो विश्वदत्तः स वीर्यवान् ॥ ८ ॥
तेन तपो महत्तप्तं बहुकालं सुरेश्वरि ! । गाणपत्यं तदा प्राप्तं श्रीगणेशप्रसादतः ॥९॥
वसिष्ठो वामदेवश्च कहोडः कौशीतको मुनिः ।
भरद्वाजोऽङ्गिराश्चैव विश्वामित्रोऽथ वामनः ॥ १० ॥
एते वै मुनयः सर्वे पुण्यरूपा महेश्वरि ! । नित्यं सेवां प्रकुर्वन्ति श्रीगणेशप्रसादतः ॥
अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनो लभते धनम् । अविद्यो लभतेविद्यां मोक्षार्थीमोक्षमाप्नुयात्
किमन्यद्बहुनोक्तेन भूयो भूयो वरानने । योऽत्र स्नानं प्रकुर्वीत पूजनं वा करोति च
सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् । शिवाय विष्णुरूपाय विष्णवेशिवरूपिणे
नाऽन्तरं देवि ! पश्यामि श्रीविष्णोश्च प्रसादतः ॥ १५ ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे गणतीर्थं नामाऽष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३८ ॥

एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

अग्निपालेश्वरादितीर्थमहिमवर्णनम्

महादेव उवाच ।

साभ्रमत्युत्तरे कूले स्वर्गतीर्थमिति श्रुतम् । तस्याश्चोत्तरपूर्वेण नातिदूरे कृतास्पदम्
तीर्थं पालेश्वरं नाम चण्डी यत्र प्रतिष्ठिता । पीठं तद्योगमातॄणां सर्वसिद्धिविधायकम्
यत्र ताः सर्वदेवानां कार्यार्थे मातरः स्थिताः । परमं यत्नमास्थाय लोकानुग्रहकारणात्

त्रिरात्रमुषितो भूत्वा तस्मिंस्तीर्थे दृढव्रतः । अभिगच्छेत्कर्मस्थानं देवैर्यदभिवन्दितम् ॥ साभ्रमत्यां कृतस्नानो मातृतीर्थस्य सन्निधौ । समाधिविधिना युक्तो गच्छेद्वै मातृमण्डलम् ॥ गोसहस्रप्रदानस्य फलं प्राप्नोति मानवः । अग्नितीर्थे नरः स्नात्वा चामुण्डादर्शने कृते ॥ न [illegible] प्राप्नोति नरो [illegible]पिशाचजम् । गोमुखी च नदी यत्र साभ्रमत्यां तु संगता ॥ तत्र तीर्थसहस्राणि [illegible]नि सुरेश्वरि । श्राद्धं तत्र प्रकर्तव्यं तिलचूर्णेन पार्वति ॥ पिण्डदानं[illegible] अक्षयं पदमाप्नुयात् । यत्र कुर्कर्दमो राजा पापिष्ठो दुर्धरः खलः ॥ [illegible] [illegible]निन्दकः । गोघ्नोऽपि बालहा चैव पापिष्ठो दुरमः सदा ॥ [illegible] पिण्डारसंज्ञके । तदा मुनिः समापन्ना धर्मे योगे सुरेश्वरि ॥ [illegible] प्रेतरूपो महेश्वरि । पीतास्यः शुष्कतुण्डश्च पीतरोमाऽथकर्कशः ॥ [illegible] क्षुत्पिपासाप्रपीडितः । धावमानं प्रकुर्वाणः प्रगच्छति इतस्ततः ॥ [illegible] । किंकर्तव्यमिति प्राहुः प्रेतास्ते वै समीपगाः ॥

[illegible] क्षुत्पिपासादिपीडिताः ।
[illegible] मायगुः ॥ १५ ॥
[illegible] लोकान्पितृजनकान्यहन् ।
[illegible] कदा ॥ १६ ॥

[illegible] । भक्षन्ति शवमांसानि पिबन्ति रुधिरं सदा ॥ [illegible] । फलाग्निहेयप्रयोगेन गुरोराश्रममन्वगात् ॥

[illegible] ॥ १७ ॥

पार्वत्युवाच ।

[illegible] ॥
[illegible] ॥ २० ॥

महादेव उवाच ।

[illegible] मनस्विनि ॥
[illegible] ॥

तं कुरुते नित्यमसौ पाण्डवसत्तमः । तेन पुण्यप्रभावेण पुरे पिण्डारसञ्ज्ञके॥२३॥
ा यै तत्र संजातःकुकर्दमइति श्रुतः । कर्मणा मनसा चैव न कृतं पुण्यमेव च ॥
दैवाभियोगेन मृतो वै प्रेतराडभूत् । पूर्वजन्मकृतं पुण्यं न नश्यति सुरेश्वरि॥२५॥
। पुण्याभियोगेन संगतो गुरुणाऽऽश्रमे । कहोडो वर्तते तत्र तेन दृष्टोऽथ प्रेतराट्
कास्यः शुष्करूपश्च पीतवर्णः करालकः । गम्भीराक्षो महापार्श्वो दुष्टैःप्रेतैश्च संयुतः
र्ध्वरोमा जटायुक्तः कालरूपो भयङ्करः । एवं दृष्ट्वा तदा देवि विह्वलो पाण्डवोऽभवत्

कहोड उवाच ।

स्मिन्मनोरमे चाऽहं स्थाने वै परमाद्भुते । अग्निपालेश्वरे तीर्थे नित्यं तिष्ठामिभूमिप
समागतस्त्वमस्माकं कथंजातोऽसि प्रेतराट् । दुरात्मा दुष्टरूपश्च कालरूपो भयङ्करः॥
केन कर्मविपाकेन जातो वै भूतले शुभे ॥ ३१ ॥

प्रेत उवाच ।

ृणु पाण्डव ! मे पापं पूर्वजन्मनि यत्कृतम् । अहं कुकर्दमो राजा पुरे पिण्डारसंज्ञके॥
प्रबन्धेन मया देव यत्कृतं तच्छृणुष्व हि । ब्रह्मणो हिंसनं चैव पुराऽन्यादिमारणम्
जातो पीडनं चैव जीवानां हिंसनं सदा । मया वै दुःखकर्ताऽहं ब्राह्मणानन्तोषित ॥
भक्तानां सर्वदा विप्र ! सज्जनानां विदूषकः ।
विष्णुनिन्दापरो नित्यं वैष्णवानां च निन्दकः ॥ ३५ ॥
दाचारो दुरात्मा च धूर्तलोकसंयुतः सदा । तत्र तत्र प्रभुर्जातो नाऽहं शौचपरायणः ॥
न कर्माभियोगेन मृतो वै द्विजसत्तमः । प्रेतयोनिं प्रपन्नोऽस्मि दुर्गां ज्ञात्वाऽनेकधा
स्य माता पिता नास्ति यस्य भ्राता न बान्धवाः । तस्य सत्पुरुषस्तात तिस्तारि गुरुश्च
इति ज्ञात्वा तु भो ब्रह्मन् मुक्तिं दास्यं त्वमर्हसि ॥ ३९ ॥

कहोड उवाच ।

शृणु त्वं कुरुश्रेष्ठ वर्णितं वचनं मम । मुक्तिं यास्यसि वै सद्यो सर्वान्पितॄन्समं तारः
एकादश तीर्थस्य क्षेत्रे तव संगमः । ते चापि मुक्तिमायान्ति गुर्व॰ [illegible]
सदा वै तेन विधिना तीर्थे गत्वा सुरेश्वरि ! सर्वेषां [illegible]

न मासो न तिथिर्यत्र तीर्थे गत्वा पुनः पुनः । कर्तव्यं श्राद्धकर्मादि प्रयत्नेन पुराम
कृते कर्माणि देवेशि मुक्तास्ते तीर्थराजके । विमानवरमारुह्य गता मामकीं पुरीं
संप्राप्ता गोपुरा यत्र साभ्रमत्या सुरेश्वरि । तत्र स्नानं च दानं च कोटियज्ञफलं लभे
यत्राऽग्निर्नाथं पर्वतं कपालेश्वरमव्ययकम् । नवमुनिभिस्तु संप्रोक्ता सत्यं सत्यं मयोद्भुत

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे
खण्डे उमामहेश्वरसंवादेऽग्निपालेश्वरमहिमा नाम
एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥

चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

हिरण्यासंगमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

अतोऽन्यत्प्रवक्ष्यामि हिरण्यासङ्गमं महत् ।
यदा साभ्रमती गङ्गा सप्तस्रोताः पुराऽभवत् ॥ १ ॥

तदा सा ब्रह्मतनया सप्तस्रोताः प्रकीर्तिता । सप्तमं तद्धिरण्याख्यं स्रोतस्त्वभिधीयते ॥ २ ॥

तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा पापी सद्गतिमाप्नुयात् ।
ऋक्षशृङ्गमयोर्मध्ये सत्यवाश्रमपर्वतः ॥ ३ ॥

तस्य प्रागसुमहत्तीर्थं हिरण्यासङ्गमं शुभम् ।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च शुभां गतिमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥

वनस्थल्यां ततो गच्छेद्दृष्ट्वा नारायणं हरिम् । तीर्थमप्सरसां पुण्यं हिरण्यासङ्गमेश्वरम्
यत्रोर्वशी पुरा जाता समस्ताप्सरसां शुभा । नरनारायणौ तत्र तपस्तेपतुरुत्तमम् ॥ ६
हिरण्यासङ्गमे रम्ये महापापहरे शुभे । यत्र वै ऋषयः सर्वे मज्जन्ति धीतकल्मषाः ॥ ७
वसिष्ठाद्याश्च ये विप्रा वालखिल्यादयश्च ये । यत्र मज्जन्ति देवेशि हिरण्या सह सङ्गमे

यत्र हिरण्मयं रूपं स्नानाद्भे भवति ध्रुवम् । कपिलागोसहस्रस्य दानेनैव तु यत्फलम्
तत्फलं समवाप्नोति हिरण्यासङ्गमे सदा । दशाश्वमेधे यत्पुण्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥
तद्दशगुणं प्रोक्तं हिरण्यासंगमे पुन । तुलापुरुषदाने च यत्फलं समवाप्नुयात् ॥
तत्फलं लभते मर्त्यो हिरण्यासंगमे सदा । हिरण्याक्षो महादैत्यस्तेन ततं महत्तपः ॥
हिरण्यसदृशं तत्र शरीरमभवत्पुरा । जनमेजये तथा राज्ञि यत्र स्नानं प्रकुर्वति॥१३॥

ब्रह्महत्या गता देवि ! हिरण्यासंगमे सदा ।
विश्वामित्रोऽथ राजर्षिः स्नानार्थं वै समागतः ॥ १४ ॥
स्नानं कृत्वा विशेषेण गतोऽसौ मामकीं पुरीम् ॥ १५ ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चाऽथ सुरेश्वरि! ।
स्नानं येऽत्र प्रकुर्वन्ति ते गच्छन्ति शिवालयम् ॥ १६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-संवादे हिरण्यासंगमतीर्थं नाम चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४०॥

एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

मधुरादितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

ततो देवि ! प्रवक्ष्यामि हिरण्यासंगमादनु । धर्मावर्ता नदी यत्र संगता सह गङ्गया
तत्र स्नात्वा नरो धन्यश्छिदिवं यात्यसंशयम् ।
यत्र धर्मकृतं तीर्थं यः पश्यति स पुण्यभाक् ॥ २ ॥
श्राद्धं तत्रैव ये कुर्युर्मुच्यन्ते पितृजादृणात् । ततश्च मधुरातीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
स्नात्वा मधुरातीर्थे द्रष्टव्यो मधुहा हरिः । यत्र विश्रान्तगान्धर्वो प्रयासन्वमयातुरः

कंसासुरवधे वृत्ते गन्तुकामः कुशस्थलीम् । उषित्वा सप्तरात्रं तु स देवश्चन्दनात
भोजवृष्ण्यन्धककृतो धीरैर्यादवपुङ्गवैः । मथुरातीर्थमासाद्य स्नानं कृत्वा विधा
मथुरादित्यनामानं यत्र स्थापितवान्हरिः । अष्टादशसहस्राणि विप्राणां यज्ञशालिन

स्थापयित्वा ययौ दत्त्वा दानानि विविधानि च ।
तत्र तीर्थसहस्राणि तिष्ठन्ति च सुरेश्वरि ! ॥ ८ ॥

श्राद्धं तत्र प्रकर्तव्यं पितॄणां हितकाम्यया । न भेतव्यं जरासन्धान्मत्तीर्थे वसतां स

इत्युक्त्वा तान्द्विजान्कृष्णः प्रययौ द्वारकां प्रति ।
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा मथुरार्कं प्रपूजयेत् ॥ १० ॥

माघस्य शुक्लसप्तम्यां कपिलागोप्रदानतः । चिरसौख्यानि भुक्त्वेह पद्मादित्यमाव्रजे

शृणु सुन्दरि ! वक्ष्यामि इतिहासं पुरातनम् ।
यं श्रुत्वा मुच्यते लोको ब्रह्महत्यादिपातकात् ॥ १२ ॥

एकस्मिन्समये देवि ! माण्डव्यऋषिसत्तमः । गङ्गाद्वारे महापुण्यं तप्तवांस्तु महत्तपः ।
पत्राशी च फलाशी च वायुभक्षकरः सदा । अहोरात्रं सदा देवि विष्णुध्यानपरायणः ॥
योगाभ्यासरतो नित्यं नित्यं धर्मपरायणः । तस्मिन्देशे तु वै देवि राजा वै विश्वमोहनः
गजाश्वरथपत्तीनां सम्पदो बहुला भुवि । सोमचन्द्रेति विख्यातः पुत्रस्तस्य सुलक्षणः
एकदा तु तदा देवि ! गतो हाटकके वने । तत्र गत्वा तदा तेन कृत्वा हाटेटकक्रिया
स्वात्मानं रमयामास स्वलोकैः परिवारितः । क्रीडतस्तु तदा तानि रात्रिर्जाता सुरेश्वरि
तस्यां रात्र्यां तदा राजा सुवासान्हाटके वने । तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां मुहूर्ते ब्रह्मसंज्ञके

हतोऽश्वोऽत्र विशेषेण चौरेणाऽत्र दुरात्मना ।
तदा हाहेति शब्दोऽभूच्च गतः क्व गतो हरिः ॥२०॥
तदा राज्ञो भयात्सर्वे गन्तुकामाः समुत्सुकाः ।
चौरेणाऽपहृतश्चाऽत्र ह्यश्वं सम्पश्यन्ति हि ॥ २१ ॥

निरीक्षमाणास्ते सर्वे हरिद्वारं समागताः । ऋषिस्तत्र तु माण्डव्यस्तपस्तेपे निष्पराः
ध्यानेन च समायुक्तो दृष्टोऽसौ तैर्भटैस्तदा । अयं चौरस्तदा ताभ्यां ध्यानं कृत्वा प्रतिष्ठितं

वार्थं तु समायातो ज्ञात्वा राजभटैस्तदा। एवं विचार्य ते सर्वे गृहीत्वा तं महामुनिम्
निवेदयामासुस्तं चौरं मुनिसत्तमम्। अश्वापहारी ह्यानीतश्चौरोऽयं नृप सर्वदा
दत्ता तदा तेन शूलिकारोपणे पुनः। तदा तैस्तुभटैः सर्वैर्मिलित्वा बन्धनं कृतम्
ढेशूलिकाप्रोतस्तत्क्षणात्तु कृतस्तदा। न ज्ञातं तेन तत्कर्म शूलिकायाः प्रतोदनम्
योगसमारूढोविष्णुध्यानपरायणः। शूलिकाप्रोतनं ज्ञातं कतिचित्कालयोगत.॥

माण्डव्योऽहमृषिश्रेष्ठ केन कर्म त्विदं कृतम्।
त्रिकालज्ञानी सर्वज्ञो भगवांस्तद्व्यचिन्तयन्॥ २६॥
धर्मस्य च इदं कर्म न चान्यस्य कदाचन।
योगारूढः स धर्मात्मा गतोऽसौ धर्मसन्निधौ॥ ३०॥
तत्र गत्वा ह्युवाचेदं शृणु त्वं धर्म! साम्प्रतम्।
त्वं वै धर्मइति ख्यातो लोके वेदे च सर्वदा॥ ३१॥

ठेकाप्रोतन कर्म कथं चैव त्वया कृतम्। तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि त्वत्तो देव न संशयः

धर्म उवाच।

पुष्व त्वं द्विजश्रेष्ठ पूर्वजन्मनि पातकम्। तदहं कथयिष्यामि कृपां कुरु ममोपरि॥
न्मे तु इदं कर्म पूर्वजन्मकृपातकम्। तच्छृणुष्व महाप्राज्ञ भवेऽस्मिन्पातकं कृतम्
स्मिन्समये विप्र त्वं गतो विजने वने। तत्र गत्वा त्वया विप्र जीवः शल्भसञ्ज्ञकः
रोपित स वै शूल्यां कर्मणा तेन दुःखितः। यातो शूलेऽर्पितस्त्वं वै कर्मणानेन सुव्रत
र्थैव प्रभोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम्। अल्पमात्रमिदं कर्म त्वया भुक्तं न संशयः॥

सुखीभवतु विप्रेन्द्र! गच्छत्वं हि यथेच्छया।
एतद्वाक्यं तत श्रुत्वा माण्डव्यो द्विजसत्तम॥ ३८॥
उवाच वचनं तत्र स कोपादरुणेक्षणः॥ ३६॥

माण्डव्य उवाच।

पापिष्ठ! दुराचार! किंकृतं बहुपातकम्। येन कृत्वा इदं कर्म शूलिकाया प्रतोदनम्
म वाक्यप्रकोपेण शूद्रस्त्वं भव सर्वथा। कियता कालयोगेन वंशे वै चन्द्रसञ्ज्ञके॥

त्रेतायुगे मङ्कितीर्थं कृतं मङ्किमहर्षिणा । द्वापरे पाण्डुपुत्रैस्तु मासधारं प्रवर्त्तितम् ॥७॥
सप्तधारकृतं प्राप्तं तीर्थं हरजटाद्भुतम् । सप्तस्रोतांसि गङ्गाया यानि लोकेषु सन्ततम् ॥
वहन्ति तानि पुण्यानि तीर्थेऽस्मिन्सप्तधारके ।
सप्तधारे कृतं श्राद्धं पितॄणां तृप्तिदायकम् ॥ ६ ॥
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि इतिहासं पुरातनम् । यच्छ्रुत्वा देवदेवेशि ब्रह्मलोकं व्रजेद्ध्रुवम्
कौषीतकस्य पुत्रो वै मङ्किनामाऽतिविश्रुतः । विष्णुध्यानरतो नित्यं विष्णुलोकप्रपूजकः
वेदाध्ययनकर्त्ता च अग्निहोत्रपरायणः । सुरूपाविश्वरूपेति स्त्रियौ द्वेस्तस्तु तद्गृहे ॥
ताभ्यां पुत्रविहीनाभ्यां दृष्ट्वा देवि विशङ्कितः । किंकर्तव्यमितिध्यायन्ननिचिन्तापरोऽभवत्
स्थिरो वंशस्तु पुत्रेण ह्यन्यथा नरकं व्रजेत् ।
एवं चिन्तां प्रकुर्वाणो न सुखं लभते क्वचित् ॥ १४ ॥
तदा स्वगृहमुत्सृज्य गतो वै गुरुसन्निधौ । नमो वै गुरवे तुभ्यं देवानामुपकारिणे ॥
त्वं नाथः सर्वलोकानां ब्राह्मणानां च रक्षकः । यज्ञानांत्वंप्रकर्त्ताचद्विजराजनमोस्तुऽते
अपुत्रोऽहं तु विप्रर्षे किं कर्त्तव्यं मया प्रभो!। वद त्वं तु यथा सर्वं पुत्रो भवति निश्चितम्
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । येन केनाऽप्युपायेन पुत्रस्य जननं चरेत्
इति वाक्यं तु संस्मृत्य ह्यागतस्तवसन्निधौ ॥ १६ ॥

गुरुरुवाच ।

गच्छ त्वं मुनिशार्दूल यत्र साभ्रमती नदी । तत्रगत्वामुनिश्रेष्ठ पुत्रान्वैप्राप्स्यसे ध्रुवम्
तद्वाक्यं तु समाकर्ण्य नमस्कृत्य तु दण्डवत् ।
स गतो विप्रराजस्तु नदीं साभ्रमतीं प्रति ॥ २१ ॥
मङ्किनामा तु विप्रर्षिस्तत्र गत्वा तपो महत् । अतप्यत तदा देवि यावद्वर्षचतुष्टयम् ॥
तत्र तीर्थं कृतं तेन मङ्किना ब्रह्मवादिना । त्रेतायुगे तदा देवि तदा तीर्थं महाद्भुतम् ॥
जातं तत्र न सन्देहः पुत्रदं सार्वकामिकम् । अद्याऽपि मङ्कितीर्थाभं न भूतं न भविष्यति
स वै द्विजवरो मङ्किः पुत्रान्प्राप्य यथासुखम् ।

एतदाख्यानकं दिव्यं पवित्रं परमं महत् । पुत्रसौख्यादिकं सर्वं लभते श्रवणादतः ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे सप्तधारतीर्थमहिमा नाम त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४३॥

चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

ब्रह्मवल्ल्यादिनानातीर्थमहिमवर्णनम्

महादेव उवाच ।

ब्रह्मवल्लीमहत्तीर्थं ततो गच्छेत्सुरेश्वरि ! । तस्य तीर्थस्य स्वरूपं साक्षाच्छृणुसुरोत्तम
यत्र साभ्रमतीतोयं ब्रह्मवल्ल्यम्भसा सह । युज्यते ब्रह्मतीर्थं तत्प्रयागेन समं स्मृतम् ॥
तत्र पिण्डप्रदानेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी । पितॄणां जायते नूनं ब्रह्मणो वचनं यथा ॥
गयाश्राद्धसमं पुण्यं ब्रह्मवल्ल्यां विशेषतः । यत्र स्नात्वा प्रकुर्वन्ति पितरस्तृप्तिमाप्नुयुः
गोदानं भूमिदानं च अन्नदानं तथैव च । एतद्दानसमं पुण्यं ब्रह्मवल्ल्यां विशेषतः ॥
अत्रैव सनकाद्यास्तु स्नात्वा च विधिपूर्वकम् । परं ब्रह्म तद्ध्यानाद्विष्णुलोकमवाप्नुयुः
पुष्करे चैव गङ्गायां क्षेत्रे चाऽमरकण्टके । तत्र गत्वा तु देवेशि यत्फलं लभते नरः ॥
तत्फलं समवाप्नोति ब्रह्मवल्ल्यां विशेषतः । चन्द्रसूर्योपरागे च दानं ये ददते नराः ॥
तत्फलं समवाप्नोति ब्रह्मवल्ल्यां सुरेश्वरि । भूताः प्रेताः पिशाचाश्च ये ये चिद्दुष्टयोनयः
दिव्यरूपधरास्ते च शङ्खचक्रगदाधराः । तेऽपि स्वर्गं हि गच्छन्ति स्नानंकृत्वासुरेश्वरि

धृत्वा तुलसिजां मालां नारायणमनुस्मरन् ।
वैकुण्ठं दिव्यमानन्दं याति वै पदमव्ययम् ॥ ११ ॥

इति ब्रह्मवल्लीतीर्थमाहात्म्यम् ।

धूर्ततीर्थं ततो गच्छेत्खण्डतीर्थेति विश्रुतम् ।
तत्र स्नात्वा दिवं गावो गोलोकं च पुराश्रिताः ॥ १२ ॥

खण्डरूपेण धर्मेण या गावो लोकमातरः । शापात्प्रख्यापितानाम्नैव खण्डतीर्थमथोच्यते

पार्वत्युवाच ।

शापो हि लोकमातॄणां गवां कस्मात्पुराऽभवत् । कथं लोकान्परिभ्रष्टाः कथं धर्मेण रक्षिताः

महादेव उवाच ।

पुरा वृषेण गोलोके क्रीडता सह मातृभिः । मुनेः सर्पा शक्रमूर्ध्ना पतितं हरमूर्धनि ॥

मत्तस्तासां वृषो शापं तेन दोषेण वै हरः । सप्तस्थाः स्वर्लोकाश्च गावो यास्यथ भेदिनीम्

गावः शप्ता भगवता संप्रसाद्य पुनर्हरम् । प्राप्स्यामहे पुनर्लोकमिति तेषां ययाचिरे ॥

हर उवाच ।

यदा साभ्रमतीतीर्थे प्रह्लवर्त्तीसमीपतः ।

खण्डसंज्ञहदे स्नात्वा स्वर्गं वै प्राप्स्यथ ध्रुवम् ॥ १८ ॥

ततस्तस्मिन्हृदे स्नात्वा गावो गोपतिना सह । स्वर्गं गताः शुद्धतमा महादेवसमीपतः

गोहृदे तु नरः स्नात्वा कृत्वा वै पितृतर्पणम् । गवां लोकमवाप्नोति दाहप्रलयवर्जितम्

तत्र स्थित्वा निराहारो गोपिण्डं च ददाति वै । स नरः सुखमेधेन यावदिन्द्राश्चतुर्दश

गवां कोटिप्रदानेन यत्फलं प्राप्यते ध्रुवम् । तत्फलं समवाप्नोति खण्डतीर्थे न संशयः

गृहीत्वा वृषमूत्रं च तीर्थे यः पिबते नरः । तत्क्षणादेव शुद्धिः स्यात्खण्डतीर्थे न संशयः

खण्डतीर्थात्परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति । ये गच्छन्ति सुरश्रेष्ठे ते नरा पुण्यभागिनः

तत्र गत्वा सुरश्रेष्ठे गवां पूजनमाचरेत् । वृषभं च ततः पूज्य स्नानं कृत्वा समाहितः

पूजनाद्धि न संदेहो गोलोके तु वसेच्चिरम् । तत्र गत्वा विशेषेण स्वर्णगां वितरन्ति ये

ते नरा भुञ्जते सौख्यं यावदिन्द्राश्चतुर्दश । दशधेनुं ततः कृत्वा यो ददाति द्विजातये ॥

खण्डतीर्थे सुरश्रेष्ठे तदनन्तफलं स्मृतम् । तत्र गत्वा तु कर्त्तव्यं पिप्पलारोपणं बुधैः

तत्कृते सति देवेशि पितृलोकं स गच्छति । पञ्चयामलकीर्दिव्या ये कुर्वन्ति प्ररोपणम्

इह लोके सुखं भुक्त्वा हरिलोकं व्रजन्ति ते ॥२० ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे खण्डतीर्थं नाम चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

सोमेश्वरतीर्थमहिमवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच ।

ततो गच्छेन्महत्तीर्थं सङ्गमेश्वरमुत्तमम् । यत्र हस्तिमती पुण्या साभ्रमत्या हि संगता

शापं कौण्डिन्यमुनितः प्राप्य शुष्काऽभवत्पुरा ।
वहिर्यातीति नाम्ना वै लोके ख्यातिमुपागता ॥ २ ॥
तत्तीर्थं संप्रवक्ष्यामि पुण्यं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
सर्वपापहरं पुण्यं त्रैलोक्ये चाऽपि विश्रुतम् ॥ ३ ॥

यत्र तीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्रलोकं प्रगच्छति
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि एतच्छापस्य कारणम् । यथेह शुष्कता हि [illegible]
यत्र साभ्रमती पुण्या गङ्गा नाम महानदी । तत्र हस्तिमती नाम गङ्गया सह संगता
तत्राऽऽश्रमं च मुनिना तपो वै परमं महत् । [illegible] ॥
[illegible] । [illegible] तु [illegible] ॥
[illegible] मुनेस्तस्य तु [illegible] । [illegible] ॥
नदी तत्र तु [illegible] सुतने । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible] । [illegible]

अद्यापि यत्र सोमेशं स्वर्णरूपं प्रपश्यति । यद्दृष्ट्वा मुच्यते पापी ब्रह्महत्यादिपातकात् ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्र्यां संहितायां उत्तरे
खण्डे उमामहेश्वरसम्वादे सोमेश्वरतीर्थमहिमा नाम
पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४५॥

षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

रुद्रमहातीर्थमहत्त्ववर्णनम्

महादेव उवाच ।

ततो गच्छेत देवेशि ! तीर्थं रुद्रमहालयम् । केदारानुपमं साक्षाद्रुद्रेण परिनिर्मितम् ॥
श्राद्धं तत्रैव कर्तव्यं पितॄणां तृप्तिकारणम् । तत्र श्राद्धप्रदानेन पितरः सपितामहाः ॥
तृप्ताः समभिगच्छन्ति रुद्रस्य परमं पदम् । धृगमुत्सृजते यस्तु तत्र रुद्रमहालये ॥३॥
कार्त्तिक्यामथ वैशाख्यां रुद्रेण सह मोदते । केदारउदकं पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते॥४

अत्र तु स्नान मात्रेण मुक्तिभागी न संशयः ।
एकस्मिन्समये देवि ! त्यक्त्वा कैलासमागतः ॥ ५ ॥
साभ्रमतीं महागङ्गां ज्ञात्वा लोकहिताय वै ।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च कृत्वा तीर्थमनुत्तमम् ॥ ६ ॥

ततोऽहं च स्वकं स्थानं कैलासं प्रति भामिनि । तदन्तरं महापुण्यंतीर्थं जातं महालयम्
रुद्रमहालयमिति लोकेख्यातिं गमिष्यति । कार्त्तिक्यामथ वैशाख्यां येगच्छन्तिसुरोत्तमे

न तेषां विद्यते दुःखं सर्वसंसारजं पुनः ॥ ८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे रुद्रमहातीर्थं नाम षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥

सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

खड्गतीर्थमहत्त्ववर्णनम्

महादेव उवाच ।

देवि वै श्रूयतां तीर्थं देवानामपि दुर्लभम् । खड्गतीर्थमिति ख्यातं सर्वपापप्रणाशनम्
खड्गतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा खड्गेश्वरं शिवम् । न नरो दुर्गतिं गच्छेत्स्वर्गलोकं प्रगच्छति
खड्गधारेश्वरं देवं यः पश्यति सुरोत्तमे । कार्त्तिक्यां तु विशेषेण पूजनं तत्र कारयेत्
अयं विश्वेश्वरो देवः सर्वदा भुवि दुर्लभे । सर्वं ददाति सर्वेशो वाञ्छितार्थप्रदायकः
ईशानि राज्यकामार्थी यः पश्यति नर्मेश्वरम् । समर्थो लभते क्षिप्रं विश्वनाथप्रसादतः ॥
पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्दीपैर्वा नगनन्दिनि ! । फलप्रदानैर्विशेषाच्च विश्वेशं पूजयेत्ततः ॥ ६ ॥
धनधान्यप्रदं चाऽऽशु पुत्रपौत्रादिसम्पदः । प्राप्यन्ते मानवैर्देवि श्रीविश्वेश्वरपूजनात्
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे खड्गतीर्थं नाम सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

मान्धार्कतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

साभ्रमत्यास्तटे तीर्थं सर्वतीर्थेष्वनुत्तमम् । [illegible] शुभम्
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] ।

पूजयेच्च यथाशक्त्या यत्र गत्वा न शोचति । यत्र कैवर्तको राजा पूजांकृत्वाह्यनेकशः
स गतः शिवलोकं तं यत्र गत्वा न शोचति । मज्जन्ति ऋषयो यत्र यत्र देव सनातनः
साक्षाद्विष्णुः परमात्मा नित्यं तिष्ठति भूतिदः ।
इयं साभ्रमती धन्या धन्यो विश्वेश्वरः प्रभुः ॥ ६ ॥
यत्र तीर्थान्यनेकानि जातानि भुवि पार्वति!। अत्र चामर्दकीपुण्यैः फलैर्नानाविधैः शुभैः
कर्त्तव्यमर्घदानं च विधिना तत्र सुन्दरि ! ॥ ११ ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे चन्दनेश्वरमाहात्म्यं नामैकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४९॥

पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

जाम्बवन्ततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

जम्बूतीर्थं ततो गच्छेत्स्नानार्थं पापनाशनम् ।
कलिकाले च यत्पुंसां स्वर्गसोपानवत्स्थितम् ॥ १ ॥
यत्र जाम्बवता पूर्वं दशाङ्गे पर्वतोत्तमे । स्थापितं चर्क्षराजेन लिङ्गं सुरगणार्चितम् ॥
रामेण हि यदा पूर्वं हतो वै रावणोऽसुरः । तदा जाम्बवता दिक्षु भेरीघोषैःप्रघोषितम्
जितं वै रामचन्द्रेण रावणो निहतो रणे । लब्ध्वा संतिनि संघुष्य स्नानंतंर्थवरेशुभे
स्थापितं तत्र लिङ्गं तु स्वनाम्ना तु सुरेश्वरि !।
तत्र स्नात्वा नरः सद्यः स्मृत्वा रामं सहानुजम् ॥ ५ ॥
जाम्बवन्तेश्वरं स्नात्वा रुद्रलोके महीयते । यत्रयत्र हि भो देवि! श्रीरामस्मरणंहृतम्
भवबन्धविमोक्षो हि दृश्यते सचराचरे । अहं रामस्तु विज्ञेयो रामो वै रुद्रएव च ॥

मृतवत्साऽथवा वन्ध्या पुत्रं प्राप्नोति साऽचिरात् ॥ ४ ॥
सन्ध्यास्नानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।
कृतं भास्करभक्तेन मालार्के ह्यक्षयं भवेत् ॥ ५ ॥

अत्र गत्वा तु देवेशि! श्रीरवेर्व्रतमाचरेत् । इह लोके सुखं भुक्त्वा रवेर्लोकं हि याति वै
मृतवत्सो हि राजर्षिस्तत्र गत्वाऽकरोत्तपः । सराजाप्राप्तवान्पुत्रं श्रीमालार्कप्रसादतः
अत्र गत्वा विशेषेण उपवासी जितेन्द्रियः । मालार्कं पूजयेद्योवै मुक्तिभागीभवेद्ध्रुवम्
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा देवा इन्द्रादयः सदा । निवसन्ति सुरश्रेष्ठे मालार्के रविसन्निधौ
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे मालार्कतीर्थं नामाष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥

एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

चन्दनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

तीर्थात्तस्मात्परं गौरि मालार्कान्तरसंस्थितम् । चन्दनेश्वरमागच्छेदामोदस्थानमुत्तमम्
दुःशासनस्य रुधिरं पीत्वा भीमो महाबलः । प्रतिज्ञामात्मनः सर्वां पूरयित्वा सुदारुणाम्

कराभ्यां रुधिराक्ताभ्यां द्रौपद्याः केशबन्धनम् ।
कृत्वा दत्त्वा द्विजातिभ्यस्तीर्थयात्रां ततोऽगमत् ॥ ३ ॥
साभ्रमत्यास्तटे रम्ये गतो वै भ्रातृभिः सह ।
भार्गवः साभ्रमत्यां यः स्वर्गाच्चन्दनपादपः ॥ ४ ॥
स तु विद्रुतया प्राप्तः पुण्यतीर्थप्रभावतः ।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च कृत्वा वै पितृतर्पणम् ॥ ५ ॥

[illegible] गच्छेद्रुद्रलोकमनामयम् । चन्दनेशं ततो दृष्ट्वा विशेषं लोकशङ्करम्

अथेन्द्रस्तु नभोवाणीनिर्देशान्मुनि तदा । जघान फेनमादाय ब्रह्महत्या तदाऽभवत् ॥
पप्रच्छ च गुरुं शक्रः पापनिर्णाशकारणम् । बृहस्पतेस्तथाऽऽदेशात्साभ्रमत्युत्तरे तटे ॥
अस्मिन्स्थाने समागत्य स्थानं चक्रे सुरेश्वरः । तस्येह स्नानमात्रेण गतपापस्यतत्क्षणात्
पूर्णेन्दुधवला कान्तिः शरीरे समजायत । धवलेश्वरमीशानं स्थापयामास वृत्रहा ॥
इन्द्राज्ञया च तल्लिङ्गं विश्रुतं पृथिवीतले । पूर्णिमायां तथा दर्शे संक्रान्तौ ग्रहणे तथा
श्राद्धे कृते पितॄणां तु तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी । धवलेश्वरमासाद्य यः कुर्याद्विप्रभोजनम्

एकस्मिन्भोजिते विप्रे सहस्रं भोजितं भवेत् ।
हिरण्यभूमिवासांसि दातव्यानि स्वशक्तितः ॥ १० ॥
शुक्ला गौर्ब्राह्मणे देया सवत्सा च पयस्विनी ।
अत्राऽऽगत्य तु यो विप्रो रुद्रजाप्यादिकं चरेत् ॥ ११ ॥

तत्कृतं कोटिगुणितं श्रीमहेशप्रसादतः । अत्र तीर्थे नरो यस्तु उपवासादिकं चरेत् ॥
स एव सर्वकामाढ्यो भवत्येव न संशयः । बिल्वपत्रं समानीय यः पूजयति तं प्रभुम्
धर्ममर्थं च कामं च लभते मानवो भुवि । सोमवारे विशेषेण ये गच्छन्ति नरोत्तमाः
तेषां रोगं तथा दोषं शमयेद्धवलेश्वरः । रवौ वाऽथ विशेषेण दर्शनं कुरुते यदा॥१५॥

तेषां महिमा तु भो देवि ! न ज्ञातः कर्हिचिन्मया ।
दूर्वया चार्कपुष्पैर्वा कह्लारैः कमलैर्दलैः ॥ १६ ॥

पूजनं कुर्वते येऽत्र ते नराः पुण्यभागिनः । श्वेतार्कपुष्पमानीय धवलेशं प्रपूजयन् ॥
वाञ्छितं लभते नित्यं धवलेशप्रसादतः । कृते वै नीलकण्ठस्तु सर्वेषां शङ्करः सदा ॥
त्रेतायुगे स विख्यातो हरो वै भगवान्प्रभुः । द्वापरे शर्वसंज्ञस्तु कलौ वै धवलेश्वरः॥
अत्रार्थे यत्पुरावृत्तं तच्छृणुष्व सुरेश्वरि ॥ नन्दिनामा पुरा वैश्य इन्द्रग्रामे समावसत्

शिवध्यानपरो भूत्वा शिवपूजां चकार सः ।
नित्यं तपोवनस्थं हि लिङ्गं धवलसञ्ज्ञकम् ॥ २१ ॥

उषस्युषसि चोत्थाय प्रत्यहं शिववल्लभः । नन्दी लिङ्गार्चनरतो बभूवाऽतिश्रियेन हि ॥
यथाशास्त्रेण विधिना पुष्पार्चनपरोऽभवत् । एकदा मृगयालुब्धः किरातो भूतहिंसकः

एवं ध्यात्वा सुते देवि! न भेदो वर्तते क्वचित् । रामरामेति रामेति मनसा ये जपन्ति च तेषां सर्वार्थसिद्धिश्च भविष्यति युगे युगे । अहं हि सर्वदा देवि श्रीरामस्मरणे रतः ॥

यं श्रुत्वा तु पुनर्देवि ! न भयो जायते क्वचित् ।
ध्यात्वा हि निरतश्चिरं श्रीरामं कमलेक्षणम् ॥ १० ॥
स्मरामि रामं देवि ! भक्त्या च विधिपूर्वकम् ।
जाम्बवता तदा पूर्वं स्मृत्वा रामं सुशोभनम् ॥ ११ ॥

जाम्बवन्तमिति ख्यातं प्रख्यातं जगतां गुरुम् । तत्र स्नात्वा च भुक्त्वा च कृत्वा देवस्य पूजनम् शिवलोकमवाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश । अत्र हि स्नानमात्रेण यथा जाम्बवतो फलम् तथा वै फलमाप्नोति श्रीविश्वेशप्रसादतः । अत्र गत्वा तु भूदानं पुमान्यश्च करोति वै

फलं सहस्रगुणितं जाम्बवन्तेशदर्शनात् ॥ १४ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-सम्वादे जाम्बवन्ततीर्थमाहात्म्यं नाम पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५०॥

एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

धवलेश्वरमाहात्म्यपुरःसरं शिवपूजयानन्दिकिरातयोः शिवलोकेगणप्राप्तिवर्णनम्

महादेव उवाच ।

अस्मात्तीर्थात्परं तीर्थमिन्द्रग्राममितिस्मृतम् ।
यत्र स्नात्वा पुरा शक्रो विमुक्तो घोरकिल्बिषात् ॥ १ ॥

पार्वत्युवाच ।

केनेह कर्मणा शक्रः प्राप्तवान्घोरकिल्बिषम् । विपाप्मा च कथं सोऽभूदिति विस्तरतो वद

महादेव उवाच ।

न्द्रः सुरेश्वरः पूर्वं नमुचिश्चासुरेश्वरः । अशस्त्रवधमन्योन्यं समयं तौ प्रचक्रतुः ॥२॥

क्षणार्धे दुष्टस्य तस्य दण्डं करोम्यहम् । एतच्छ्रुत्वा तु वचनं नन्दी तस्य पुरोधसः
ततः स्वगृहे नक्तं दूयमानेन चेतसा । तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामाहूय च पुरोधसम्
शिवालयं नन्दी समं तेन महात्मना । प्रक्षाल्य पूजनं कृत्वा नानारत्नपरिच्छदम्
पचारसंयुक्तं कृत्वा वै ब्राह्मणैः सह । एवं यामद्वयं जातं स्तुवानस्य तु नन्दिनः

आयातोऽसौ महाकालस्तथा रूपो महाबलः ।
कालरूपो महारौद्रो धनुष्पाणिः प्रतापवान् ॥ ४७ ॥

ा भयसंत्रस्तो नन्दी तत्र व्यलीयत । पुरोधाश्चैव सहसा भयभीतस्तदाऽभवत्
तेन कृतं तत्र यथापूर्वमपि स्वकम् । तां पूजां स पदाहत्य बिल्वपत्रं समार्पयत्
न फलेनैव किरातः शिवमार्चयत् । दण्डवत्पतितो भूमावुत्थाय स्वगृहं गतः ॥
ा महदाश्चर्यं चिन्तयामास वै चिरम् । पुरोधसा तदा नन्दी सह व्याकुलचेतसा
ाम्नदा विप्रा बहवो वेदपारगाः । निवेदितं च तत्सर्वं किरातेन च यत्कृतम् ॥

किं कार्यमत्र भो विप्राः ! कथ्यतां च यथातथम् ।
संप्रधार्य तत सर्वे मिलित्वा धर्मशास्त्रतः ॥ ५२ ॥

: सर्वे तदा विप्रा नन्दिनं त्रासशङ्कितम् । ईदृशं समुत्पन्नं दुर्निवार्यं सुरैरपि ॥

तस्मादानय लिङ्गं त्वं स्वगृहे द्विजसत्तम ! ।
तथेति मत्वाऽसौ नन्दी शिवस्योत्पाटनं महत् ॥ ५५ ॥

स्वगृहमानीय प्रतिष्ठाप्य यथाविधि । सुवर्णरचितां शय्यां नवरत्नाद्युपशोभिताम्
रिमेवं च पूजयामास वै तदा । प्रभाते तु गतस्तत्र किरातः शिवमन्दिरम् ॥ ५७
विलोकयामास लिङ्गमीशं न दृष्टवान् । मौनं विहाय सहसा स्वशरीरविदारणात्

हे शम्भो ! क गतोऽसि त्वं दर्शयात्मानमद्य वै ।
यदि मो दर्शनं देयं त्यक्ष्याम्यद्य कलेवरम् ॥ ५९ ॥

तमो हे जगन्नाथ ! त्रिपुरान्तक शङ्कर ! । हे रुद्र हे महादेव ! दर्शयात्मानमात्मना

एवं बहुविधैर्वाक्यैः शिवं चाक्षिपत्

किरातोऽसौ क्षुरिकया तीक्ष्णं वै जठरं स्वकम् ॥ ६१ ॥

पापी पापसमाचारश्चरन्साभ्रमतीतटे । अनेकव्याधसङ्कीर्णो हन्यमानो मृगाङ्कुरैः ॥२६
एवं विचरमाणोऽसौ किरातो मृगहिंसकः । यदृच्छया गतस्तत्र यत्र लिङ्गं सुपूजितम्
पवनेश्वरविख्यातमनेकाश्चर्यमण्डितम् । दृष्ट्वा सुपूजितं लिङ्गं नानापुष्पैः फलैस्तथा ॥
एवं लिङ्गं समालिङ्ग्य गतः साभ्रमतीतटे । तत्र पीत्वा पयः सोऽथ मुखं गण्डूषपूरितम्
कृत्वा चैकेन हस्तेन मृगमांसं समुद्वहन् । करेणैकेन पूजार्थं बिल्वपत्राणि वै दधत् ॥

शीघ्रमागत्य लिङ्गान्ते तदा पूजां समाहरत् ।
पुष्पाणि तानि सर्वाणि विधूतानि इतस्ततः ॥ २९ ॥
स्नापनं तस्य लिङ्गस्य कृतं गण्डूषवारिणा ।
करेणैकेन पूजार्थं बिल्वपत्राणि सोऽर्पयत् ॥ ३० ॥

द्वितीयेन करेणैव मृगमांसं समार्पयत् । दण्डप्रणामसंयुक्तः संकल्पं मनसाऽकरोत् ॥
अद्यप्रभृति पूजां वै करिष्यामि प्रयत्नतः । त्वं मे स्वामी च भक्तोऽहमद्यप्रभृति शङ्कर
एवं नियमवान्भूत्वा किरातो गृहमागमत् । तथा प्रभातसमये देवायतनमागतः ॥३३॥
नन्दी ददर्शतत्सर्वं किरातेन च यत्कृतम् । अव्यवस्थं च तद्दृष्ट्वा अमेध्यं शिवसन्निधौ

विधूतानि च सर्वाणि हिंसकेन दुरात्मना ।
चिन्तायुक्तोऽभवन्नन्दी जातं किं विघ्नमद्य मे ॥ ३५ ॥

कथितानि च विघ्नानि शिवपूजारतस्य हि । उपस्थितानि तान्येव मम भाग्यविपर्ययात्
एवं विमृश्य सुचिरं प्रक्षाल्य शिवमन्दिरम् । यथागतेन मार्गेण नन्दी स्वगृहमागमत्
ततो नन्दिनमालक्ष्य पुरोधागतमानसम् । अब्रवीद्वचनं तं तु कस्मात्त्वं गतमानसः ॥
पुरोहितं प्रति तदा नन्दी वचनमब्रवीत् । अद्य दृष्टं मया विप्र! अमेध्यं शिवसन्निधौ
केनेदं कारितं तत्र न जानामीह किञ्चन । ततः पुरोधा वचनं नन्दिनं चाब्रवीत्तथा॥

येन विस्खलितं तत्र पुष्पादीनां प्रपूजनम् ।
सोऽपि मूढो न संदेहः कार्याकार्येषु मन्दधीः ॥ ४१ ॥
तस्माच्चिन्ता न कर्तव्या त्वया पुनरपि प्रभो ! ।
प्रभाते च मया सार्धं गम्यतां तच्छिवालयम् ॥ ४२ ॥

किरात उवाच ।

त्वद्भक्तोऽसौ तदा देव तव पूजारतो ह्यसौ । प्रत्यहं रत्नमाणिक्यसुवर्णैश्चोपचारैरिह ॥
जीवितेन धनेनाऽपि पूजितोऽसि न संशयः ।
तस्माज्जानीहि भो स्वामिन्नन्दिनं भक्तवत्सल ॥ ८१ ॥

महादेव उवाच ।

जानाम्यहं महाभाग ! नन्दिनं वैश्यवर्तनम् । त्वं मे भक्तः सखा चेति महाकालमहामने
उपाधिरहिता ये च ये निष्कपटमानसाः । ते प्रियास्ते च मे भक्तास्ते विशिष्टनरोत्तमाः
तावुभौ स्वीकृतौ तेन पार्षदत्वेन शम्भुना ॥ ८३ ॥
ततो विमानानि बहूनि तत्र समागतान्येव महाप्रभाणि ।
किरातवर्येण स वैश्यवर्य उद्धारितस्तेन महाप्रभेण ॥ ८४ ॥
कैलासलोकमापन्नौ विमानैर्गणसत्तमैः । सारूप्यमेव सम्प्राप्तौ त्र्यम्बकस्य महात्मनः ॥
नीराजितौ गिरिजया पुत्रवत्तौ गणावुभौ । उवाचेदं ततो देवी प्रहस्य गजगामिनी ॥
यथा त्वं हि महादेव ! तथा चैतौ न संशयः ।
सारूप्येण च सख्या च हास्यभावैः सुपूजितैः ॥ ८७ ॥
देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा किरातो वैश्य एव च । सद्यः पराङ्मुखौ भूत्वा शंकरस्य च पश्यतः
उत्तस्थतुस्त्वरया युक्तौ गणौ रुद्रस्य पश्यतः । उमापत्यनुकम्प्यौ च भवनाद्विनिर्लोचन
तव द्वारि स्थितौ नित्यं भवावस्त्वे नमो नमः ।
तयोर्भावं स भगवान्विदित्वा प्रहसन्मुदा ॥ ९० ॥
उवाच परया भक्त्या भवतोरस्तु वाञ्छितम् । ततः प्रभृति द्वारस्थौ द्वारपालौ बभूवतुः
शिवद्वारि स्थितौ देवि सम्प्राप्ते शिवदर्शिनौ । एकौ नन्दी महाकालोऽद्यापि शिवदर्शनौ
ये वासिनोऽप्यपरमिष्टा अन्यथा मूकाश्च पङ्गवः ।
दुर्लङ्घ्या दुरात्मानः स्वपक्षा हि मानवाः ॥ ९२ ॥
यात्रात्मकलमध्यस्य आराध्य घण्टेश्वरम् ।
गन्धर्वोऽपि प्रविश्यन्ति मात्र कार्या विचारणा ॥ ९४ ॥

विभिद्याऽऽशु ततो बाहुमासाद्योच्चैरुवाऽब्रवीत् ।
हे शम्भो! दर्शयात्मानं कुतो मां त्यज्य यास्यसि ॥६२॥
इति क्षिप्त्वा ततोऽन्त्राणि मांसमुद्धृत्य सर्वतः ।
तस्मिन्गर्ते करेणैव किरातः सहसाऽक्षिपत् ॥६३॥

स्वच्छं च हृदयं कृत्वा साश्रुमत्यां निमज्जतु । तथैव जलमानीय बिल्वपत्रं त्वरान्वितः पूजयित्वा यथान्यायं दण्डवत्पतितो भुवि । यदा ध्यानस्थितस्तत्र किरातः शिवसन्निधौ प्रादुर्भूतस्तदा रुद्रः प्रमथैः परिवारितः । कर्पूरगौरो द्युतिमान्कपर्दी चन्द्रशेखरः ॥६६ तं गृहीत्वा करे रुद्र उवाच परिसान्त्वयन् । भो भो वीर महाप्राज्ञ मद्भक्तोऽसि महामते! वरं वृणीष्व भो भक्त! यत्ते मनसि वर्तते । एवमुक्तः स रुद्रेण महाकालो मुदान्वितः पपात दण्डवद्भूमौ भक्त्या परमया युतः । ततो रुद्रमुवाचेदं न वरं प्रार्थयाम्यहम् ॥

अहं दासोऽस्मि ते रुद्र! त्वं मे स्वामी न संशयः ।
एतच्छ्लाघ्यतमं लोके देहि जन्मनि जन्मनि ॥ ७० ॥
त्वं माता पिता च त्वं च त्वं बन्धुश्च सखा च मे।
त्वं गुरुस्त्वं महामन्त्रो मन्त्रार्थोऽसि सर्वदा ॥ ७१ ॥

निष्कामं वाक्यमाकर्ण्य किरातस्य तदा भवः । ददौ पार्षदमुख्यत्वं द्वारपालत्वमेव च तदा डमरुनादेन नादितं भुवनत्रयम् । भेरीझङ्कारशब्देन शङ्खानां निनदेन च ॥ ७२ ॥ तदा दुन्दुभयो नेदुः पटहाश्च सहस्रशः । नन्दी तं नादमाकर्ण्य विस्मयाकुलितो ययौ तपोवनं यत्र शिवः स्थितः प्रमथसंवृतः । किरातो हि तथा दृष्टो नन्दिना च तदाद्भुतम्

उवाच प्रणतो वाक्यं स नन्दी विस्मयान्वितः ।
किरातं स्तोतुकामोऽसौ परमेण समाधिना ॥ ७३ ॥

इदानींतस्त्वया शम्भुस्त्वं भक्तोऽसि वल्लभ!। त्वद्भक्तोऽहमिह प्राप्तो मां निवेदय शङ्करे तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य किरातस्त्वरयान्वितः । नन्दिनं च करे धृत्वा शङ्करं समुपागतः ॥

प्रहस्य भगवान्रुद्रः किरातं वाक्यमब्रवीत् ।
ब्रूहि कोऽसौ त्वया नीतो गणानामिह सन्निधौ ॥ ७५ ॥

ा तं दृष्ट्वोग्रतपसा वरिष्ठं ब्रह्मवित्तमम्। यानप्रस्थविधानेन पूजयामास तं द्विजम्।
वाच रविभक्ता सा कल्याणी तं तपोधनम्। भगवन्मुनिशार्दूल! किमाज्ञापयसि प्रभ

सर्वं तुभ्यं यथाशक्ति दास्यामि स्वतनुं विना।
सूर्यभक्ताऽस्मि ते पाणिं दास्यामि न कथञ्चन ॥ १० ॥

तैश्च नियमैश्चापि तपोभिश्च तपोधन!। सूर्यस्तोषयितव्यो मे देवस्त्रिभुवनेश्वरः।

इत्युक्तवत्यां तस्यां तु स्मयन्निव निरीक्ष्य ताम्।
उवाच नियमस्थां तां सान्त्वयन्निव भास्करः ॥ १२ ॥

यं चरसि कल्याणि! तपः परमदुष्करम्। यदर्थं च समारम्भस्तव बाले मयैव तत्
पसा लभ्यते सर्वं सर्वं तपसि तिष्ठति। देवत्वं प्राप्यते भद्रे तपसा मोक्षएव च।
मानि पञ्च सुभगे बदराणि प्रतीच्छ मे। दत्त्वा स बदराण्यस्यै पच्चेत्युक्त्वा रविर्ययौ
मपृष्ट्वा तां तु कल्याणीं ब्रह्मरूपी विहाय ताम्। स्थितोऽसौ नातिदूरेण इन्द्रग्राममहायशा

स्थित्वा जिज्ञासया सार्धं तस्याश्च ब्राह्मणो रविः।
बदराणामुपचनं कारयामास भास्करः ॥ १३ ॥

ततः सा प्रयता बाला प्राञ्जलिर्विगतश्रमा। पाकाय बदराणां सा पावकं समभिज्वल
तपचरपरमा देवि बदराणि महाप्रभा। तस्याः पचन्त्याःसुमहान्कालोऽगात्सुरेश्वरि
सम्प्रपुत्रो महाव्रातो दिनं च क्षयमभ्यगात्। हुताशनेन दग्धस्तु महान्वै काष्ठसञ्चय
पादौ प्रक्षाल्य सा पश्चात्पावके मान्द्यगते। ददाह बदरार्थं च ब्राह्मणप्रियकाम्यया।
दग्धा दग्धा पुनः पादावुपर्यादायाऽनघे। अथाऽस्या कर्मसन्तुष्टो भगवान्देवो दिवाकर
तत्र संदर्शयामास कन्यायै स्वमात्मनः। उवाच परमप्रीतस्तां कन्यां सुदृढव्रताम्।

सूर्य उवाच।

प्रीतोऽस्मि बाले भवता ते भवत्या मनसा स्थिरया। यस्मादस्मिन्काले बाले मत्परायणा
अग्निसम्पर्कीय पादौ सुभगे त्वं स्थितवत्यसि। इदं च तीर्थवरं यत्र ताभ्यां स्थितम्

बालत्वादपि विख्यातं भविष्यति हि स्थितम्।
विख्यातं त्रिषु लोकेषु सर्वपापहरं शुभम् ॥ १६ ॥

अत्र स्नानं च दानं च तथाऽर्च्यं शंकरस्य च । साभ्रमत्यां कृतस्नाना धवलेश्वरपूजकाः
ते रुद्रलोकं गच्छन्ति माऽस्य कार्या विचारणा । अत्र स्नानं च दानं च ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः
धर्मार्थकाममोक्षांश्च भुक्त्वा यान्ति हरालयम् । चन्द्रसूर्योपरागे च पितुः सांवत्सरे दिने
यत्फलं लभते मर्त्यस्तत्फलं प्राप्नुयाद्ध्रुवम् । सर्वकामदुघा देवि नित्यमत्रानिम्नगा
आगत्य तं शिवं देवं समस्पृशद्यथा तथा । सा गच्छति सुखेष्टं स्वर्गं निःसंशयः
येन दुग्धाभिषेकेण लिङ्गं तद्धवलीकृतम् । धवलेश्वरं नाम ततः सञ्जातं भुवि सर्वदा॥
जन्तवोऽत्र सदा देवि म्रियन्ते कालनोदिताः । ते ते शिवपदं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
संवादे धवलेश्वरमाहात्म्यं नामैकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥

द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

सबालावतीवृत्तं बालापेन्द्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

तीर्थानां प्रवरं तीर्थं साभ्रमत्यास्तटे स्थितम् । बालाप इति विख्यातं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्
ऋषिभिश्चारितं तीर्थं विबुधानां समाश्रयम् । तत्र कन्या तपस्तेपे परमं सुदृढव्रता ॥२
कन्या कण्वमुनेः साध्वी रूपेणाऽप्रतिमा भुवि । बाला बालावती नाम कुमारी ब्रह्मचारिणी
व्रतं चचार सावित्र्या नियमैर्बहुभिर्युता ।
भर्ता मे भास्करो भूयादिति निश्चित्य भामिनि ! ॥ ४ ॥
समा लक्ष्याः समाक्रान्ता दश साभ्रमतीतटे । चरन्त्या नियमांस्तांस्तान्भक्त्या परमदुष्करान्
तस्यास्तु तेन वृत्तेन तपसा व्रतचर्यया । भक्त्या च भगवान्प्रीतः परया भक्तिसम्पदा॥
आजगामाऽऽश्रमपदं देवदेवो दिवाकरः । आस्थाय रूपं विप्रर्षेः प्रविष्टस्तु महामनाः

दावर्यां कृते स्नाने यत्फलं लभते नरः। तत्फलं लभते देवि अत्र तीर्थे न संशयः ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे बालापेन्द्र-
तीर्थं नाम द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्याय. ॥ १५२ ॥

त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

दुर्धर्षेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच।

यत्तीर्थं प्रवक्ष्यामि दुर्धर्षेश्वरमुत्तमम्। यस्य स्मरणमात्रेण पापोऽपिपुण्यवान्भवेत
ते देवासुरे युद्धे दैत्ये च निधनं गते। दुर्धर्ष च व्रतं कृत्वा यत्र भार्गवनन्दन ॥२।
राराध्य महादेवं दुर्धर्षं लोककारणम्। मृतसञ्जीवनीमाप यत्र विद्यां हि त्र्यम्बकात
यार्थमुशनस्तीर्थं विख्यातं जगतीतले। काव्यतीर्थे कृतस्नानः पूज्य देवं महेश्वरम्।
र्धर्षेश्वरसञ्ज्ञं वै सर्वपापैः प्रमुच्यते। अत्र वृत्तं तु श्रोतव्यं त्वया च नगनन्दिनि॥५
ा यदा भवेद्युद्धं वृत्रवासवयोरिह। तदाऽसुरैर्जिता देवा मघवान्वै सुरेश्वरः।
किङ्कर्त्तव्यमिति ध्यात्वा गतोऽसौ तं गुरुं प्रति ॥ ६ ॥

इन्द्र उवाच।

अस्माकं त्वं गुरुः साक्षाद्देवानां पालकः सदा।
अर्थानां त्वं धरः श्रीमान्कृपां कुरु दयानिधे! ॥ ७ ॥
वृत्रेण निर्जितोऽहं च क गच्छामि च सुव्रत! ॥ ८ ॥

बृहस्पतिरुवाच।

शृणु देवेन्द्र! वक्ष्यामि येन त्वं हि सदा सुखी।
मम वाक्यं कुरुष्वैव यदीच्छस्यात्मनः शुभम् ॥ ९ ॥

पालगर्णां नरः स्नात्वा त्रिरात्रमुषितःशुचिः । रक्तादित्यमुखं दृष्ट्वा सूर्यस्योद्गमनं प्रति
सूर्यलोकमवाप्नोति साऽक्षयकालं विभावसोः । सूर्यवारेऽत्र संक्रान्तौ सप्तम्यां तु विशेषतः

विषुवत्ययने चाऽपि चन्द्रसूर्यग्रहेऽपि च ।
स्नात्वा संतर्पयेद्देवान्पितॄनथ पितामहान् ॥ ३१ ॥

गुडधेनुं नरो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो गुडौदनम् । कार्याऽरोग्यपुण्ये रक्तादित्यप्रपूजनम् ॥
ये कुर्वन्ति नरास्ते वै सूर्यलोके वसन्ति वै । रक्तां धेनुं नरो दद्यादेकां चैव धुरन्धरम्
हयमेधफलमाप्नोति न नरो निरयं व्रजेत् । व्याधितो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बन्धनात्

तीर्थेऽस्मिन्पिण्डदानेन तृप्तिं यान्ति पितामहाः ॥ ३२ ॥

महादेव उवाच ।

तथान्यदपि माहात्म्यं तीर्थस्याऽस्य तपोधने । श्रूयतां यत्पुरावृत्तं व्यासेनकथितंमहत्
पुराऽत्र महिषो वृद्धो जरया जर्जरीकृतः । अशक्तो भारमुद्वोढुं सार्थवाहस्तमत्यजत् ॥
स निदाघे जलं पातुं जगाम च महानदीम् । दैवात्पङ्के निमग्नोऽसौततोमृत्युवशंगतः

प्लावितास्थिर्जले पुण्ये तीर्थस्याऽस्य प्रभावतः ।
कान्यकुब्जेश्वरसुतो राजा जातिस्मरोऽभवत् ॥ ३७ ॥

संस्मृत्य च स्ववृत्तान्तं प्रभावं तीर्थजं महत् । आगत्य तज्जलेस्नात्वा ददौदानान्यनेकशः

स तत्र स्थापयामास देवदेवं महेश्वरम् ।
अत्र तीर्थे नरः स्नात्वा सम्पूज्यमहिषेश्वरम् ॥ ३८ ॥

रक्तादित्यमुखं दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते । साभ्रमत्युदकं यत्र पूर्वतः पश्चिमं व्रजेत् ॥३९

प्रयागादपि तत्पुण्यं सर्वकामप्रदं महत् ॥ ४० ॥
दत्तं द्विजेन्द्रेषु हुतं यदग्नौ श्राद्धं कृतं जाप्यमिहाऽक्षयं स्यात् ।
गोभूतिलाः काञ्चनवस्त्रधान्यं शय्यासनं वाहनछत्रदानम् ॥ ४१ ॥

यं यं वाञ्छयते कामं तं तं प्राप्नोति मानवः । श्रीमहेशप्रसादाच्च तीर्थस्याऽस्यप्रभावतः
बालापेन्द्रमिदं तीर्थं पुण्यं पापहरं सदा । यं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे वीतरागाः सदैव तु ॥
यत्र माहिषनामेति श्वेताख्यं पुण्यदं महत् । यत्र स्नात्वा तु देवेशि पुनर्जन्म न विद्यते

गोदावर्यां कृते स्नाने यत्फलं लभते नरः । तत्फलं लभते देवि अत्र तीर्थे न संशयः ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे थालापेन्द्रतीर्थं नाम द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥

त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

दुर्धर्षेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

अन्यत्तीर्थं प्रवक्ष्यामि दुर्धर्षेश्वरमुत्तमम् । यस्य स्मरणमात्रेण पापोऽपि पुण्यवान्भवेत्
पुरा दैवासुरे युद्धे दैत्ये च निधनं गते । दुर्धर्षं च मम दृष्ट्वा यत्र भार्गवनन्दनः ॥१॥
समाराध्य महादेवं दुर्धर्षं लोककारणम् । मृतसञ्जीवनीमाप यत्र विद्यां हि भस्मवान्
दैत्यार्थमुशनस्तीर्थं विख्यातं जगतीतले । तस्मिंस्तीर्थे कृतस्नानः पूज्य देवं महेश्वरम् ॥
दुर्धर्षेश्वरसंज्ञं वै सर्वपापैः प्रमुच्यते । अत्र वृत्तं तु श्रोतव्यं त्वया च नगनन्दिनि ॥
पुरा यदा अभवद्युद्धं वृत्रवासवयोरिह । तदासुरैर्जिता देवा मघवान्वै सुरेश्वरः ॥
किंकर्तव्यमिति ध्यात्वा गतोऽसौ तं गुरुं प्रति ॥ ६ ॥

इन्द्र उवाच ।

अस्माकं त्वं गुरुः साक्षाद्देवानां पालकः सदा ।
सर्वेषां त्वं परः धीमान्पुरु दयानिधे ! ॥ ७ ॥
वृत्रेण निर्जितोऽहं च क्व गच्छामि च सुव्रत ! ॥ ८ ॥

बृहस्पतिरुवाच ।

शृणु देवेन्द्र ! वक्ष्यामि येन त्वं हि सदा सुखी ।
मम वाक्यं कुरुष्वैव सर्वोपद्रवनाशनं शुभम् ॥ ९ ॥

धान्यपात्राणि बहूनि तत्र गृहीत्वामास गताऽन्वितोऽपि ।
धान्यमूले परिपश्यमानं लिङ्गं स तस्योपरि ता निरीतुः ॥ १४ ॥
धान्यपर्णानि च दैवयोगात्स्नानं च सर्वं शिवपूजनं तत् ॥ १५ ॥
गण्डूषवारिणा तेन स्नानं च महत्कृतम् । अज्ञानिना च तेनैव पुल्कसेन दुरात्मना
मायमानोऽनिमेषो मधुरवशो विभुदर्शं । पुल्कसो हि दुरात्मानं निराशो गतकल्मषः
तस्य भार्या प्रचण्डा च भागता तस्य सन्निधौ ।
निराशा च निराहारा यत्राऽसौ पुल्कसः स्थितः ॥ १८ ॥
न प्राप्तः शूकरस्तेन मृगोऽपि महिषोऽपि वा । अज्ञानेन तस्यैव अन्नमादाय गामिनी
तेन दृष्टा प्रचण्डा सा आयान्ती कुटिलोचना । सा तस्य भार्यानिपार्श्वे जलमध्येऽपतदिह
तावत्तयोश्चण्डात्मा यदि शीघ्रमभक्षय । समानीतं त्वदर्थं च मत्स्यमांसं मयाऽधुना
धृतं किं मूढ पूर्वमांसं पार्श्वे न दृश्यते । नाऽशितं च त्वया मूढ कुटुम्बं लङ्घने तव
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं चण्डायाश्चण्डरूपधान् । शिवरात्र्युपवासेन रात्रौ जागरणेन च
शुद्धान्तःकरणो जातः स्नातुं नद्यां शुचिव्रतः ।
यावत्स्नाति स दुष्टात्मा तावच्छ्वा तत्र चाऽगतः ॥ २४ ॥
शुना तदा भक्षितं च सर्वमांसं सुरेश्वरि ! । चण्डा प्रकुपिता तं च श्वानं हन्तुमुपस्थिता
निवारिता हि चण्डेन चण्डा प्रकुपिता तदा । न हन्तव्यस्त्वया चैव किमनेनाऽशुभं कृत
तयोक्तं भक्षितं चान्नमनेनैव दुरात्मना । किं त्वं भक्षयिता मूढ भविताऽद्य बुभुक्षित

पुल्कस उवाच ।

यच्छुना भक्षितं चान्नं तेनाऽहं परितोषित. । किमनेन शरीरेण नश्वरेण गतायुषा
ये पुष्यन्ति शरीरं वै सर्वभावेन भामिनि !। मूढास्ते पापिनो ज्ञेया लोकद्वयबहिष्कृता
तस्मान्मानं परित्यज्य कामं चापि दुरात्मताम् । स्वस्थाभावविमर्शेन तत्त्वबुद्ध्याऽस्थिराभव
अहमेतच्छरीरं वै खड्गधारव्रतेन च । त्यक्ष्याम्यद्य वरारोहे ! किं चिरजीवनेन मे ।

महादेव उवाच ।

इत्युक्त्वा खड्गमाकृष्य यावद्भिनत्ति कं स्वकम् ।

आगताश्च गणास्तावद्बहवः शिवनोदिताः ॥ ३२ ॥
विमानानि बहून्यत्र आगतानि तदन्तिके । दृष्ट्वा स चैव तान्येवं विमानानि गणांस्तथा
उवाच परया भक्त्या पुष्कसोऽपि च तान्प्रति ॥ ३३ ॥

पुष्कस उवाच ।

कस्मात्समागता यूयं सर्वे रुद्राक्षधारिणः । सर्वे स्फटिकसङ्काशाः सर्वे चन्द्रार्धशेखराः
कपर्दिनश्चर्मपरीलवाससो भुजङ्गभोगैः कृतहारभूषणाः ।
क्रियान्विता रुद्रसमानवीर्या यथातथं भो ! वदतोचितं मम ॥ ३५ ॥
पुष्कसेन तदा पृष्टा ऊचुस्ते रुद्रपार्षदाः ॥ ३६ ॥

गणाऊचुः ।

प्रेषिताः स्मो वयं चण्ड ! शिवेन परमेष्ठिना ।
आगच्छ त्वरितो भूत्वा सस्त्रीको यानमारुह ॥ ३७ ॥
लिङ्गार्चनं कृतं यच्च त्वया रात्रौ शिवस्य च । तेन कर्मविपाकेन प्राप्तोऽसि परमां गतिम्
तथोक्तो वीरभद्रेण उवाच प्रहसन्निव । किं मया सुकृतं चीर्णं पापिनापुष्कसेन हि ॥
मृगयारसिकेनैव मूढेन च दुरात्मना । पापाचारो ह्यहं नित्यं कथं स्वर्गं व्रजाम्यहम् ॥
कथंलिङ्गार्चनं चाऽद्य कृतमस्ति तदुच्यताम् । परं कौतुकमापन्नः पृच्छामि कृपया वद

वीरभद्र उवाच ।

देवदेवो महादेवो यो गङ्गाधरसञ्ज्ञकः । परितुष्टोऽद्य ते चण्ड ! सभार्यस्य उमापतिः॥
प्रासङ्गिकं त्वया चाऽद्य कृतमर्चनमेव च । कोलं निरीक्षमाणेन बिल्वपत्राणि चैव हि
छेदितानि त्वया चण्डपतितानि तदैव हि । लिङ्गस्यमस्तके तानि तेन त्वं सुकृती प्रभो!
तथैवं जागरो जातो महावृक्षोपरि ध्रुवम् । तेनैव जागरेणैव तुतोष जगदीश्वरः ॥४१
छलेनैव महाभाग ! कोलसन्दर्शनेन हि । शिवरात्रिदिनं व्याधप्रसङ्गेनाऽप्युपोषितम् ॥
तेनोपवासेन च जागरेण तुष्टो हरो देववरो महात्मा ।
तव प्रसादाय महानुभावो ददाति सर्वान्वरदो वरांश्च ॥ ४७ ॥
एवमुक्तस्तदा तेन वीरभद्रेण धीमता । पुष्कसोऽपि विमानाग्र्यमारुरोह च पश्यताम् ॥

गणानां देवतानां च सर्वेषां प्राणिनामपि । तदा दुन्दुभयो नेदुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः ॥
वीणावेणुमृदङ्गानि लास्यनाट्ययुतानि च । जगुर्गन्धर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरो गणाः ॥
चामरैर्वीज्यमानो हि च्छत्रैश्च विविधैरपि । महोत्सवेन महता ह्यानीतः शिवसन्निधौ

पुष्कसोऽपि तदा प्राप्तस्तीर्थस्नानशिवार्चनात् ।
किं पुनः श्रद्धया भक्त्या शिवाय परमात्मने ॥ ५२ ॥
पुष्पादिकं फलं गन्धं ताम्बूलाक्षतमेव च ।
ये प्रयच्छन्ति लोकेऽस्मिंस्ते रुद्रा नाऽत्रसंशयः ॥ ५३ ॥

महादेव उवाच ।

तदाप्रभृति तत्तीर्थं खड्गधारेति विश्रुतम् । एतत्तीर्थं कलौ गुप्तं भविष्यति सुरेश्वरि!

माघमासेऽथ वैशाखे कार्त्तिक्यां च विशेषतः ।
स्नानं ये च प्रकुर्वन्ति मुक्तास्ते नगनन्दिनि ! ॥ ५५ ॥
वसिष्ठो वामदेवश्च भरद्वाजोऽथ गौतमः ।
स्नानार्थं वै समायान्ति देवं द्रष्टुं पिनाकिनम् ॥ ५६ ॥

त्रियुगे वर्त्तते लिङ्गं कलौ नैव तु पार्वति ! विश्वामित्रेण ऋषिणा दत्तशापो ह्यहं तदा

पार्वत्युवाच ।

कथं शापस्तु ऋषिणा दत्तश्चैव सुरेश्वर ! एतद्दं श्रोतुमिच्छामि त्वत्तो देव ! न संशयः

महादेव उवाच ।

एकस्मिन्समये देवि ! विश्वामित्रो महातपाः ।
आगतः खड्गधारेऽस्मिंस्तीर्थे वै परमाद्भुते ॥ ५८ ॥

सायमस्यां कृतस्नानो दर्शनं कृतवान्मम । तत्र तिष्ठति नित्यं वै पूजां कुर्वन्ननेकधा ॥
तत्रकोऽपि महादुष्टः कौलिकः पापकृत् । मांसं दत्तं तदा तेन शिवस्योपरि भामिनि।
दृष्टा तदपि मांसं च विश्वामित्रोऽत्र वै पुनः । अक्रोधा तदा तत्र दुष्कृतं पापिना कृतम्
न दत्तस्तस्य दण्डो हि शर्वेण परमात्मना । तस्मादहं हि निक्षिप्य शापं दास्ये न संशयः
त्रिधार्थेयं तदा तेन शप्तोऽहं देवि वै तदा । अस्मिन्कलियुगे पापे गुप्तस्त्वं भव ।

इति दत्त्वाऽथ वै शापं गतवान्मुनिसत्तमः । तदाप्रभृति भो देवि गुप्तोऽहम्
मम स्थाने विशेषेण पूजनं कुरुते यदि । तेषां हि दुरितं यच्च नश्यते तत्क्ष
मृन्मयीं मामकीं मूर्तिं कृत्वा ये पूजयन्ति वै ।
अत्र स्थाने विशेषेण मामके तु वसन्ति हि ॥ ६७ ॥
खड्गधारेश्वरइति नाम्ना ख्यातः कलौ युगे । कृते वै मन्दिरं नाम त्रेतायां गौ
द्वापरे विश्वविख्यातः कलौ खड्गेश्वरः स्मृतः ।
दक्षिणं भागमाश्रित्य मम स्थानं सुरेश्वरि ! ॥ ६६ ॥
इति ज्ञात्वा तु तत्रैव कृत्वा मूर्तिं सदा बुधः । पूजनं कुरुते नित्यं वाञ्छितं फल
धर्मार्थकाममोक्षांश्च लभते मानवो भुवि । धूपं दीपं च नैवेद्यं तथा वै चन्द
येऽर्पयन्ति हि देवेशि लोकनाथे महेश्वरि ! न दुःखं तु भवेत्तेषां सत्यं सत्य
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण
खड्गधारेश्वरमाहात्म्यं नाम चतुष्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५

पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

दधीचिवृत्तं दुग्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच ।

खड्गधाराद्दक्षिणतस्तीर्थं परमपावनम् । दुग्धेश्वरमिति प्रोक्तं सर्वपापस
यस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा दुग्धेश्वरं हरम् ।
पुमान्सद्यो विमुच्येत दुष्पात्पापसमुद्भवात् ॥ २ ॥
दधीचिना तपस्तप्तं साभ्रमत्यास्तटे शुभे । चन्द्रभागा महापुण्या गङ्गया स
तत्र स्नानं च दानं च जपः पूजा तपस्तथा । सर्वमक्षयतां याति दुग्धतीर्थे

[illegible]पुराण ।

[illegible] । [illegible]

[illegible] ।

पुरा [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]

[illegible] मार्गिणः ।

[illegible] ॥ ८ ॥

गुरुणा सहिताः सर्वे [illegible] । [illegible] ॥
[illegible] । [illegible] सर्वे [illegible]
[illegible] । यत्र [illegible] पुण्या [illegible]
[illegible] यथा [illegible] । [illegible] च [illegible] भार्यया सह ॥
यथा [illegible] मुनिसत्तमः । दृष्टः सुरवरैः सर्वैः प्रणिपातपुरःसरम्
ऊचिरे तं तदा देवा बृहस्पतिपुरोगमाः । त्वं दाता त्रिषु लोकेषु विदितः पूर्वमेव च ॥

यास्मार्थं च वयं सर्वे त्वत्सकाशं समागताः ।
भयभीता वयं सर्वेऽस्त्राणि नो दातुमर्हसि ॥ १५ ॥

इत्युक्तो मुनिवर्योऽसौ देवानाह महामतिः । पीतानि तानि भो देवा जलेनाप्लाव्य मन्त्रतः

ततो देवाऽब्रुवन्विप्रं दैत्यानां निधनाय च ।
देहार्थीनि त्वया विप्र! दत्तानीति द्विजोऽवदत् ॥ १७ ॥
इत्युक्त्वा तान्स्वपतीं स प्रेषयामास चाऽऽश्रमम् ।
तदोवाच द्विजो हृष्टो देवान्स्मित्वा महामतिः ॥ १८ ॥
पीतानि तानि भो देवा गृह्णीध्वं च यथातथम् ।
इत्युक्त्वा च द्विजो देवि योगमास्थाय योगवित् ॥ १६ ॥

ततोऽब्रुवन्सुरा विप्रं स्मयन्तंछलयागिरा ।त्वयिजीवतिभोब्रह्मन्कुतोऽस्थीनिलभामहे
प्रत्युवाच विप्रर्षिस्तिष्ठध्वं क्षणमेकतः । स्वयमेव च भो देवास्त्यक्ष्याम्यद्य कलेवरम्

इत्युक्त्वा स द्विजो देवि ! योगमास्थाय योगवित् ।
ब्रह्मलोकं गतः सद्यो यतो नाऽऽवर्त्तते पुनः ॥ २२ ॥

ततः सर्वे सुरास्तत्र दृष्ट्वा तं विलयं गतम् । चिन्तयन्तः सुरगणाः कथं च विशसामहे॥ सुरभिं चाह्वयामास तामुवाच शचीपतिः । कलेवरं द्विजेन्द्रस्य लीढ त्वं वचसा मम

तथेति च वचो मत्वा तत्क्षणादेव लिहा तत् ।
निर्मांसं च कृतं सद्यस्तया धेन्वा कलेवरम् ॥ २७ ॥
जगृहुस्तानि चाऽस्थीनि ततः शस्त्राणि वै सुराः ।
तस्य वंशोद्भवं वज्रमासीद्ब्रह्मशिरस्तथा ॥ २६ ॥

शस्त्राण्यस्त्राणि कृत्वा ते महाबलपराक्रमाः । ययुर्दैत्यान्सुरा युक्ता वृत्रघातनतत्पराः

ततः सुवर्चास्तु दधीचपत्नी संप्रेषिता या सुरकार्यसिद्धये ।
विलोकयामास समेत्य तत्र मृतं पतिं देहमथो विशस्तम् ॥ २८ ॥
ज्ञात्वा तु तत्सर्वमथो सुराणां कृत्यं तदानीं च चुकोप साध्वी ।
ददौ तदा शापमतीव रुष्टा तदा सुरेभ्यः ऋषिवर्यपत्नी ॥ २९ ॥
अहो सुरा दुष्टतमाश्च सर्वे कृतघ्नकाश्चैव तथैव लुब्धाः ।
तस्मादपत्या रहिता भवन्तु सेन्द्राः सुरा ह्यद्यप्रभृत्युवाच ॥ ३० ॥

एवं शापं ददौ तेषां सुराणां सा तपस्विनी । उपविश्याऽश्वत्थमूले ताडुमस्तकदेशेस्थिता स्वगर्भो सा सती साध्वी स्वोदरं विददार ह । निर्गतोऽथ गर्भो दधीचस्य महात्मनः साक्षाद्रुद्रावतारोऽसौ पिप्पलादो महाप्रभुः तदस्य जननी गर्भमुवाच वचनं तदा ॥ सुवर्चा त्वं पिप्पलादो चिरं तिष्ठस्व तत्पृथ्वी । अश्वत्थस्य महाभाग सर्वेषां सुखदो भव तथैव भाषमाणा सा सुवर्चाऽनुमरं प्रति । पतिं प्रत्यागमत्साध्वी परमेण समाधिना

एवं दधीचपत्नी सा दयिता स्वर्गमास्थिता ।
ते देवाः कृतकार्यास्ते दैत्यानिर्जित्य सुखान्विताः ॥ ३१ ॥

आजग्मुः स्वर्गमुत्फुल्लाः महाबलपराक्रमाः । कालेऽत्र प्रसूताय सती तत्र द्विजस्य तु सुतः प्रजातो पूर्वं पिप्पलं चैव सोऽभवत् । दृष्ट्वैनमिति श्वत्थं देवि तत्तनयो महे॥

[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
इति श्रीपाद्मे महापुराणे [illegible] उत्तरखण्डे [illegible]
माहात्म्यं नाम [illegible]ऽध्यायः ॥ १५५ ॥

षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

चन्द्रभागामाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

कुबेरेश्वरस्य पूर्वे तु तीर्थं परमपावनम् । चन्द्रभागेति वै नाम्ना नदी तत्र तु संगता ॥

तत्र चन्द्रेश्वरो देवो नित्यं तिष्ठति पुण्यदः ।
यो हरः सर्वदा व्यापी लोकानां सुखदो महान् ॥ २ ॥
तत्र स्नानं प्रकुर्वन्ति ध्यानं कुर्वन्ति तत्पराः ।
तत्फलं प्राप्नुयुस्ते वै सात्त्विकत्वं शिवार्चनात् ॥ ३ ॥

सोमेनाऽत्र तपस्तप्तं कालं बहुतरं किल । तस्माच्चन्द्रेश्वरो नाम स्थापितो वै महेश्वरः
शुक्रेणाऽपि तपस्तप्तं चन्द्रभागासमीपतः । अतस्तीर्थाधिकं तीर्थं पावनं सर्वदा भुवि
धर्मो शुभं तु ऋषिणा कारितं वै सुरेश्वरि! । यत्र हेममयं लिङ्गं दृश्यते नाऽत्रसंशयः

अत्र स्नात्वा च पीत्वा च कृत्वा वै शिवपूजनम् ।
ये नराः सङ्गमिष्यन्ति धर्मार्थांल्लभन्ति ते ॥ ७ ॥

वृषोत्सर्गादिकं कर्म ये कुर्वन्ति विशेषतः । भुक्त्वा स्वर्गपदं ते वै पश्चाद्यान्ति हरालयम्

प्रत्यहं देवि ! चन्द्रभागासमीपतः ।
[illegible] ये लोकास्ते ज्ञेयाः पुण्यभागिनः ॥ ६ ॥

गत्वा परतटे येऽपि ह्यर्चयन्ति च तं शिवम् । चन्द्रेश्वरेति नामानं श्रीहरं पापहन्तनम्
यत्र गत्वा विशेषेण रुद्रजाप्यादिकं तथा । ये कुर्वन्ति नरश्रेष्ठास्ते ज्ञेयाः शिवरूपिणः
सर्वदा तु सुरश्रेष्ठे येऽत्र स्नानं प्रकुर्वते । ते नरा विष्णुरूपा हि विज्ञेया नाऽत्र संशयः
येऽत्र श्राद्धं प्रकुर्वन्ति तिलपिण्डेन वा पुनः । तेऽपि विष्णुपदं यान्ति पिण्डदानप्रभावतः

अत्र दानं प्रकर्त्तव्यं स्नानं वै विधिपूर्वकम् ।
यत्र स्नात्वा तु मुच्यन्ते ब्रह्महत्यादिकिल्बिषात् ॥ १४ ॥

तटेऽस्मिन्ये विशेषेण वटं चारोपयन्ति ते । मृताः शिवपदं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे चन्द्रेश्वर-
चन्द्रभागामहिमा नाम षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥

सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

पिप्पलादतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

दुग्धेश्वरसमीपे तु तीर्थं चान्यच्च पावनम् । रम्यं तत्पिप्पलादस्य नाम्ना वै प्रथितं भुवि
यत्र कृत्वा तपः पूर्वं मातुर्वचनतो मुनिः । उत्पादयामास कृत्यां वडवानलसन्निभाम्

पितुरानृण्यमन्विच्छन्दधीचस्य महात्मनः ।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ३ ॥
साभ्रमत्यास्तटे शुभं पिप्पलादं सुरेश्वरम् ।
तत्र स्नात्वा तु भो देवि ! मुक्तिभागी भवेन्नरः ॥ ४ ॥

आरोपणं पिप्पलानां कर्त्तव्यं विधिपूर्वकम् । कृते सति महादेवि मुच्यते सर्वबन्धनात्

पार्वत्युवाच ।

किमर्थं सा तु कृत्या वै चोत्पन्ना तां निवेदय ।

तथा वै कृष्णया पूर्वं किं कृतं वद मे प्रभो ! ॥ ६ ॥
येन पुत्रेण साऽऽर्तात्मा पितृमातृण्यकारणात् ॥ ७ ॥

महादेव उवाच ।

दधीचस्य ऋषिवर्योऽसौ ह्यागतस्तत्र कारणात् । अत्र तेन महत्तमनुमिना परमात्मना
तत्र कोलासुरो नाम विप्रार्थं वै समागतः । तेन विघ्नं बहुतरं कृतं वै नाऽत्रसंशय
ततुष्टं तु सुपुत्रेण कहोडेन च धीमता । कृत्या ह्युत्पादिता तत्र हननार्थं सुरेश्वरि
तया वै निहतो दैत्यः कोलो नाम महासुरः ।
तस्मात्तीर्थं महज्जातं कर्णौ शुभं तु पार्वति ! ॥ ११ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे पिप्पलादतीर्थ
नाम सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥

अष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः

निम्बार्कदेवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

पिप्पलादात्ततस्तीर्थात्पिचुमन्दार्कमुत्तमम् । तीर्थसाभ्रमतीतीरेव्याधिदौर्गन्ध्यनाशनम्
पुरा कोलाहले युद्धे दानवैर्निर्जिताः सुराः । वृक्षेषु विविशुस्तत्रसूक्ष्माःप्राणपरीप्सया
तत्र बिल्वे स्थितः शम्भुरश्वत्थे हरिरव्ययः । शिरीषेऽभूत्सहस्राक्षोनिम्बेदेवः प्रभाकरः
एवमादि यथायोग्यं वृक्षेषु विबुधास्तथा । यावत्कोलाहलोदैत्यो विष्णुनाप्रभविष्णुना
हतो महाहवे तावत्स्थितास्ते वृक्षमाश्रिताः । येन येन हि यो वृक्षो विबुधेनसमाश्रितः
स तु तन्मयतां यातस्तस्मात्तं न विनाशयेत् ।
इति सूर्यस्य विश्रामात्पिचुमन्दार्कमुत्तमम् ॥ ६ ॥

तीर्थं रोगहरं स्नानात्साभ्रमत्यास्तटेऽभवत् । अत्र गत्वा विशेषेण तं रविमभिपूजयेत्

पूजयित्वा सुरश्रेष्ठे ! लभते वाञ्छितंफलम् । अत्र द्वादशनामानि गत्वा येऽपि पठन्तिच
ते नरा पुण्यकर्माणो यावज्जीवनसंशयः । आदित्यं भास्करं भानुं रविं विश्वप्रकाशकम्
तीक्ष्णांशुं चैव मार्तण्डं सूर्यं चैव प्रभाकरम् । विभावसुं सहस्राक्षं तथापूषणमेव च ॥
एवं द्वादशनामानि यः पठेत्प्रयतः सुधीः । धनं वै पुत्रपौत्रांश्च लभते नगनन्दिनि ! ॥
एकैकं नामआश्रित्य योऽर्चयेत नरो भुवि । सप्तजन्म भवेद्विप्रो धनाढ्यो वेदपारगः ॥

क्षत्रियो लभते राज्यं वैश्यो धनमवाप्नुयात् ।
शूद्रो वै लभते भक्तिं तस्मात्सूक्तं परं जपेत् ॥ १३ ॥
निम्बार्कतः परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ।
अत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुक्तिभागी भवेद्ध्रुवम् ॥ १४ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे
निम्बार्कदेवतीर्थं नामाष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५८॥

एकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

कोटरातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

तस्मादुत्तरतो देवि ! सिद्धक्षेत्रमनुत्तमम् । अनिरुद्धो धृतः पूर्वमुषार्थं चित्रलेखया॥१॥
नीतो बाणासुरपुरं निद्रितो स्म गृहे पुरा । बाणोवाणेश्च संरुद्धः कोटराख्यामथाऽस्मरत्
साक्षाद्या वैष्णवी शक्तिः सदा रक्षणतत्परा । सेयं देवी नदीतीरे कृष्णेनात्र प्रतिष्ठिता

जित्वा बाणासुरं सङ्ख्ये द्वारकां प्रति गच्छता ।
अनिरुद्धस्य स्तोत्रेण साक्षात्सान्निध्यमागता ॥ ४ ॥

तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा धर्ममेकं प्रपद्यते । कोटराख्यांमुखं दृष्ट्वा लक्ष्मीनारायणमाप्नुयात्
सिद्धतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा कोटरवासिनीम् । सिद्धयुक्तेन यानेन स्वर्लोके महीयते॥
यस्यो वै स्मरणादेव मुक्तः सोऽपि वरानने ! ।

अतो येऽत्र प्रगच्छन्ति ते नरा मुक्तिभागिनः ॥ ७ ॥

तत्र गत्वा विशेषेण स्नानंकृत्वा तु पार्वति !। कोटराक्ष्यास्ततःस्तोत्रं पठेद्बुद्धिपूर्वक

कोटराक्षी विश्वरूपा महामाया बलाधिका । त्रिपुरा त्रिपुरघ्नी च शिवावैशिवरूपिण

कन्या सारस्वती प्रोक्ता दुर्गा दुर्गतिहारिणी । भैरवी भैरवाक्षी च लक्ष्मीर्देवीजनप्रि

एतानि बहुधोक्तानि नामानि च सुरेश्वरि!। ये पठन्ति नरश्रेष्ठास्तेयान्ति शिवसन्नि

अनिरुद्धकृतं स्तोत्रं ये जपन्ति मनीषिणः । मुच्यन्ते कष्टबन्धात्ते सत्यं सत्यं वरान

तीर्थानां परमं तीर्थं कोटरानिर्मितं भुवि । दर्शनादेव नश्यन्ति पापानां राशयस्तथा।

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कोटरातीर्थं नामैकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥

षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

वामनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

अस्मात्तीर्थात्परं तीर्थं तीर्थराजेति विश्रुतम् । सप्तनद्यो वहन्त्यत्र चन्दनोदकमिश्रिताः॥

अन्यतीर्थाच्छतगुणं स्नानं चाऽत्र विशिष्यते ।

देवानां प्रवरो देवो यत्राऽऽस्ते वामनः स्वयम् ॥ २ ॥

द्वादश्यां माघमासस्य दद्यात्तिलधेनुकाम् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यः कुलानां तारयेच्छतम्

पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ।

श्राद्धं कृतं तेन समाः सहस्रं रहस्यमेतत्पितरो वदन्ति ॥ ४ ॥

तीर्थेऽस्मिन्नर्चयेद्यो वै ब्राह्मणान्गुरुवत्सले।एकस्मिन्भोजिते विप्रे सहस्रं भोजितं भवेत्

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे वामनतीर्थं नाम षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥

एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

सोमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

सोमतीर्थं ततो गच्छेद्गुप्तं साभ्रमतीतटे । पातालात्तत्र निर्गत्य कालाग्निभवद्भवः
सोमतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा सोमेश्वरं शिवम् । सोमपानफलं साक्षाद्भवतीति न संशय
रूपवान्सुभगो भोगी सर्वशास्त्रविशारदः । नरो भवति लोकेऽस्मिन्परत्र च शिवं व्रजे

अत्रेतिहासं वक्ष्यामि शृणु सुन्दरि! तत्त्वतः ।

यं श्रुत्वा मुच्यते चाऽत्र ब्रह्महत्यादिपातकात् ॥ ४ ॥

कौषीतकेन ऋषिणा तपस्तप्तं विशेषतः । निराहारः स वै जातः पर्णाशनरतः परम्
वायुभक्षस्तपः कुर्वन्नात्मध्यानपरायणः । एवं बहुयुगं तत्र तप्तं तेन महत्तप ॥ ६
कदाचिद्दैवयोगेन सुप्रसन्नो महेश्वरः । यद्यत्प्रार्थयसे विप्र ! तत्सर्वं प्रददाम्यहम् ॥

कौषीतक उवाच ।

तव प्रसादाद्देवेश अत्र लिङ्गं प्रजायताम् । अत्र सोमेश्वर इति ख्यातो देवो भवेद्ध्रुव

यत्र स्नात्वा च भुक्त्वा च वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ।

अत्र स्थाने विशेषेण रुद्रजाप्यादिकं यदि ॥ ६ ॥

कुर्वन्ति ये नरश्रेष्ठा धर्मानर्थाँल्लभन्ति ते । अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो लभते धनम्
राज्यकामी तु तद्राज्यं लभते नाऽत्र संशयः । यदि चेत्त्वं प्रसन्नोऽसि नित्यं देहि मे प्र

महादेव उवाच ।

तदा चैव सुरेशेन सर्वं दत्तं द्विजन्मने । तदा प्रभृति तत्तीर्थं सोमलिङ्गेति विश्रुतम्
चन्दनैर्वा बिल्वपत्रैर्येऽर्चयन्ति सदा शिवम् । लभन्ते मानुषे देहे सौख्यं पुत्रादिसंभव
सोमवारे तथा प्राते यो गच्छति हरालयम् । वाञ्छितं लभते नित्यं सोमलिङ्गप्रसाद

अत्र गत्वा तु यो देवि ! प्रददाति फलादिकम् ।

[illegible] कामवशा [illegible] न तं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ १८ ॥
[illegible] पारिजातान्[illegible] पुनः । [illegible] न तं देवं [illegible]
ते स्नाने सुरश्रेष्ठे तीर्थं परमनुत्तमम् ॥ १९ ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे
[illegible]वर्णनं नामैकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥

द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

सकपोताख्यानं कापोततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

ततो गच्छेत्तथा देवि! तीर्थं कापोतिकं पुनः । यत्र साभ्रमतीतोयं प्राचीनं सम्प्रवर्तते
पिण्डं ददाति यस्तत्र पितृतर्पणपूर्वकम् । दध्यैः फलैस्तथा पुष्पैः सदा पर्वणि पर्वणि
काकादिभ्यश्च श्वादिभ्यो बलिं सन्ददते तु यः ।
यमस्य पन्थानं सोऽपि ससखं निस्तरेन्नरः ॥ ३ ॥
तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा ऐशान्यां गौरसर्षपैः । पूजयेद्देवमीशानं प्राचीनेश्वरमुत्तमम् ॥
आत्मानं तारयेत्सोऽथ पितृनथ पितामहान् ।
कपोतो यत्र चात्मानं दत्त्वा चाऽतिथये मुदा ॥ ५ ॥
स्तुतो देवगणैः सर्वैर्विमानेन दिवं गतः । तदाप्रभृति तत्तीर्थं कापोतमिति विश्रुतम् ॥
तत्र स्नात्वा नरः पीत्वा ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ६ ॥

पार्वत्युवाच ।

कपोतेन कथं दत्तं शरीरं च वद प्रभो! । निमित्तं किं तथा देव नाहं वेद्मि सुरेश्वर!॥

महादेव उवाच ।

अत्र तीर्थेऽति[illegible] । [illegible] दृश्यन्ते विपुला भवि

तत्र जीवा वसन्तीह पक्षिणो बहवस्तथा । कपोतेन गृहं तत्र कारितं तु सुरेश्वरि !॥
तत्र तिष्ठति पक्षीशो नित्यं विष्णुपरायणः । कुटुम्बेन समायुक्तो शाखायां वसति ध्रुवम्
एकस्मिन्वासरे देवि ! द्वादश्यां विष्णुवासरे ।
श्येनस्तत्र समायातो ह्यतिथित्वेन भामिनि ! ॥ ११ ॥
कपोत! भो देहिमांसं तव शारीरकं मम । नो चेच्छापं प्रदास्यामि इत्युक्तं नगनन्दिनि!
अद्य वै वासरे विष्णोः क्षुधार्तोऽहं समागतः ।
तस्माद्देयं हि मांसं मे क्षुधार्ताय त्वया प्रभो ! ॥ १३ ॥
श्येनोक्तं तत्तु वै श्रुत्वा कपोतो वैष्णवो महान् । तेन दत्तं तदा देवि शरीरं नाऽत्रसंशयः
तेन दानप्रभावेण तीर्थं जातं सुरोत्तमे । कापोतकं महत्तीर्थं पावनानां च पावनम् ॥
अत्र तीर्थे नरः स्नात्वा कृत्वा वै शिवपूजनम् । ददाति चातिथिभ्यश्च मिष्टमन्नं सुरोत्तमे
इह लोके सुखं भुक्त्वा याति विष्णोः परं पदम् ।
दत्त्वा वै स्वशरीरं तु कपोतोऽथ महात्मने ॥ १७ ॥
स गतो वैष्णवं तत्र यावच्चन्द्रदिवाकरौ । अतो गत्वा तु भो देवि अतिथिं पूजयेत्सदा
पूजिते चातिथौ तत्र सर्वं च लभते ध्रुवम् ॥ १८ ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कापोततीर्थं नाम द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥

त्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

गोतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

तीर्थानां प्रवरंतीर्थं महापातकनाशनम् । गोतीर्थमिति विख्यातं काश्यपह्रदसंनिधौ ॥१
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च ।

षट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

पाण्डुरार्यातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

वैद्यनाथात्परं तीर्थं सर्वसिद्धिप्रदायकम् । तीर्थानामुत्तमं तीर्थं देवतीर्थमनुश्रुतम् ॥१॥
विभीषणाद्राक्षसेन्द्राद्गृहीत्वा करमोजसा । प्रारब्धो धर्मपुत्रेण राजसूयो महाक्रतुः
दिग्जये दक्षिणे जाते नकुलेन हि पाण्डुना । साभ्रमत्यास्तटे देवि पाण्डुरार्येति विश्रुता

स्थापिता परया भक्त्या भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ।
स्नातः साभ्रमतीतोये पाण्डुरार्यां नमस्य च ॥ ४ ॥
अणिमाद्याः सिद्धयोऽष्टौ तथा मेधां महीयसीम् ।
नरः प्राप्नोति वै नूनं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ५ ॥

पाण्डुरार्यां नमस्कृत्य शुद्धभावेन मानवः । संवत्सरकृता पूजा ज्ञातव्या तत्त्वबुद्धिभिः
तत्र तीर्थे तनुं त्यक्त्वा पाण्डुरार्यासमीपतः । कैलासशिखरं प्राप्य चण्डेश्वरगणो भवेत्
पुरा हनूमता तत्र तपस्तप्तं सुदुष्करम् । समुद्रलङ्घने शक्तिर्जाता तीर्थप्रभावतः ॥ ८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे
पाण्डुरार्यातीर्थं नाम षट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१६६॥

सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

मत्स्येशतीर्थगणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

अत्र तीर्थात्परं तीर्थं चण्डेश इति विश्रुतम् । यत्र चण्डेश्वरो देवो नित्यं तिष्ठति भूतिदः
यं दृष्ट्वा मुच्यते पापाद्ब्रह्महत्यादिकात् । सर्वान्निर्दहति क्षिप्रं पापान् सप्तजन्मकृतान्

चण्डेशा इति विख्यातं नाम्ना चैव महेश्वरि! ॥ २ ॥

इति चण्डेशतीर्थम् ।

अत्र तीर्थात्परं तीर्थं गाणपत्यं ततो भुवि ।
साभ्रमत्यां समीपे तु विख्यातं देवि निर्मितम् ॥ ३ ॥
तत्र स्नात्वा नरो देवि मुच्यते नाऽत्र संशयः । मन्ये साभ्रमतीतीरे जनानां हितकाम्यया
पृथिव्यां यानि तीर्थानि सागरान्तानि यानि च ।
तानि सर्वाणि सन्त्यज्य तीर्थे वै परमाद्भुते ॥ ५ ॥
श्राद्धं करोति यस्तत्र श्रद्धया तु जितेन्द्रियः । फलं प्राप्नोति शुद्धात्मा सर्वयज्ञसमुद्भवम्
पितॄनुद्दिश्य यत्किंचिद्गणपतीर्थे प्रदीयते । तत्सर्वं जायते दिव्यं गणनाथप्रसादतः ॥ ७ ॥
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा पूर्वं विघ्नाय दापयेत् ।
सर्वलोकानतिक्रम्य स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ ८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गणतीर्थं नाम सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥

अष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

॥ भीष्मयुधिष्ठिरसम्वादे [illegible] ॥

महादेव उवाच ।

ततो गच्छेन्महादेवि! पार्वत्या गिरिकन्यया ।
[illegible] ॥ १ ॥
तत्र स्नानं प्रकुर्वन्ति [illegible] । [illegible]
तत्र च पूर्वे श्राद्धं [illegible] । [illegible]
[illegible]

पार्वत्युवाच ।

[illegible] पुरन्दरः । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] मम तन्वंगतं वद ॥ ६ ॥

महादेव उवाच ।

अस्मिन्नेव तु भूलोके प्रश्नोऽयं समभूत्पुरा ।
युधिष्ठिरेति विख्यातो राजा वै धार्मिको महान् ॥ ७ ॥

वृत्रनाम्ना तु [illegible] घर्मिणे [illegible] । [illegible] महेवि! प्रवक्ष्यामि तवाऽनघ दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च । वृत्रवासवयोर्युद्धमभवल्लोमहर्षणम् ॥ ८ ॥
ततः पराजितः शक्रः एत्या वृत्रेण सम्पिधम् । अद्रोहे स स्वर्ग त्यक्त्वा जगामशरणं मम यात्रेऽन्यासंगमे पुण्ये तोषयामास शङ्करम् । अथान्तरिक्षेऽहं देवि दर्शनं दत्तवांस्तदा मम गात्रात्तु यद्भस्म पतितं काश्यपीतटे । भस्मगात्रेति तत्पुण्यं लिङ्गं देवि निर्मितम् भूतेश्वरं भस्मगात्रं ब्रह्मणा सम्प्रतिष्ठितम् । तस्य वै दर्शनादेव ब्रह्महत्यालयं व्रजेत् ॥
यो मुच्यते सर्वपापेभ्यः श्राद्धं कृत्वा युगादिषु । तदहं सुप्रसन्नोऽभूदिन्द्रायसुमहात्मने यद्यत्त्वं वाञ्छसे देव तत्सर्वं हि ददामि ते । अनेन वज्रयोगेन शीघ्रं वृत्रं हनिष्यसि ॥

शक्र उवाच ।

भगवंस्त्वत्प्रसादेन त्रिदिवं च दुरासदम् । वज्रेण निहनिष्यामि पश्यतस्ते सुरोत्तम!

महादेव उवाच ।

एवमुक्त्वा तदा इन्द्रो गतवांश्चासुरं प्रति । तदा दुन्दुभयो नेदुर्देवसैन्ये विशेषतः ॥१७
मृदङ्गडिण्डिमाश्चैव भेरीतूर्याण्यनेकशः । असुराणां च सर्वेषां चित्तक्षोभो महानभूत्
बलवान्मघवा चैव क्षणेन समजायत । समाविष्टं ततो ज्ञात्वा ऋषयः पन्नगास्तथा ॥
स्तुवन्ति शक्रसंज्ञातंस्तुत्वाजयजयेति च । गच्छतस्तस्य शक्रस्य युद्धकामस्यसन्निधौ

ऋषिभिः स्तूयमानस्य रूपमासीत्सुदुर्धरम् ।
[illegible]
वृत्रस्य सहसा देवि! तदा सङ्ग्र

अभवन्यानि लिङ्गानि शरीरे तानि मे शृणु । ज्वलदास्योऽभवद्घोरो वैवर्ण्यमभवत्पर

गात्रकम्पश्च सुमहाञ्छ्वासः सोष्मा व्यजायत ।
रोमहर्षश्च तीव्रोऽभूच्छ्वासश्चैव महानभूत् ॥ २३ ॥

निष्पपात महाघोरा उल्का पार्श्वं प्रपेदिरे । गृध्रा वटा श्येनकङ्कावाचोऽमुञ्चन्सुदारुणा

वृत्रस्योपरि ते सर्वे चक्रवत्परिबभ्रमुः । ततः स गजमास्थाय इन्द्रस्तत्र समागतः ॥२

वज्रोद्योतकरस्तत्र शक्रस्तं दैत्यमासदत् । अमानुषमथो नादं स मुमोच सुरेश्वरः

वृत्रासुरस्य यतत शक्रो वज्रमपातयत् । सवज्रः सुमहातेजाः कालाग्निसदृशो महा

समुद्रस्य तटे वृत्रं शक्रो दैत्यमपातयत् ॥ २७ ॥
ततो नादः समभवत्पुनरेव समन्ततः ॥ २८ ॥

वृत्रं विनिहतं दृष्ट्वा सर्वदेवभयङ्करम् । पुष्पवृष्टिस्तु महती इन्द्रमूर्ध्नि पपात ह ॥ २९

वृत्रं हत्वा स मघवान्दानवेशं भयङ्करम् । स्तूयमानोऽमरैः सार्द्धं देवदानीं समाविश

अथ वृत्रशरीरात्तु निर्गतं तेज उत्तमम् । ब्रह्महत्या महाघोरा रौद्रा लोकभयङ्करी ॥३

करालवदना सा च विकृता कृष्णपिङ्गला । करालनाभिर्मा चैव सुहृस्ता नगनन्दिनि

रुधिरास्राच्च पापिष्ठामीनगन्धाऽतिभीषणा । सा निष्क्रम्य महादेवि तादृग्रूपाभयाव

इन्द्रमन्वेषयामास तदा वै सुरसत्तमे ! । निर्धार्यमाणा ततः सा तु दृष्ट्वा शक्रं महौजस

कण्ठे जग्राह देवेन्द्रं सुलग्ना साऽभवत्तदा । स च तस्मिन्समुत्क्रान्तो ब्रह्महत्यासमन्वेम

निर्गीय विसमध्येऽसौ स्थितो वर्षगणान्बहून् ।
तया गृहीतो भो देवि ! निश्चेष्टः समपद्यत ॥ ३६ ॥

तस्या व्यपोहने शक्रः प्रयत्नं च चकार ह । न शक्तोऽभून्महादेवि ब्रह्महत्यां व्यपोहितु

तया गृहीतमात्रस्तु देवेन्द्रो मेघरूपधृत् । पितामहमुपागम्य शिरसा प्रत्यपूजयत् ॥३

कान्त्या गृहीतं शक्रं तु विज्ञाय ब्रह्महत्यया । ब्रह्मा सञ्चिन्तयामास तदा वै सुरसत्तमे

सा चिन्त्यमाना ब्रह्माणमुपगम्याऽब्रवीद्वचः ।
माताऽस्मि भगवन्देव ! त्वत्सकाशं हि मानद ! ॥ ४० ॥

यत्कर्तव्यं मया देव तद्भवान्वक्तुमर्हति । तामुवाच महाभागे ब्रह्महत्यां पितामहः

स्वोत्तमवृत्तेनाऽद्य मौनेन यथागतम् । मुच्यतां देवराजोऽयं मन्त्रितं कुरु मानिनि!

ब्रूहि किं ते करोम्यद्य कामं त्वं किमिहेच्छसि ॥ ४८ ॥

हत्योवाच ।

ब्रह्मादीनामपि चार्हामि वसनार्थे सुरोत्तम! । देवदेव प्रसन्नोऽस्तु निवासं च दस्व मे ॥

त्वया कृतेयं मर्यादा लोकसंरक्षणार्थिना ॥ ४९ ॥

महादेव उवाच ।

तथेति तां प्रतिभाष्य हत्यां चाऽपि पितामहः । उपायमथ शक्रस्य ब्रह्महत्यापनोदने ॥

ततोऽग्निं समाहूय ब्रह्मा वचनमब्रवीत् । शक्रहत्यां चतुर्थांशं जातवेदो गृहाण भोः ॥

अग्निरुवाच ।

मम मोक्षस्य को हेतुर्ब्रह्महत्याहते प्रभो! । एतदिच्छामि विज्ञातुं तत्त्वतो लोकपूजित!

ब्रह्मोवाच ।

यस्त्वां ज्वलन्तमासाद्य न होष्यति नरः क्वचित् ।

बीजौषधितिलान्नं च फलमूलसमित्कुशान् ॥ ४७ ॥

बीजौषधितिलान्नं च फलमूलसमित्कुशान् । ब्रह्महत्याहव्यवाह व्येतु ते मनसो ज्वरः

तमेव त्यक्ष्यति त्वाञ्च तत्रैव च निवत्स्यति । पितामहश्च भगवांस्तथा तदकरोत्प्रियम् ॥

ततः स परिजग्राह तद्वचो हव्यकव्यभुक् । इममर्थं महाभागो वक्तुं समुपचक्रमे ॥५०॥

ततो वृक्षौषधितृणान्याहूय स पितामहः । व्यथितान्यग्निवद्देवि ब्रह्माणं वाक्यमब्रुवन्

ततो वृक्षौषधितृणैस्तथैवोक्तं यथातथम् । स्वभावनिहिता तस्मान्नपुनर्हन्तुमर्हसि

अस्माकं ब्रह्महत्यायाः कथयाऽन्तं पितामह! । सहामः सततं देव! तथा च्छेदनभेदनम् ॥५२

वयमग्निं तथा शीतं वर्षं च पवनेरितम् ।

ब्रह्मोवाच ।

अकारणं नरो यस्तु युष्मच्छेदनभेदनम् । करिष्यति महामोहात्तमेषाऽनुप्रयास्यति ॥

महादेव उवाच ।

ततो महौषधितृणैरोमित्युक्तं महात्मभिः । ब्रह्माणमपि संपूज्य जग्मुश्चाऽथ यथागतम्

... पितामहः । वाचा मधुरया प्राह सान्त्वयन्निव सत्तमे

इयं वृत्रादनुप्राप्ता ब्रह्महत्या वराङ्गनाः । चतुर्थमस्या भागं च मयोक्तं संप्रतीच्छथ ॥

अप्सरस ऊचुः ।

ग्रहणे कृतबुद्धीनां देवेश तव शासनात् । सम्मोक्षसमयोऽस्माकं चिन्तनीयः पितामह!

पितामह उवाच ।

रजस्वलासु नारीषु यो वै मैथुनमाचरेत् । तमेषा यास्यति क्षिप्रं व्येतु वो मनसो ज्वरः

महादेव उवाच ।

तथेति हृष्टमनसः प्रत्युक्ता ह्यप्सरोगणाः । स्वानि स्थानानि संप्राप्य रेमिरे शैलजे तदा
ततश्च लोककृद्देव पुनरेव पितामहः । अपः संचिन्तयामास ततस्ताश्च समागमन् ॥

ताश्च सर्वाः समागम्य ब्रह्माणममितौजसम् ।
इदमूचुर्वचो देवि प्रणिपत्य पितामहम् ॥ ६२ ॥

इमाः स्म देव सम्प्राप्तास्त्वत्सकाशमरिन्दम । शासनात्तव देवेश समाज्ञापय तत्प्रभो!

ब्रह्मोवाच ।

इयं वृत्रादनुप्राप्ता पुरुहूतं भयानका । ब्रह्महत्याचतुर्थांशं यूयमस्याः प्रतिच्छथ ॥६४॥

आप ऊचुः ।

एवं भवतु लोकेश यद्वदं वदसि नः प्रभो! । मोक्षस्य समयं तत्त्वं संचिन्तयितुमर्हसि
त्वं हि देवेन्द्र सर्वस्य जगतः परमा गतिः ।
कोऽन्येभ्यो हि प्रसादोऽपि यः कृच्छ्रान्नः समुद्धरेत् ॥ ६६ ॥

ब्रह्मोवाच ।

अल्पामेव मतिं कृत्वा यो नरो बुद्धिमोहितः । श्लेष्ममूत्रपुरीषाणि युष्मासु प्रतिमोक्षति
तमेव यास्यति क्षिप्रं तत्रैव च निवत्स्यति । ततो वै भवति मोक्षइति सत्यं ब्रवीमि वः

महादेव उवाच ।

ततो विमुच्य देवेन्द्रं ब्रह्महत्या सुरेश्वरि! । यथाऽनिर्दिष्टो देवेशो ह्यनवद्यशासनात्
एवं शक्रेण सम्प्राप्ता ब्रह्महत्या पुरा शुभे ।
अस्मिन्नर्थेऽपि तस्मात्त्वा शुद्धात्मा त्रिदिवं ययौ ॥ ७० ॥

अश्वमेधं ततः कृत्वा विपाप्मा समपद्यत । इति साभ्रमतीतीर्थे वार्त्रघ्नीयं

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे ख

वार्त्रघ्नीमाहात्म्यं नामाऽष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥

एकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

वाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महेश उवाच ।

ततः परं देवनदी वार्त्रघ्नी सङ्गमात्किल । प्रविष्टा भद्रया सार्धं सागरं वरुणाल

समुद्रोऽपि तया तावदागम्य प्रियकाम्यया । साभ्रमत्यानुरागेण कृतशान्त्रि

भद्रा वाऽपि सुभद्रा या पयस्या सा नदी पुरा ।

सहायमकरोन्मार्गे साक्षाच्छ्री रूपधारिणी ॥ ३ ॥

तयोस्तु सङ्गमः पुण्यः सागरस्योत्तरे तटे । तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा मुन्यंशाभि

नमस्कृत्य वराहाय वारुणं स्थानमाप्नुयात् ।

प्रविश्य भगवान्विष्णुर्येन मार्गेण सागरम् ॥ ५ ॥

जित्वा वै दानवान्सर्वान्देवानां परिपन्थिनः । देवो यज्ञवराहश्च संक्षोभ्य मक

क्रीडित्वा सुचिरं कालं कर्दमालेन निर्ययौ ॥ ६ ॥

पार्वत्युवाच ।

देवयज्ञवराहस्य साभ्रमत्यां प्रवेशनम् । निर्गमं कर्दमालेन श्रुतिस्त्वं मम चित्त

महादेव उवाच ।

अन्तर्भूमिस्थितमिदं वराहस्य हरेः पुरा । तत्सर्वं कथयिष्यामि शृणुष्व नगनन्दि

योऽयं वै भगवान्साक्षाद्धृतधात्रीधरं वपुः ।

देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं वरं धृत्वा सुरेश्वरः ॥ ८ ॥

धृत्वा वै पृथिवीं देवीं निर्गतः कर्दमालयम्। तत्र तीर्थं महज्जातं वाराहाख्यं तु सुन्दरि!
तत्र स्नाति नरो यस्तु मुक्तिभाक्स न संशयः। अत्र श्राद्धं प्रकुर्वीत पितॄणां मुक्तिहेतवे
विमुक्तस्तैः समं लोकं प्रयाति सुखदं महत्॥ ११॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे वाराहतीर्थं नामैकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१६९॥

सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

सङ्गमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच।

अत्र तीर्थान्तरं तीर्थं सङ्गमाख्यमिति श्रुतम्। यत्र साभ्रमती गङ्गामिलितासागरेण तु
तत्र स्नानं च दानं च कर्तव्यं विधिपूर्वकम्।
यत्र स्नात्वा तु मुच्यन्ते महापातकिनोऽपि ये॥ २॥
तत्र श्राद्धं प्रकर्तव्यं स्नातोऽथ हितमिच्छता। यत्र वै तु कृते श्राद्धे पितृलोके वसेद्ध्रुवम्
यत्र वै सागरो देवो नित्यं मिलति गङ्गया। स्नात्वा तत्र मुच्येत किमन्यैस्तीर्थकोटिभिः॥४॥
यत्र तीर्थं न जानन्ति लोका ये मन्दबुद्धयः। तत्र वै मम नाम्ना च कर्तव्यं तीर्थमुत्तमम्

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे सङ्गमतीर्थं नाम सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७०॥

एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

आदित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

शङ्खस्य समीपे तु सर्वार्थं लोकविश्रुतम् ।
आदित्याख्यं परं तस्मान्न भूतं न भविष्यति ॥ १ ॥

तस्य वै दर्शनं कार्यं स्नानं वै पुष्करेण तु । पूजनं मार्कण्डेयेन कर्त्तव्यं तथा पुनः
तत्र श्राद्धं च दानं च कुर्युर्वै मानवाः सदा । इदमादित्यकं तीर्थं पवित्रं पापनाशनम्
दर्शनात्पुण्यदं तीर्थं महापातकिनामपि ॥ ४ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे आदित्यतीर्थमाहात्म्यं नामैकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७१ ॥

द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

नीलकण्ठतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

तस्मात्तीर्थात्परं तीर्थं नीलकण्ठेति विश्रुतम् ।
तस्य वै दर्शनं कार्यं मुक्तिं चैवेच्छता सदा ॥ १ ॥

बिल्वपत्रैस्तथा धूपैर्दीपैर्वाऽथ सुरेश्वरि ॥ वाञ्छितं लभते मर्त्यो नीलकण्ठस्य दर्शनात्
उपवासपरो देवि निर्जलेऽसौ स्थितः सदा । यद्यद्वाञ्छन्ति ये लोकास्तेषां तत्तद्ददाति च
कलौ सा तु महादेवि विख्याता काश्यपीति वै ॥ ४ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे नीलकण्ठ-

त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

साभ्रमतीमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

दुर्धर्षा संगता यत्र देवि साभ्रमती नदी । संगमः सागरेणाऽत्र स्नानं तत्र समाचरेत् पीतदोषा भविष्यन्ति [illegible] ये नाऽत्र संशयः । यत्र श्राद्धं प्रकर्तव्यं दुर्वासाश्रमे तथा

तत्र [illegible] विशेषेण ब्राह्मणानां च भोजनम् ।

दानं गोमहिषीणां च कर्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥ २ ॥

इयं धन्या [illegible] पवित्रा पापनाशिनी । यां दृष्ट्वा यान्ति भो देवि मुक्तिं [illegible] [illegible] तथा [illegible] सेवा साभ्रमती नदी । कथिता देवि विशेषेण [illegible] ॥ यदि [illegible] । [illegible]

इति श्रीपाद्मे महापुराणे [illegible] संहितायां उत्तरखण्डे उमामहेश्वरसंवादे साभ्रमतीमाहात्म्यं नाम त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७३ ॥

चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

[illegible]

महादेव उवाच ।

शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि [illegible] ।

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible]

यस्य नाम नृसिंहेति मुक्तिदातां निगद्यते । [illegible] कारणात् [illegible]
[illegible] न [illegible] । [illegible] पूजा येन नृसिंहेन [illegible]
स एव प्रकटीभूतो भगवान् भक्तवत्सलः ॥ ५ ॥

पार्वत्युवाच ।

भगवान् [illegible] कथितः सुरसत्तम ! । नृसिंहाख्यं परं धाम यद् निर्वेद्य [illegible]
येन विज्ञानमात्रेण मुच्यन्तेऽखिलमानवाः ॥ ६ ॥

महादेव उवाच ।

हिरण्यकशिपुं हत्वा देवदेवं जगद्गुरुम् । सुरासुरैः स्तूयमानं स्थितं वचनमब्रवीत् ।
प्रह्लादो ज्ञानिनां श्रेष्ठो दन्तदन्तारमुत्तमम् ॥ ७ ॥

प्रह्लाद उवाच ।

नमस्ते भगवन्विष्णो नृसिंहाद्भुतरूपिणे । त्वद्भक्तोऽहं सुरश्रेष्ठ त्वां पृच्छामि यतस्ततः
स्वामिंस्त्वयि ममाऽभिन्नभक्तिर्जाताह्यनेकधा । कथं तेऽहंप्रियोजातः कारणंवदमेप्रभो

नृसिंह उवाच ।

कथयामि महाप्राज्ञ शृणुष्वैकाग्रमानसः । भक्तेर्यत्कारणं वत्स प्रियत्वस्य च यत्पुनः
पुरा कस्य द्विजस्याऽपि जातस्त्वं नाऽप्यधीतवान् ।
नाम्ना तु वसुदेवो हि वेश्यायामतिलम्पटः ॥ ११ ॥

तन्निमग्नमति नैवश्च चकार सुकृतं किंचत् । भुक्त्वा मधुपूर्णं चैव वेश्यासंगमलालसः
मद्व्रतस्य प्रभावेण भक्तिर्जाता तवाऽनघ ! ॥ १३ ॥

प्रह्लाद उवाच ।

विस्तराद्वद देवेश कस्य पुत्रस्य किं व्रतम् । वेश्यायां वर्तमानेन कथञ्चिद्धि कृतं मया
ममोपरि कृपां कृत्वा सर्वं कथय साम्प्रतम् ॥ १४ ॥

नृसिंह उवाच ।

सृष्ट्यर्थं तु पुरा ब्रह्मा चक्रे ह्येतदनुत्तमम् । मद्व्रतस्य प्रभावेण निर्मितं सचराचरम्
ईश्वरेण व्रतं चीर्णं वधार्थं त्रिपुरस्य च । व्रतस्याऽस्य प्रभावेण त्रिपुरस्तु निपातितः

अन्यैश्च बहुभिर्देवैर्ऋषिभिश्च पुरातनैः । राजभिश्च महाप्राज्ञैर्विहितं व्रतमुत्तमम् ॥१७

व्रतस्याऽस्य प्रभावेण सर्वे सिद्धिमवाप्नुयुः । मम ते वै प्रियाजाता दिविभोगाननेकशः

भुक्त्वा मयि विलीनास्तु प्रह्लाद ! त्वं विशस्व माम् ।

कार्यार्थमवतारास्ते मच्छरीरात्पृथग्गताः ॥ १९ ॥

न तेषां पुनरावृत्तिर्महाकल्पशतैरपि । दरिद्रो लभते लक्ष्मीं धनदस्य च यादृशी ॥२०

ततः कामील्लभेत्कामं राज्यार्थीराज्यमुत्तमम् । आयुष्कामोलभेदायुर्यादृशंचशिवस्यहि

अवैधव्यकरं स्त्रीणां पुत्रदं भाग्यदं तथा । धनधान्यकरं चैव तथा शोकविनाशनम् ॥

स्त्रियो वा पुरुषा वाऽपि कुर्वन्ति व्रतमुत्तमम् ।

तेभ्यो ददाम्यहं सौख्यं भुक्तिमुक्तिफलं तथा ॥ २३ ॥

बहुनोक्तेन किं वत्स व्रतस्याऽस्य फलस्यहि । मद्व्रतस्यफलंवक्तुं नाऽहंशक्तोनशङ्करः

प्रह्लाद उवाच ।

भगवंस्त्वत्प्रसादेन श्रुतं व्रतमनुत्तमम् । व्रतस्याऽस्य फलं श्रोतुं त्वयिमेभक्तिकारणम्

अधुना श्रोतुमिच्छामि व्रतस्याऽस्य विधिं परम् ।

कस्मिन्मासे भवेद्देव कस्मिंश्चिद्वासरे प्रभो ! ॥ २६ ॥

एतद्विस्तरतो देव ! वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् । विधिना येन वै स्वामिन्समग्रफलभाग्भवेत्

नृसिंह उवाच ।

प्रह्लाद वत्स भद्रन्ते शृणुष्वैकमना व्रतम् । वैशाखेऽसितपक्षे तु चतुर्दश्यां समाचरेत्

ममाविर्भावसंयुक्तं मम सन्तुष्टिकारणम् । शृणु पुत्र ममोत्पत्तिं भक्तानां सुखहेतवे ॥

पश्चिमाया दिशायां च सञ्जातं कारणान्तरात् ।

मौलिस्थानमिदं क्षेत्रं पवित्रं पापनाशनम् ॥ ३० ॥

तस्मिन्क्षेत्रे तु विख्यातो ब्राह्मणो वेदपारगः । हारीतइति नाम्नाच ज्ञानध्यानपरायणः

तस्य स्त्री तु महापुण्या सतीरूपासदाप्रभो ! । लीलावती तु नाम्नाच भर्तृवंशपरा सदा

ताभ्यां तपो महत्तप्तं कालं बहुतरं सुत ! । एकविंशयुगांश्चैव यतात्मत्व न संशयः॥

तस्मिन्क्षेत्रे तु वै ताभ्यां प्रत्यक्षो ह्यऽभवत्तदा ॥ ३३ ॥

नृसिंह उवाच ।

याऽच्छयसे ब्रह्मंस्तं ददामि न संशयः । ताम्यामुक्तं तदा तस्मै दीयते वेद्धरोम
दृशो मम पुत्रस्तु ह्यचुरैव भवत्विति । मयोक्तं तु तदा वत्स पुत्रोऽहं ते न संशय
वकर्मा ह्यहं साक्षात्परमात्मा परात्परः । उदरेऽहं न वत्स्यामि यतोऽहं वैसनातन
तेन तदा चोक्तं भवत्वेवं न संशयः । तदाप्रभृति वै क्षेत्रे स्थितोऽहं भक्तकारणा
ऽऽगत्य प्रकुर्वीत दर्शनं भक्तसत्तमः । तस्याहं सकलां बाधां नाशयामि निरन्तर
स्मात्कारणाच्चैव व्रतं वै विधिपूर्वकम् । ये कुर्वन्ति नरश्रेष्ठा नतेषां विद्यते भयम
द्ररूपमयं ध्यात्वा ताभ्यां सह विशेषतः । पूजनं कुरुते रात्रौ स वै नारायणोभवेत
र्भुजं महादंष्ट्रं कालरूपं दुरासदम् । सूर्यकोटिप्रतीकाशं यमकोटिदुरासदम् ॥४१॥
ह्नवच मुखं यस्य नखचक्राङ्कसंयुतम् । श्रीनृसिंहं दिव्यसिंहं कालरूपं भजेत्सदा ॥
ं ज्ञात्वा विशेषेण यः स्थानं मामकं व्रजेत् । व्रतं पवित्रं परमं श्रीकदम्बप्रदं महत्
न्ते मुक्तिप्रदं चैव भक्तानां च न संशयः । येन वै क्रियमाणेन सहस्रद्वादशीफलम् ॥
ातीनक्षत्रसंयोगे शनिवारे तु मद्व्रतम् । सिद्धियोगस्य संयोगे वणिजे करणे तथा
ोगैः सर्वैश्च संयोगं हत्याकोटिविनाशनम् । एतदन्यतरे योगे मद्दिनं पापनाशनम्॥
ज्ञाय मद्दिनं यस्तु लङ्घयेत्स तु पापकृत् । अकर्त्ता नरकं याति यावच्चन्द्रदिवाकरौ
ाते मम दिने वत्स दन्तधावनपूर्वकम् । ममाऽग्रे व्रतसंकल्पं मद्भक्तो विजितेन्द्रियः ॥
ाऽहं ते विधास्यामि व्रतं निर्विघ्नतां नय । व्रतस्थेनतकर्त्तव्यं दुष्टसम्भाषणादिकम्
तो मध्याह्नसमये नद्यादौ विमले जले । गृहे वा देवखाते वा तडागे वाऽथ शोभने॥
ंद्रिकेन तु मन्त्रेण स्नानं कुर्याद्विचक्षणः । मृत्तिकागोमयेनैव तथा धात्रीफलेन च ॥
तिलैश्च विधिवच्छायात्सर्वपापौघशान्तये । परिधाय शुभे वस्त्रे नित्यकर्म समाचरेत्
त्तो गृहं विलिप्याऽथ कुर्यादष्टदलं शुभम् । कलशं तत्र संस्थाप्य ताम्रं रत्नसमन्वितम्
तस्योपरि न्यसेत्पात्रं तण्डुलैः परिपूरितम् ।
हैमीं च तत्र मन्मूर्तिं स्थाप्य लक्ष्म्या समन्विताम् ॥ ५५ ॥
निर्माय शक्त्यास्वर्णेन ह्याप्यश्राप्यशैव्यतः । ततोब्राह्मणमाहूय

शास्त्रहममग्रतः कृत्वा ततो देवं समर्चयेत् । मण्डपं कारयेत्तत्र पुष्पस्तवकशोभितम् ॥
ऋतुकालोद्भवैः पुष्पैः पूज्योऽहं च यथाविधि । उपचारैः षोडशभिर्मन्त्रमार्गैर्नियोधि य
ततः पौराणिकैर्मन्त्रैः पूजनीयो विशेषतः । चन्दनं च सकर्पूरं घनकुङ्कुममिश्रितम् ॥

कालोद्भवानि पुष्पाणि तथा तुलसीदलानि च ।
श्रीनृसिंहाय यो दद्यात्स मुक्तो नाऽत्र संशयः ॥ ५९ ॥

कृष्णागुरुमयं धूपं सर्वदा हरिवल्लभम् । हरये गुरवे दद्यात्सर्वकामार्थसिद्धये ॥ ६० ॥
महादीपः प्रकर्त्तव्यो ह्यज्ञानध्वान्तनाशनः । महानीराजनं कुर्याद्घण्टानादपुरःसरम् ॥
नैवेद्यं शर्करां चाऽपि भक्ष्यभोज्यसमन्वितम् । ददामि ते रमाकान्त सर्वपापक्षयं कुरु

इति नैवेद्यमन्त्रः ।

नृसिंहाच्युत ! देवेश तव जन्मदिने शुभे । उपवासं करिष्यामि सर्वभोगविवर्जितः ॥
तेन प्रीतो भव स्वामिन्पापं जन्मनिराकुरु । रात्रौ जागरणं कार्यं गीतवादित्रनिस्वनैः
पुराणपठनं नित्यं श्रीनृसिंहकथाश्रयम् । ततः प्रभातसमये स्नानं कृत्वा ह्यनन्तरम् ॥
पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेन्मां प्रतर्पयन् । वैष्णवं कारयेच्छ्राद्धं मदग्रे स्वस्थमानसः ॥

ततो दानानि देयानि वक्ष्यमाणानि यान्युत ।
पात्रेभ्यः सद्द्विजेभ्यो हि लोकद्वयजिगीषया ॥ ६९ ॥

सहस्रवर्णमयो देवो मम सन्तोषकारकः । गोभूतिलहिरण्यादि प्रददानि द्विजातये ॥
शय्या सतूलिका देया सप्तधान्यसमन्विता । अन्यानि च यथाशक्त्या देयानि निजशक्तितः

वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यथोक्तफलकाङ्क्षया ।
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्यात्सुदक्षिणाम् ॥ ७० ॥

निर्धनैरपि कर्त्तव्यं देयं शक्त्यनुसारतः । सर्वेषामेव वर्णानामधिकारोऽस्ति मद्व्रते ॥

मद्भक्तैस्तु विशेषेण कर्त्तव्यं मत्परायणैः ॥ ७१ ॥

ततः प्रार्थनामन्त्रः ।

मद्वंशे ये नरा जाता ये भविष्यन्ति मानवाः । तानुद्धरस्व देवेश दुःसहाद्भवसागरात्
पातकार्णवमग्नस्य व्याधिमिथ्याम्बुवारिभिः । जीवैस्तु परिभूतस्य महादुःखगतस्य मे

धनधान्यधनं देहि मोक्षमपि जगत्पते ! । इत्येवाऽनेन देवेश मुक्तिमुक्तिप्रदो भव ॥३७
एवं प्रार्थ्य ततो देवं निशीथे च यथाविधि । उपहारादिकं सर्वमाचार्याय निवेदयेत्॥

अखिलाभिश्च स्तोत्रैश्च प्रातर्नाथ निमन्त्रयेत् ।

मम ध्यानसमायुक्तो भुञ्जीत सह बन्धुभिः ॥ ३६ ॥

अविच्छिन्नेन नियमयुक्तो वा च चतुर्दशी । सत्यमस्त्यत्र सत्यमनुव्रते नाऽत्र संशयः ॥
यदिदं श्रृणुयाद्भक्त्या सर्वं पापप्रणाशनम् । तस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥
पवित्रं परमं गुह्यं कीर्तयेद्यस्तु मानवः । सर्वकामानवाप्नोति सततस्याऽस्य फलं सदा॥
यदिदं कुरुते श्रद्धया काले मध्याह्नसन्ध्यके । लीलावत्या सह श्रीमान् श्रीनृसिंहं तथैव च

पूजयेत्परया भक्त्या मुक्तिं प्राप्नोति शाश्वतीम् ।

तस्मिन्क्षेत्रे तु यो गत्वा श्रीनृसिंहं प्रपूजयेत् ॥ ८१ ॥

वाञ्छितं लभते नित्यं श्रीनृसिंहप्रसादतः । श्रीनृसिंहमहद्रूपकालकोटिदुरासद ! ॥८२
भैरवेशहरार्तिघ्न बालरूप ! नमोऽस्तु ते । श्रीनृसिंहाय रूपाय बालाय बालरूपिणे ॥
व्यापकाय सुनन्दाय स्वात्मप्रकटरूपिणे । सर्वजीवात्मकायैव विश्वेशाय स्वरात्मने॥

मार्तण्डमण्डलस्थाय दयासिन्धो ! नमोऽस्तु ते ।

चतुर्विंशस्वरूपाय कालरुद्राग्निरूपिणे ॥ ८५ ॥

जगदेकस्वरूपाय नृसिंहाय नमोऽस्तु ते । भाले दधार यो देवो नृसिंहो वीरभद्रजित्
द्वादशादित्यबिम्बानि सुनतानि प्रमाणतः । तत्र सिन्धुर्महापुण्या नदी रम्या विशेषतः
तस्याः समीपे नगरं वर्त्ततेऽद्यापिसुन्दरि !। मौलिस्तानेतिविख्यातं सर्वदादेवनिर्मितम्
वसतिर्वर्त्तते तत्र हारीतस्य महात्मनः । लीलावती तु तत्रैव तिष्ठते नाऽत्र संशयः ॥
प्रतिशब्दो भवेत्तत्र सिन्धुनद्याःसमीपतः । कलौयुगे तु सम्प्राप्ते म्लेच्छाद्यैपापचारिणः
निवसन्ति तु तत्रैव बहवो नाऽत्रसंशयः । नृसिंहजन्मनि यथा शब्दोऽभूदद्भुतः परः ॥
नृसिंहेति नृसिंहेति च उच्चैर्वदते नरः । तादृशः प्रतिशब्दो वै जायते नगनन्दिनि ! ॥
ब्रह्महा हेमहारी वा सुरापो गुरुतल्पगः । सिन्धौ गत्वा विशेषेण स्नानंकुर्यात्तयोजनः
[illegible] । [illegible]प्रमाणेन मानवा ये वसन्ति हि ॥

ते ज्ञेयाः पुण्यकर्माणो नाऽसत्यं मामकं वचः । निवसन्ति कलौ तत्र वर्णा ये द्विजपूर्वकाः
म्लेच्छवत्तेऽपि विज्ञेया वेदबाह्याः सुरोत्तमे ॥ मांसं खादन्ति ते तत्र मद्यपानं पपुः सदा
अतो ह्यधर्मरूपास्ते पापिष्ठा नाऽत्र संशयः । सन्ध्याहीना यथा विप्रा वेदबाह्यास्तथैव च
निवसन्ति पुरे तस्मिन्पश्चिमायां सुरेश्वरि ॥ एकमेव परं तीर्थं नृसिंहाख्यं सुविस्तरम्
यत्कृत्वा मुच्यते पापान्नरः सद्यो न संशयः ॥ ६८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरखण्डे नृसिंहोत्पत्तिर्नाम
चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७४ ॥

पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

सतीश्वरसम्वादे गीतासूपनिषत्सु प्रथमाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

भगवन्सर्वतत्त्वज्ञ श्रीविष्णोस्त्वत्प्रसादतः । श्रुता नानाविधा धर्मा लोकनिस्तारहेतवः
अधुना श्रोतुमिच्छामि गीतामाहात्म्यमप्यहम् । श्रुतेन येन देवेश हरिभक्तिर्विवर्धते ॥
तद्वदस्वाऽधुना देव ! यद्यहं तव वल्लभा ॥ २ ॥

ईश्वर उवाच ।

अतसीपुष्पसङ्काशं खगेन्द्रासनमच्युतम् । शयानं शेषशय्यायां महाविष्णुमुपास्महे ॥
कदाचिदासने रम्ये सुखासीनं मुरद्विषम् ।
आनन्दयित्री लोकानां लक्ष्मीः पप्रच्छ सादरात् ॥ ४ ॥

श्रीरुवाच ।

शयालुरसि दुग्धाब्धौ भगवन्केन हेतुना । उदासीनश्च ऐश्वर्यं जगन्ति स्थापयन्निव ॥५॥

ईश्वर उवाच ।

इति देव्या वचः श्रुत्वा सुरभिस्स्मितगर्भितम् ।

उवाच श्लक्ष्णया वाचा विस्मयस्मेरलोचनः ॥ ९ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

नाऽहं सुमुखि निद्रालुर्निजं माहेश्वरं वपुः । दृशा तत्त्वानुवर्त्तिन्या पश्याम्यन्तर्निम
कुशाग्रया धिया देवि यत्पश्यन्ति योगिनो हृदि । यमवन्ति यथा वेदान्ताः सारं मीमांसते मु
तदेकमक्षरं ज्योतिरात्मरूपमनामयम् । अखण्डानन्दसन्दोहनिष्पन्दि द्वैतवर्जितम् ।
यदाश्रया जगद्वृत्तिर्यन्मया चाऽनुभूयते । न येन रहितं किञ्चिज्जगत्स्थिरं चराचरम्

निर्मथ्य बहुधाऽऽलोक्य वेदशास्त्राम्बुधिं सुधीः ।
द्वैपायनो यदासाद्य गीताशास्त्रं निरूपयान् ॥ ११ ॥

यदाऽस्वादमहानन्दमानन्दोद्गतमानसः । निद्रालुरिव देवेशि दृश्यमाणो प्रतिभामि
इति तस्य मुरारातेर्मितमानन्दवक्तवः । माहर्षोत्फुल्ललोलाक्षी लक्ष्मीः श्रुत्वा विसिस्मि

श्रीरुवाच ।

भवानेव हृषीकेश ध्येयोऽस्ति यमिनां सदा । तस्मात्परतरं परं यत्तच्छ्रोतुं कौतूहलं हि

चराचराणां लोकानां कर्त्ता हर्त्ता स्वयं प्रभुः ।
यथास्थितस्ततोऽन्यस्त्वं यदि मां बोधयाऽच्युत! ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मायामयमिदं देवि वपुर्मे न तु तात्त्विकम् । सृष्टिस्थित्युपसंहारक्रियाजालोपबृंहित
अतोऽन्यदात्मनो रूपं द्वैताद्वैतविवर्जितम् । भावाभावविनिर्मुक्तमाद्यन्तरहितं प्रिये !
शुद्धसंवित्प्रभालाभं परानन्दैकसुन्दरम् । रूपमैश्वरमात्मैक्यगम्यं गीतासु कीर्तितम् ।
इत्याकर्ण्य वचो देवि देवस्याऽमिततेजसः । शङ्कमानाऽऽह वाक्येषु परस्परविरोधिषु
स्वयं चेत्परमानन्दमवाङ्मनसगोचरम् । कथं गीता बोधयति इति मे छिन्धि संशयम्

ईश्वर उवाच ।

प्रियः श्रुत्वा वचो युक्तमितिहासपुरःसरम् ।
आत्मानुगामिनीं दृष्टिं गीतां बोधितवान्प्रभुः ॥ २१ ॥

—— गीतानि परापरविभेदतः । द्विधा सतः परः साक्षी निर्गुणो निष्कलः शिवः

अपरः पञ्चवक्त्रोऽहं द्विधा तस्याऽपि संस्थितिः ।
शब्दार्थभेदतो वाच्यो यथाऽऽत्माऽहं महेश्वरः ॥ २३ ॥
गीतानां वाक्यरूपेण यश्चिरच्छिद्यते दृढः । मदीयपाशबन्धोऽयं संसारविषयात्मकः ॥
यदभ्यासपराधीनी पञ्चवक्त्रमहेश्वरी । इति तस्य वचः श्रुत्वा गीतासारमहोदधेः ॥
इदं परविभेदेन बुध्यते भवभीरुभिः । तमपृच्छदिदं लक्ष्मीरङ्गप्रत्यङ्गसंस्थितम् ॥
माहात्म्यं सेतिहासं च सर्वं तस्यै न्यवेदयत् ॥ २६ ॥
श्रीभगवानुवाच ।
शृणु सुश्रोणि ! वक्ष्यामि गीतासु स्थितिमात्मनः ।
वक्त्राणि पञ्च जानीहि पञ्चाध्यायाननुक्रमात् ॥ २७ ॥
दशाध्याया भुजाश्चैक उदरं द्वौ पदाम्बुजे । एवमष्टादशाध्याया वाङ्मयी मूर्तिरैश्वरी
विज्ञेया ज्ञानमात्रेण महापातकनाशिनी । अतोऽध्यायं तदर्धं वा श्लोकमर्द्धं तदर्धकम्
अभ्यस्यति सुमेधा यः सुशर्मेव समुच्यते ॥ २९ ॥
श्रीरुवाच ।
सुशर्मानामको देव ! किञ्जातीयःकिमात्मकः । कुत्रत्यस्तस्य वै मुक्तिर्वाऽजायनहेतुता
श्रीभगवानुवाच ।
सुशर्मा नाम दुर्मेधाः सीमा पापात्मनामभूत् ।
जातोऽनात्मविदाम्वंशे विप्राणां क्रूरकर्मणाम् ॥ ३१ ॥
न ध्यानं न जपो होमो न चैवाऽतिथिपूजनम् । केवलं विषयेष्वेव यत्नाद्येनाऽभिवर्त्तते
कृषिकर्मरतो नित्यं पर्णजीवी सुरामिषः । मांसोपहारी सुचिरं कालमेवं निनाय सः
आनेतुकामः पर्णानि पर्यटन्नृषिवाटिकाम् । ततः स तत्र दष्टोऽभूत्कालसर्पेण मूढधीः
कालधर्मं समासाद्य गत्वा च निरयान्बहून् । पुनरागत्य मर्त्येषु बलीवर्दत्वमीयिवान्
पङ्गुना केन विक्रीतः स स्वजीवनहेतवे । नयन्पृष्ठेन शब्दः सताऽग्रीं कष्टोऽनरत् ॥
कदाचित्पङ्गुना सोऽपि विषमावर्तिनो जवात् ।
पपात सरसा भूमौ मूर्च्छां च प्रतिपेदिवान् ॥ ३३ ॥

विकल्पाह्नो विवृताः केशसमन्वितामुद्रितम् । नर्तनागिन नृत्यं वा प्रतिरेदे नर्म्य
र्गीनुशाहृत्लोके‍ऽस्मिन्नस्मिन्नागमानामि । धीनगैनम्य मृत्यो कश्चित्पुण्यं निर्वाणं
कर्मांगि स्वागनुप्तृभ्य वपुरश्वे न केनन । गणिका काऽपि मत्रस्या लोकपानुवर्ति
भजानन्निजपुण्या सा किञ्चित्पुण्यमभूत् । येनैनमार्गमार्दी न नीतः कालकिङ्करैः
गणिकाद्दतपुण्येन पुण्यगातिर्निमोनिमः । पुनरागम्य मृत्योः कृत्स्नालयतो गृहे ॥

द्विजन्मनामसौ जन्मे जाति स्यामनुर्मन्यान् ।
काले महति जिगासुः श्रेयः स्यानाननोदनम् ॥ ४३ ॥
उपेत्य गणिका दत्तं स्थापयित्वा स पृष्टवान् ।
आनय मां शुकी नित्यं पञ्जरस्थः पठ्यमी ॥ ४४ ॥

तेन पूतान्तरात्माहं तत्पुण्यं पर्यकल्पयम् । ताभ्यां शुकस्तु कृष्णोऽसौ व्याख्यातुमुपचक्र

आख्यायिकां पुरावृत्तां स्मृत्वा जाति निजामपि ॥ ४६ ॥

शुक उवाच ।

पुरा विद्वानहं भूत्वा वेदुष्यस्मयमोहितः । रागद्वेषेण विद्वत्सु गुणवत्स्वपि मत्सरं

कालेनाऽहं ततः प्रेत्य प्राप्य लोकाञ्जुगुप्सितान् ।
सोऽहं कपिकुलेऽभूवं सद्गुरावतिनिन्दकः ॥ ४८ ॥
काले धर्मेणि दुष्कर्मा पितृभ्यां च वियोजितः ।
निदाघेऽध्वनि सन्तप्ते ह्यानीतो मुनिपुङ्गवैः ॥ ४९ ॥

पालितः पञ्जरस्थोऽहमाश्रमे महदाश्रये । आवर्तयद्भ्यो गीतानामाद्यमध्यायमादरात् ॥
श्रुत्वा ऋषिकुमारेभ्यः पाठं चाकरवं मुहुः । एतस्मिन्नन्तरे कश्चिद्व्याधुरश्चौरकर्मकृत्

मामाहृत्य तदाऽक्रीणादिति वृत्तमुदाहृतम् ॥ ५१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

अध्यायोऽयं पुराऽम्नातो येन पापमनोदयम् ।
पूतान्तरात्मा येनाऽसौ मोचितश्च द्विजोत्तमः ॥ ५२ ॥

एवमन्योन्यमाभाष्य तन्माहात्म्यं प्रशस्य च । ते जप्तोऽनिशं धीरा मुक्तिं गेहे प्रपेदिरे

तस्मादध्यायमाद्यं यः पठते शृणुते स्मरेत् । अभ्यसेत्तस्य न भवेद्भवाम्भोधिर्दुरुत्तरः ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे सतीश्वरसम्वादे-
गीतामाहात्म्ये पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१७५॥

षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

सतीश्वरसम्वादे देवशर्मोपाख्यानमुखेन गीताद्वितीयाध्यायमाहात्म्यम्

श्रीभगवानुवाच ।

आदिमस्यैवमाख्यानमुदीरितमनुत्तमम् । शृणु माहात्म्यमन्येषामध्यायानामपीन्दिरे !
दक्षिणस्यां दिशि श्रीमानासीदाम्नायवादिनाम् । पुरे पुरन्दराह्वाने देवशर्मेति विश्रुतः ॥
अर्चितातिथिराम्नातो वेदशास्त्रविशारदः । आहर्ता क्रतुसङ्घानां तापसानां प्रियः सदा
देवानमन्त्रयामास हव्यैर्हुतवहं चिरम् । न चोपलेभे धर्मात्मा शान्तिमैकान्तिकीं सतः
निःश्रेयस स जिज्ञासुस्तापसाननुवासरम् । सिषेवे सत्यसङ्कल्पाननल्पैरेव कल्पकैः ॥
एवमाचरतस्तस्य काले महति गच्छति । मुक्तकर्मा तत कश्चित्प्रादुरासीत्पुरो भुवि ॥
अनुभूतनिराकाङ्क्षी नासाग्रन्यस्तलोचनः । शान्तचेताः परं ब्रह्म ध्यायन्नानन्दनिर्भरः
पादौ तस्योपसंगृह्य प्रणतेनाऽन्तरात्मना । चकार विधिवत्तस्मै विज्ञातनिधिसत्क्रियाम्
तं च शुद्धेन भावेन परितुष्टं तपस्विनम् । प्रणतः परिपप्रच्छ निर्वाणस्थितिमात्मनः ॥
स तस्मै कथयामास पुरेऽसौ पुण्यनामनि । मित्रवन्तमजापालमुपदेष्टारमात्मवित् ॥१०
स चाऽभिवन्द्य तत्पादावेत्य सौपुरमूर्जितम् । तस्योत्तरदिशो भागे ददर्श विपुलं वनम्
मारुतान्दोलितानेककुसुमामोदसुन्दरम् । उन्मत्तभ्रमरोद्गीतनादापूरितदिङ्मुखम् ॥१२
तस्मिन्वने सरित्तीरे निषीदन्तं शिलातले । मित्रवन्तं ददर्शाऽथ सानन्दस्तिमितेक्षणम्
अपि स्वाभाविकं वैरं हित्वाऽन्योन्यं विरोधिभिः । सत्त्वैरावृतमुद्याने मन्दस्पन्दनसाम्यति
शान्तेषु मृगयूथेषु दयानन्दमनोऽस्या । कृपानुविद्धया मूर्त्या निषिञ्चन्तमिवामृतम् ॥१५

उपेत्य विनयेनासुन्मनाः प्रीतमानसः । किञ्चिदानम्रशिरसा तेनाऽपि स तु सत्कृतः ॥
उपलभ्ये ततो विद्वान्मित्रवन्तमनामयोः । समाप्तध्यानकालं स पर्यपृच्छत्समाहितः ॥

देवशर्मोवाच ।

आत्मानं वेत्तुमिच्छामि तदमुष्मिन्मनोरथे । लब्धसिद्धिमुपायं मामुपदेष्टुं त्वमर्हसि

श्रीभगवानुवाच ।

परामृश्य क्षणं सोऽपि मित्रवानिदमब्रवीत् ॥ १९ ॥

मित्रवानुवाच ।

विद्वन्विद्धि पुरावृत्तमुच्यमानमिदं मया । अस्ति गोदावरीतीरे प्रतिष्ठानाभिधं पुरम् ॥
तत्र दुर्दमनामाऽऽसीदन्वये च मनीषिणाम् ॥ २० ॥

तत्राऽस्ति विक्रमो नाम सेव्यमानो महीपतिः । दानानि प्रत्यहं गृह्णन्वर्त्तते उदरम्भरिः
कालेन कालपाशेन बद्धानीतो यमालयम् । निरयेषु समग्रेषु यातनाअनुभूय च ॥२२॥
कस्मिंश्चित्स कुले जातो दुर्वृत्तानां द्विजन्मनाम् ।
भवान्तरानुवर्तिन्या विद्यया स पुरस्कृतः ॥ २३ ॥

उपयेमे दुराधर्षां कन्यकामधमे कुले । कालेन सा वयो हित्वा शैशवं यौवनं ययौ ॥
पीनस्तनी च सुश्रोणी मदविह्वललोचना । पतिं न सेहे दुर्वृत्तं चकमे स्वपतीन्परान्
वृत्तिमाहर्तुकामेऽस्मिन्निर्गता सा पुराद्बहिः ।
संगता कामुकेनाऽसौ चिरं चाण्डालजन्मना ॥ २६ ॥

दधे गर्भमसौ तस्मात्सा च कन्योपपद्यते । सैव भार्याऽपि तस्यासीत्पूर्वपापप्रसङ्गतः
सैव वृद्धा ततः काले डाकिनी समजायत । कुसङ्गात्कुमतिर्जाता दुष्टनारीप्रसङ्गतः ॥
चखाद व्याधिनं व्याघ्रमसृगास्वादलालसा । भ्रमन्ती विपिने घोरे जनैर्दृष्टा बहिष्कृता
परेतलोकमासाद्य व्याधी व्याघ्रोऽन्यवर्त्तत । नरकान्दारुणान्भुक्त्वा जीवहिंसाप्रभावतः
सापि कालेन दुष्टात्मा मृत्युवेगमुपागता । निरयानेत्य दुर्धर्षानजाऽजायतमद्गृहे ॥
तामन्या अप्यहं विद्वन्पालयन्काननान्तरे ।
अपश्यन्द्वीपिनं घोरं जिघांसन्तमिवाऽखिलम् ॥ ३२ ॥

समालोक्य तमायन्तं भयेन प्रपलायितम् । अजायूथं परित्यज्य मया मरणभीरुणा
उपदुद्राव स द्वीपी पूर्ववैरमनुस्मरन् । अजा तु तत्समीपेऽगात्सत्वरं सीरदन्तिके ॥
तत्र सा भयमुत्सृज्य हित्वा वैरमनर्गला । अवतस्थे स च द्वीपी तूष्णीमासीदमत्सरः

तं तथाविधमालोक्य सा वक्तुमुपचक्रमे ।
द्वीपिन्नभीप्सितं भुङ्क्ष्व मां समुद्धृत्य सादरः ॥ ३६ ॥
नेयं भवति ते बुद्धिः कथं वैरमति त्यज ।
इत्याकर्ण्य तदा वाक्यं प्राह द्वीपी विमत्सरः ॥ ३७ ॥
स्थानेऽस्मिन्मे गतो द्वेषः क्षुत्पिपासा च निर्ययौ ।
न प्रार्थयामि तेन त्वां समीपे समुपस्थिताम् ॥ ३८ ॥

मेवमुक्ता पुन प्राह जानाऽहं निर्भयाकथम् । किमत्र कारणं चेतसि यदि मे वक्तुमर्हसि
एवमुक्तः पुनर्द्वीपी तामाहाऽजां न वेद्म्यहम् । पुरोगतमिमं प्रष्टुं महान्तमितिनिर्गतौ
ताभ्यामुभाभ्यामागत्य पृष्टोऽहं बहुविस्मयः । अहं च सहितस्ताभ्यामपृच्छंवानरेश्वरम्
मयापृष्टः स विप्रेन्द्रमब्रवीत्सादरं कपिः । शृणु वक्ष्याम्यजापालवृत्तमत्र पुरातनम् ॥
इदमायतनं पश्य पुरो वनगतं महत् । अत्र त्र्यम्बकलिङ्गं हि द्रुहिणेन प्रतिष्ठितम्॥४३॥
सुकर्मानाम मेधावी पर्युपास्ते तपश्चरन् । वनपुष्पाण्युपाहृत्यसुरपूज्यं पुरोभवम् ॥४४

संस्नाप्य सरिदम्भोभिः केवलं कर्मणा वसन् ।
काले महति तस्यागादतिथिः कश्चिदन्तिकम् ॥ ४५ ॥

उपाहृत्य फलाहारं स तस्मै पर्यकल्पयत् । तेनाऽऽतिथ्येन सम्प्रीतः सुकर्माणमभाषत
किमिदं कर्मणो मूलं फलं बुध्वा नु तिष्ठसि । गतानुगतया वृत्त्या किंवा केवलमीहसे
स एवमुक्तः प्रायेण प्रीतेनाऽऽश्रमविदा तदा । प्रत्युवाच वचः स्पष्टमात्मनो हितमुत्तमम्
विद्वन्न वेद्मि तत्त्वेन फलमेतस्य कर्मणः । मुमुक्षया परः शम्भुः सेव्यते केवलं यथा ॥
फलमेतस्य सेवायाः परिपाकं कपर्दिनः । यन्मां समनुगृह्णासि संस्पृश्यात्ममनोरथम्

तस्यैवं सूक्तं वाक्यं श्रुत्वा प्रीतस्तपोधनः ।
द्वितीयमालिलेखाऽसौ गीताध्यायं शिलातले ॥ ५१ ॥

आदिदेशाऽऽगुर्णं विप्रं पठनाय जपनाय च । कल्पितात्मनः कर्तुं दृष्टिकर्ते कर्ते

[illegible] ॥

[illegible] ॥ ६१ ॥

ततः कालेन महता [illegible] । [illegible]

च [illegible] । [illegible] द्वितीया[illegible]

[illegible] ।

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

तेन स्वमपि [illegible] । [illegible] मे मुक्तिर्दूरस्था भविष्यति

देवशर्मा समादिष्टस्तेन मित्रवता स्वयम् । [illegible] पुरन्दरपुरं यथौ ।

तत्राऽऽस्मविदमासाद्य देवतायतने कश्चित् । [illegible] ॥ ६१

शिक्षितस्तेन पूतात्मा पठन्नध्यायमादरात् । द्वितीयमाससादोच्चैर्निरवद्यं परं पदम् ।

द्वितीयस्येदमाख्यानं कथितं शृणु साम्प्रतम् ।

तृतीयस्याऽथ वक्ष्यामि माहात्म्यमपि चेन्दिरे ! ॥ ६२ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीताद्वितीयाध्याय माहात्म्ये सतीश्वरसंवादे षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७६ ॥

सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

जडब्राह्मणकथामुखेनगीतातृतीयाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभगवानुवाच ।

जनस्थाने जडो नाम द्विजन्मा कौशिकान्वयी ।

[illegible] ॥ १ ॥

व्यसनी परदारेषु दीव्यन्नक्षैः पिबन्मधु । मृगयानिरतो नित्यं कालमेवं निनाय सः ॥
क्षीणे वित्ते ततो राज्ञां चौर्यमारब्धवांस्तत । प्रतिपेदे धनं तेन यज्वनां वस्तुमर्थिनाम्
यद्दूरमगमत्तेनवाणिज्यायोत्तरांदिशम् । कस्तूरिमगुरुं कृष्णं चामरांश्चन्द्रिकोज्ज्वलान्
गृहीत्वा घृत्य चानिन्ये पञ्चवाद्ध्वयोजनात् । अथाऽपरस्मिन्नहनि प्रियादर्शनदोहदिः
दूरमध्वानमुल्लङ्घ्य स्वावस्तमिते सति । ध्वान्ते प्रसर्पति स्वैरं दिशो दश तरोस्तले ॥
गतो वशं स दस्यूनां निजघ्ने तैश्च सञ्चरम् । धर्मलोपादसौ जज्ञे घोरश्चोमनरो महः ॥
पिपासितो बुभुक्षार्तो नेन्द्रियानश्च गृह्णिणी । ऊर्ध्वकेशोऽतिजङ्घालः पृथुलसोदरोमहत्
अस्थिमात्रशरीरोऽभूद्दुर्धृत्तनयनो भृशम् । अथाऽन्तरे सुतस्तस्य धर्मान्मायेदसौविदः
पर्यपालयदन्वयं दिङ्भुस्तं तदाऽगमत् । नित्यमन्वेषयन्वार्तां पान्थेभ्योनोपलब्धवान्
ततः कदाचिदायाते सहायिनि च मानवे । तस्माद्धि दितवृत्तान्तः शुशोच पितरं बहु॥

ततो विमृश्य मेधावी निर्वापुः पारलौकिकम् ।
वाराणसीं सगंभारः स गन्तुमुपचक्रमे ॥ १२ ॥
मार्गे त्रिरात्रमस्मात्ऽसौ नीत्वा तस्य तरोस्तले ।
यत्र्यां प्रवक्ष्ये कतु यत्राऽस्य निहतः पिता ॥ १३ ॥

तथाऽध्याये सर्गतानां पूर्वायं संजज्ञात ह । ततो घोरस्वरस्तत्र व्योममध्येऽशृणोत्
ददर्श घोरमाकाशात्पतन्तं पितरं ततः । विस्मयेन भयेनाऽपि विकलीकृतचेतनः ॥

तेजसा भूयसा व्याप्तमालोकं पुरोऽम्बरे ।
किंचिन्नीलकोदिवं वालो तेजसाप्ययालदिदं मुखम् ॥ १९ ॥

विमानमनघोऽस्य दिव्यवस्त्रविभूषणः । तथाऽतस्य समादत्तं दिव्यानि सर्वाणितानुगम्
संस्तूयमानं मुनिभिः पितरं पश्यतागतम् । प्रणतसं गतान्तोऽत्र तुष्टुवे तेनवाऽऽशिषा
मनोऽनुष्ठादिदं कृतस्य नान्दीवधेयदम् । पुत्रस्य कर्मणो यस्य वयुर्वाऽनुवदतात्

मोचितोऽस्मि त्वया दैवाद्दुरन्तात् अस्मात्स्थितेः ।
तस्मिन्नर्थस्य प्रवर मत्तेवं त्वमनुष्ठितम् ॥ २० ॥
वाराणसी दर्पे यत्नानुष्ठितमानमः ॥ २१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

एवमुक्तः स च प्राह पितरं दीप्ततेजसम् ॥ २२ ॥

सूत उवाच ।

हितं ममाऽनुशाधि त्वं कार्यमन्यन्मया नु किम् ॥ २३ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

ततः प्राह पिता पुत्रं कार्यमेतत्त्वयाऽनघ ! ॥ २४ ॥

यन्मयाऽऽचरितं कर्म भ्रात्रा मम तु तत्कृतम् । स यातो नरकंघोरं तं मोचयितुमर्ह
अन्ये मदन्वये ये वै निरयं प्रतिपेदिरे । ते च मोचयितव्यास्ते इति मेऽस्ति मनोर
इत्येवमुक्तः पुत्रस्तं पुनःप्राह कृताञ्जलिः । कर्मणाकेन तान्सर्वान्मोचयामि तदाऽऽदि

एवं निवेदितो वाक्यं पितासुनमुवाच ह ॥ २७ ॥

पितोवाच ।

येनाऽहं मोचितो वत्स! तदनुष्ठातुमर्हसि ॥ २८ ॥

अनुष्ठाय मदुत्पन्नं तेभ्यः पुण्यं समुत्सृज । ततोऽहमिव ते सर्वे पूर्वं संत्यज्य यातना
गमिष्यन्त्यचिरेणैव मद्विष्णोः परमंपदम् । स संदिष्टोऽवदत्पुत्रो यथैवं तातनारक
सर्वानपि विमोक्ष्यामि यदि ते रोचते वचः । एवमस्तु शिवं भूयात्पुत्रमपरं महदिद
इत्यादिश्य पिता पुत्रं ययौ विष्णोःपरंपदम् । सोऽपि तस्मात्परादृत्य जनस्थानं प्राप
सुन्दरस्य पुरः शौरेश्चाल्ये कालमभ्यगात् । स कुर्वाणः समाधीनि विप्रान्यनुदर्शिनि
उत्ससर्ज एवं पुण्यं मोचयिष्यन्स नारकान् । अत्रान्तरे पदे विष्णोर्यानानागत्य
नारकान्मोचयिष्यन्तः किङ्करा यममभ्ययुः । तेन ते पूजिताः सर्वे सन्निधयाजितेन
कुमारं परिगृह्याग्रे सरंभः सुसम्प्रहिते । यमं सम्प्रार्थ्य मेधावी पितृलोकमहेश्वरः ॥
हेतुमागमने स्पृष्ट्वाने न तस्मै न्यवेदयत् । विधि [illegible] एवं [illegible]
शीर्षिता प्रहितानस्मान्समारोप्य त्वदन्तिके । अस्मानुवेन देवस्याप्रसादं परिपृच्छ

नारकाश्चापिमे सर्वान्विमोक्तुं च नियच्छति ।

इत्याचष्ट्यं समादिष्टं विष्णोरमिततेजसः ॥ ३१ ॥

नतेनमूर्ध्नासम्भाव्यद्ध्यौकिञ्चनचेतसा। विमुक्ताभिरयात्सर्वांस्तान्विलोक्यमदोत्कटा
स तैरनुगतः सर्वैर्विष्णोरायतनं ततः। ययौ स धरयानेन यत्राऽऽस्ते दुग्धवारिधिः॥
तदन्तरुदितानेकसूर्यकोटिसमप्रभम्। इन्दीवरदलश्याममालुलोके जगद्गुरुम्॥ ४२॥
शय्याफणिफणारत्नमरीच्यामिश्रतेजसम्। विलोक्यमानमानन्दनिर्भरं प्रीतमानसम्॥

भावानुगैर्दृगालोकैः श्रिया प्रेम्णेक्षितं मुहुः।
योगिभिः परितो जुष्टं ध्याननिष्पन्दतारकैः॥ ४४॥

स्तूयमानं महेन्द्रेण पराजेतुं विरोधिनः। आम्नायवचसामन्ते ब्रह्मणो नि स्वनैर्मुखात्॥
मूर्तिमद्भिर्वचोभिश्च गीयमानं गुणोत्करम्। सम्प्रीतं चाप्युदासीनमपि सर्वासु योनिषु
योगसञ्चितपुण्यानां यौगपद्येन जन्तुषु। विलोकमानमात्मानमखिलं सचराचरम्॥
आमोदयन्तमालोकैरात्मानंदीप्तिपूरितैः। आश्रितानां वपुर्व्याप्तिर्योनितनंभोगिनस्त्विषा
इन्दीवरदलश्यामं ज्योत्स्नयेव नभस्तलम्। विलोक्य तं स तुष्टाव धियावहुलया नत.

यम उवाच।

नमः समस्तनिर्माणनिर्मलीभूतचेतसे। पद्मोद्गीर्णवेदाय विश्वरूपाय वेधसे॥ ५०॥
बलवेग तुन्दुर्यवंदानवेन्द्रमदद्रुहे। नमः स्थितौ च सत्त्वाय विश्वाधाराय विष्णवे॥५१॥
नमः पातकसङ्घातजिष्णवेऽखिलदेहिनाम्। ईषदुन्मीलन्नेत्राब्जसम्भवार्चिते॥५२॥
त्वं हि सर्वस्य लोकस्य गुरुरात्मा महेश्वरः। विसृज्य वैभवान्सर्वाननन्त्यमनुकम्पसे
व्याप्य चाखिलं लोकं मायया परिबृंहितम्। न तया परिभूतोऽसि न च तत्प्रभवैर्गुणैः
अन्तरा वर्तमानोऽपि न ताभ्यामभिभूयसे। दृशा विषयवर्तिन्या निगृहीतमना अपि॥

तया फलाभिगामिन्या आत्मन्येवाऽभिलीयसे।
न तवाऽस्ति महिम्नोऽन्तो यथा निरवधिः स्वयम्॥५६॥
मौनमेवाऽत्र युक्तं मे विषयोऽस्ति कथं गिराम्।
इति स्तुत्वा ततो वाक्यमिदमाह कृताञ्जलिः॥ ५७॥

विनियोगाद्धर्मयुक्ता देहिनो निर्गुणा मया। समादिश यदन्यन्मे कार्यमस्ति जगद्गुरो!
इति विज्ञापितस्तेन तमाह मधुसूदनः। मेघगम्भीरया वाचा सिञ्चन्निव सुधारसैः॥५८॥

पापादुद्धार्यते लोको मया समयवर्तिना । त्वयि विन्यस्तभारोऽहं नाऽनुशोचामि रे
तदाचर निजं कर्म प्रयाहि स्वं निकेतनम् ॥ ६१ ॥
श्रीभगवानुवाच ।
इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवः सोऽपि स्वपुरमाययौ ।
सोऽपि स्वजातिजान्सर्वाश्चिरयस्थाननेकशः ।
उद्धृत्य वरयानेन विष्णुलोकं ययौ स्वयम् ॥६३॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतातृतीयाध्याय
माहात्म्ये सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्याय ॥ १७७ ॥

अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः

गीताचतुर्थाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभगवानुवाच ।
चतुर्थस्याऽपि माहात्म्यमध्यायस्य शृणु [illegible] । [illegible] येन प्राप्ते दिवं [illegible]
श्रीदेव्युवाच ।
कथं प्राप्ते दिवं [illegible] वै ।
[illegible] पुरा देव ! कथं प्राप्ते तु [illegible] ॥ ५ ॥
[illegible]
श्रीभगवानुवाच ।
[illegible]

विशश्राम तयोर्मूले बदर्योर्न्यपतत्फले । उपधाय तयोरेकामन्यामालम्ब्य चाऽङ्घ्रिणा
तपस्विनि ततो याते बदर्यौ च तयोर्द्वयम् । शुष्कं निष्पत्रशाखं च दिवसैः पञ्चभिरभूत्
गृहे क्वचन विप्राणां जज्ञाते कन्यके ततः । वर्धमानं तयोर्युग्मं सप्तभिः परिवत्सरैः ॥६
विहृत्य दूरदेशेभ्यो यतिमायान्तमैक्षत । गृहीत्वा चरणौ तस्य वचः सूनृतमब्रवीत् ॥
त्वत्प्रसादादेव मुने मोचितं द्वन्द्वमावयोः । उत्सृज्य बदरीभावं मानुष्यं प्रतिपन्नने ॥

एवमुक्तो मुनिस्ताभ्यां विस्मितः प्रत्युवाच सः ।
कदा बन्धे युवां केन हेतुना मोचिते मया ॥१२॥

युवयोर्बदरीत्वे च हेतुं नूनं न वेद्म्यहम् । ऊचतुः कन्यके तस्मै बादर्ये हेतुमात्मनः ॥

आदौ विमोचने तस्माद्दुस्त्यजादपि कारणम् ।
अस्ति गोदावरीतीरे तीर्थं पुण्यप्रदं नृणाम् ॥ १४ ॥

छिन्नपापमिति ख्यातं परां कीर्तिमवापयत् । तत्र सत्यतपानाम तपस्तेपे सुदारुणम् ॥
ग्रीष्मे महति दीप्तानां मध्यगो जातवेदसाम् । वर्षासु जलधाराभिर्नित्यमासिक्तमूर्धजः

शिशिरे च वसन्नप्सु विछिन्नकण्टकितां तनुम् ।
विशुद्ध सततं काले तपस्तप्त्वा स संयमी ॥ १७ ॥
आत्मन्येव मतिं चक्रे परां प्राप्य सुनिर्वृतिम् ।
सदा फलानि विभ्रत्सु सान्द्रच्छायेषु शाखिषु ॥ १८ ॥

निर्मत्सरेषु सर्वेषु यदा प्रीतिं परामपि । मतः फलानुसंधाने वैदुष्ये नोपपादितम् ॥
प्रज्ञाऽपेक्षेतं स्वयं पृच्छन्नुपतस्थे समन्वहम् । तेन संकोचदानन्त्यादुपलभ्य नु गतेऽन्यहम्
तद्ध्यानानुगतस्य निर्बबृधे तस्य सत्तरः । विमुक्तकरं मत्वान' समृद्धादात्मनः पदात्
अन्तरायशतं चक्रे ततो भीतः पुरन्दरः । आहूयाप्सरसां मध्यादाद्यां तुल्यं समादिशत्
कुरुत्वं सत्तपोविघ्नमनेनाऽऽचरितं युवाम् । यो मां पदाद्वयपत्य स्यग्गाऽयं मोक्तुमिच्छति
इति सन्देशमाप्य पुरस्ताय विडौजसः । गोदावरीमगच्छाव स मुनिर्यत्र वर्तते ॥२४॥
मृदङ्गैर्मन्द्रगम्भीरैर्वेणुभिः कलवादिभिः । वल्लकीभिर्गसमारब्धं नृत्यदृगानिः समन्वितम्
उद्गन्धैः पृथुश्रोणीयस्तनगोचरे । स्मरस्मेरमुखाम्भोजैः किंचिद्गतिं चिनालके ॥२६

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥ ३२ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥ ३३ ॥

ततः शापविमोक्षं तौ कारयामास पुण्यधीः । [illegible]

मर्त्येषु जन्मलाभश्च स्मृतिश्चातीतजन्मनाम् । आवयोरन्तिकं गत्वा यदर्शिभूतयो

स्मरता तुर्यमध्यायं भवता निष्कृतिः कृता । तत्तावत्स्मरणमायस्त्वां शापादेव न केव

घोरादेव तु संसारात्त्वयैतेन विमोचिते ।

श्रीभगवानुवाच ।

एवमुक्तो मुनिस्ताभ्यामतिप्रीतमनास्ततः ॥ ३४ ॥

पूजितस्ते समामन्त्र्य यथागतमसौ ययौ । कन्ये चतुर्थमध्यायं जपेतां नित्यमाद

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतातुर्याध्य

माहात्म्ये अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७८ ॥

एकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

पिङ्गलद्विजकथामुखेनगीतापञ्चमाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभगवानुवाच ।

[illegible]ध्यायस्य देवि! माहात्म्यं लोकपूजितम् । कथयामि समासेन सावधाना शृणु प्रि

पिङ्गलो नाम भद्रेषु पुरुकुत्सपुरे द्विजः । अवदाते कुले जातो विश्रुते वेदवादिनाम् ॥
कुलोचितानि शास्त्राणि तथा वेदान्विसृज्य सः ।
तौर्यत्रिके मतिं चक्रे वादयन्मुरजादिकम् ॥ ३ ॥
कृतश्रमस्ततस्तत्र गीते नृत्ये च वादने । परां प्रसिद्धिमासाद्य नृपसद्म विवेश सः ॥४॥
समातस्थे स तेनाऽसौ पुरा भूमिभुजा सह । परदारानुपाहृत्य बुभुजे ताननन्यधीः ॥
तत उत्सिक्तगर्वोऽयं सूचमानो निरङ्कुशः । परच्छिद्राणि चाऽमुष्मै विविक्ते स निरन्तरम्
तस्याऽसीदरुणानाम भार्या हीनकुलोद्भवा । भ्रमत्यन्वेषयन्ती सा कामुकेन विहारिणी
तमन्तरायं मन्वाना निशीथिन्यां निजालये । निजघान शिरश्छित्त्वा निचखान महीतले
वियोजितस्ततः प्राणैरुपेत्य यमसादनम् । दुर्जयान्नरकान्भुक्त्वा गृध्रोऽभूद्विजने वने
भगन्दरेण रोगेण साऽपि हित्वा वरां तनुम् । उपेत्य नरकान्घोरांस्तत्र वने शुकी
कणानादातुकामां तां सञ्चरन्तीमितस्ततः । विददार नखैस्तीक्ष्णैर्गृध्रो वैरमनुस्मरन्
नृकपाले पयः पूर्णे निपतन्तीं ततः शुकीम् । अभिदुद्राव गृध्रोऽपि निजघ्ने सचजालिकैः
पक्षी वियोजिता प्राणैर्नृकपालं जले ततः । तत्रैव निममज्जाऽसावेत्य क्रूरतरः खगः ॥
पितृलोकं प्रपेदाते नीतौ तौ यमकिङ्करैः । प्राक्कृतं दुष्कृतं कर्म स्मरन्तौ भयभागिनौ
ततो यमः समालोक्य तयोः कर्म जुगुप्सितम् ।
अकस्मादेव तत्स्थानान्मरणे सुकृतं महत् ॥ १५ ॥
अनुजज्ञे ततो लोकमीप्सितं गन्तुमेतयोः । महापातकसङ्घातैरपि दुर्धर्षमानसौ ॥१६॥
ततो विस्मयमापन्नौ स्मृत्वा तौ दुष्कृतं निजम् ।
उपेत्य प्रणतौ भूत्वा वैवस्वतमपृच्छताम् ॥ १७ ॥

गृध्रशुक्यावूचतुः ।

सञ्चितं दुष्कृतं पूर्वमावाभ्यामपि गर्हितम् । लोकानामीप्सितानां नु को हेतुस्तद्वदस्व नौ
एवमुक्तस्ततस्ताभ्यामाह वैवस्वतो वचः ॥ १८ ॥

यम उवाच ।

आसीद्गङ्गातटे नाम्ना पटुर्ब्रह्मविदुत्तमः । एकाकी निर्ममः शान्तो वीतरागो विमत्सरः

गीतायां पञ्चमाध्यायमावर्तयति सर्वदा । तेन पुण्येन पूतात्मा पुरुषा यत्र मनन्
पापीयानपि यं श्रुत्वा मनुष्यस्तपसामसौ । निर्मलाहत्यहेहस्तु गीताभिर्माहितात्मन
मन्त्रपान्तरान्तं प्राप्य पुत्री यारी पतिव्रताम् । तद्भक्तांगुलोलोकात्मनोऽपायविम्ब

गीतायां पञ्चमाध्यायमाहात्म्येन पवित्रितौ ॥ २३ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

एवं तौ योषितौ तेन मुक्तौ समवर्तिना । व्योमयानं समारुह्य जग्मतुर्वैष्णवं प

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे
गीतापञ्चमाध्यायमाहात्म्य एकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७९ ॥

अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

गीताषष्ठाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभगवानुवाच ।

षष्ठाध्यायस्य माहात्म्यं प्रवक्ष्यामि वरानने !। यदाकर्णयतां नृणां मुक्तिः करतलेस्थित
अस्ति गोदावरीतीरे प्रतिष्ठानं पुरं महत् । पिप्पलेशाभिधानोऽहं यत्राऽस्मिन्स्मेरलोच
यत्र गोदावरीवारिशीकरैरेव शीतलैः । हंसाः पक्षपुटैः कीर्णैर्हरन्ति यमिनां श्रमम्
स्फुरत्पद्मावलीकोशपरागसुरभीकृतम् । श्लाघ्यं गोदावरीतोयं येन ते निर्जरा नराः ।
चित्रसुधामौघधीशस्यविश्लक्षयविधायिनीम् । महाराष्ट्रवधूकानां मज्जन्तीनां मुनीश्वरा
स्पृशन्ति तत्र वक्त्राणि फुल्लपङ्कजशङ्कया । यत्र खेलन्महाराष्ट्राः कणत्कङ्कणसुन्दरा॥

हरन्ति ध्वसयोऽर्हानां मनांस्यपि तपस्विनाम् ।
अत्युच्चसौधशिखरविहारिवनितामुखम् ॥ ७ ॥

पश्यन्ननुदिनं यत्र क्षीयते मृगलाञ्छनः । अत्युच्चसौधधवलसोमहामणिमरीचिभिः ॥८॥

चुम्ब्यन्ते मुनिगन्धर्वैर्दूर्वाचन्दनवञ्जलैः । यस्मिन्नाधूयमानाना पताकानां समीरणैः ॥
तश्रमा खेचरैनि भवन्ति रथवाजिन. । राशीकृतैर्मलयजैरसङ्ख्यातैर्वणिग्गणैः ॥१० ॥
स्मिन्नुपलशैयोऽसौ लक्ष्यते मलयाचलः । पुञ्जीकृतानि दृश्यन्ते यत्र मुक्ताफलान्यपि
नगरीदेवताहास्यस्तबका इव सर्वतः । तत्र ज्ञानश्रुतिर्नाम्ना मेदिनीवल्लभोऽभवत् ॥१२

यस्मिन्नुद्धरति क्षोणीं शेषोऽयं मणिसन्निभाम् ।
अपि प्रतापमार्तण्डमण्डलीनीव्रतेजसि ॥ १३ ॥

नित्यमध्वरधूमेन श्यामलाः कल्पशाखिनः । असाधारणदातृत्वं पश्यन्त इव लज्जया ॥
यदध्वरपुरोडाशचर्वणास्वादलम्पटाः । न तन्यजु सुपर्वाणः प्रतिष्ठानपुरं मनाक् ॥

यस्य दानाम्बुधाराभिः प्रतापज्योत्स्नयाऽनिशम् ।
मखधूमैश्च सम्पुष्टा ववृपुः समये घनाः ॥ १६ ॥

स्वःश्रमात्रमपि क्वाऽपि न पद प्रापुरीतयः । नीतयः प्रसरन्तिस्म यस्मिञ्छासतिमेदिनीम्
वापिकूपतडागानां छद्मनायोऽनुवासरम् । हृदयस्यानिमेदिन्या निधानानिव्यलोकयन्

पाण्डुराभिः पताकाभिः प्रासादो यस्य राजते ।
वियद्गङ्गान्तरङ्गौघैर्हिमाद्रिरिव सानुमान् ॥ १९ ॥

दानैस्तपोभिर्यज्ञैश्च प्रजानां पालनेन च । तुष्टाः स्वर्गौकसस्तस्मै वरं दातुं समागमन्
ततोऽन्तरिक्षमार्गेण धुन्वानाः पक्षसंहतीः । मृणालधवलादेवविदेवहंसा विनिर्गताः ॥

त्वरया गच्छतां तेषामन्योन्यं तत्र भाषिणाम् ।
भद्राश्वप्रमुखा द्विजाः पुरस्तान्निर्ययुर्जवात् ॥ २० ॥
पाश्चात्यहंसा ऊचुस्तान्पुरस्ताद्गच्छतो जवात् ॥ २२ ॥

पाश्चात्यहंसाऊचुः ।

कथं वेगेन निर्याता भवन्तः पुरतः स्थिता । सर्वैर्मिलित्वा गन्तव्यमस्मिन्नध्वनि दुर्गमे
प्रकाशमानं पुरतस्तेजःपुञ्जं न पश्यथ । ज्ञानश्रुतेर्महीभर्तुः पुण्यमूर्तेरनिष्कुटम् ॥२४॥

श्रीशिव उवाच ।

निशम्येति वच स्तत्र राध्र हसानांपुरःस्थिताः । हंसाहसित्वासावज्ञमूचुर्वचनमुखकैः

पुरःस्थितहंसाऊचुः ।

रयाभिधस्य दुर्धर्षतेजसो ब्रह्मवादिनः । किं नु ज्ञानश्रुतेरस्य राज्ञस्तीव्रतरं महः ॥

श्रीशिव उवाच ।

ति शुश्राव हंसानां गिरो ज्ञानश्रुतिर्नृपः । अत्युच्चसौधभवनमारुह्य च सुखं स्थितः ॥

ततः सारथिमाहूय भूपालो विस्मयान्वितः ।

संदिदेश महात्माऽसौ रैक्व आनीयतामिति ॥ २६ ॥

तोऽवधार्य भूपालवचः पीयूषगर्भितम् । निर्जगाम महोनाम्ना सारथिः प्रथयन्मुदम्

त्र वाराणसीनाम नगरी मुक्तिदायिनी । यत्र विश्वेश्वरोनाम ह्यपदेष्टा जगत्पतिः ॥

तो गयाभिधे क्षेत्रे यत्र देवो गदाधरः । उद्धर्तुमखिलाँल्लोकान्वसत्युत्फुल्ललोचनः ॥

तो गौरीगुरोः पार्श्वे सर्वैस्तीर्थैरनेकधा । पर्यटन्गतवान्यत्र केदारः पापदारणः ॥

यमालोक्य सकृन्मर्त्या मुक्ताः स्युर्नाऽत्र संशयः ।

महापापविनिर्मुक्ता भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ॥ ३४ ॥

तो गौडेषु निर्यातो यत्राऽऽस्ते पुरुषोत्तमः । यस्यावलोकनादेव नराःस्वर्लोकगामिनः

तो द्वारवतींप्राप्तानगरींमुक्तिदायिनीम् । यत्राऽऽस्तेगोमतीतीरेरुक्मिणीवल्लभोहरिः

स्नात्वा च गोमतीतीर्थे पञ्चरूपाण्यिलोक्य च ।

मर्त्यो मुक्तिमवाप्नोति भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ॥ ३७ ॥

ततः समुद्रमासाद्य सोमनाथं विलोक्य च । भुक्तिमुक्तिप्रदं देवं ततो निरगमत्सुधीः॥

अवन्तिकांपुरींप्राप्तोभुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् । यत्रोमयासुखंक्रीडन्महाकालोऽस्तिशङ्करः

अथोङ्कारं समासाद्य शर्वं नर्मदातटे । भुक्तिमुक्तिप्रदातारं त्वरया निर्गतस्ततः ॥४०॥

अश्वमेधकरं नाम्ना नगरं पर्यटंस्ततः । यत्र शार्ङ्गधरः साक्षादास्ते लक्ष्मीपतिः स्वयम्

ततो विष्णुपदं प्राप्तः कुण्डलोपाख्यकीर्तितम् ।

यत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुच्यते बन्धनात्ततः ॥ ४२ ॥

ततः कोल्हापुरं नाम ततो द्रष्टुं नति । आस्ते भगवती यत्र लक्ष्मीर्मुक्तिप्रदायिनी

ततः स्नात्वा महालक्ष्मीं विलोक्य च । भुक्त्वाभोगान्यथाकामंमुक्तिमवाप्नोति

ततोऽमलगिरिं नाम नगरीं प्रविशेच्च । नन्दिकेश्वरमारुह्य सोमनाथोऽस्ति यत्र तु ॥
दृष्ट्वा चतुर्भुजं देवं चन्द्रार्धोज्ज्वलं शिवम् । सोमनाथं नृणां मुक्तिर्भवत्येव न संशयः ॥
तुङ्गभद्रानदीतीरे दृष्ट्वा हरिहरं ततः । युगे युगे भुजा यस्य पतन्त्यवनिमण्डले ॥ ४७॥
यद्विलोक्य नराः सर्वे स्वयं हरिहरस्वपुः । भुक्त्वा भोगान्यथाकामं मुच्यन्ते बन्धनान्नराः
स्वर्गे कल्पशतं स्थित्वा मुक्तसंसारबन्धनाः ।
ततः स्वामिनमालोक्य लोकानां स्वामिनं विभुम् ॥ ४८ ॥
यमालोक्य न पश्यन्ति निरयं जातु विश्वशः । स्वर्गे कल्पशतं स्थित्वा मुक्तसंसारवासनाः
मुक्तिं च प्रतिपद्यन्ते नाऽत्र कार्या विचारणा । ततः श्रीशैलमासाद्य सिद्धगन्धर्वसेवितम्
गिरिजावल्लभो यत्र मल्लिनाथोऽभिधानतः । उद्धर्तुं मर्त्यलोकान्संसाराम्भोधिमध्यतः
स्वर्गे कल्पशतं स्थित्वा मुक्तसंसारबन्धनाः ।
मुक्तिं च प्रतिपद्यन्ते नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ४९ ॥
ततः श्रीशैलमासाद्य सिद्धगन्धर्वसेवितम् । गिरिजावल्लभो यत्र मल्लिनाथोऽभिधानतः
उद्धर्तुं मर्त्यलोकान्संसाराम्बुधिमध्यतः । काले काले परं ज्योतिः संदर्शयति स्वयम्
अवलोकयतां नृणां प्रमत्तानामपि । दूरे तिष्ठन्ति तस्यास्तु दूरं निरयपातनाः ॥५०॥
स्वर्गे लोके सुखं भुक्त्वा मुक्तसंसारबन्धनाः । मुक्तिं च प्रतिपद्यन्ते मानवा नात्र संशयः
रामोऽस्ति सानुजः सार्धं जानक्याऽपि ततो व्रजेत् ।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुच्यते नरकाद्ध्रुवम् ॥ ५१ ॥
कल्पकोटिशतं भुक्त्वा स्वर्गलोकसुखं नराः । मुक्तसंसारबन्धास्ते मुक्तिं यान्ति न संशयः
ततो निवृत्य [illegible] पम्पासरस्तीरे । द्विभुजं विष्णुं देवं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥
यत्र गोदावरीजन्मस्थानं [illegible] । [illegible]
[illegible] यत्र गोदावरी । तत्र स्नात्वा च पीत्वा च [illegible]
[illegible] दृष्ट्वा [illegible] नराः । मुक्तिमेव प्रपद्यन्ते मुक्ताः संसारबन्धनात् ॥
[illegible] । ततो [illegible] मथुरां पापनाशिनीम् ॥
[illegible] देवं [illegible] । [illegible] मुक्तिप्रदायकम् ॥

सुधास्तवस्रुतो हंसा माद्यन्ति मदमन्थराः ॥ ७८ ॥

कलाविशेषं ललिता यत्र चोर्द्ध विनिर्मिता । मानसे विहरन्ते हंसा यान्ति मानसम् [illegible] यत्र [illegible] हसन्ते कलहंसीनुयान्ति च । मानसे विलसितस्य यत्र [illegible] उत्पलाद्यैः शालीनां यत्र न श्रूयते स्फुटम् । सुकोऽपि विमोहो [illegible] पद्मकोश [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । भवि च शान्तिर्मे नेमैः कालिमानं च मुक्ते

नलिनायाः सुधायान्तु यत्राऽऽश्रममहार्णिना ।
शान्तिर्नं दमना ध्यानं दृश्यते मुक्तिस्थितिः ॥ ७९ ॥
अनाभ्यासवशादेव पठन्ति बटवः स्वयम् ।
यत्रोपाध्यायसान्निध्यमाश्रित्य सकलाः कलाः ॥ ८० ॥

यत्र प्राह्मणपत्नीनां कङ्कणध्वनिदुस्तरेतिः । लुम्पत्यनुदिनं ग्राम्यदुन्दुमराणां च गर्जितम् यत्र प्राह्मणपत्नीनां कपोलफलकं मुहुः । स्पृशन्समीरणो मन्दं याति शापभयादिव ॥ माणिक्येश्वरनामाऽसौ यत्र शीतांशुशेखरः । वसन्त्यनुदिनं देवो वरदानाय देहिनाम् अर्थिनोभूपतीन्द्रिन्मणिकेशेनयाऽऽहृतः । माणिक्येश्वरइत्याख्यांतदाप्रभृति यो दधौ

राज्ञा काश्मीरदेवेशदिग्जयोत्सवकारिणा ।
असौ सुपूजितो यस्मान्माणिक्यैर्भूरिभूतिभिः ॥ ८१ ॥

संसेवमानं तद्वारिच्छायायां शकटिकोपरि । कण्डूयमानमङ्गानि यत्ना रैक्यमपश्यत ॥
तत्राऽपि कथितैस्तैस्तैश्चिह्नैः परिचितं जवात् । प्रणतः सारथी रैक्यं प्रणम्यतमभाषत

सारथिरुवाच ।

कस्मिन्ब्रह्मन्किन्नामाऽसि स्वच्छन्दोऽसि निरन्तरम् ।
किमर्थमत्र विश्रान्तः किञ्च कर्तुं चिकीर्षसि ॥ ८८ ॥

श्रीशिव उवाच ।

इत्याकर्ण्य च तद्वाक्यं परमानन्दनिर्भरः । स्मृत्वा सारथिमित्यूचे वयं पूर्णमनोरथाः
परं केनाऽपि बहुना परिचर्याविधायिना । भवितव्यं मनोवृत्तिं जानताऽस्माकमेव हि
हृदयस्थितमादाय रैक्याभिप्रायमादरात् । शनैर्निरगमद्यन्ता यत्राऽऽस्ते वसुधाधिपः
ततः प्रणम्य भूपालं यथावृत्तं न्यवेदयत् ।बद्धाञ्जलिपुटो हृष्टः सारथिः स्वामिदर्शनात्॥
ततो निशम्य तद्वाक्यं विस्मयस्मेरलोचनः । श्रद्धालुरभवद्भूपो रैक्यसम्भावनाविधौ
आदायाश्वतरीयुग्मयुक्तां शकटिकामगात् । मुक्ताहारदुकूलानि सहस्रं च गवां नृपः
गतोऽसौ तत्र यत्राऽऽस्ते योगी काश्मीरमण्डले ।
तन्निवेद्य पुरो राजा दण्डवत्पतितो भुवि ॥ ९५ ॥
आलम्य परया भक्त्या रैक्यो राज्ञे चुकोप ह । रे शूद्र! मामकं वृत्तं न जानासि दुर्गादवर!
गृहाण शकटीमेतामुत्थाप्याऽश्वतरीयुताम् ।
वस्त्राणि मुक्ताहारांश्च गाश्च दोग्ध्रीरपि स्वयम् ॥ ९७ ॥
इत्थमाज्ञप्तवान्भूपो रैक्यस्य भयमादधे । ततः शापभयाद्राजा तत्पदाम्भोरुहद्वयम् ॥
गृह्णन्भक्त्या प्रसीदेति प्रह्वश्चिरमूचिवान्स्वयम् ॥ ९९ ॥

राजोवाच ।

भगवंस्त्वन्माहात्म्यमेतदत्यद्भुतं कुतः । प्रसन्नीभूय भगवन्नाख्याहि मम तत्त्वतः ॥१००

रैक्य उवाच ।

गीतानां षष्ठमध्यायं जपामि प्रत्यहं नृप ! । तेनैव तेजोराशिर्मे सुराणामपि दुःसहः ॥

श्रीशिव उवाच ।

. गीतानां षष्ठमध्यायं रैक्वादभ्यस्य यत्नतः । ज्ञानश्रुतिर्महीपालो मुक्तिमाप ततः सुधीः

[illegible] गुणमार्गेऽपि सात्त्विकोऽस्य [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] निर्गुण [illegible]
[illegible] मोऽपि [illegible] न संशयः ।
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्र्यां संहितायामुत्तरखण्डे गीतामाहात्म्ये अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८० ॥

एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

शङ्कुकर्णब्राह्मणाख्यानमुखेनगीतासप्तमाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीभगवानुवाच ।

अथ ते वर्णयिष्यामि सप्तमाध्यायगौरवम् । यदाकर्ण्यसुधापूरपूर्णिमंवति कर्णयोः
अस्तिपाटलिपुत्राख्यं दुर्गमुत्तुङ्गगोपुरम् । तत्राऽभूद्ब्राह्मणो नाम शङ्कुकर्णो द्विजार्णं
वैश्यवृत्ति समासाद्य धनमर्जितवान्बहु । पितॄन्न तर्पयामास पूजयामास नो सुरान्
पार्थिवान्पूजयाञ्चक्रेधनार्जनपरायणः । तुरीयपाणिग्रहणमङ्गलार्थं गृहान्तरे ॥ ४
तनुजैर्बन्धुभिः सार्धं सम्प्रतस्थे कदाचन । रजन्यां घर्मकल्पायां निद्रालोस्तस्य दोस्त
दशतिस्म समागत्य दन्दशूकः कुतश्चन । स दष्टमात्रोऽसाध्यात्मा मणिमन्त्रौषधादिभि
क्षणैः कतिपयैरेव गतासुरभवत्तत । पिचुमन्ददलैर्नालैरवकुण्ठितविग्रहम् ॥ ७
तमारोप्य तरुस्कन्धे सूनवो गृहमाययुः । ततः कालेन बहुना ततो जातः सरीसृपः
तद्वासनानिबद्धात्मा जन्मपूर्वमनुस्मरन् । वञ्चयित्वा सुतानेतान्पूरयामि गृहाद्बहिः

आत्मनः कोटिसङ्ख्याकं यत्राऽऽस्ते स्थापितं वसु ।
ततो नारायणबलिं श्रद्धया परयाऽन्विताः ॥ १० ॥
[illegible] सूनवो हि द्विजन्मनः ॥ एकदा स्वप्नमागत्य पीडितः सर्पजन्मना ॥

अमात्यन्मनोवृत्तं पुत्राणामग्रतः पिता । ततस्ते भ्रातरुत्थाय परं विस्मयमोहिताः ॥
इतरेतरमालप्य पश्यन्तस्ते निरङ्कुशाः । एकस्तत्र पितृस्नेहादुद्धर्तुमपि वाञ्छति ॥
अन्यो द्रविणलोभेन निहन्तुं सर्पमीहते । इतरस्तु पितृस्नेहरसमोहितमानसः ॥ १४ ॥

किम्वा अहिभयो न स्याच्छोचन्नोदिति केवलम् ।
मध्यमस्तु ततः पुत्रो वञ्चयित्वा सहोदरौ ॥ १५ ॥
केनाऽपि च्छद्मनोत्थाय जगाम निजमालयम् ।
ततः शनैः समाहूय गृहिणीं गुणशालिनीम् ॥ १६ ॥

कुद्दालहस्तो निरगाद्यत्राऽऽस्ते पन्नगः पिता । तेनाऽविदितवित्तेन चिह्नैर्निश्चित्य तत्त्वतः
स्थानमागत्य तं हन्तुं वल्मीकं लोभमुद्रितः । भार्ययोत्सार्यते मृत्स्ना स्वयं तेन च खन्यते
निःसन्यमानादत्युग्रो वल्मीकादहिरुत्थितः । ततो गरलगण्डूषैर्निर्गतैरतिदुःसहैः ॥१९

गिरः स कथयाञ्चक्रे फणी फूत्कारमारुतैः ॥ २० ॥

अहिरुवाच ।

कस्त्वं किमर्थमायातः कथं वा खन्यते बिलम् ।
केन वा प्रहितो मूढ ! तदाख्याहि ममाऽग्रतः ॥ २१ ॥

पुत्र उवाच ।

पुत्रस्तेऽहं शिवोनाम हेमग्रहणकौतुकी । आगतो रात्रिशेषेऽस्मिन्नन्धतमस्य तु सुविस्मितः

शिव उवाच ।

इत्थमाकर्ण्य पुत्रस्य गिरं लोकविगर्हिताम् । धत्तमारमन स्पष्टं हसन्नुच्चै फणी तदा

सर्प उवाच ।

यदि पुत्रोऽसि मे नूनं मामुन्मोचय बन्धनात् । निभेशायाय संजातं पन्नगं पूर्वजन्मनः

पुत्र उवाच ।

पितः ! कथं मे मुक्तिः स्यादिस्यात्रस्य ममाऽग्रतः ।
परिपश्याऽखिलं लोकमागतोऽस्मि यथा निशि ॥ २२ ॥

पितोवाच ।

न तीर्थानि न दानानि न तपांसि न चाऽध्वराः । मामुन्मोचयितुं ...
गीतानां सप्तमाध्यायमन्तरेण सुधामयम् । जन्तो ... ८ ३ ५
सप्तमाध्यायिनं विप्रं मदीये श्राद्धवासरे । भोजय श्रद्धया पुत्र ! तेन मुक्तिं मंगता
अन्यानपि द्विजान्वत्स! वेदविद्याविशारदान् । सम्भोजय यथाशक्ति परमश्रद्धयान्वि
इत्याकर्ण्य पितुर्वाक्यमुपगंत्यमुपेयुषः । ते सर्वे सूनवोऽकुर्वन्यथादिष्टं ततोऽधिक
शङ्कुकर्णस्ततः श्रीमानुत्सृज्य तनुमौरगीम् । कृत्वा विभागं पुत्राणां दिव्यं देहमुपादे
विभज्य दत्तं पित्राय द्रव्यं तत्कोटिसङ्ख्यया । तेन ते सूनवः सर्वे मुमुदुः साधुवृत्त
वापीकूपसरोयज्ञदेवप्रासादहेतवे । अन्नशाला ततोऽकुर्वन्पुत्रास्ते धर्मबुद्धयः ॥ ३३ ॥
सप्तमाध्यायजपतो मुक्तिभाजोऽभवंस्ततः । यष्टमिष्टतमं ज्ञात्वा निर्वाणापितृष्य ।

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतासप्तमाध्याय
माहात्म्यंनामैकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८१ ॥

द्व्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

विप्रभावशर्मणस्तालीवृक्षरूपिणोऽष्टमाध्यायपाठादुद्धारवर्णन-
मष्टमाध्यायमाहात्म्यश्च

शिव उवाच ।

अष्टमाध्यायमाहात्म्यं शृणुवक्ष्यामि पार्वति ॥ यस्य श्रवणमात्रेण परां मुदमवाप्स्यसि
आमर्दकं पुरं नाम्ना विश्रुतं दक्षिणापथि । द्विजन्मा भावशर्मेतिनत्राऽऽसीद्गणिकापतिः
खादन्मांसं पिबन्मद्यं चोरयन्साधुसंपदः । रममाणः परस्त्रीभिरासीदेकतुहली ॥३॥
... गर्यायां मनोरथम् । सुहृदां विटगोष्ठ्यां च तालीपत्रसुधारसम्

निर्गाय कण्ठपर्यन्तमजीर्णेनाऽतिपीडितः । मृतः कालेन पापात्मा जातस्तालीतरोर्महान्
तस्य च्छायामुपाश्रित्य निविडामतिशीतलाम् ।
अभूतां दम्पती कौचिद्बह्मराक्षसतां गतौ ॥ ६ ॥

देव्युवाच ।

कि‍ञ्जातीयौ किमात्मानौ किंवृत्तावित्युदीरय । कर्मणा केन वा देव ब्रह्मराक्षसता तयोः

शिव उवाच ।

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः सर्वशास्त्रार्थकोविदः । सदाचारोऽभवत्कश्चिद्द्विजो नाम कुण्डलः
जाया च तस्य कुमतिनामधेया दुराशया । स सभार्यो महादानान्याददानोऽतिलोभतः
महिषीं कालपुरुषं हयादीननुवासरम् । अग्रहच्चद्विजातिभ्यो दानलब्धां वराटिकाम्
कालेन दम्पती तौ ब्रह्मराक्षसरूपिणौ । पर्यटन्तौ महीमेतां क्षुत्पिपासादिपीडितौ ॥ १२ ॥
विश्राममनुगम्य मूले तालीतरोस्ततः । कथमेतन्महादुःखमावयोरपगच्छति ॥ १३ ॥
कथं वा जायते मुक्तिर्ब्रह्मराक्षसयोनितः । इति पृष्टो गृहिण्याऽसौ ब्राह्मणः समभाषत
ब्रह्मविद्योपदेशेन विनाऽऽध्यात्मविचारतः ।
विना कर्मविपाकज्ञानात्कथं मुच्येत सङ्कटात् ॥ १४ ॥

भार्योवाच ।

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।। इत्थमाकर्ण्य तस्यास्ता वचनं मृदुभाषितम् ॥
अध्यात्मपाठयन्यः कोऽपि तत्र ... । विरराम तालीतरोर्मूले द्विजसत्तम ॥
ततो ब्राह्मणवृन्दात्मा विमुक्तः पापकञ्चुकात् ।
तस्मात्तरोरपि निर्मुक्तौ दम्पती तौ बभूवतुः ॥ १७ ॥

तत्र देवमुखं च देवाधिदेवस्य समागतम् । ततोऽवतीर्य विमानाग्रं ... गुप्तम्
दिवि दिव्याङ्गनावृन्दमन्दमन्दस्मितान्वितम् । ... ॥
... । ... ॥
... । दिव्यं विमानमारुह्य दम्पती जग्मतुर्दिवम् ॥
... । ततो द्विजेन मेधावी ...

अस्ति माहिष्मतीनाम नगरी नर्मदातटे ।

तत्राऽऽसीन्माधवो नाम द्विजन्मा स शिवो द्विजः ॥ २ ॥

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः कालेकालेऽतिथिप्रियः । अर्जयित्वा बहुधनं विद्ययैव विशुद्धधीः ॥

महान्तमध्वरं कर्तुं समारेभे कदाचन । आलम्भनार्थमानीतश्छागः पूजितविग्रहः ॥ ४॥

वाचमूचेह सम्भुच्चैर्जगद्विस्मयकारकः । किमेतैर्बहुभिर्यागैर्विधिवद्विहितैरपि ॥ ५ ॥

विनश्वरफलैर्जन्मजरामरणहेतुभिः । एतावत्यपि मे विप्र ' दशेय दृश्यतामिति ॥ ६ ॥

छागस्यैवं वचोऽतीव कुतूहलपरं जनाः । निशम्य विस्मयं याता यज्ञमण्डपवासिनः ॥

ततो बद्धाञ्जलिपुटो द्विजातिस्तिमितेक्षणः । प्रणम्य श्रद्धयातस्तमपृच्छच्छागमादरात् ॥

द्विज उवाच ।

किञ्जातीयः किमाचारो त्वं किंवृत्तमिति मे वद ।

केन वा कर्मणाऽवाप्तं छागत्वमिति कारणम् ॥ ९ ॥

छाग उवाच ।

आसम्पुरा द्विजातीनामन्वये चाऽतिनिर्मले । आहर्ता क्रतुसङ्घानां वेदविद्याविशारदः ॥

एकदा मम गेहिन्या पुत्ररोगप्रशान्तये । छागः प्रयाचितो मत्तश्चण्डिकाभक्तिनम्रया ॥

ततो निहन्यमानस्य चण्डिकामण्डपस्थले । छागस्य जननी मां तु शशाप ब्रह्मवादिनी ॥

अशास्त्रीयाध्वना पाप मत्सुतं यज्जिघांससि । द्विजात्यधम तेन त्वमजायोनिमवाप्स्यसि ॥

ततोऽहं प्रेत्यकालेन छागोऽभूवं द्विजोत्तम ! । निस्तीर्य चानेकविधा योनिसंतापयातनाः

जातिस्मरत्वमप्यस्मि पशुयोनिमुपेयुषः ॥ १४ ॥

विप्र उवाच ।

त्वदीयजन्मशुश्रूषा कुतूहलरसोन्मुखम् । मनः सर्वान्द्विजानेतानपि तत्कथयाऽखिलम् ॥

छाग उवाच ।

कदाचिन्मर्कटोऽभूवमाहिण्डिकशिक्षया ॥ १६ ॥

क्रीडद्भिर्वीक्षितो डिम्भैर्नृत्यन्गृहाद्गृहे । उदरायनात्मनो रागान्विलोकयतनयानपि ॥

क्रियापराङ्मुखो बालस्यतननर्तनसम्भ्रमः । तनोर्वर्तुलरूपैश्च दुःसहैराहिण्डिकः ॥

मामुच्चैस्ताडयाञ्चक्रे रुषा लोहितलोचनः । ततोऽहं मूर्च्छितोऽभूवं मारुतेनतमसं
भाजितस्समुद्रकमगमं कालधर्मताम् । ततोऽहमासीच्छुनकः परिभ्राम्यन्गृहे गृहे ॥२०
क्षुधितश्चरिरहं मार्गे त्यक्तोच्छिष्टाम्भभक्षकः । कदाचिन्मांसविशंकरसत्मन्वेश्ममहानसम्
बुभुक्षितो भक्षयितुं स्थालीस्थापितमोदनम् । जिघ्रन्भूमितलं पश्यन्दिशो दशसर्वेभयात्
शंकमानोजनस्यात्पार्श्वे च विलिहन्निव । ततः कदाचिदागत्य धीक्षितम्नतुर्जैनितं ।
जायया च जरत्याऽहं ताडितो लगुडादिभिः । ततो भग्नकटिर्यातो बहुशोणितमुद्वहन्

निर्जगाम बहिर्गेहात्कथंचिन्मूर्च्छयाऽऽकुलः ।
अङ्गेषु पूतिगन्धेषु क्रिमिगर्भेषु कातरः ॥ २५ ॥

ततः कदश्वतां प्राप्तः शौण्डिकस्य च वेश्मनि । अश्वोऽभवमहं विद्धन्मूतःकालक्रमादिह
कदाचिच्चत्वरे तेन समानीतो जनाकुले । विक्रयाय जरालीढपतयालुरदावलिः ॥२७
जायया द्वारकायात्रां कर्तुमुद्यतया सह । मौल्येनाऽल्पीयसा क्रेतुं तुरङ्गं चेष्टमानया

जगृहेऽयं तया द्राक्षा हास्येन वसुना जरन् ।
गन्तुं चारुह्य तद्विभैः पुत्रैरारुह्य मां समम् ॥ २९ ॥

शनैःशनैः सरस्तीरे मग्नोऽहं गाढकर्दमे । तत्राऽहं कुटिलग्रीवश्चापात पर्दमान्तरे ॥३०॥
ताड्यमानो मुहुः पुत्रैर्लगुडोपलपाणिभिः । उत्थाप्यमानो बहुधा प्राणान्मोक्तिन्वानहम्

ततो निक्षिप्य मां तत्र मृतं भग्नोद्यमाः सुताः ।
आकृष्य मातरं क्लीनां प्रावृत्य निर्ययुर्गृहम् ॥ ३२ ॥

ततः संप्रेत्य बहुना कालेन च्छागतां गतः । निस्तीर्णानिकष्टीनोऽश्वयोनिसन्तापयातन ॥

द्विज उवाच ।

किमनेन महाछाग ! दुःखजातेन नित्यशः । यथावदञ्जसा मह्यं सुखमात्यन्तिकं भवेत्

छाग उवाच ।

आश्चर्यं कथयिष्यामि पुनरन्यदपि द्विज !॥ स्वस्थमापृच्छमानस्य तथाऽस्ति यदि कौतुकम्
अस्ति नाम्ना कुरुक्षेत्रं नगरं मोक्षदायकम् । सूर्यवंशोऽभवत्तत्र चन्द्रशर्मा महीपतिः ॥
... ऽलितः । दानं सफालपुरुषं दातुं समपचक्रमे ॥ ३३ ॥

समाहूय द्विजन्मानं वेदवेदाङ्गपारगम् । स्नातुं पुण्योदकैः पुण्यैर्ययौ सार्द्धं पुरोधसा॥
अथोच्चैः कालपुरुषो वाचमूचे हसन्निव ॥ ३८ ॥

कालपुरुष उवाच ।

अन्येनैव प्रगृह्णन्ति क्षेत्रे चाऽण्वपि किञ्चन । सूर्योपरागसमये कुरुक्षेत्राभिधे स्थले ।
दानं च कालपुरुषं जिघृक्षसि कथं द्विज ॥ ज्ञात्वाऽपि निश्चितं सर्वमेतत्पातककारकम्
प्रवर्तसे कथं कर्तुं धनलोभान्धया धिया ॥ ४१ ॥

छाग उवाच ।

इत्थमाकर्ण्य तद्वाक्यं जगद्विस्मयकारकम् । किमनेन महादानभयेनेत्यवदद्द्विजः ॥४
एवंविधमहादानपातकागाधवारिधिम् । जानामि तरितुं सम्यगुपायमहमेव हि ॥४२
ततः स्नात्वा महीपालः परिधाय च वाससी । शुचिः प्रसन्नहृदयः सितमाल्यानुलेपन
अवलम्ब्य कराम्भोजं पार्श्ववर्तिपुरोधसः । समाययौ सेव्यमानः स तत्कालोचितैर्जनै
समागत्य च भूपालः स प्रादात्कालपूरुषम् । यथोचितेनविधिना तस्मैभक्त्याद्विजन्म
निर्भिद्य कालपुरुषहृदयं निर्दयोदयः । पापात्मा निर्ययौ कश्चिच्चाण्डालो रक्तलोचन
किञ्च प्रापितकालस्य परनिन्दात्मकोऽस्त्ययं ।
निन्दा चाण्डालिका देहपार्श्वमागाद्द्विजन्मनः ॥ ४८ ॥
एतच्चाण्डालयुगलं निर्गत्यारुणलोचनम् । ततः सञ्चरितुं चक्रे प्रसह्याऽङ्के द्विजन्मन
गीतानां नवमाध्यायं जपन्नेव हृदि स्थितः । कम्पमाने द्विजे किञ्चित्तूष्णींपरयनिभृत
अन्तर्निद्राणगोविन्दं कम्पमानमिवाऽच्युतम् ।
मन्दान्दोलनैर्विद्वान्द्विजन्मा पापसंश्रयम् ॥ ५१ ॥
ततो गीताक्षरोद्भूतैर्विष्णुदूतैः परिपीडितम् । पलायमानं चाण्डालयुगलं निरगलोचन
तं निशश्वास येनेन द्विजातेः पार्श्ववर्ति यत् । शरीरे वर्तमानं च परनिन्दात्मकोऽस्त्ययं
दृष्ट्वा कलितकुतुकः प्रत्यक्षं क्षितिवल्लभः । पप्रच्छ द्विजन्मानं विस्मयस्मेरलोचन

राजोवाच ।

कथमापदियं घोरा निस्तीर्णा महात्मना । कं मंत्रं जपतोऽधिककस्मा

कः पुमान्का च सा योनिः कथमेतावुभावपि । कथं वा निर्गतौ [illegible]

शिव उवाच ।

[illegible] । योनिमुक्तिम [illegible]

गीताया नवमाध्याय [illegible] । [illegible]

छाग उवाच ।

गीताया नवमाध्यायं [illegible] नृप !। [illegible]

अभ्यस्य नवमाध्यायं राजा तस्माद्द्विजन्मनः । तावुभावपि [illegible]

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतानवमाध्यायमाहात्म्ये त्र्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८३ ॥

चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

गीतादशमाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

देव्युवाच ।

सर्वज्ञ! सर्वचैतन्य सर्वेश्वर गिरां गुरो !। धन्याऽस्मि शिवमान्येन त्वन्मुखेन यत्त्वया निरूपितमिदं पुण्यं नवमाध्यायवैभवम् । अनेकविस्मयस्वादुकथानकमयं मधु ॥ २ ॥ शृण्वन्त्या मम देवेश न तृप्तिर्जातु जायते । अकुण्ठश्रवणोत्कण्ठा वर्द्धते वृषभध्वज!

असीममहिमाम्भोधेर्गीतानां श्रुतिजीवितम् ।

तत्राऽपि दशमाध्यायं प्रधानं मुनयो जगुः ॥

तमुद्दिश्य महाध्यायमभिधेहि कथानकम् ॥ ४ ॥

शिव उवाच ।

शृणु सुश्रोणि निश्रेणीं स्वर्गदुर्गस्य दुर्लभाम् । सीमामियमभावाणां पावनीं परमां कथाम्,

आसीत्काशीपुरे विप्रः पुण्यकीर्त्तिपरायणः ॥ ६ ॥

प्रशान्तचेता निर्मुक्तहिंसाकार्कश्यसाहसः । निवृत्तिनिरतो नित्यं जितेन्द्रियतया तथा

धीरधीरितिविख्यातो नन्दीव मयि भक्तिमान् ।
निस्तीर्णनिगमाम्भोधिः सर्वशास्त्रार्थकोविदः ॥ ८ ॥

तस्य ध्यानपराधीनचेतसः प्रतिगच्छतः । अन्तरात्मनि निर्मग्नमनसस्तस्य चक्षुषः ॥९॥ करावलम्बनं तस्य धावन्धीरया ददाम्यहम् । कदाचन चमत्कारकारकं विमना मुनिः आचान्त किञ्चिन्नासाग्रे परमानन्दमेदुराम् । दृशमासाद्य निद्राणकरणोऽयमिवाऽऽस्थितः उपधाय विशालाक्षि विशालां द्वारदेहलीम् । अशेतनिशिनि:शङ्कं तावद्भृङ्गीक्षणः क्षणम् मामपृच्छद्भृङ्गिरिटिः प्रणम्य पादपङ्कजम् । अनेन विधिना येन विहितं तव दर्शनम् तपस्तप्तं हुतं जप्तं किमनेन महात्मना । दत्ते प्रतिपदं देवो यस्य हस्तावलम्बनम् ॥१४

अयं न लभते गन्तुं कस्मादस्मात्पुराद्बहिः ।
यदृच्छया यदा काशीसीमामुल्लङ्घ्य गच्छति ॥ १५ ॥
न पश्यति तदा सर्वान्पार्श्वस्थानपि देहिनः ।
अत्र हेतुमहं ज्ञातुमिच्छामि स्वामिभाषितम् ॥ १६ ॥

अनुग्राह्योऽस्मि चेद्वक्तुं युक्तं चेत्तदुदीरय । इम भृङ्गिरिटेः प्रश्नं समाकर्ण्याहमब्रुवान् कदाचिदासं कैलासे पार्श्वे पुन्नागकानने । रणन्मधुकरस्तोमपूर्णमन्दारकानने ॥ कलकण्ठकुलालापकल्लोलितदिगन्तरे । गन्धमदादिदान्यूहसमूहस्वरसंकुले ॥ १९ ॥ भ्रमद्घारघटीयन्त्रप्रोल्लसद्बिन्दुदन्तुरे । प्रबुद्धसारसिप्रान्तकदलीकन्दलालये ॥ २० ॥ कस्तूरीहरिणीरेतःकिन्नरस्वरमोहिते । रोमन्थमन्थरापाङ्गैर्मृगैः क्वाऽपि निषेविते ॥२१॥ हंसैः क्षीरेषु पाण्डित्यकुर्चाणैः संकुले शुकैः । निर्हादिवेणिनीरन्ध्रसमीरणविलोडिते माधवीपुष्पनिर्यासशीधुपीतमधुव्रते । उन्मीलितवल्लीपुष्पगुच्छसौरभनिर्भरे ॥ २३ ॥ प्रोत्फुल्लबकुलामोदमदमन्थरषट्पदे । सोमादुद्भूतरोमाञ्चशान्तिक्षितिमण्डले ॥ २४ ॥ अध्यास्य वेदिकामेकामहं क्षणमवस्थितः । उद्दण्डशालिसद्धृद्धस्फुटत्कमलगामुलीम्बनैः प्रकम्पिताचलच्छायो यत्र चण्डसमीरणः । पश्चात्भूमस्तायांशो निर्योजितदर्शनः ॥ अथान्तरस्तन कश्चित्तपस्वी गगनाङ्गणात् । शारदाम्भोदवच्छायः

[illegible] । [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३४ ॥

पक्ष्युवाच ।

जय देव चिदानन्द सुधाब्धे जगत्पते ! । [illegible]
[illegible] । [illegible] ॥ ३१ ॥
निरवद्ये विनिर्मुक्त निराकार निरामय ! । निर्मम निरहङ्कार निराधार निर्गुण ! ॥ ३२
[illegible] ! । [illegible] ! ॥
[illegible] महाविभो ! । त्रिपुरप्रमदा[illegible]मार्जन ॥ ३३
कात्यायनीकुचाम्भोजकुङ्कुमाङ्कित ! । नमः प्रमाणरूपाय नमः प्रमतिरूपिणे ॥ ३४
नमस्त्रिनयनाथाय नमस्त्रैलोक्यरूपिणे । वन्दे तव पदाम्भोजं योगिभिश्चुम्बितम् ॥
अपारभवपाथोधिपारायणतराद्भुतम् । वाचस्पतिरपि स्तोत्रे भवतो न प्रगल्भते ॥ ३९
सहस्रवदनस्याऽपि फणीन्द्रस्य न चातुरी । त्वद्वर्णने महादेव कोऽहमल्पमतिः [illegible]॥

श्रीशिव उवाच ।

स्तोत्रमेतत्समाकर्ण्य कृतं तेन पतत्रिणा । तमवोचमहं कोऽसि कुतस्त्योऽसि विहङ्गम
हंसेन सदृशः कायो वर्णः काकेन सन्निभः ।
प्रयोजनं कमुद्दिश्य प्राप्तोऽसीह तदुच्यताम् ॥ ४० ॥

इति पक्षी मया पृष्टः प्रश्रयानतकन्धरः । जगाद श्लक्ष्णया वाचा पक्षी वाक्यविदाम्वरः
देवेश धूर्जटे विद्धि मां मरालं स्वयम्भुवः । कर्मणा येन मे कार्ष्ण्यं जातमाधुनिकं विभो!
तदाकर्णय सर्वज्ञ पृष्टं यदि तदुच्यते । मानसात्सरसः पृथ्वीं यानः प्राप्तोऽस्मि सङ्कटम्
सौराष्ट्रनगरद्वारात्सरसि स्फुटदम्बुजे । बालेन्दुखण्डधवलान्मृणालकवलानहम् ॥ ४४
आदाय बलमाश्रित्य निरगां गगनं द्रुतम् । विहायसस्ततस्तस्मादकस्मादपतम्भुवि ॥
अथ मोहपरीतात्मा सर्वथा विकलेन्द्रियः । वेपमानवपुर्मोहात्स्पृष्टः शीतैः समीरणैः॥
प्रबुद्धः पतने हेतुमपश्यन्नात्मनस्तदा । अहो किमेतदापन्नमद्य पातः कथं मम ॥ ४७॥

कालिमा येन कायेऽस्मिन्पक्वकर्पूरपाण्डुरे ।
इत्यहं विस्मयाविष्टो यावत्कुर्वे विचारणम् ॥ ४८ ॥

तावदम्बुरुहाद्वाणीमश्रौषमहमीदृशीम् । उत्तिष्ठ हंस वक्ष्यामि कारणं पातकार्ष्ण्ययोः ॥ अथोत्थाय समागत्य मया मध्ये सरोवरे । दृष्टा राजीविनी रम्या राजीवैः पञ्चभिर्युता कारणं प्रष्टुमारेभे कार्ष्ण्यस्य पतनस्य च । अथ तत्र घनश्यामान्स्वर्णवर्णाम्बरावृतान् चतुर्भुजान्गदाशङ्खचक्रपङ्केरुहायुधान् । किरीटहारकेयूरकुण्डलद्युतिचित्रितान् ॥५२॥ अद्राक्षमन्तरिक्षस्थान्पुरुषानयुतानि षट् । नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य पञ्चपद्मां सरोजिनीम्

आत्मीयं पातमारभ्य पृष्टं तदखिलं मया ।

पद्मिन्युवाच ।

कलहंस ! गतोऽसि त्वं मां विलङ्घ्य विहायसा ॥ ५४ ॥

तेन पातकयोगेन पतितोऽसि महीतले । तेनैव कालिमा काये पक्षिसत्तम ! लक्ष्यते॥ भवन्तं पतितं वीक्ष्य कृपापूर्णेन चेतसा । मध्यमेनाऽमुनाऽब्जेन वदता जातसंभ्रमम् आघाय षट्पदाः षष्टिसहस्राणि दिवं ययुः । एते ये भवता दृष्टा नीलोत्पलसमन्विताः सर्वे ते सप्तमेऽतीते जन्मन्यासन्मुनेः सुताः । अस्यैव सरसस्तीरे तेपुस्ते परमं तपः ॥ कदाचित्कामिनी काचिच्चारुपक्वस्तबकस्तनी । चलापाङ्गलताकान्ततरङ्गितरसाङ्गिनी ॥

नासामुक्ताफलज्योत्स्नाचुम्बितस्मितदीधितिः ।
वीणां विन्यस्य कुचयोर्वनेऽस्मिन्मधुरं जगौ ॥ ६० ॥

गायन्त्याःस्वरमाकर्ण्य ब्राह्मणा हरिणा इव । तां समागम्य ते सर्वे सममेव व्यलोकयन् मया दृष्टा ममैवेयमित्यूचुस्ते परस्परम् । मुष्टामुष्टि ततस्तेषां भ्रातॄणामभवद्रणः ॥६२

अन्योन्यमुष्टिनिर्भिष्टवक्षसस्त्यक्तजीविताः ।
ते भुक्त्वा निरयान्घोरानभूवन्सारसा भुवि ॥ ६३ ॥

सदा ते श्वापदाश्चण्डुरंघा पल्वेन वह्निना । ततो मातङ्गतामेत्य पथिपान्थानघातयन् ॥ वने विषोदकं पीत्वा ते ययुर्यममन्दिरम् । सरोद्भवविमार्जारजन्मान्यासाद्य च क्रमात् ततो मधुव्रता जाता वर्तन्तेऽत्र सरोवरे । मम मे गन्धमाघ्राय प्रापुस्ते वैष्णवं पदम्

गुरुशुश्रूषणं सम्यग्विदधानि च भक्तितः । शयानस्य गुरोःशय्यांनिद्रितःसपदाऽस्पृशत् तेन पापेन तिर्यक्त्वमयं स्वर्गेऽपि लब्धवान् । पद्मयोनिसरालानां मध्ये जातस्ततो द्विजः अस्मिञ्जन्मन्यमुष्येह पुराऽस्मल्लोकनावधि । गीतानांदशमाध्यायं नलिन्याकथितन्ननः आकर्ण्य विहगो लेभे ब्रह्मज्ञानमनुत्तमम् । सोऽयं विप्रकुले जातो दशमाध्यायवैभवात् जन्माभ्यासवशादस्य शिशोरपि मुखाम्बुजात् । गीतानांदशमाध्यायः समुल्लसतिसर्वदा तदर्थपरिणामेन सर्वभूतेष्ववस्थितम् । शङ्खचक्रधरं देवमयं पश्यति सर्वदा ॥ ६१ ॥

यस्मिन्यस्मिन्यदैवाऽस्य दृष्टिः स्निग्धा शरीरिणी ।

स स मुक्तो भवेत्सर्वः सुरापो ब्रह्महाऽपि वा ॥ ६२ ॥

नद्विजाय मया विप्रः परमात्मस्वरूपिणा । इदं नगरमानीतो मुक्तिक्षेत्रं स्वभावतः ॥

अत्रत्यानां मनुष्याणां मुक्तिः करतले स्थिता ।

तेनाऽस्य दृष्टिपातेन विशेषोऽन्यो न जायते ॥ ६४ ॥

न ददामि बहिर्गन्तुमहमस्य पुरा कृतम् । दशमाध्यायमाहात्म्यात्तत्त्वज्ञानं सुदुर्लभम् ॥ लब्धमेतेन मुनिना जीवन्मुक्तिरियन्तथा । तेनाऽस्य यच्छतो हस्तं ददामि पथि गच्छतः दशमाध्यायमहिमा भृङ्गिरिटे महानयम् । इति भृङ्गिरिटेरग्रे कथितं यत्कथानकम् ॥

तवेदमत्र कथितं सर्वपापप्रणाशनम् ।

नरो वाऽप्यथवा नारी योऽपि कोऽपि न वा पुनः ॥ ६८ ॥

अस्य श्रवणमात्रेण सर्वाश्रमफलं लभेत् ॥ ६६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतादशमाध्याय-माहात्म्ये चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८४ ॥

तामवेक्ष्य सुधाभानुभास्करद्युतिमण्डलाम् ।
योगिराजहृदम्भोजराजहंसनिषेविनाम् । अनाहतमहानादमयीमद्वयरूपिणीम् ॥ ३१
महालक्ष्मीं भगवतीं वाञ्छितार्थप्रदायिनीम् । आराध्य भक्तिभावेनचेतसासमुनी
विवाहमण्डपं प्राप पुरं विप्रैः समन्वितः । पुरे तत्र प्रतिगृहं वासस्थानमयाचत ॥ ३
न लेभे वसतिं स्थातुं गेहे कस्मिन्नपि द्विजः । दर्शितं ग्रामपालेनविशालंवासमन्दि
प्रविश्य वसतिं चक्रे ब्राह्मणः सद्भिःसह । ततः प्रभाते विमले मुनन्दोऽसौद्विजोत्त
बहिरालोकयाञ्चक्रे वासगेहान्निजंवपुः । अप्यन्यानखिलान्यत्र जातान्काऽपि यदृच्छ
गम्यमानः समायान्तं ग्रामपालो ददर्श सः । तं बभाषे ग्रामपाल आयुष्मानसिसर्व

भागधेयवतां पुंसां पुण्यः पुण्यवतामसि ।
प्रभावो विद्यते वत्स कोऽपि लोकोत्तरस्त्वयि ॥ ४२ ॥

क्व प्रयाताः सहायास्ते कथं तत्सदनाद्बहिः । तत्पश्य मुनिशार्दूल कथयामितवाऽग्र

किन्तु नाऽन्यं त्वया तुल्यं पश्यामीह तपस्विनम् ।
किं जानासि महामन्त्रं कां विद्यामवलम्बसे ॥ ४४ ॥
कस्य देवस्य कारुण्याच्छक्तिर्लोकोत्तरा त्वयि ।
तत्कारुण्यवशात्तिष्ठ ग्रामेऽस्मिन्ब्राह्मणोत्तम ! ॥ ४५ ॥

शुश्रूषामखिलामेव भगवंस्ते करोम्यहम् । इति सम्वासयामास तस्मिन्ग्रामे मुनीश्वरम्

[illegible]

[illegible]

काऽऽस्ते स राक्षसः पुत्रो भाषितम्त कथं वद ॥ ४६ ॥

ग्रामपाल उवाच ।

वसते नगरे घोरः पुरुषादो निशाचरः ॥ ५० ॥
स खादति मानवान्नित्यं नगरगोचरान् । स सर्वैर्नागरैरत्र प्रार्थितः पुरुषैः पुरा ॥
वयं राक्षस नः सर्वान्मार्गे मे कल्पयामहे ॥ ५१ ॥

पथिका निशि निद्रन्ति ये च तान्भुङ्क्ष्व राक्षस ! ।
एतस्मिन्सदने पान्थान्ग्रामपालप्रवेशितान् ॥ ५२ ॥
आहारं कल्पयाश्वनुपात्मीयप्राणगुप्तये । भवान्सुमो गृहेऽमुष्मिन्न धन्यैः संयुतः परैः ॥
ते ग्रस्ताः किल चानेन त्वं मुक्तोऽसि द्विजोत्तम ! । प्रभावं भवतो वेत्ति भवानेव द्विजोत्तम
मदीयतनयस्याद्य मित्रमेकमुपागतम् । अजानता मया सोऽपि तनयस्य प्रियः सखा
अन्यैः पान्थजनैः सार्द्धं तस्मिन्गेहे प्रवेशितः ।
श्रुत्वा तत्र प्रविष्टं तं निशीथे तनयो मम ॥ ५६ ॥
समानेतुं गतः सोऽपि भक्षितस्तेन रक्षसा । दुःखितेन मया प्रोक्तः प्रातःसपिशिताशनः
ममाऽपि पुत्रो दुष्टात्मन्भवता निशि भक्षितः । भवज्जठरनिर्मग्नः सुतोऽसौ येन जीवति
अस्ति चैवमुपायस्ते ब्रूहि मे त्वं निशाचर ! ॥ ५९ ॥

राक्षस उवाच ।

अन्तःप्रविष्टं त्वत्पुत्रमज्ञात्वाऽहमभक्षयम् । अज्ञानभक्षितःपान्थैःसहितोऽसौसुतस्तव
यथाजीवति मे कुक्षौ यथा भवति रक्षितः । तथा विहितमप्यस्ति दैवेन परमेष्ठिना ॥
गीतैकादशमाध्यायं यः पठत्यनिशं द्विजः । तत्प्रभावेण मे मुक्तिर्मृतानां पुनरुद्भवः ॥

ग्रामपाल उवाच ।

कथमेकादशाध्यायसामर्थ्यमिदमद्भुतम् । इति पृष्टो मया विप्र स जगादे निशाचरः ॥

राक्षस उवाच ।

पुराकृषेणकेनाऽपिनभोमार्गेणगच्छता । भक्षितःगृहं त्वत्तुण्डाग्रान्पातितंकाऽपिवारिणि
तं जलाशयमागम्य कोऽपि श्रान्तोऽभवत्तदा । महातीर्थमिति प्रान्त्या चिदधे पितृतर्पणम्
समृधिरे जनाः सर्वे तीर्थमेतत्कथं वद ॥ ६६ ॥

मुनिरुवाच ।

जपन्नेकादशाध्यायं विसन्ध्यं विजितेन्द्रियः । इत्यमौनमुनिःप्रोऽसौचीरे ध्यांपादित पथि
तस्याऽस्थिमात्रकं गृध्रवदनात्पतितं जले ॥ ६७ ॥
तेन तीर्थमिदं दिव्यं जातं पातकनाशनम् ॥ ६८ ॥

राक्षस उवाच ।

तत्पश्चे मानवाः सर्वे सानुगस्त्र जनार्दनं । निष्कल्मषतया मोर्त प्राप्स्यन्ति परमं प
एकादश्यास्य सामर्थ्यात्कृपायास्य भविष्यति । ममाऽपि मुक्तिरप्यस्यानां तुस्यस्मानमे
यो मया कश्चिद्दुर्ग्रामो ब्राह्मणोऽत्रैव तिष्ठति । स च एकादश्याख्यां जपन्निष्मन्निज
स तेनाऽप्यायमन्त्रेण स्नापयामभिमन्त्रितम् । विधाय वारि विप्रेन्द्रः शिरस्यदि मम

ततो मे शापनिर्मुक्तिर्भविष्यति न संशयः ॥ ७३ ॥

ग्रामपाल उवाच ।

इति तेनाऽस्मि सन्दिष्टः समायातस्त्वदन्तिकम् ॥ ७४ ॥

विप्र उवाच ।

राक्षसः केन पापेन जातोऽसौ वद रक्षक ! । यत्क्षपायां गृहेऽस्मिन्नरान्खादति निद्रित

ग्रामपाल उवाच ।

अस्मिन्ग्रामे पुरा कश्चिदासीद्विप्रः कृषीवलः । एकदा शालिकेदाररक्षणे व्याकुलो द्वि
नातिदूरे महागृध्रः पान्थमेकमभक्षयत् । तं विमोचयितुं दूराद्याऽशक्तेऽपि तापस
भुक्त्वा पान्थं खगस्तावद्विरराम स्वराध्वना । ततः स तापसः कोपात्तमभाषे कृषीवल

तापस उवाच ।

धिक्त्वां हालिकदुर्बुद्धे कठोरमतिनिर्घृण ! । कुक्षिम्भरं परत्राणविमुखं हतजीवितम् ।
चोरैश्च दंष्ट्रिभिः सर्पैररिवह्निविषाम्बुभिः । गृध्रराक्षसभूतैश्च वेतालादिभिराहतात् ।
जनानुपेक्षते शक्तः स तद्वधफलं लभेत् । न मोचयति यो विप्रं प्रभुश्चोरादिभिर्धृतम् ।
स याति नरकं घोरं स पुनर्जायते वृकः । निहन्यमानं विपिने गृध्रव्याघ्रेणपीडितम्
मुञ्चमुञ्चेति यो वक्ति स याति परमां गतिम् । गवामर्थेहताव्याघ्रैर्व्याधैर्दुष्टैश्च राजभिः

तेऽपि यान्ति पदं विष्णोर्दुष्प्राप्यं योगिनामपि ।
अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ॥ ८५ ॥

शरणागतसन्त्राणकलां नार्हन्ति षोडशीम् । दीनस्योपेक्षणं कृत्वा भीतस्य च शरीरिणः
पुण्यवानपि कालेन कुम्भीपाके स पच्यते । पश्यन्नपि भयात्पान्थं दुष्टगृध्रेण भक्षितम्

निवारणसमर्थोऽपि न चक्रे यन्निवारणम् । निष्कृपोऽसि यतस्तस्माद्भविष्यसि निशाचरः

ग्रामपाल उवाच ।

इमं शापं मुनेः श्रुत्वा कम्पमानकलेवरः । प्रणम्य हालिको विप्रं बभाषे करुणस्वरः ॥

हालिक उवाच ।

अत्राऽहं क्षेत्ररक्षायां चिरं क्षीणेन चक्षुषा । न वेद्मि निकटे गृध्रहन्यमानमिमं नरम् ॥
तेन मेऽनुग्रहं कर्तुं कृपणस्य त्वमर्हसि ॥ १० ॥

विप्र उवाच ।

यो वेदैकादशाध्यायं जपत्यनुदिनं च यः । तेनाभिमन्त्रितं वारि यदा शिरसि तावके
पतिष्यति तदा शापादस्य मुक्तिर्भविष्यति ॥ १२ ॥

ग्रामपाल उवाच ।

इत्युक्त्वा तापसो यातो हालिको राक्षसोऽभवत् ।
इति तद्राक्षसवचो निशम्याऽऽशु प्रभावतः ॥ १३ ॥

उभयं कार्यमेवाऽद्य संसिद्धं कुरु तापस ! । तद्गत्वा द्विजश्रेष्ठ तेनाऽध्यायेन मन्त्रय ॥
तीर्थोदकं स्वहस्तेन तस्य मूर्धनि निक्षिप ॥ १४ ॥

महादेव उवाच ।

इति तस्यार्थितं तस्य श्रुत्वा स करुणाप्लुतः । तथेति सह पान्थेन गत्वाऽऽसीन्निकटं तयोः
एकादशेन तेनाम्बु विश्वरूपेऽभिमन्त्रितम् । निक्षिप्तं तस्य शिरसि तेन विप्रेण योगिना
गीताध्यायप्रभावेण शापमोक्षमवाप सः । विहाय राक्षसं देहं चतुर्भुजतनोऽभवत् ॥
निर्गीर्णा ये अनायासेन [illegible] । चतुर्भुजा बभूवुस्ते शङ्खचक्रगदाधराः ॥
ते विमानान्यारुरुहुस्तत्पूर्वे च राक्षसम् ।

ग्रामपाल उवाच ।

मदीयतनयः कस्त्वं दर्शयाद्य निशाचर ! ॥ [illegible] ॥

महादेव उवाच ।

इत्युक्ते तापसेनैव दिव्यधीस्तेन राक्षसः ॥ [illegible] ॥

राक्षस उवाच ।

एवं चतुर्भुजं विद्धि समालक्ष्यामलद्युतिम् ॥ १ ॥

माणिक्यमुकुटं दिव्यमणिकुण्डलमण्डितम् । हारहारिमहाम्बकण्ठं मणिकेयूरभूषित

राजीवलोचनं स्निग्धं हस्तैरमसगोरुहम् । दिव्यं विमानमारूढं देवव्यंशतमास्मर

महादेव उवाच ।

इति तस्य वचः श्रुत्वा सुतं दृष्ट्वा च तादृशम् । स्वगेहं नेतुमारेभे तं जहास सुतस्तत

सुत उवाच ।

कति वाराणि जातोऽसि त्वं पुत्रो मम रक्षक ! ।

पूर्वं पुत्रस्त्वदीयोऽस्मि ह्यधुना विबुधोऽस्म्यहम् ॥ १०५ ॥

यास्यामि वैष्णवं धाम ब्राह्मणस्यप्रसादतः । निशाचरोऽपि प्राप्तोऽयंपश्यदेहंचतुर्भुजं

एकादशस्य माहात्म्याद्यातिसर्गसमंजनैः । विप्रादस्मात्तमध्यायमधीष्वत्वंजपानिशम

भविष्यति न सन्देहस्तवाऽपि गतिरीदृशी । तात! तस्मात्सतां सङ्गोदुर्लभःसर्वथाजनैः

सोऽप्यद्य ते समुत्पन्नो ह्यात्मनः साधयेप्सितम् ।

किं धनैर्भोगदानैर्वा किं यज्ञैस्तपसा नु किम् ॥ १०६ ॥

किं पूर्तैर्वापरंश्रेयो विश्वरूपस्य पाठतः । तद्विष्णोः परमं रूपं तत्त्वंध्यायस्व विश्रुतम्

यत्पूर्णानन्दसन्दोहकृष्णब्रह्मास्यनिर्गतम् । कुरुक्षेत्रेऽर्जुने मित्रे तत्कैवल्यरसायनम् ॥

नृणां च भवभीतानामाधिव्याधिभयापहम् । अनेकजन्मदुःखघ्नंनान्यत्पश्यामितत्समं

शिव उवाच ।

इत्युक्त्वा सह तै.सर्वैर्ययौ विष्णोः परम्पदम् । तमध्यायंततो विप्राद्ग्रामपालःपपाठसः

तावुभौ तस्यमाहात्म्याज्जग्मतुर्वैष्णवंपदम् । इत्येकादशमाहात्म्यकथातुभ्यंनिरूपिता

यस्याः श्रवणमात्रेण महापातकसंक्षयः ॥ ११५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतैकादशाध्यायमाहात्म्ये सतीश्वरसम्वादे पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८५ ॥

षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

राजपुत्रकथानकपुरस्सरं गीताद्वादशाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

महादेव उवाच ।

अस्ति कोल्हापुरं नाम नगरं दक्षिणापथे । सुखानांसदनंसाध्विसाधूनांसिद्धिसम्भवम्
पराशक्तेः परं पीठं सर्वदेवनिषेवितम् । पुराणेषु प्रसिद्धं यद्भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ २ ॥
कोटिशस्तत्र तीर्थानि शिवलिङ्गानि कोटिशः । आस्तेरुद्रगयायत्रविशालंलोकविश्रुतम्
तुङ्गाचलमहावप्रगोपुरोल्लासितोरणम् । प्रासादशिखरे यत्र तुङ्गं च कनकध्वजम् ॥४॥
सोमकान्तिमहासौधवलभीरङ्गिणीभिरलम् । जालरन्ध्रोद्गिरद्धूपधूमाऽऽमोदितदिक्तटम्
चत्वरप्रान्तविस्तीर्णच्छायं देवालयान्वितम् ।
चतुरैः सुन्दरैः स्निग्धैः श्रीमद्भिः शुचिमानसैः ॥ ६ ॥
अधिष्ठितं सदाचारैः पुरुषैर्भूरिभूषणैः । कुरङ्गनयनाश्चन्द्रवदनाः कुटिलालका ॥ ७ ॥
उत्फुल्लचम्पकच्छायाः पीनतुङ्गपयोधराः । कृशमध्यानिम्ननाभिवलित्रयविराजिताः ॥
विशालजघनाश्चारुजङ्घायुग्मा वराङ्घ्रयः । पाञ्चालमेखलादामकिङ्कणीमणिनूपुराः ॥
रणत्कङ्कणहस्ताग्रस्फुरत्करजरश्मयः । वसन्ति प्रमदा यत्र मादयन्त्यो मुनीनपि ॥
समस्तवस्तुसंयुक्तं सर्वभोगसमन्वितम् । मङ्गलैः सकलैर्युक्तं महालक्ष्मीसमन्वितम् ॥
तत्राऽगच्छत्पुमान्कश्चिद्युवा गौरः सुलोचनः ।
कम्बुकण्ठः पृथुस्कन्धो महावक्षा महाभुजः ॥ १२ ॥
समस्तलक्षणोपेतो गोचरासक्तमानसः । प्रविश्य नगरं पश्य शोभां सौधेषु सर्वतः ॥
उत्कण्ठितमना द्रष्टुं महालक्ष्मीं सुरेश्वरीम् । मणिकुण्डे कृतस्नानः सम्यक्पितॄन्तर्प्य
महालक्ष्मीं महामायां नत्वा तुष्टाव भक्तितः ॥ १४ ॥

राजपुत्र उवाच ।

जयत्यपारकरुणा शरण्या जगदम्बिका । कुर्वाणा जगतो जन्म पालनं हरणं तथा ॥

यया शक्त्या कृतादिष्टः परमेष्ठी सृजत्यसौ । अवष्टभ्य च तांशक्तिं पालयत्यच्युतोजग
यया शक्त्या कृतावेशः संहरत्यखिलं हरः । तां भजे परमांशक्तिं सर्गस्थितिलयोर्जिताम्
योगिध्येयाङ्घ्रिकमलेकमलेकमलालये !। स्वभावानखिलाधमस्त्वं गृह्णासीन्द्रियगोचरान्
त्वमेव कल्पनाजालं तत्कलयं कुरुषे मनः । इच्छाज्ञानक्रियारूपा परसंवित्स्वरूपिणी ॥
निष्फला निर्मला नित्या निराकारानिरञ्जना । निरन्तरा निरासङ्कानिरालम्बानिरालया
तवैवं महिमानं हि के वर्णयितुमीशते । वन्दे निर्भिन्नषट्चक्रद्वादशान्तविहारिणीम् ॥
अनाहतध्वनिमयीं बिन्दुनादकलात्मिकाम् । मातस्त्वं पूर्णशीतांशुगलत्पीयूषवाहिनी ॥

पुष्णासि वत्सले बालान्सनकादीन्दिगम्बरान् ।
अनुस्यूता शिवा सम्बिज्जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु ॥ २३ ॥

तुरीयायां वर्तमाना दयासूत्रतसन्निषु । ददासि प्राणिनां सर्वाः सततं ब्रह्मसम्पदः ॥
संहृत्य तत्वसंघातं तुरीयातीतया त्वया । योगिनां विस्वतादात्म्यंदीयते निर्विकल्पया
परां नमामि पश्यन्तीं मध्यमां वैखरीमपि । रूपाणि देवि! गृह्णासि जगत्सन्त्राणहेतवे

त्वं ब्राह्मी वैष्णवी च त्वं माहेशी च त्वमम्बिके ! ।
वाराहि ! त्वं महालक्ष्मीर्नारसिंही त्वमैन्द्रिका ॥ २७ ॥
त्वं कौमारी चण्डिका त्वं लक्ष्मीस्त्वं विश्वपावनी ।
सावित्री त्वं जगन्माता शशिनो त्वं च रोहिणी ॥ २८ ॥

त्वं स्वाहास्वधात्वंहिस्त्वंसुधापरमेश्वरी । चण्डमुण्डभुजादण्डखण्डदोर्दण्डमण्डिते
रक्तबीजगलद्रक्तपानघूर्णितलोचने ! । उन्मत्तमहिषग्रीवोन्मूलनप्रौढदोर्युगे ! ॥ ३० ॥
शुम्भासुरमहादैत्यदारणावाप्तविक्रमे !। अनन्तचरिते तुभ्यं नमस्त्रैलोक्यमातृके !॥३१॥
भक्तवत्सले मह्यं प्रसीद परमेश्वरि ! ॥ ३२ ॥

शिव उवाच ।

इति तेन स्तुता देवी महालक्ष्मीः स्वयम् । निजरूपं समास्थाय पुरतं प्रत्युवाच तम्
श्रीलक्ष्मीरुवाच ।

राजपुत्र उवाच ।

पिता मे धरणीपालो वाजिमेधं महाक्रतुम् । कुर्वाणो दैवयोगेन रोगाक्रान्तोद्दिवं ययौ
तत्पुत्रस्तनतैलेन शोषयित्वा मया तत ॥ ३५ ॥
स्थापितस्तत्र यागोऽसौ यथापूर्वमवर्तत ॥ ३६ ॥

अथ कान्तमहीचक्रो यूपे यागतुरङ्गमः । निशीथे बन्धनंछित्त्वा नीतःकेनाऽपिकुत्रचित्
अदृष्ट्वा नद्रतं क्वापि निवृत्तेषु जनेष्वहम् । आमन्त्र्य ऋत्विजः सर्वाञ्छरणंत्वामुपागतः
प्रसन्ना यदि देवि! त्वं तन्मे यागतुरंगमः । दृष्टो भवतु यागोऽसौ सम्पूर्णोजायते यथा
आनृण्यं मम तातस्य तेन राज्ञी भविष्यति । तथा कुरु जगद्धात्रि शरणागतवत्सले ॥

देव्युवाच ।

मम द्वारे द्विज. सिद्धसमाधिरिति विश्रुतः । ममाऽऽज्ञयासतेसर्वकार्यनिष्पादयिष्यति

शिव उवाच ।

इत्युक्तः श्रीमहालक्ष्म्या ततो राजकुमारकः । आजगाम मुनिं सिद्धसमाधिर्यत्रतिष्ठति
प्रणम्य तस्य पादाब्जं कृताञ्जलिरवस्थित । तमुवाच ततोविप्रः प्रहितोऽसिन्वमम्बया
त्वदीप्सितमिदं सर्वं साधयामि विलोकय ॥ ४३ ॥

शिव उवाच ।

इत्युक्त्वात्रिदशान्सर्वानाचकर्षसमाधिकः । प्रेक्षतक्षितिपालस्यतनयोऽसौतदाद्भुतान्
कृताञ्जलिपुटान्देवान्वेपमानकलेवरान् । अथ तानमरान्सर्वान्सम्बभाषे द्विजोत्तम ॥

सिद्धसमाधिरुवाच ।

अमुष्य राजपुत्रस्य वाजीयज्ञाय कल्पित । नीतोऽस्ति देवराजेन क्षपायामरक्ष्य सः
गीर्वाणा भवन्मेऽस्य समानयतमाचिरम् । अथ तस्य मुनेर्वाक्यादैर्यज्ञतुरङ्गमः ॥
समर्पितस्तत्क्षणेन तेऽनुज्ञाता दिवौकसः । भाक्ष्यानमरान्दृष्ट्वा गतं तत्स्या तुरङ्गमम्
महीपतिसुतो मत्वा तं मुनिं वाक्यमब्रवीत् ॥ ४६ ॥

राजपुत्र उवाच ।

आश्चर्यमिदमेतत्ते सामर्थ्यमृषिसत्तम !। इत्यमेतत्त्वया विप्र ! त्रिदशाकर्षणं कथम् ॥

इत्याराहत्य दृशो मे सर्वागोऽयं तुरङ्गमः । न किञ्चित्तव्यं नागढुकत्यं पश्यन्ति ।
प्रसमिष्यति तत्कर्म भगवानेव न संशयः ॥ ५६ ॥
शृणु विप्र! महीपालः सिंहात्तोऽस्मि बृहद्रथः । प्रारब्धहयमेधोऽसौ दैवेन निहतं गतः ।
अथाऽपि तस्य देहोऽस्ति नासौ ऽन शोषितः । तस्य मार्जितं भूपः कर्मान्तरं

श्रीशिव उवाच ।

इत्याकर्ण्य स्मितं कृत्वा स जगाद महामुनिः । यामन्त्रयस्मिन्नत्र साश्वो नागनगर
अथाऽऽगत्य समं तेन तत्र सिद्धसमाधिना । यत्रोऽस्मिन्नस्य विरधे नस्तत्तेन भूपं
ततः प्राप नृपः संग्रामुत्तस्थे ये ददर्श च । स तं पप्रच्छ विप्रेन्द्रं कोऽसि धर्मविभू
ततो राजसुतः सर्वं भूपालाय न्यवेदयत् । स नत्वा ब्राह्मणं राजा तं पुनर्दत्तजीवि
प्रभावे येन पुण्येन त्वयि शक्तिरलौकिकी । यथा मे जीवितं दत्तमाहृताश्च दिवौ
यागाश्वोद्धरितो विप्र येन मे तन्निरूपय ॥ ५८ ॥

श्रीशिव उवाच ।

इत्युक्तस्तेन विप्रोऽसौ जगाद श्लक्ष्णया गिरा ॥ ५९ ॥

सिद्धसमाधिरुवाच ।

गीतानां द्वादशाध्यायं जपाम्यहमतन्द्रितः । तेन श [illegible] तोऽसि

श्रीशिव उवाच ।

एतदाकर्ण्य राजाऽसौ द्वादशाध्यायमुत्तमम् ।
पपाठ तस्माद्विप्रर्षेः सकाशाद्ब्राह्मणान्वितः ॥ ६१ ॥
तस्याऽध्यायस्यमाहात्म्यात्तेसर्वेसद्गतिययुः । अन्येपद्विपाजीवाश्चमुक्तिमापुरहो
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीताद्वा
ध्यायमाहात्म्ये षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८६ ॥

सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

महरिदीक्षितविप्रभार्यावृत्तं गीतात्रयोदशाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

देव्युवाच ।

द्वादशाध्यायमाहात्म्यं भवता कथितं मम । ब्रूहि त्रयोदशाध्यायमाहात्म्यमतिसुन्दर

ईश्वर उवाच ।

शृणु त्रयोदशाध्यायमहिमाम्भोनिधिं शिवे । यदाकर्णनमात्रेण परां मुदमवाप्स्यसि

अस्ति दक्षिणदिग्भागे तुङ्गभद्रा महानदी । तत्तटे नगरं रम्यं नाम्ना हरिहरम्पुरम् ॥२

यत्राऽऽस्ते भगवान्देवि देवो हरिहरः स्वयम् । यस्य दर्शनमात्रेण परं कल्याणमाप्नु

तस्मिन्पुरेऽद्विजन्माऽऽसीद्धरिदीक्षितसंज्ञकः । तपःस्वाध्यायनिरतः श्रोत्रियो वेदपारग

दुराचारेति तस्यासीद्भार्या नाम्ना च कर्मणा ।

न सुष्वाप समं पत्या दुराचारा कदाचन ॥ ६ ॥

[illegible]मम्याममदने नराऽऽसनैर्यैस्त्वारिणी । कन्दर्पदर्पदलिता[illegible]

पतिसम्बन्धिनः सर्वांस्तर्जयन्ती पुनःपुनः । विटैः सह सदोन्मत्ता रममाणा निरन्तर

कदाचिदुत्सवाकुलं दृष्ट्वा पुरं पौरैरितस्ततः । सह[illegible]कान्तारे निर्जने स्थल

आप तत्रैव सा पुनः रममाणा विटैः सह । निशाय सा [illegible]

[illegible] तस्मिन्पुरे रम्ये जिघत्सया निराकुलम् । [illegible]

[illegible] [illegible] । [illegible] पुनः [illegible]

[illegible] । मन्दं मन्दं [illegible] ॥१॥

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

चञ्चच्चकोरचञ्चुप्रगलत्पीयूषसीकराम् । द्रवदिन्दुशिलानिर्यत्सुधानिर्झर
विकासीकुसुमक्रोडसान्द्रीभूतकरोत्कराम् । उल्लासितपयोराशिकल्लोलालि
मनोभवमहासिंहकुल्टाकण्ठकर्तरीम् । घनान्धकारसन्दोहविदारणपटीयसी
श्वेतीकृतसतीकान्तपरार्थहिमगर्भिणीम् । म्लानपङ्कजसङ्कोचाद्यूनामानन्ददा
चक्रवाकवधूवक्त्रकरुणाकोशसाक्षिणीम् । मुक्ताश्रेणीविशुद्धांशुप्रभासिता

अथ तस्यां प्रभूतायां पूरयन्त्यां दिशो दश ।
कामान्धाः कामिनो जाताः पथि सौधविहारिणीः ॥ २३ ॥

अपश्यन्ती विटान्रात्री निर्भिद्य भवनार्गलम् । ययौ सङ्केतभवनं निर्गत्य न
तत्र प्रियतमं कञ्चित्काममोहितमानसा । अन्वेषयन्ती नाऽद्राक्षीत्कुञ्जे कुञ्जे
आकर्णयन्ती कान्तस्य मन्दालापान्पदेपदे । अभियाति तत कोऽन्यप्रसर्ग्दा
चक्रवाकचाञ्चल्या कल्लालापप्रमादसौ । सरोवराणिसर्वाणि पश्यन्ती हु

कान्तभ्रान्त्या तरुतले प्रसुप्तान्हरिणोत्करान् ।
प्रबोधयन्ती सोच्छ्वाससमागताऽस्मीति भाषिणी ॥ २८ ॥

आलिङ्गन्ती घनस्थाणुं जीवितेश्वरशङ्कया । मदागमभ्रमाद्भूयश्चुम्बन्तीविक
तत्रतत्र कृतन्यर्थश्रमाऽहृष्टप्रिया स्वयम् । विलापयन्नेतस्मिन्मूर्च्छन्ती विवि

हा कान्त हा गुणाकान्त मच्चैतन्यनायक ॥ ३० ॥

हेमनोहरसौभाग्यभाग्यलावण्यशेवधे !। हा पूर्णचन्द्रवदन हा सरोजायतेक्षण
हा कान्त! मत्समाहित्यविश्रामार्यसुरद्रुम । अहो कान्त तवाकीर्णकर्णकुण्डल
नयनानन्दनिष्यन्दी कुत्र ते मुखचन्द्रमा । यदि कोपेन कुत्राऽपि गुप्तवेषोऽ

प्रसादयामि त्वां कान्त ! दत्त्वा प्राणानिमानपि ।
इत्युक्त्वैः सर्वतो दिक्षु विलपन्त्या वियोगतः ॥ ३४ ॥
सत्याः श्रुत्वा वच कोऽपि मुनी ध्यानः प्रबुद्धवान् ।
कुर्वन्पुरपुराख्यानं पश्यन्निन्दिरा मया ॥ ३५ ॥

आनन्दस्वरूपं तेजोमिरधंशातपातहरम् । पृथुनिर्भेद्यक्तृगर्भ कुमपुत्र्याय भाव

गतो व्याघ्रः समुत्पत्य यत्राऽऽस्ते साऽभिसारिका ।
अथ साऽपि तमायान्तमालोक्य पतिशङ्कया ॥ ३७ ॥

र्जगाम पुरःस्थातुं प्रेमनिर्भरमानसा । ततस्तस्य नखक्रीडाङ्कुरतान्धीकृता सती ॥
हीं प्रियवपुःशङ्कां श्रुत्वा गर्जितमुर्जितम् । व्याघ्रोऽपि पातयामास ततो नखशिखामुखैः

तमुवाचाऽथ क्रोशन्ती वीतसौहृदया गिरा ।
तथाविधापि सा नारी भ्रान्तिमुत्सृज्य सत्वरम् ॥ ८० ॥

याघ्रत्वं तु कुतोहेतोर्मां निहन्तुमिहागतः । इदंसर्वं समाख्याहि यतस्त्वं हन्तुमिच्छसि
तितस्या वचः श्रुत्वा शार्दूलश्चण्डविक्रमः । क्षणं विहाय तद्ग्रासमुवाच प्रहसन्निव ॥
लापहा नदी नाम्ना देशे तिष्ठति दक्षिणे । नगरीमुनिपर्णेति तस्या रोधसि वर्तते ॥

तत्राऽऽस्ते भगवान्साक्षात्पञ्चलिङ्गो महेश्वरः ।
तस्यां पुर्यामहं विप्रपुत्रो भूत्वा स्थितस्ततः ॥ ४४ ॥

नयाज्यान्याजयन्नश्वक्षेकोद्दिष्टे नदीतटे । वेदपाठफल शब्दैर्विक्रीणन्धनकाङ्क्षया ॥
भिक्षुकानपरांल्लोभात्तिरस्कुर्वन्दुरुक्तिभिः । अदेयद्रविणं गृह्णन्दत्तमनिशं दिनम् ॥४६॥
छलयन्सकलांल्लोकान्क्षणग्रहणकौतुकात् । ततः कतिपये काले जठरत्वमुपागतः ॥४७
वलीपलितवानन्धः प्रपतन्प्रस्खलद्गति । पतद्दन्तोऽभवं भूयः प्रतिग्रहपरायणः ॥४८॥
हस्ते गृहीतदर्भोऽहमगमं तीर्थसन्निधिम् । धनग्रहणलोभेन भ्रमन्पर्वसु पर्वसु ॥ ४९ ॥
ततोऽहं शिथिलाङ्ग.सन्कश्चिद्भूनिर्जरालयम् । गतवान्याचितंभोक्तुं दष्टो मध्ये पदे शुना
अपतम्मूर्च्छितोभूत्वा ततः क्षितितलेक्षणात् । ततोऽहं गलितप्राणो व्याघ्रयोनिमुपागतः
अत्र तिष्ठामि कान्तारे पूर्वपापमनुस्मरन् । न भक्षयामि धर्मिष्ठान्मुनीन्साधुजनान्सतीः
किंतु पापान्दुराचारानसतीर्भक्षयाम्यहम् । अतोऽसतीत्वं तत्त्वेन ममैव कवलायसे ॥
इत्युक्त्वा स्वैर्नखैः क्रूरैस्तांविभज्याऽङ्गखण्डशः । अधतांभक्षितांतेन पापदेहमुपाश्रिताम्
यमस्य किङ्करा निन्युःसद्यः संयमनीं पुरीम् । यमादेशेन तत्रापि पातयामासुराशुताम्
विण्मूत्ररक्तपूर्णेषु घोरकुण्डेष्वनेकधा । कल्पकोटिषु जातासु तस्मादादाय तां मुहुः॥
रौरवे स्थापयामासुर्मन्वन्तरशतावधि । ततोऽप्याकृष्य तां दीनांरुदतीं सर्वतोमुखीम्

...नकेशां भग्नगात्रां चिपिटिपुर्दहनानने । एवं पापापरा घोरा मुक्त्वा नरकयातनाम् ।
...ह जाता महापापात्पुनः श्वपचयोनिषु । ततः श्वपचगेहेऽपि वर्द्धमाना दिने दिने ।
...र्वजन्मवशेनैव तथैवाऽऽसीद्यथा पुरा । ततः कतिपये काले पुनः स्वं भवनं ययौ ।

यत्राऽऽस्ते जृम्भकादेवी शिवस्याऽन्तःपुरेश्वरी ।
तत्राऽपश्यद्द्विजन्मानं वासुदेवाभिधं शुचिम् ॥ ६१ ॥

...तात्रयोदशाध्यायमुद्गिरन्तमनारतम् । ततस्तच्छ्रवणादेव मुक्ता श्वपचविग्रहात् ।
दिव्यं देहं समासाद्य जगाम त्रिदशालयम् ॥ ६२ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतात्रयोदशाध्यायमाहात्म्ये सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८७ ॥

अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः

शौर्यवर्मविक्रमवेतालराज्ञोःकथापुरस्सरं गीताचतुर्दशाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच ।

अतःपरं प्रवक्ष्यामि भवानि भवमुक्तये । गीताचतुर्दशाध्यायमवधारय सुस्मिते ॥१॥

मेदिन्यां यत्किल ख्यातमस्ति काश्मीरमण्डलम् ।
राजधानी सरम्यस्या भाति चैव मनोहरा ॥ २ ॥

यामधिष्ठाय वाग्देवी भक्तलोकं प्रपच्छति । हंसैस्त्वमुगमानाऽपि सावित्रीसहितैरपि ॥
मरमन्दिरदाम्नोज्ज्वलपामाश्रित्यकुङ्कुमैः । यत्र गौरवरम्यासा दृष्टाः पथगुटोद्गवे ॥
निरन्तरं तथा चैव शृण्वन् संकृतमानिनाम् । सुवर्णमयमयोगा निमेषेणी लक्ष्यते ॥
प्रासादाद्यूनोद्गमैर्यत्र कुङ्कुमरागुलैः । सर्वतोऽपि च्छायं शशाङ्कविमण्डलम् ॥
...तरःसर्वमनोरमाराधितिशौर्यवर्मामरेश्वर । उपकृतस्त्वार्णीधर्माशिशुनारातिमण्डलः

अभूच्च सिंहलद्वीपे राजा सिंहपराक्रमः । नाम्ना विक्रमवेतालः कलानामपि शेवधिः ॥
उभौ परस्परं मैत्रीं वर्द्धयाञ्चक्रतुः क्रमात् । तत्तद्देशसमुत्पन्नैरपूर्वैः प्रचुरोत्करैः ॥ ९ ॥
एकदा प्रहितं प्रेम्णा प्रभूतं शौर्यवर्मणा । राजा विक्रमवेतालो विलोक्य शुनकीद्वयम्
मत्तमातङ्गतुरगमणिभूषणचामरम् । प्रेषयामास मित्राय प्रभूतं शौर्यवर्मणे ॥ ११ ॥
एकदा शिबिकारूढश्चारुचामरवीजितः । सुवर्णशृङ्खलारुद्धं वाद्यडिण्डिमडम्बरम् ॥
शुनीयुगलमादाय मृगयाकौतुकोत्सुकः । राजा जगाम वाह्यालीं समं राजकुमारकैः॥
पणबन्धविधानेन समुपेतं शशाभिधम् । तत्र राजकुमाराणां महान्कोलाहलोऽभवत्॥
ततः समानवयसा केनचिद्राजसूनुना । बहुमूल्यं पणं कृत्वा राजा चिक्रीड कौतुकी॥

तनोऽवतार्य दोलाया विरुदावलिगर्विताम् ।
धावत शशकस्योच्चैः पृष्ठे मुञ्चन्नृपःशुनीम् ॥ १६ ॥

मुमोच राजपुत्रोऽपि प्रेमपात्रं महाभुजः । विरराम शुनीमुच्चैः सङ्कीर्त्य विरुदावलीम्
अलक्ष्यमाणवेगेऽस्मिञ्छुनीयुगलकेभृशम् । धावत्युत्थितमेवासीत्पश्यतांसर्वभूभृताम्
पपात गर्त्ते महति शशकोऽतिभ्रमादसौ । पतितोऽपि शुनीवश्यो नाऽभवच्छशशावकः
ततः शनैः समुत्थाय धावन्नाक्रम्य रोषतः । जगृहे राजशुन्याऽसौ शशकः फेनमुद्वमन्

ततः कथञ्चिदुत्प्लुत्य गच्छन्विस्खलयञ्छशः ।
राजपुत्रशुनक्याऽसौ गृहीतः कन्धरातटे ॥ २१ ॥
जितमस्माभिरत्यर्थमिति सञ्जल्पतां नृणाम् ।
कोलाहले शङ्कितायाः शुन्या निर्गतवान्मुखात् ॥ २२ ॥

ततो दंष्ट्राव्रणश्रेणीक्षरद्रुधिरधारकः । क्वाऽपिमर्मरभूभागे निलीय स्थिरवाञ्छशः ॥२३॥
जिघ्रन्त्याराजशुन्याऽसौ भूभागंघनरोषया । दृष्टमात्रः परित्रस्तो हन्तमात्रं ततोऽगमत्
यत्र कर्पूरकदलीकोडव्याप्तदरीतलः । चोलीकपोलफलकांश्चुम्बन्याति समीरणः ॥
उद्भिन्नकेतकीकोशरजोमुकुलितेक्षणः । विस्रम्भाद्धरिणा यत्र च्छायां तां परितन्वतः ॥
नारिकेलफलैर्यत्र स्वयं निपतितैरधः । अपिचूतफलैःभूमाः पक्वैः शाखामृगाअपि ॥
अपि केसरिणो यत्र खेलन्ति कलभैः समम् । फणिनः केकिवृन्देषु निर्विशङ्कं विशन्ति च

यत्राश्रमान्तरे विप्रो वत्सनामा जितेन्द्रियः । शान्तश्चतुर्दशाध्यायं जपन्नास्ते निरन्तरम्
तत्र तच्छिष्यपादाब्जप्रक्षालनजलैः कृते । कर्दमे न्यपतद्गत्वा जीवशेषो मुहुः श्वसन्।
ततः कर्दमसंस्पर्शमात्रनिस्तीर्णसंसृतिः । दिव्यं विमानमारुह्य निर्ययौ शशको दिवम्
ततः शुन्यपि लिप्ताङ्गी स्तोकैः कर्दमबिन्दुभिः । क्षुत्पिपासार्तिरहिता शुनीरूपं विहाय सा
ततो दिव्याङ्गना रम्यं गन्धर्वैरुपशोभितम् । दिव्यं विमानमारुह्य शुन्यपि त्रिदिवं ययौ

ततो जहास मेधावी शिष्यो नाम्ना स्वकन्धरः ।
विचार्य विस्मितः पूर्वजन्मवैरस्य कारणम् ॥ ३४ ॥

राजाऽपि पर्यपृच्छत्तं विस्मयस्मेरलोचनः । प्रणम्य परया भक्त्या विनयैकपयोनिधिः
कथां कथय मे विप्र! हीनयोनिनिषेविणौ । अज्ञौ यौ जग्मतुः स्वर्गं शुनीशशकावथ

शिष्य उवाच ।

वत्सनामाऽऽद्विजन्माऽऽस्ते वनेऽस्मिञ्जितेन्द्रियः । चतुर्दशं तु ह्यध्यायं गीतानां सर्वदा जपन्
शिष्योऽहं तस्य भूपाल! ब्रह्मविद्याविशारदः । गीताचतुर्दशाध्यायं जपामि प्रत्यहं नृप
मदीयचरणाम्भोजप्रक्षालनजले लुठन् । शशस्त्रिदिवमापन्नः शुनक्या सह भूपते! ॥३॥

राजोवाच ।

हेतुना केन कथय हसितं च द्विजोत्तम! । अतः किमपि साकूतं मन्यमानेन सादरम्

शिष्य उवाच ।

महाराष्ट्रे त्रिनगरं नाम्ना प्रत्युदकं महत् । तत्रासीद्ब्राह्मणो नाम्ना केशवः कितवाग्रणीः
विलोभना भवत्तस्य जाया स्वैरविहारिणी । तेन सा हन्यते क्रोधाद्वैरं सञ्चिन्त्य जन्मतः
ततः स्त्रीवधपापेन शशको जायते द्विजः । किल्बिषाच्चतुर्थका साऽपि जाता पश्चात् जन्मतः
पूर्वजन्मनाऽऽश्यमन्यं वैरं विस्मृतो नहि । भानोर्दिव्यदृष्ट्या बहुधा योऽन्यन्तरमपि कश्चित्
इत्याकर्ण्य स कलभूपालः श्रद्धयाऽन्वितः । गीतामभ्यस्य सकलामवाप परमां गतिम्

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीताचतुर्दशाध्यायमाहात्म्यं नामाष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८८ ॥

एकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः

गौड़ाधिपतिनरसिंहवृत्तपुरस्सरं गीतापञ्चदशाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच ।

प्रवक्ष्यामि विशालाक्षि तुहिनाचलकन्यके ! । गीतापञ्चदशाध्यायमाहात्म्यमवधारय ॥

कृपालुर्नरसिंहोऽभून्नाम्ना गौडेषु भूपतिः ।

यस्याऽसिधारया सङ्ख्ये देवसङ्घाश्च धिक्कृता ॥ २ ॥

यदीयमत्तमातङ्गदानधाराजलैरिला । निदाघेऽपि च सेहे ता रविसन्तापवेदनाम् ॥३॥

संक्रन्दनपरित्रस्ता यदीयशरणं गताः । रेजिरे करिणो मत्ताश्चलन्तः पर्वता इव ॥४॥

मत्तमातङ्गचीत्कारप्रतिध्वनमिवादरात् । यस्य गोपायनः शैला व्याहरन्ति कृपायत ॥

यदीयप्रवसत्तुरगक्षुरसङ्घातजर्जरम् । नाभूच्चित्रं कथङ्कारं गगनखण्डं धरातलम् ॥ ६ ॥

यस्मिन्नुग्रहणोमित्रे समुद्धरतिमेदिनीम् । पुनरुज्ज्वलयाश्चक्रे महाभाष्यं फणीश्वरः

तस्याऽऽसीत्सैनिको धीमाञ्छस्त्रशास्त्रकलानिधिः ।

नाम्ना सरभभेरुण्डः प्रचण्डभुजमण्डलः ॥ ८ ॥

भाण्डारेण तुरङ्गैश्च भटैर्वीररसोद्भवैः । समानयद्भूपालदुर्गैरत्यन्तदुर्गमैः ॥ ९ ॥

स कदाचित्स्वयंराज्यं कर्तुं पापे दधे मनः । निहत्य वसुधापालं तत्सुतैः कुमारकैः

कर्तुं व्यवस्य दिवसैः स्वल्पैरित्थं विचारयन् । विषूचिकामपादाग्नु पगात्तु समजायत

कालेनाऽल्पीयसा प्रेत्य पापात्मा तेन कर्मणा ।

तेजस्वी तुरगो जातः सिन्धुदेशे कृशोदरि ! ॥ १२ ॥

मूल्येन वसुना क्रीत्वा हयतत्त्वविदा ततः । वसुधपरगार्नातः देवविदैश्यसूनुना ॥१३॥

राजापिर्पतिनरपश्चवित्तस्यैव मगणात्पदम् । कालेन वृद्धतां प्राप्तस्याऽऽपं संवारितालयम्

सर्वैश्यसूनुस्तं वाहवंशजे दातुंसमागतः । राज्ञो द्वारिस्थितस्तत्र सर्वतांस्तस्मसमागतम्

[illegible] र्दीति । किमयं ब्रूहि राजेति पृष्ट [illegible]

तेन त्रिजगतीरत्नमिति निगद्यते गुरुद्रुमः । मायाऽनीक्ष्य मूल्येन क्रीतोऽसौ सानुलक्षः ।

यतोऽस्मिन्नोक्त यत्राणि भूपानां पार्थवर्तिनाम् ।

समादिदेश वणिजमन्योऽस्माऽऽनीयतामिति ॥ १८ ॥

गिरामपि पुनर्भूषणानामन्यत्पौरेन्द्रियाम् । भूषणानामपि येनापि सुकृतं [illegible]

आगत्य मेदिनीं येन बहुरत्नप्रमाणार्जितम् । [illegible] तथा स्मृतं यदा ॥२०॥

उच्चैःश्रवस्तुल्यो भेजे गुणगणेन तत्त्वतः । विद्युत्प्रभनिभोज्ज्वलो द्विरदनन्दनः ।

नानाविद्युत्परल्लैर्यो भूषमाणो निरन्तरम् ।

सुधाम्भोनिधिकल्लोलैर्नैश्वासैरुच्चैःश्रवा इव ॥ २२ ॥

नीलालकयुगलं घनध्वानतुल्यश्रिया । बिभ्राणो वाग्मिना [illegible] हिमाद्रिशिखरश्रियम् ।

मेदिनीमण्डलस्पर्शसंक्रान्तमिव पावकम् । मुहुर्मुहुर्दारयन्धुन्वन्खुरं कन्धरागतम् ।

दारयन्वैरिणः सर्वान्क्रियाहर्षं जयश्रियम् । हेषारवेण गुरुणा दिक्षु प्रख्यापयन्यशः ।

सत्त्वस्य राशिरत्युच्चैर्गतीनामिव शेवधिः । रूपस्य निलयं साक्षाल्लक्षणानां पयोनिधिः

आनीतो वणिजा वाजी राज्ञा च समदृश्यत । बहुधा वर्णितोऽमात्यैरश्वलक्षणवेदिभिः

यथेष्टं वणिजोदीर्णं स्वर्णं दत्त्वा महीपतिः । जग्राह तुरगं वेगाद्सीमानन्दनिर्भरः ॥

ततोऽश्वपालमाहूय यत्नतस्तं निरूप्य च । विसर्जितसमालोको गृहान्तरमगान्नृप ॥२६

अनेकधा समाकृष्टो महीपालं रणाङ्गणे । शस्त्रव्रणकिणश्रेणीभूषणं सत्त्वसन्निभम् ॥

एकदा मृगयां खेलन्कुतूहलरसात्मना । तमारुह्य महीपालो वनं प्रति विवेश ह ॥३१॥

विसृज्य सैनिकान्पृष्ठे धावतः परितोऽखिलान् ।

आकृष्यमाणो हरिणैः पिपासाकुलितोऽभवत् ॥ ३२ ॥

ततउत्तीर्य तुरगाज्जलमन्वेषयन्नृपः । बद्ध्वाश्वं तरुशाखायामारुरोह शिलां नृपः ॥३३॥

गीतापञ्चदशाध्यायश्लोकार्धं लिखितं ततः । पातितं मरुता तत्र यत्र खण्डे व्यलोकयत्

पत्रं वाचयतो राज्ञः श्रुत्वा गीताक्षरावलीम् । ततो मुक्तिपदं लेभे तुरगस्त्वरयाऽपतत्

ततो ग्रन्थिं समाच्छिद्य पर्याणमवतार्य च । उत्थाप्यमानस्तुरगो राज्ञा नोत्थितवान्मृतः

[illegible] सम्भ्रम । दिव्यं विमानमारुह्य [illegible] शिवालयम् ॥

ततो गिरिं समारुह्य ददर्शाश्रममुत्तमम् । पुन्नागकदलीचूतनारिकेरसमन्वितम् ॥३८॥
द्राक्षेक्षुवाटिकापूगनागकेसरचम्पकम् । खेलत्करभसारङ्गं नृत्यत्केकिकुलं नृपः ॥ ३९ ॥
प्रणिपत्य द्विजन्मानमुटजाभ्यन्तरस्थितम् । पप्रच्छ परया भक्त्या मुक्तसंसारवासनात्
तुरगो निर्गतः स्वर्गं हेतुना येन मे वद । इत्याकर्ण्य वचो राज्ञो द्विजन्मा वाचमूचिवान्
त्रिकालदर्शी मन्त्रज्ञो विष्णुशर्मा महत्तरः ॥ ४२ ॥

द्विजन्मोवाच ।

आसीत्सेनापतिः पूर्वं भेरुण्डस्तव भूपते ! । त्वां निहत्य समं पुत्रैः हर्तुं राज्यं समुद्यतः
तावद्विषूचिकारोगात्कालधर्ममवाप्तवान् । कालेन बहुना प्रेत्य तस्यासौ तुरगोऽभवत्
अथ पञ्चदशाध्यायश्लोकार्द्धं लिखितं क्वचित् ।
ततो वाचयतः श्रुत्वा निरगात्तुरगो दिवम् ॥ ४५ ॥
ततः समागतैस्तत्र परिवारजनैर्वृतः । प्रणिपत्य द्विजन्मानं हृष्टरोमा विनिर्गतः ॥४६॥
पत्रं तदेव लिखितं गीतापञ्चदशात्मकम् । वाचयन्स महीपालो हर्षसम्फुल्ललोचनः ॥
अभिषिच्य निजं पुत्रं मन्त्रिविक्रमिभिः समम् । सिंहासने सिंहबलं मुक्तिमाप विशुद्धधीः
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायामुत्तरे खण्डे गीतापुरुषोत्तम-
योगाख्यपञ्चदशाध्यायमाहात्म्ये एकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१८९॥

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः

गीता[illegible]षोडशाध्यायपाठेनोद्धारपूर्वकं
गीताषोडशाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच ।

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि षोडशाध्यायवैभवम् । आकर्णय [illegible] !

अस्ति सौराष्ट्रिकं नाम्ना पुरं सुरंगमण्डले । तत्रासीत्खड्गबाहुश्च राजा मन्ड त
यत्पदाम्बुजमालामालायुन्नितोदरे । यस्मै नित्यं हरिः स्यात्सदायत्तेन मह प
यत्प्रसर्पत्तिकुंभजला भाति गमोऽङ्कये । कोणांशैर्गितसानमत्स्यैस्त

यस्याऽतिधारा तीर्थेषु स्नाता ये रिपुभूभुजः ।
व्यावर्तन्ते दिवोऽद्यापि स्वर्गस्त्रीधाम्यमोहिताः ॥ ५ ॥

तस्याऽरिमर्दनो नाम महहस्ती महोत्कटः । मदाम्बुधारागलिते गुञ्जद्भ्रमरमण्ड-
कपोलफलकोशीर्णमदधाराजलाविलः । यमी यो निर्मलोद्गारैरञ्जनाद्रिरिवापरः ।

यस्याङ्गेषु व्यराजन्त चामराश्चन्द्रिकोज्ज्वलाः ।
किरणा इव शीतांशोः पतिताः काननोदरे ॥ ८ ॥
सिन्दूरपांसुपटलीराजत्कुम्भस्थलो यमी ।
यः सन्ध्याभ्रारुणं व्योम्नि वियत्खण्डमिव स्थितम् ॥ ९ ॥

स कदाचिन्मोचयित्वाऽऽलानशृङ्खलाबन्धनानपि । भङ्क्त्वा लोहदृढं स्तम्भं प्रहारसह निशिनि
आधोरणगणान्सर्वान्पार्ष्णिविस्फूर्जदङ्कुशान् । क्रोधादगणयन्नैव निजशालां बभञ्ज

तीक्ष्णाङ्कुशमुखैर्विष्वग्धात्यमानोऽपि वैणवैः ।
दण्डैस्तु त्रासयामासुः सादिनो न मनागपि ॥ १२ ॥

ततो राजा समागत्य निशम्येदं कुतूहलम् । तत्र हस्तिकलाभिज्ञैः समं राजकुमारकैः
अदृश्यत समागत्य राज्ञा दन्तावलो बली । मोहयन्नुद्धटाटोपो हताट्टालिकमालिक
ददृशुस्तं महाभीमं पौरा दूरतरं स्थिताः । गोपायन्तः शिशून्भीत्या निवृत्तान्यकुतूहल
रुद्धेषु तत्र मार्गेषु पलायनपरैर्जनैः । वासितेषु मदीयोग्रदानधाराम्बुसीकरैः ॥ १६

स्नात्वा तेनाऽध्वना यातः सरसः कश्चन द्विजः ।
गीतानां षोडशाध्यायश्लोकान्कतिपयाञ्जपन् ॥ १७ ॥

निषिध्यमानो बहुधा पौरैराधोरणैरपि । अमन्यमानः करिणो भीतांश्चलितवांस्ततः
फूत्कारेण समाकृष्य जनाविव गमिर्दयन् । स्पृशन्दानाम्बुजं तस्य स्वस्तिमाञ्जग्मिवान्द्विज
... विस्मयो बाष्पगोचरः । मानसे भूमिपालस्य पौराणामपि पश्यताम्

...हूय ततो राजा फुल्लराजीवलोचनः । तमपृच्छद्द्विजं वाहादवतीर्य प्रणम्य च ॥

राजोवाच ।

अलौकिकमिदं विप्र ! त्वयाऽऽश्चर्यचरितं महत् ।
कृतान्तकल्पादेतस्मात्कथं निर्भयतां गजात् ॥ २२ ॥
कमर्चयसि गीर्वाणं कं मन्त्रं जपसि प्रभो ! ।
का च सिद्धिस्तवाऽस्तीति द्विजन्मन्समुदीरय ॥ २३ ॥

द्विज उवाच ।

गीतायाः षोडशाध्यायश्लोकान्कतिचनाहम् । जपामि प्रत्यहं भूप! तेनैताः सर्वसिद्धयः ॥
...ति विहाय द्विरदं कौतूहलवशं नृपः । आजगाम द्विजन्मानमादाय निजमन्दिरम् ॥
...तं मुहूर्तमभ्यर्च्य तोषयित्वा द्विजोत्तमम् । सुवर्णलक्षमद्भ्यार्थ्य गीतामन्त्रमुपाददे ॥
...तायाः षोडशाध्यायश्लोकान्कतिपयानपि । समभ्यस्य ततो राजा तत्कारणसमुत्सुकः ॥
...थैकदा विनिर्गत्य वाहाल्यां सह सैनिकैः । तमेवामोचयद्राजा मत्तमायोधनाद्गजम् ॥
...म्यर्थमितिराश्वानि राज्यवर्गा समानयन् । नृपश्चापि विनिर्गत्य राजा गजस्याग्रेऽधितिष्ठतः ॥
...द्यापवन्द्रकल्पके मदपङ्क्तिनिष्ठुरम् । भाव्यमित्थविध्यामायुर्य स्वाद्धिनिवास्वनीः ॥
...दोऽपिगुणादिन्दुः कान्तस्तपादिप धार्मिकः । साधु पश्यन्नस्य पदन्नाप्रोनिरगमद्भ्रमान् ॥
आगम्य नगरं राजा त्वभिषिच्य कुमारकम् ।
गीतायाः षोडशाध्यायादवाप परमां गतिम् ॥ ३८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतायाः षोडशा-
ध्यायमाहात्म्ये नाम नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥

एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

मालवभूपतिपुत्रभृत्यस्यमत्तगजमारणेनपुनर्गजप्राप्तिः

सप्तदशाध्यायजपप्रभावान्मुक्तिवर्णनम्

ईश्वर उवाच ।

षोडशाध्यायसामर्थ्यं कथितं शृणु साम्प्रतम् ।
स्पष्टं सप्तदशाध्यायमहिमाम्भोनिधिं शिवे ! ॥ १ ॥

खड्गबाहोः सुतस्यैव भृत्यो दुःशासनोऽभवत् । तं गजं धर्तुमागत्य गजात्प्राप्तो यमसद्म
तत्रासनानि बह्वात्मा गजयोनिमवाप्य च । गीतासप्तदशाध्यायं श्रुत्वा प्राप्तः परं पदम्

देव्युवाच ।

दुःशासनो गजत्वं च प्राप्य मुक्त इति श्रुतम् । तदेव वद कल्याण विस्तरेण मम प्रभो ।

ईश्वर उवाच ।

स्थितः कश्चन दुर्मेधा मण्डलीककुमारकैः । बहुमूल्यं पणं कृत्वा गजमारूढवांस्ततः ॥
गत्वा कतिपयान्येव पदानि जनवारितः । नाम्ना दुःशासनो मूढः प्रौढवाक्यमुदीरयन्
ततो निशम्य तद्वाक्यं क्रोधान्धः सिन्धुरोऽभवत् ।
न्यपतच्च स्खलत्पादः कम्पमानकुमारकैः ॥ ७ ॥

ततो निपतितं किञ्चिदुच्छ्वसन्तं गजोरुषा । ऊर्ध्वमुन्मूलयाञ्चक्रे कृतान्तकनिरङ्कुशः
गतासोरपि रोषेण तस्यास्थ्नां च गणं गजः ।
विकीर्णवान्पृथक्कृत्वा मत्तो दन्तावलस्ततः ॥ ९ ॥

ततः कालेन सम्प्रेत्य गजयोनिमवाप सः । महान्तं कालमनयत्सिंहलद्वीपभूपतेः ॥१०
मैत्री गरीयसी सार्द्धं खड्गबाहुमहीभुजा । ततोऽयं जलमार्गेण प्रापितो वारणोत्तमः ॥
जयदेवेन खड्गबाहोः प्रीत्या नीतो महीभुजा ।
जातिं स्मरन्स्वकीयां स पश्यन्पूर्वसहोदरान् ॥ १२ ॥

दुःखेन महतास्तोकान्दिवसानत्यवाहयत । उवास खड्गबाहोश्च गृहे तूष्णीमनिर्दिशन् ॥
स कदाचित्तु सन्तुष्टः समस्याश्लोकपूरणे । कस्मैचित्कवये प्रादात्तमुपायनहस्तिनम् ॥
तेन तेन कविना रोगोपद्रवभीरुणा । मालवक्षोणिपालस्य विक्रीतश्चैन्यकुञ्जरः ॥१५॥
कियत्यपि गते काले पाल्यमानोऽपि यत्नतः । मुमूर्षुरभवत्तत्र कुञ्जरो दुर्जरज्वरः ॥१६
न जिघ्रति पयः शीतं नादत्ते कवलं गजः । स्वपित्यपि न सौख्येन मुञ्चत्यश्रूणि केवलम्

ततो हस्तिपकाख्यातं वृत्तान्तमवनीपतिः ।
आकर्ण्य स समायातो यत्राऽऽस्ते ज्वरितो गजः ॥ १८ ॥

स चाऽवलोक्य भूपालं जगद्विस्मयकारिणीम् । वाचमूचे गजः सत्यविसृष्टज्वरवेदनः
राजन्नशेषशास्त्रज्ञ ! राजनीतिपयोनिधे ! । निर्जितारातिसङ्घात मुरारिचरणप्रिय ! ॥२०
किमौषधैरलं वैद्यैः किं ध्यानैः किं नु जापकैः । गीतासप्तदशाध्यायजापकं द्विजमानय
तेनाऽयमामको रोगः शाम्यत्यत्र न संशयः । यथादिष्टं गजेनाऽसौ तथाचक्रे नराधिपः
ततो गजत्वमुत्सृज्य मुक्तो दुःशासनोऽभवत् । तेन विप्रेणाऽभिमन्त्र्य जले क्षिप्ते तदुत्तमे
अथ दिव्यं समारूढं विमानमवनीपतिः । तं दुःशासनमद्राक्षीत्पाकशासनतेजसम् ॥

राजोवाच ।

किञ्जातीयः किमात्मा त्वं किं वृत्तइति मे वद ।
केन वा कर्मणा जातो गजः कथमिहागतः ॥ २५ ॥
पृष्टो राज्ञा विमुक्तोऽसौ विमानस्थः स्थिराक्षरम् ।
वृत्तं यथा यदावर्णी निजं दुःशासनः क्रमात् ॥ २६ ॥

गीतासप्तदशाध्यायं जपन्मालवभूपतिः । नरवर्माऽभवन्मुक्तः कालेनाऽल्पीयसा ततः
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे गीतासप्तदशाध्यायमाहात्म्ये एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९१ ॥

द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

गीताष्टादशाध्यायैकश्लोकपञ्चकजापकस्येन्द्रपदप्राप्तिपुरःसरमष्टादशाध्यायमाहात्म्यवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

उक्तस्तादशाध्यायगौरवं भवता शिव ! स त्वमष्टादशाध्यायमहिमानमुदीरय ॥ १ ॥

ईश्वर उवाच ।

आकर्णय चिदानन्दनिष्पादि निगमोत्तरम् । पुण्यमष्टादशाध्यायमाहात्म्यं गिरिनन्दिनि
समस्तशास्त्रसर्वस्वं श्रोत्रप्राप्तं रसायनम् । संसारयातनाजालविदारणपरायणम् ॥ २
परं रहस्यं सिद्धानामविद्योन्मूलनक्षमम् । चैतन्यं कैटभारातेरग्रगण्यं परं पदम् ॥ ३ ॥
विवेकवल्लरीमूलं कामक्रोधमलापहम् । पुरन्दरादिगीर्वाणचित्तविश्रामकारकम् ॥ ४ ॥
सनकादिमहायोगिमनोरञ्जनकारणम् । पाठमात्रपराभूतकालकिङ्करगर्जितम् ॥ ६ ॥
अष्टोत्तरशतव्याधिमूलोन्मूलनकारकम् । नातःपरतरं किञ्चिद्रहस्यं हंसगामिनि ! ॥ ७ ॥
उपतापत्रयहरं महापातकनाशनम् । यथाकालेष्वहं नित्यो यथा पशुषु कामधुक् ॥ ८ ॥

यथा व्यासो मुनीन्द्रेषु व्यासेषु ब्रह्मवित्तमः ।
यथा दिवौकसां शक्रो गुरुः शक्राद्यथा परः ॥ ९ ॥

यथा रसानां पीयूषमुत्तमं त्रिदिवेष्विदम् । यथा गिरीणां कैलासो यथा चेन्द्रो दिवौकसाम्
तीर्थानां पुष्करं तीर्थं यथा पुष्पेषु पङ्कजम् । पतिव्रतासु नारीषु यथा लोकेऽप्यरुन्धती
यथा मणिष्वयस्कान्तो यथोद्यानेषु नन्दनम् । यथा रुद्रेषु सर्वेषु वीरभद्रो ममाऽनुगः ॥
यथा दानेषु सुदानं यथा सिन्धुषु गौतमी । यथा लोके हरिक्षेत्रं प्रशस्तं धर्मकर्मसु ॥
तथैवाष्टादशाध्यायमाहात्म्यं भुवनोत्तमम् । तदाख्यानमिदं पुण्यं मत्त आकर्णयाङ्गने!
यदाकर्णनमात्रेण जन्तुः पापैः प्रमुच्यते । अस्ति मेरुगिरेः शृङ्गे पुरी रम्याऽमरावती॥
पुरा मम विनोदाय निर्मिता विश्वकर्मणा । निरन्तरं गुणयुता कोटिगीर्वाणसेविता ॥

ःपुञ्जवती साक्षाद्ब्रह्मविद्येव विश्रुता । चिन्तामणिशिलाबद्धाः प्रासादा यत्र कामदाः
न्ति मेरुशिखरे चतुर्मुखपुरावधि । यत्र कल्पद्रुमच्छाया सुखासीना पुलोमजा ॥

शृणोति श्यामलागीभिर्गीतं गन्धर्वयोषिताम् ।
यत्राऽऽस्ते सबलारातिर्दैत्यैश्च दलितायुधाम् ॥ १६ ॥

यानां रक्तकल्लोलैः स्वर्धुनीशोणतां गता । पुरातनसुधास्वादु स्मारंस्मारं दिवौकसः
यन्ति यत्र क्षुत्क्षामाः कलांप्रत्यहमैन्दवीम् । तस्यां कैवल्यकल्पायामासीत्पूर्वं शतक्रतुः
चीसमन्वित श्रीमान्सर्वगीर्वाणसेवितः । स कदाचित्सुखासीनो विष्णुदूतैरधिष्ठितम्
हस्त्रनेत्रमायान्तमपश्यत्पुरुषं परम् । ततस्तदीयतेजोभिरभिभूतः पुरन्दरः ॥ २३ ॥
णिसिंहासनात्तूर्णं पतितः स्थानमण्डपे । सिंहासनात्प्रयातस्य ततस्तस्य हरेर्भटाः ॥
र्वाणगणसाम्राज्यपट्टबन्धं वितेनिरे । अथ तस्याऽभिषिक्तस्य महेन्द्रस्य पुलोमजा॥

वामाङ्कमारोहाऽऽशु दिव्यदुन्दुभिनि स्वनै. ।
अथ त्रिदिवसंगीतगीर्वाणाः प्रमदान्विताः ॥ २६ ॥

गुग नीराजयामासुर्दिव्यरत्नै. सुरस्त्रियः । ततो वै ऋषयो वेदैराशीर्वादांस्तदा ददु
म्भाया ननृतुस्तस्य पुरस्तादप्सरोगणाः । गन्धर्वललितालापाश्रगुर्मङ्गलकौतुकम्
यं नूतनमिन्द्रं तु जुष्टं बहुभिरुत्सवै । चिना शतक्रतुं दृष्ट्वा शक्रो विस्मयमाययौ ।
मया विहितामार्गे तडागा न विनिर्मिताः । न रोपिता महावृक्षाः पान्थविश्रान्तिकारका
न कदाचिदहो दृष्टो देवस्त्रिपुरभैरवः । निधिवासे स्थिता देवी पूजिता न मदालसा ।
मिघट्टस्थितः शार्ङ्गधरो नैव निरीक्षितः । न कृतं विरजे स्नानं नैव काशीं पुरीं गतः ।
न देववाटिकावासी दृष्टो नरहरिः स्वयम् । परण्डविष्णुर्दृश्यो न जातु परिशीलितः
रेणुका नेक्षिता जातु मातापुरनिवासिनी । न भक्त्या पूजिता देवी दानापुरनिवासिनं

न भक्त्या त्रिपुरे दृष्टस्त्रिलिङ्गस्त्र्यम्बकः स्वयम् ।
न शार्दूलतडागस्थो वीक्षितः सोमनाथकः ॥ ३५ ॥

वैयापुरस्थितो देवो घुश्णेशो न वीक्षितः । नागदन्तपुरे स्यातो नागनाथो न वीक्षित
पर्णग्रामस्थितो दृष्टो न महानन्दनेश्वरः । न तुङ्गभद्रातीरस्थो दृष्टो हरिहरः स्वयम् ।

न गेङ्कटाद्रिनिलयः श्रीनिवासः सुलक्षितः । कावेरीकपिलातीरे श्रीरङ्गो नैव वीक्षितः

श्रीनारायणनामाः क्षेत्रराः कागमाराम सेविताः ।

अभक्त्यैन दीर्शिताः प्राणिनो नैव पूजिताः ॥ ३१ ॥

मार्गी मार्गी कृता क्वापि निर्जले नोदकप्रपा । न गौतम्यां कृतं स्नानं न दृष्टो हरिकेश्वर

कृष्णावेण्यां च न कृतं स्नानं कल्याणे पुरीं । दृष्टं नो भृगण्डमपि कचयोनैव पूजिताः

न तीर्थेषु कृतं सत्रं न ग्रामेषु कृता मगराः ॥ ४२ ॥

पुष्करिण्यो न विहिता मध्ये मार्गे वहूदकाः ।

न प्रासादाः कृताः कोऽपि ब्रह्मविष्णुपिनाकिनाम् ॥ ४३ ॥

न जातुचिद्भयाक्रान्ता रक्षिताः शरणागताः । कथमेकेन पुण्येन देवदत्तमिहार्जितम् ॥

इति चिन्ताकुलो भूत्वा हरिं प्रष्टुं पुरन्दरः । ययौ सम्भ्रमं विभ्रः क्षीराकूपारगह्वरम् ॥

तत्र प्रविश्य गोविन्दं कृतनिद्रं नतैः स्तवैः । अकस्मान्निजसाम्राज्यभ्रंशदुःखमुवाच ह

इन्द्र उवाच ।

रमाकान्त भवत्प्रीत्यै कृतं क्रतुशतं पुरा । तेन पुण्येन सम्प्राप्तं मया पौरन्दरं पदम् ॥

इदानीं नूतनः कोऽपि जातो दिवि पुरन्दरः । न तेन धर्मोविहितो न तेन क्रतवः कृताः

मम सिंहासनं दिव्यं कथमाक्रान्तमच्युत ! ॥ ४६ ॥

महादेव उवाच ।

इत्येवं वदतस्तस्य श्रुत्वा वाचं रमापतिः । उन्मीलितस्मिताक्षोऽसावुवाच मधुरस्वरः

श्रीभगवानुवाच ।

किं दानैरल्पफलदैः किं तपोभिः किमध्वरैः । वर्तमानः क्षितितले स मामप्रीणितवान्पुरा

इन्द्र उवाच ।

भगवन्कर्मणा केन स त्वां प्रीणितवान्द्विजः । यत्प्रीत्या भगवान्प्रादात्तस्मै पौरन्दरं पदम्

श्रीभगवानुवाच ।

जपत्यष्टादशाध्याये गीतानां श्लोकपञ्चकम् । यत्पुण्येन च सम्प्राप्तं तवसाम्राज्यमुत्तमम्

सर्वपुण्यशिरोरत्नभूतेन त्वं स्थिरो भव । इतिविष्णोर्वचः श्रुत्वा ज्ञात्वोपायं पुरन्दरः ॥

विप्रवेषधरो भूत्वा गतो गोदावरीतटम् । तत्राऽपश्यत्पुरं पुण्यं कालिकाग्राममुत्तमम्
यत्रकालेश्वरो देवो वर्त्तते कालमर्दनः । तत्र गोदावरीतीरे स्थितं परमधार्मिकम् ॥
अपश्यत्करुणावन्तं ब्राह्मणं वेदपारगम् । नित्यमष्टादशाध्यायं जपन्तं दान्तचेतसम् ॥
ततस्तच्चरणद्वन्द्वे लुठित्वा परया मुदा । तत्त्वमष्टादशाध्यायमवक्त्रेन शिक्षितम् ॥५८॥

अथ पुण्येन तेनाऽसौ विष्णोः सायुज्यमाययौ ।
हित्वा पुरन्दरादीनां देवानां पदमल्पकम् ॥ ५९ ॥

ज्ञात्वाऽतीव मुदा युक्तो वैकुण्ठमगमत्पुरम् । अतएव परं तत्त्वं मुनीनामिदमुत्तमम् ॥
दिव्यमष्टादशाध्यायमाहात्म्यं कथितं मया । यस्य श्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
इत्येवं गीतामाहात्म्यं कथितंपापनाशनम् । पुण्यं पवित्रमायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत्

य. शृणोति महाभागे ! श्रद्धया संयुत. पुमान् ।
सर्वयज्ञफलं प्राप्य विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ ६३ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे सतीश्वरसम्वादे गीताष्टादशाध्यायमाहात्म्ये द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९२ ॥

त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

सतीश्वरसम्वादे सूतशौनकसम्वादमुखेनश्रीमद्भागवतमाहात्म्यवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

देवदेवमहादेव सर्वज्ञ सकलार्थद । कृपां मयि परां कृत्वा यत्पृच्छे तद्वदस्व मे ॥१॥
श्रुतं च गीतामाहात्म्यं महाश्चर्यकथायुतम् । तेन मे भक्तिरुत्पन्नाश्रोतुंकृष्णकथांपराम्
पुराणेषु तु सर्वेषु श्रीमद्भागवतम्परम् । यत्र प्रतिपदं कृष्णो गीयते बहुधर्षिभिः ॥३॥
तन्माहात्म्यं यथा तत्त्वं सेतिहासं वदाऽधुना ॥ ४ ॥

ऋषिर उवाच ।

नैमिषे सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम् । कथामृतरसास्वादकुशलः शौनकोऽब्रवीत्

शौनक उवाच ।

अज्ञानध्वान्तविध्वंसि कोटिजन्माऽघनाशनम् ।
श्रीमद्भागवताख्यानं सूताऽऽख्याहि रसायनम् ॥ १ ॥

भक्तिज्ञानविरागाप्तो विवेको वर्द्धते कथम् । मायामोहनिरासश्च वैष्णवैः क्रियते कथम्
इह घोरे कलौ प्रायो जीवश्चाऽसुरतां गतः । क्लेशाक्रान्तस्य तस्याऽथ शोधने किं परायणम्
श्रेयसां यद्भवेच्छ्रेयः पावनानां च पावनम् । कृष्णप्राप्तिकरं यच्च साधनं तद्वदाऽधुना॥
चिन्तामणि लोकसुखं सुरेन्द्रास्पदसम्पदम् । प्रयच्छति गुरुः प्रीतो वैकुण्ठंयातिदुर्लभम्

सूत उवाच ।

प्रीतोऽहं ते द्विजश्रेष्ठ कथयिष्ये यथाश्रुतम् । सारात्सारतरं यच्च संसारभयनाशनम्॥
भक्तिप्रवर्द्धकं यच्च कृष्णसंतुष्टिहेतुकम् । तन्मे कथयतः साधो ! सावधानतया शृणु॥
कालव्यालमुखाव्लीढजगत्त्राणविधायकम् । श्रीमद्भागवतंशास्त्रं कलौकृष्णेनभाषितम्
एतस्मादपरं किंचिन्मनःशुद्धिकरं न हि । जन्मान्तरकृतैः पुण्यैर्लभ्यतेसाधुभिस्तुतत्

राज्ञः परीक्षितो मोक्षं ज्ञात्वा कमलसम्भवः ।
तोलयामास शास्त्राणि पुराणानि महान्ति च ॥ १५ ॥

श्रीमद्भागवतं तत्र गरीयो भुवि संगतम् । श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभा ॥
इति सञ्चिन्त्य बहुशो मुनयः साधवोऽमलाः । मेनिरे भगवद्रूपं श्रीमद्भागवतं क्षितौ ॥
पठनाच्छ्रवणाद्यस्य नरो याति हरेःपदम् । वर्षेण श्रवणं तस्य बहुसौख्यप्रदायकम्॥
मासेन भक्तिमाहात्म्यं लभते द्विजसत्तम !॥ सप्ताहेनश्रुतं च(चे)त्तत्सर्वथा मुक्तिदायकम्
किं बहूक्तेन वै साधो श्रीमद्भागवतामृतम् । नित्यंसद्भिःप्रपातव्यं कृष्णलीलाप्रकाशकम्
सनकाद्यैः पुरा प्रोक्तं नारदाय दयापरैः । ब्रह्मणः श्रुतपूर्वाय सप्ताहश्रवणे विधिः ॥

शौनक उवाच ।

पितुर्लब्ध्वा वरं ज्ञानं श्रीमद्भागवताभिधम् । नारदो लोकतत्त्वज्ञः सर्वदा ह्यटते महीम्

कुत्र तैः संगमोजातो नारदस्य महात्मभिः । श्रुतो देवर्षिणा यत्र सप्ताहश्रवणे विधिः

सूत उवाच ।

अत्र ते वर्णयिष्यामि भक्तियुक्तं कथानकम् । यत्पुरा ब्रह्मरातेन मह्यं प्रोक्तं दयालुना
एकदा तु विशालायामुपविष्टमधोमुखम् । नारदं सनकाद्यास्ते ददृशुर्दीनमानसम् ॥
तं दृष्ट्वा चिन्तयानं तु देवर्षिभ्रातरंस्वकम् । पप्रच्छुर्विस्मयाविष्टा मुनयस्तत्त्वचिन्तकाः

कुमारा ऊचुः ।

किं त्वं चिन्तयसे ब्रह्मन्नतिदीनइवाऽऽतुरः । चेत्थं मुक्तसङ्गस्य नोचितं वद कारणम्

नारद उवाच ।

अहं पृथ्व्यां समायातो ज्ञात्वा सर्वोत्तमोत्तमाम् ।
तीर्थैर्नानाविधैर्युक्तां पुण्यदैः पुण्यरूपिणीम् ॥ २८ ॥

पुष्करे च प्रयागे च काश्यां गोदावरीतटे । हरिक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे श्रीरङ्गे सेतुबन्धने ॥२९
एतेष्वन्येषु तीर्थेषु भ्रममाण इतस्ततः । नापश्यं कुत्रचिच्छर्म मनःसन्तोषकारकम् ॥
कलिना धर्ममित्रेण धरेयं बाधिताऽधुना । सत्यं शौचं दया दानं नास्तिकुत्रापि भूतले
उदरम्भरयो लोका वराकाः कूटसाक्षिणः । मन्दाः सुमन्दमतयो महापाखण्डसंश्रयाः
स्त्रीप्रधाना गृहस्थाश्चवर्णिनोव्रतवर्जिताः । वानप्रस्थाःपुरावासान्यासिनोभोगतत्पराः
कन्याविक्रयिणोलोभात्कुविकर्मपरायणाः । भ्रष्टाचारादभिमतश्चस्वेच्छाचारनिदर्शिनः
आश्रमाय वनैरुद्धास्तीर्थानि सरितो ह्रदाः । देवतायतनान्यत्र दुष्टैरुच्छेदितानि च ॥

योगी सिद्धोऽथवा ज्ञानी सत्क्रियोऽत्र न दृश्यते ।
कलिदावानलेनाऽऽद्य साधनं भस्मतां गतम् ॥ ३६ ॥

अट्टशूला जनपदाः शिवशूला द्विजातयः । कामिन्यः केशशूलिन्यो दृश्यन्ते भुवि सर्वतः
एकदाऽहमनुप्राप्तो यमुनायास्तटं शुभम् । दृष्टं वृन्दावनं तत्र यत्र लीला हरेर्भूत् ॥
तत्र यथाद्भुतं दृष्टं श्रूयतां तन्मुनीश्वराः ! एका तु तरुणी तत्र निषण्णा खिन्नमानसा
द्वौ वृद्धौ पतितौ पार्श्वे निःश्वसन्तावचेतनौ । शुश्रूषन्ती प्रबोधन्ती रुदती च तयोः पुरः
दशदिक्षु निरीक्षन्ती रक्षितारमिवात्मनः । वीक्ष्यमाना वधूभिर्बोध्यमाना मुहुर्मुहुः

दृष्ट्वा दूरादगमं चाऽहं कौतुकेन तदन्तिकम्। मां दृष्ट्वोत्थाय सा बाला वचनं चेदमब्रवीत्

बालोवाच।

भोः साधोऽत्र क्षणं तिष्ठ मम चिन्तामपाकुरु। पुंसां न दर्शनं भद्र! सर्वाघौघनिवारणम्
पुण्येन महतैनैव दर्शनं तव जायते। अतो मे मानसं दुःखं छेत्तुमर्हसि मानद॥ ४४॥

नारद उवाच।

एवमुक्तस्तया चाऽहं कृपया स्निग्धमानसः। अपृच्छं तां वरारोहां कौतुकेन समाकुलः

का त्वमेतौ च कौ भद्रे काश्चेमाः पद्मलोचनाः।
आख्याहि मत्पुरः सर्वं तव दुःखस्य कारणम्॥ ४६॥

इतिपृष्टा मया सा तु बालादुःखितमानसा। प्रोवाचनिखिलंदुःखमात्मनोदुःखकारणम्

बालोवाच।

अहं भक्तिरितिख्याता एतौ मे तनयौ धरौ। ज्ञानवैराग्यनामानौ कालयोगेन जर्जरौ॥
गङ्गाद्याः सरितश्चेमा मम सेवार्थमागताः। एताभिः सेवितानित्यं सत्कारेणापिनारद
न च श्रेयोलभेरिकञ्चिल्क्षीणाहं सर्वतो मुने। मम पूर्वं तु वृत्तान्तं शृणु ब्राह्मणसत्तम
येनाऽहं दुःखिताजाता न लभेशर्मकुत्रचित्। उत्पन्ना द्रविडे चाहं कर्णाटे वृद्धिमागता
स्थिताकिञ्चिन्महाराष्ट्रे गुर्जरे जीर्णतांगता। तत्र घोरकलेर्योगात्पाखण्डैःखण्डिताङ्गका
दुर्बलाऽहं चिरं जाता पुत्राभ्यां सह सङ्गता। वृन्दावनमिदं प्राता दैवयोगेन नारद!॥
जाताऽहं तु पुनर्बाला नवीनेव सुरूपिणी। इमौ तु शयितावत्र सुतौ मे क्लिष्टमानसौ

अतिवृद्धौ परित्यज्य गन्तुं नाऽहं क्षमाऽधुना।
अहं बाला कथं जाता सुतौ मे जरठौ कुतः॥ ५५॥

त्रयाणामेकभावानां वैपरीत्यं कुतोऽभवत्। घटते जरठा माता बालकौ तनयाविति
अतःशोचामिचाऽऽत्मानंविस्मयाविष्टमानसा। यदित्थं वेत्सिधर्मज्ञ कृपालोदीनपालक
वद सर्वं यथातत्त्वं कारणं चाऽत्र यद्भवेत्। एवं पृष्टस्तया चाऽहं क्षणंचैव विमृश्यतु
अवोचम्भक्तिमाभाष्य क्लिष्टां कालेन भूयसा। ज्ञानेनाऽहं प्रपश्यामि वृत्तं सर्वंतवाऽनघे
मा विषादं कुरुप्राज्ञे हरिः शन्ते करिष्यति। सर्वसत्त्वहरो यस्ते युगोऽयं दारुणः कलिः

लुप्तोऽनेनसदाचारो योगमार्गस्तपांसि च । जनाश्चाद्यासुरायन्ते शाठ्यदुष्कृतकारिणः
सन्तो ह्यस्मिन्नुदुःखार्ता असन्तो हृष्टमानसाः ।
दृश्यते धीरचित्तस्तु पण्डितोऽपि न कोऽपि च ॥ ६२ ॥
अस्पृश्यानवलोक्येयं दुष्भाराकुला धरा । अब्दे अब्दे क्रमतो जातोमङ्गलं हीयतेऽन्वहम्
न त्वां तव सुतौ चैमौ कोऽपि पश्यति भामिनि! ।
यूयं तु रागबहुलैस्त्यक्ता जर्जरतां गताः ॥ ६४ ॥
वृन्दावनस्य सयोगादुबालात्वमभवः पुनः । धन्यं वृन्दावनं चेदं भक्तिर्यत्राऽभवत्सदा
अत्रेमौ ग्राहकाभावान्नजीर्णत्वं नचाऽऽगतौ । किञ्चिदात्मसुखेनेह प्रसुप्ताविति लक्ष्यते
भक्तिरुवाच ।
कथं परीक्षिता राज्ञा स्थापितोऽत्र शुचिःकलिः । दयापरेणहरिणाद्यधर्मः किमुपेक्षिता
एमं मे संशयं छिन्धि त्वद्वाचा सुखिताऽस्म्यहम् ।
तस्या वचः समाकर्ण्य भूयोऽहमवदं द्विजाः ! ॥ ६८ ॥
यदि पृष्टं त्वया बाले प्रेमतः श्रवणं कुरु । यदा मुकुन्दो भगवान्क्ष्मां त्यक्त्वास्वपदंगतः
कलिस्तद्दिनमारभ्य प्रवृत्तः सत्यबाधकः । दृष्टो दिग्विजये राज्ञा दीनवच्छरणं गतः ॥
न हन्तोऽस्य गुणग्रासर्वसाधारणं त्विदम् । यत्फलंतपसा नैति न योगेन समाधिना
तत्फलं लभते धीमान्कलौ केशवकीर्तनात् । एताद‍ृशं कलिं दृष्ट्वा सारात्सारफलप्रदम्
विष्णुरातः स्थापितवान्कलिजानां हिताय च ।
कुकर्माचरणात्सारः सर्वतो निर्गतोऽधुना ॥ ७१ ॥
पदार्थाः संस्थिता भूमौ बीजहीनास्तुषा यथा । विप्रैर्भागवती वार्ता गेहे गेहे जने जने
कारिताधनलोभेन कथासारस्ततो गतः । अत्युग्रभूरिकर्माणो नास्तिकारौरवाजना
तिष्ठन्ति सर्वतीर्थेषु तीर्थसारस्ततो गतः । कामक्रोधमहालोभतृष्णाव्याकुलचेतसः ॥
समारभन्ते कर्माणि कर्मसारस्ततो गतः । मतसंधातयाद्यौमाद्भ्रात्यातपर्डसंश्रयात्
शास्त्रानभ्यसनाच्चैव ध्यानयोगफलं गतम् । पण्डितास्ते कलत्रेषु रमन्ते महिषाइव॥
पुत्रोत्पादनदक्षाश्च न दक्षा मुक्तिसाधने । न हि वैष्णवता कुत्र संप्रदायपुरःसरा॥७६

दैवं विना [illegible] सर्वं [illegible] । सर्वं तु पुरुषार्थोऽस्ति [illegible]

[illegible] पुत्रौ [illegible] ।
एवं मनोरथं मनसं श्रुत्वा सा [illegible] ॥
उवाच वचनं भूयो मां प्रति द्विजोत्तमाः ॥ ८१ ॥

भक्तिरुवाच ।

देवर्षे त्वं तु धन्योऽसि मद्भाग्येन समागतः । साधूनां दर्शनं लोके सर्वसिद्धि[illegible]
[illegible] मुनेऽधुना । सर्वांशस्तत्र [illegible]

भजनदर्शितमायो यस्य मायाधवस्ते वचनरचनमेकं केवलं चाकल[illegible]
ध्रुवपदमुपयातो यत्कृपातो ध्रुवो वै सकलकुशलपात्रं ब्रह्मपुत्रं नतास्मि[illegible]

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायामुत्तरे खण्डे भागवतमाहा[illegible]
त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९३ ॥

चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः

ज्ञानवैराग्यसहितांक्षीणांभक्तिम्प्रतिप्रबोधनवाक्यमुखेननारदद्वारासनकादि-दत्तवरेणभक्तिसंस्थापनवर्णनम्

सूत उवाच ।

एवं संप्रार्थितो विप्रास्तया भक्तयाऽतिदीनया । पुनश्चाकथयद्धैतच्छृणुध्वं दयाल[illegible]

नारद उवाच ।

मा खिदस्वं वृथा बाले! समाधाय मनो हृदि ।
श्रीकृष्णचरणाम्भोजं स्मर सौख्यं लभिष्यसे ॥ २ ॥
द्रौपदी च परित्राता येन कौरवकश्मलात् ।

पालिता गोपसुन्दर्यः स कृष्णः क्वाऽपि नो गतः ॥ ३ ॥

[त्व]ंतुभक्तिः प्रियातस्यसततंप्राणतोऽधिका । त्वयाहूतस्तु भगवान्याति नीचगृहेष्वपि

[मु]क्त्यादित्रियुगेबोधो विरागोमुक्तिसाधकौ । कलौतु केवलाभक्तिर्ब्रह्मसायुज्यकारिणी

[इ]ति निश्चित्यचिद्रूपी स्वकाद्रूपात्त्वां ससर्ज ह । परमानन्दचिन्मूर्तिः स्वप्रियां प्रीतमानसः

वध्वाऽञ्जलिं त्वया पृष्टः किंकरोमीति वै हरिः ।

त्वां तदाऽऽज्ञापयत्कृष्णो मद्भक्तान्पोषयेति च ॥ ७ ॥

अङ्गीकृतं त्वया तद्वै प्रसन्नोऽभूद्धरिस्तदा । मुक्तिं दासीं ददौ तुभ्यं ज्ञानवैराग्यकाविमौ

भक्तानां पोषणं नित्यं वैकुण्ठस्था करोषि च ।

भूमौ च भक्तपोषायच्छायारूपं समाश्रिता ॥ ६ ॥

विमुक्तिज्ञानवैराग्यैः सहचैवाऽऽगताऽत्रहि । कृतादिद्वापरान्ते हि काले[र्मु]क्तिर्मुदान्विता

कलौ तु संक्षयं प्राप्ता पाषण्डामयपीडिता । त्वदाज्ञया गता शीघ्रं वैकुण्ठे पुनरेव सा

स्मृतमात्रा त्वयाऽद्यापि मुक्तिरायाति सत्वरम् ।

पुत्रीकृत्य त्वयेमौ च स्वपार्श्वे परिरक्षितौ ॥ १२ ॥

उपेक्षात कलौमन्दवृद्धौजातौसुतौ तव । तथापि चिन्तां मुञ्च त्वमुपायं चिन्तयाम्यहम्

कलिना सदृशः कोऽपि युगो नास्ति वरानने ! ।

तस्मिंस्त्वां स्थापयिष्यामि गेहे गेहे जने जने ॥ १४ ॥

अन्यधर्मांस्तिरस्कृत्य पुरस्कृत्य महोत्सवान् । यदि प्रवर्त्तये न त्वां तदादासो हरेर्नहि

त्वदन्विताश्च ये जीवा भविष्यन्ति कलाविह ।

पापिनोऽपि गमिष्यन्ति निर्भया हरिमन्दिरम् ॥ १६ ॥

येषां चित्ते भवेद्भक्तिः सर्वदा प्रेमरूपिणी । न ते पश्यन्ति कीनाशं स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः

नप्रेतो न पिशाचो वा राक्षसो वाऽसुरोऽपि च । भक्तियुक्तमनस्कानां स्पर्शने दर्शने प्रभुः

न तपोभिर्न वेदैश्च न ज्ञानेनाऽपि कर्मणा । हरिर्हि साध्यते भक्त्या प्रमाणंतत्र गोपिका

नृणां जन्मसहस्रेण भक्तिः सुकृतिनां भवेत् ।

कलौ भक्तिः कलौ भक्तिर्भक्त्या कृष्णः पुरः स्थितः ॥ २० ॥

कर्म [illegible]विशेषमिदैर्भवति । [illegible] मतो भौने [illegible]
[illegible] मात्र कर्मणः [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥

[illegible] ।

[illegible] कथा । [illegible] भाति [illegible]
आमूलाग्रं [illegible] । [illegible] यथा [illegible]
यथा [illegible] । [illegible] तु [illegible]
[illegible] । [illegible] तु सा [illegible]
श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं [illegible] हि । [illegible]
कृष्णेन ब्रह्मणे नाभिकञ्जस्थाय हरेव हि । [illegible] प्रतिमाते
तुभ्यं च ब्रह्मणा प्रोक्तं [illegible]निदर्शनम् । त्वयाऽपि व्यासदेवाय प्रोक्तं [illegible]
यदीयस्मरणात्सद्यो निर्विण्णो बादरायणः । चकार [illegible]
अत्र ते विस्मयः केन येन पृच्छेः पुनः पुनः । श्रीमद्भागवतं शास्त्रं क्षमं कृष्णानु[illegible]

सूत उवाच ।

एतन्निशम्य वचनं समुदाहृतं तु योगीश्वरैः सनकमुख्यतमैर्नमीश्यम् ।
भक्त्या विधूत्य चरणं च प्रणम्य मूर्ध्ना हृष्टोजगादजगदाधिनिवर्तकांस्तान्

नारद उवाच ।

सन्दर्शनं च भवतां विनिहन्त्यघौघं श्रेयस्तनोति भवदुःखदवार्दितानाम् ।
निःशेषशेषमुखगीतकथैकपानात्प्रेमप्रकाशनकृते शरणं गतो ऽस्मि ॥ ३४ ॥
पुण्योदयेन बहुजन्मसमर्जितेन सत्संगमो यदि भवेत्कृतिनो जनस्य ।
अज्ञानहेतुकृतमोहमहान्धकारो नश्येत्तदा ह्युदयमेति महाविवेकः ॥ ३५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे श्रीमद्भागवत-
माहात्म्ये चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८४ ॥

पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

कुमारगणामुपदेशमुखेननारदस्यभृग्वादिभिःकामदापुरेगमन, भागवतसप्ताहकरण, कुमारैःभक्तेःस्थानदानवर्णनम्

सूत उवाच ।

अथ देवऋषिस्तत्र कुमाराननुमान्य च । उवाच प्रणतो वाक्यं ज्ञानयज्ञकृतादरः ॥१॥

नारद उवाच ।

ज्ञानयज्ञंकरिष्यामि शुकशास्त्रकथोज्ज्वलम् । भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनार्थं प्रयत्नतः
यत्र कार्यो मया यज्ञः स्थानं तत्कथ्यतां द्विजाः । चत्वारोयज्ञवाहाश्च यूयमेव वृता मया
कियद्भिर्दिवसैः श्राव्या श्रीमद्भागवतीकथा । कोविधिस्तत्रकर्तव्यो ज्ञानयज्ञविशारदाः

कुमाराऊचुः ।

शृणु नारद वक्ष्यामस्तुभ्यंयत्कथानृणाम् । शृण्वतांपापराशिघ्नी भवेत्पुण्यविवर्द्धिनी
गङ्गाद्वारसमीपे तु कामदाख्यं पुरं महत् । स्वर्णधाम्नोत्तरे पुण्ये तटमानन्दनामकम् ॥
नानाऋषिगणैर्जुष्टं देवसिद्धनिषेवितम् । नानातरुलताकीर्णं स्वच्छकोमलवालुकम् ॥
रम्यमेकान्तदेशस्थं स्वर्णपङ्कजशोभितम् । यत्समीपस्थजीवानां क्षेत्रस्यैव प्रभावतः ॥
मिथः संस्निग्धचित्तानां वैरं चेतसि न स्थितम् ।
ज्ञानयज्ञस्त्वया तत्र कर्तव्यो हि प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
अपूर्वरसदात्री च कथा तत्र भविष्यति । वृन्दावनप्रतोलिस्थं जराजीर्णकलेवरम् ॥
सुतद्वयं पुरस्कृत्य भक्तिस्तत्राऽऽगमिष्यति । यत्र भागवतीयानां भक्तिस्तत्र सहात्मजा
कृष्णकीर्तिसुधां पीत्वा तरुणीव भविष्यति ॥ १२ ॥

सूत उवाच ।

एवमुक्त्वा कुमारास्ते नारदेन समं ततः । गङ्गाद्वारे समाजग्मुर्ज्ञानयज्ञाय सत्वराः ॥
यदा यातास्तटं ते तु गङ्गाया आर्यवर्य ! । तदा कोलाहलश्चासीद्भूर्लोकादिकसत्सु

श्रीमद्भागवतमाहात्म्यश्रवणार्थमतीविस्मिताः ।
भावं भावं समाजग्मुः प्रार्थिता नारदेन ते ॥ १९ ॥
भृगुर्वसिष्ठश्च्यवनश्च गौतमो मेधातिथिर्देवलदेवरातौ ।
रामस्तथा गाधिसुतश्च शाकलो मृकण्डुपुत्रात्रिजपिप्पलादाः ॥ २० ॥
योगेश्वरौ व्यासपराशरौ च शुकादयो भागवतप्रधानाः ।
शिष्यैरनेका बहुशास्त्रविज्ञाः कृष्णामृतास्वादरतैकतानाः ।
सर्वेऽप्यमी मुनिगणाः सहपुत्रशिष्याः स्वस्त्रीभिरायुः प्रणयेन युक्ताः ।

वेदान्तानि च वेदाश्च मन्त्रास्तन्त्राणि संहिताः । दशसप्तपुराणानि षट्शास्त्राणि
गङ्गाद्याः सरितस्तत्र पुष्करादिसरांसि च । क्षेत्राणि च दिशः सर्वा दण्डकादिवना
हिमाद्रयो नगास्तत्र देवगन्धर्वकिन्नराः । द्वीपाः समुद्रा दिक्पाला पातालस्थास्तथ
दीक्षायां नारदेनाऽथ दत्तमासनमुत्तमम् । कुमारा वन्दिताः सर्वै निषेदुः कृष्णत

वैष्णवाः सुविरक्ताश्च न्यासिनो ब्रह्मचारिणः ।
मुख्या ह्यग्रे स्थितास्तेषां पुरतो नारदः स्थितः ॥ २२ ॥

वामभागे मुनिगणा दक्षिणे च दिवौकसः । वेदोपनिषदोऽन्यत्र तीर्थानि च भूमौ
जयशब्दो नमःशब्दः शङ्खशब्दस्तथैव च । बभूवाऽऽकाशसंस्पर्शी घोषयन्विदिशं
विमानानि समारुह्य महता नाकवासिनः । कल्पवृक्षप्रसूनैश्च तां सभां समवा

सूत उवाच ।

एवं तेषु निविष्टेषु भृग्वादिषु यथार्हतः । श्रीभागवतमाहात्म्यमूचिरे नारदाय

कुमारा ऊचुः ।

शृणु नारद! वक्ष्यामि महिमानं महाद्भुतम् । श्रीमद्भागवताख्यस्य शास्त्रस्य विधिपूर्वं
सदा नरैः सुकृतिभिः सेव्या भागवती कथा । यस्याः श्रवणमात्रेण कृतार्थत्वं प्रया
ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशस्कन्धसंयुतः । परीक्षिच्छुकसम्वादः श्रीमद्भागवताभि
तावत्संसारचक्रेऽस्मिन्भ्रमत्यज्ञानमोहितः । यावत्कर्णगतं नोस्याच्छुकशास्त्रं जनस्
[illegible]बहुभिः शास्त्रैः पुराणैः संहितागमैः । यदि भागवतं पुम्भिर्नश्रुतं भक्तिभाव

भागवतस्याऽपि नित्यं भवति यद्गृहे । तद्गृहं तीर्थरूपं हि नृणां पापविनाशनम्
श्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च । भगवत्याः कथायाश्च कलांनार्हन्ति षोडशीम्
त्पापानि तिष्ठन्ति देहेऽस्मिन्मुनिपुङ्गव! । यावन्न श्रूयते सम्यक्छ्रीमद्भागवतं नरैः
गङ्गा न गया काशी प्रतिष्ठानं न पुष्करः । कथाया भागवत्याश्च समापुण्यफलेनच

श्लोकार्द्धं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।
पठस्व स्वमुखेनाऽपि यदीच्छसि भवक्षयम् ॥ ३६ ॥

ादिर्वेदमाता च पौरुषं सूक्तमेव च । त्रयीभागवतं चैव द्वादशाष्टाक्षरौ मनू ॥३७ ॥
दशात्मा प्रयागश्चकालसम्वत्सरात्मकः । ब्राह्मणाश्चाग्निहोत्रंचसुरभिर्द्वादशीतिथिः
रसी च वसन्तनुः पुरुषोत्तम एव च । एतेषां वस्तुतो नास्ति पृथग्भावो मुनीश्वर!
श्च भागवतं शास्त्रं व्याकुर्यादन्वहं द्विज । जन्मकोटिकृतं पापं तस्य नश्यति नारद
तं च पठितं ध्यातं श्रीमद्भागवतं नृभिः । ददातिमुक्तिं भक्तिंवातुल्यस्यान्योश्चसेवनम्
न्तकाले तु सम्प्राप्ते भयंत्यक्त्वासुदूरत । श्रीमद्भागवतंभक्त्याशृणुयात्सः समुक्तिभाक्
ोष्ठरयां च राकायां हेमसिंहसमन्वितम् । अलङ्कृत्य द्विजाग्र्याय श्रीमद्भागवतं ददेत्

भक्तियुक्तो विमानश्च मिताशी च जितेन्द्रियः ।
श्रुत्वाऽऽदितः स कृष्णस्य सायुज्यं लोकमाप्नुयात् ॥४४ ॥
आजन्ममात्रमपि येन शठेन चित्तं सम्यङ्नियम्य भुवि कृष्णकथा न पीता
चाण्डालवच्च पशुवद्वुधत! तेन नीतं मिथ्या स्वजन्मजननीभृशमर्दिना च ॥
येन श्रुतं भागवतं पुराणमाराधितो नो पुरुषः पुराणः ।
मुखे हुतं नैव धरामराणां तेषां वृथा जन्मगतं नराणाम् ॥ ४६ ॥
चित्तं न यस्य तु नरस्य हरेः कथायां सम्प्रीतये दुरितदुःखमसल्पमहाम् ।
धिक्तं नरं पशुसमं भुविभारभूतमेवं वदन्ति मुनयः किल पूर्वसिद्धाः ॥४७॥

दुर्लभैव कथा लोके श्रीमद्भागवतोद्भवा । कोटिजन्मसमुत्थेन पुण्येनैव तु लभ्यते ॥

तेन योगनिधे साधो! श्रोतव्या सात्त्वतीकथा ।
अन्वहं नियमो नास्ति दिनानां वस्तुतो द्विज! ॥ ४९ ॥

दम्भेन मासमर्धं वा गतोऽस्य श्रवणं मतम् । ततः कलौ त्रिदोषोऽहि विधिसमर्दितात्मक
मनसश्चाक्षपारोगात्पुंसां नैवाऽऽयुषः क्षयात् । कलेर्दोषवदुष्यात्र सप्ताहश्रवणं मतम्
मनसो नियमश्चैव नियमाचरणं तथा । कलौ सप्तदिनं श्रवणं ततो नियमकल्पना।
भक्त्या श्रवणे नित्यमायत्नायपि यत्फलम् । तत्फलं शुकदेवेन सप्ताहश्रवणे कृतम्।
यत्फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना । अनायासेन तत्सर्वं सप्ताहश्रवणाल्लभेत्
यज्ञाद्व्रतात्तपसो ध्यानाज्ज्ञानाच्चतीर्थतः । श्रीभागवतसप्ताहनियमो ह्युत्तमो मतः।

यदा कृष्णो भुवं त्यक्त्वा स्वपदं गन्तुमुद्यतः ।
तदाऽऽभाष्योद्धवो धीमान्गोविन्दं वाक्यमब्रवीत् ॥ ५६ ॥

उद्धव उवाच ।

भगवन्भवता सर्वं देवकार्यं प्रसाधितम् । अधुना गन्तुमिच्छुस्त्वं स्वं पदं नमनपरम्
अतश्चिन्ता ममोत्पन्नात्त्वद्वियोगभिया विभो । तामपाकुरु देवेश त्वामहं शरणं गतः॥

आगतोऽयं कलिर्घोरस्सर्वेऽप्यत्र जनाः खलाः ।
भविष्यन्ति ततो नाथ ! किं विधेयं तदाऽऽदिश ॥ ५९ ॥

इयं भारवती भूमिः शरणं कं प्रयास्यति । त्वदन्यो दृश्यते नाऽत्र त्रातास्या यदुनन्दन
अतोऽस्मासु दयांकृत्वा तिष्ठात्रैव दयानिधे!। साधूनां रक्षणायैव त्वमाविरभवः प्रभो
निर्गुणोऽपि निराकारः सच्चिदानन्दविग्रहः । त्वद्वियोगेन ते भक्ताःकथंस्थास्यन्तिभूतले

निर्गुणोपासने कष्टमतोऽस्मद्धितमाचर ॥ ६२ ॥

सूत उवाच ।

इत्युद्धववचः श्रुत्वा चिन्तयित्वा क्षणं हरिः । ददौ भागवतं तस्मै कृपया परया युतः
निजं तेजः समाधाय श्रीमद्भागवते द्विज ! । दत्त्वोद्धवाय भगवान्स्वकीयं पदमाविशत्
तेनेयं वाङ्मयी मूर्तिर्वर्तते श्रीहरेरिह । सेवनात्सततंचास्याः पापं नश्येन्नृणां क्षणात्॥
सप्ताहश्रवणं तेनकथितं सर्वतोऽधिकम् । श्रोतावक्ता प्रच्छकश्च यान्तिमन्मयतां द्विज!
दुःखदारिद्र्यदौर्भाग्यपापप्रक्षालनाय च । कामक्रोधजयार्थं च कलौ भागवतं क्षमम् ॥
[illegible] र्भया । कथं निवर्तते पुंसां श्रीमद्भागवतं विना॥

सूत उवाच ।

इत्येवमुक्त्वा माहात्म्यं श्रीमद्भागवतस्य ते । कथां भागवतीं दिव्यां प्रवक्तुमुपचक्रमुः ॥
वेदोपनिषदां सारे श्रीमद्भागवते द्विजैः । आरभ्यमाणे तत्रैव भक्तिराविरभूत्क्षणात् ॥

प्रेमान्विता चात्ततनुर्मुदान्विता सुतौ गृहीत्वा तरुणौ स्वदोर्भ्याम् ।
श्रीकृष्ण गोविन्द हरे मुरारे नाथेति नामानि मुहुर्वदन्ती ॥ ७१ ॥
तामागतां भागवतार्थभूषां सुचारुवेषां ददृशुः सदस्याः ।
व्यतर्कयंश्चापि कथं कुतोऽसौ कान्तेति सर्वेऽपि सुविस्मिताशाः ॥ ७२ ॥
ततः कुमारा जगदुस्तदार्थां कथार्थतो निष्पतिताऽधुनेयम् ।
एवं गिरः सा ससुता निशम्य जगाद नम्राब्जभुवः कुमारान् ॥ ७३ ॥

भक्तिरुवाच ।

भवद्भिरद्यैव कृताऽस्मि पुष्टा कलौ प्रनष्टाऽपि कथारसेन ।
तिष्ठामि कुत्राऽहमभीष्टमाभ्यां महास्पदं मह्यमुपादिशध्वम् ॥ ७४ ॥

सूत उवाच ।

भक्तावचमाकर्ण्य विधेः कुमारा विचार्य सम्यक्प्रणिधाय चित्ते ।
ऊचुश्च भक्तिं भवरोगहर्त्रीं प्रेमैकदात्रीं हरिभक्तिभाजाम् ॥ ७५ ॥

कुमारा ऊचुः ।

भक्तेषु गोविन्दपरायणेषु माधुर्यवर्यां दीनदयापरेषु ।
मनो नियम्योत्कटसत्प्रवृत्तं तिष्ठैकतानं हरिपादपद्मे ॥ ७६ ॥
नष्टा हि दोषाः कलिजा इमे त्वां द्रष्टुं न शक्ताः प्रभवोऽपि लोके ।
कलौ त्वमेकैव जगद्धिताय भविष्यसे नारद ! संप्रणीता ॥ ७७ ॥
सकलभुवनमध्ये निर्धनास्तेऽपि धन्या निवसति हृदि येषां श्रीहरेर्भक्तिरेका ।
हरिरपि निजलोकं सर्वथातो विहाय प्रविशति हृदि तेषां भक्तिसूत्रनिबद्धः ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्र्यां संहितायामुत्तरे खण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥

षण्णवत्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीमद्भागवतमाहात्म्येगोकर्णवृत्तान्तवर्णनपुरःसरमात्मदेवस्यधुन्धुकारिपुत्र-द्वारापीडनंगोकर्णमान्त्यनेनवनंगत्वाऽऽत्मदेवस्यमुक्तिप्राप्तिवर्णनम्

सूत उवाच ।

थ वैष्णवचित्तेषु दृष्ट्वा भक्तिमलौकिकीम् । निजलोकं परित्यज्य भुवमभ्यगमद्धरिः
नमाली घनश्यामः पीतवासाः किरीटभृत् । काञ्चीकलापपर्यन्तोल्लसन्मकरकुण्डल
भङ्गललितश्चारुकौस्तुभेन विराजितः । कोटिमन्मथलावण्यो हरिचन्दनचर्चितः ॥
मानन्दचिन्मूर्तिर्मधुरो मुरलीधरः । आविवेश स्वभक्तानां हृदयान्यमलानि च ॥४॥

वैकुण्ठवासिनो ये च वैष्णवाः शान्तमानसाः ।
गूढरूपाः समायाताः श्रोतुकामा हरेः कथाः ॥५॥

। जयजयेत्युच्चैः शब्दोऽभूत्कम्बुशब्दयुक् । येनाऽमङ्गलमत्युग्रं कलिजं प्रलयं गतम्

तत्रस्थानां जनानां च दृष्ट्वा गेहात्मविस्मृतिम् ।
नारदोऽध्यात्मतत्त्वज्ञः कुमारान्प्रत्युवाच ह ॥ ७ ॥

नारद उवाच ।

अलौकिकोऽयं महिमा मुनीश्वराः सप्ताहजन्योऽद्य विलोकितो मया ॥८॥
मूढाः शठा ये पशुपक्षिणोऽपि तेऽतिप्रयान्त्येव गतिं परास्याम् ।
अतो नृलोके न तु शास्त्रमन्यच्चित्तस्य शुद्ध्यै विहितं पवित्रम् ॥ ९ ॥
अघौघविध्वंसि कृतार्थतावहं कलौ युगे दोषनिधौ कुमाराः ।
के के न शुध्यन्ति वदन्तु मह्यं सप्ताहयज्ञेन कथामयेन ॥ १० ॥
कृपालुभिर्लोकहितो भवद्भिः प्रकाशितः कोऽपि नवीनमार्गः ।

कुमाराऊचुः ।

ये मानवाः पापकृतः सुदुष्टाः सदा दुराचाररताः समत्सराः ।

क्रोधाग्निदग्धाः कुटिलाश्च कामिनः सप्ताहयज्ञेन हरिं भजन्ति ते ॥१२॥
सत्येन हीनाः पितृमातृदूषकास्तृष्णाकुलाश्चाश्रमवर्णबाह्याः ।
ये दाम्भिका जीवविहिंसकाश्च सप्ताहयज्ञेन हरिं भजन्ति ते ॥ १३ ॥
पञ्चोग्रपापाश्छलकारिणश्च क्रूराः पिशाचा इव निर्दयाश्च ।
ब्रह्मस्वपुष्टा व्यभिचारिणश्च सप्ताहयज्ञेन हरिं भजन्ति ते ॥१४॥
कायेन वाचा मनसाऽपि पातकं नित्यं प्रकुर्वन्ति शठा हठेन ये ।
नीचाः कृतघ्ना मलिना दुराशयाः सप्ताहयज्ञेन हरिं भजन्ति ते ॥१५॥

सूत उवाच ।

अथैवं तुष्टचित्तेऽथ नारदे देवपूजिते । प्रसन्नात्मा कुमाराश्च पुनरूचुश्च नारदम् ॥१६॥

कुमारा ऊचुः ।

अत्र ते कीर्तयिष्यामि इतिहासं पुरातनम् । यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः प्रजायते ॥
तुङ्गभद्रातटे पूर्वं पत्तने कोल्हाभिधे । वर्णाश्रमाचारयुते धनधान्यसमाकुले ॥ १८ ॥
आत्मदेव इति ख्यातस्तत्राऽऽसीत्सुद्विजसत्तम । वेदविद्याविधिप्राज्ञो नित्यकर्मपरायणः
तत्प्रिया धुन्धुली नाम नित्यं स्वार्थहिते रता ।
स्वभावचपलावचना काऽपि सुन्दरी सुकुलोद्भवा ॥ २० ॥
पूर्वकर्मविपाकेन प्रायशो बहुजल्पिनी । शूरा च गृहकृत्येषु क्रूरा च कलहप्रिया ॥२१॥
एवं निवसतोस्तत्र दम्पत्योर्निरपत्ययोः । धनिनान्तं यद्यपि पञ्चारब्धवंशसम्मितम् ॥
अथ तौ दुःखितौ जातौ निरपत्यौ गृहे स्थितौ ।
सन्तानोत्पत्तये ताभ्यां दत्तं काऽपि धनादिकम् ॥ २२ ॥
गोभूहिरण्यवासांसि ददात्यपि बहूनि च । न पुत्रो नापि दुहिता जायते पूर्वकर्मतः
ततश्चिन्तातु निर्विण्ण आत्मदेवो द्विजोत्तमः । गृहं त्यक्त्वा गतोऽरण्यमनपत्यत्वदुःखित
यत्र तत्र भ्रमन्प्राप्तो दूरतः क्लिष्टमानसः । मुहूर्तमात्रं विश्रान्तो दैवान्नातोऽन्नयासन्
जलं पीत्वा सरस्तस्मिंस्तटे स द्विजोत्तमः ।
दुःखाद्वार्तां समाश्रित्य तिष्ठन्नास नारद ! ॥ २३ ॥

अथ तत्र तदैवागात्कश्चित्सिद्धो भ्रमन्महीम् ।
जलं पीत्वा तडागे तु सोऽपि तत्रैव चाऽऽगतः ॥ २८ ॥

तं दृष्ट्वा स्थापितं शान्तमात्मदेव उदारधीः । सत्कृत्योत्थाय तत्पादौ जग्राहास्य गुरोरिव
उपविष्टौ ततस्तौ द्वौ कृतप्रश्नौ परस्परम् । सुस्निग्धमानसौ भूत्वा गुरुशिष्याविवाश्रमे
अथ तं स यतिर्दृष्ट्वा श्वसन्तं दुःखितान्तरम् । पप्रच्छ करुणासिन्धुरात्मदेवं पुरःस्थितम्

सिद्ध उवाच ।

का ते चिन्ता द्विजश्रेष्ठ! दुःखाय हृदि वर्तते । तां समाचक्ष्व धर्मज्ञ! परितापप्रदायिनीम्

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सिद्धस्य सुमहात्मनः ।
आत्मदेव उवाचाऽथ स्वस्य दुःखस्य कारणम् ॥ ३३ ॥

आत्मदेव उवाच ।

किं ब्रवीमि मुने दुःखं सञ्चितं पूर्वकर्मणाम् । मदीयाः पूर्वजास्तोयं कवोष्णमुपभुञ्जते
मद्दत्तं नैव गृह्णन्ति पितरो देवताबलिम् । तेन दुःखेन निर्विण्णः प्राणांस्त्यक्तुमिहाऽऽगतः

धिग्जीवितं प्रजाहीनं गृहं चैव धनं कुलम् ।
पाल्यते या मया धेनुः सा वन्ध्यात्वमेति ह ॥ ३६ ॥
यो मया रोपितो वृक्षःसोऽपि वन्ध्यत्वमागतः ।
निर्भाग्यस्याऽनपत्यस्य किमतो जीवितेन मे ॥ ३७ ॥

कुमारा ऊचुः ।

इत्युक्त्वा स रुरोदोच्चैस्तत्पुरो दुःखपीडितः । यदा तदा यतेश्चित्ते करुणाऽभूद्गरीयसी

ललाटाक्षरमालां च दृष्ट्वा ज्ञात्वा स योगवान् ।
आत्मदेवं द्विजं प्राज्ञः पुनरूचे सविस्तरम् ॥ ३९ ॥

सिद्ध उवाच ।

शृणु विप्र! मया तेऽद्य प्रारब्धमवलोकितम् । सप्तजन्मावधिप्राप्तिः पुत्रस्य न च दृश्यते
मुञ्चाऽऽग्रहं प्रजाहेतोर्बलिष्ठा कर्मणो गतिः । विवेकं तु समासाद्य सुखीभव महामते!
एवमुक्तं समाकर्ण्य सिद्धस्य द्विजसत्तमः । प्रजाशाबद्धचित्तस्तु सिद्धमाहाऽतिदुःखितः

विप्र उवाच ।

विवेकेन भवेत्किं मे पुत्रं देहि बलादपि । नो चेत्त्यजाम्यहं प्राणांस्त्वदग्रे शोकमूर्च्छितः
इति विप्राग्रहं दृष्ट्वा प्राब्रवीत्स तपोधनः । सन्ततेः सगरो दुःखमवापाङ्गः प्रजापतिः ॥
चित्रकेतुर्गतः कष्टं विधिलेखविमार्जनात् । अतस्त्वमपि धर्मज्ञ! यदि पुत्रं लभेरपि ॥
सुतेन न सुखीभूया दैवं हि बलवत्तरम् । इत्युक्त्वा द्विजवर्याय स सिद्धः साधुसम्मतः
ददावेकं फलं तस्मै प्राग्रहेण सुतार्थिने । इदं फलं मया तुभ्यं दत्तं पुत्राप्तये द्विज! ॥
भार्यायै देहि पुत्रस्ते भविष्यति न संशयः । सत्यं शौचं दयादानमेकभक्तं तु भोजनम्
वर्षावधि स्त्रिया कार्यं तेनशुद्धो भवेत्सुतः । एवमुक्त्वा ययौ योगी विप्रस्त्वगृहमागतः

दत्त्वा पत्न्यै फलं तत्तु सिद्धोक्तमवदच्च ह ।
अथ सा धुन्धुली क्रूरा स्वभावचापलोन्मुखा ॥ ७० ॥

वयस्यै प्राह तत्सर्वं पत्योक्तं सिद्धभाषितम् । यद्यहं भक्षये चेदंफलं सिद्धेनचार्पितम्
गर्भो मम भवेत्तर्हि कथं चाऽहं सहाम्यहम् । स्वल्पं भक्ष्यमशक्तिश्च गमने गृहकर्मणि
निर्वहश्चेदागतो गर्भो तदा मे मरणं भवेत् । प्रसूतौ दारुणं दुःखं सुकुमारी कथं सहे

मन्दायां मयि सर्वस्वं ननान्दा संहरेत्तदा ।
चिन्ता मे समनुप्राप्ता किं करोमि शुचिस्मिते! ॥ ७५ ॥

सा तद्वचनमाकर्ण्य स्नेहभङ्गभयाद्द्विज! । एवमेवेति तां प्राह प्रीत्या प्रहसितानना ॥
एवं कुतर्कयोगेन तत्फलं नैव भक्षितम् । पत्या पृष्टे फलं भुक्तं भुक्तं चेति तयेरितम् ॥
एकदा भगिनी तस्याः स्वेच्छया तद्गृहं गता । तदग्रे कथितं सर्वं चिन्तेयं महती हि मे
दुर्बला तेन दुःखेन ह्यनुजे करवाणि किम् । साब्रवीन्मम गर्भोऽस्ति तुभ्यं दास्ये प्रसूतितः
तावत्कालं सगर्भेव गुप्ता तिष्ठ गृहे सुखम् । तं बालं पोषयिष्यामि त्वद्गृहे नैवनिन्दिता

फलं धेनोः प्रयच्छाद्य परीक्षार्थं शुभानने! ।
इत्युक्त्वा सा ययौ गेहमात्मनो हृष्टमानसा ॥ ८० ॥
धुन्धुल्याऽपि यथोद्दिष्टं भगिन्या तथा कृतम् ।
अथ प्रसूय सा बालं धुन्धुल्यै प्राददाद्द्रुतम् ॥ ८१ ॥

सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

धुन्धुकारिवृत्तान्ते तस्य वेश्याभिर्धनलोभेन वधकरणं पिशाचत्वप्राप्तिश्च धुन्धुकारिदशाखेदखिन्नस्य गोकर्णस्य ब्राह्मणानां पुरो ज्ञापनं सूर्याज्ञया भागवतसप्ताहकरणे तस्य पिशाचत्वनिरासो गोलोकप्राप्तिश्च

कुमारा ऊचुः ।

पितर्येवं वनं प्राप्ते पश्चादागत्य नारद !। जननीं तर्जयामास धुन्धुकारी महाखलः ॥ सर्वथा त्वां हनिष्यामि नचेद्ब्रूया निधानकः क्व वित्तं तिष्ठति ब्रूहि मातरं प्रति नारद !।

सा तस्य वचनात्त्रस्ता रात्रौ दुःखितमानसा ।
निपत्य कूपे तु मृता लोकैर्शात्वा बहिष्कृता ॥ ३ ॥

गोकर्णस्तां तु निर्हृत्य द्विजैस्तज्ज्ञातियान्धवैः । तीर्थयात्रां ययौ प्राज्ञः समदुःखसुखो मुने धुन्धुकारी गृहे तिष्ठन्स्वैः पण्यवधूवृतः । अत्युग्रकर्माचारेण तत्पोषणविमूढधीः ॥ भूषणान्यभिलिप्सन्त्यस्तमूचुर्वारयोषितः । भोभोः प्रिय वयं सर्वास्त्वया नाथेन संगताः

स्थिता नैवात्र कोऽप्यन्यो धनदोऽस्त्येति मानद !।
तस्मात्सूक्ष्माणि वस्त्राणि भूषणानि शुभानि च ॥ ७ ॥
देहि नो चेद्गमिष्यामस्त्वन्यत्सकाशादनन्तरम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तासां चिन्तयित्वा क्षणं स च ॥ ८ ॥
निर्गतः स्वगृहाद्रात्रौ कामान्धो मृत्युमस्मरन् ।
मुषित्वा कस्यचिद्गेहाद्वस्त्राण्याभरणानि च ॥ ९ ॥

ददौ तासां ततः [illegible] नारद !। तानि दृष्ट्वा बहुमूल्यानि वस्त्राण्याभरणानि [illegible] [illegible] नानि [illegible] । [illegible] निश्चित्य [illegible] [illegible] [illegible] प्रदास्यति । [illegible] पुनः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]

इतिताःक्रूरहृदयाःसुप्तं कण्ठग्रहं तदा । पाशैः सुतीक्ष्णैर्बद्ध्वा च व्यापादयितुमुद्यताः
यदा च न मृतश्चाऽसौ भृशं कण्ठग्रहेण वै । तदङ्गाराणि बहुशोमुखे चास्यविनिक्षिपुः
अग्निज्वालातिदुःखेन व्याकुलोनिधनं गतः । तद्देहंविक्षिपुर्गर्ते प्रायः साहसिकाःस्त्रियः
न ज्ञातं तच्चरित्रं तु केनापि मुनिसत्तम ! । लोकैः पृष्टा वदन्तिस्म दूरे यातः पतिर्हिनः
आगमिष्यति दीर्घेणकालेन धनकर्षितः । अतःस्त्रीणांन विश्वासः कर्त्तव्यो विदुषांवरैः

विश्वस्तं सर्वथा घ्नन्ति प्रार्थयन्त्यो नवं नवम् ।
सुधामयं वचो यासां कामिनां रसवर्द्धनम् ॥ १६ ॥

हृदयंक्षुरधाराभं प्रियःको नाम योषिताम् । अथ ता बहुलं वित्तं गृहीत्वा वारयोषितः
ग्रामान्तरं ययुः शीघ्रं भयाद्राज्ञोऽतिविह्वलाः । धुन्धुकारी बभूवाऽथ महाप्रेतःकुकर्मकृत्
वात्या रूपधरोनित्यं धावन्दुर्मृत्युतो दिशः । शीतातपपरिक्लिष्टो निराहारःपिपासितः
न च लेभे सुखं क्वाऽपिहा हेति प्रवदन्मुहुः । कियत्कालान्तरे त्वेनं मृतं चैवावबुध्यच

गोकर्णस्तीर्थयात्रायां गयाश्राद्धमथाऽकरोत् ।
समाप्य तीर्थयात्रां तु स्वं पुरं समुपेयिवान् ॥ २४ ॥

सभाजित सर्पौरैस्तुप्रीत्या स्वजनबान्धवैः । उवासस्वगृहे चैवदिनानि कतिचिद्द्विजः
रात्रौप्रसुप्तं गोकर्णंज्ञात्वा वेश्माङ्गणे स तु । धुन्धुकारी महादुष्टो रौद्रं रूपं व्यदर्शयत्
क्षणं नागःक्षणं चोष्ट्रःक्षणं स महिषोऽभवत् । क्षणमग्निः क्षणंसर्पः क्षणेन पुरुषोऽभवत्
वैपरीत्यमिदं दृष्ट्वागोकर्णो धैर्यसंयुतः । चिन्तयामास मेधावी किमेतद्दिति विस्मितः
अयं दुर्गतिमापन्नः कोऽप्यस्ति पुरुषाधमः । इतिनिश्चित्य मनसा तमुवाच दयान्वितः

गोकर्ण उवाच ।

कस्त्वमुग्रतरो रात्रौ भीषयन्मामुपागतः ।
प्रेतो वाऽथ पिशाचो वा कुतः प्राप्तो दशामिमाम् ॥ ३० ॥

तद्ब्रूहि त्वं महाभाग! किं कार्यन्तेमयाऽधुना । घोररूपो यतो रात्रौ मत्समीपमुपागतः
इति श्रुत्वा वचो भ्रातुर्धुन्धुकारी महाबलः । प्रेतभावमनुप्राप्तो रुरोद भृशमातुरः
वक्तुं नैव क्षमो वावःप्रेतत्वेन विमोहितः । सञ्ज्ञया निर्दिदेशाऽथ ...

अथाऽसौ सुमहाभागो गोकर्णः सानुकम्पतः ।
व्यकाञ्जलौ जलं कृत्वा प्राभिमन्त्र्याभ्यषेचयत् ॥ ३५ ॥

तच्छिरं तज्जलं प्राप्य गोकर्णेन महात्मना । उपसिक्तेन तत्पापं प्रेतस्यगु
अघौघनाशनात्तः प्रसंगात्पुनाऽमुना । पुण्यात्मनात्मनोभ्राता गोकर्णं

प्रेत उवाच ।

अहं भ्राता त्वदीयोऽस्मि धुन्धुकारीतिनामतः । आत्मनः कर्मदोषेण प्रेतत्वं
मम माता मृता दुःखाद्बहुधाम्नाजितामया । द्रव्यहेतोर्मतः पश्चाद्वारस्त्रीणो
निषिद्धं कृतवान्कर्म चौर्यादिधनलोभतः । एकदा प्रार्थितस्ताभिर्भूषणान्यम
धनिकस्य गृहाद्रात्रौ मुषित्वा तान्युपानयम् । ततस्ताधनलोभेन पापिष्ठा
मां तु व्यापादयामासुर्वह्निक्षेपेण मानद ! । गृहीत्वा मद्धनं भूरि तास्सर्वा मू
पलायितापुरादस्मात्स्वार्थोन्मूलितसौहृदाः । अतःप्रेतत्वमापन्नो भ्रातस्त्वत्
सिक्तः सञ्ज्ञामहंप्राप्तः पुण्येनाऽतिकृपालुना । वाताहारेण जीवामि दैवादिष्ट
अपश्यं त्वामहं सुप्तं भ्रातरं स्वगृहाङ्गणे । ततस्ते ध्वनमिश्रस्य धर्षणाय कृतोद

अभवं सहसा साधो ! ज्ञातश्चाऽहं त्वयाऽधुना ।
दीनबन्धो दयासिन्धो ! भ्रातर्मामाशु मोचय ॥ ४५ ॥

प्रेतभावात्त्वमुष्मात्त्वं कृतार्थोऽसिनसंशयः । इतिश्रुत्वावचो भ्रातुर्गोकर्णोज्ञानव
भ्रातरं प्राह खिन्नात्मा दुःखितं धुन्धुकारिणम् ॥ ४७ ॥

गोकर्ण उवाच ।

तुभ्यं दत्तो मया पिण्डो गयायां त्वामहं मृतम् ।
श्रुत्वा लोकमुखाद्भ्रातस्त्वं कथं प्रेततां गतः ॥ ४८ ॥

गयापिण्डप्रदानेन दुर्गतोऽपि शुभांगतिम् । प्राप्नोति नाऽत्रसंदेहस्त्वं कथं न वि

भ्रातुरित्थं वचः श्रुत्वा गोकर्णस्य महात्मनः ।
धुन्धुकारी दुःखितात्मा प्रोवाच पुरतः स्थितः ॥ ५० ॥

गयाश्राद्धशतेनापि न मे मुक्तिर्भविष्यति । उपायोऽन्यश्चिन्तनीयो ममोद्धारायवै

इति तद्वाक्यमाकर्ण्य गोकर्णो विस्मयंगतः । प्राह श्राद्धैर्नमुक्तिश्चेत्तर्हसाध्यागतिस्तव
इदानीं त्वं निजस्थानमातिष्ठ प्रेत! निर्भयः । विचार्याऽहं करिष्यामिमुक्त्युपायं परन्तव
इतिवाक्यं समाकर्ण्य धुन्धुकारी ततो गतः । निजस्थानं श्मशानरथंकलिद्रुममतःपरम्
शेषांरात्रिं स गोकर्णश्चिन्तयन्नेवनारद । तस्यमुक्तिस्थितस्तत्र तदुपायं न चाध्यगात्॥
प्रातस्ततःसगोकर्णः स्वज्ञातिकुलबान्धवान् । धर्मशास्त्रविदो विप्रान्नाविवृत्तंन्यवेदयत्

ते विचार्य च तद्वृत्तं शास्त्रेषु बहुशो द्विजाः ।
यदा न ज्ञातवन्तस्तद्वृत्तं सूर्यंतदाऽस्तुवन् ॥ ५७ ॥

द्विजाऊचुः ।

नमस्ते भास्करादित्य तमोहन्तर्गभस्तिमन् ! । लोकसाक्षिञ्जगद्धाम सुरासुरनमस्कृत!॥
द्वादशात्मन्नहर्हिर्य! भास्वँल्लोकप्रबोधक !। त्वं गतिः सर्वलोकानांसततंधर्मशीलिनाम्

त्वं ब्रह्मा त्वं हरिः शूली सृष्टिस्थितिविनाशकृत् ! ।
त्वामृते नास्ति लोकेऽस्मिञ्छरणं प्राणिनां विभो ! ॥ ६० ॥

शर्वस्त्वं क्षितिरूपोऽसि भवोऽसिजलरूपधृत् । त्वमग्निरुद्रोऽसिवायुरस्युग्ररूपधृत्
भीमोऽस्याकाशदेहस्त्वं यज्वा पशुपतिः स्वयम् । महादेव.सोममूर्तिरीशान सूर्यएवहि
तवाऽष्टौ मूर्तयो दिव्या इज्यन्तेवेदवादिभिः । सर्वकामसमृद्ध्यर्थंव्याप्तलोकत्रयस्य च

मत्स्यस्त्वं वेदधृक्चाऽसि कूर्मश्चाऽद्रिधरो धरः ।
धराधरो वराहोऽसि लोकधृत्त्वं त्रिविक्रमः ॥ ६४ ॥
ब्रह्मध्रुग्घ्नो भार्गवस्त्वं लोकध्रुग्घ्नोऽसि राघवः ।
भूभारहन्ता कृष्णोऽसि बुद्धोऽस्यसुरमोहकृत् ॥ ६५ ॥

कल्क्यसि म्लेच्छहन्तात्वंधर्मग्लानौयुगेयुगे । देवासुरमनुष्याणांपशुपक्ष्यम्बुचारिणाम्
नानाविधानां जीवानांत्वंस्रष्टाब्रह्मरूपधृक् । इन्द्रोऽसि धर्मराजोऽसिवरुणस्त्वंधनेश्वरः
लोकपालस्वरूपेण वर्तसे गोगणेश्वर ! । त्रयीमूर्तिस्त्रिकालेज्यस्त्रियामात्रिगुणात्मकः
त्वमेव पूज्यसे लोकैस्त्रिधा भिन्नो दिवाकरः । पद्मप्रबोधनकरस्त्वमेवाऽसि जगत्पते !
इत्युदीर्य द्विजश्रेष्ठायावत्तस्थुर्मुनीश्वर ! । तावदाकाशगः प्राह स्फुटं तेषां

श्रीसूत उवाच ।

श्रूयतां भो द्विजश्रेष्ठा यदत्रं वर्णितोऽन्वहम् । मवद्भिर्धुन्धुलीसूनोर्महापातकनाशनं
आत्मदेवस्य पुण्येन गोकर्णो गीतिपोत्तमम् । श्रीमागवतमाहात्म्योदितं भविष्यति
युष्मद्भिः कृतं स्तोत्रं मम चैतत्प्रवर्णनम् । तेन स्तुत्वा नरो विप्रा देवयानं लभिष्यति

पुत्रार्थी च धनार्थी च धर्मार्थी मोक्षकामुकः ।
वाञ्छाचिन्तामणिस्तोत्रंपठित्वात्यन्तमाप्नुयात् ॥ ७४ ॥

इत्युक्त्वाभास्करोदेवोविररामदिविस्थितः । तेद्विजास्साध्वितिप्रोचुर्गोकर्णंहृष्टमानस
ततः समाजे विप्राणां तुङ्गभद्रातटे शुभे । कौतुकं सुमहद्द्रष्टुं तत्राऽगाच्चागरी प्रजा
गोकर्णो ज्ञाततत्त्वार्थोवक्ताव्यासनमास्थितः । नारायणादिकान्नत्वासन्नाहंसमस्तंस
श्रीहरेस्तु वचः शास्त्रं तीर्थं पादाब्जसम्भवम् । यदिसत्यंतदाप्नोतुधुन्धुलीतनयोगति
इतिसंकल्प्य मनसा श्रीमद्भागवताभिधम् । जन्माद्यस्ययतश्चेति श्रीमहान्तमुपावदत्
तत्र प्रेतः समागत्य स्थानं पश्यन्नितस्ततः । सप्तग्रन्थियुतं वंशं प्रविष्टो वातरूपधृत्

शृण्वत्सु वैष्णवाग्र्येषु ब्राह्मणेष्वथ नारद ! ।
शुश्राव धुन्धुलीपुत्रो ग्रन्थिच्छिद्रस्थितोऽन्वहम् ॥ ८१ ॥

यदा कथाविरामोऽभूत्प्रथमेऽहनि नारद ! । तदैका कीचकग्रन्थिःपुस्फोटात्यद्भुतंह्यभू
द्वितीयादिष्वहःस्वेवमेकैकग्रन्थिभेदनम् । बभूव सप्तमे भिन्ने स सद्यः प्रेततां जहौ
दिव्यरूपधरोभूत्वा तुलसीदाममण्डितः । पीतवासा घनश्यामः प्रवभौ भूषणान्वित

गोकर्णं भ्रातरं नत्वा प्रोवाचाऽखिलतत्त्ववृक् ।
त्वयाऽहं मोचितो बन्धो ! कृपया प्रेतकश्मलात् ॥ ८५ ॥

धन्या भागवतीवार्ता प्रेतत्वोन्मूलिनी श्रुता । सप्ताहोऽपितथाधन्योविष्णुलोकगतिप्र
यत्प्रभावाद्विमुक्तोऽहं प्रेतभावाद्भृशातुरः । आर्द्रं शुष्कंलघुस्थूलंवाङ्मनःकर्मभिः कृ
पातकं भस्मसात्कुर्यात्सप्ताहोऽग्निरिवेन्धनम् । अस्मिन्वैभारतेवर्षेदेवानामप्यभीप्सि
शृण्वतांभगवच्छास्त्रंगतिरत्युत्तमाभवेत् । त्वगस्थिमज्जामांसासृक्संघातंदेहमु
शुचि भागवतास्वादादशुचि त्वन्यथा मतम् । कर्मकश्मलसंतुष्टो देहो नरकभाज

अतो दोषनिवृत्त्यर्थमेतदेव हि साधनम् । बुद्बुदा इव तोयेषु मशका इव जन्तुषु ॥६१
जायन्ते मरणायैव भगवच्छास्त्रवर्जिताः । भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ॥

क्षीयन्ते चाऽस्य कर्माणि श्रुते भागवते द्विजाः ।
एवं ब्रुवति वै तस्मिन्विमानवरमागतम् ॥ ६३ ॥

गत्वात्तदधिष्ठायगतोऽसौविष्णुमन्दिरम् । विष्णुलोकंगतेतस्मिन्सर्वेविस्मितमानसाः

बभूवुश्चाऽपि पप्रच्छुर्गोकर्णं ते द्विजोत्तमाः ॥ ६४ ॥

द्विज उवाच ।

ं भागवतं सर्वैरस्माभिरिह संगतैः । किं कारणं महाभागत्वद्भ्रातैकोगतो हरिम्

गोकर्ण उवाच ।

एतामभिधास्यामि कारणं भ्रातृसद्गतौ । यच्छ्रुत्वा यूयमेवाऽपि गोलोकंवगमिष्यथ
ताहश्रावणं कार्यमुपवासपरायणैः । कृष्णैकतानमतिभिर्गोलोकगतिदायकम् ॥ ६७॥
ः शृणुध्वं सप्ताहं श्रीमद्भागवतं द्विजाः । एकाग्रचित्ताः सततं कृष्णप्रेमामृतप्रदम् ॥

इति श्रुत्वा वचस्तस्य गोकर्णस्य द्विजोत्तमाः ।
पुनः श्रोतुं भागवतं सप्ताहं समुपावसन् ॥ ६६ ॥

ष्णैकतानमतयो नियमेन च नारद !। पुनस्ते शुश्रुवुः सर्वे श्रीमद्भागवतं द्विजाः ॥
ध्यावसाने भगवान्कृष्णः कमललोचनः । आविरासीन्मुनिश्रेष्ठशङ्खचक्रगदाब्जभृत् ॥
किरीटकुण्डलधरो वनमालाविभूषितः । पीतवासा घनश्यामः कटकाङ्गदभूषितः ॥
ं दृष्ट्वा ते द्विजाः सर्वे विष्वक्सेनादिभिर्युतम् । पार्षदप्रवरैर्हर्षाद्यणेमुर्मुर्विसंगताः ॥
जयशब्दो नमश्शब्दस्तदासीत्सर्वतो मुने !। अथ शङ्खध्वनिं चक्रे हरिः संहर्षयन्द्विजान्
दाऽनेके विमानास्तु वैकुण्ठात्समुपागताः । द्विजानां पश्यतां तत्र पार्षदप्रवरैर्युताः ॥
गोकर्णं तु समालिङ्ग्यददौसारूप्यमात्मनः । श्रोतॄनन्यान्घनश्यामान्पीतकौशेयवाससः
किरीटिनः कुण्डलिनो हारिणो वनमालिनः । चकार तत्क्षणात्तत्र महदाश्चर्यमप्यभूत्

तस्मिन्ग्रामे स्थिता ये तु आचाण्डालजना मुने ! ।
समारुह्य विमानांस्तान्ययुः कृष्णाज्ञया दिवम् ॥ १०८ ॥

गोकर्णसहितः कृष्णो गोपगोपीजनप्रियः । गोलोकं समनुप्राप्तः

यत्र वृन्दावनं रम्यं शतशृङ्गसमावृतम् ॥ १०६ ॥

तद्बाह्योपरितो वृतं विजयया ह्यत्यद्भुतं राजते-

ऽरण्यं यत्र तु मण्डपानि सुबहून्यच्छोदवाप्यो ह्रदाः ।

गावः कामदुघाः सुरद्रुमततिच्छायाश्रिता गोपकैः-

क्रीडातत्परमानसैः परिवृतो नन्दात्मजः क्रीडति ॥

मध्ये त्वस्य सुकाननस्य रचितो वृन्दावनेशेच्छया-

रम्यं रत्नसमूहहर्म्यखचितं प्राकारमुद्भासयन् ।

न्यग्रोधः सुमहांस्ततः प्रतिदिशं गोपीजनाध्यासितं-

यत्सालङ्कृतमद्भुताकृतिमहच्छ्रीगोकुलं राजते ॥

तन्मध्ये भवनं हरेरधिकृतं प्रोद्भासते भास्वरं-

यस्मिन्नन्दगृहेश्वरीसमुदितास्ते राधया राधिताः ।

यद्भाग्यं महदप्युमापतिमुखैश्चिन्त्यं सदाभ्यन्तरै-

स्तत्सूनोर्मधुराकृतेरधिचकास्त्यण्डौघभास्वांशुभिः ॥

वाताम्बुपर्णाशनदेहशोषणैस्तपोभिरुग्रैर्जपयज्ञकर्मभिः ।

योगैश्च संयान्ति नरा न तां गतिं सताहगाथाश्रवणेन यान्ति याम् ।

इतिहासमिमं पुण्यं यः पठेच्छृणुयादपि । सोऽपि गोलोकमभ्येति किंर्थाभागव

इतिहासमिमं पुण्यं शाण्डिल्योऽपि मुनीश्वरः । पठते चित्रकूटस्थो ब्रह्मानन्दपर

आख्यानमेतत्परमं पवित्रं श्रुतं सकृद्वै विदहेदघौघम् ।

श्राद्धे प्रयुक्तं पितृतृप्तिमावहेन्नित्यं सुपाठादपुनर्भवश्च ॥ ११६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये राजनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥

अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

सनत्कुमाराद्युक्तश्रीमद्भागवतसप्ताहश्रवणविधिवर्णनम्

कुमारा ऊचुः ।

थ तेसम्प्रवक्ष्यामः सप्ताहश्रवणेविधिम् । येनभागवतंसिद्ध्येत्पुंसांकृष्णार्पितात्मनाम्
वज्ञं शास्त्रकुशलं समाहूय धनांशुकैः । सम्यग्बुद्ध्वा मुहूर्तं तु प्रारब्धव्यं हि विस्तरात् ॥
। यदेवं मुहूर्तं तु तत्राऽऽरम्भः प्रशस्यते । नभो नभस्येषोर्जाश्च सह शुचि समन्विताः

मासाः श्रेष्ठाः कथारम्भे पूर्णा चापि तिथिः शुभा ।

भौमार्किवर्जिता वारा भानि ध्रुवमृदूनि च ॥ ४ ॥

भियोगे शुभेलग्ने प्रारम्भः शस्यते सदा । नित्यानां च कथानां तु पुराणानामुनीश्वर
ादृशी यद्यपेक्षास्ति सूत सूतकसम्भवात् । श्रीमद्भागवतस्याऽपि सप्ताहे नैत्यकेऽपि च
निषेधोऽस्ति देवर्षे प्राहुरेवं पुराविदः । श्रीभागवतसप्ताहो महायज्ञः स्मृतो बुधैः ॥
ततो निमन्त्रणं कार्यं वैष्णवानां समन्ततः । सर्वान्समाजो भविता सप्ताहे वैष्णवोत्तमाः
ागन्तव्यमतश्चाऽत्र वैष्णवैः श्रवणार्थिभिः । समागतानां तेषां तु निवासं परिकल्पयेत्

तीर्थे वाऽपि वने वाऽपि ग्रामे वाऽपि प्रयत्नतः ।

संशोधितायां भूम्यां तु मण्डपं परिकल्पयेत् ॥ १० ॥

दलीस्तम्भसंयुक्तं चतुर्दिक्षु ध्वजान्वितम् । उच्चमासनमप्युक्तं वक्तुस्तस्याऽग्रतो मुने
ायासयेद्भयमुक्तानि श्रोतृणामासनानि च । उदङ्मुखो भवेद्वक्ता समाजेऽस्मिन्विदांवरः
विरक्तश्चेन्नरस्त्वत्र वैष्णवो ब्राह्मणोत्तम । दृष्टान्तकुशलो धीरो वक्ता कार्योऽतिनिःस्पृहः
र्थसन्देहहर्ताऽपि कार्योवक्ता सदैव हि । वक्तुः पार्श्वे सहायार्थमन्यः स्थाप्यस्तथाविधः
श्रोतृणां संशयच्छेत्ता लोकबोधविधायकः । कथा विघ्नविघातार्थं गणेशं प्राक्प्रपूजयेत्

ततो दुर्गां हरं विष्णुं ब्रह्माणं भास्करं द्विजान् ।

सम्पूज्य विधिवद्वक्ता ततो देवं समर्चयेत् ॥ १६ ॥

गुरुः श्रोता ततः पश्चात्पूजयेत्पुस्तकं हरिम् । ततः प्रदक्षिणीकृत्य द्रव्यवस्त्रफलानि च

धृत्वाऽञ्जली पुस्तकस्यं हरिं सम्प्रार्थयेन्मुने ! ।

त्वं भागवत!लोकेऽस्मिन्स्वयं कृष्णो व्यवस्थितः ॥ १८ ॥

समाश्रितो मया नाथ!मुक्तये भवसागरे । मनोरथो मदीयोऽयं सर्वथा सफलस्त्वया निर्विघ्नेन प्रकर्तव्यो दासोऽहं तव केशव !। इत्युच्चार्य मुने द्रव्यं पुस्तकाग्रे समर्प्य तु । वक्तारं प्रार्थयेच्चाऽपि नमस्कुर्वन्कृताञ्जलिः । शुकरूप द्विजश्रेष्ठ सर्वशास्त्रविशारद!॥२॥ श्रीभागवतव्याख्यानादज्ञानं मे विनाशय । इति सम्प्रार्थ्य वक्तारं वरयेत्पञ्चवाडवान् द्वादशाक्षरमन्त्रस्य जपार्थं मुनिसत्तम !। गीतवाद्यविधिज्ञांश्च सम्पूज्यार्यांशुकादिभि स्थापयेत्कीर्तनार्थं तु कथान्ते विधिवन्मुने । यस्तु जायाधनागारपुत्रचिन्तांव्युदस्य च शृणुयादेकचित्तस्तु स समग्रं फलं लभेत् । सूर्योदयं समारभ्य सार्द्धं त्रिप्रहरान्तकम् पठित्वाऽर्थः प्रकर्त्तव्यो धाक्यमध्यायमेव वा । मध्याह्ने घटिकायुग्मं विरमेदपि नारद कथावसाने कर्त्तव्यं कीर्तनं केशवस्य च । उपवासः प्रकर्त्तव्यःश्रोतृभिस्तत्फलेप्सुभि तदशक्तो हविष्यान्नं सकृत्स्वल्पं समाहरेत् । जलेनाऽपि फलेनाऽपि दुग्धेनवधृतेन वा केवलेनैव कर्त्तव्यं निर्विघ्नं धारणं तनोः । सप्ताहव्रतिनां पुंसां नियमाञ्छृणु नारद।

विष्णुदीक्षाविहीनानां नाऽधिकारोऽत्र कीर्तितः ।

ब्रह्मचर्यमधः सुप्तिः पत्रावल्यां च भोजनम् ॥

समाचरेन्नित्यमेव सप्ताहे मुनिसत्तम ! ॥ २१ ॥

द्विदलं मधुतैलं च परान्नं चेक्षुजं रसम् । भावदुष्टं क्रियादुष्टं जह्यात्पर्युषितं व्रती॥ पलाण्डुं लशुनं हिङ्गुं मूलकं गृञ्जनं तथा । नालिकांचैवकूष्माण्डं नरोनाद्यात्कथाव्रती कामं क्रोधं मदं लोभं दम्भं मात्सर्यमेव च । मोहं द्वेषं तथाहिंसां नैवकुर्यात्कथाव्रती वेदवैष्णवविप्राणां गुरुगोव्रतिनां तथा । स्त्रीराजमहतां चापि निन्दां जह्यात्कथाव्रती सत्यं शौचं दयां मौनमार्जवं विनयं तथा । मनःप्रसन्नतांचाऽपि बुधः कुर्यात्कथाव्रती श्रीकामस्तनयार्थी च जयकामश्च मोक्षधीः ।शृणुयाद्वैभागवतंनिष्कामः श्रीहरिं लभेत् सप्तमे दिवसे कुर्यात्तद्वत्तं तत्समाप्तिके । पश्चाच्च पूजा कर्त्तव्या गोभूस्वर्णाम्बरादिभि॥

प्रसादतुलसीं मालां श्रोतृभ्यः प्रतिदापयेत् । उत्सवश्च तथा कार्यो गीतवाद्यविशारदैः

गीतार्थं शृणुयाच्चाऽपि परेऽहनि विचक्षणः ।
प्रतिश्लोकं च जुहुयाद्गायत्र्या वा यथाविधि ॥ ४० ॥

पायसं मधुसर्पिश्च तिलांस्तण्डुलकान्यवान् । शर्करां च प्रियालञ्च द्राक्षांवातामखर्जुरे अम्भोजानि च कर्पूरं चन्दनागुरुणी पुरम् । लवङ्गं बिल्वपत्राणिसहस्रं च पृथक्पृथक् विप्रस्य च विघातार्थं न्यूनाधिक्यनिवृत्तये । आत्मनः पूतनार्थं च पठेन्नामसहस्रकम् द्वादशाष्टादशाथाऽपि श्रद्धयाह्यधिकांस्तथा । पायसेनाशयेद्विप्रान्स्वर्णं धेनुश्च दक्षिणा नसिद्ध्यर्थमप्यत्र प्रौष्ठपद्यामथापि वा । स्वर्णसिंहं विनिर्माय तस्य पृष्ठे निधाय च मिद्भागवतं वक्त्रे लेखयित्वा समर्पयेत् । एवं कृते विधाने तु सर्वपापनिवारणम् ॥ विष्णोतुः सुफलदं श्रीमद्भागवतं श्रुतम् । धर्मकामार्थमोक्षाणां साधनं भक्तिदायकम् । कार्यं विद्यते लोके यदनेन न सिध्यति । ततो भागवतं लोके पुराणेभ्योऽधिकं मतम् दोषाष्टादशनिर्मुक्तो वाचकः परिकीर्तितः । द्वात्रिंशदपराधैर्हि मुक्तः श्रोता मतो बुधैः॥

श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं कामदं नृणाम् ।
तथापि श्रवणं चाऽस्य निष्कामस्यैव भक्तिदम् ॥ ५० ॥

श्रीमद्भागवताभिधः सुरतरुस्तारांकुरः सज्जनिः
स्कन्धैर्द्वादशभिस्ततः प्रविलसद्भक्त्यालवालोदयः ।
द्वात्रिंशत्त्रिशतं च यस्य विलसच्छाखाः सहस्राण्यलं-
पर्णान्यष्टदशेष्टदोऽतिसुलभो वर्वर्ति सर्वोपरि ॥ ५१ ॥

इति ते कथितं तत्त्वं कृतं वाऽपि मनेप्सितम् । ज्ञानवैराग्यभक्तीनां माहात्म्यं लोकमोहनम्

सूत उवाच ।

इत्युक्त्वा ते कुमारास्तु कृष्णपादाम्बुजाप्लुताः । विमुर्मुक्तपद्गत्वा देवेन्द्रापनन्दया महार्थं तु समाकर्ण्य नारदो भगवत्प्रियः । प्रेमगद्गदया वाचा सानुरागं कृताञ्जलिः

नारद उवाच ।

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवद्भिः करुणापरैः । श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये वर्णितो भक्ति-

[illegible] मनोऽमला: । [illegible] कृष्णः [illegible]

सूत उवाच ।

एवं ब्रुवति [illegible] । [illegible] गोविन्दः [illegible]

[illegible] गोविन्दः ।

[illegible] ॥ ५८ ॥

दृष्ट्वा [illegible] ततः समुत्थाय [illegible] ।

[illegible] ॥ ५९ ॥

[illegible] कीर्तनदर्शनाय च ।

[illegible] समागतास्तैरभवद्धनं [illegible] ॥ ६० ॥

प्रह्लादस्तालधारी तरलगतितया [illegible] कांस्यधारी-
वीणाधारी सुरर्षिः स्वरकुशलतया रागकर्ताऽर्जुनोऽभूत् ।
इन्द्रो मार्दङ्गिकोऽभूज्जयजयसुयशः प्रावदंस्ते कुमाराः-
सद्भावस्य प्रवक्ता निरतिशयगुणो व्यासपुत्रो बभूव ॥ ६१ ॥

ननर्त मध्ये त्रिकमेव तत्र भक्त्यादिकानां नवरूपयुक्तम् ।
अलौकिकं कीर्तनकं समीक्ष्य प्रसन्नचेता हरिरित्युवाच ॥ ६२ ॥
मत्तो वरं भागवता वृणीध्वं प्रीतात्कथाकीर्तनतो भृशं वः ।
श्रुत्वाऽथ तद्वाक्यमतिप्रसन्नाः प्रेमार्द्रचित्ता हरिमूचिरे ते ॥ ६३ ॥

कुमाराऊचुः ।

सप्ताहयज्ञेन कृतेन भक्त्या सद्यः प्रसन्नो भविता मुरारे ! ।
कलौ युगे घोरतरे नराणां स्वल्पायुषां विप्रशनाकुलानाम् ॥ ६४ ॥
एवं वरं विश्वविधानपालनप्रणाशहेतोर्भवतोऽखिलात्मनः ।
वृणीमहेऽन्यो न मनोरथो विभो! भवत्पदाम्भोजनिषेविणां हिनः ॥ ६५ ॥

एवमस्त्वितिवैचोक्त्वा तत्रैवाऽन्तर्दधे हरिः । नारदः सुप्रसन्नात्मा कुमारानभ्यवादयत्
ततस्ते सनकाद्याश्च भृग्वाद्याश्च शुकाद [illegible]

भक्तिः सुताभ्यां सहिता नारदेन प्रवर्तिता । भूमण्डले समस्तेऽस्मिंस्तदाप्रभृति शौनक

शिव उवाच ।

आख्यानं महदाकर्ण्य प्रीतात्मा शौनकः प्रिये । पर्यपृच्छत्पुनः सूतं सर्वसन्देहभञ्जनम्

शौनक उवाच ।

शुकेनोक्तं कदा राज्ञे गोकर्णेन कदा पुनः । सुरर्षये कदा ब्राह्मैरेतदाख्याहि मानद ! ॥

सूत उवाच ।

श्रीकृष्णनिर्गमात्त्रिंशद्वर्षाधिगते कलौ । भाद्रशुक्लनवम्यां वै कथारम्भं शुकोऽकरोत्

परीक्षिच्छ्रवणान्ते तु गते वर्षशतद्वये । शुचिशुक्लनवम्यां तु गोकर्णोऽकथयत्कथाम् ॥

तस्मादपि कलौ याते त्रिशते सषडब्दके । ऊचुरूर्जे सिते पक्षे नवम्यां ब्रह्मणस्सुताः ॥

[१]कलौ सहस्रमब्दानामधुना प्रगतं द्विज !। परीक्षितो जन्मकालात्समाप्तिर्नीयतां मखः

---

१ '७८तमश्लोकादारभ्याध्यायसमाप्तिपर्यन्तं श्लोकाः पुण्यपत्तनपुस्तके न सन्ति। एतत्स्थाने अधोलिखिताः श्लोकास्सन्ति।

(इत्येतत्ते समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघे । कलौ भागवती वार्ता भवरोगविनाशिनी

कृष्णप्रियं सकलकल्मषनाशनं च मुक्त्येकहेतुमिह भक्तिविलासकारि ।
सन्तः कथानकमिदं पिबतादरेण लोके हितार्थपरिशीलनसेवया किम् ॥ २॥
स्वपुरुषमभिवीक्ष्य पाशहस्तं वदति यमः किल तस्य कर्णमूले ।
परिहर भगवत्कथासु मत्तान्प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानाम् ॥ ३ ॥

असारेसंसारेविषयविषसंगाकुलधियःक्षणार्धंमोक्षार्थंपिबतशुकगाथातुलसुधाम्
किमर्थंव्यर्थंभोव्रजतकुपथेकुत्सितपथेपरीक्षित्साक्षीयच्छ्रवणगतमुक्त्युक्तिकथने॥

रसप्रवाहसंस्थेन श्रीशुकेनेरिता कथा । कण्ठे सम्बध्यते येन स वैकुण्ठप्रभुर्भवेत् ॥५

इति च परमगुह्यं सर्वसिद्धान्तसिद्धं सपदि निगदितं ते शास्त्रपुञ्जं विलोक्य
जगतिशुककथातोनिर्मलंनास्तिकिञ्चित्पिबपरसुखहेतोर्द्वादशस्कन्धसारम्॥
एतां यो नियततया शृणोति भक्त्या यश्चैनां कथयति शुद्धवैष्णवाग्रे ।
ौ सम्यग्विधिकरणात्फलं लभेते याथार्थ्यान्नहि भुवने किमप्यसाध्यम् ॥)

ईश्वर उवाच ।

इत्युक्तः षवस्तस्य शौनको मुनिसत्तमः । पूर्णं चकार तं यज्ञं सहस्रपरिवत्सरम्

ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च कौर्म्मं मात्स्यं च वामनम् ।

वाराहं ब्रह्मवैवर्त्तं नारदीयं भविष्यकम् ॥ ७६ ॥

आग्नेयमन्दं वै स्ताच्छुश्रुवुर्लोमहर्षणात् । एतानि तु पुराणानि द्वापरान्ते श्रुतानि

शौनकाद्यैर्मुनिवरैर्यज्ञारम्भात्पुरैव हि । यदा तु तीर्थयात्रायां बलदेवः समागतः

नैमिषं निखिलं नाम समाहूतो मुनीश्वरैः । तत्र सूतं समासीनं दृष्ट्वा व्याख्यानं

चुक्षुभे भगवाञ्रामः पर्वणीव महोदधिः । आषाढशुक्लद्वादश्यां पारणाहनि पर्वते

पूर्वार्द्धयामवेलायां भावित्वात्कृष्णमायया । मुग्धोदर्भकरो रामः प्राहरल्लोमहर्षणं

ततो मुनिगणाः सर्वे हाहाकारपरायणाः । बभूवुर्नगजेऽत्यर्थं

ऊचुश्च रामं लोकेशं विनयेन क्षमापराः ॥ ८२ ॥

ततः स बल्वलं हत्वा प्रसाद्य मुनिपुङ्गवान् । प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातस्तीर्थयात्रामुपागतः ॥
तीर्थयात्रां गते रामे शौनकाद्या मुनीश्वराः । लोमहर्षणिमाहूय सत्कृत्य नगनन्दिनि ॥
तत्पदे स्थापयामासुः शेषसंकीर्तनाय वै । आग्नेयोत्तरमाहात्म्यं श्रीमद्भागवतान्तकम्
पुराणं समकं सार्द्धं शुश्रुवुर्हृष्टमानसाः । दशसप्तपुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः ॥
नाप्तवान्मनसस्तोषं भारतेनाऽपि भामिनि ! । ज्ञात्वाऽस्य हृदयं खिन्नं नारदो देवदर्शनः
समाजगाम भगवान्व्यासस्याश्रममुत्तमम् । तं दृष्ट्वा वासवीतनुः सत्कृत्यासनपूर्वकम्
नारदं पूजयामास विधिदृष्टेन कर्मणा । अथ तं नारदः प्राह किं भवान्खिन्नमानसः
ध्यायते तत्समाचक्ष्व सर्वं सन्देहकारणम् । इतिपृष्टः स मुनिना पराशरसुतोऽब्रवीत्
मदन्तःकरणं चेतो मोहे जाने न तत्त्वहम् । भवान्विज्ञानकुशलो ज्ञात्वा तत्प्रब्रवीतु मे
एवं विज्ञापितस्तेन नारदोऽध्यात्मकोविदः । उवाच परमं तत्त्वं यदुक्तं विधिनात्मने॥

नारद उवाच ।

शृणु पाराशरे मत्तः कारणं येन चे तव । असम्पूर्णं मनो भाति शास्त्रयोनेरपि प्रभो॥
त्वयाऽवतीर्य लोकेऽस्मिन्वेदा व्यस्ता विभागशः ।
कृतानि च पुराणानि सेतिहासानि चानघ ! ॥ १०३ ॥
यत्र सर्वे त्वया धर्मा वर्णाश्रमनिवासिनाम् । निर्दिष्टो योऽल्पकालेन नृणामल्पायुषां कलौ
यत्राधिकारः सर्वेषां दृश्यते श्रवणादिषु । स्त्रीशूद्रद्विजबन्धूनां साधुमन्त्रसमन्विता ॥
धर्मादयो यथाशास्त्रं वर्णितास्तेषु वै त्वया । प्राधान्येन तथा नैव वर्णितो महिमा हरेः
सर्वधर्मक्रियाशून्ये कलौ दोषनिधौ मुने । न गतिः पापकर्तॄणां विना हरिकथामृतम्
एक एव गुणोऽस्मिन्घोरे कलियुगे महान् । यत्कृष्णकीर्तनेनैव मुच्यते कर्मबन्धनात्
यज्ञो दानं तपः कर्म ज्ञानं ध्यानं कृतादिषु । सिद्धिदं च तथा हरिनामसंकीर्तनं कलौ
अतो वै कलिजातानामुद्धारार्थं नृणां भवान् । श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं वर्णयस्व तत्
येन प्रवर्तितेनाद्य भवतो मानसं ध्रुवम् । तोषमेष्यति लोकाश्च प्राप्स्यन्ति [illegible]

ईश्वर उवाच ।

इत्यादिश्य स मुनिर्व्यासं [illegible] । ययौ यदृच्छया [illegible]

ईश्वर उवाच ।

इतिश्रुत्वा वचस्तस्य शौनको मुनिसत्तमः । पूर्वं जगाद [illegible]
ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च कौर्मं मात्स्यं च वामनम् ।
वाराहं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं भविष्यकम् ॥ ७९ ॥

आग्नेयमन्यं वै स्कान्दं [illegible] । [illegible] पुराणानि [illegible]
शौनकादिमुनिश्रेष्ठान् [illegible] । एकदा तु [illegible] बलदेवः समागतः [illegible]
नैमिषं [illegible] नाम समागतो मुनीश्वरैः । तत्र सूतं समासीनं दृष्ट्वा [illegible]
शुशुभे भगवान् रामः [illegible] महोदधिः । [illegible] पार्वति !
पूर्वसंग्राम[illegible] । [illegible] रामः [illegible]
ततो मुनिगणाः सर्वे हाहाकारपरायणाः । बभूवुर्[illegible] शोकदुःखाकुलान्तराः ।
ऊचुश्च रामं लोकेशं विनयेन क्षमापराः ॥ ८२ ॥

ऋषयऊचुः ।

राम राम महाबाहो ! भवता लोककारिणा । अज्ञानेनाचरितोऽहिंसाधर्मव्यतिक्रमः ।
व्यासशिष्यो ह्ययं साक्षात्पुराणधर्मिमहातपाः । अस्मै ह्यव्यासनं दत्तमस्माभिर्यज्ञकर्मणि
अष्टादशपुराणानां वाचकाय कृतक्षणैः । कथायां जगदीशस्य दीर्घमायुश्च मानद !
तद्वधाँल्लोकरक्षार्थं धर्मसेतुप्रवर्तकः । आविर्भूतो जगन्नाथो निग्रहानुग्रहक्षमः ॥ ८६ ॥
इत्युक्त्वा मुनयस्ते तु बलदेवाग्रतः प्रिये ! । तूष्णींबभूवु सहसा स्मरन्तो नियतेर्बलम् ।
ततः प्रोवाच भगवान्रामः शत्रुनिषूदनः । विप्रान्सम्प्रीणयंस्तांस्तु लोकवेदपथानुगः ।

श्रीराम उवाच ।

विप्राः शृणुत भद्रं वः कोपं त्यक्त्वा सुदूरतः । यदहंवेद्मि भवतामभीष्टं कार्यसिद्धिदम्
अस्य पुत्रो महाज्ञानी भविष्यतिचिरान्मम । भवतामीप्सितं सर्वं शास्त्रमेवं कथयिष्यति
यदर्थमहमाहूतस्तच्च कार्य्यं समुच्यताम् ॥ ९० ॥

ईश्वर उवाच ।

इतिश्रुत्वा वचस्ते तु रामस्य सुमहात्मनः । वल्वकस्य यथार्थाय प्रेरयामासुरीश्वरम्

युधिष्ठिर उवाच ।

ब्रह्मन्मार्तण्डतनयातीरतीर्थेषु यच्छुभम् । तीर्थं तद्वद वैकुण्ठजन्मभूमि पुरात्परम् ॥३॥

सौभरिरुवाच ।

एकदा तु मुनिश्रेष्ठौ दिवि नारदपर्वतौ । गच्छन्तौ खाण्डववनं पश्यतः सुमनोहरम्
तत्रावतीर्णौ नभस उपविष्टौ तटे शुभे । कालिन्द्याः क्षणविश्रान्तौ स्नातुं विविशतुर्जले
शिबिरौशीनरो राजा मृगयां तौ चरन्वने । दृष्ट्वा तन्निर्गमापेक्षी निषसाद सरित्तटे ॥६॥

तौ मुनी विधिवत्स्नात्वा परिधायाऽम्बराणि च ।
वन्दितौ शिरसा राज्ञा तेनोपविशतां तटे ॥ ७ ॥

तत्राऽऽलोक्य सुवर्णस्य शिबिर्यूपान्सहस्रशः । नारदं गर्वसहितः पर्वतं च जगाद सः

शिबिरुवाच ।

कथ्यतां मुनिशार्दूलौ कस्येमा यागपङ्क्तयः । केनाऽत्र विहितो यज्ञः सुरेणाऽथ नरेण वा
मुक्त्वा काश्यादितीर्थानि यज्ञैरीजेऽत्र कः पुमान् ।
को विशेषोऽत्र तीर्थेभ्यस्तेभ्यो विज्ञानसन्निधिः ॥ १० ॥

नारद उवाच ।

पुरा हिरण्यकशिपुर्जित्वा शक्रादिदेवताः । त्रैलोक्यराज्यमासाद्य सोऽस्वर्वं गर्वमादधे
प्रह्लादस्तस्य तनयो नारायणपरायणः । तस्मै सोऽद्रुह्यताऽभीक्ष्णं पापात्मा नष्टमङ्गलः
तद्द्रोहाद्विष्णुना सद्यो नृसिंहतनुधारिणा ।
हत्वा दैत्यपतिं स्वर्गराज्यं स्वःपतयेऽर्पितम् ॥ १२ ॥

स्वपदंप्राप्य देवेशो बृहस्पतिमथाऽवदत् । मूर्ध्नाऽभिवन्द्य तत्पादौ नारायणगुणान्स्मरन्

इन्द्र उवाच ।

गुरो नृसिंहरूपेण हरिणा लोकधारिणा । दत्तं मे देवताराज्यं यष्टुमिच्छामि तं मखैः
स्थानं पवित्रं कथय ब्राह्मणांश्चैव मे गुरो ॥ न विधेयो विलम्बोऽत्र त्वया नो हितकारिणा

बृहस्पतिरुवाच ।

अस्ति ते खाण्डववनं रम्यं परमपावनम् । येनकपर्शो कयतुल्पमपुनतमपुनम् ॥ १३॥

नारदे तु गते पश्चाद्व्यासः सर्वार्थदर्शनः । चकार संहितामेतां श्रीमद्भागवतीं पराम् ।
पैलादींश्चतुरो वेदानध्याप्य विधिपूर्वकम् । पुराणसंहिताः सर्वाः सूताय प्रत्यपादयत् ।
श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् । शुकमध्यापयामास विरक्तं लोकवेदतः ॥११
सा संहिता भागवती लोमहर्षणसूनुना । श्रुता कथयतो राज्ञे औत्तरेयाय वै शुकात् ।
शौनकादिभ्य ऋषिभ्यस्तु तेन प्रोक्ता यथार्थतः । वर्तीवर्त्ति पुराणानामुपरीयं नगात्मजे ।
अस्यां संलग्नचित्तानां नृणामन्यत्र नो रतिः । जायते मानसे कृष्णोनन्दसूनुश्च कामिक
यत्त पृष्टं त्वया भद्रे लोकनिस्तारहेतवे । श्रीभागवतमाहात्म्यं मह्यं संकीर्तयेति ह ।
तत्सर्वं च मया तुभ्यं निर्दिष्टं गणपाम्बिके ! । नानेतिहाससहितं भक्तिमुक्तिप्रदायकम्

य: श्रृणोति नरो भक्त्या माहात्म्यं पठतेऽपि च ।
अनुमोदनेन वासोऽपि लभते परमां गतिम् ॥ १२१ ॥
द्विजोऽधीत्याऽऽप्नुयाद्वेदान्क्षत्रियस्तु लभेज्जयम् ।
धनं वैश्यस्तथा शूद्रः श्रुत्वैव लभते गतिम् ॥ १२२ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे श्रीमद्भागवतमाहात्म्येऽष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥

एकोनद्विशततमोऽध्यायः

कालिन्दीमाहात्म्यइन्द्रयागविधिवर्णनम्

ऋषय ऊचुः ।

... माहात्म्यं वद सूत ! सविस्तरम् ।

यदीक्षणक्षोभितया तया जगत्समस्तमेतन्महदादि जायते ॥ ३६ ॥
भवादृशो नास्ति कृपापरोऽपरो विपक्षपक्षे वितनोषि यत्सुखम् ।
स्वलोकशोकापनये कृपालुता यदुच्यते ते नृहरे! तदज्ञता ॥ ३७ ॥

नारद उवाच ।

इत्यभिष्टूय देवेशं केशवं प्रणतोऽभवत् । तस्थौ तद्वाक्यशुश्रूषादत्तचित्तो महीपते!॥३
एवमाकर्ण्य मुनयस्तुतिं तस्य रमापतेः । कृतामिन्द्रेण सदसि साधुसाध्विति चाब्रुव
शतमन्यो वर्षशतं ये कुर्वन्ति महत्तपः । न तेषामीदृशी भक्तिर्यादृशी तव माधवे ॥४

न योगः सुलभोऽष्टाङ्गः स्यातिर्येनाऽधिगम्यते ।
समत्वेन च तत्त्यागस्तद्भक्तिः शरणं नृणाम् ॥ ४१ ॥

स्वधर्मार्जितवित्तैर्यद्यथाविधि विधीयते । कर्म तस्याऽर्पणं विष्णौ भक्तिरेषाऽभिधी

न निन्देद्देवतामन्यां विष्णुबुद्ध्या च यो नमेत् ।
न त्यजेद्वेदवाक्यानि स भक्तोऽस्य हरेः प्रियः ॥४३ ॥
ये शृण्वन्ति हरेर्गुणानहरहः कुर्वन्ति ये कीर्तनं
ये वाऽस्य स्मरणं पदोश्च भजनं येऽमुं यजन्तस्तथा ।
यद्दास्येन नमन्ति चैनममुना कुर्वन्ति ये मित्रतां-
ये च स्वं च निवेदयन्ति न हि ते वाञ्छन्ति मुक्त्यादिकम् ॥ ४४ ॥
इन्द्र! भक्त्या त्वमप्येनमाराधय जगद्गुरुम् ।
न कामय किमप्यस्मत्कृतकृत्यो भविष्यसि ॥ ४५ ॥

नारद उवाच ।

इति मुनिभिरुदीरितां तु वाचं त्रिभुवनपालपदप्रदां निशम्य ।
हरिरखिलगुरुः कृतस्वभक्तिं मधुरमुवाच वचो हरिं समाजे ॥४६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये
इन्द्रयागविधिर्नामैकोनद्विशततमोऽध्यायः ॥ १९९ ॥

तत्राऽस्ति यमुना पुण्या धन्या त्रैलोक्यपावनी । ददाति स्मरणे स्वर्गं मरणे ब्रह्मणः पदम्
तत्तीरे यज देवेश! केशवं बहुभिर्मखैः । यदीच्छसि स्वकीयानां कल्याणं त्वं निरन्तरम्

नारद उवाच ।

गुरोर्वचनमाकर्ण्य तूर्णमारुह्य वाहनम् । शिवप्रदमिमं शक्रः स्वकीयवनमागतम् ॥
गुरुणा सह देवैश्च यज्ञोपकरणैस्तथा । अत्राऽऽगत्य विलोक्यैतद्वनं लेभे मुदं परम्

गुरुणा नोदितः शक्रःसत्सर्वान्ब्रह्मणः सुतान् ।
वसिष्ठादीन्द्विजान्वृत्वा यजतिस्म जगत्पतिम् ॥ २२ ॥

तस्य प्रसन्नो भगवान्ब्रह्म शाम्भ्यां सहागतः । क्रतौ शतक्रतोर्यत्र महानभवदुत्सवः ।
देवत्रयीं सतां वीक्ष्य शक्रो वक्रमतिस्तदा । उत्थायासनतस्तूर्णमवन्दे मुनिभिः सह
वाहनेभ्योऽवरुह्याशु तदन्तेषूपविश्यते । आसनेषु सुहैमेषु बभुर्वेदीष्विवाग्नयः ॥ २५ ॥
सितरक्ताङ्गयोः शम्भुब्रह्मणोर्हरिराबभौ । नीलच्छविःपीतवासास्तडित्वानिव शृङ्गयोः
शक्रः प्रक्षाल्य तत्पादान्मूर्ध्ना तज्जलमादधे । अब्रवीच्च मुदा युक्तो वचनं मधुराक्षरम्

इन्द्र उवाच ।

विहितोऽयं मया देव! यज्ञोऽद्य सफलोऽभवत् ।
यदि मे दर्शनं प्राप्ता दुर्लक्ष्या अपि योगिभिः ॥ २८ ॥

एकैव त्वया विष्णो कृता मूर्तिस्त्रयीमयी । गुणैस्तथापि नानात्वं स्फटिकस्येव तेगुणा
यथादारुगतोऽग्निर्घर्षणेनविना विभो!। नाविर्भवति भूतानां हृत्सु भक्त्या तथाभवान्
एकस्य त्वयि भक्तिः स्यात्सर्वभूतोपकारिणी । बभूवुः सुखिनो देवाः प्रह्लादकृतयात्वया
वयं विरूपिणो देव!त्वन्मायामूढचेतसः । न जानीमः स्वरूपं ते यथायत्पादरोपकाः ॥
मोहयन्सो महादेव सुखामपि जगद्गुरु । एतस्यैव गुरुर्देव यतोनाथः पृथग्युगम् ॥
पश्चिमश्चिदुत्थितं वाचा मनसा च विचिन्त्यते । अन्यैवमाया तस्यापि तद्वर्यापूर्यस्तिन्

प्राग्प्राप्तं यदिदं विलोक्यते न सत्यमित्येव विचिन्त्यते मया ।।
प्रकृति विश्वाधारमं नान्ति ते पदमुख्यां हर ! पाणिने त्वया ॥ ३१ ॥
विशेऽस्य भुवादनुक्रमणादयो दर्शितेषा कमलानपोर्णुतम् ।

र्वतीर्थमयेऽमुष्मिन्स्थाने स त्रिदशाधिपः । स्वर्णयूपैर्बहुमखैरीजे भूयो रमापतिम् ॥
ग्रप्रस्थानिविप्रेभ्यः कृष्णस्य पुरतो ददौ । नारायणः समस्तात्मा ममायमितितुष्यतु
न्द्रप्रस्थमिदं तीर्थं ततः प्रभृति कथ्यते । सर्वतीर्थमये यत्र मृतो भूयो न जायते ॥१६
न्द्रदत्तानि ते लब्ध्वा रत्नप्रस्थानि भूसुराः । तस्मैदद्युरचिन्थमाशिषं तत्र संसदि ॥
न्द्राय तव गोविन्दोदानेनाऽनेन तुष्यतु । तवकी भक्तिरप्यस्मिन्भूयादव्यभिचारिणी
र्मभूमाविह विभो! पुरा यज्ञशतं कृतम् । तेन पुण्येन लब्धं ते सकामेन सुराम्पदम् ॥

अधुना पूजितो विष्णुर्निष्कामेन त्वया मखैः ।
त्वपदाद्विच्युतो भूमौ भविष्यति द्विजाग्रणीः ॥ २३ ॥

त्राऽपिनिजधर्मेण विष्णुमाराधयन्भवान् । स्मरिष्यति निजं कर्म कृतमत्र मखादिकम्
त्स्मृतेर्गृहमुत्सृज्य भवांस्तीर्थानि पर्यटन् । जनकेन समं शक्रतीर्थेऽस्मिन्संप्रपत्स्यते
चतुर्थाश्रममादाय त्यक्ष्यत्यत्र कलेवरम् । ततो विमानमारुह्य गणानीतं रविप्रभम् ॥

भवान्दिव्याङ्गधान्भूत्वा प्राप्स्यति श्रीहरेः पदम् ॥ २६ ॥

नारद उवाच ।

एवमाकर्ण्य विप्राणामाशिषं त्रिदशाधिपः । भविष्यत्सूचनां चोक्तिं शिवेमुदमगात्तराम्
समाप्य विधिवद्यज्ञानत्र सौवर्णयष्टिकान् । माधवप्रमुखान्देवान्पूजितान्स व्यसर्जयत्
ऋत्विजो ब्राह्मणःपुत्रानभ्यर्च्य च धनादिभिः । गृहस्पतिं पुरस्कृत्ययर्यौशक्रस्त्रिविष्टपम्
तत्र राज्यं विधायेन्द्रो हरिभक्तियुतः शिवे ! ॥ भवानद्भुवि क्षीणे पुण्यं हास्तिनपत्तने ॥
शिवशर्मा द्विजः कश्चिद्वेदवेदाङ्गपारगः । तस्य भार्या गुणवती नाम्नाऽन्वर्थयन्ती भृशम्
तस्यां जातः सुवेलायामिन्द्रः श्रीपतिसेवकः । ज्योतिर्विदः समाहूतालग्नंदृष्ट्वायमाविरे

ज्योतिर्विदऊचुः ।

शिवशर्मंस्त्वयं बालस्तव भावी हरिप्रियः । उद्धरिष्यति ते वंशं ब्रूमः सत्यं न वै मृषा ॥
अष्टादशाब्ददेहो यः साङ्गं वेदचतुष्टयम् । अर्धान्य ज्ञानसम्पन्नो विवाहं तु करिष्यति
सुतरत्नाय सत्पुत्रं धानप्रस्थो भविष्यति । तीर्थेषु पर्यटन्धीरः संन्यासं धारयिष्यति
इन्द्रस्य खाण्डववने यमुनाऽस्ति सरिद्वरा । तत्तीरेऽस्ति हरिप्रियं मरणं तत्र यास्यति

द्विशततमोऽध्यायः

इन्द्रप्रस्थे भगवत्प्रेरणया नानातीर्थस्थापनं शिवशर्मपुत्रस्य विष्णुशर्मणः कथा विष्णुशर्मणा स्वपितृपूर्वजन्मवृत्तकथनं कालिन्दीकूलस्थित- तीर्थेऽस्मिन्निहत्रिमिह्यार्वी दृष्टप्राप्तिवर्णनञ्च

श्रीभगवानुवाच ।

न तच्चित्रं सुराधीश! मुनयो ज्ञानतत्पराः । मदीयां यदि वै भक्तिं गुर्वीं कुर्वन्तिमन्त
एते ज्ञानोपदेष्टारस्त्रिलोकनिलयासिनाम् । प्रवर्तयन्त्यमी नष्टं वेदमार्गं यतः सदा ॥
भक्तयाऽभवानपि स्वर्गभोगासक्तोऽपि मां यतः । प्रपन्नोऽसि किमाश्चर्यं यतस्त्वं गुरु

यजस्व सुरशार्दूल! मखैर्मा(मां) बहुदक्षिणः ।
निष्कामस्त्वं समीपस्थं तूर्णं प्राप्स्यसि मत्पदम् ॥ ४ ॥

प्रतियागं प्रयच्छ त्वं रत्नप्रस्थान्यनेकशः । आख्यया स्थानमेतत्ते इन्द्रप्रस्थं भविष्य
विधे! त्वमत्र रचय प्रयागं तीर्थपुङ्गवम् । सरस्वतीं समानीय गङ्गां च जनपावनीं
काशीं च शिवकाञ्चीं च त्वमत्र स्थापयेश्वर !। गोकर्णं च समं गौर्या निवासं कुरु सर्वदा
भोभो ब्रह्मसुता यूयं ज्ञानविज्ञानकोविदाः । निजयोगबलेनाऽत्र कुरुध्वं तीर्थसत्तम

निगमोद्बोधकं तीर्थं त्वं गुरो! प्रतिपादय ।
विनाऽध्ययनमप्यत्र ज्ञानाद्बोधोऽस्तु छन्दसाम् ॥ ६ ॥

स्मृतिश्च जायतां पूर्वजन्मनस्तु परात्मनः । अहमारोपयाम्यत्र द्वारकां सुमनोहराम् ।
समुद्रेण समं यत्र गोमत्या सङ्गमोऽभवत् । कोशलं च करोम्यत्र मध्येऽरण्यं च वासव
ययोरवतरिष्यामि वपुभ्यां रामकृष्णयोः । बदर्याश्रममप्यत्र नरनारायणास्पदम् ॥१२
विदधामि सदा यत्र वसामि सुरनायक !। हरिद्वारं पुष्करं च तीर्थद्वयमनुत्तमम् ॥१३॥
तदपि स्थापयाम्यत्र तवैव हितकाम्यया । नैमिषे यानि तीर्थानि यानि कालञ्जरे गिरौ

सरस्वतीतटे यानि स्थापयाम्यहमत्र वै ॥ १५ ॥

नारद उवाच ।

शिवं शिवकरं वाक्यं हरेः श्रुत्वा कृतं च तत् । दृष्ट्वा तदुत्तमपि ते चक्रुर्ब्रह्मर्षिपादयः ॥

स्नाद्यावामविज्ञातौ तया मातस्तथाऽन्यथा । गच्छावश्चिन्तयन्तौ श्रीहरेः पादसरोरुहम् ॥

नारद उवाच ।

आलोच्य सुमुखौ तौ निशीथे तमसावृते । सुतं कुटुम्बमुत्सृज्य गृहान्निर्याय जग्मतुः
दिव पर्यटन्तौ तौ सुतीर्थं निपद्दृन्ती । शिवेऽथ शिवदे तीर्थे शक्रप्रस्थे समीयतुः ॥

अत्राऽऽगत्य स्वविदितात्पूर्वजन्मनि भूपकान् ।
विष्णुशर्मा समालोक्य सस्मार हरिसङ्गमम् ॥ ५९ ॥

ह्वे च पितरं धीमानाकल्पमासमहं पुरा । मयाऽत्र विहिता यज्ञा माधवप्रीणनेच्छया
अत्रैव मे प्रसन्नोऽभूत्केशवो भक्तवत्सलः । सन्तोषिता मणिग्रन्थैर्द्विजा सततं च मे

तेनैव वैष्णवी भक्तिर्दत्ता मोक्षो भवेऽत्र च ।
विष्ण्वादिभिः समस्तैस्तु तीर्थान्यत्र कृतानि वै ॥ ६० ॥

सर्वतीर्थमयं तीर्थमिन्द्रप्रस्थमिदं कृतम् । अत्रैव मे गृहिश्रेष्ठा सेव्य मुनिपुङ्गवैः ॥ ६१ ॥
ततो हरिपदप्राप्तिरेतस्मात्स्मराम्यहम् । इमे गङ्गादयश्चान्ये तीर्थोत्तमादिभिर्युता ॥
समानीता मयोद्योगे प्रयागोऽयं निगद्यते । एषा काशी शिवपुरी प्रयागात्पूर्वदेशके ॥
द्विशतधनुर्मात्रे भूमौ यस्यां स जायते । काञ्ची पश्चिमके भागे धनुषामेकविंशतिः
शिवकाञ्ची शिवेनैव स्थापिता भूमुनिप्रदा । गोकर्णाख्यमिदं क्षेत्रं शम्भोः परमवल्लभम्
धनुर्द्वयप्रमाणे तु भूमिभागे व्यवस्थितम् । इयं द्वारवती पुण्या तीर्थराजस्य पश्चिमे ॥
धनुषां सप्ततिं यत्र भूमौ भाति चतुर्भुजः । मनोऽर्पणं पूर्वदिग्भागे [illegible]
अष्टादशधनुर्मात्रे इत्येवं पुष्करांशकः । एतत्कपुरं नाम स्थापितं विष्णुना स्वयम् ॥
कोशलं पश्चिमे भागे दशधारसमाश्रितः । अथ [illegible] ॥ ६९ ॥
एतदेकादशधनुर्भूमिदेशे च तिष्ठति । [illegible] हरिद्वाराख्यं [illegible] ॥ ७० ॥
विंशद्धनुर्मिते देशे इत्येवं देवदुर्लभम् । एतत्तु पुष्करं नाम तीर्थं तीर्थशिरोमणिः ॥ ७१ ॥
द्वारकेश्वराख्यं भूतले सोमनाथं तिष्ठति । प्रयागादिकगन्धूनि सप्ततीर्थानि [illegible]
पूर्वतो दिग्भिर्धानि [illegible] । तीर्थं [illegible]
पदे पदे हि तु भूमौ जायते च चतुर्भुजः । प्रयागाद्देवाल्पृथिमात्रे पश्चिमकूले ॥ ७२ ॥

नारद उवाच ।

गणकोक्तिमाकर्ण्य शिवशर्मा शिवं ततः । चकार विष्णुशर्माणं

नान्दीमुखं च वित्तेन निर्वापयामास बुद्धिमान् ।

मन्येऽहं यस्य मे पुत्रो विष्णुभक्तो भविष्यति ॥ ३८ ॥

साधयिष्यति पुत्रोऽयमाश्रमांश्चतुरो मम ।

भविष्यति च सर्वार्थं मदन्यः कोऽस्ति भाग्यवान् ॥ ३९ ॥

एवं विचिन्त्य मनसा जातकर्माद्यकारयत् । शिशोर्द्विजातिप्रवरैः शिवशर्मा शुभेऽ

अथ समभ्यर्तनेषु वर्षेषु द्विजसत्तमः । सुनोपनयनं चक्रे चैत्रमास्यष्टमेऽब्दके ॥ ४

आद्वादशाब्दादध्याप्य वेदाननन्यमनाः सुतम् । शिवशर्मा शिवे! राजन्युयोज सह भार्य

विष्णुशर्मा स्वभार्यायां पुत्रमुत्पाद्य बुद्धिमान् । चकार तीर्थयात्रायां मनो निर्विषयं स्व

अभ्येत्य पितरं प्राह नत्वा तच्चरणद्वयम् । विष्णुशर्मा महाप्राज्ञो मुनिवाक्यमनुस्म

विष्णुशर्मोवाच ।

अनुजानीहि मां तात विष्णुमाराधयाम्यहम् । तृतीयाश्रममासाद्य सत्संगतिविधायक

दारागारधनापत्यसुहृदः क्षणभङ्गुराः । बुद्बुदा इव तोयेषु सुधीस्तेषु न सज्जते ।

स्वाध्यायेन च सन्तत्या मया तीर्णमृणद्वयम् ।

तीर्थेषु कामरहितो यष्टुमिच्छामि केशवम् ॥ ४७ ॥

संन्यस्तगुणरागोऽहं पश्चात्तीर्थोत्तमे क्वचित् । स्थातुमिच्छाम्यहं तावद्यावत्प्रारब्धमस्ति

इत्युक्तस्तेन पुत्रेण स पिता बुद्धिमत्तरः । स्मृत्वा ज्योतिर्विदां वाक्यमाह संसारनिःस्पृह

शिवशर्मोवाच ।

चतुर्थाश्रमकालोऽयं ममाऽपि निरहङ्कृतेः । विषयान्विषवत्त्यक्त्वा सेविष्ये केशवामृतम्

गृहे मम मनः पुत्र! रमते नाऽद्य वार्द्धके । आनीतस्य वनाद्बद्ध्वा गजस्येव कृपालये

तवाऽनुजः सुशर्माऽऽयं कुटुम्बं धारयिष्यति ।

शाखाभ्यामुज्झितं विद्यार्थीकुलाभ्यां यथा नरम् ॥ ५२ ॥

प्रव्रजन्तं तु मामेव तव माता पतिव्रता । अनुयास्यति मार्तण्डं यथा कान्तिर्दिनात्यये

आरोहणं प्रकुर्वन्तं सिंहो जग्राह वेगवान् । पादयोरथ भूपृष्ठे पातयित्वा रुरोह तम्
अधःस्थितकिरातोऽपि कुन्तेनोदरमस्य वै । ददार रुधिरौघाक्तनिःसृतान्त्रकदम्बकम् ॥
जातव्यथो विधायाऽथ नादं परमदारुणम् । सिंहः पिपेष भिल्लस्य शिरःसद्यो ममार च
तयोः पञ्चत्वमापन्ने भूतसङ्घेऽत्र भूपते ॥ विमानद्वयमुत्तीर्णं गणाभ्यां सह सम्पदात्
नवीनघनवर्णाभ्यां स्फटिकोपलनिर्मितम् । चारुकुण्डलकर्णाभ्यां मणिप्रवरमण्डितम्
शङ्खचक्रगदापद्म हस्ताभ्यां चारुचित्रभृत् । दधद्भ्यां पीतवस्त्राणि हेमभित्तिविभूषितम्
प्रफुल्लाम्बुजनेत्राभ्यां पद्मरागगवाक्षभृत् । धीरनिर्ह्रादमञ्जीरपद्भ्यां रणितकिङ्किणि ॥
प्रकोष्ठे वलयश्रेणीं बिभ्रद्भ्यां चारुवेदिकम् । मुक्ताहारैर्मनोहारिवक्षोभ्यां सवितानवत्
कुटिलालकवक्त्राभ्यामुन्नतध्वजराजितम् । भ्रूयुगाक्षिमपक्ष्मेषु धनुर्भ्यां सुघतोरणम् ॥
नासाञ्चितकीराभ्यां निर्व्यूहशतशोभितम् । नवविद्रुमसच्छायतलाभ्यां दर्पणामलम्

दिव्याङ्गौ भिल्लपञ्चास्यौ त्यक्त्वाऽङ्गं प्राकृतं स्थितौ ।
पुरैव प्राणनिर्याणे तीर्थस्याऽस्य प्रभावतः ॥ १०८ ॥

तयोः समीपमानीय विमाने तौ हरेर्गणौ । ऊचतुर्मञ्जु वचोरूपमेयाकृतिधरौ ततः ॥
भोः किरात नरश्रेष्ठ भोः पञ्चास्य मृगाधिप ॥ भवन्तावानिनायावां वैकुण्ठाद्धरेर्गणौ
नेष्यावस्त्वरं सत्यं युवां तत्र न संशयः । स्वं स्वं विमानमारुह्य गम्यतामाशु माचिरम्

स्वं स्वं विमानमारूढौ तौ किरातमृगाधिपौ ।
ऊचतुर्विस्मयाविष्टौ लक्ष्मीपतिगणौ प्रति ॥ १०९ ॥

भो भो विष्णुसमाकृती भूपतौ वाक्यमावयोः । युवयोर्दर्शनाज्जातं ज्ञानं नौ परमाद्भुतम्
अत्र जन्मनि मायाभ्यां कृतं सुकृतमल्पकम् । स्मृतिर्नौ जायते पूर्वसंस्कारोऽस्मत्प्रसादतः
मांसाहारौ प्राणिहिंसारतौ ह्यजितेन्द्रियौ । पापाचारपुण्यभाजौ दर्शनेन भवन्तयोः ॥
भारतेऽत्राहि लोके सम्भूतामिति वर्णितौ । केन पुण्येन युवयोर्जातं दर्शनमावयोः ॥

सान्निध्यं च पुनः पुण्याचारयोः कीदृशं पदम् ॥ ११० ॥

गणावूचतुः ।

सर्वेऽत्र माघमासे पुण्यकाले इति श्रुतम् । युवयोर्दर्शनं जातं नौ च साक्ष्यमद्भुतम् ॥

निगमोद्बोधकं नाम तीर्थं शुभदं पुरा । तीर्थस्नानकनिगमोद्बोधकेऽस्मिन् सदा

इन्द्रप्रस्थमिदं क्षेत्रं स्थापितं दैवतैः पुरा ।

पूर्वपश्चिमतोऽस्मात ! पञ्चयोजनविस्तृतम् ॥ ७९ ॥

कालिन्द्या दक्षिणे भागे योजनानामनुत्तमम् । इन्द्रप्रस्थस्य मर्यादा कथिता महर्षिभिः

दैवप्रश्नो न यो ह्यत्र त्यजन्नाह्नं गयस्पजः ॥ ७८ ॥

नारद उवाच ।

पुत्रस्येत्थं वचः श्रुत्वा शिवशर्मा पिता द्विजः । प्रत्याह संदिहानस्तं स्वपुत्रं सत्यवादिनम्

शिवशर्मोवाच ।

कथमेतद्विजानीयास्त्वं पुराऽऽसीः सुरेश्वरः । त्वमत्र जन्मन्यज्ञानमपि भिन्नोऽसि नाद्विज

त्वदुक्तज्ञानमात्पुत्र यथाऽहं स्यां तथा कुरु । इन्द्रप्रस्थस्य मर्यादा कुतएता त्वयाश्रुत

यतः प्रभृति ते जाता मतिस्त्वं नाऽत्यजो गृहम् । मत्तएव त्वयाधीतं साङ्गं वेदचतुष्टयम्

पूर्वजन्मकृते ह्त्ये ज्ञानमासीत्कुतस्तव ॥ ८२ ॥

विष्णुशर्मोवाच ।

ऋषिभिर्मे वरो दत्तः पूर्वजन्मस्मृतिप्रदः । तेभ्यएवाऽस्य तीर्थस्य श्रुताह्येषास्मृतिर्मया

निगमोद्बोधके तीर्थे स्नानमत्र पितः! कुरु । दुर्लभं प्राप्स्यसे ज्ञानं पूर्वजन्मस्मृतिप्रदम्

ममाऽपि पूर्वजनुषः प्रवृत्तिं त्वं स्मरिष्यसि । एतत्तीर्थजलस्पर्शात्तात! सत्यं वदामि ते

नारद उवाच ।

शिवशर्मणि विप्रेन्द्रे श्रुत्वैतत्स्नातुमुद्यते । निगमोद्बोधके तीर्थे स्मृतये पूर्वजन्मनः ।

सिंहेनानुगतः कश्चिद्भिल्लो धावन्समागतः । अतित्रासपरीताङ्गो निःश्वसन्भ्रमविह्वलः

हिंसात्मको वर्त्मघाती वणिजां लुण्ठत.(कः?) सदा ।

कृष्णाङ्गः पिङ्गकेशश्च खर्वो मार्जारलोचनः ॥ ८८ ॥

कुन्तहस्तो भीममूर्तिर्देही पाप्मेव भूपते !। ततः पश्चात्कियद्दूरे सिंहमालोक्यतावुभौ

पितापुत्रौ समीपस्थंद्रुममारुहतस्तथुः । यदन्तावपि हा कृष्ण! मोचयाऽतोऽपमृत्युतः

स किरातस्तु राजेन्द्र! ग्रहीतुं वेगवत्तरम् । वीक्ष्य सिंहं द्रुमं भीतः समारोढुं प्रचक्रमे

शुद्धसत्त्वमपि रूपमैश्वरं क्वाऽस्तु जन्मजनिदैवदुर्लभम् ।
तामसौ क्व मृगनाथभिल्लकौ किंतु तीर्थमिदमद्भुतक्रियम् ॥ ५ ॥
तात भोः ! पतति वेधसः पदाज्जन्तुरन्तमधिगम्य कर्मणाम् ।
अत्र दैवगुरुनिर्मिते मूर्तिं प्राप्य माधवपदाच्च विच्युतिः ॥ ६ ॥

नारद उवाच ।

एवं प्रत्यक्षमालोक्य माहात्म्यं स द्विजोत्तमः । तीर्थस्याऽस्यगुरोराजन्ज्ञातुंतत्प्रचक्रमे
मुखदन्तपदानां स कृत्वा शुद्धिं च चेतसः । पञ्चकच्छः शिखाबन्धोपग्रहीमाधवंस्मरन्
अभ्यक्रान्तेतिश्लोकस्य पाठेन तन्मृत्तिकाम् । स्पृशंस्तयैव विदधत्तिलकंजलमाविशत्
तत्र प्रवाहाभिमुखो निमज्जन्पुनरुत्थितः । पुनर्मग्नो हरिं स्मृत्वा गङ्गां च जनपावनीम्
अयोध्यायाः पुरीः सप्त पुनरुत्थाय संस्मरन् । पुनर्ममज्ज सलिले गोविन्दार्पितमानसः
कृत्वा यथाविधिस्नानं धौतवस्त्रे च पर्यधात् । बहिरागत्य तिलकं चक्रे च द्विजसत्तमः
करपादशिखासूत्रैर्बद्ध्वा विधिदर्शी । सन्ध्यां चकार विधिवत्तर्पणं त्रिविधं तथा ॥
सूर्याय कुसुमैर्दत्त्वा सजलैरर्घमादृतः । शिरोबद्धाञ्जलिपुटो नमश्चक्रे द्विजोत्तमः ॥१५
आवाहनादिनैवेद्यपर्यन्तमथ विप्रराट् । जगत्पूज्यपदाम्भोजस्य विष्णोः पूजामचीकरन् ।
कृतक्रियः स्वपरविष्णुस्तादृशं सुतमात्मनः । जगाद संस्मरन्पूर्वजन्मकर्माणि कृत्स्नशः ।

शिवशर्मोवाच ।

विष्णुशर्मन्नतेमिथ्यावाक्यं तात यतः स्मृतिः । अत्र स्नानेन मे जाता पूर्वीयां जन्मकर्मणाम्
आकर्णय महाभाग! कथयामि तवाऽनघ । पुराहमन्त्यजेजातो विशां धनिकधर्मिणाम्
पिता मे शरभो नाम्ना कान्यकुब्जेपुरेऽवसत् । वाणिज्येनार्जयन्वित्तं भूरिधर्मधनार्थिनः
धनीतस्तु महान्कालस्तस्य नाऽभवदात्मजः । जरागृहीतदेहस्य तच्चिन्तातुरचेतसः ।
अचिन्तयदहोरात्रमिति वैश्यवरस्तदा । विना सुतेन मे व्यर्थं धनं भूर्यपि संचितम् ।
अनेन सुतमृणी लोके पितॄणां धनवानपि । सजलोऽपि विनावर्षं चातकानां यथाघनः
पुमाञ्चयनिसन्तत्या विश्वं धर्मधुरीणया । शतयाश्चिविधया राजा विपक्षमिव दुर्जयम्
प्रीणाति सन्ततिः शुद्धा सुमनः पितृमानवान् ।

सर्वतीर्थानि [illegible] मा त्रिरात्र । [illegible] ता[illegible]

आर्तं च दर्शनं यावत्तीर्थस्याऽस्य मुहुर्मुहुः ।

तथा तथानि नश्यन्ति पातकान्योघराशिष्ठ ॥ ११३ ॥

तथा पापानि नियमोद्भवोत्र [illegible] । इन्द्रप्रस्थ[illegible]

तेनाऽत्र पूजितो विष्णुः स्तुतिर्वेदवर्षिणः । सुधीरविष्णुनाम्नि यो [illegible]

[illegible] पातके घोरे सर्वतीर्थमये जनाः । तत्र स्नान्ति ये ते वै समृत्या [illegible]

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा तौ गणश्रेष्ठौ नीत्वा तौ जग्मतुः पदम् । हरेर्यत्र गतो भूयो निवर्तते न नि[illegible]

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे का[illegible]
माहात्म्ये शिवसिद्धवैकुण्ठारोहणं नाम द्विशततमोऽध्यायः ॥२००॥

एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः

इन्द्रप्रस्थमाहात्म्यपूर्वकंशिवशर्म्मणःपूर्वजन्मनिवैश्यकुलेवृत्तवर्णनम्

नारद उवाच ।

अथाऽवरुह्य तौ पूक्षात्पितापुत्रौ सुविस्मितौ । दृष्ट्वा हरिपदप्राप्तिमभूतां पापिनोर[illegible]
शिवशर्माऽथ विप्रेन्द्रः श्रुत्वातीर्थस्तुतिं तदा । गणोक्तांविष्णुशर्माणमुवाचसुतमात्[illegible]

शिवशर्मोवाच ।

यत्पदं न सुलभं द्विजन्मनां साधितेन तपसाऽपि लीलया ।
प्रापतुः शवपदंघ्रिणौ च तत्तीर्थराजमहिमा विलोक्यताम् ॥ ३ ॥
जन्मतःप्रभृति तावदामृतेः पापिनावपि च यत्प्रभावतः ।
जग्मतुः सुतं हरेः सरूपतामस्य तीर्थवृषभस्य का स्तुतिः ॥ ४ ॥

तस्मात्त्वमशल्यमङ्गानां विद्धि मे मुनिपुङ्गव !। बिभेम्यहं पितृऋणाद्यतोऽधः पतनं नृणाम्
तमुपायं कुरु मुने! येन स्यां सुतवानहम् । किञ्चित्कर्तुमशक्यं न भूतलेऽत्र भावदृशैः॥

शिवशर्मो उवाच ।

इत्याकर्ण्यवचस्तस्य वैश्यवर्यस्य देवलः । मनःक्षणं स्थिरं कृत्वा दध्यौ मीलितलोचनः
सन्ततेर्मेत्पितुर्दृष्ट्वा प्रतिबन्धस्य कारणम् । देवलोऽतीन्द्रियज्ञानीवभाषेकारयन्स्मृतिम्

देवल उवाच ।

एकदा तु पुरा वैश्य तवेयं धर्मचारिणी । यं चकार स्वचित्ते तं कथयामि मनोरथम्
गुर्विणी यद्यहं गौरि भवेयं शम्भुवल्लभे । तदा त्वां तोषयिष्यामि षड्रसान्वितभोजनैः
धूपदीपकमालाभिस्ताम्बूलैर्नृत्यवाद्यकैः । तन्त्रीमुखोद्भूतैर्गीतैर्नानाविधविलेपनैः ॥५०॥
एवं प्रतिश्रुत्य पुरः सखीनां दयिता तव । प्रतीक्षमाणा तं कालं तस्थौ तद्भक्तिसंयुता

तस्मिन्नेवाऽभवद्गर्भो मासेऽस्या योषितस्तव ।
ऊचुरेनां ततः सख्यः सर्वाः सस्नेहचेतसः ॥ ५२ ॥
यस्त्वया वाञ्छितो गर्भो गौर्या सम्प्रतिपादितः ।
अतः प्रतिश्रुतं देव्याः पूजनं सुभगे ! कुरु ॥ ५३ ॥

नो चेद्विकाराद्भवति विघ्नन्तु तदनुष्ठितात् । तोषितारो पिताध्याऽन्नदेव्यो हि वरशापदाः
सखीभिरिति ते भार्या कथितेयं मुदान्विता । त्वामुवाच महाभागा विनयेन पतिव्रता

नाथ ! पूजयितुं गौरीं वाञ्छाम्यखिलकामदाम् ।
यत्प्रसादादहं जाता वाञ्छितार्थवती प्रभो ! ॥५६ ॥

वैश्यवर्य!त्वमेवैतच्छ्रुत्वाऽस्या वचनं शुभम् । अमन्यत गर्भवतीमेनां निजगृहेश्वरीम् ॥
मोदमानश्च नितरां तेन सद्यो भयातरि । भृत्यानाज्ञापयामास पूजावस्तूपपादने ॥५८
तैरानाय्यसमस्तानि वस्तूनि भवता ततः । अर्पैद्त्तानि भव्यभद्राशागन्धादिकान्यपि

ततो निजसखीः सर्वा आहूयेयमिदं जगौ ।
सख्यः समस्तासामग्री समानीताऽम्बिकार्चने ॥ ६० ॥

नीत्वा पूजोपकरणं यूयं याताऽम्बिकालयम् । सन्तोषयत तां देवीं पूजया विधिदृष्टया

मित्रभृत्यप्युदासीनाः सूनृता वाग्ययेरिता ॥ २७ ॥

उदयस्थेन पुत्रेण वर्द्धते स्वयशः पितुः । निर्मलं द्विजराजेन नीरनीरनिधेरिव ॥

तस्मायतेत्सुनोत्पत्त्यै शरीरेण धनेन वा । तमृते हि द्वयं व्यर्थं ·

एवं चिन्तयतस्तस्य गृहे मुनिवरस्तदा । देवलोऽतीन्द्रियज्ञानो वन्दातुं समागमत् ॥

आगतं तं समालोक्य प्रत्युत्थायाऽऽसनात्पिता ।

दत्त्वाऽर्घमथ पाद्यं च ववन्दे शिरसा मुनिम् ॥ २८ ॥

उपवेश्याऽऽसने दत्ते स्वहस्तेन पिता मम । पप्रच्छ च मुनिश्रेष्ठं देवलं देवदर्शनम् ।

स्वागतं तु मुनिश्रेष्ठ शमस्ति भवतां कुले । तपःस्वाध्यायनियमा निष्प्रत्यूहा भवन्ति

कालेवाऽतिथयः कच्चिदायान्ति भवदाश्रमे । कच्चिदाश्रमवृक्षाश्च फलन्ति मनसेप्सितम्

व्याघ्राद्याश्च न कुर्वन्ति कच्चिद्वैरं मृगादिभिः । त्वदीयाश्रममभ्येत्य भ्रातरो भ्रातृभिः सह

तवाऽटनं भुवि मुदे गृहिणामन्यथा कथम् । तेषां गृहाब्धिमग्नानां दर्शनं क भवादृशाम् ।

हरिपादरजोवृद्धेः कामं कामो न कुत्रचित् । मुने! तव तथाप्याशु हेतुमागमने वद ॥

शिवशर्मोवाच ।

इत्युक्तस्तेन स मुनिर्देवलो देवपूजितः । अब्रवीत्तन्मनोभावं ज्ञातुकामो विशाम्पतिः ।

देवल उवाच ।

वैश्यवर्य! त्वया भूरि धनं धर्मेण सञ्चितम् । करोति येन धर्मज्ञ! नित्यनैमित्तिकीः क्रियाः

आदरं राजसदसि धनेन लभते नरः । सुभटः शत्रुसंग्रामे विक्रमेण यथा जयम् ॥ ३३ ॥

गृहस्थस्तु धनं प्राप्य परां पुष्टिं भजत्यलम् । शरत्परिणतं सस्यमतद्धानिव विद्वते ।

धनिनं न विमुञ्चन्ति बान्धवोऽन्ये च ये जनाः । मधुमत्कुसुमनोयुक्तं पादपं मधुपा इव ।

धनाभावेन गृहिणां कृशत्वमुपजायते । ग्रीष्मसमये स्वप्रभा सरसामिव ॥ ३४ ॥

तदनं वर्तते भूरि गृहे तव विशाम्पते !। कृशत्वमत्रागो गोप्यं येन वदाऽद्य मे ॥ ३५ ॥

वैश्य उवाच ।

हितोपदेष्टा नियमा भवन्तः पितरो यथा । गोपनीयं भवद्भ्यः किं मादृशो. मुखतो वदे

त्वत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ सर्वं सन्ति श्रियं मम । यासांऽद्यापि सुतप्राप्तो दुःखमेकमिदं मम

वैवस्वतमनोर्वंशे दिलीपो भूभुजांवरः । आसीत्प्राचीनबर्हिस्तु स्वायम्भुवमनोरिव ॥२
स तु धर्मभृतां श्रेष्ठो धर्मेण प्रतिपालयन् । महीं महीपतिर्लोकान्गुणैराह्लादैरञ्जयन् ॥३
मगधाधिपतेःपुत्रीमहिषी तस्यभूपतेः । सुदक्षिणाख्ययाख्याता शचीवाऽऽसीद्दिवस्पतेः

गते महति काले तु महिष्यां नाऽभवत्सुतः ।
दध्याविति निजस्वान्ते स सम्राट्कोशलाधिपः ॥ ५ ॥

रत्नाकरसुमेर्वाद्रिनगरत्नैर्विराजितम् । धृतं भूवलयं दोर्भ्यां भूपायै नाऽप्रजस्य मे ॥ ६ ॥
वर्गत्रयी यथाकालंसेविता न विरोधिता । तथापि मेऽनपत्यस्य न सौख्यं विद्यतेहृदि
यज्ञैराराधितो विष्णुरिन्द्राद्याश्चसुरोत्तमाः । दीर्घिकारामकूपाश्च कारिताःसर्वतोभुवि
गोभूहिरण्यवासोभिः षड्रसान्वितभोजनैः । विप्रा अतिथयश्चैव भक्त्यासन्तोषितामया
वृत्त्यर्थं पृथिवीपालानुद्धृत्य युधि धर्मतः । धनेन महता कोशो मयां हि बहुलीकृतः ॥
उन्मार्गगामिनो मत्ता निजधर्मविलङ्घिनः । विमुखाःपितृदेवेभ्योदण्ड्यास्तेदण्डितामया
पञ्चपर्वसु वैष्णव्यां रवौ पित्र्ये च कर्मणि । दशम्येकादशीतिथ्योर्न स्त्रीसेवा कृतामया

ऋतुकालावधौ स्नातां स्वस्त्रियं नाऽहमत्यजम् ।
अनृतावपि तद्योग्ये काले चेत्प्रार्थितस्तया ॥ १३ ॥

तदा तस्यां सकामिन्यां सकामं रमितंमया । एवं धर्मार्थकामा मे यथाकालं निषेविताः
महिष्यां केन दोषेण जायते मे न सन्ततिः । अतीतानागतज्ञानो वसिष्ठो गुरुरेव नः ॥

कथयिष्यति तं दोषं यन्मे पुत्रो न जायते ॥ १५ ॥

देवल उवाच ।

इत्यालोच्य स भूपालो गमिष्यन्नाश्रमं गुरोः ।
मन्त्रिष्वारोपयामास कोशलामृद्धिकोशलाम् ॥ १६ ॥

अथप्रजागृजं देवं पूजयित्वाऽऽश्रमं गुरोः । प्रतस्थाते पुत्रकामौ दम्पती तौ शुभेऽहनि
कतिचिद्वासरैर्मार्गमुल्लङ्घ्यैकरथे स्थितौ । तौ दम्पती गुरोः सायमाश्रमं प्रापतुःशुभम्
वैश्वदेवान्तसम्प्राप्तातिथिसत्कारकृन्मुनिम् । हुताशनहुतद्रव्यप्रसरद्धूममालया ॥१९॥
पवित्रयन्तमात्मस्थान्मुनीनागन्तुकानपि । मृगैर्दूर्वाक्षतानीवारपूर्णोदरमन्थरम् ॥२०॥

देवल उवाच ।

स माघो सम्यगा वैश्य भवेत् तव भागिता । श्रुणु नन्दीतिरम्या सो प्रसादश्च सर्वतः
मयोऽज्ञानतो वैश्य! गुरुयोर्नाऽभवत्सुतः । अज्ञानतोः प्रतिज्ञित परत्राऽप्रमुखम् ।
एतत्ते कथितं वैश्य! सन्तानाभावकारणम् । वसिष्ठेन यथापूर्वं दिलीपस्य महीपतेः

सम्प्रत्या स यथा राजा नन्दिनीं समतोषयत् ।
सार्वीकान्त्यं तथा वैश्य ! गौरीं तोषय कामदाम् ॥ ९९ ॥
सा यथाऽऽराधिता राज्ञे दिलीपाय ददौ सुतम् ।
आराधय तथा गौरीं त्वं सा तुभ्यं न दास्यति ॥ १०० ॥

वैश्य उवाच।

दिलीप इति भूपः कः का चसा नन्दिनी मुने !। यामाराध्य सुतं लेभे स भूयोभूपसत्तमः
महेशादिसुरान्मुक्त्वा त्रिवर्गफलदायिनः । आराधिता कुतः सैव सुतार्थं तेन भूभुजा
एतत्सर्वं समाख्याहि मुने! यत्पृष्टवानहम् । श्रुत्वा ततो गिरिसुतां सेविष्ये सहभार्यया

शिवशर्मा उवाच ।

गदितमिति निशम्य विष्णुशर्मन्विनययुतेन विशा मदीयपित्रा ।
मुनिरिति गदितं दिलीपवृत्तं जगति पवित्रतरं विचक्रमे सः ॥ १०४ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दी माहात्म्य एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥

द्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

दिलीपवृत्तान्तवर्णनम्

देवल उवाच ।

[illegible] : । कथां दिव्यांविचित्रांचशृण्वतांपापनाशिनीम्

राजोवाच ।

ब्रह्मन्नाऽहं तपः कर्तुमागतस्तावकाश्रमे । स्वर्गकामनया त्यक्त्वा राज्यमत्र तथाविधम्
ब्रह्मन्सत्यमिदं चोक्तं भवता यत्तपोवनम् । राज्यमारोप्य पुत्रेषु प्राप्त इक्ष्वाकुवंशजाः॥
न तैस्त्यक्तं महीराज्यमिदं स्वर्गगतैरपि । तन्मूर्तिरस्यां विमनास्तिष्ठति ह्येव सन्ततिः
यथाबाल्यं गतं तात! यौवनं च समागतम् ।
यास्यत्यदोऽपि च तथा जराऽप्येष्यति निश्चितम् ॥ ४१ ॥
जरसोऽनन्तरं मृत्युः पुरुषस्य न संशयः । मृत्युं गते मयि ब्रह्मन्विना तनयसम्भवम्
कस्येदं जगतीराज्यं भविष्यति गुरो वद । तस्मादपत्यहीनस्य राज्येऽति मम तिष्ठति.
ममत्वं विद्यते नाऽत्र पुरस्तात्तदभावतः । वर्गत्रयस्य वै सम्यक्संवेत्ता त्वं गुरो! मम
केन दोषेण मे पुत्रोजायते न तपोनिधे !! ध्यानेन दोषमालोक्य तं गुरोकथयाऽऽशु मे
तस्य प्रतिक्रियां कुर्यां श्रुत्वा सन्तानलब्धये ॥ ४५ ॥

देवल उवाच ।

इत्याकर्ण्य वसिष्ठस्तु वचस्तस्य महीपतेः । उवाचसन्ततिस्तम्भहेतुं वीक्ष्य समाधिना

वसिष्ठ उवाच ।

त्वंपुरा राजशार्दूल!संसेव्यसुरनायकम् । ज्ञातामिमांवधूं स्मृत्वा चलितोनिजमन्दिरम्
गच्छन्नस्त्वरयातात सन्तानोत्कण्ठितस्त्वते । आसीत्सुरतरोर्मूले कामधेनुःस्थितापथि॥
उत्पादितात्वयातस्याः पूज्याङ्घ्रिरजसोऽनिरुद् । प्रदक्षिणनमस्कारसदाचारमकुर्वता
साऽशपत्त्वामतिक्रोधात्पुत्रो नोत्पत्स्यते तव । ममसन्तानशुश्रूषां यावत्त्वंनकरिष्यसि
गच्छंस्त्वमृतुदानाय त्वरयासुतकामुकः । उन्मनानाऽश्रृणोः शापं न यन्नाशनिनादनः
तस्याः सुतासुतां धेनुं नन्दिनीं ससुतां मम ।
आराधयाऽनया वध्वा सार्द्धं सा दास्यते सुतम् ॥ ५२ ॥

देवल ऊचुः ।

इत्युक्तवति मन्त्रौ वसिष्ठे सा तु नन्दिनी । तपोवनात्समायाता वत्सस्नेहस्नुतस्तनी
तां दृष्ट्वा हृष्टहृदयो वसिष्ठो मुनिपुङ्गवः । उवाच भूपतिं भूयो ...

अभ्यागच्छद्विशिष्टो मण्डपं स मृगीदृशः । धारागृहामिन्द्रनीलमुक्ताफलकुल
पारम्परविनिर्मुक्तैस्त्वगायमृगादिकम् । जलस्थानवतीर्णानां हंसप्रान्तकृतिस्थलम् ।
अनन्यगगनकान्तोत्सर्वं दानकृतमारकम् । तस्मिन्वसिष्ठमद्राक्षीद् दम्पती तौ हर्षितम्
गृह्या निषण्णमव्यग्रमरुन्धत्यापसेवितम् । स ववन्दे गुरोः पादौ महिषी सा च तद्विधे
आशिषा गुरुपत्नीनं गुर्वोज्ञाऽरुन्धतीननाम् । प्रतिगिनमथाऽर्घ्यक्ष्यं मधुपर्कादिविन्
अर्हणैरर्हतां श्रेष्ठो वसिष्ठइति पृष्टवान् ॥ २५ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

भोभो! भूमिभृतां श्रेष्ठ राज्ये कुशलमस्ति ते । कुले च कच्चिल्लोके च निजधर्मानुवर्तिते
धर्मेण पालिता कच्चित्त्वया धीर! वसुन्धरा । सम्यग्वर्धयति ते कोशं धर्मधीर्विमात्विर
तव जानपदा राजन्पौराश्च स्थिरनिमात्मनः ।
सारवन्तो विमुञ्चन्ति कच्चिन्नाम्बुधयो यथा ॥ २८ ॥
स्नेहेन साहचर्येण सहवासतया प्रभो! । लक्ष्मीनारायणायेते कच्चित्ते पुरदम्पती ।
कामवनतानि राजेन्द्र! प्रजानां नगरे तव । फलन्ति वाञ्छितं कच्चिद्धरिचन्दनवद्दिवि

देवल उवाच ।

पृष्ट्वैवं स मुनिश्रेष्ठो वसिष्ठो मुनिपुङ्गवः । योगप्रभावोपनतैर्नृपं भोज्यैरभोजयत् ।
अरुन्धती च तां राज्ञीं बह्वादरसमन्विता । नानाव्यञ्जनपक्वान्नैरभोजयदुदारधीः ॥ ३१ ॥
कृतभोजनमासीनं स्वस्थः स्वस्थं मुनिर्नृपम् । पुनः पप्रच्छ संगृह्य पाणिना पाणिमानतम्

वसिष्ठ उवाच ।

सप्ताङ्गसंयुतं राज्यं निजधर्मरतप्रजम् । प्रीतबन्धुजनामात्यं शस्त्रास्त्रविधिवद्भटम् ॥
वश्यमित्रं हतामित्रं कृष्णार्चापरमानसम् ।
यस्याऽस्ति नृपते राज्यं स्वर्गराज्येन तस्य किम् ॥ ३५ ॥
इक्ष्वाकुवंशराजानः पुत्रानुत्पाद्य धार्मिकाः । राज्यं च तेषु विन्यस्य प्रपन्नास्तपसि प्रभो!
त्वं युवाऽदृष्टपुत्रास्यो नाऽधिकारी तपोविधौ ।
किमर्थमागतो ह्यत्र राज्यं त्यक्त्वा तथाविधम् ॥ ३७ ॥

पयोभारेण गुरुणा गच्छन्ती मन्थरं ययौ । महीपालमहाकार्यभाराक्रान्तेव नन्दिनी ॥
तां मुनेराश्रमाभ्याशे राज्ञी प्रत्युज्जगाम ह । चन्दनाक्षतनैवेद्यधूपदीपानुपनीय च ॥ ७ ॥
तां पूजयित्वा विधिवत्प्रणम्य च पुनःपुनः । कृत्वा प्रदक्षिणं राज्ञी तस्थौ प्राञ्जलिरग्रतः ॥

सा गृहीत्वा च तां पूजां विहितां श्रद्धया तथा ।
राजा निश्चलमास्थाय ययौ ताभ्यां सहाश्रमम् ॥ ८ ॥

आराधयति तामेवं दिलीपे तु दृढव्रते । एकाधिकाश्चतीयाय दिनानां चैव विंशतिः ॥
अथ भूमिपतेस्तस्य भावजिज्ञासयातुरा । विवेश निर्भयस्थाना सशष्पां हिमवद्गुहाम्
पश्यता हिमवत्सानुशोभामथ महीभृता । अलक्षितागमः सिंहो बलाज्जग्राह नन्दिनीम्
सा चक्रन्द भृशं धेनुर्दुःखितेव दयास्पदा । चिक्षेप नृपतेस्तस्य जनयन्ती दयोदयम् ॥
तदाक्रन्दितमाकर्ण्य तस्याः स जगतीपतिः । हिमवत्सानुसंलग्नां निजदृष्टिं न्यवर्तयत्

उपर्युपरि तां धेनुं स्रवदश्रुमुखीं नृपः ।
तीक्ष्णदंष्ट्राननं सिंहं दृष्ट्वा स व्यथितोऽभवत् ॥ १५ ॥

गृहीतां तेन सिंहेन तामालक्ष्य धनुर्धरः । निषङ्गाद्बाणमुद्धर्तुं प्राहिणोद्दक्षिणं भुजम्
बाणमुद्धृत्य तूणीराद्विहन्तुं तं मृगाधिपम् । पुङ्खेनालग्नमायोऽस्य करं धनुर्धारिणः ॥

ऊर्ध्वीभूतसमासाद्गुस्तस्थितालोचनेन सः ।
नाशकद्बाणमुत्स्रष्टुं राजाऽसीद्विस्मितस्ततः ॥ १८ ॥

मानुषं नृपमालक्ष्य जगाद स मृगाधिपः । मायया भृशं भूयो विस्मयं प्रापयन्निव

सिंह उवाच ।

दिलीपं त्वामहं राजञ्जानामि चिरसंश्रयम् । त्वं प्रजानां हितोऽसि गोऽपि कुम्भोदराभिधम्
देवदारुतरुं पश्य पर्वते दृष्टितोत्तरे । पार्वत्या पुत्रवद्वीर ! पालितः स्निग्धचित्तया ॥ २० ॥
एकदाऽशुष्कयन्येन गजेन्द्रेणांशतः क्षतम् । तदादि महाराज ! दन्तलं मृदुलं भृशम् ॥
एवं ताड्यमानस्य गृहतोऽवसरान्विता । मामत्र स्थापयामास सिंहं कृत्वाऽस्य रक्षणे

मामाह योगिता देवी कुम्भोदर ! निशाचरान् ।
योऽत्र जन्तुः समायाति तमाहारं समश्नुहि ॥ २४ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

त्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

देवलवशिष्ठसंवादे राज्ञा दिलीपेन स्वमहिष्या सह वशिष्ठधेनोर्नन्दिन्याश्चारण्यादि-
सेवाकरणं नन्दिन्या कृतपरीक्षणं मायासिंहस्य दिलीपेन सम्वादो-
नन्दिन्या वरदानञ्च

देवल उवाच ।

अथोषसि नराधीशः पूजितां कुसुमादिभिः ।
महिष्या नन्दिनीं धेनुं नीत्वाऽरण्यं जगाम स ॥ १ ॥

गच्छन्तीमनु तां देवीं छायेव नृपतिर्ययौ । खादन्तीमनुशष्पादि सोऽपि मूलाद्यभक्षयत् ॥
तरुच्छायामुपासीनामनु सोऽप्युपविष्टवान् । पिबन्तीमनु पानीयं राजाऽपि सलिलं पपौ
स च राजा मृद्ग्रासैर्दंशापनयनेन च । कण्डूयनैः कामधेनुं गुरोरेवमसेवत ॥ ४ ॥

मुनिप्रभावात्मां राजन्ग्रहीतुं न क्षमोऽन्तकः ॥ ४२ ॥
मनसाऽपि कुतोऽन्येषां मद्ग्रहे शक्तिरङ्गिनाम् । स्वशरीरस्य दानेन त्वं मां रक्षितुमुद्यतः
अतस्तेऽहं प्रसन्नाऽस्मि वृणीष्व वरमीप्सितम् ॥ ४३ ॥

राजोवाच ।

न शुभं देहिनामन्तर्वर्तिवृत्तं भवादृशाम् । अतो जननि! जानासि वाञ्छितं मम देहिनाम्
मगधेशसुतायां मे वंशकर्तारमात्मजम् । प्रयच्छ किञ्चिन्न्यच्छानां नासाध्यं हि भवादृशाम्
इत्युक्त्वाऽञ्जलिमाधाय तत्पुरस्तस्थिवान्नृप । तूष्णीं तदुत्तरापेक्षी तत्पुरो वद्धलोचनः

देवल उवाच ।

निशम्येति वचस्तस्य भूपतेरिदमब्रवीत् । नन्दिनी पितृदेवर्षिनरभूतार्थसाधिका ॥ ४७ ॥

नन्दिन्युवाच ।

पुत्र! पत्रपुटे दुग्ध्वा पयो मम पिबेप्सितम् । आश्रमे गुरुणाऽऽज्ञप्तः पुनःप्राप्स्यसि दोहितम्
भविता वंशकर्ता ते सुतः शास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ ४८ ॥

देवल उवाच ।

इत्युक्तः सौरभेय्या तामुवाच विनयेन सः ॥ ४९ ॥

दिलीप उवाच ।

मातस्तवैव पास्यामि क्षीरं सर्वक्रियाविधेः । सुप्तोऽहं मातरामाय मिष्टं त्वत्स्तनामृतम्
नान्यदिच्छामि सारङ्गः कादम्बिन्या यथा जलम् । तवशुश्रूषयानामममेयं सकलोद्भवः
समस्तजनतृष्णाया विपाका इव मृद्धयः । तव मातर्महादृशः शापोऽप्यनुग्रहो मम
मत्पुत्रे पुत्रलाभो मे कृतस्तव च दर्शनम् । यद्यप्येवं तथाप्यम्ब ! समागत्या मयादृशाः ॥
नहि कश्चिद्विपत्काङ्क्षी महादेवाभिवंदनात् ॥ ५० ॥

देवल उवाच ।

इत्येवं स्तुवतः सा गौः प्रसन्ना साधु पुत्रार्थिनि । मायाम्बुदनिपत्संपर्वतेनसदाधनम्
पूर्ववत्पुरिव तस्थाऽसि वृत्तिना राजसंसदा । प्रसन्नामावनौ धेनुकार्यसिद्धिविधानुनाक्
मुखं प्रसन्नमालक्ष्य मृगाक्षी सा स्थिरा विभुः । प्रकाशं निर्जकार्यसिद्धं वचस्तु तत्र

ततःप्रभृति राजेन्द्र! तदाज्ञां पालयन्नहम् । पालितां त्रिदशैः सर्वैः कन्दरेऽत्र वसाम्यहम्
जडीभावे स्वदेहस्य त्वया कार्यो न विस्मयः । महती शाम्भवी माया वर्त्तते ऽत्राहिमावहे
अन्यस्मिन्निव सिंहे त्वं प्रहर्तुं न मयि क्षमः । यतो मत्पृष्ठमारुह्य वृषमारोहति प्रभुः ।
निवर्त्तस्व निजं देहं रक्ष सर्वार्थसाधनम् । दैवेनासादिता वीर! गौरियं मक्षणाय वै।

देवल उवाच ।

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य धीरसम्बोधनान्वितम् । प्रत्युवाचदिलीपस्तं स जडीभूतविग्र

राजोवाच ।

सर्गस्थितिविसर्गाणां कारणं जगतः शिवम् । अम्बिकांजगदम्बांचनमामि मृगराज तौ
त्वं च तत्सेवकत्वेन मान्यो मम मृगाधिप ।। ब्रवीमि यदहं वाक्यं श्रुत्वाशाधिकरोत्विति
वसिष्ठो ब्रह्मणःपुत्रो गुरुर्नो विदितस्तव । तस्येयं नन्दिनीनाम धेनुः सर्वार्थसाधिका।
सन्तानोत्पत्तये तेन दत्ताऽऽराधयितुं मम । येयमाराधितास्माभिर्दिनानि कतिचिन्मया
लघुतर्णकमातेयं धृता ते गिरिकन्दरे । शम्भुभृत्याद्बलात्त्वत्तोऽशक्ता मोचयितुं मया
अहं तस्य मुनेरग्रे गच्छाम्येनामृते कथम् । कामधेनोस्तु दौहित्री जगत्सेव्या यशस्विनी

अनया सदृशी नाऽन्यां गौर्यया तोषयामि तम् ।
तस्माद्विमुच्य गामेनामस्मया कुरु निजाशनम् ॥ ३६ ॥

ददामि देहमात्मीयमपकीर्तिमलीमसम् । एवं न धर्महानिः स्यात्क्षुधेस्तव तु भोजनम्।
गवार्थे त्यजतः प्राणान्ममाऽपि गतिरुत्तमा ॥ ३७ ॥

देवल उवाच ।

एवमाकर्ण्य सिंहेन कृते मौने विशांपते ।। तदग्रेऽवाङ्मुखो राजा न्यपतद्धर्मकोविदः।
तस्य प्रतीक्षमाणस्य सिंहपातं सुदुःसहम् । पपातोपरि पुष्पाणां वृष्टिर्मुक्ता सुरोत्तमैः
पुत्रोत्तिष्ठेति वचनं श्रुत्वा राजा स उत्थितः । जननीमिव तां धेनुं ददर्श न मृगाधिपम्
[illegible] वेदं नन्दिनी नृपसत्तमम् ॥ ४१ ॥

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः

शरभवैश्यद्वारास्वस्त्रियादेवलवचनात्पुनर्भगवतीपूजाकरणंप्रसन्नयातयासपत्नी-
कायवैश्यायेन्द्रप्रस्थतीर्थस्नानकरणात्पुत्रप्राप्तिःकथनं शरभकृतगृह-
त्यागो राक्षसशरभसम्वादवर्णनम्

शिवशर्मोवाच ।

विष्णुशर्मस्ततो वैश्यः शरभःसहभार्यया । नीत्वा पूजोपकरणंययौ श्रीचण्डिकालयम्
तत्रतौ विधिवत्स्नात्वा सुमनोधूपदीपकैः । आनर्चतुर्भक्तियुक्तौ चण्डिकां पुत्रकाम्यया
श्रद्धयापूजिता ताभ्यां दिनैःसप्तभिरम्बिका । उवाचवाचा प्रत्यक्षं भूत्वाविशदमानसा

पार्वत्युवाच ।

भोभोवैश्य! प्रसन्नाऽस्मि भक्त्या सुदृढया तव । ददामि पुत्रं ते साधोयदर्थं यत्नवानसि
गच्छ त्वं मा विलम्बस्व वनमैन्द्रं च खाण्डवम् ।
तत्र तीर्थं महापुण्यमिन्द्रप्रस्थाख्यमुत्तमम् ॥ ५ ॥

निगमोद्बोधकं तत्रतीर्थं निखिलकामदम् । बृहस्पतिकृतं तत्र स्नाहि त्वं सुतवाञ्छया
भविष्यतिसुतस्तात तत्स्नानेन तत्त्वहि । तत्रस्नात्वामयाऽप्यङ्ग! लब्धःस्कन्दः सुरप्रियः

शिवशर्मोवाच ।

इत्याकर्ण्य वचो देव्याः पिता मम सह स्त्रिया ।
अत्राऽऽजगाम सत्तीर्थे स्नातुं च सुतवाञ्छया ॥ ८ ॥

उपस्करयतोर्धेनूर्द्विजेभ्यः प्रददौ शतम् । देवान्पितॄंश्च सन्तर्प्य यथाविध्यत्र बुद्धिमान्
सप्तरात्रमुषित्वा तु दम्पती यतमानसौ । जग्मतुः स्वगृहानिष्टलाभोत्फुल्लमुखाम्बुजौ ॥
तस्मिन्नेवाऽभवद्गर्भो मासि मातुर्ममाऽन्वहम् । व्यतीते नवमेमासि जातोऽहं दशमेशुभे
विष्णुशर्मन्यदुक्तं ते पुरावृत्तमिदं मया । दशाब्दद्वयमेवैतच्छ्रुतं सर्वं पितुर्मुखात् ॥१२॥

अथ तौ दम्पती धेनुं [illegible] । तया सह गुरोराश्रमं [illegible]
[illegible] तौ पुनिरा. [illegible] । [illegible] सोत्सवैः [illegible] ।

वसिष्ठ उवाच ।

[illegible] । अपूर्वां गुरवीरव्रतं [illegible]
[illegible] । [illegible]

यो ददाति निखिलं मनोरथं कीर्तिमुत्तमतराऽपि दुर्लभः ।
अथवा [illegible] किं पुनर्मुरवैरिणीं सा ॥ ६१ ॥
प्रातर्गो विदितमद्भुतं मया स्वप्नजं यदनया परीक्षणम् ।
भूपते! त्वमपि धर्ममात्मनो रक्षसीह न यथा तथा न तत् ॥ ६२ ॥
त्वय्यसौ मम मनोऽनुकूलता भावमात्मनि विबुध्यते मया ।
तुष्यतीह कमला यथा हरेः पार्वतीव गिरिशस्य सद्व्रते ॥ ६३ ॥
रात्रिरत्र सह भार्ययाऽनया धेनुदुग्धरसेन सेवनाम् ।
भूप! भक्ष्य भवता गमिष्यते श्वः समाप्तविधिना निजां पुरीम् ॥ ६४ ॥

देवल उवाच ।

वैश्यैवं धेनुमाराध्य समार्यः प्रातरास्थितः । प्रातर्गुरुवरं प्राप्य गुरोराज्ञामवाप्य [illegible]
कतिचिद्वासरैस्तस्य दिलीपस्याऽभवद्वधूः । यस्य नाम्नाऽपि वेदेशः पृथिव्यां विश्रुतोऽभवत् ।
यः पठिष्यति भूपस्य दिलीपस्य कथामिमाम् । धनं धान्यं सुतं वैश्य! लप्स्यते सद्गुणान्वितं

शम्भवरसुताय स्वबुद्ध्या सममनया परितोष्याऽऽशु गौरीम् ।
त्वमपि कुलधरं गुणान्वितं सा सुतमनघं खलु दास्यते च तुभ्यम् ॥ ६८ ॥

शिवशर्मोवाच ।

मुनिरिति चरितं दिलीपराज्ञो ललिततरं शरभाय पुण्यमुक्त्वा ।
अभिमतगतिमात्मनः प्रपेदे विधिमुपदिश्य च पूजनेऽम्बिकायाः ॥ ६९ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायामुत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये
दिलीपपुत्रप्राप्तिर्नाम त्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०३ ॥

तामिमां त्रिदिवश्रेणीं मुक्तेरपि विधायिनीम् ।
मुमुक्षुसेवितां तात ! मुक्त्वा माऽन्यत्र गम्यताम् ॥ ३९ ॥

मावजानीहि सामीप्ये गङ्गां त्रिदशमानिताम् । यदिच्छसि महाभाग ! सेवितैषा प्रदास्यति
निर्यत्नोऽपि विना ज्ञानाज्ञैश्चेत्स्युर्गतासवः । भवेयुस्तर्हि ते ब्रह्म सा कथं त्यज्यतेऽन्यथा

शिवशर्मोवाच ।

निशम्यैतद्वचस्तातस्ततो मम श्रुतप्रियः । उवास सदने सर्वविषयेभ्यः पराङ्मुखः ॥
त्रिषु कालेषु गङ्गायामन्वहं स्नानमाचरन् । पुराणं स्याद्गृहे यत्र तत्र याति स नित्यशः
एकदाकर्णयन्धीरो यमुनातीर्थगौरवम् । तत्र शुश्राव माहात्म्यमस्य तीर्थस्य पुत्र स ॥
अविमुक्तहरिद्वारप्रयागेभ्यश्च पुष्करात् । अयोध्याद्वारिकाकाञ्चीमथुराभ्यस्तथाऽन्यतः
सर्वतीर्थसमूह्याऽस्य पुण्यं शतगुणाधिकम् । कश्चित्तेन विदुषा मुनिनाऽऽकर्ण्य मन्त्रिता
त्यक्त्वा गृहमगाद्धर्मार्थी सर्वैरलक्षितः । भार्यामिव महाभागो गोविन्दपदसेवकः ॥

अत्राऽऽगत्य महाभागो मत्पिता मोक्षवाञ्छया ।
निगमोद्बोधके तीर्थे त्रिकालं स्नानमाचरन् ॥ ४० ॥

उवास कतिचिन्मासांस्तत्र तीर्थोत्तमे द्विज । कुर्वंश्चित्रविधान्धर्मान्निस्पृहोऽप्यजितेन्मति
एकदा सहसा तस्य ज्वरोऽभूदतिदारुणः । महत्या पीडया तस्य मुमोह गतचेतनः ॥
मुहूर्तं स पितामुग्धलब्धसंज्ञो व्यतिष्ठत । पश्चात्समागतप्राणो व्यचिन्तयदिदं तदा ॥
अहो मे कष्टमापन्नं दूरे पुत्रः स धार्मिकः । यो मां ज्वरविकाराङ्गमाश्वासयति बुद्धिमान्
अनत्यागमनं पापं कृतं मन्ये सुदारुणम् । प्रायश्चित्तं न तस्याऽपि कृतं कामिगनिर्भरम्

आगमिष्यति पुत्रो मे तस्मै दास्यामि धन्यति ।
यन्मया गोपितं गेहे न दृष्टं च मयाऽपि तत् ॥ ४१ ॥

शिवशर्मोवाच ।

इति चिन्तयतस्तस्य पाप्मो वर्धेन पीडितः । तीर्थार्थं च स्थितः पुत्रस्तं प्राविशत्तदा ॥
गतं सम्भ्रममालोक्य भूयो गत्वा पदान्तिकम् । मुनिरेव स्थितस्त्वेवं पश्यन् शिष्याऽपरः
कुशले च कस्मात्सुतोऽसि मुने ! तस्या महात्मना ।

न्दा क्षममालोक्य गृहकर्मणि मामिना । गृहं समर्पयामास सविभाडै गन्धनानुव
मां चोवाच स धर्मात्मा गोविन्दासक्तमानसः ।
विनिन्दन्विषयासक्तिं विष्णुभक्तिं स्तुवन्मुहुः ॥ १४ ॥

पितोवाच ।

मने! वार्द्धकं प्राप्तं पलिताश्चिकुरा मम । गोविन्दचरणाम्भोजं सेविष्ये साधुभिर्विन
तत्सेवया मयेन्थ्वच्छं मनो यस्य च सुस्थिरम् ।
सपुमानात्मसन्तुष्टो न किञ्चिदभिवाञ्छति ॥ १६ ॥
ष्कामः सुखदुःखाभ्यां भुञ्जन्सुकृतदुष्कृते । प्राप्ते तत्समाप्तौ च त्यजन्देहं भवन्ध
यद्द्रव्यगुणसुखं यावत्प्राप्तं न चिन्मुखम् । तत्प्राप्तौ तदुभे चेत्तुच्छं सुधायाश्चनश्वरम्
मांयावल्लवनी या मोहयति देहिनम् । हिताहितं न जानाति सयया मदिरामद ।
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च विद्ययाऽविद्यया च सः ।
करोति स्वेच्छया काले बाललीलो हि स प्रभुः ॥ २० ॥
ोद्दिनं यदा कर्म क्रियते फलमिच्छता । प्रवृत्तिः सा परा तात तेषामर्पणमीश्वरे ।
ग्निर्दग्धबीजानि न प्ररोहन्ति यत्नतः । तथाकर्माणि विश्वेशेनिष्कामेनार्पितानि तु
कर्मणां च लयो मोक्षः सुखदुःखप्रदायिनाम् ।
तदुत्पत्तिस्तु बन्धः स्यादित्यसौ शास्त्रनिर्णयः ॥ २३ ॥
ोऽहं कर्म वेदोक्तं कुर्वन्नभिलषन्फलम् । पर्यटिष्यामि तीर्थेषु हृदि भक्तिं दधद्धरे
प्रारब्धकर्माणि भुञ्जन्नन्यान्यनर्जयन् । हनिष्यामि जगद्रोगं पीत्वासत्कर्मोषधम्

शिवशर्मोवाच ।

माकर्ण्य वचनं तस्याऽहं पितुरात्मनः । मयदं विष्णुशर्मेत्यं तन्निशामय तत्पर
र्ं जनो दुराराध्यः कथयिष्यति नीयशः । दुष्टः कुटुम्बादुद्दिश्य निःसृत्यगतास्पदम्
विष्णुपदी तात भुवनत्रयपावनी । स्मृता हरत्यघं दूरात्कस्मादेनां विमुञ्चसि ।
स्कारी जगन्नाथे द्विजस्त्वमथपैतुकः । सोऽप्यभिमानाद्द्रुतावो स्वर्यातिस्यजमागुभम
त्वद्विमहं यामि मनसः स्वमहात्मनः । कश्चित्कोपनिर्बन्धाभावा यत्परोमानुदिवम्

पाययन्नरमलं तं तृषार्तं सोऽध्वगो ययौ । अथ ते सरसस्तीरउत्तीर्णाभोक्तुमध्वनि
स्नात्वा भुक्त्वा पुनस्तस्मात्स्थानाच्चेलुस्त्वरान्विताः ।
कियन्तीं भूमिमुल्लङ्घ्य तृषार्तास्ते कमण्डलोः ॥ ६७ ॥
जलं पीत्वा तृषार्तेनं शरभं चाप्यशाययत् । अथ कश्चिन्महाभीमो विकटोनामराक्षसः
विचरन्निर्जनेऽरण्ये गच्छतस्तानवैक्षत । तान्दृष्ट्वा स क्षुधाक्रान्तो वेगवान्विवृतानन
अभिदुद्राव चरणाघातैनाकम्पयन्महीम् । आगत्य तरसा पार्श्वे तान्याह्वान्पथिकंचलम्
स केशेषु समादाय भ्रामयामास खेचरः । गतासून्भ्रामणेनैव भूतले तानपोथयत् ॥
चखाद पिशितं तेषां पपौ कोष्णमसृक्शोणितम् । कुत्रयास्यसि रोगार्तोनरोऽयंपुरतो मम
एनं तु भक्षयिष्यामि पश्चादप्युपिबाम्यहम् । इतिकृत्यामतिवारिर्तीर्थस्याम्यकमण्डलो-
र्मुखे विदेश स तदा रजनीचरपुङ्गवः । क्षिप्तमात्रे जले तस्य पूर्वजन्मभवा स्मृतिः ॥
जाता स तु पपातस्य शरभस्य च पत्तन । पूर्वजन्मकृतं पापं तदपि स्मृतिमागमत् ॥
येन राक्षसभावस्तु भूतोविप्रोद्भवादपि । स्मृत्वा पादयुगेन्वाऽऽशुन्नर्मापिदरभस्य नु ॥
उवाच ज्ञानमापन्नो राक्षसः गिरां मम ॥ ७६ ॥

राक्षस उवाच ।

भोभोमनुष्यशार्दूल! कस्यं केन जनाधर्मा । भक्षिता ये मया घोरकर्मणाऽधमरक्षसा
कस्य तीर्थवरस्येदं जलं यस्य प्रभावतः । पापिनोऽपि स्मृतिर्जाता पूर्वजन्मभवा मम

वैश्य उवाच ।

वैश्योऽहं राक्षसश्रेष्ठ! कान्यकुब्जे गृहं मम । तीर्थानि पर्यटन्निन्द्रप्रस्थेऽहं समुपागतः ॥
तत्राहमनयं पुण्यां ज्यैष्ठे विधिपोतस्य । ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना गन्तुं गृहमतन्द्र ! ॥
तत्र कश्चित्समायातः पान्थोवर्वेत्पर्यापिक । प्रार्थितं स मयाऽऽश्वासमिन्दिरकानांपूर्वतम्
स चाऽऽर्य शिविका पान्थ समुपानीय सत्वरः ।
मामारोप्य च मां पीतामृतम्तो महत्पुण्यं प्रति ॥ ८८ ॥
स पान्थ सेवशिविकावाहा गच्छन्निमहिरपाः । पथ राक्षसमिदं सम्पर्कसंयमाऽभिदमप्यनु
तन्नम्य कान्यकुब्जे पञ्चप्रागमिन सरिद्वरा । तस्मिन्देऽस्मिन्वत्तन्नं तीर्थं मंत्रे च्चोत्सन्

रथिरन्तं प्रयागेऽत्र न सुतेः काल एव मे ॥ ५१ ॥
इत्युक्त्वा स धनार्थं पथिकेन पिता मम । शरभोऽध्वरतनाद्गम्नमाह कान्यकुब्जतो ॥५२॥

शरभ उवाच ।

श्रूयतां वचनं पान्थ वक्ष्यामि पुरस्तव । श्रुत्वा मद्वाक्यमानेन त्वया साधो! विधीयताम्
वैश्योऽहं शरभोनाम्ना कान्यकुब्जे गृहं मम । अथाऽऽगतोऽतिवृद्धोऽपि जायामित्रसुतैः सह
अस्य तीर्थस्य माहात्म्यं श्रुत्वा गुरुमुखेरितम् ।
मासास्तु कतिचित्साधो ! व्यतीता मयि चाऽऽगते ॥ ५३ ॥
दिनत्रयमतिक्रान्तं ज्वरितस्य ममाऽधुना । प्राणा मे विगता आसन्नद्य भूयः समागता
कियानप्यायुषः शेषः साधो! मे खलु तिष्ठति । शमनस्य गृहं दृष्ट्वा यदहं पुनरागतः ॥
भाग्योदयेन केनापि ममाऽन्त्यं समागतः । नय मां मद्गृहं मित्र द्रव्यं बहु ददामि ते
दास्याम्यपि गृहं गत्वा कृपां कुरु कृपानिधे !। इह भूभाग उत्खाय गृह्यतां मामकं धनम्

शिवशर्मोवाच ।

इत्याकर्ण्य स दुर्बुद्धिर्ग्राम्यो विषयलम्पटः । उवाच धनलुब्धस्तं त्वदुक्तं साधयाम्यहम्
इत्युक्त्वा धनमुत्खाय तस्माद्भूभागतस्तदा । अग्रतः स्थापयामास शरभस्याऽऽहचाध्वग

अध्वग उवाच ।

धनमेतद्विशां नाथ! तव भूभागतो मया । निष्कासितं प्रयच्छाऽऽशु शिबिकानयनाय मे
यामारोप्य ज्वरार्तं त्वां नयामि तव केतनम् ॥ ६१ ॥

शिवशर्मोवाच ।

इत्युक्तस्तेन स तदा ददौ स्वर्णपलत्रयम् । सोऽपि नीत्वा पितुर्द्रव्यं ययौ लवणपत्तनम्
उषित्वा रात्रिमेकां तु शिबिकां सपरिच्छदाम् ।
सवाहामानयत्पुत्र ! दत्त्वा स्वर्णपलद्वयम् ॥ ६२ ॥
पलद्वयं गृहीतं तत्तेनैवाऽधर्मबुद्धिना । आरोप्य शिबिकां तं तु शरभं वैश्यसत्तमम् ॥
पान्थः स चलितो वाहांस्त्वरयन्कान्यकुब्जकम् ।

तथाऽऽहूतस्त्वयाप्यानन्दो यतः सोऽस्ति सुहृत्तमः ॥ १०४ ॥
तमर्चयित्वा विधिवद्विष्टरे चोपवेश्य सा । भोज्यं भोजय जीवेश जगताद्भुवनत्रयम् ॥
इत्युक्तोऽहं तयासाध्व्याप्यगर्दं तं महाशयम् । ह्वानयत्स्वःप्रसन्नात्म्यमुत्तिष्ठशमयक्षुधाम्
इत्युक्त्वा तस्य चरणौ नोदितस्त्वनुमध्यया । प्रक्षाल्यं पुनस्तं तु निवेश्यासन उत्तमे
अददां पात्रमन्नेन पूर्णं तस्मै विवेकिने । जलं च तत्करे साध्व्याप्रेरितोऽहं तया मुहुः
उपभुज्य स धर्मात्मा स्वैरं विगतविस्मयः । हरेर्नामहरेः कृष्णत्रपन्निति जगाम ह ॥
कृतं पुण्यमिदं वैश्य नोदितेन मया त्विदा । पूर्वजन्मनि येनेदं प्रापितं तीर्थवारि मे ॥

शिवशर्मोवाच ।

विष्णुशर्मन्निदं वाक्यमुक्त्वा निवृत्ते राक्षसे । पथिकस्त्वनेवाहाल्पाद्धुमे दिव्यदेहिनः

पथिकवाहाऊचुः ।

भोभोविशांपते साधो नाशाभवपमृत्युनाम् । त्वत्प्रसादादिदं धारिपीत्वा देवत्वमागताः
त्वत्सङ्गे धनलोभेन विद्रुतं चलिता वयं । विगता न धनाकाङ्क्षा मरणावसरेऽप्यतः
तीर्थगङ्गजलस्याप्यत्र निघ्नो जठरे स्थितः । मरणे तनुमायातु मैत्री प्राप्ता धनेशितुः ॥
नमामस्त्वां वयं यामो धनेशनगरीं प्रभो ॥ विमानैस्त्वद्गुणार्तानैर्नानामणिविभूषितैः ॥
प्रयाहि मा चिरं कार्यं तीर्थे निगमबोधके । त्वमनेन समं साधो तारयैनमपि द्रुतम् ॥

शिवशर्मोवाच ।

इत्युक्त्वाते गतास्तात दिव्युर्देवत्वसमन्विताः । विमानैर्दुर्लभाभिर्भोदयत्नोऽप्यपरोदरी
भग वैश्यो मम पिता तस्याह गङ्गतीरगम् ॥ ११८ ॥

प्राप्य उवाच ।

उषित्वा सगमनागात्तु तीर्थे निगमबोधके । त्वत्तमेव मया यत्र कृत्वा तत्र गन्तुं न शक्यते
यो मां भवति सर्वार्थं त्वद्दत्तो मार्गि वाग्धन ॥ ११९ ॥

शिवशर्मोवाच ।

तथेति समयात्प्राप्य वैश्यं स गङ्गतीरगम् । [illegible]
उपभुज्य [illegible] स च शासनः । [illegible]

सुगन्धार्थस्य तत्राऽस्ति तीर्थं सर्वार्थसाधकम् ।
निगमोद्बोधकं नाम स्मृतिस्ते गङ्गास्नानात् ॥ ८९ ॥

गतस्ते सर्वपापानि सम्पूर्णोऽहमिह त्वया । पृच्छामि त्वामहं किञ्चित्तद्वदाऽऽशु निशाचर ।
पूर्वजन्मकृतं कर्म स्मरसि त्वमिहाऽधुना । वद किं ते कृतं पापं येनजातोऽसि राक्षसः

राक्षस उवाच ।

पुराहमभवं विप्रः पुण्ये वेदविदां कुले । दुराचारो ह्यधर्मात्मा शृणु सर्वं वदामि ते ॥
क्रीडता हि मया नित्यं धनेन सह तद्विदैः । हारितं द्रविणं भूरि स्वकीयं पितुरेव च
पित्रा निषेध्य भूपाय मामकं कर्म सज्जनैः । पुरान्निःसारितो निःस्वो गतोऽहं ग्रामसन्निके
तत्रासीन्मे सखानाम वैदिको ब्राह्मणोत्तमः । तेनाहं रक्षितो गेहे कुर्वता चिरमादरम्
वस्तुं तत्र सुखेनाऽहं तद्भार्यां रूपशालिनीम् । कामातुरोऽहमभजं बलान्मित्रे गते क्वचित्

सा मृता तत्क्षणात्साध्वी भक्षयित्वा महाविषम् ।
तां दृष्ट्वा तमसायुक्ते निशीथेऽहं पलायितः ॥ ९३ ॥

पलायमानस्त्वरसा धृतोऽहं राजकिङ्करैः । चौरोऽयमिति खड्गेन चिच्छिदुस्तैःशिरो मम
मृतं मां यातनादेहमावेश्य यमकिङ्कराः । रौरवे निरये घोरे चिक्षिपुर्यमशासनात् ॥
षष्टिवर्षसहस्राणि तत्राऽहं तीव्रयातनाम् । भुक्त्वा तेनैव पापेन राक्षसत्वमुपागतः
शतवर्षाण्यतीतानि राक्षसत्वे विशाम्पते ॥ वदामितमुपायमे येनास्मान्मुक्तिमाप्नुया
पुण्यं तद्दर्पिते साधो वदामि शृणु सादरम् । येन तीर्थवरस्येदं जलं मम मुखे गतम्
तत्रैव जन्मनि मया कृत्वा हरिदिने व्रतम् । संसर्गविच्छया वैश्य! रात्रौ जागरणं कृत
द्वादश्यामथ संप्राप्ता भोक्तुमग्निसमुद्यते । मद्गृहे कश्चिदायातो वैष्णवो विष्णुरूपधृ
कुपितोऽहं तमालोक्य दुर्वचोऽवदमग्रतः । क्व गच्छसि दुराचार दाम्भिकच्छलजालक

इत्युक्तः स मया धीरस्तुल्यो मानापमानयोः ।
तूष्णीमेव निकेतान्मे निर्गत्य चलितो यदा ॥ १०२ ॥

तदाभिमुखमायान्ती पत्नी मम पतिव्रता । पतित्वा पादयोस्तस्य तं साधुं गृहमानयत्

मयाऽपमानितस्याऽपि न क्रोधोऽभून्महात्मनः ।

हरिं वा ब्रह्म वा शम्भुमन्यं वा ध्यायतामयम् ।
मयाऽयं सर्वथा दण्डयो मद्यज्ञाकरो ह्ययम् ॥ २५ ॥

शिवशर्मोवाच ।

एवं विचिन्त्य स मुनिः सुमतिं मामबोधयत् । शशाप च विबुद्धं मामिति क्रोधारुणेक्षणः
मामवज्ञाय यच्चित्ते ध्यानकाले मनोरथः । कुतस्तेन भवे ह्यस्मिन्भविष्यति हि सर्वथा
इत्युक्त्वा स यदा तात ! चलितो मुनिरग्निजः । तदा मया चरणयोर्गृहीतो भयभीरुणा

इत्युक्तश्च मुनिश्रेष्ठ ! क्षम्यतां रुड्विमुच्यताम् ।
मादृशा न विजानन्ति सम्यक्कर्म भवादृशाम् ॥ २६ ॥

शापं त्वं दत्तवान्घोरं साम्प्रतं मे निरेनस । प्रसीद मम नम्रस्य शापान्ते कुर्वनुग्रहम्
इत्युक्तः कोपमुत्सृज्य दुर्वासाः शीतलोऽभवत् । किमेतच्चोचितं तात! स यतश्चन्द्रशेखरः
उवाचेतिसमाधीमांस्त्वं भूत्वाब्राह्मणोत्तमः । अत्रैवमरणं प्राप्य न भूयो जन्म लप्स्यसे
इति मामनुगृह्याऽथ स जगाम दिगम्बरः । उषित्वा तद्दिनं तात ! मया सत्कारपूजितः
नमुनेर्भाविनं मिथ्या चिन्तयित्वाऽहमित्यपि । जगामस्वगृहं चित्ते पश्चात्तापं वहन्निति
अहो मे ध्यायतो नित्यं सर्वतीर्थाश्रमिणस्तथा । दर्शनं दुर्लभं जातं श्रीपतेरिह जन्मनि
चातकस्येव मेघस्य शुचौ सन्तापकारिणि । कुतोऽयमागतो मह्यं वैकुण्ठगतिरोधकः ॥
जनस्यप्रस्थितस्येव जलदोऽकालवारिमुक् । नदोषोऽस्ति मुनेर्नूनं तस्यैवेच्छाहरेःखलु
सुदर्शनं हि दत्त्वाऽपि मम जन्मान्तरं क्षणम् । मया संसारभीतेन प्राप्तं पादाम्बुजं हरेः
निदाघातपनभेन पथिकेनैव पादपः । किं धनापत्ययोषिद्भिरनित्यैर्धान्यबन्धुभिः ॥
गोविन्दपरमानन्दरामेति मम जल्पतः । उदासीनवदासीनः कुटुम्बेषु हरिं भजन् ॥४०॥
प्रारब्धमेव मोक्ष्यामि कर्माण्यन्यान्यतर्जयन् । चिन्तयन्नित्यहं तात! कियद्दिवसैरहम्
प्राप्तवान्स्वगृहं स्नात्वा हरिपादोदकान्तरे । पितुर्मरणमाख्यातं मात्रेबन्धुभ्य एव च ॥

श्रुत्वा तेऽपि शुचं चक्रुर्नाविन्दन्निममव्ययम् ।
सत्यलोकादिलोकेषु निःस्पृहोऽहं गृहे वसन् ॥ ४२ ॥

मरणं प्राप्तवान्कूले गङ्गाया मुनिसेविते । मुनेर्दुर्वाससः शापाज्जातोऽहं वैष्णवे कुले॥

गन्धर्वाप्सरसां स्नानं कुर्वन्ति निरन्तरः ।
तमेव पुण्डरीकाक्षमहं ध्यायस्व यज्ञधीः ॥ ८ ॥

रे! तव पदाम्भोजमहं शरणमागतः । ब्रह्मत्वे च महेशत्वे नेन्द्रत्वे मम मानसम् ॥ ९ ॥

र्वेषभिन्यहं तात! तमेव पुरुषोत्तमम् । उषितोऽत्र महातीर्थे कृत्वा निर्विषयं मनः ॥

विष्णुशर्मोवाच ।

वसतोऽत्र महातीर्थे मरणं चैवतवाऽभवत् । कथं जन्म पुनः प्राप्तं त्वयेति मम संशयः

मर्यादां यस्य तीर्थस्यत्यक्त्वाऽपिधनलोभतः । राक्षसान्मरणंप्राप्ताःपथिकास्तेचवाहवः

यस्य तीर्थवरस्याऽस्य जलपानाद्दिवंगताः । तथैव राक्षसोऽप्यस्मिन्नपमृत्युमवाप्तवान्

ततः स्वेच्छया स्वर्गं जगाम तव पश्यतः । न नूनं तत्र मरणं जातं यज्जन्म दृश्यते

नारद उवाच ।

शिवे! निशम्य पुत्रस्य शिवशर्मा शुभं वचः । उवाच पूर्ववृत्तान्तं कारणं निजजन्मनः ॥

शिवशर्मोवाच ।

विष्णुशर्मञ्छृणुष्वेदं कारणं मम जन्मनः । कथयामि तवाग्रेऽहं श्रुत्वा निःसंशयो भव

एकदा विष्णुपूजायां मयि ध्यानं समास्थिते ।
दुर्वासाः प्रकृतिक्रोधी ममाऽऽश्रममुपागतः ॥ १७ ॥

तमागतमविज्ञाय विष्णुध्यानपरायणः । तस्थिवांस्तदवस्थोऽहं चिरं तन्नाम संस्मरन्

स मुहूर्तं मुनिः स्थित्वा ममाग्रे क्रोधमूर्च्छितः । आत्मनात्मानमाहेदमुच्चैरारक्तलोचनः

दुर्वासा उवाच ।

अहो! अत्रेरहं पुत्रोऽनसूयागर्भसम्भवः । शिवांशो मानुषेणाऽलमवज्ञातोऽमुनाऽभवम् ॥

त्रिलोकीं रक्ष्यतः शक्रो मयायेन प्रपातितः । तं मामपि मनुष्योऽयमवजानाति दुर्मतिः

यो बिभेति न कः सोऽस्ति मत्तःकालानलादिव । मुक्तवाद्देवत्रयीं लोके यतसाऽहंतमामम

यामसौ ध्यायते मूढो देवतां ध्यानमास्थितः ।
न कथं बोधयत्येनं सेति मूर्ध्नि स्थितो मम ॥ २३ ॥

नूनं नारायणं देवं ध्यायत्येष जगद्गुरुम् । यद्ध्यानाम्भन्नृमो हि न यात्यज्ञानपातकम्

अन्यस्याऽपि समाचक्ष्व माहात्म्यं यदि विद्यते ॥ ३ ॥

नारद उवाच ।

इन्द्रप्रस्थान्तरावर्तिन्येषा या द्वारकानृप ! । अस्यां पुरा हि यद्वृत्तं तत्ते वच्मिशृणुष्वमे

काम्पिल्येऽथ द्विजः कश्चित्पुष्पेषुर्मूर्तिमानिव ।

सर्वासां योषितां चित्तहारी हास्यादिविभ्रमैः ॥ ५ ॥

सङ्गीतविद्याकुशलः कोकिलामधुरध्वनिः । एकदा स करे वीणां धारयन्वादयन्मुहुः॥

कण्ठेन कोकिलालापमधुरेण नराधिप ! । गायन्बभ्राम नगरे प्रतिरथ्यं महामतिः॥७॥

तस्यगीतध्वनिंश्रुत्वा मूर्छनातानसंयुतम् । त्यक्त्वास्वगृहकार्याणि तस्मीयुःपौरयोषितः

मोहितास्तस्य रूपेण कामवेगंनसेहिरे । जातास्वस्तिर्वीर्यास्ता गीतं श्रुत्वा समन्ततः

ब्रह्मणो मानसं येन क्षोभितंभारतीम्प्रति । शिवस्याऽर्द्धशरीरं च पार्वत्यै येन दापितम्

तस्मात्कामान्यो जनो लोके वशी वा ज्ञानवानपि ।

यः स्मरन्तं क्षमो जेतुं स्त्रियः प्रकृतिचञ्चलाः ॥ ११ ॥

ताः स्मरावेशमासोढुंनसाध्व्योऽपिविषेहिरे । धनञ्जयमिति किराजंल्लोकेकामोहिदुर्जयः

अथ तास्तत्र तत्रैयुर्यत्र यत्र व्रजत्यसौ । प्रगायन्कण्ठवीणाभ्यां प्रगायन्स्वरमोहितः ॥

तासां पतिसुतभ्रातृपितरोऽथ नराधिप ! ।

आगत्य भर्त्सयित्वा ता निन्युः स्वान्स्वान्गृहान्प्रति ॥१४ ॥

तमन्विष्य पुनस्तास्तु जग्मुः सर्वास्तदन्तिके । यदा तदा पौरजना वृत्तं तस्याहुरीश्वरे

राजाऽपि तं समाहूयपप्रच्छ रहसिद्विजम् । केन मन्त्रेण भो विप्र मोहितास्त्वत्पुरस्त्रियः

तन्ममाऽऽचक्ष्व विप्रेन्द्र ! दास्यामि बहु ते धनम् ।

नो चेनिष्कासयामि त्वां निजराज्यान्न संशयः ॥ १७ ॥

नारद उवाच ।

श्रुत्वेति नृपतेर्वाक्यं नृपतिं स द्विजोत्तमः । उवाच सत्यं तस्याऽग्रे वयोरूपगुणार्णवः

द्विज उवाच ।

न मन्त्रो नौषधं राजन्विद्यते मयि भिक्षुके । किन्तु ते नगरे सर्वा योषितोऽजितेन्द्रियाः

मरणं चाऽत्र सम्प्राप्य लब्ध्वा प्राप्स्ये हरेः पदम् ॥ ४० ॥

नारद उवाच ।

एवं सुराचार्यविनिर्मिते तदा तीर्थमहाभागपुराह्नानि तौ ।
द्विजोत्तमौ प्रोच्यमिमः सुतस्यतुर्विचिन्तयन्तौ हरिपादपङ्कजम् ॥ ४६ ॥
विचिन्तयन्तौ हरिमब्जलोचनं चतुर्भुजं नीरदनीलविग्रहम् ।
निजायुधालङ्करणावभासितं स्मृत्वाऽत्र सारूप्यमवापतुर्हरेः ॥ ४७ ॥
यस्य क्षेत्रमिदं पुण्यमिन्द्रप्रस्थाख्यमुत्तमम् ।
तस्योपाख्यानमाख्यातं फलमस्य शिवे ! शृणु ॥ ४८ ॥

गङ्गास्नानेन यत्पुण्यं कन्यादानोद्भवं च यत् । श्रवणादस्य तत्पुण्यं श्रद्धया लभते नरः
पुत्रे जाते तु गोदानात्सिंहगे च बृहस्पतौ । गोदावरीजले स्नानाद्यत्फलं भुवि जायते
तत्फलं श्रवणादस्य जायतेनाऽत्रसंशयः । अतस्तीर्थोत्तमादन्यत्तीर्थंनास्त्यखिलार्थदम्

यस्मिन्मरणतो नूनं तिर्यञ्चोऽपि चतुर्भुजाः ॥ ५१ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दी-
माहात्म्ये निगमबोधोपाख्यानं नाम पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२०५॥

षडधिकद्विशततमोऽध्यायः

काम्पिल्यनगरस्थब्राह्मणेननगरवधूनांसमुद्धारः

सौभरिरुवाच ।

धर्मराज! शिबिः श्रीमानाकर्ण्य तद्वचो मुनेः । नारदस्याऽब्रवीत्प्रीतमना इति समुत्सुकः

शिबिरुवाच ।

मुनेर्तीर्थवरस्याऽस्य निगमोद्बोधकस्य ते । माहात्म्यं वर्णितं सम्यक्छ्रुतं पापहं मया
इन्द्रप्रस्थेऽत्र शतशः सन्ति तीर्थानि वै मुने ! ।

आराधयन नाथान्त्वान्यतो लोकद्वयं ध्रुवम् । आराधितेषु पतिषु विष्णुः सर्वसुरेश्वरः
प्रसन्नो भवति त्वत्र प्रसन्ने किमु दुर्लभम् । या स्त्री स्वपतिमुत्सृज्य सेवतेऽन्यं सुखेच्छया
सापवादमवाप्नोति याति घोरां च दुर्गतिम् । उषित्वा तत्र कल्पान्तं यावत्सा पतिवञ्चना
पुनस्तस्माद्विनिर्गत्य स्थावरत्वं प्रपद्यते । तस्मादपि पशुत्वं सा लभते बहुजन्मसु ॥

तनो मुक्ता मनुष्यत्वे ध्यङ्गा भवति तत्र सा ।
एवं पापगतिं ज्ञात्वा निवर्तध्वमतो जनाम् ॥ ३६ ॥

नो चा याम्यथ देहान्ते नरकं भृशदारुणम् । यदिच्छन्ति भवन्त्यो मे पुर्वतमेद लभ्यथ
पापमेव हि युष्माकं यतोऽधःपतनं नृणाम् ॥ ४० ॥

नारद उवाच ।

श्रुत्वैव वचनं तस्य दृष्ट्वा भर्तृमुखानि च । लज्जया नम्रमुख्यस्ता लता वातहता इव ॥
तासां तु पुरनारीणां स्मराग्निभृशदारुणः । शशाम तस्य भीतेन यतोवचनवारिणा ॥
उत्थाय चेलुः सर्वास्ता विनिन्द्य इतिस्मरम् । ब्रह्मशकादिदेवानामपि मोहकरं नृप!

स्त्रिय ऊचुः ।

धिगिमं पापकर्माणं शीलदारुकुठारकम् । कामं यामदृशां भीत्यै यस्यो येन हतः स्मरः
किं वदेम जगत्पूज्यो रुक्मिण्यो जठरे यया ।
धृतः प्रद्युम्ननामाऽसौ मातुः श्रीशीलचन्द्रमुक् ॥ ४९ ॥

स देवाधम भाराति यदि नो दृष्टिगोचरम् । भूयो ध्यानरतेशानतृणांश मं दिशावदे॥
येनाऽयं जनितपापो ह्यात्मारामेण विष्णुना । इत्थं तोऽदशाम्बाहमन्यो विषया दिनकरा
एवं विनिन्द्य ते कामं पुष्पवृष्टयाथ द्विजोत्तमम् । शीलंसम्पद्धनागराय दृष्टिसंदिन भूरते!
धन्या साऽमुष्य जननी यथाऽयं प्राह योगिनः । स्मरविधिर्विनोदोऽवैरपरसंस्कारकः
धिगस्तु नो गृहस्थो वैश्वितिनाः स्मरनिर्जिता ।
याभिर्वानिप्रवनोत्सवा च जनितं पापमुत्तमम् ॥ ५० ॥

नारद उवाच ।

एवं विचिन्त्य तत्रस्थास्तेष्वात्मपुराणं स्त्रियः । अन्तु स्वं स्वं गृहं सर्वा द्विजवाक्येन बोधिताः

इत्थं मम समालोक्य धृष्टा गीतगतिं तथा । स्मरार्तं मदनं न राजेन्द्र पुरे स्थित
किं करोमि महाराज ! कोऽपराधोऽस्ति मे विभो !। पुराद्गमिष्यसि ...

नारद उवाच ।

उर्वीनरपते ! राजभेदं कथयति द्विजे । सर्वे पौराः समेत्याऽत्र प्रावदन्निति भूपतिम् ।

पौरा ऊचुः ।

राजधर्मेण विप्रेण मोहिताः पौरयोषितः । गृहेषु नहि तिष्ठन्ति ह्यस्माभिरपवारिताः ॥
यथायं मोहनः स्त्रीणां नगरे वत्स्यति प्रभो !। तदा देशान्तरं गत्वैव यास्यामो वयमत्र वै
गतोऽस्माकं मृतो दैवो ह्यपकल्पनियात्मकः ॥ २५ ॥
तमनुप्रस्थितास्तेषां स्त्रीरितं पापिनामिव । विना तं शरणं यातं त्यक्त्वा श्रीमिर्नरेश्वर !॥
अथैनमनुयास्यन्ति पालिताभिर्ध्रुवं यथा । शून्यालये कथं लक्ष्मीर्यत्नतोऽप्यवतिष्ठति
धर्मोऽर्थश्च गृहं चैतत्त्रयं स्त्रीवशगं यतः । कान्ताधर्मधनार्थाना तयोर्नाशेन तिष्ठति ॥

नारद उवाच ।

एवं वदत्सु पौरेषु स्त्रियस्तेषां समागताः । राजान्तिक उपाविष्टा इत्यूचुस्ताः परस्परम्

पौरस्त्रिय ऊचुः ।

कामं पामाकृति विप्रमेनं प्राप्य मनांसि नः । उल्लसन्ति दिवाधीशं कमलानीव वारिणि
सङ्कुचन्ति विना तेन कुमुदानि यथेन्दुना । आगच्छन्त मिलित्वैनं धारयामो नृपाग्रत
अवध्योऽयं वयं चाऽस्य किं करिष्यति भूपतिः ॥ ३० ॥

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा तास्त्वरावत्यो जगृहुस्तं द्विजोत्तमम् । पश्यतां निजभर्तॄणां राज्ञश्चैव पुरस्तदा
ऊचुश्चैनं मनोनाथ ! गृहानागच्छ हृच्छयम् ।
शमयाऽऽशु विनाऽद्य त्वां स्थातुं नैव च शक्नुमः ॥ ३२ ॥
इत्याकर्ण्य वचस्तासां स विप्रः प्रत्युवाच ह ॥ ३३ ॥

विप्र उवाच ।

भवतीनामहं पुत्रो भवत्यो मातरो मम । गृहान्किमर्थमुत्सृज्य भवत्यः पर्यटन्ति हि ॥

सप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः

सौभरियुधिष्ठिरसम्वादे नारदशिबिवार्त्ताप्रसङ्गेन विमलब्राह्मणकथानकवर्णनम्

सौभरिरुवाच ।

धर्मात्मजनिशम्यैतद्वचस्तस्यमहात्मनः । नारदस्यशिबीराजाप्रोवाचेदं विनीतवत् ॥१॥

शिबिरुवाच ।

निष्कृत्योमरुमार्गे ता राक्षस्यो मुनिपुङ्गव ॥ एतस्याद्वारिकायास्तु लेभिरे सलिलंकुतः

नारद उवाच ।

शृणु राजन्कथां दिव्यां पूतां पापप्रणाशिनीम् ।
विमलाख्यस्य विप्रस्य हिमवद्द्रोणिवासिनः ॥ ३ ॥

एकस्तु हिमवद्द्रोण्यां विमलो नाम भूसुरः । देवर्षिपितृवर्ह्नीनां पूजकोऽतिथिपूजकः॥ हरिपादार्च्चनरतो वेदवेदाङ्गधर्मवित् । वासुदेवगुणग्रामपुराणश्रुतिमानसः ॥ ५ ॥ वार्द्धके तस्य पुत्रोऽभूत्प्रसादाच्चक्रपाणिनः । चकार हरिदत्तेति नाम्ना तं जनकस्तदा॥ विप्रिवद्विदधेचाऽस्य क्षौरकर्मादिकंचतत् । गुरोः सकाशाज्जग्राह च्छन्दांसिहरिदत्तकः अधीत्य विधिवद्वेदान्दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् । प्रवव्राज विरक्तः सन्समूलं चाश्रमद्वयम् ज्ञात्वा तत्कर्म तन्माता व्यलपत्पुत्रवत्सला । स्नापयन्ती कुचद्वन्द्वं पुत्रविश्लेषजाश्रुभिः

मातोवाच ।

मामनाथां परित्यज्य तात! यातोऽसि कुत्र वै । पितरं च जराग्रस्तं पद्पदोथल्यज्ञविय वार्द्धके त्वं मया प्राप्तः धीपनेः पादसेवया । मां विहायाऽमजम्यंवै चरणंतस्य मुकवे अहं मूढा ध्रुवं मात! ध्रुवमाराध्य यद्धरिम् । अध्रुवं वाञ्छितवती भवन्तं सुमलभ्येग स्वंसुधीर्यस्त्वं सर्वार्थे यद्विष्णुंभजसेव्ययम् । अध्रुवंजगदेतद्वैनत्वाऽऽसीन्म्यमपिध्रुवम् किंकरोमिकगच्छामि मायाज्ञानंछिनत्सिमे । सुरलोत्पादकं शर्वीम्मामूलमिवोत्पणा
धन्यो दशरथो राजा यो मृतो रामशोकतः ।

अथ राजाऽपि काम्पिल्यस्तं द्विजंवस्त्रभूषणैः । सम्पूज्यप्रेषयामाससद्गृहेसंयतेन्द्रियम्
अथागच्छति काले तु कारूषाधिपतिर्बली । काम्पिल्याधिपतिं सैन्यैर्नगरं रुरुधे तदा
तयोर्युद्धमभूद्घोरं तेन युद्धे स घातितः । नगरं लुण्ठितं सर्वं हताः शूराश्च सर्वशः ॥५४॥
ताःस्त्रियः कालकूटं तु खादित्वा मरणंगताः । प्रायश्चित्तंतु न कृतं ताभिःपापस्यतस्यतु
येनपापेन ताःसर्वा भीषणाख्यस्यरक्षसः । राक्षस्यो नगरे जाता महाकाया भयानकाः
तत्र ता निहिताः सर्वाः पुरनार्यो हनूमता । यशांश्चरिष्यतो जिष्णोस्तिष्ठता रथोत्तमे
पुनस्ता एव राक्षस्यो बभूवुर्मारवेऽध्वनि । क्षुधार्ताश्च तृषार्ताश्च दर्शनेन भयप्रदाः ॥
एवं तेन तु पापेन वाङ्मनोविहितेन तु । ताभिर्जन्मद्वयं प्राप्तं राक्षसीयोनिसंश्रितम् ॥
पापेन नाशितं तासां सद्रूपं नगरद्वयम् । अतएव न कर्त्तव्यं परकान्तनिषेवणम् ॥६०॥

नारीभिः पापभीताभिर्वाङ्मनोभ्यामपि प्रभो ! ।
रोगी जडो दरिद्रो वा मित्राभ्यां वर्जितोऽपि वा ॥
न त्याज्यः स्वपतिः स्त्रीभिरिच्छन्तीभिस्तु सद्गतिम् ॥ ६१ ॥
कथितमिदं मया मनोवचोभ्यां जनितमघं च यदन्यकान्तभक्त्या ।
फलमपि च यदेव लब्धमाभिस्तदपि शिवे ! बहुविस्तरेण तुभ्यम् ॥६२॥
इन्द्रप्रस्थगता हि चेयमनघा या द्वारका दृश्यते-
तास्तस्या जलबिन्दुदेहपतनात्पौरस्त्रियो रेमिरे ॥
स्वर्गे विप्रवचोऽन्यकान्तभजनाज्जातं विमुच्यैनसं-
तस्यादत्यमवाप्य देववनिताभावं सुराज्ञादरम् ॥ ६३ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दी-
माहात्म्ये द्वारकावर्णनं नाम षडधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०६ ॥

भार्योवाच ।

सर्वं जानाम्यहं कान्त ! यत्त्वया साधुभाषितम् । कुलधुर्यं न पश्यामि यतस्तप्यामि वै भृशम्
पुत्रे सति महत्तीर्थे किं वा केशवसेवया । गृहस्थाऽऽश्रयोर्मृत्युश्चेत्स्याल्लोकद्वयं तदा ॥
सत्पुत्रोत्पादने यत्नः कर्तव्यः खलु मानवैः । तारयन्ति पितॄन्पुत्रा यतः संसारवारिधेः
स्रष्टारं सर्वजन्तूनां धातारं पुत्रकाम्यया । भज वाञ्छसि चेत्पुत्रं कुलधुर्यं महामते ! ॥

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य वचस्तस्याः प्रत्याह विमलो द्विजः । ब्रह्मक्षेत्रं प्रयागं हि याम्यहं पुत्रकाम्यया
इत्युक्त्वा चलितः सोऽथ हरिद्वारमगाद्द्विजः ।
स्नात्वा तत्राऽपि विधिवदिन्द्रप्रस्थमथाऽगमत् ॥ ३३ ॥
कतिभिर्वासरैर्वीर सायंकालेऽखिलार्थदे । स्नात्वाभुक्त्वा निशायां स सुष्वापयमुनातटे
निशीथे स्वपतस्तस्य विमलस्याऽन्तिके विधिः । हंसमारुह्य देवेशस्तीर्थैः सर्वैरनुद्रुतः ॥
आगत्योत्थापयामास विमलं पुत्रवाञ्छकम् । उवाच च सुरश्रेष्ठो वचनं मधुराक्षरम् ॥

ब्रह्मोवाच ।

जाने समीहितं विप्र त्वदीये मनसि स्थितम् । न तत्पूरयितुं कल्पो यतस्तत्कारणं शृणु
एकदा मेरुशिखरे मिलिताः सर्वदेवताः । तुष्टुवुर्माधवमुखा माधवं कार्यसिद्धये ॥३८॥
स्तुतोऽस्मदादिविबुधैः कृपया भगवान्हरिः ।
प्रसन्नोऽभूत्तदा विष्णुर्वृणुध्वमिति चाऽब्रवीत् ॥ ३९ ॥
इत्युक्तास्तेन ते देवा यथाभिलषितं वरम् ।
श्रीपतेः प्राप्य ते जग्मुः सर्वे स्वं स्वं निकेतनम् ॥ ४० ॥
मयोक्तमिति देवेश देहि मे वरमुत्तमम् । प्रयागं नाम मे क्षेत्रं भवत्वखिलकामदम् ॥
ततः शतगुणं भूयाद्द्विनाग्रं क्षेत्रकं मम । इन्द्रप्रस्थगतं सम्यग्वृत्तं त्वत्तो मयाऽनघ !॥
इत्याकर्ण्य वचो मह्यं भगवानाह मां तदा । मथाऽस्त्विति पुनर्वाचमुवाच श्रूयतां वचः

भगवानुवाच ।

इन्द्रस्य खाण्डवारण्ये इन्द्रप्रस्थाभिधं शुभम् । क्षेत्रं कलिन्दजातीरे मत्तुल्यास्तत्र यमुना:

विद्धां पुत्रस्य विश्लेषाग्निना ज्वलतीं भृशाङ्गिनीम् ॥ १७ ॥
भगवन्दर्शनं देहि नाथ ! मां परिपालय । एवं वै रुदती कान्ती विलुठन्ती गुणान्वि

नारद उवाच ।

एवं विलप्य तन्माता शोकार्ता पतिता भुवि । तस्मादाशु तस्नाता शेषा चान्तर्मि
भयाऽऽजगाम विमलो विमलो नृपसत्तमः ।
दृष्ट्वा तां पतितां भूमौ किं किमित्यभ्यभाषत ॥ १८ ॥
कस्मादियं कीर्णकेशा व्यस्ताभरणविभूषणा । पतिता भुवि कल्याणं हरिदत्तस्य नि
तस्या वयस्यास्ताः सर्वाः प्रोचुस्तं विमलं नृप ! ॥ १९ ॥

वयस्या ऊचुः ।

अधीत्य वेदांस्ते पुत्रो दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् । नारायणपरो भूत्वा प्राव्रजद्विदि
तस्य विश्लेषशोकेन पतितेयं धरातले ॥ २१ ॥

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य वचस्तासां विमलो बुद्धिमत्तरः । प्राबोधयन्निजां भार्यामिति वाग्मृते

विमल उवाच ।

उत्तिष्ठ आर्ये ! शृणु वाक्यमीरितं मया किमर्थं पतिता विषीदसि ।
धन्यः सुतस्ते य इमं विनश्वरं विज्ञाय भेजे हरिपादपल्लवम् ॥ २३ ॥
धन्या त्वमप्यस्य जनिप्रदायिनी यस्याः सुतस्ते हरिपादभागभूत् ।
संतारयिष्यत्यपि मामसंशयं कुलं कुलोत्थानपि पूरुषाञ्छुभे ! ॥ २४ ॥
क विश्वमेतच्च धनञ्च चञ्चलं क सेवनं शाश्वतलोकदं हरेः ।
मत्वेति भेजुर्भरतादयो नृपा यथा हरिं साध्वि ! तथैव ते सुतः ॥२५॥
दाराधनागारशरीरबान्धवा धने भवन्ति प्रतिजन्मदुःखदाः ।
तावन्न यावद्धरिपादपल्लवं भजेत धीरोऽखिलकामवर्जितः ॥ २६ ॥

नारद उवाच ।

एवं तयोधिता तेन धीरेण धरणीतलात् । उत्थाय निजभर्तारमब्रवीद्दीनया गिरा ॥२७

तस्मै स्ववृत्तमाख्यातं ब्रह्मसम्वादकात्मकम् ।
यद्भूतं द्वारकातीर्थे श्रुत्वा सोऽपि विसिष्मये ॥ ६२ ॥

उवाच स च धर्मात्मा सखे! मम वचः शृणु । यावन्ति भारतेक्षेत्रे तीर्थानि विहितानिमे तावन्ति कर्तुमिच्छामित्वदुक्तं तीर्थमुत्तमम् । नीत्वामांदर्शयसखे! तत्तीर्थं सर्वकामदम् सखायस्ते वरा भूमावुपकुर्वन्ति ये सखीन् । न तैर्नतुसमो लोके पिता माताऽथवासुतः निर्द्धनंपुरुषं लोके सर्वेमुञ्चन्ति बान्धवाः । नमुञ्चन्ति सखायस्तु तस्य दुःखेन दुःखिताः संसारार्णवनिर्मग्नान्सखीनुद्धरते सखा । उपदिश्य हरेर्भक्तिमार्गं जन्मेन्धनानलम् ॥६७ अतस्त्वं मे सखाश्रेष्ट ! उपकारं विधेहि मे । दर्शयैतद्वरश्रेष्ठं तीर्थाख्यं द्वारका द्विज ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये द्वारकावर्णनं नाम सप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०७ ॥

अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः

विमलब्राह्मणस्यस्वमित्रब्राह्मणेनमहइन्द्रप्रस्थस्थद्वारकातीर्थयात्राकरणंविमलमित्र-ब्राह्मणेनप्रतिनिवृत्त्यराक्षसयोनिमापन्नानांनगरवधूनांद्वारकास्थजलेन-स्वकमण्डलरक्षितेनसमुद्धारकरणम्

नारद उवाच ।

विमलस्तंद्विजंनीत्वा द्वारकायामिहाऽऽगतः । पुनस्तौसक्तुधौरौ श्रीपतेर्भक्तिकाम्यया
भूयः खे मेघगम्भीरा वागासीदिति भूपते ! ॥ १ ॥

आकाशवागुवाच ।

शृणुतं द्विजशार्दूलौ! हरेस्तीर्थमिदं शुभम् । एतत्तीर्थप्रसादाद्वां विष्णुभक्तिर्भविष्यति॥
यया जहाति लोकोऽयमविद्यामोहमुल्बणम् ॥ २ ॥

विरिञ्चे! रचितातश्च स्वकीयाद्द्वारकापुरी । मया शतगुणाम्भोधिनीरस्थायाः पुरातनं
तामुल्लङ्घ्य नरो यस्तु तीर्थमन्यन्निषेवते । न तीर्थफलमाप्नोति स पुमान्न सुरोत्तम
सर्वतीर्थोदितं पुण्यं शक्रतीर्थे लभेन्नरः । द्वारका च पुरी माया तीर्थमन्यच्च स्मृति ।

यो निमज्ज्याऽन्यतीर्थेषु कृत्वा च विविधां क्रियाम् ।
अत्रैष्यति फलं तेभ्यः फलं प्राप्स्यति स ध्रुवम् ॥ ४८ ॥

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे विष्णुरहमप्यगमं स्वकम् । लोकं द्विजेन्द्र वैकुण्ठादधो भागेऽवस्थितम्

प्रयागान्मामकात्क्षेत्रात्काशी शतगुणा स्मृता ।
काश्याः शतगुणे?(णं) तीर्थं निगमोद्बोधकं तथा ॥ ५० ॥

तीर्थसप्तकमेतत्तु त्रयं तुल्यफलं स्मृतम् । एतत्त्रयमनुल्लङ्घ्य यो गच्छति सितासितम् ।
तस्याऽहं वाञ्छितं विप्र! प्रदास्मि खलु नान्यथा । केचिदाहुः सप्तपुरी समपुण्या महर्षयः
अयोध्यायाः शतं तास्य इन्द्रप्रस्थं प्रचक्षते । त्वमत्राऽऽगत्य विप्रेन्द्र सर्वकामफलप्रदे
तीर्थे श्रीद्वारकाख्ये हि कुरु स्नानं सुतेच्छया । यावन्ति सर्वतीर्थानि ब्रह्माण्डकल्पान्तरे
तेभ्योऽपरिमितं पुण्यं शतनामनि कीर्तिते । सुतं ते कुलधौरेयं तीर्थमेतत्प्रदास्यति ॥

स्नानाच्च तव गोविन्दः प्रसन्नात्मा भविष्यति ॥ ५७ ॥

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा देवदेवेशो ब्रह्मा तत्र तिरोदधे । विमलोऽपि तदा स्नात्वा देवार्चनपरोऽभवत्
इत्युवाच स धर्मात्मा द्वारके करुणालये ! । सुतं वंशकरं देहि मह्यं मन्नाथ ते नम ॥
इत्युक्ते तेन विप्रेण देववागभवत्तदा ॥ ५८ ॥

देववागुवाच ।

अस्ते धर्मतत्परो वंशकर्ता भविष्यति । प्रसादादस्य तीर्थस्य सर्वतीर्थशिरोमणे ॥
यदि गेहे विलम्बो मा सुरम्ये तेन मज्जनम् ॥ ५९ ॥

नारद उवाच ।

[illegible] विलम्बेन पुत्र [illegible] । [illegible] द्वारकाया [illegible]
[illegible] विप्रो [illegible] । [illegible] तीर्थानि [illegible]

आयान्तीस्ताः समालोक्य ब्राह्मणो भयविह्वलः ।
आत्मानमभितश्चक्रे रक्षां वेदोदितां नृप ! ॥ १६ ॥

ता आगत्य स्थितादूरं राक्षस्यो भीमविक्रमाः । तेजसातस्यमन्त्रैश्च प्रत्यादिष्टानराधिप!
ऊचुश्च को भवानत्र कुत प्राप्तोऽसितद्वद । त्वद्दर्शनान्मनोऽस्माकं प्रसादमधिगच्छति
चत्पादस्पर्शनात्किं नो न विप्र! भवितात्फलम् । अतोमूर्द्धसुनो देहिस्वकीयं पादपङ्कजम्

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य वचस्तासां जगाद हरिदिग्गजः ॥ २३ ॥

द्विज उवाच ।

त्वा पवित्रतीर्थानि ब्राह्मणोऽहं समागतः । साम्प्रतं पुष्करंयामिभवतीभिःकिमिष्यते
यतस्तत्प्रार्थितं दातुं शक्तो दास्यामि चेत्तदा ॥ २४ ॥

राक्षस्यऊचुः ।

येषु तीर्थेषु विप्रेन्द्र! त्वया स्नातंवदस्व नः । तानिसर्वाणिपुण्यानिमोचयाऽन्त कुजन्मनः
अस्माननितरां तृष्णाक्षुद्भ्यां दारुणाद् भितान्(:!) ॥ २५ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

अवन्तीमाश्रमान्पूर्वमहं हरिपुरीमित । ततोऽहं द्वारकां तस्मात्प्राप्य गोमोद्भवाजले
ततः प्राप्तः प्रभासाख्यं तीर्थं तीरभिर्गिरगम् । तस्मात्सेतुनिबन्धेऽहं स्नातःपरमपावने॥
तस्मादहं महापुण्या किष्किन्धां समुपागतः । हतो यत्र तु रामेण वालीकपिपुङ्गवः
तस्मात्तटं तरन्स्यास्या नर्मदानीरसंस्थितम् । समागतोऽहं यत्राऽस्तिभार्गवाश्रमसंस्थिता
ततोऽहमविरोधेणी तामन्यादक्षिणापथे । शिवकाञ्चीविष्णुकाञ्च्यौ दृष्टे नवमयापुरी
ययोर्दर्शनतो जन्तुःशिवो विष्णुश्च जायते । ततोऽहमुत्कलं प्राप्तो यत्राऽस्तिपुरुषोत्तमः
मनुष्यं देहं ... कालिकाम् । ततः ... निवेदितम्
प्रसादभूतं तत्रैव गङ्गासागरसङ्गमम् । तत्र देवार्चनं ... यथाविधि ॥
यत्र गङ्गासमुद्रौ जाता तथाऽहमागतम् । ततोगयामुरस्य च ... पादविधि
पितृभ्यस्तुलसीपुष्पकन्दतोयैःपूजितम् । कोशलो सरयूतीरे ... ॥ ३२॥

नारद उवाच ।

निशम्येति द्विजश्रेष्ठो तां पानमशर्मारिणीम् । प्रसादोऽयं हरेर्मतादित्युवाते पाप

ज्ञात्वा तौ विधिवत्तत्र लब्ध्वा मतिं हरेः परम् ।

गेहतुः प्रणिपत्येदं भास्मार्गो मिथस्तदा ॥ ४ ॥

द्विजावूचतुः ।

यथावयोर्हि संयोगः पथि जातोऽविचारितः । यथा गृहकलत्रादिसंयोगो भुवि अ

साम्प्रतं विच्छेदोमार्गावयोर्नौ मार्गवर्तिनोः । तथादारसुतादीनां कालव्यालाभ्यवर्ति

धन्यःस पुरुषोलोके यो दारसुतसङ्गमम् । विज्ञाय क्षणिकं नित्यं संश्रयेत्कृपतिनं

नारद उवाच ।

स्मरणं करणीयम्मेदासोऽहंत्वत्पदाश्रयः । सन्देशश्चेवर्णीयो मामित्युक्त्वा स्वगृहं

शृणुराजन्यथा तेन मित्रेण विमलस्य तु । मोक्षणं राक्षसीनां तु विहितं पथिपन्थ

व्रजन्स ब्राह्मणश्चासस्तं देशं जलवर्जितम् । यत्र ताःपापविप्लुष्टा राक्षस्यःक्षुत्तृषाकुल

अथ ताःपथिगच्छन्तं दूराद्दृष्ट्वाद्विजोत्तमम् । सुजलामत्रहस्तं तंमिथस्त्विति बभाषि

राक्षस्यऊचुः ।

आयातिपथिकः कश्चिज्जलपात्रं करेदधत् । अस्माकंक्षुत्तृषोः शान्तिर्मनागपिभविष्यति

एनं सम्भक्षयिष्यामः पास्यामोऽस्य करे स्थितम् ।

पात्रं जलं वयं तृष्णाक्षुधार्ताः शतवर्षतः ॥ १३ ॥

नारद उवाच ।

काचिदाहेत्यहं पूर्वमस्योष्णं कालखण्डकम् ।

भक्षयित्वा ततो रक्तं पीत्वा यास्यामि जीवितम् ॥ १४ ॥

अन्या प्राह कियद्दुग्धं विद्यतेऽस्यगजानने । मम व्याघ्राननायास्तु पानायाऽपिनदृश्यते

अन्या वै रथचक्राख्या श्रूयतां वचनं मम । करिष्येकुण्डलमहं फेनाऽस्त्रैरस्य मेखलाम्

अन्याऽवददहं दन्तैरेकतः श्यामलीरुतैः । रमे षोडशभिर्भूतशालायां मतिशारद ! ॥१७

इत्युक्त्वा ता मिथः सर्वास्तं द्विजंप्रतिदुद्रुवुः । विवृतास्या ललज्जिह्वाःप्रद्योतिकमहाभुजाः

भवतीभिरहं पृष्टो यत्तदाख्यातमेव मे । दृष्ट्वा वो दुर्दशामेतां कृपा मे जायते हृदि ॥
उच्यतां किं करोम्यद्यभवतीनांवशोह्यहम् । स्नानं भवतुयुष्माकमितिता-सिषिचेऽम्भसा
नास्तज्जलाभिमर्शात्तु सर्वेषांजन्मकर्मणाम् । संस्मृत्यतत्यजुश्चैव राक्षसं देहमुल्वणम्
आसाद्य देवतादेहं विमानशतमागतम् । आरुह्याऽप्सरसो भूत्वा ताः प्रणेमुर्द्विजन्मने ॥
ऊचुश्च भो द्विजश्रेष्ठ! द्वारकाजलसंगमात् । राक्षसत्वाद्वयं मुक्ता गच्छामस्त्रिदशालयम्
इन्द्रप्रस्थान्तरावर्तिन्येषा या द्वारका द्विज !। नातः परतरं लोकेऽन्यत्तीर्थमखिलार्थदम्

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा ताः समारूढा विमानेषु महीपते !। जग्मुः प्राचीं दिशतेनदत्ताज्ञावैद्विजन्मना
यमुनातीरवर्तिन्या द्वारकाया महीपते !। शृण्वन्माहात्म्यमेतस्या नरः पापैः प्रमुच्यते॥
वेदज्ञानां ब्राह्मणानां शतस्येच्छासुभोजनात् । यत्फलं श्रवणादेतन्महिम्नस्तत्प्रजायते॥
गोविन्दाराधने सम्यग्यथा वै सौख्यमिन्द्रिये ।
माहात्म्यश्रवणादस्या द्वारकायास्तथा नृप ! ॥ ६५ ॥
सूर्येन्दुग्रहणे दानात्सुवर्णपलविंशतेः । यत्फलं शृण्वतेनस्य माहात्म्य तदवाप्यते ॥
विमलस्य सुतप्राप्तिं श्रुत्वा सुतं ह्याऽऽप्यते । तत्सख्युर्मैत्रिलाभं च लभ्यतेभक्तिरुत्तमा
राक्षसीनां विमोक्षं यः शृणोति श्रद्धयान्वितः । स यातिताइवश्रेष्ठंविमानेन सुरालयम्
नृपवर! महिमा ते वर्णितो द्वारकायास्त्रिभुवनजनसेव्ये शक्रतीर्थे स्थितायाः
किमपरमतिपुण्यं वर्णयामि त्वदग्रे कथय नहि विधेयः श्रेयसि स्वे विलम्बः

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दी-
माहात्म्ये द्वारकाख्यानं नामाष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०८ ॥

पवित्रितात्मिकस्ततो भ्रमंस्तेनाऽहमागमम् । तत्राऽस्ति गोमतीनाम्नी तीर्थं त्रिजगद्दुर्ल
तत्र स्नानादिकं कर्म निराहारैः ! कृतं मया । ततः काशीमहं प्राप्तो राजधानीं तु ना
गत्वा विश्वेश्वरं देवं बिन्दुमाधवमेव च । स्नानं मणिकर्णिकायां मानवानां वनादि
त्रिरात्रमुषितस्तत्र प्रयागं पुनरागमम् । पौषशुक्लचतुर्दश्यां साक्षात्तत्र प्रजापतिः
एकस्मिन्माघमासे तु स्नानं कृत्वाऽरुणोदये । पुनस्तस्मात्समायाते नैमिषं गोमती

यत्र तीर्थानि सर्वाणि वसन्ति च स्वमायया ।
ततोऽहं मथुरां प्राप्तो यत्र विश्रान्तिसंज्ञकम् ॥ ४१ ॥

तीर्थं तत्सन्निधौ पुण्यमसिकुण्डाख्यमुत्तमम् । कृष्णगङ्गाध्रुवाक्रूरकोटिकालीयतीर्थं
यमुनाऽस्ति महापुण्या यत्र सर्वार्थदायिनी । उभयोः कूलयोस्तस्या वनानि द्वादशाऽपि

राजमानानि वैचित्र्यैः समस्तार्थकराणि च ।
सन्ति तेषु नरः स्नात्वा पीत्वा भूयो न जायते ॥ ४४ ॥

ततोऽहमागमं पुण्यं हस्तिनापुरमुत्तमम् । यत्र श्रीपतिपादाब्जजाता गङ्गा सरिद्वरा
ततो नारायणस्थानं हिमवद्भूमिसंस्थितम् । आगत्य माधवं दृष्ट्वा केदारमहमागम
तत्र सम्पूज्य विश्वेशं पीत्वाऽहं सोदकं पुनः । हरिद्वारं महापुण्यमागमं जाह्नवीतटे

तत्र स्नात्वा पितॄन्देवानृषीन्सन्तर्प्य चाऽप्यहम् ।
समागतः कुरुक्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती ॥ ४८ ॥

तत्राऽप्यहं क्रियाः सर्वाः कृतवान्नियतेन्द्रियः । अर्चयित्वाऽच्युतपादाब्जं श्रीपतेः पुष्करस्थितं
चलितो मार्गमध्ये तु विमलो नाम मे सखा । मिलितो मां व्रजन्तोऽहमिन्द्रप्रस्थात्तु तीर्थतः
नीतोऽहं तेन राक्षस्यः ! पुनस्तत्र द्विजन्मना । तीर्थोत्तमे पराकृत्य शक्रप्रस्थेऽखिलार्थदे

तत्राऽस्ति द्वारका पुण्या निर्मिता विष्णुना स्वयम् ।
तत्राऽवलोकितः साक्षाद्विष्णुर्वाक्यात्स्वरूपतः ॥ ५२ ॥

तत्राऽहं सचसंस्नातो विष्णुभक्तिमलब्धये । दत्ता सा विष्णुना मह्यं तस्मै च कृष्णमूर्तिना
अत्वा(ता)तत्र हरेर्यापीन रूपंवे विलोकितम् । भक्तिर्लब्धा ततः स्थानात्सहं पुष्करमति
[illegible] पुण्यं निराहारो वदाम्यहम्

सुष्वाप सुरतायासक्लान्ताङ्गो निशि निर्भयम् ॥ १२ ॥
स चण्डको निशीथेऽथ प्रविवेशतदालयम् । मुकुन्दस्य समाहर्तुंहर्म्ये भूषादिवस्तु यत्
उपकार्या बहिःस्थं यत्तद्गृहीत्वाऽगमद्गृहम् ।
स्वकीयं च पुनस्तस्य ब्राह्मणस्याऽविशद्गृहम् ॥ १४ ॥
कपाटोत्पाटनार्थी तु यत्नेनमहताऽभवत् । लोहयन्त्रावरुद्धश्च स नोद्घाटयितुं क्षम. ॥
आरुरोह तदा तस्य ब्राह्मणस्याऽविशद्गृहम् । प्रविश्यतद्गृहंक्रूर.कृपाणंपाणिनादधत्
अट्टालिकां स पापिष्ठो नापितस्तस्करक्रियः । तत्राऽपश्यत्प्रसुप्तौतौदम्पतीरतिविह्वलौ
जगाम च तयो' पार्श्वे हेमभूषाजिघृक्षया । शय्याया एकदेशस्थं गृहीत्वा भूषणं बहु॥
हर्तु तदङ्गतो हस्तं प्रससार स नापित. । तस्करस्पर्शतो विप्रो जजागार भयातुर. ॥
न किञ्चिदूचे संमील्य नेत्रे तत्रैव संस्थितः । यदा स तस्कर पापो गृहीत्वादेहभूषणम्
चलित स तदा तेन दोर्भ्यामात्तो द्विजेन हि । पश्चादागत्यवित्तस्यसहमानेन संक्षयम्
तेनाऽपि नृपवीरेण कृपाणेन हतो द्विजः । विदीर्णोदरमध्यस्तु तानमातर्गिरोरयन् ॥
वदन्त' किंकिमित्येतत्पार्श्वं तस्याऽऽययुर्जनाः ।
ददृशुस्तं नि सुतान्त्रं रुधिराक्तिविग्रहम् ॥ २३ ॥
पप्रच्छुश्च मुकुन्देदं कर्म केनेदृशं कृतम् । सोऽपि कृच्छ्रेणमहता प्रोवाचेदंस्वबान्धवान्
मुकुन्द उवाच ।
ममैव परिपाकोऽयं पूर्वोपार्जितकर्मणाम् । न कश्चित्सुखदुःखस्यदाताकस्याऽपिदेहिन.
धर्मोऽधर्मश्च तावेव तेषां मूलं पुरा कृतौ ॥ २५ ॥
नारद उवाच ।
इत्युक्त्वा स तु भूयस्या पीडयागाढपीडितः । तत्याज भूपते!प्राणान्पश्यतां सुहृदां तदा
विललाप तदा तस्य माताद्विजसतीनुर !! निधायतच्छिरस्त्वङ्के कुण्डलाभ्यामलङ्कृतम्
मातोवाच ।
हा हताऽस्मित्वया वत्स!दशामन्त्यांवगच्छता । दिनश्रीरिवसूर्येणपश्चिमावरलम्बिना
यदङ्गं चन्दनालेपयोग्यं तव महामते ! । मां मज्जयातिशोकाब्धौ तदिदं धूलिधूसरम् ॥

नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः

अयोध्यामाहात्म्यप्रसङ्गे राजचौरनापितेनविप्रमुकुन्दस्यतस्यगृहेचौर्यमाचरता-
वधकरणम् तन्मातृवधूभ्रातृभिर्विलापकरणं तेभ्योवेदायनतपस्विना-
दृश्यजगतोमिथ्यात्वम्प्रतिपाद्यतत्त्वज्ञानप्रदानम्

युधिष्ठिर उवाच ।

सौभरे!कस्य तीर्थस्य माहात्म्यं नारदोमुनिः । वर्णयामासशिवये शक्रतीर्थंगतस्य [illegible]
अतस्तु मम शुश्रूषा जायते मुनिपुङ्गव !। शिविनारदसम्वादं ब्रूहि पुण्यं नताय मे ॥

सौभरिरुवाच ।

धर्मराज! शिवी राजा श्रुत्वा नारदवर्णितम् । द्वारकायास्तुमाहात्म्यंतमेवाऽपृच्छदाद[illegible]

शिविरुवाच ।

महाभाग सुरश्रेष्ठ ! श्रुतं माहात्म्यमुत्तमम् । इन्द्रप्रस्थसदक्षाया द्वारकाया मयाऽद्भुत[illegible]
अयोध्यायां यदि मुने ! किञ्चिदस्ति पवित्रकम् ।
चरितं मम तद्ब्रूहि पिपासोस्त्वद्वचोऽमृतम् ॥ ५ ॥

नारद उवाच ।

अस्त्यत्र चरितं पुण्यं महापातकनाशनम् । [illegible]
[illegible] द्विजः । [illegible]
[illegible] पुरी [illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य परिव्राट् स वचनं चेटिकोदितम् । आरुह्य हर्म्यमद्राक्षीदात्मान्तेवासिनं मृतम्
तदन्तिके समालोक्य बन्धूनाक्रन्दतो भृशम् । उद्धरिष्यन्धियं धीरः शोकाब्धेस्तानुवाच ह

वेदायन उवाच ।

देहमुद्दिश्य वाऽऽत्मानं शोकोऽयं क्रियते त्वया । मातः कथय सत्यं मे नो मयोर्युज्यते हि सः
देहोऽयं भूतसंघातः प्रारब्धैः समुपार्जितः । तेषु क्षीणेषु भूतानां पृथक्त्वमुपजायते ॥
यदेकीभवनं तेषां कर्मभिर्जन्म तन्नृणाम् । तन्नाशे तत्पृथक्त्वं च तदेव मरणं स्मृतम्
एवं पृथक्त्वं भूतानां कर्माधीनं यतो बुधैः । अतो देहेन कर्तव्यः शोकः परवशे जडे
अनाद्यविद्यया जीवे दृष्टे मरणजन्मनी । देहस्याऽऽत्मन्यहंबुद्ध्या मन्यते नहि तत्र ते
तन्निवृत्तौ स तद्ब्रह्म यच्छुद्धं रूपवर्जितम् । स्वप्रकाशं जगद्धेतु द्वैत्यतीतं गुणोज्झितम्
नित्यं विज्ञानमानन्दस्वभासाभासयज्जगत् । न जिह्वालेढि तच्चक्षुर्नपश्यति शृणोति न॥

श्रुतिर्जिघ्रति न घ्राणं नत्वक्स्पृशति कर्हिचित् ।
अतीतमिन्द्रियेभ्यस्तत्स्वप्रकाशकमात्मदृक् ॥ ५८ ॥

अविषयं मनो दूरं बुद्धेरपि न गोचरम् । तस्याऽवताररूपाणि शुद्धसत्त्वानि देवताः ॥
सेवन्ते तत्र जानन्ति रूपं यत्सदसत्परम् । एवं स्वरूपमात्मायस्तं समुद्दिश्य क कुधीः
क्रोधं कुर्याद्यतस्तस्य नोत्पत्तिर्नैव संशयः ॥ ५९ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दी-
माहात्म्ये नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥

दृष्ट्वा गुर्वनुजौ सुमी शनैः प्राबोधयत्तदा । उवाच च नमस्कृत्य गुरुं दिव्याकृतिर्नृप !॥

मुकुन्द उवाच ।

वेदायन गुरो तुभ्यंनम आशीस्तवाऽनुज !। प्रसादाद्वां ममाऽस्थीनितीर्थेऽत्रपातितानिवै
अपमृत्युमहं गत्वा निरयं प्राप्य तत्फलम् । एतत्तीर्थप्रसादेन दैवी लब्धा मया गतिः
त्वां गुरुं तीर्थभूतं तु नमस्कर्तुमिहाऽऽगतः । अहं गच्छन्विमानेनदिव्येनत्रिदशालयम्
नमस्कृतो भवानेतत्तीर्थं चाऽयं सहोदरः । दृष्टो मामनुजानीहि यामि स्वर्गं सुखोदयम्

नारद उवाच ।

श्रुत्वैवं वचनं तस्य मुकुन्दस्य गुरुस्तदा । वेदायनो विमानस्थं तमूचे गतविस्मयः ॥

वेदायन उवाच ।

मुकुन्दाऽऽख्याहि मे सत्यं लब्ध्वा यन्मरणं भवान् ।
कस्मिँल्लोके गतस्तात ! यतो यात्यधुना दिवम् ॥२१ ॥

किं वृत्तं तत्र ते तात तस्य लोकस्य कोऽधिपः । कीदृशीचप्रजाकीदृग्धर्मस्तत्राऽखिलंवद

मुकुन्द उवाच ।

कथयामि गुरो तुभ्य यद्वृत्तं मरणादनु । तीर्थस्याऽस्य प्रसादेन स्मृतिर्मे जायतेऽधुना
यदाऽऽहं तेन निहतश्चण्डकेन दुरात्मना । नापितेन तदाऽऽजग्मुर्यमभृत्याः सुदारुणाः
पिङ्गाक्षा रक्तकेशाश्च श्यामदेहनखाधराः । वामनादीर्घचरणा ह्रस्वनासाश्च दन्तुराः ॥
नीयतां नीयतामेव धर्मराजस्य शासनात् । पुरीं संयमनीमेवमूचिरे ते परस्परम् ॥
इत्युक्त्वा यातनादेहे मां निवेश्य महारुषा । निबध्यदारुणैः पाशैर्जघ्नुर्लोहस्य मुद्गरैः॥
तैरहं नीयमानस्तु मार्गेष्वृत्तप्तवालुके । भस्मं भृशदुःखार्तस्ताडितोऽहं पुनश्च तैः ॥
प्रोचुश्च ते भृशं ध्नत्वा निर्भर्त्स्यैति च मां बहु ॥ २८ ॥

यमदूताऊचुः ।

त्वया लुब्धो गुरुर्यस्माद्धता ब्रह्म निधिस्त्वम् । किं करोषि यमस्याऽग्रेद्रष्टव्यंदारुणंमुखम्
तस्य पापस्य भोक्तव्यं दारुणस्यफलं त्वया । तेनैव पाप्मनापापिन्नपमृत्युं गतोभवान्
इत्युक्त्वा मां मुहूर्तेन बहुयोजनसंस्थिताम् । पुरीं संयमनीं निन्युर्यत्र राजा स्वयंयमः

विड़ालास्याः पिङ्गकेश्यो भामिन्यो दीर्घपत्कराः ॥ ४९ ॥

तीर्थस्याऽस्य प्रसादेन निष्पापोऽहंयदाऽभवम् । तदामयाप्रजाहृष्टादिव्यरूपा यमालये

सर्वास्ताः सत्यवादिन्यो विनयाचारसञ्चिताः ।

दिव्याभरणधारिण्यो दिव्याम्बरविभूषिताः ॥ ५० ॥

इत्येतत्कथितं तात यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽनघ !। अनुजानीहि मां गन्तुममरेशपुरीं प्रति ॥

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य स संन्यासी स्वशिष्योक्तंवचस्तदा । भूयःपप्रच्छधर्मात्मामुकुन्दंतंद्विजंनृप

वेदायन उवाच ।

बाल्यावधि गुरुस्नेहं मत्तोऽधीतं त्वयाऽखिलम् । शब्दशास्त्रसमेतश्चवेदस्तु सपदक्रम.

विहिता मम शुश्रूषा भावेन भवतोनमा । त्वयि सन्ति सतांसाधोगुणाः शमदमादयः

गुरुलोपकृतं पापं कथं ते समजायत । एतदाख्याहि मे तात यथा जानामि तत्त्वत. ॥

मुकुन्द उवाच ।

जन्मोपवीतकन्यानां दातारो निगमस्य च । यज्ञोपवीतदातुश्च नाज्ञाभङ्गः कृतो मया

श्वश्रूश्वशुरयोः सेवा भृत्येनेव कृता मया । तथाऽपि शास्त्रदातुश्च नाज्ञाभङ्गः कृतो मया

पुरोधा यः कुलाचार्यो वेदवेदाङ्गपारगः । तस्याऽपराद्धं किञ्चिन्मे तत्र त्वं श्रोतुमर्हसि

यदास्माकं कुले पुत्रो जायते धर्मकोविदः । तदा पुरोधसे धेनुमेकांवालम्व्यदक्षिणाम्

दद्या संछिद्यतेनालमितिवंशस्यन स्थितिः । पुरा ममैवपुत्रे तु जातमात्रे शुभेऽहनि ॥

कुलक्रिया मया तात! न कृता मूढबुद्धिना । तस्याधाकरणेनैव गुरुलोपकरोऽभवम् ॥

निवेदितमिदं सर्वं गुरुलोपाद्यथा मम । पापमासीदनुज्ञां मे देहि यामि सुरालयम् ॥

वेदायन उवाच ।

इन्द्रप्रस्थान्तरावर्तिन्येषा या कोशला शुभा । स्मृतिरस्याः प्रसादेन दृश्यते पूर्वजन्मतः॥

केनपुण्येनतीर्थेऽस्मिन्नस्यांनिपतितोऽनिते । मुकुन्दाऽऽख्याहिचेतस्यस्मृतिरस्तितवाऽनघ

मुकुन्द उवाच ।

एकस्तु ब्राह्मणःकश्चित्स्नातं मद्गृहमागतः । तस्मैस्थानं मयादत्तं भोजनंचयथाविधि

प्रणम्य धर्मराजं ते स्थापयित्वा तु मां पुरः ।
आनीतोऽयं द्विजः पाप इति मां ते न्यवेदयन् ॥ ३२ ॥
दृष्ट्वा मां धर्मराजोऽथ प्रोवाच स्वसभासदः ॥ ३३ ॥

यम उवाच ।

भोःसभ्यामामकींवाचंशृण्वन्तुसुसमाहिताः । यदाऽहंब्रह्मणाह्यस्मिन्नधिकारेनिवेशितः
तदा मामित्युवाचाऽसौ ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ३४ ॥

ब्रह्मोवाच ।

अधर्मिणां नराणां त्वं शास्ता संयमनीपतिः । यथापराधमायत्स्व दण्डंचण्डकरात्मज
पित्रोरपोषको यस्तु समर्थो गुरुध्रुक्तु यः । एतौ महापातकिनौ निपात्यौनिरये
सर्वेषु यावद्वर्षाणां प्रत्येकमयुतं भवेत् । एतयोर्न त्वया कार्या दया जातु कदुष्म

यम उवाच ।

इत्यहं ब्रह्मणोवाक्यात्स्वगुरुध्रुहिमानवे । न करोमि क्रियां सभ्यास्तथा पित्रोरपो
ब्राह्मणोऽयं गुरुद्रोहीतद्द्रोहादपमृत्युताम् । प्राप्तो मच्छासनाद्भृत्यैरानीतोदर्शनाद
भो भृत्याःप्रथमंघोरेरौरवेवत्सरायुते । पात्यतां च पुनस्तस्मान्निःसार्यान्यत्रपात्यत
तावन्तमेव कालं वै पापोऽयं गुरुलोपकः । नरकेष्विति सर्वेषु यथाकालं स्थितं दु

मुकुन्द उवाच ।

वेदाध्ययनगुरोस्स्वामिन्भृत्यास्तेयमशासनात् । नीत्वामांरौरवेघोरेपाशैर्बद्ध्वान्यपातय
तत्राऽहं तां व्यथां गुर्वीं लब्धवानतिदारुणाम् ।

नागराऊचुः ।

न हतो राजन्मुकुन्दो ब्राह्मणोत्तमः । नीतं च तद्धनंभूरि यद्युक्तं तद्विधीयताम्
त्वमस्माकं प्रजानां हि रक्षकः शासकोऽसताम् ॥ ४ ॥

नारद उवाच ।

ण्यं स भूपालो मन्त्रिणंपार्श्ववर्तिनम् । उवाच कोपरक्ताक्षःकिमेभिःकथ्यतेशृणु
ानय तं पापं नोचेत्त्वांघातयाम्यहम् । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ पापिष्ठ साधूनांशंविधीयताम्
ते विषये यस्य प्रजादस्युभिरुत्पथैः । स नृपो नरकं याति तेभ्यस्ताश्चेन्नरक्षति

नारद उवाच ।

येति वचो राज्ञः सचिवः स शिवे नृप !। वेगेन हयमारुह्य पदातिशतसंयुतः ॥
गृहे मुकुन्दस्य तस्य पर्यपृच्छत । मुकुन्दः केन निहतः सत्यं ब्रूत ममाऽग्रतः ॥
तं पापं निहनिष्यामि शासनाद्भूपतेरहम् ॥ ९ ॥

नारद उवाच ।

श्रुत्वेति मन्त्रिणो वाक्यं प्रत्यूचुर्विप्रबान्धवाः ॥ १० ॥

विप्रबान्धवाऊचुः ।

केन हतो मन्त्रिन्मुकुन्दो नापितेन हि । इदंपलायमानस्य तस्योष्णीषं पपात वै
स्यचक्षुषा वध्वा मुकुन्दस्यैव सोऽवधत् । किं कुर्मस्तेनपापेनमन्त्रिन्नाशोऽस्माकं

नारद उवाच ।

रवण्यं वचस्तेषां बन्धूनां ब्राह्मणस्य हि । स मन्त्री तस्य पापस्य नापितस्य गृहं ययौ
मनुर्लाघे सरसा सद्गृहं स्वयमाविशत् । कतिभिः पत्तिभिः सार्द्धंमसावन्तं ददर्श ह
यस्तु महात्मा केनोप्याहत्यसनसवात् । तस्माद्युष्माकमासुप्तं पापंमामिनायमत्
किंमिन्वेव संजग्राहे उन्मीलयन्मसौ । पापस्य भागिनः पापस्यापर्णं ददृशे पुरः
संस्मरंस्तं निर्ज वन्धं रात्रौ पञ्चमरात्रकम् ।
अधोमुखः हस्तं नासौ पञ्चमूर्ध्नि स्थितं दमम् ॥ १३ ॥

दिवा च सविशर्ते पारे बन्धरात्रिनि । निशायपूर्वे पार्श्वे निमिवांवायपूरत्निम्

सोऽपिभुक्त्वा यथा कामं सुष्वापशयने शुभे। निशीथेनस्यसर्वाङ्गेज्वरोऽभूदतिद
तेन पीडितसर्वाङ्गो निद्रांलेभे न स द्विजः। प्रभात एव तत्याज प्राणान्मृत्युपु

तस्य दाहादिकर्माणि विहितानि मया गुरो!।
तदस्थीनि च गङ्गायां पातितानि विधानतः॥ ६८॥

तेनपुण्येन मेऽस्थीनि पतितानि शिवप्रदे। तीर्थेऽस्मिन्कोशलेनाम्नि ब्रह्मदेवविनि

नारद उवाच।

स्वचरितमितिराजन्स द्विजः प्रोच्य सद्यः सुरसुभगशरीरो यां यथायान
इदमकथि मया ते तत्करात्प्राप्यमृत्युं व्यलभत दिवमेतत्तीर्थराजप्रसा

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालि
माहात्म्ये मुकुन्दोपाख्यानं नाम दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१०॥

एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

पौराणामनुरोधेनराज्ञामुकुन्दहत्यापराधेचण्डनापितस्यशिरःकर्तनायचन्द्रभागा
मर्यादावहिःसचिवायाऽऽज्ञाकरणंपापिनोऽस्यमर्यगतिवर्णनं कस्यचिद्-
ब्राह्मणस्यमत्रपित्रोरस्थ्नांमञ्जूषायांसर्पस्यप्रवेशःपश्चादयो-
ध्यायांतीर्थयात्रिभिःस्वयष्टिकाप्रहारेणसर्पमारणं-
तीर्थमरणात्पापस्यास्यस्वर्गतिवर्णनम्

नारद उवाच।

निबोधत्वगुरः मत्वं मुकुन्दाख्यानमुत्तमम्। कथितं चण्डकस्यापि नापितस्य शृणुष्वा
यस्मिन्दिने मुकुन्दस्तु ब्राह्मणस्तेनघातितः। चण्डकेन तदा नागरैर्वाह्मणैः शृण्

निश्चकामवह्निस्तस्मादुत्क्षेप्यसुशलाकिकाम् । तं निःसृतं समालोक्यसर्पःसर्पइतिब्रुवा
व्याहरन्तो जनाः सर्वे लोष्टहस्ताः समभ्ययुः । यावत्पलायते सर्पस्तावदेकेन घातिन
तत्याज स तदा प्राणान्पश्यतांतीर्थगामिनाम् । त्यक्त्वाभुजगदेहंसदेवत्वंप्राप दुर्लभम
दिव्यं विमानमारुह्य प्रोवाचेदं जनानिह ॥ ४० ॥

सर्प उवाच ।

भो दाक्षिणात्याःशृणुत ब्राह्मणा वचनं मम । पुरा चण्डकनामाऽहंनापितोब्रह्महाऽधम
ब्रह्महत्याप्रदोषेण सर्प आसं मरुस्थले । भुक्त्वा नरकदुःखानि वर्षाणां लक्षपञ्चकम
अतीत सर्पयोनौ मे वर्षाणामयुतद्वयम् । तीर्थस्याऽस्य प्रसादेन प्राप्तं देवत्वमुत्तमम्।
तस्मादिदं न वै त्याज्यं तीर्थवैकोशलाभिधम् । सर्वार्थदंयतोनाकःप्राप्तःपापीयसामय

नारद उवाच ।

एवं स नापितः पापो योनिं प्राप्य विनिन्दिताम् ।
जगाम द्यां विमानस्थस्तीर्थस्याऽस्य प्रसादतः ॥ ४५ ॥

ते दाक्षिणात्या धनपो भूत्वा तत्रैवतीर्थके । ऊषुर्गोविन्दपादाब्जमानसा हृष्टवैभवे ।
माहात्म्यस्यतीर्थस्यद्रष्ट्वासब्राह्मणोत्तमः । तीर्थेऽत्रजातविश्वद्ध पित्रोरस्थीनिसोऽक्षिपन
पतितेष्वस्थिखण्डेषु पितरौ तत्क्षणान् । विमानवरमारूढौ दिव्यौ तत्र समागतौ
ऊचतुश्च स्वतनयं शृण्वानेषु जनेषु वै । वत्स जीव चिरं लोके धनधान्यसुखी भव ।
आवयोर्मुक्तिदानाच्च मुक्तिपास्यसितोमृषा । गङ्गायांपिण्डदानेनयत्फलंस्यात्सुतस्यवै
पितॄणां या गतिश्चाऽत्र द्वयं स्यादस्थिपातनः ॥ ५० ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये
चण्डकोपाख्यानं नामैकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २११ ॥

[illegible] ब्रह्महा राजन्नयं [illegible] । [illegible]

राजोवाच ।

धर्मज्ञ सर्वविच्छ्रेष्ठ ! शृणु त्वं वचनं मम । इदं [illegible] चन्द्रभाग [illegible] त्यजन्ति येऽत्र वै प्राणांस्ते [illegible] सुरालयम् । [illegible] [illegible] । [illegible] ब्रह्महा यातु [illegible]

नारद उवाच ।

इत्युक्तमेव वै राजा स [illegible] । श्वपचान्प्रेरयामास हन्तुं तं भूमिपासनात् । श्वपचास्ते समुत्थाय चन्द्रभागातटे तटे । योजनद्वयभूभागं चिच्छिदुस्तस्य मस्तकम् । स पापो मारयेद्देवी सर्पोऽभूत्कालविग्रहः । वटकोटरमध्यस्थो विषज्वालाकरानन । स शुष्को वटवृक्षस्तु तस्य फूत्कारवह्निना । तथा तपनतापेन सरसोऽपि यथा ह्रदः । गमनात्तस्य पापस्य सर्वतो वृक्षमूरत्म् । उच्छिद्य तृणजातादिजातं पथ्यहितं तदा । तत्र जातु समायातः सार्थो दक्षिणदेशतः । नारायणाश्रमं गच्छन्वदर्याख्यं शिवे द

तत्रैको ब्राह्मणः कश्चित्सार्थे संमीलितः पथि ।

निश्छिद्रां काष्ठमञ्जूषां पितृमात्रस्थिसंयुताम् ॥ २६ ॥

स्कन्धेन धारयन्याति तानि पातयितुं नृप !। गङ्गाम्भसि महाभाग! पापिनामपि काम

सोऽप्यागतस्तत्र वने यत्राऽस्ति स भुजङ्गमः ।

विविक्ते क्षिप्य मञ्जूषां शलाकालोहनिर्मिताम् ॥ ३१ ॥

अथाऽऽगत्य भुजङ्गोऽसौ शलाकां फणयाऽघटत् ।

किञ्चिदुद्घाटितायां स मञ्जूषायां समाविशत् ॥ ३२ ॥

पुन शलाकास्वंस्थानमागताऽथसकुण्डली। तत्रैवतस्थौनिश्चेष्टोमञ्जूषायांविपोल्व अथ प्रभाते सर्वेतेचेलुःस्थानात्ततो नृप !। ब्राह्मणःसोऽपिमञ्जूषांकम्बलेन समावृता कृत्वाशिरसिराजेन्द्रचचालप्रतिजाह्नवीम् । कतिभिर्वासरैःसार्थःसम्प्रासस्तीर्थगामिना इहैव कोशलायां वै पुनीतायां महीपते !। अथ शीतातुरो विप्र कम्बलं घोद्घाट्य मञ्जूषावरणं राजंस्तत्राऽयोध्यातटेशुभे । सोऽपिसर्पो निराहारोलक्ष्यामासभोजन

ख्यातस्याऽत्र द्विधः प्राप्तिर्मृतस्याऽमृतसंस्थितिः ॥ १५ ॥

नारद उवाच।

ाजन्नाकर्ण्य विप्रोऽसौ द्विजरूपभृतो हरेः । वाक्यं प्रोवाचविप्राय श्रेष्ठं बदरिकाश्रमम्

विप्र उवाच ।

भोभो विप्रवर ! श्रद्धा तव वाक्येन जायते । मम श्रुतवतः पूर्वमल्पग्रामस्य वैभवम् ॥
न्द्रप्रस्थमिदं तीर्थं न कदाचिन्मया श्रुतम् । श्रुतस्तु कोशला वृद्धैर्यत्तदन्तरवर्तिनी ॥
यत्रनारायणःसाक्षान्मुक्ता यत्रचयोगिनः । श्रुत्वा तमाश्रमंपुण्यं निश्चाम्यऽत्र कथंद्विज
यथागत्यस्त्वयं विष्णुरित्युक्त्वामां निवारयेत् । यदर्थाधिकं क्षेत्रमिन्द्रप्रस्थमिदंद्विज
तत्राहं न प्रतिष्ठामि चालितोऽपितमाश्रमम् । मुक्तिकामः स्वसदनाद्यान्यथा स्थितिरत्रमे

नारद उवाच ।

इत्युक्ते तेन विप्रेण प्रादुरासीच्चतुर्भुजः । विहाय प्राकृतं रूपं दिव्यरूपधरो हरिः ॥

उवाच च महाभागं तं द्विजं मोक्षकामुकम् ॥ २२ ॥

विष्णुरुवाच ।

इन्द्रप्रस्थमिदं विप्र ! सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् । ब्रह्मज्ञेष्विव सर्वेषु शम्भुर्गङ्गा नदीष्विव॥
हिमवानिव शैलेषु पक्षिराडिव पक्षिषु । त्रिदशेषु यथाशक्रो वैष्णवेष्विव नारद ॥२४
तेजस्विषु यथा सूर्यस्तारास्विवविधुःऽखिलेषु । यथा वर्णेषु भूदेवः गुणिष्विवपितामहः
विष्णोर्येष्ववतारेषु कौशल्याजनितो वरः । तथा समस्ततीर्थेषु शक्रप्रस्थमिदं वरम् ॥
निष्कामो वा सकामो वा यात्रिर्मर्गे क्वचिन्नरः । तत्र तत्र समस्तात्मा फलदाताहमेवहे
इन्द्रप्रस्थागतस्तत्रां त्यक्त्वा यो याति कोशलाम् ।

स मां फलमवाप्नोति भक्तो वरदपृन्दपात् ॥ २८ ॥

नारद उवाच ।

एवं निशम्य तद्वाक्यं दृष्ट्वा तद्रूपमुत्तमम् । प्रणिपत्य नमाकान्तं तस्यामेवागमद्द्विजः
भगवानपि विश्वात्मा तत्रान्तर्दधे विभुः । तस्यमुद्दिश्य तं विप्रं तेन भावेन पूजितः ॥
तत्राऽऽगत्य स विप्रोऽसौ कोशलायां नराधिप ! ।

द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

इन्द्रप्रस्थस्थकोशलामाहात्म्यवर्णनम्

नारद उवाच

इत्युक्त्वा सद्य विप्रस्य पितरौ दिव्यरूपिणौ । विमानवरमारूढौ गतौ हरिपुरं प्रति ।
तयोः पुत्रस्तु तत्रैव कोशलायां दिनत्रयम् । उषित्वा स्वगृहं प्रायाच्चिन्तयंस्तीर्थवैभवम्
पितृभ्यः कोशला राजन्धिषण्येन नु कथ्यते । कथयिष्यामि तत्तेऽहं श्रवणोत्सुकचेतसे
ते दाक्षिणात्या घटयन्त्यामृपुर्मूर्तयः । समस्तार्थप्रदायिन्यां कोशलायां विप्रवरः
कश्चिदेकान्तदा गेयु तामलाद्य कोशलाम् । गच्छन्नारायणस्थानं विष्णुनावारितः पथि
वृद्धब्राह्मणरूपेण प्रोक्तं चेति द्विजं प्रति ॥ ५ ॥

वृद्धब्राह्मण उवाच ।

क यासि ब्राह्मणश्रेष्ठ! त्यक्त्वेमां कोशलां शुभाम् । इन्द्रप्रस्थमिदं तीर्थं सर्वतीर्थोत्तमं द्विज
कोशलाख्या पुरीयं मुक्तिदा विष्णुवल्लभा । यत्र यासि विहायैनां निष्कामपददायिनीम्
न सिद्धिर्भविता तत्र विष्णुस्ते च पराङ्मुखः ।
मुक्तिं चेदिच्छसे विप्र! तीर्थे न्यासं प्रगृह्य च ॥ ८ ॥
यद्यद्यस्येच्छया स्नासि तं तं धर्मं प्रदास्यति । तव दृष्टिपथे विप्र सर्पोऽपि सुरतामगात्
अस्याः प्रसादतो मुक्तौ स्वर्गस्थौ विप्रदम्पती । संजातप्रत्ययोऽपि त्वमेतन्माहात्म्यदर्शनात्
लब्ध्वा भाग्योदयेनापि कथमेनां विमुञ्चसि । यथा कश्चित्तृषार्तोऽपि लब्ध्वाप्यमृतवारिधिम्
तं त्यक्त्वा याति पङ्काम्भस्तद्वत्त्वं मूढ! दृश्यसे ।
यथा चिन्तामणिं कश्चित्कूपे क्षिपति मोहितः ॥ १२ ॥
हस्तस्थं या गतिस्तस्य दृश्यते सा गतिस्तव ।
आराध्य विष्णुं विश्वेशं यथा कश्चित्कुमान्कुधीः ॥ १२ ॥
[illegible] । तथापि कोशलामेनां त्यक्त्वा सर्वार्थदायिनीम्

नारद उवाच ।

एवन्तैः स्तूयमानः स प्रभुर्निजपदोन्मुखः । उवाच तान्दाक्षिणात्यान्मेघगम्भीरया गिरा

श्रीभगवानुवाच ।

भोभो द्विजा भवन्तोऽस्याः कोशलायाः प्रसादतः ।
सारूप्यमपि मे प्राप्ता दासभावं च यास्यथ ॥ ४८ ॥

अद्यप्रभृति मे विप्रास्तीर्थमेतदनुत्तमम् । दक्षिणाकोशलेत्युच्चैर्नाम्ना ख्यातं भविष्यति
यत्र दाशरथी भूत्वा निहनिष्यामि रावणम् । सा कथ्यते मुनिवरैः सर्वैरुत्तरकोशला॥

विपन्नो ज्ञानवान्यस्यां वैकुण्ठमधिरोहति ।
विनाऽपि ब्रह्मसेवयोऽस्यां सोऽपि स्वर्गं च गच्छति ॥ ४९ ॥

इमां ततो दशगुणामाहुर्दक्षिणकोशलाम् । एकादशगुणामेके सम्यगाहुर्मुनीश्वराः॥५०
इयानेव विशेषोऽस्ति तस्या अस्यामतिर्मम । तस्यां मृतं नयन्त्येते वैकुण्ठं मामकागणाः
अस्यां मृतं स्वयमहमनन्यपदमानसम् । आरोप्य गरुडे दत्त्वा सारूप्यं प्रापयामि तत्

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा तान्द्विजान्विष्णुर्नीत्वा वैकुण्ठमभ्यगात् ।
महिमानं स्तुवन्नस्य स्वयं तीर्थस्य भूपते ॥ ५२ ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं कारणं जगतीपते ! । येनेयं कथ्यते विप्रैरिह दक्षिणकोशला॥५४

कलिमलकुलदन्ता शृण्वतां मानवानां कमलनयनपादस्थानदे यान्ति तत्र ।
नृपवर महिमा ते वर्णितः कोशलाया मधुवनमथ वृत्तं शृण्वतस्ते वदामि ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये
कोशलामहिमवर्णनं नाम द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२१२॥

कथयामास तद्वृत्तं सर्वं सर्वास्त्यसङ्गिनः ॥ ३१ ॥
तेऽपिश्रुत्वामहाभागा दाक्षिणात्या द्विजातयः । तस्यामनशनं कृत्वा तत्पदुमाश्रितंयु
तदैव गरुडारूढः श्रीविष्णुः समुपागतः । विमानैःस्वगणैः सार्द्धं तावद्विर्दीप्तिमास्वरैः
ते तं दृष्ट्वा समायान्तं विमानगणसंयुतम् । वपुषा दिव्यरूपेण दण्डवत्पतिता भुवि ।
तुष्टुवुश्च द्विजाः सर्वे दिव्यज्ञानवपुर्द्धराः । तं दिव्यरूपिणं देवं देववन्द्यपदाम्बुजम् ।

ब्राह्मणाऊचुः ।

नमस्तेऽतसीपुष्पसङ्काशभासं तनुं विभ्रत्पीतवासो वृताय ।
लसत्कुण्डलप्रोतनानोपलाय श्रुतौ चञ्चलाव्यापिनीलाम्बुदाय ॥ ३६ ॥
भक्तिस्त्वदीया किल कल्पवल्ली समाश्रिता यच्छति चित्तवाञ्छितम् ।
यथा तथैवा तव कौशल्या विभो ! जनैरुभे ते कृपया तवाऽऽप्यते ॥ ३७
वन्दामहे ते चरणारविन्दं वृन्दारकैर्वन्दितमीश्वराद्यैः ।
विचिन्त्यमानं हृदि योगिवृन्दैः कन्दं परानन्दसुधो विमुक्तेः ॥ ३८ ॥
प्राप्ताः कामं श्रीपते ! त्वत्स्वरूपं श्रीवत्साद्यैर्लक्षितं चारुचिह्नैः ।
वाञ्छामस्ते दासभावं तथापि प्रातं सर्वैर्गह्नतं नारदाद्यैः ॥ ३९ ॥
यत्सौख्यं ते दासभावं गतानां सम्रो लक्ष्म्यावक्षसोऽन्तर्यसन्त्याः ।
तज्जानाति श्रीपते ! श्रीमहेशो मान्यो लोके येन तथानुभूतम् ॥ ४० ॥
मध्येऽस्माकं श्रीपते!सेवकानां नीरागाणामप्यसौ माननीयः ।
अस्माकं ते नारदाद्या मुनीशास्त्वद्भक्तास्तैर्लोकनाथं भजन्ते ॥ ४१ ॥
कामं ब्रह्मानन्दमासोऽन्तरात्मा त्वद्दास्ये नो तृप्तिमायाति शम्भुः ।
वारम्वारं त्वद्गुणानामदीनं नृत्यन्मुख्यैस्त्वत्पदे भावयुक्तः ॥ ४२ ॥
दास्यं यन्नामानां मोक्षंयः सम्पदेन ।
तदीयौ मोहाख्यास प्राप्य तौ तत्पदकीयम् ॥४३ ॥
त्वद्विश्वो त्वल्लोकानां मोक्षम काऽऽनुराणः ।
॥ ४४ ॥

अनुयास्यामि भर्त्तारमित्युवाच मृषा वचः ॥ १५ ॥

क्षितास्सख्यः स्वकीयास्तांसमीपगाः । निवारयामासुरिति कथयित्वामहीपते॑ः

सख्यऊचुः ।

खि! किमर्थं ते क्रियतेऽनर्थ ईदृशः । यत्सुवर्णनिभं कायं त्वं नाशयितुमुद्यता

किंसुखं दृष्टमनुष्याऽव्यवसायिनः । दरिद्रस्याऽसमर्थस्य सखि! स्वोदरपूरिणः

सुतंबालं त्वद्गतेकोऽस्य पालकः । मरिष्यामो वयं सर्वा मृतायां त्वयिसुन्दरि!

शेक्षस्व समुत्तिष्ठ वरानने ! । जीयादयं तव सुतो यस्ते भाविसुखप्रदः ॥२०॥

वाञ्छन्ति बान्धवाः सर्वे त्वदीयास्तव जीवितम् ।

उत्तिष्ठ निजबन्धूनां कुरु चित्तसमीहितम् ॥ २१ ॥

तव रागेण वयस्याः सकलाः सति !। निजवाक्यप्रदानेन वारयेतामुदुःखिताः

नारद उवाच ।

र्ण्यवयस्तासोवुधा साधर्मविश्रुतम् । उपगम्य मुखं प्राहश्रावयन्तीस्वयान्धवान्

सख्युवाच ।

र्यद्विर्यो धर्मप्रोक्तं जानेश्रुतंननु । तथाऽपिस्वपतिः स्त्रीभिर्मान्योलोकद्वयप्रदः

मया वाक्यं धर्मशास्त्रसमन्वितम् । तद्वचः श्रूयतां सख्यो युक्तं चेदनुमोदत॥

निधनमापन्नं पतिमन्वेति तत्परा । पापाऽपि सहतेनैव स्वर्गे वसति सा चिरम्

पतिर्न हातव्यो निर्धनो रोगवानपि । जीवन्मृतोऽनुगन्तव्यःश्रुतिरेषा सनातनी

विचिन्त्येति स्वमनसि सख्योऽन्वेमि स्वकं पतिम् ।

वर्तिष्यते स्वमाग्येन करिष्येऽहं किमस्य वै ॥ २८ ॥

नारद उवाच ।

स्तास्तयासख्योदुष्टादुष्टमतिप्रदाः । ऊचुस्तां धर्मवाक्येन समस्तज्ञतमोहिर्नाम्

सख्यऊचुः ।

वं हि नः सुभ्रूः पश्चादन्वेहि वल्लभे !। समस्तास्त्वद्वियोगं न वयं सोढुं क्षमामहे

अम्मोस्तव विनिम्नस्त्या अनुयान्त्याः स्वकं पतिम् ।

त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

कुशलब्राह्मणपत्नीदुराचारवृत्तान्तवर्णनपुरःसरं मधुवनतीर्थमाहात्म्यं तत्र च गोधायोनिमापन्नायास्तस्याः स्वपुत्रेण समुद्धारवर्णनम्

नारद उवाच ।

एतन्मधुवनं तात शिबे! परमपावनम् । देवराजाय तुष्टेन स्थापिता विष्णुना पुरी
यत्र विश्रान्तिनामेदं तीर्थं त्रिभुवनोत्तमम् । विविदां मुक्तिदं पुंसां पावनं साधुसे
नित्यं वसति विश्वात्मा विष्णुः श्रीकोलरूपधृक् ।
अत्र तीर्थोत्तमे पुण्ये नृप! विश्रान्तिसञ्ज्ञके ॥ ३ ॥
बहुभिर्जन्मभिर्येन विष्णुराराधितः सदा । मरणं तस्य तीर्थेऽस्मिञ्जायते किल भूप
कालिन्द्या एव कूले तु द्वितीयं हरिणाङ्कनम् । तीर्थं विश्रान्तिसञ्ज्ञन्तु यत्र कंसो निपा
एतद्द्वयं समं राजन्नुणैर्वैकुण्ठदातृभिः । भाग्योदयेन केनाऽपि लभ्यते सकलार्थद
अथ तीर्थस्य माहात्म्यं कथयामि तवाऽग्रतः ।
यच्छ्रुत्वा सर्वतीर्थेषु मज्जनाल्लप्स्यसे फलम् ॥ ७ ॥
हिमाचलोपत्यकायां किरातनगरे शुभे । ब्राह्मणो नाम कुशलो राजन्नासीद्द्विज
तस्य पत्नी दुराचारा दुराचारनरै रता । कर्मणा मोहयामास पतिं सा बन्धकी
पतिस्तया मोहितस्तु न निवारयितुं क्षमः । तदाज्ञातत्परो दीन क्रयक्रीतवदाऽभवत्
लोका उपहसन्ति स्म तं द्विजं कुलटापतिम् । उपहासभयात्सोऽपि निर्ययौ न गृहात्कु
महार्हाणि दुकूलानि भूषणानि च सा दधौ । जारैर्दत्तानि दुष्टात्मा हसिताऽपि न
वस्त्रं पुरातनं जीर्णमुत्तीर्णं यच्छरीरत । अवज्ञापूर्वकं दुष्टा स्वभर्त्रे
एवं तया कुलटया सोऽवज्ञातः स्वकः पतिः ।
नितान्तं दुःखमापन्नो विषं जग्ध्वा मृतो निशि ॥ १४ ॥
सा भीता राजनः पापा हननात्स्वैरिणी तदा ।

सर्वशास्त्रेषु दृष्टं वैसर्वेषां पापकर्मणाम् । प्रायश्चित्तं नच स्त्रीणां विमुखानांस्वकर्मणः

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा स द्विजश्रेष्ठो नमस्कृत्य रविं ययौ ।
विष्णुं संस्मृत्य संस्मृत्य भीतस्तदवलोकनात् ॥ ५२ ॥

एवंसादुःखमापन्ना भुञ्जाना कर्मणः फलम् । अजितस्य स्वयं राजन्मृता कतिपयैर्दिनैः
न तस्या अग्निसंस्कारः संजातःपापकर्मणः । आकृष्यकेशे सानीता श्वपचैर्नगराद्बहिः
मरणावसरे तस्या यमभृत्याःसमागताः । प्रापय्य यातनादेहं तां निन्युर्भास्करेःपुरीम्

सौम्यः स धर्मिणां देवः साक्षाद्गुह्यस्तु पापिनाम् ।
तस्या विलोकनाद्भूयः सोऽप्यभूद्धि पराङ्मुखः ॥ ५६ ॥

भृत्यानाज्ञापयामास यम एव पराङ्मुखः । रौरवे नरके घोरे पात्यतां सा मयेरिता ॥

इत्युक्तास्ते तदा भृत्या नीत्वा तां घोररौरवे ।
न्यपातयन्नधो वक्त्रां स्मरन्तीं कर्म यत्कृतम् ॥ ५८ ॥

एकमन्वन्तरं यावत्सा स्थित्वा तत्र रौरवे । पश्चाद्गोधासमुत्पन्ना श्मशाने मृतमांसभुक्
तत्राऽपि सा वर्षशतं लेभे दुःखं स्वकर्मणः । फलं मृतकमांसेन कुर्वत्याहारमुत्कटम् ॥

एकदा स मुनेः पुत्रो योऽस्याः कुक्षौ व्यजायत ।
विप्रयोनौ समायातः श्मशाने तत्र पर्यटन् ॥ ६१ ॥

मुनिपुत्रस्तु तां घोरस्यमृतानांकव्यमश्नतीम् । ध्यात्वाक्षणंस्वमनसिबुबुधेतांस्वमातरम्

स उवाचाऽऽत्मनाऽऽत्मानं बुद्ध्वा तां निजमातरम् ॥ ६३ ॥

मुनिपुत्र उवाच ।

एतां तु तारयाम्यद्य दुस्तराद्दुःखवारिधेः । अहो न मुच्यते जन्तुर्जातपापेन कर्मणा ॥
आत्मनोपार्जितेनैव भोगकालावधिं विना । अस्याः कालोऽप्यतीतायातिर्यग्मानवामिषः
साम्प्रतं च जनैस्त्यक्त वत्सराणां शतं गतम् । किंयद्रूपेव मोक्तव्यमेतया पापमुत्कटम्

नारद उवाच ।

इत्यालोच्यपुनर्ध्यात्वाऽनेनाऽऽमील्यचक्षुषी । दृष्ट्वा तस्यागतिर्घोरांपापपादिस्वचक्षुषा

धर्मोऽस्याः पापबाहुल्यं मार्गप्रान्तिस्तु कीदृशी ॥ ३१ ॥

जीवनार्थं पतिः स्नानमाश्चर्यं प्रतिपालितः । यद्दुर्वतिरिक्तोभ्यां मरया विहितं
यावन्म्यजीवनोपायं विधातुमयमक्षमः । तावस्यदीयभाग्येन जीविष्यति सुतस्त

नारद उवाच ।

इत्युक्ता सा नियपृष्टे स्वभर्तुरनुयाननः । सुतेन कारयामास तदा तद्विरतिक्रियाः
अथ कालेन कियता मुलोपनयने मतिम् । कारयामास सा विप्रैस्तस्या जारार्पितं
कृतोपनयनः कुण्डः स तस्यमानयाञ्छिशुः । गृहान्निर्गम्य सपदि नारायणपरोऽभ

सतां सद्गतिमासाद्य त्यक्त्वा स्वं प्राकृतं वपुः ।
आरुरोह निजं लोकमप्राप्यं योगिभिश्च तत् ॥ ३७ ॥

अथ सा निर्गते पुत्रे मनोदुःखंचकार वै । तस्मिन्नेव दिने राजन्भूयो जारैः सहाऽर
इति तैं रममाणायां तस्यां जारैःसमं नृप !। समागता जरा काले लावण्यमदनाशि
त्यक्तोपपतिभिर्दृष्टा सा जराग्रस्तविग्रहा । बभूव दूतिकाऽन्यासां कुलशीलविनाशि
तदा लोकस्य विप्रस्य वत्सां गामपाहरन् । विक्रीता कियताराजन्द्रव्येण ननु सा त
तयेति गमितःकालो दूतित्वेनक्रियान्नृप !। पश्चाच्छुष्कशरीरोऽस्याविगुणः समजाय
तस्याः कुष्ठे समुत्पन्ने गलितंह्यङ्गपञ्चकम् । हस्तौ पादौ च नृपते!पञ्चमी नासिका
एवंभूतायदाऽऽहारं न लभतेकुतश्चन । तदा तु तत्रोदितया दास्यासाऽनीयताऽऽपण

तत्र सा पतिता पापा लोकान्सम्प्रार्थ्य दीनया ।
गिरा धिगिति कुर्वाणा चक्रे स्वोदरपूरणम् ॥ ४५ ॥
तद्दिहाभ्यासवर्त्येको द्विजः सर्वागमार्थवित् ।
तां विलोक्य महावाग्मी प्रोवाचेदं वचो नृप ! ॥ ४६ ॥

जनानां दुःखदं पापमिह लोके परत्र च । तस्मात्पापं न कर्त्तव्यं मानवैर्दुःखभीरुभिः ।
पापं कृत्वा जनं यस्तु प्रायश्चित्तं करोति वै । नतदाचरितिभूयो न तत्फलमवाप्नुयात्
यः कृत्वा मुहुरेनांसि प्रायश्चित्तं करोति न । तस्याऽस्या इव पापायागतिरत्र परत्र च
अनया पापसङ्घातोलोकेऽत्र समुपार्जितः । इहैव तत्फलं भुङ्क्ते भोक्ष्यते नरकेऽप्यसौ

चतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

पुत्रस्यपितृवाक्यान्मधुवनेस्वमातुरुद्धारायश्राद्धकरणम्

नारद उवाच ।

ाकर्ण्य पितुर्वाक्यं स जगाम त्वरान्वित । पुण्यं मधुवनं राजन्गयाशतगुणाधिकम्
ीर्थवासिनो विप्रान्सायमामन्त्र्य मन्त्रवित् । कालेपुनः समाहूयत्वभावेभ्यागतं वचः
ः प्रक्षाल्य तत्पादौ गन्धाद्यैरभिपूज्य च । पादार्घ्यमददात्तेभ्यो गोपेभ्यस्त्वमाचमन्
त्तान्ब्राह्मणान्नीत्वा श्राद्धदेशे न्यवेशयत् । कुशाम्बुतुलसीपुष्पगन्धाक्षततिलैः सह
ःयित्वा कर्मपात्रं पुण्डरीकाक्षमस्मरत् । देवताभ्यइतिश्लोकंत्रिःकृत्वासोऽपठद्द्विजः
तिलं शोधितकुशैर्विदध्रे बन्धनं ततः । अग्निष्वात्तेति मन्त्रेण पूर्वादीनांदिशांक्रमात्
ओभूतेति मन्त्रेण नीवीबन्धं व्यधाच्च सः । ततः प्रतिज्ञामाधाय ददौ द्विजकुशासनम्
तॄन्समाहृयामास स तदा ब्राह्मणोत्तमः । दत्त्वाततस्तुद्दस्ताभ्यं पात्रान्युत्तानिचकारवै

कृत्वा गन्धादिदानं च पुनः सव्येन चाऽऽचमत् ।

सव्याऽपसव्येन तदा दत्त्वा पात्राणि स द्विजः ॥ ६ ॥

ब्राह्मणैरनुज्ञातश्चक्रेऽग्नौऽकरणं ततः । आज्यादिहविषा राजंस्तान्यमचाण्यपूरयत् ॥
नुत्तानोत्तानपाणिःकुर्वन्पात्रावलम्बनम् । पराठपाठितोविप्रैः पृथ्वीन्त्वेतिद्विजन्मनाम्
मसंस्कृतप्रणीतानामितिमन्त्रेण स द्विज । दर्भेषु दक्षिणाग्रेषु ददौ च विकिरासनम्
मग्निदग्धेतिमन्त्रेण पुनर्भिधाग्रमक्षिपत् । जलेन सह राजेन्द्र! पितॄरे कुशकल्पिते ॥१
सव्येन पुनराचम्य ददौ चुलकजीवनम् । मृताः स्थेतिच संपृच्छ्यपनृनाःस्वदनिमाचिन
शेषाग्रभोजने तेषां अमाहावांद्विजन्मनाम् । पिण्डार्थवेदिकांकृत्वाचितान्निर्मितांद्विज

रेखां चकार दर्भेण दक्षिणाभिमुखीं नृप ! ।

ये रूपाणीति मन्त्रेण दधेऽग्निदिशि चोल्मुकम् ॥ १६ ॥

पूर्वजन्मनि या माता पिता यश्च महीपते ! तयोश्च पितरौ यौ हियौच यज्ञन्पितामहौ

पुनरात्मानमाहेदं स द्विजप्रवरो नृप ! ॥ ६७ ॥

मुनिपुत्र उवाच ।

अहो कल्पशतेनाऽपि निस्तारोऽस्या न दृश्यते । विना सत्तीर्थमरणं शरणं वा [illegible] अथवा पिण्डदानेन गयायां मत्कृतेन च । विनाऽस्याः सद्गतिर्नैव कल्पकोटिशतैरपि । न घटेत द्वयं चास्या अस्यां योनौ कदाचन । सत्तीर्थविषये मृत्युः सेवायां [illegible] अस्या उद्धारहेतुर्वै मग्नायाः पापसागरे । भविता मत्कृतं श्राद्धं गयायां च यदि [illegible]

नारद उवाच ।

इत्यालोच्य स धर्मात्मा ययौ स्वपितुराश्रमम् ।
आचख्यौ पितरं सद्यः स्वमातुर्दुःखकारणम् ॥ ७२ ॥

निशम्य पुत्रवचनं मातृदुःखनिवेदकम् । उवाच स मुनिश्रेष्ठः पुत्रं प्रणतकन्धरम् ।

मुनिरुवाच ।

हे तात मातरं स्वीयां शीघ्रमुद्धर दुर्गतेः । [illegible] शत्रोर्जयलक्ष्मीमिवाहवे । न तारयति यः पुत्रो मातरं पितरं स्वकम् । दुःखात्स याति नरकं यदि तारयितुं [illegible] स्वपुत्रात्प्राप्य पानीयं पिण्डांश्च वरतीर्थके । पितरो नरकात्स्वर्गं स्वर्गाद्यान्ति हरेः पदम् तस्मादाशु समुत्तिष्ठ गच्छ [illegible]कानने । तत्राऽस्ति यमुना पुण्या मुनिवर्यनिषेविता तत्तीरेऽस्ति हरिप्रस्थं सर्वतीर्थमयं तत । पुण्यं मधुवनं तत्र विष्णुनाऽध्यासितं [illegible]

तत्र स्नात्वा तु विधिवत्कृत्वा नित्यक्रियां निजाम् ।
तामुद्दिश्य कुरु श्राद्धं स्वशक्त्या च कुरु क्रियाम् ॥ ७९ ॥

[illegible]स्याः सद्गतिरिच्छता । सा प्राप्स्यति हरेर्लोकं दिव्या गोधा [illegible] गयायां पिण्डदानेन यत्फलं तात ! जायते । ततः शतगुणं पुण्यं [illegible] इदानीं वर्तते तात कन्याराशिगतो रविः । पुत्र ! तस्मात् कुरु श्राद्धं [illegible]

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरखण्डे कार्तिक[illegible] नाम [illegible]ऽध्यायः ॥ ११३ ॥

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा निजवृत्तान्तं दत्त्वा च निजसूनवे । तत्प्रार्थितां हरेर्भक्तिं जगाम स दिवं नृप!
अथ प्रोवाच तन्माता पूर्वजन्मसुतं च तम् ॥ ३७ ॥

मातोवाच ।

त्वत्प्रसादादहं जातादेवीमुक्ता च पावन । प्राप्तं शश्वत्सर्वांत्वंमे पावयाऽपिद्विजोत्तम!
त्वयाऽत्रविहितेश्राद्धेतीर्थेविश्रान्तिसञ्ज्ञके । प्रार्थयस्व महाभाग! निजचित्तसमीहितम्
ददामि ते यतोऽस्माकं देवीनां न वचो मृषा । येनपापेनजाताऽहं गोधा च पितृकानने
नरके चिरमास्थाय तत्त्वं वेत्सि द्विजोत्तम !। अनुजानीहि मां पुत्र पुलोमतनया दिवि
मामपेक्षत आकाशे वृता देवाङ्गना गणैः ॥४१ ॥

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वासाऽपितन्माता निष्कामायस्वसूनवे । ययौ त्रिविष्टपंराजञ्छिरसा तेनवन्दिता
ततः पितामहस्तस्य स्वपौत्रं तं द्विजोत्तमम् । उवाच वचनं भूप! हरेर्विश्रुतसरूपताम् ॥

पितामह उवाच ।

वत्सत्वत्स्तचिरं जीवत्वमवस्थनिजयाञ्छितम् । त्वत्प्रसादाद्वयंतीर्णादुस्तराद्भवसागरात्
पितामहोऽहन्ते वत्स तवेयंच पितामही । मृतं माऽनुगतासाध्वी सालोक्यमचिरंगता
अत्र त्वयाऽत्रविश्रान्तोविहिते श्राद्धकर्मणि । आवयोस्तु हरेर्लोकेल्लब्धा तस्य सरूपता

नारद उवाच ।

एवमुक्त्वा तया सार्द्धं स्वस्त्रिया भूपसत्तम !। महर्लोकमतिक्रम्य वैकुण्ठं स ययौद्विजः
अथ प्रोवाच राजेन्द्र! वचस्तत्प्रपितामहः । वत्ते तत्कथयाम्यत्र शृणुष्वैकमना द्विजः ॥

प्रपितामह उवाच ।

भोभो वत्स महाभाग तवाऽहंप्रपितामहः । भ्रूणहत्याकृतेनाहं शौकरीं योनिमाप्तवान्
ततो विनिर्गतस्तस्मात् भूत्वाऽभवं पापपीडितः । ततः स्थावरतां प्राप्तो विन्ध्ये पर्वतसत्तमे
तत्राऽपिचिरकालेनस्थितः स्थावरतांदधत् । हस्तिनावैनचिरातमूलादुत्पाटितोबलात्
तस्मिन्नेवततः कालेत्वया श्राद्धमकारिवै । अस्मिंस्तीर्थोत्तमेतात्मुक्तोऽहंस्थावरात्ततः

यः प्रमातामहश्चापि पितरौ राजसत्तम !। पित्रादीन्षट्सपत्नीकांस्तानुद्दिश्ययथाविधि कुशासनानि दत्त्वावैददौपिण्डान्षडेवहि । गन्धादिभिश्चसम्पूज्यसव्यपिण्डविसर्जनं कृत्वाऽऽघ्रायच वामांसे पिण्डपात्रं न्यवेशयत् । जलपात्रंतदाऽऽदायवाजेयाजेषु[illegible] पाद्यार्घं च पुनर्दत्त्वा दक्षिणाद्यैरतूतुषत् । आह्वारंताननुव्रज्यतेभ्योलब्ध्वाऽनुशासनम् बुभुजे च स्वयं राजन्बान्धवैः सह स द्विजः । एवं समाप्यराजेन्द्र! श्राद्धं स द्विजसत्तमः पूर्वसम्बन्धिनां तत्र तीर्थे मधुवने शुभे । यदा चचाल शान्तात्मा पितुराश्रमकं प्रति। तदा सम्मिलितामार्गे सर्वे ते श्राद्धभोजिनः । विमानषट्कमारूढा दिव्याभरणभूषिताः

दिव्याम्बरधरा राजन्नित्यूचुस्तद्द्विजोत्तमम् ॥ २४ ॥

पितर ऊचुः ।

भो वत्स! विप्रशार्दूल! वृणीष्व वरमुत्तमम् । तीर्थेऽत्र कुर्वताश्राद्धंभवतातारिता वः वयं गणत्वमापन्नाः श्रीपतेस्त्वत्प्रसादतः । प्रार्थयस्व महाबुद्धे ! यदिष्टं तव चेतसि

मुनिपुत्र उवाच ।

के यूयं कुत आयाता गणत्वं हि कुतो गताः । उपकारं विनाऽकस्माद्वरं वमे प्रयच्छथ

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य पूर्वजन्मसुतस्य वै । पिता प्रोवाच योऽसौ [illegible] विप्रा चिरं पुरा

पितोवाच ।

अहं तव पिता विप्र! पूर्वजन्मनि भार्गवः । भार्यया [illegible] अर्थाय [illegible] निशि । [illegible] एवं [illegible] शर्म [illegible] । [illegible] इदानीं षोडशाब्दे तु त्वया श्राद्धे कृतेऽत्र वै । पुण्ये मधुवने तीर्थे वैष्णवं [illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥ ३३ ॥

अत्र पुण्यं वरं [illegible] । [illegible] वरं [illegible] ॥ ३५

एवं विमृश्य तद्दस्यास्तस्यै हस्तुनदापितम् । गर्भपातकरं तात! मया दारुणमौषधम्
तेनौषधेन तस्यास्तु गर्भस्रावोऽभवत्तदा । मासे तृतीये न ज्ञातं चिह्नं पुरुषकन्ययोः ॥
तदा सा मद्गृहं प्राप्ता विषण्णागर्भस्रावतः । अथाऽर्थयत्सुवर्णं तन्निराशा पुत्रजन्मनि
तदाहमिष्टकाचूर्णं भस्मना च समन्वितम् । हरिद्राचूर्णसंयुक्तं सान्त्व तस्यै अदर्शयम्
एतच्चूर्णं कृतं मातस्त्वत्पुत्रोत्पत्तये मया । त्वद्दानाद्द्विगुणं द्रव्यं लग्नमेतस्य साधने
इत्युक्त्वा सा मया तात! त्यक्त्वा चूर्णं गृहं ययौ ।
मामुक्त्वेति प्रहीष्यामि काले त्वत्तो द्विजोत्तम! ॥ ७७ ॥
एवं मया कृता तात भ्रूणहत्याऽतिदारुणा । ययाऽग्निकुक्षिते योनित्रितये भ्रमितंमया
त्वत्प्रसादादहं मुक्तःसाम्प्रतं स्थावरत्वतः । देहानुगां मुनिश्रेष्ठ! याम्यहं ह्यलकां शुभाम्
नारद उवाच ।
एवमुक्त्वातु राजेन्द्र तस्यतु प्रपितामहः । तेनाभिवन्दितो मूर्ध्ना प्रययौ दिशमुत्तराम्
विमानेन विचित्रेण किङ्किणीजालमालिना । नृत्यद्गन्धर्वजुष्टेन मणिप्राकारशोभिना॥
अथ तस्य महाराज विप्रस्य प्रपितामही । उवाच स्वप्रपौत्रं तं विमानवरमास्थिता ॥
प्रपितामह्युवाच ।
नान्यत्र कुत्र गन्ताऽसि पुण्येनाऽनेन सुव्रत!। विनापद्मापते. पादपद्मचिह्नितमन्दिरम्
अयं मम पतिः पापो मुने! त्वत्प्रपितामहः । वारितोऽपि मया पापमाचचार सुदुष्टधीः
सोऽपि त्वयाऽतिपापात्मा तारितो दुःखसागरात् ।
शक्यते केन वै कर्तुं तावकं गुणवर्णनम् ॥ ८५ ॥
नारद उवाच ।
इत्युक्त्वा साऽपि राजेन्द्र पतिलोकं जगाम ह । अलकायां चिरंधन्या तेनैव मुमुदे सह
अथ ते मुनिपुत्रस्य सर्वे मातामहादयः । सपत्नीकाः समारुह्य विमानेषु ययुर्दिवम् ॥
सोऽपि द्विजवरस्तस्मात्तीर्थात्स्वपितुराश्रमम् । गत्वा तं सर्ववृत्तान्तंस्वपित्रेसमवर्णयत्
सोऽपि तत्र गतः सार्द्धं कुटुम्बेन वने मधोः । चकार पर्णशालांवैविश्रान्तेस्तुसमीपतः
तत्र विश्रान्तितीर्थेतुत्रिकालंस्नानमाचरत् । नाऽकरोद्विष्णुलोकेऽपिस्पृहांसमुनिसत्तमः

प्राप्तोऽयं यक्षराजस्य नगर्यां वासउत्तमः । देहनुत्रो द्विजश्रेष्ठ! यामि तां त्वत्प्रसादतः
त्वां दिदृक्षुरिहाऽऽयातो दृष्टस्त्वं पुण्यदर्शनः । तीर्थं च सर्वतीर्थेषु श्रेष्ठं मनुत्तं मम

नारद उवाच ।

इत्युक्तस्तेन राजेन्द्र! मुनिपुत्रः स धर्मवित् । पप्रच्छ शिरसाऽऽनम्य निजं प्रपितामहम्

मुनिरुवाच ।

ब्राह्मणानां कुलेतातजातोऽसि त्वंगरीयसि । कथं विहितवान्पापं भ्रूणहत्याभिधं गुरु
येन निन्द्यासमापन्नो भवान्योनिपरम्पराम् । समाचक्ष्वमहाभाग यदितत्स्मृतिर

प्रपितामह उवाच ।

पुराऽहं द्विजशार्दूल! ब्राह्मणस्यैव जन्मनि । मन्त्रयन्त्रविधानेन कृतवान्वृत्तिमात्म
धनलोभेन नारीणां गर्भार्थमहमौषधम् । दत्तवांश्चैव नाशाय दैवोपहतचेतनः ॥
लोभोहि धनहीनानांजनानांज्ञानमाहरेत् । शुचिकाले दिवाधीशःकुल्यानामिवर्जीव
ज्ञानेनष्टे जनस्तात पापमाचरते ध्रुवम् । पापान्नरकमाप्नोति ततो याति कुयोनिः

काचिदेका तदा नारी गुर्विणी मामपृच्छत ।
किं जनिष्याम्यहं विप्र! पुत्रं वेत्यथवा स्त्रियम् ॥ ६२ ॥
तदाऽहमुक्तवांस्तां वै तव कन्या भविष्यति ।
[illegible] ॥ ६३ ॥

[illegible] तु दत्तं हेमपलं च मे
इत्युवाच च सामह्यंवद्कन्याजनितामया । सप्तमीयंत्वया चोक्ताजीविष्येऽस्यानजन्म
तथाकुरुमहाबुद्धेयथाऽहंनैनकन्यकाम् । जनयिष्यामिविप्राऽन्यांनिजप्राणविनाशिनीम्
इत्याकर्ण्यवचस्तस्यास्तामहं पुनरुक्तवान् । प्रसूतिकालेदास्यामि पुत्रोत्पादमौषधम्
तथेतिसा वचोमह्यं प्रतिश्रुत्य गतागृहम् । अपेक्षमाणा तं कालंतस्थौ पापप्रतीतिरा
तस्यां गतायां भो तात चिन्तयाऽभवमातुरः । इत्यहं द्विजशार्दूल तच्छ्रुत्वा यदाभिरे
पुत्रोत्पत्तिप्रदंगत्वेयं मह्यं दत्तवती पलम् । सुवर्णस्य न जानामि किमस्या गंभविष्यति
किमत्रकार्यंमेसे कथमेतत्सुवर्णकम् । पल्यमाणं तिष्ठेद्वै दरिद्रस्य गृहे मम ॥३१॥

नारद उवाच ।

इति संस्तुत्य गोविन्दं दण्डवत्तस्यपादयोः । पपात स मुनिश्रेष्ठो जयेति मुहुरीरयन् ॥
श्रीपतिस्तं मुनिश्रेष्ठं दण्डवत्पतितं भुवि । उत्थाप्य बाहुभिस्तूर्णं सुवर्णेसमरोपयत्
सकुटुम्बं च विश्वात्मा वैकुण्ठं च जगाम ह । इत्येतत्कथितं राजञ्छिवे मधुवनस्यवै
माहात्म्यं सर्वपापघ्नं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ।
यइदं शृणुयान्मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १११ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये मधुवनमाहात्म्यं नाम चतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१४ ॥

पञ्चदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

मुनिपुत्रस्यकुण्डत्वेपूर्वजन्मकृतकारणवर्णनं तत्प्रसङ्गे बुधकृतशापस्तदनुग्रहवर्णनम्

सौभरिरुवाच ।

युधिष्ठिरैदमाकर्ण्य नारदस्य वचः शुभम् । शिविरौशीनरो राजा विनीतस्तमुवाच ह

शिविरुवाच ।

मुने मया तु माहात्म्यं श्रुतं मधुवनस्यवै । त्वन्मुखात्किंतुसन्देहोहोकोऽस्तिममानसे
येन धर्मात्मना सर्वे तारिता निजबान्धवाः । जन्मद्वयकृताद्यासीत्सकथं स्वैरिणीसुतः
एतदाचक्ष्व भगवन्सर्वस्त्वं वेत्सि तत्त्वतः । अतीतं वर्त्तमानं च भविष्यमपि नारद ॥

नारद उवाच ।

एकदा मुनयः सर्वे हरिद्वारे समागताः । दशम्यां ज्येष्ठशुक्लस्य युक्तायां सर्वपर्वभिः ॥
तत्र ते विधिवत्स्नात्वा कृत्वा च स्वक्रियां शुभाम् ।

एकदा जलमध्ये स स्नानं कुर्वन्मुनिर्नृप ॥ आचकाङ्क्षे च भविताकदा मे हरिदर्श
एवं कामयमानस्य मुनिवर्यस्य भूपते ॥ आजगाम त्वरायुक्तः पक्षिराजासनो हरि
लक्ष्म्यावक्षःस्थया सार्द्धं चतुर्बाहुधरो हरिः । नवीनघनवर्णाङ्गो विद्युद्वर्णाम्बरावृत।
कौस्तुभोद्भासिसद्वक्षाः शङ्खचक्रगदाब्जभृत् । वनमालालसत्कण्ठो मकराकृतिकुण्डल
फुल्लाम्बुजपलाशाक्षः स्वलकालङ्कृताननः । विद्रुमाकारकरजोऽरुणहस्तोऽङ्घ्रिसत्व
वाच तं द्विजश्रेष्ठन्दन्तभासा विभासयन् । शरन्निशापतिस्तोमतिरस्कारकृता गिरा।

श्रीभगवानुवाच ।

रे भो द्विजवरैतन्मे तीर्थं मधुवनं शुभम् । विश्रान्तिसञ्ज्ञकं स्नानसर्वकामोपपादक
त्र त्वया स्नानकाले वाञ्छितं मम दर्शनम् । तुभ्यंहितन्मया दत्तं ब्रह्मादिसुरदुर्लभम्
ज देहमिमं विप्र! मानुषं दिव्यमाप्नुहि । आयाहिमद्गृहंसार्द्धंमयाऽऽद्य सखेऽधुना

नारद उवाच ।

राकर्ण्य वचस्तस्य श्रीपतेः स मुनीश्वरः । तुष्टाव प्रणतो भूत्वा जलएव विशाम्पते

मुनिरुवाच ।

पते श्रीमदम्भोजसंमर्दितपदाम्बुजम् । भवतो भवतापघ्नं वन्दे त्रिदशवन्दितम् ॥
दीयमायया नाथ मोहिता येऽत्र जन्तवः । तेषां कदाचिन्निस्तारो न कृपामन्तरेणते
र्थसेवनादीश तथा सज्जनसंगमात् । पुंसां भक्तिस्तु येषां वै जायते कृपया तव ॥

साधुभिर्बहुभिरीरितं हरे ! यो निशम्यगुणकीर्त्तनं तव ।
कीर्तयत्यखिलपापनाशनं मातृगर्भकुहरे स नो पतेत् ॥ १०४ ॥
श्रीपते ! तव जनस्य मानसं दैवतन्तु पवित्रं महारणे ।
गुण्ठितं च रजसा जहाति नो निर्मलत्वमिव रत्नमुत्तमम् ॥ १०५ ॥
यः पुमान्नमति ते पदाम्बुजे दण्डवत्पुलकमङ्गकं दधत् ।
सोऽव्ययं भवति तावकं परं स्वं च वाञ्छितमशेषयोगिभिः ॥ १०६ ॥
त्वदीयया तव मायया विभो ! मोहिता भ्रमति विश्वमण्डले ।
स्वस्वरूपाच्छादितविश्वालीक्ष्य तरन्ति विश्ववारिधिम् ॥ १०७ ॥

मुद्धो विरिञ्चे. प्रत्यक्षं समाजे देवदैत्ययोः ॥ २४ ॥

बृहस्पतिरुवाच ।

ब्व मामकं वाक्यं तारे तरललोचने !। कस्याऽयं ध्रियते गर्भो भवत्येन्दोर्ममाऽथवा

पितोवाच ।

मुहुर्मुहुः पृष्टा सा च लज्जावती शुभा । यदा न कथयामास किञ्चित्ताते तदग्रत॥
ऽयं पश्यतां तेषां देवानां च सुरद्विषाम् । उत्पन्नस्तामुवाचेदं जननीं च रुषान्वितः

बुध उवाच ।

ग्न कथ्यते दुष्टे'मदीयोजनकस्त्वया । लज्जांविहाय सम्पश्य शापस्य ममवैभवम्

पितोवाच ।

तदा जलमादाय यदा शप्तुं समुद्यत । तदा सा मन्दमाहेदं पिता तव सुधाकरः ॥
केव तयासाध्व्या चन्द्रस्तनयंबुधम् । अमुंगृहीत्वा सानन्दं जगामनिजमन्दिरम्
पतिस्तुतांतारांगृहीत्वास्वगृहं ययौ । ब्रह्मा देवाश्चदैत्याश्चतेऽपि स्वं स्वंगृहं ययुः
सर्वमाख्यातंयस्त्वं मांपरिपृष्टवान् । बृहस्पतिस्त्रियां जातोयथाऽयं चन्द्रवंशकृत्

नारद उवाच ।

कर्ण्य पितुर्वाक्यं जहासोच्चैर्मुनेःसुतः । उवाचवस्यपितरं कुण्डोऽयंन्वैरिर्णासुतः
चवपिता पुत्रं ह्यपुत्रेदंन भण्यताम् । सर्वसत्त्वान्तरज्ञोऽयं शप्स्यतित्वांत्वदुक्तवित्

नारद उवाच ।

क्ते तेन मुनिना चान्द्रिर्ज्ञात्वातदीरितम् । सर्वेषां शृण्वतांप्राह मुनीनामिति भूपते!

बुध उवाच ।

न्तुमुनिशार्दूला भवन्तोममभाषितम् । यदिसाध्वथ वाऽसाधु विचारयतमाचिरम्
नां तत्त्वबुद्धीनां दर्शनार्थमिहाऽगतः । कृतवान्कस्यचिन्नाऽहमपराधं मनागपि॥२७॥
यया किमर्थं मामवजानन्ति दुर्मदाः । स्वजन्मसफलत्वाय भवद्दर्शनलालसः ॥२८॥
व एव दुष्टानां साधूनपि निरेनसः । उद्वेजयन्ति यत्काऽपि मिथ्यावाचः पिकाइव॥
भावं न मुञ्चन्ति दुष्टाः सत्सङ्गमादपि । गङ्गाम्बुसङ्गमेनाऽपि क्षारतामिव नीरधिः

हिमालयस्य पृष्ठे तु मत्पिता उपाविशत् ॥ ६ ॥

नारदस्तत्र पुत्रस्तस्य मुनिगृहे समागतः । सौन्दर्यभरसंयुतः स्मरो मूर्त इवापरः ।
तं समागतमालोक्य समुत्तस्थुर्मुनीश्वराः । तेनाऽभिवन्दिताश्चापि पुनस्ते समुपाविश-
न्पुत्रमाऽऽदरमालोक्य विहितं मुनिपुङ्गवैः । मुनिपुत्रः स पप्रच्छ पितरं स्वमिति प्रभो ।

मुनिपुत्र उवाच ।

कोऽयं तात! समायातः सौन्दर्येणाऽपरः स्मरः । व्यासादिभिर्मुनिवरैर्भृशं तस्याऽऽदरः कृत

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य स धर्मात्मा स्वस्य पुत्रस्य भाषितम् । बभाषे मुनिशार्दूलः पुत्रं निर्बन्धसंयुतम्

पितोवाच ।

बृहस्पतेः सुरगुरोः सुतस्तारोदरोद्भवः । बुद्धिमान्बुधनामाऽयं शशिवंशकरः परः ॥ १४

पुत्र उवाच ।

किं त्वया कथितं तात निःसम्बन्धपरं वचः । बृहस्पतेः सुतोऽयं तु स कथं शशिवंशकृत्
जज्ञेऽनसूयया तात! विधुरत्रेर्मुनीश्वरात् । तस्य वंशस्य कर्त्ताऽयं कथं सुरगुरोः सुतः ॥
एष मे मानसे तात संशयो वर्तते महान् । तमपाकुरु विप्रेन्द्र! सन्दिहानस्य मे शिशोः ॥

पितोवाच ।

पुरा बृहस्पतेर्भार्या तारा नाम यशस्विनी । चन्द्रेणाऽपहृता तात बलाद्बलवता तदा ॥
अपहृत्य तदानीं तां स्वगृहं विधिना गुरोः । भार्या सा तुलयासार्द्धं रमितं तेन वै चिरम्
तस्यां गर्भोऽभवत्तात कालेन कियता तदा । ततो बृहस्पतिर्भार्यां निजां तां समयाचत
चन्द्रमाश्च महाविप्रो न ददौ बलदर्पितः । ततो बृहस्पतिस्तात देवैः शक्रादिभिः सह ॥
सन्नद्धो योद्धुमारेभे समं बलवदिन्दुना । सहायार्थं विधोः शुक्रः समं दितिजदानवैः
समागतस्तदा तात तस्मिन्रणसमुद्यमे । ततस्तारानिमित्तं वै युद्धं प्रावर्ततोल्बणम् ॥
करिष्यते सर्वजनैः प्रधानं तारकामयम् । तस्मिन्युद्धे महाभीमे हता देवाश्च दानवाः ॥
न कस्यचिज्जयस्तात! बभूव न पराजयः । ततः समागतो ब्रह्मा संनिवार्योल्बणं रणम्
[illegible] तोषयित्वा निशापतिम् । बृहस्पतिस्सुतोऽयं स्यात्तारा गर्भवती तदा

षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

बदरिकाश्रममाहात्म्यप्रसङ्गे देवदासराज्ञः स्वपुत्रेण सहस्माद्दत्तंराज्यधुरं-समर्प्यराजमहिष्यासहमुनिवृत्त्याचरणायगमनंमध्येमार्गंसिद्धद्वारा-वैशिष्ट्यप्रतिपादनम्

नारद उवाच ।

अतो मधुवनाद्राजन्नयं बदरिकाश्रमः । एकादशधनुर्मात्रे भूभागे व्यवतिष्ठति ॥ १ ॥
अस्य तीर्थवरस्याऽहंमहिमानंमहाद्भुतम् । वर्णयामि पुरस्तात्ते यं श्रुत्वा मुच्यतेभयात्
एकस्तु मगधे राजन्देवदासो हि नामतः । ब्राह्मणः सत्यवादान्तः साक्षाद्धर्म इवाऽपरः
निष्णातः सर्वविद्यासु बृहस्पतिरिवाऽपरः । हरिभक्तोऽरको मनसा प्रह्लाद इव दैत्यराट्
सार्वभौमोऽपि स्मरं जेता पार्थस्यायवहिम. । सदाचारपरोनित्यं विश्वामित्रोमुनिर्यथा
मगधेशगृहे मान्यो द्रोणवत्कुरुवेश्मनि । दानशीलः सुपात्रेषु बलिर्दैत्याधिपो यथा ॥
तस्य भार्योत्तमा नाम लक्ष्मीरिव गुणोत्तमा । पतिशुश्रूषणपरा यथा जनकनन्दिनी ॥
तस्यैकश्च सुतो राजन्भद्रो नाम बुद्धिमान् । एकापुत्री तु चपला नाम सल्लक्षणान्विता
तयोर्ज्यायान्सुता कन्या तस्माद्भद्रः कनीयसी । तयोर्यथाक्रमं चक्रे विवाहं स द्विजोत्तमः
विवाहिता तु सा कन्या ययौ श्वशुरवेश्मनि । शुभलक्षणसम्पन्ना कालेन कियता नृप.
भद्रस्तु महाबुद्धिर्गृहभारं बभार ह । नितृपत्स्वर्थशास्त्रज्ञो यौवनश्रीविभूषितः ॥ ११ ॥
एकदा स तु विप्रेन्द्र पुत्रं तं गृहकर्मणि । स्वयं विचार्य राजेन्द्र निजभार्यामुवाच ह ॥

देवदास उवाच ।

समागतोऽयं मे साध्वि कालेऽस्मिन्मुनिवृत्तितः । यतो वयुर्जितं भद्रे! गतकार्यविर्धापनम्
एषा जरा शरीरस्था शक्तिं नाशयिष्यति । भद्रोन्याकल्पसन्तप वात्वा यकस्तं यथा
अहश्यामपि पुनि मन्दो नूनमेवा करिष्यति । मस्त्राणां सवन्द्राणां आनयैतैव सुमते.

अहोव्याधस्यदुष्टत्वं मुनिवृत्तीन्यतो मृगान् । वने मृगचरान्हन्ति निजपालविरोधिन
मत्स्यैः किमपराद्धंहि धीवराणांदुरात्मनाम् । यज्जले वर्ततस्तीर्थे घ्नन्ति तत्रकृतिर्हि
साधवोऽपिन मुञ्चन्ति स्वभावंदुष्टसङ्गताः । वृताविषाग्नियुक्सर्पैःश्रीखण्डावर्तिन
पयोदयेऽपि नृत्यन्ति किंस्वपक्षस्य साधवः । यथोन्मना मुनिवरा वारिवाहस्य बर्हि
धारयन्ति परार्थे हि निजान्तमपि साधवः । पितृदैवमनुष्याणामर्थे मत्पितृवत्कला
निजोदयन्तुसाधूनां स्वच्छस्याऽऽनन्दहेतवः । यथाकुमुदपुष्पाणांमत्पितुर्शीतल

नारद उवाच ।

इत्युदीर्य वचः क्रोधाद्बुधस्तं मुनिबालकम् । शशापेति त्वमप्याशु कुण्डोभवमहीतले
वचमाकर्ण्यतं शापं पिता बुधविसर्जितम् । स्वपुत्रं पातयामास तद्द्रायो सम्यगात्मनि
उवाच च न जानाति बालोऽयं तव वैभवम् । नोचितं क्रोधकरणमस्मिन्बाले भवादृशे
बुलन्धित्कारणात्साधोः क्रुद्धस्य प्रकृतिः क्षमा । हुताशनप्रतप्तस्य शीतत्वमिव वारुण
अतःक्षमां विधायाऽऽशु विधेह्यस्मिन्ननुग्रहम् । बाले विवेकरहिते क्षमासाराहि साधव

नारद उवाच ।

इत्युक्तस्तेन मुनिना शीतांशुतनयस्तदा । क्रोधंत्यक्त्वा शान्तात्मा व्यधात् तस्मिन्ननुग्रहम्

बुध उवाच ।

अयं तव मुने बालः कुण्डत्वं प्राप्य भूतले । [illegible] हि निजात्मन
एवं स मुनिपुत्रो वै कुण्डतामगमोत्तम ॥ कुण्डस्य [illegible] येन सालिला ।
इदं पवित्रं माहात्म्यं श्रुत्वा मनुजनन्दने । [illegible] फलं प्राप्नोति मानवः ।
ये नरा धारयन्त्यस्य माहात्म्यस्यार्थमुत्तमम् । [illegible]
[illegible]
[illegible] ।

नारद उवाच ।

इत्युक्तः पितृभ्यां पुत्रः साधुवादमवादयत् ॥ ३४ ॥

भद्गुद उवाच ।

समस्तदुःखनिस्तारो भवद्भ्यामयमीरितः । आशु मामशजानीतं किंकरोमि भवद्धितम् ॥
अहमाज्ञाकरो नित्यं युवयोः पूज्यपादयोः । पुण्यतीर्थेषु दानार्थं गृहीतं धनमुत्तमम् ॥
मयतं मामपि प्रेष्यं सेवायै निजसद्गमम् ॥ ३६ ॥

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा धनमादाय गत्वा कौशलयं तयोः । सद्म गृहमगात्ताभ्यां कश्चिन्न्यंनिवर्तित.
सौ गृहीत्वा धनं किञ्चिद्विष्णुर्नीयतामिति । कन्दमूलफलाहारौ तत्रोपिस्पादितव्ययम्
यदा तस्मात्प्रचलितौ दम्पती प्रवर्तयते ।। तदामार्गे महाव्याधिस्तिरस्कृतमिव तिस्तनयो.
तात्भ्यामुभाभ्यां शिरसा वन्दितः स उपाविशत् ।
उपविष्टस्तदा ताभ्यामिति पृष्टः स निद्दराट् ॥
को भवान्पुत्र आयातो किञ्चित्कार्यंति भद्र ॥ ४० ॥

गिद्ध उवाच ।

अतोऽहं तापसश्रेष्ठ: कस्यचित् गृहे मम । स्नुष्णभ्यागतमायातो दृष्टं तत्र महाद्भुतम् ॥
तथाऽस्ति कश्चित् सिद्धो नारायणपरो मुनिः ।
तस्मादहं पत्नाहरणं निपतामि तदाश्रमे ॥ ४२ ॥
तदा महागुरु धर्मात्माधमात्कश्चित्तो यथौ । तद्यांकरंमहाद्भुतं प्राप्तुं गयकुनाजले
त्रिलोकजयमर्जित्पृतानौ यमुनाजले । प्रविष्टो ह्यम्बर्तीय पूर्वजन्मस्मरन् ॥४४
गृत्वा स पूर्वकर्मांणि महिषोऽभ्यगमत् । कश्चिद्गृह्य तत्पायकाद् कर्मलंगुण्यम्
हावान् बन्धाया न मयि श्रण्वपि नागर ।। एतत्ते कथयाम्यद्य शृणु त्वं परमाद्भुतम्

महिष उवाच ।

योऽसौ विष्णुवल्लभ! सिद्धानां कपिरेश्वर ।। किमद्वैतं महत्पुण्यं तत्र कथय मे
[illegible]

ोः पादयोर्मन्दो भक्तिं प्रतिपद्यमम् । करिष्यति जरा हीना यथा निगडयुङ्
तस्माद्देश जरा यावन्न पीडा जायते शुभे ! ।
आत्मनस्त्वात्मदायाभ्यां करणीयं हि सं द्रुतम् ॥ १७ ॥
त्रिपुत्रवत्सुतामणितो हि विनश्वराः । द्रव्यादिकं च सुमर्गे तेषु सज्जेत नो बुधः ।
ऽहं सर्वतीर्थेषु पर्यटन्विजितेन्द्रियः । शास्त्रस्थेन विधिना यास्यिष्ये हरिमन्दिरम्
संन्यासमादाय कश्चित्तीर्थोत्तमे शुभे । प्रारब्धकर्मणामन्ते त्यक्ष्यामि स्वं कलेवरम्
एवं चेत्प्राणमुक्तः स्यान्मुक्तिः स्यान्नाऽत्र संशयः ।
मम श्रीपतिपादाब्जसम्यक्स्थापितचेतसः ॥ २१ ॥

उत्तमोवाच ।

न्वा स्त्रीजनो वाऽपि को रमेत विनश्वरे । संसारेमाधवंमुक्त्वानित्याश्रममवेतत ।
तस्मान्मामपि जीवेश ! त्वत्पादाम्बुजसेविनीम् ।
नीत्वा स्वसङ्गमे तावद्भिवाब्धेराशु तारय ॥ २३ ॥
ोऽयमङ्गदः श्रीमान्गृहभारस्य धारणे । समर्थोऽभूत्स्नुषा चेयं कल्याणी तत्सहायिनी
समर्थे यो मूढः पुरुषःस्त्रीजनोऽथवा । नविरज्यंतयो मूढो वञ्चितः श्रेयसा हि स

नारद उवाच ।

मन्योन्यमामन्त्र्य दम्पती तौ रहस्तदा । पुत्रमाहूय कथयाञ्चक्रतुस्त्विदमङ्गदम् ।

दण्ड्योऽयमिति सञ्चिन्त्य समास्थं मामथाऽऽययौ ॥ ६६ ॥
दृष्ट्वा हि तं समायान्तमवधूतं दिगम्बरम् । आवारयमहं भृत्यैर्नैन्यथं दर्शनोचितः ॥ ६७ ॥
रेणुना सर्वलिप्ताङ्गो महिषाकृतिरेव वै । पार्श्वेनामितिशार्ङ्गं [illegible] समादिशम्
ततस्ते तरसा भृत्यास्तं धारयितुमभ्ययुः । हुङ्कारेणैव तान्सर्वान्स [illegible] मुनिः
[illegible] पितुस्त्वमिव सागरात् । सर्वशस्तानहं भृत्यान्सर्वाभूतांस्तु तेजसा
आलक्ष्य सहसोत्थाय गृहमार्गे [illegible] । मैरेपापेति सम्बोध्य ततो मां मुनिसत्तमः ॥
शशापेति महारण्ये महिषो भव साम्प्रतम् । तेनाऽहमिति शप्तो वै मुनिना राजन्तु तदा
मरुदेशे महारण्ये जातोऽहं महिषो मुने !। चिरकालमहं तत्र न्यवसं मुनिपुङ्गव ! ॥ ७२ ॥
अत्राऽऽगतस्तु येनाऽहं पुण्येन भूयसा मुने !। वापीकूपमरम्यास्तु यद्यपः कारिता मया
सहकारादिवृक्षाणामारोपो विहितः पथि । पुण्येनाऽनेन मे देव! पातो न नरकेऽभवत्
तीर्थस्य च मया प्राप्तो [illegible] । एतन्मे कथितं सर्वं पूर्वजन्मशुभाशुभम् ॥
येन तीर्थमिदं प्राप्तमिदं योनिश्च माहिषी । अस्य तीर्थवरस्याऽस्तु [illegible] ऽधुना
कथमस्या भवयोनेर्मुक्तिः स्यान्मुने ! वद ॥ ७७ ॥

कपिल उवाच ।

एतत्तीर्थे महापुण्यं पदपांसुं समाश्रितः । अत्र स्नाहि द्रुतं काले [illegible]

सिद्ध उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य महिषस्य महामुने !। तत्र तीर्थे वरे स्नातुं [illegible]
[illegible] स्वर्गे [illegible] । [illegible]

इन्द्र उवाच ।

हे कपिलमुने [illegible] । [illegible] दिव्यं [illegible]
[illegible] स्वर्गे [illegible] पुराण्यरन् ॥ ८१ ॥

सिद्ध उवाच ।

[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]

सिद्ध उवाच ।

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं मद्दिरस्य महामुनिः । जानन्नपि च तद्वृत्तं जिज्ञासुस्तमु

कपिल उवाच ।

भवान्मद्दिरशार्दूल! क आसीत्पूर्वजन्मनि । तत्र किं त्वकरोत्कर्म योनिमेवाऽऽप्तवा

मद्दिर उवाच ।

शृणुष्व मुनिशार्दूल! वृत्तं वै पूर्वजन्मनः । अहमासं पुरा राजा कलिङ्गाधिपतिः

स्वांपरांनैव जानामि योषितं काममोहितः । वणिजांसाधुवृत्तीनां धनहर्ता निशि

निशीथे नगरे राजन्यतर्गतः पर्यटाम्यहम् । सुन्दरीभिः परस्त्रीभिः क्रीडितुं रतिं

यद्गृहे सुन्दरींनारीं पश्यामि स्मरमोहितः । यतामिनिशि तत्राऽहंक्षेत्रेमध्ये गत्वा

क्रीडित्वातत्र निःशङ्कं धनंहृत्वा च तद्गृहात् । स्वगृहं पुनरायामि कियद्दिवसं

उपविष्टः सभामध्ये दिवा द्वौ पुरबालकौ । अनार्यबाहुयुद्धेन योधयामि निजाग्र

नियोजयति यो बालस्तं मत्वा धनिनं बलात् ।

गृह्णामि तत्पितुर्वित्तं स्वल्पं वा भूरि वा मुने ! ॥ ५७ ॥

यः पराजयते तत्र कातरत्वान्महामुने ! । नाऽयमर्हः पुरे स्थातुं ममेति विनिहन्मि

एवमप्यधमाचारे वर्त्तमाने महीपतौ । पौरा नगरमुत्सृज्य प्रययुर्विषयान्तरम् ॥

एकदा मुनिशार्दूलो दुर्वासाः पर्यटन्महीम् । पुरे मम समायातो दुर्वासा रुद्रसम्भ

मिलित्वा नागराः सर्वे तदा जग्मुस्तदन्तिके । प्रणिपत्येदमाहुस्तं स्वदुःखप्रापकं च

पौराऊचुः ।

आत्रेय मुनिशार्दूल कृपां कुरु कृपानिधे !। अधर्मनिरतं भूपमेनं धर्मेण योजय ॥ ६१

भाग्योदयेन केनाऽपि भवानस्माकमागतः । उद्वेलाद्भूपदुःखाब्धेरस्मांस्तारय पो

धनं लोभयता तेन हृतं नो मुनिपुङ्गव !। दूषिताश्च स्त्रियः साध्व्यः सकामेन निरे

दशवत्सरदेशीया बहवः शिशवो हताः । अगण्यपैशुन्यनिधिरेष भूपो महामुने !॥६

मद्दिर उवाच ।

एवमाकर्ण्य पौराणां वचः स मुनिरत्रिजः ।

माहात्म्यं ते नृप ! नतिमते ! वर्णितं तस्य पूतं
यच्छ्रुत्वा वै पतति न जनो मातृगर्भे कदाचित् ॥१०१ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दी माहात्म्ये बदरिकाश्रमवर्णनं नाम षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२१६ ॥

सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

हरिद्वारमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गे कालिङ्गश्वपचवृत्तान्तमुखेनवैश्यवृत्तवर्णनम्

राजोवाच ।

वर्णितंमे त्वयासाध्वी! माहात्म्यं बदरीभवम् । यन्निशम्य मनोयाति मम निर्मलतांमुने!
एतदद्भुतमाहात्म्यं शक्रप्रस्थाख्यमुत्तमम् । सकलं मुनिशार्दूल ! चतुर्वर्गप्रदायकम् ॥२॥
भुवि नाऽस्त. परं तीर्थं निरयाणामपि मुक्तिदम् । श्रेष्ठं सकलपापघ्नं दर्शनादेव नारद !॥
एतदन्तर्गतस्याऽस्य हरिद्वारस्य नारद ! ।
माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि त्वत्तः सन्तोषकारकात् ॥ ४ ॥
मामुद्धर मुने ! दीनमविद्याकामकर्मभिः । वर्णनेनाऽस्य तीर्थस्य शक्रप्रस्थगतस्य वै ॥

नारद उवाच ।

आकर्णय महाभाग वर्णयामि तवाऽग्रतः । हरिद्वारस्य माहात्म्यमश्वमेधफलप्रदम् ॥६
अत्रैकःश्वपचःपापो यथा स्वर्गमवाप्तवान् । तत्तेऽहं कथयाम्यद्य शृणुष्वैकमनाःप्रभो !
धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे कालिङ्ग इति विश्रुतः । श्वपचः पापकर्मा वै वसतिस्म पुराद्वहिः ॥
पञ्चषड्वर्षदेशीयान्बालान्नगरवासिनाम् । प्रसह्य वञ्चयित्वा च वने नीत्वा जघान सः
तेषामलङ्कारमयं रजतं हेमवस्त्रप !। रत्नादिकं च कायस्थं हृत्वा ताञ्जगृहेऽधमः ॥१०॥
विवेश सापुनिलये रात्रौ धनजिहीर्षया । पथिकान्धनमालक्ष्य स जघ्नेनिर्जने वने ॥

कलिङ्ग उवाच ।

नमस्ते परमेशान! केवलज्ञानहेतवे । नमस्ते वेदविद्यानां निधये तद्विरोधिनाम् ॥ ९

त्वत्तः प्रवृत्तिः साङ्ख्यस्य जाता तत्त्वावबोधिनी ।

देहिनां मायया भ्रान्तचेतसामपि ते विभो ! ॥ ९५ ॥

येयेस्त्वद्विहितंत्वपथत्याचरन्तेत्स्वेच्छयामुने!। तान्दण्डयसिदण्डयांस्त्वंमज्ञयंस्त्रियंमादि

इन्द्रादयो लोकपाला.सर्वे त्वदधिकारिणः । त्वदिच्छामनुवर्तन्ते भीता दण्डतः

सर्वाधर्मविरोद्धारः पूर्वदेवा युगे युगे । अवतीर्य विनाशाय कृताःसर्वात्मना त्व

ये ये त्वया हता नाथ!चक्रिणा त्रिदशारयः । ते ते तमोमयीं हित्वा तनुंवैकुण्ठम

आज्ञापय जगन्नाथ गन्तुं मां त्रिदशालयम् । अनुगृह्णीष्व शक्रं च नमन्तं वीक्षणा

प्रसादात्तवदेवेश!बदर्याख्यस्यच प्रभो !। तीर्थस्य स्वतनुं हित्वा तामसीं सात्त्विकं

इन्द्रेणसह नागेन्द्रमारुह्य त्रिदशालयम् । गच्छामि स्वेच्छया नाथ! कृपातस्ते कृपा

सिद्ध उवाच ।

इत्यभिष्टूय देवेशं कपिलं स कलिङ्गपः । नमस्कृत्य च तत्पादौ जगाम त्रिदशाल

एतन्मयाऽद्भुतं विप्र दृष्टं बदरिकाश्रमे । गुरुंशुश्रूषमाणेन पापस्याऽपि विमोक्षणा

नाऽतःपरं त्रिलोक्यान्तु तीर्थं सर्वार्थदायकम् । याहित्तत्रैव सस्त्रीकः परंश्रेयोयदिच्छ

अर्हयामि समानेतुं बदर्याख्यं गृहान्द्विज !। वृद्धं स्वकीयपितरं निःस्पृहं मोक्षकामुक

नारद उवाच ।

इतितीर्थवरस्याऽस्य बदर्याख्यस्य भूपते !। महिमानं समुत्कीर्त्यस सिद्धः स्वगृहं य

अथ कालेन कियता सद्विजः सह भार्यया । तीर्थानि पर्यटन्धीर इन्द्रप्रस्थेऽभ्यगादि

तेनैव वपुषा राजन्नीतवांस्तौ निजालयम् । ससिद्धोऽपि स्वपितरं गृहादानीय सत्व

तत्रैव स्नापयामास तत्तीर्थे मोक्षकामुकम् । सोऽपि श्रीवासुदेवेन वृद्धः सिद्धपितातर

ततो नीतो निजगृहं वृन्दारकाभिवन्दितः ॥ १०० ॥

इत्यख्यातमाख्यानमिदं   सद्बदर्याख्यमीशः

भृत्यावूचतुः ।

भो वैश्यपते! साधो तीर्थेऽत्रमरणाद्भुवि । पापानामपि जन्तूनां स्वर्गप्राप्तिर्न संशयः

स्थले मृतस्यजन्तोश्चेत्पतन्त्यस्थीनि वारिणि ।
तीर्थस्याऽस्य तदा वैश्य ! सत्यलोके स्थितिर्भवेत् ॥३२॥
स्थले मृताभ्यामावाभ्यामस्थिपातेन वारिणि ।
सम्प्राप्ता ब्रह्मणो लोके स्थितिराब्रह्मसंस्थितेः ॥ ३३ ॥

थत्रैमृतस्यचौरस्य पेतुरस्थीनिनाऽम्बुनि । यतोऽतःसविशांनाथतस्थौ वृन्दारकालये
स्याऽपिदेहमन्विष्यतीर्थेऽस्मिन्नाशुपातय । यथा सोऽपिसुरश्रेष्ठ प्राप्नुयाच्छ्रीगतिपराम्
पकारः सदा कार्यः परेषामपि साधुभिः । अपकारो न मन्तव्यः कृतो भृशमसज्जनैः॥

नारद उवाच ।

त्युक्तवतौ महाभागौ गतौहरिपुरम्प्रति । हरिद्वारस्यतीर्थस्यसलिलेचाऽस्थिपातनात्
त्र वैश्यस्तु महाभागस्तस्य चौरस्यविग्रहम् । द्रष्टुमन्वेषयामास न लब्धं तत्तु भूपते!
ुनरागत्य तत्रैव सर्वतीर्थशिरोमणौ । हरिद्वारे महाराज ! स सस्नाविति वाञ्छया ॥
ब्रह्मणाय सत्पुत्रान्धर्मार्जितधनेन च । सन्तोष्य विप्रान्बन्धूंश्च विष्णुमाराध्यसेवया
त्रत्यैव मरणं प्राप्य गच्छामि हरिमन्दिरम् । तीर्थराजं नमस्तुभ्यमेतत्कर्तव्यमस्ति ते
तिकामनया राजन्सवैश्यस्तत्रकामदे । तीर्थेस्नात्वा गतः सर्वैर्भृत्यैःस्वं समगाद्गृहम्
तत्र गत्वा समस्यांतु पुत्रानुत्पाद्य बुद्धिमान् । धर्मोपार्जितवित्तेन तोषयामासयाचकान्

भक्त्या परमया राजन्नाराध्य कमलापतिम् ।
तीर्थेऽस्मिन्मरणं प्राप्तो यतो वैकुण्ठमाप्नुयात् ॥ ४४ ॥

इति ये वर्णितोऽराजंस्तीर्थस्य महिमा तव । हरिद्वारस्य पुण्यस्य श्रवणेऽस्य फलं शृणु
तिलद्रोणस्य दानेन माघे यत्फलमाप्नुयात् । तत्फलं समाप्नोति नरस्तन्माहात्म्यमस्य तु
गोपीचन्दनदानेन प्रश्नरोत्रेषु भोजनात् । यत्फलं तन्महिम्नोऽस्य श्रवणादेव कार्त्तिके॥

जागरे च प्रबोधिन्यांहरेः पश्चिमे नृप ! ।
यत्फलं तन्महिम्नोऽस्यतीर्थस्याऽऽकर्णनाद्भवेत् ॥ ४८ ॥

कुरुक्षेत्रे समायाता एकदा रविपर्वणि । नानादिग्भ्यो जना राजन्स्नानदानार्थिनस्तदा
तस्मिन्नपि निशि स्नात्वा रविपर्वणि भूपते ! ।
दानं दत्त्वा यथागतं च लोकाः स्वान्स्वान्गृहान्ययुः ॥ १३ ॥

एकः कश्चिद्विशां श्रेष्ठो धनेन महता युतः । एकान्ते सर्वजनेभ्यस्तु चचाल स्व
अश्ववाराः पदातीनां विंशतिं पुरतो दधत् । कालिङ्गः स महापापस्तमनु प्रति
मतिनिश्चितसर्वाङ्गैस्त्या सह तेन निशाऽधमः । सोऽन्यजनस्तदनं हन्तुं न लेभे सद
यत्नेनाऽपि महीनां तु न क्षमोऽभूत्तस्य स प्रियम् । वैश्यस्तु जनविशाल्या संयुक्तस्तु सपत्न
अथाऽऽगतः स पापात्मा वैश्यस्याऽर्थेन पार्थिव ! ।
निशीथे शिबिरं तस्य धनं हर्तुं समाविशत् ॥ १८ ॥

एकेन तस्य वैश्यस्य जनेन स तु लक्षितः । प्रविशन्नेव पापात्मा ददता प्रहरं स्वयम्
तमालक्ष्य समीपस्थं स जनः प्रहरप्रदः । उभयोः पादयो राजन्स्वपन्नेव गृहीतवान्
तौ गृहीत्वा जनानन्यान्बोधयत्प्रहरप्रदः । हस्तेनैव तु पापेन चोरेणाऽऽघातितो हि स
श्रुत्वा पलायमानस्तु गृहीतोऽन्यैर्जनैस्तदा । गृहीतारं पुनर्हत्वा सहसा स पलायित
एकेन केनचिद्राजन्सेवकेन धनुर्भृता । दूरादेव शरेणाऽऽशु धावन्स निहतोऽधमः ॥
हतमात्रः शरेणाऽऽशु तत्याज स च जीवितम् । चौरेण निहतौ राजन्वैश्यस्याऽनुचरावुभौ
ते त्रयो वरयानानि गणानीतानि भूपते !। समारुह्य दिवि स्थित्वा वैश्यमेतद्वभाषि

कालिङ्गवैश्यानुचरा ऊचुः ।

भोभो वैश्यपते ! साधो तीर्थमेतदनुत्तमम् । इन्द्रप्रस्थे हरिद्वारं शिवहत्यापिनामपि ।
वयं त्रयः सुतीर्थेऽस्मिन्नपमृत्युगता अपि । गच्छामस्त्रिदिवं वैश्य साम्प्रतं शिवमस्तु ते

नारद उवाच ।

इत्युक्त्वा ते ययुः स्वर्गं शिवे शिवकृतां पदम् । यत्रेच्छया हि लभ्यन्ते भोग्यवस्तून्यनेकशः
अथ रात्रौ व्यतीतायां प्रातस्तत्र विशाम्वरः । स्वभृत्यदेहयोः कृत्वा दाहमस्थीन्यपातयत्
तीर्थेऽत्र पात्यमानेषु भृत्यौ तावस्थिषु प्रभो ! ।
स्वर्गात्पुनरिहाऽऽयातौ तं वैश्यमिदमूचतुः ॥ २० ॥

निष्किञ्चनाय विप्राय पात्रायाऽनुपकारिणे । पूज्याय देशे कालेच दत्तमक्षयतामव्रजेत्
उञ्छवृत्त्या समानीतं दत्त्वा दुर्वाससे मुनिः ।
शिलोञ्छवृत्तिर्धर्मात्मा स्वं त्यक्त्वाऽगात्परं पदम् ॥ १२ ॥
दानवेन्द्रोवलीराजापात्रंविज्ञायवामनम्।विपक्षायाऽप्यदात्तस्मैत्रिलोकींस्वभुजार्जिताम्
तस्मात्पात्राय दातव्यं धनं धर्मार्जितं मया । गोविन्दतुष्टयेसम्यग्वाञ्छनीयंनतत्फलम्
पुण्डरीकस्तुधर्मात्माभागिनेयोगजाह्वयात्।आयास्यतिमयाऽऽहृत सर्वपात्रशिरोमणिः
आनीतस्य धनस्याऽर्द्धं तस्मैपात्रायसूनवे । स्वसुर्दास्यामिशेषंतुश्रोत्रियेभ्योयथाविधि

नारद उवाच ।

एवं विचिन्त्यधर्मात्मा मालवः स द्विजोत्तमः । कतिचिद्वासरैःप्राप पुण्यागोदावरींनृप
मिलितस्तत्रधर्मात्मा पुण्डरीकःस्वसुःसुतः । तस्य वै पूर्वमायातो मालवस्यमहीपते!
स तत्र विधिनास्नात्वा सिंहसंक्रमवासरे । पुण्डरीकाय वित्तार्धं ददौमेप्रीयतां हरिः॥
पुण्डरीकोऽपिधर्मात्मास्नात्वागोदावरीजले । स्ववित्तस्यचतुर्थांशंश्रोत्रियेभ्योददौमुदा
स तत्र विधिवत्स्नात्वा दत्वा दानं च शक्तितः ।
गच्छन्तं स्वगृहाम्राजन्नित्युवाच स्वसुः सुतम् ॥ २१ ॥

मालव उवाच ।

गुरुस्त्वसि नमस्कारो वाच्य आशीर्लप्स्यति । यथावयोर्हि संयोगः क्षणिकोऽयंबभूवह
एवं हि सर्वजन्तूनां पुत्रदारादिभिः सह । तस्मात्क्षणिकसंयोगात्संसारात्. सुधीनरः
विरज्येत कृपापात्रं स हरेः स्याद्विनिश्चितम् । कृपापात्रंहरेर्मर्त्यस्तत्संगमरतो भवेत्
ततस्तस्य हरेर्लीलाश्रवणेच्छा हि जायते । श्रुत्वाचकीर्तिनास्सद्भिर्हरेर्लीलाश्रयस्स्वयम्
सस्पृहं कीर्तयत्येव ततः स्मरति केवलम् । ततस्तस्य भवेत्प्रेम गोविन्दपदसेवने ॥
तरत्ततस्तरस्याशु पोतेनेव महार्णवम् । एतदर्थे हि साधूनां ज्ञानिनां कर्मिणां तथा ॥
यत्नो भवति धर्मात्मन्नपि त्वं यत्नवान्भव ॥ २७ ॥

नारद उवाच ।

एवमुक्त्वा स वैदर्भः सुतं कथमपि स्वसुः । विसृज्याऽश्रुमुखोयाप्यग्रयांकुम्भकोणयौ॥

हरिद्वारस्य माहात्म्यं [illegible] मे । न तीर्थं पुण्यलोके [illegible] ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कार्तिक
माहात्म्ये हरिद्वारमहिमवर्णनं नाम सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२१७॥

अष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

विदर्भनगरस्थमालवाख्यब्राह्मणकथाप्रसङ्गेन तद्भ्रातुः पुण्डरीकगृहे हरेर्मासनिवसनं
गुरुर्दानं गृहं तेन प्रतिगृह्य तस्य भ्रातुर्मरणं तस्य पापनाशनं चास्य कारणञ्चानन्

नारद उवाच ।

भूयः शृणु महाभाग! माहात्म्यं परमाद्भुतम् । यत्र स्थित्वा तीर्थस्य पुष्करस्य शिवस्य
प्रतापात्तस्य तीर्थस्य विष्णुः सर्वसुरेश्वरः । प्रसन्नः पुण्डरीकस्य मासमेकं गृहेऽवसत्
यत्र मुक्तिं तदनुजो लेभे पापरतोऽपि हि ॥ २ ॥

शिविरुवाच ।

कः पुण्डरीको धर्मात्मा कृतं तेन च कर्म किम् । येन प्रसन्नो भगवांस्तद्गृहे मासमावसत्
कथं तदनुजः प्राप पापात्मा श्रीहरेः पदम् । तीर्थस्यास्य प्रसादेन सर्वमाख्याहि मे मुने
शृण्वतोऽस्य न सन्तोषो माहात्म्यं मम जायते ॥ ५ ॥

नारद उवाच ।

विदर्भनगरे राजन्मालवाख्यो महायशाः । ब्राह्मणो ब्रह्मविच्छान्तो विद्वान्विष्णुपरायण
देवर्षिपितृभूतानां मानुषाणां च पोषकः । विषयेषु न संसक्तो लोभमोहादिवर्जितः ॥७
स एकदा महाभाग! सिंहे प्राप्ते बृहस्पतौ । गोदावरीं महापुण्यां स्नातुं प्रतिजगाम ह॥
स्नातुं तत्र सुवर्णस्य गृहान्निन्ये पलायुतम् । गच्छन्पथि स धर्मात्मा मनसैतदचिन्तयत्

मालव उवाच ।

[illegible] हेमपलायुतम् । यस्मै कस्मै न दातव्यं दातव्यं पुण्यसाधने ॥

भरत उवाच ।

इत्याकर्ण्य वचस्तेषां पुरतस्तु तमन्वहम् । अधावं सहसा भ्रान्तिस्तद्ग्रहीतुं जिहीर्षया ॥
ततस्ते वणिजां भृत्या ज्ञात्वा मां तस्य रक्षकम् । प्रजह्रुस्तरसा सर्वे सखड्गं खड्गपाणयः
तेषु कश्चिद्द्विजश्रेष्ठो ब्राह्मणोऽहमितिब्रुवन् । खड्गेन शितधारेण मया पापीयसा हतः
वणिजां सेवकैस्तैस्तु खड्गधारैरहं हतः । गतास्ते वणिजः प्रातर्निजगन्तव्यमावृतम् ॥
ततो भयान्निह प्रातः श्वसन्तं मा ददर्श ह । वल्दुधिरलिप्ताङ्गं पीडामोहविचेतनम् ॥
इत्येतत्कथितं भ्रातर्यदर्थमहमागतः । अपमृत्युं यथा प्राप्तस्तथाऽपि कथितं मया ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये अष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१८ ॥

एकोनविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

पुण्डरीकभरतसम्वादे पुष्करतीर्थमहिम्नासहप्रयागमहत्त्ववर्णनं कथाप्रसङ्गेन-पुण्डरीकगृहेमासंयावद्विष्णुनिवासवर्णनम्

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य पुण्डरीको महामनाः । उवाच निजबन्धुं तं पुण्यनामिनिरसङ्गिनाम्

पुण्डरीक उवाच ।

केन पुण्येन भार्येऽस्मिन्मृत्युर्भरत नेऽभवत् । यदि जानासि तद्ब्रूहि तावद्विष्णुविचिन्तयन्नेवते

भरत उवाच ।

पुण्डरीक शृणुष्वेदं कथयामि तवाऽग्रतः । एतत्तीर्थवरं पुण्यं कृतं यदिह जन्मनि ॥१॥
एकदा तु धनं जित्वा समागच्छन्निजं गृहम् । भवरयं मृतकं बालंमृतस्याऽनाथस्यापणे
निधाय तमहं मूर्ध्नि नीत्वा गङ्गातटे शुभे । वस्त्रादिभिरलङ्कृत्यचक्रेऽहंदाहादिसत्क्रियाम्

पुण्डरीकोऽपि धर्मात्मा चचालस्वगृहम्प्रति । कतिभिर्वासरै राजन्नागतोऽस्य सुमार्गे
भरताख्यं कनीयांसं भ्रातरं पतितं भुवि । श्वसन्तं क्षतनिर्गच्छद्रुधिरांतमवेक्षत ॥३४॥
पप्रच्छ च स्वदुच्चैर्भ्रातः केनेदृशीं दशाम् । गमितोऽसि किमर्थं वा गृहादिह समागतः
इति पृच्छति राजेन्द्र! पुण्डरीके सपीडया । महत्या भरतः सद्यः पीडितोऽस्त्रमुखन् ॥
अवातरत्तदा यानमेकं सगणमद्भुतम् । आकाशात्पश्यतां भूप ! जनानां तद्गुरोरपि ॥
तदारुह्य स दिव्याङ्गो भरतः पापकार्यपि । उवाच वचनं ज्येष्ठं भ्रातरं विनमन्निदम् ॥

भरत उवाच ।

पुण्डरीकमहाबुद्धेर्तीर्थस्याऽस्यप्रसादतः । पुष्करस्य मयाप्राप्तापापिनाऽपिदिविस्थितिः
मदीयं दारुणं कर्म भ्रातर्जानासि यद्यपि । तथाऽपि कथयाम्यद्य किञ्चिदज्ञातमस्ति ते

यथा मया प्रमावत्या वेश्यया रमितं सह ।
तद्गृहं व्ययितं भूरि धनं च मदिराकृते ॥ ३७ ॥

द्यूतेन हारितं यच्च चौरकर्मसमार्जितम् । शिवरात्र्यां मया शम्भुनिर्माल्यं यच्च भक्षितम्
यत्कृते भवता विप्रो जम्बुकोनाम दूषितः । एतन्मया कृतं कर्म विदितं पुण्डरीक! ते।
गोदावरीं गते भ्रातस्त्वयि यत्कृतवानहम् । न तत्ते विदितं कर्म कथयामि तदप्यहो ॥
चलिते त्वय्यतिक्रान्तो यदा पक्षस्तदाह्यहम् । श्रुतवानितिलोकेभ्यो वचनंहरिदुःसहम्
पुण्डरीको धनं दातुमाहूतो मातुलेन हि । निजसोदरमाहृत्य पुण्डरीकं तदाहृतम् ॥
ग्रहीष्यामि धनं भूरि मातुलेन समर्पितम् । महता वसुना तेन तोषयामि प्रमावतीम् ॥
दुरोदरेण क्रीडामि स्वेच्छया तद्विदैःसह । इत्यालोच्य त्वदध्यानं निरुध्याऽहमिहस्थितः
हत्वा त्वां च धनं भूरि ग्रहीतुं च महामते !। अतिक्रान्तेजने भ्रातःकुलश्चित्सार्थमागतः
वणिजामत्र सुप्तोऽहं रात्रौ तत्र महामते !। अथ कश्चिन्निशीथेतु तस्करो वणिजोधनम्
हर्तुं तत्र समाविष्टः सार्थे जनसमाकुले । नीत्वा यदा धनं किञ्चित्पार्श्वस्त्यपलायित

तमन्वधावन्सहसा क्रोशन्तश्च सेवकाः ॥ ४३ ॥

सेवकाऊचुः ।

गृह्यतां गृह्यतामेष चौरोऽयं याति सत्वरम् । अस्मादृशानामस्माकमपहृत्य धनं बहु

ीश्च गुणारोपस्तएव खलु साधवः । भवतो भवति स्वान्तं येषां शुश्रूषणे विभो

उत्तमाङ्गे च निर्माल्यं त एव खलु साधवः ।

येषां तु बुद्धिः शत्रौ च मित्रे च कमलापते ! ॥ २७ ॥

ुचययोश्चैव त एव खलु साधवः । येषां विकुरुते चेतो न विकारस्य कारणे ।

लक्ष्मीपते!नूनं त एव खलु साधवः । यत्र त्वं माधवस्तत्र सन्तोयत्र ततो भवान्

अतो विज्ञापयामि त्वां माघे मम गृहे वस ॥ २६ ॥

नारद उवाच ।

र्ण्य वचस्तस्य पुण्डरीकस्यमाधवः । उवाच वचनं भासादन्तानां भासयन्दिश

श्रीभगवानुवाच ।

ामुत्तम साधुस्त्वंपृथिव्यांमहामते !। यस्त्वया पुण्यतीर्थेतु स्नातंमत्सङ्गवाञ्छया

ः जाह्नवीतोये माघेस्नानं कुरुद्विज !। माघान्ते स्नापयामित्वां पूर्णिमाया तुपुष्करे

माघमासेतु पूर्णे यत्स्नानजं फलम् । तत्सर्वं पुष्करे तीर्थे दिनैकस्नानतो भवेत्

नारद उवाच ।

कः स विप्रेन्द्रः पुण्डरीकोमुरारिणा । किञ्चिदभ्युदिते सूर्येस्नानं गङ्गाजलेऽकरोत्

ं पुण्डरीकाक्षं पुण्डरीकः समार्चयत् । तुलसीविकसत्पुष्पयक्षकुङ्कुमचन्दनैः ॥

ाङ्कजैरङ्गवासिताङ्गं रमापतिम् । नीराजयति कर्पूरदीपकैः पञ्चभिः स्म सः ॥३६॥

ूपमपैर्भोज्यैर्भोजयित्वा जगद्गुरुम् । सुप्तं स मणिपर्यङ्के चामरैस्तमवीजयत् ॥

स्वाहनं जातु चक्रे तस्य रमापतेः । जातिकर्पूरसंयुक्तं ददौ ताम्बूलवीटकम् ॥

ंवधनतस्तस्य श्रीपतेः पुरस्तदा । नत्वा जातु स विप्रेन्द्रः करेणानीय दर्पणम्

निजगृहे तस्य वसतः समवच्छिदः । सपर्यां विदधद्विप्रो माघं निन्ये समस्तकम्

ाघावसाने तु पूर्णिमायां रमापतेः । स्मृतिमात्रागतं तार्क्ष्यमपश्यत्पुरतः स्थितम्

तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षः पुण्डरीकमुवाच ह ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

ं भो द्विजश्रेष्ठ! यद्वचोऽहं वदामि ते । इन्द्रप्रस्थगते तीर्थे पुष्करे ते यदृच्छया ॥

पुत्रेणोपार्जितं द्रव्यं मन्यसे त्वमिति मया । तेन पुत्रेण प्राप्तं ते कार्तिकस्नानसंभवम्
कृतं त्वं मम देहस्य संस्कारं शास्त्रपूर्वकम् ॥ ६ ॥

श्रीनारद उवाच ।

संस्कारे विहिते तज्जनकः पातकानि । कार्तिकस्नानप्रभावेन पुण्यवानतो हि
मासमेकं यथा विष्णुः पुण्डरीकगृहे हरिः । उवासाऽनन्तमादैनर्निर्गमान्यगुणान्
अत्र ग्रामे स धर्मात्मा ब्राह्मणस्याऽपि सद्गतिम् ।
दृष्ट्वेति हृदये मेने कार्तिकस्य कामदम् ॥ ६ ॥
अत्रैतिहासरूपा नारी पुण्डरीकः स पण्डितः । माघमासं स्वरूपेण हरिर्वसतु मे
एवं ज्ञात्वा ससुतैव गतौ निजगृहं प्रति । कार्तिकेऽथ स्नातिरेषु पुण्डरीकोऽखिल
पाण्डुपुत्रो मम्यं भ्रातुर्मग्नस्य जगाद ह । तेऽपि श्रुत्वा शुभं चतुर्मासयाऽऽनुवु
पुण्डरीकस्तदाकुर्वन्गृहे स्वस्मिन्विजक्रियाः । उवासेति महानन्दस्नानध्यायान्वने ह
पूर्णिमायामथो पौष्यां चक्रे स परमोत्सवम् । मन्येति स्वगृहे मह्यं हरिरायास्यतिभु
श्रीगण्डजलसेकेन गोमयालेपनेन च । मुक्ताचूर्णचतुष्केण समस्कुर्वन्वेतनम् ॥
शतद्वयं ब्राह्मणानां नानाभोज्यैरभोजयत् । वर्तिभिर्दीपशिखाभिश्च तानेव समतोषयत्
नानावादित्रकुशलैः कलकण्ठैश्च गायनैः । रजन्यां स्वजनैर्गायंश्चक्रे जागरणं तथा
अथ प्रभाते तान्सर्वान्गायनादीन्विसृज्य सः । गोविन्दागमनाकाङ्क्षी गृहमध्यउपाविश
अथ तस्य गृहाभ्यासे निवर्त्य निजवाहनम् । प्राविशद्गृहमध्ये तु कर्तुं स्वजनवाञ्छित
स पुण्डरीकस्तं दृष्ट्वा माधवं समुपागतम् । उत्थायाऽऽसनतस्तूर्णं ववन्दे शिरसाऽन्य
उवाच च स धर्मात्मा गोविन्दालोकनिर्वृतः । सम्पूज्याऽर्घादिदानेन विष्टरे तं निवेशित

पुण्डरीक उवाच ।

भवता भवनायन्नं सुस्पष्टं तदनुष्ठितम् । तावदत्र त्वया विष्णोर्स्थीयतां स्थितिकारिण
यावदस्य पुर्णातस्य समाप्तिस्तपसो भवेत् । यत्र त्वं सेवकास्ते च वसन्ति परिचर्यया
तत्रैव खलु वैकुण्ठः सर्वदोषविवर्जितः । यद्गृहे तव कर्माणि वर्ण्यन्ते साधुभिर्विभो
हरिर्निवसते तत्र सम्मुखादिति नः श्रुतम् । येषां वचसि ते नाम हृदि रूपं च सुन्दरम्

ब्रह्मासनसमीपे तु वरासनगतं नृप !। द्वितीयमिव लोकेशमिन्द्रप्रस्थं स ऐक्षत ॥ ४ ॥
सुरराजतीर्थराजौ ब्रह्मेन्द्रप्रस्थयोर्नृप !। चामरोद्धूननं मूर्ध्नि कुर्वन्तौ स ददर्श ह ॥
अन्यानि देवतीर्थानि तयोर्दूरे महीपते !। स्थितानि तेन दृष्टानि बद्धाञ्जलिपुटानि तु ॥
तयोरग्रे जगौ राजन्गान्धर्वं रागमुत्तमम् । तीर्थैः सममगात्सत्यलोकं देवान्विसृज्य हि
अथ विश्वावसुर्धीमान्दृष्ट्वा तीर्थस्य वैभवम् । इन्द्रप्रस्थस्य राजेन्द्र! हाहामेतदुवाच ह॥

विश्वावसुरुवाच ।

भोभो गन्धर्वशार्दूल! तीर्थमेतन्महाद्भुतम् । इन्द्रप्रस्थाख्यमेतस्मिन्संसारे तीर्थराशिषु ॥
चराचरगुरुर्ब्रह्मा सुरवन्द्यपदाम्बुजः । तस्यासनसमीपस्थं यदतिष्ठत्समासनम् ॥ १०॥
तीर्थराजोऽपि पृष्ठस्थश्चामरं यस्यमस्तके । अधुना भून्यवज्ञातस्तीर्थेष्वन्येषु का कथा
पृथिव्यां यानि तीर्थानि त्रिवर्गफलदानि तु । इन्द्रप्रस्थमिदं तीर्थं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥

अत्र स्थितानि तीर्थानि तादृशानि गुणैर्ध्रुवैः ।
शेषेणाऽपि न शक्यन्ते स्तोतुं तेषां महागुणाः ॥१३ ॥

शरभ उवाच ।

एवं विश्वावसुर्धीमान्दृष्ट्वेन्द्रप्रस्थवैभवम् । गत्वा तस्य गृहं राजन्पावनं सर्वकामदम्
यथा देवेषु सर्वेषु शक्रश्रेष्ठ शचीपतिः । तस्माद्ब्रह्मा च तीर्थेषु प्रयागोऽयं तथा वरः
तस्मादपि महाराज' शक्रप्रस्थमिदं वरम् । अस्यान्तरगतो योऽयं प्रयागो नृप! दृश्यते
कथयाम्यत्र यद्वृत्तं मोहिन्याः पण्ययोषितः । नर्मदासरितस्तीरे पुरी माहिष्मती नृप!
मोहिनीनामतत्राऽऽसीद्वेश्या बहुधनान्विता । रूपयौवनसम्पन्नानिपुणातानृत्यगीतयोः
तया बहूनि पापानि कृतानि धनलुब्धया । ब्रह्महत्याः कृताः सप्त दास्यश्च बहवो हताः
तासां च पातिता गर्भा बहुशः पापया तया । एवं तया सुतारुण्यं गमितं पापकर्मभिः
ततो जरा कियत्काले तद्देहे समपद्यत । जराग्रस्तशरीरा सा निवृत्तविषयस्पृहा ॥२१॥

न चक्रे मानसं यूनां ते च तां प्रति भूपते !।
पापार्जितं धनं स्वीयं न विश्वसिति कस्यचित् ॥ २२ ॥
न दत्ते न स्वयं भुङ्क्ते न निक्षिपति वै क्वचित् ।

स्नानाय ते मया दत्तं षण्मासमुषितं मया । अद्य पद्मीन्द्रमारुह्य मया सह महामते ! ॥
व्रज तीर्थशिरोरत्नं तदेव प्रतिपुष्करे । चतुर्भुजपदे तस्मिन्स्नानं कुर्वन्यदीच्छसि
तदहं ते प्रदास्यामि यदहं त्वद्वशो द्विज ! । पापोऽपि भरतस्ते वै स्नाता यत्र मृतो
स्वर्गं स्वर्गसुखाकाङ्क्षी किमन्यत्तस्य वर्ण्यते ॥ ४६ ॥

नारद उवाच ।

एवमुक्त्वा स देवेन्द्रो ब्राह्मणेन्द्रं नरेन्द्र ! तम् । पतगेन्द्रे समारोप्य सर्वतीर्थेन्द्रमाग
पुण्डरीकस्य देहात्तु तेन तत्प्राणवायुना । समं ज्योतिः स निर्गत्य गोविन्दपद्ममावि
एवं पुष्करतीर्थेऽस्मिन्निन्द्रप्रस्थगते नृप ! । स्नानेन पुण्डरीकस्तु लेभे सायुज्यमीप्स
एवं तीर्थानुरोधेन गोविन्दोऽपि च तद्गृहे । मासमेकं सुखं राजन्नुवास नित्यबन्धुम
केन वर्णयितुं शक्यो महिमा पुष्करस्य वै ।
शक्रप्रस्थगतस्याऽस्य कोट्यंशो वर्णितो मया ॥ ५१ ॥
माहात्म्यश्रवणादस्य श्रद्धया लभते नरः । अश्वमेधक्रतुफलं पठनादपि भूपते ! ॥५२॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कालिन्दीमाहात्म्ये
पुष्करमहिमवर्णनं नामैकोनविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१९ ॥

विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

इन्द्रप्रस्थस्थप्रयागतीर्थमाहात्म्यप्रसङ्गे विदर्भगुणन्धर्वस्यकथानकवर्णनं माहिष्मतीनगरस्थायामोहिन्याश्च वृत्तान्तवर्णनम्

नारद उवाच ।

शिवस्य तीर्थराजस्य प्रयागस्य नृपाऽधुना । महिमानं महत्पुण्यं शृणुष्व वर्णयामि ते
विश्रुतमुर्वीतले गन्धर्वो लोकविश्रुतः । एकदा स गतो नाग्नु मुनीन्द्र ब्रह्मणः सभाम्
तत्र सर्वैः सुरश्रेष्ठैरुपविष्टे सुविस्तरे । सुन्द

ाम्प्रतं द्रष्टुमिच्छामि शक्रप्रस्थगतं नृप !। प्रयागं तीर्थराजं तं भवता सह कामदम्

प्रस्थास्येऽहं यदा राजन्तीर्थराजं प्रति प्रभो !

तदाऽहमन्नं भोक्ष्यामि मयेति विहितः पणः ॥ २४ ॥

राजोवाच।

कथमेतद्विजानीयां त्वदुक्तं चलल्लोचने !। प्रतीतं कुरु मे भद्रे ! त्वदुक्तं करवाण्यहम्

नारद उवाच।

इत्युक्ते तेन भूपेन खे वागित्यभवत्तदा ॥ २६ ॥

आकाशवागुवाच।

सत्यमुक्तं वचो राजन्नया तव भार्यया। इन्द्रप्रस्थे गते पुण्ये प्रयागे तीर्थपुङ्गवे

तत्र गत्वा कुरु स्नानं लप्स्यसे यद्यदिच्छसि ॥ २७ ॥

नारद उवाच।

निशम्येतिततो वाणीं नृपो गगनसम्भवाम्। दण्डवत्पतितो भूमौ स्त्रकारं नमाम्यह

अथ मन्त्रिणमाहूय राज्यमारोप्य तत्र वै। तया सह समारुह्य रथं तीर्थवरं ययौ

कतिभिर्वासरैरत्र हेमाङ्गया सह चाऽऽययौ। उपगह्वे तीर्थराजे रुचिरं भार्यायुतो नृप

सस्नातुस्तौ शिवे तीर्थे दम्पती तत्र कामदे। प्रयागस्नानपुण्येन वैकुण्ठाभिरन्विति

प्रतीच्छया स्नातमात्रे मिथुने तत्र भूपते !। आगतौ सुरशार्दूलौ हंसपक्षीन्द्रवाहनौ

आगतौ तौ समालोक्य वीरधर्मा स भूपतिः। प्रणम्य शिरसा देवौ तुष्टाव कायमानस

राजोवाच।

नमो वां सुरशार्दूलौ विघ्नद्रुमासिधारणे। वपुषी धौमवासांसि हेमसिन्दूरभानि

वन्दे युवां सत्त्वरजःप्रधानौ चराचरस्य स्थितिनिर्मितिहेतू।

वैकुण्ठसत्याद्भुतलोकनाथौ चतुर्द्विबाहू खगराजवाहौ ॥ २५ ॥

वैराग्यसंरागवतौ जनानां सन्मुक्तिमुक्तिप्रतिपादकौ च।

वृन्दारकैर्वन्दितपादपद्मौ सद्वापनम्रं प मनामि मूर्ध्ना ॥ २६ ॥

गोविन्दवृन्दारकवन्द्यराट् ! न कोऽपि जानाति तव स्वरूपम्।

उवाच च महाराजमार्गेऽस्मो मात्कुम्भम् । पुस्तकं पतने देवि! मम चित्रामि सन्ति
उपाद्य हृदयनो किञ्चिदिकविस्मयप्रपुस्तके । मन्यते मे मनो नूनं तवस्थानेऽस्मद

इत्युक्ता भूपपत्नी सा दास्या तामुद्घाटयत् ।
मञ्जूषां तत्र संस्थं च पुस्तकं पाणिनाऽग्रहीत् ॥ ४ ॥

तत्राऽवलोकयामास साऽपताननसमासनः । पूर्वं तत्स्तु भूगोलपद्मप्रान्कोटियोजनं
तमान्धकारसंयुक्ताभूमिर्द्दृष्टा च काञ्चनी । एतयोरन्तरे राजँल्लोकालोकश्च पर्वतः ॥
सप्तद्वीपास्ततो दृष्टाः समुद्रैः सप्तभिर्वृताः । एतेषु नद्यः शैलाश्च खण्डानि तु महामते ॥
एतद्भारतखण्डं सा पश्यन्ती भूपतिप्रिया । यमुनाजाह्नवीमुख्याः सरितः समवैक्षत ॥८
यमुनातीरगं राजन्निन्द्रप्रस्थमिदं शुभम् । ददर्श सा महाभागा तीर्थं यज्ञयुतं नृप! ॥
अत्र तीर्थमिदं दृष्ट्वा प्रयागं ब्रह्मनिर्मितम् । पूर्वजन्मकृतं कर्म सा सस्मार मनस्विनी ॥

ततस्तूर्ष्णीं समुत्थाय तूर्णं सा स्वगृहं ययौ ।
निश्चित्येति न भोक्ष्यामि ततः प्रस्थाय तीर्थकम् ॥ ११ ॥

तत्रैव सा तु हेमाङ्गी सह गन्तुमसुप्रियम् । वीरवर्माणमाहेदं तीर्थराजं प्रिया सती ॥

हेमाङ्ग्युवाच ।

भोभोः प्राणपते! वाक्यं मदीयं शृणु धर्मदम् । विधेहि च महाभाग तूर्णं पूर्णो भविष्यति
पुराऽहं मोहिनी नाम वेश्या च बहुपापकृत् । यौवने वार्द्धके किञ्चिद्धर्मे जाता मतिर्मम
पापेनोपार्जितं वित्तं धर्मेण व्ययितं मया । निर्द्धनाऽहं यदा राजन्निर्गता निजपत्तनात्
तदा मां निर्जनेऽरण्ये यान्तीं जघ्नुस्तु तस्कराः । क्षुधादारिद्र्यसन्तप्तां पापाघनजिघृक्षया
शितशस्त्रक्षताङ्गीं मां श्वसन्तीं गतचेतनाम् । विसृज्य तस्करास्तत्र गता हतमनोरथाः ॥
ततो वैखानसो ह्येकः प्रयागस्य जलं वहन् । इन्द्रप्रस्थगतस्यैव वने तत्र समागत ॥
तत्र मां पतितां दृष्ट्वा तदवस्थां स तापसः । का त्वं कुत किमर्थं वा हता केनेति पृष्टवान्
तदा किमपि नोक्तं मे प्रार्थितं पुण्यमम्बु तत् । तेन तन्मे मुखे क्षिप्तं ततोऽहं देहमत्यजम्
प्राणप्रयाणकालेषु वारि तत्सर्वकामदम् । श्रुत्वेति वाञ्छितवती महिर्गाम्यामिति प्रभो!
तस्य तीर्थाम्भसो राजन्प्रसादात्ते गृहेश्वरी । जाताऽहं सत्कुलाचारशीलाशीलपयोनिधेः

यएतच्छृणुयान्नित्यं पठेदपि च मानवः । स गच्छेद्वाञ्छितं स्थानं सत्यमेतन्मयोदितम्

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे इन्द्रप्रस्थ-माहात्म्ये तत्रस्थप्रयागवर्णनं नामैकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२२१॥

द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

नारदशिबिसम्वादे इन्द्रप्रस्थस्थितकाशीशिवकाञ्चीतीर्थसप्तकभीमकुण्डानां-माहात्म्यवर्णनं तत्रतत्रतीर्थे पुराप्रथितनानाख्यानानाम्वृत्तप्रकाशनञ्च

नारद उवाच ।

आकर्णय शिबे राजन्वर्णयामि तवाऽनघ । पुण्यं यशस्यमायुष्यं काश्यामाहात्म्यमुत्तमम्
इन्द्रप्रस्थस्थितायां काश्यामेकस्तु पादपः । शिंशपाख्यो भवेद्राजन्पुरा पुण्ययुगे कृते ॥१॥
तत्रैको वायसो ह्यासीन्कृतनीडो वनस्पतौ । तस्याधस्तान्महासर्पः कोटरे वसति स्म ह
एकदा तस्य काकस्य भार्याण्डद्वयमालये । प्रतिमुच्य गता काऽपि न नीडं सा समागता
स्वयमेव स काकस्तु पालयन्नण्डकद्वयम् । तामेव शिंशपामुच्चैरध्यतिष्ठन्महीपते ! ॥
अथैकदा निशीथे तु महावात्या समागता । भग्नविटशाखां राजन्मूलादपि द्रुमामपि ॥
वात्यया पात्यमानायां शिंशपायां तदा तले ।
चूर्णितौ काकसर्पौ तौ गतप्राणौ बभूवतुः ॥ ७ ॥
दिव्याकृती ततो भूत्वा शिंशपायाः प्रसादतः । विमानवरमारूढौ जग्मतुर्धाम शैवतम्

शिबिरुवाच ।

देवर्षे ! केन पुण्येन प्राप्ता तैर्मुक्तिदा पुरी । आसंस्ते के भवे पूर्वं सर्वं कथय नारद ! ॥

नारद उवाच ।

कुरुजाङ्गलदेशीयो ब्राह्मणः श्रवणाभिधः । तस्य भार्या कुण्डनाम्नी ख्याताऽभूद्दुरन्तकः

यतः परस्त्वं प्रकृतेश्च पुंसो मनोवचोभ्यामपि दूरवर्ती ॥ ३७ ॥
धन्यः स लोके पुरुषः परात्मन्यो विश्वमेतत्क्षणिकं विचिन्त्य ।
अनन्यचेता भजति त्वदीयपादारविन्दं मुनिवृन्दवन्द्यम् ॥ ३८ ॥
त्वत्पादसेवनं नाम तीर्थमेतच्च दुर्लभम् । जनानां भजमानानां वाञ्छितार्थफल
तथाऽप्येतद्द्वयं सेव्यं मुक्तये नान्यलब्धये । अन्यकामनया यस्तु सेवते स तु
सन्तो भवन्तमासेव्य तीर्थमेतच्चमुक्तिदम् । नान्यमिच्छन्त्यतिनम्यसर्वलोकाधि
नारद उवाच ।
इत्यभिष्टूय देवेशं लोकेशं स च भूपतिः । तस्थौ यदा तदा राजन्हेमाङ्गीसा उवा
हेमाङ्ग्युवाच ।
पद्मापते पद्मपलाशलोचन ! ब्रह्मन्मरालासन ! भारतीगुरो !
नमो युवाभ्यां यदि दीनचेतसे प्रसीद तं तारयतं भवाब्धेः ॥ ४३ ॥
तीर्थस्याऽस्य प्रसादेन जाताऽहं महिषी प्रभो ! युवयोर्दर्शनं जातं देवानामपि दुर्लभ
युवामखिलचित्तज्ञौ दत्तं नो मानसेप्सितम् । स्नानकालेयदावाभ्यां विहितं पारमार्थि
एवं ताभ्यामुभाभ्यां तौ संस्तुतौ देवपुङ्गवौ । प्रसन्नवदनौ भूत्वा प्रोचतुर्दम्पती प्रति
हरिब्रह्माणावूचतुः ।
धन्या त्वमसि हेमाङ्गि ! यतोऽयं तारितः पतिः ।
त्वया राज्यसुखासक्तचित्तोऽप्येतत्समागमात् ॥ ४७ ॥
राज्ञां विषयमग्नानां दुर्लभा मुक्तिरीदृशी । त्वद्गुणैरीदृशी जाता तीर्थस्यास्य
नारद उवाच ।
इत्युक्त्वा तौ समादाय गरुडं हंसमेव च । जग्मतुस्तौ सुरश्रेष्ठौ स्वस्वलोकं नरेश्व
तत्र ते ब्रह्मणा सर्वे पूजिता विधिवन्नृप ! ॥ तत्र चित्रगुप्तेन तत्पुरेऽर्के मुहूर्त
अथ तान्यामुभाभ्यां स दम्पतिभ्यां सह हरिः । आजगाम स्वयं धाम वैकुण्ठमनामयम्
दृष्टैतच्चरितं सुतं तीर्थराजस्य वैभवम् ।

सा जराविषसंयुक्तं षष्ठं कर्कटकं तदा । अकरोन्मोदकं हन्तुं तदा तेन स्वसुः श्रुतम्
निजाया मुखतो राजन्भिल्लेन च महात्मना । वार्तांतां हन्तुमारेभे कर्कटो भूशदारुणः
खड्गपाणिर्यदा याति तद्वधाय स भिल्लपः । यावत्तावत्तु सापापा ज्ञात्वा निजवधोद्यमम्
वनमभ्यद्रवद्भीता निजप्राणपरीप्सया । तामनुद्रवता तेन कर्कटेन महीपते ! ॥ ३२ ॥
अत्र गोकर्णतीर्थे तु गृहीता खड्गपाणिना । शिरश्छित्त्वा तु खड्गेन पातयित्वाजले वपुः
तस्य गोकर्णतीर्थस्य निजस्थानमगाच्च सः । सा जरातत्र गोकर्णेपापाऽपिनिधनंगता
कैलासशिखरे राजन्पार्वत्या अभवत्सखी । अहं कथितवानित्तत्त्व गोकर्णवैभवम् ॥३५

शिवकाञ्च्याश्च माहात्म्यं पवित्रं वर्णयामि ते ।
इन्द्रप्रस्थतटस्थायां शिवकाञ्च्यामपि प्रभो ! ॥ ३६ ॥

गति. सा परमा पुंसां गोकर्णे या मयोदिता । अत्र श्रीमन्महादेवो विष्णुं सर्वसुरेश्वरम्
आराध्य मकराजत्वं लेभे ज्ञानं च तात्त्विकम् । अतः सर्वेवयंपुत्रा ब्रह्मणस्तंमहेश्वरम्
आराधयामः सततं सद्भक्तिज्ञानलिप्सया । अत्र बाणासुरो राजन्नाराध महेश्वरम् ॥
निराहारो वर्षशतं तद्गुणत्वबुभूषया । तस्मै प्रसन्नो भगवान्गाणत्वं दत्तवान्निजम् ॥
स्वयं च सर्वदा तस्य पुरपालो बभूव ह । इयं पुरी पुरा राजन्नासीद्विष्णोर्महात्मनः ॥
दत्ता शिवाय तुष्टेन तपसा तस्य विष्णुना । अत्रगामेकं पुरावृत्तं महदाश्चर्यकारकम्

विप्रस्य शिवभक्तस्य वैकुण्ठातिथिर्यथाऽभवत् ।
एकस्तु ब्राह्मणो राजन्हेरम्बो नाम धार्मिकः ॥ ४३ ॥

कायेन मनसा वाचा शिवपूजारतः सदा । एकदा स महाभागः शिवतीर्थानि पर्यटन्
शिवभक्तः शिवे राजञ्छिवकाञ्च्यामिहाऽऽगतः । एतांमनोहरांचैवनतत्याजसबुद्धिमान्
पश्चात्तत्रैव तत्याज प्राणानस्याजलान्तरे । तत्रैव श्रीमहादेवगणास्तं ब्राह्मणोत्तमम् ॥
नीत्वा कैलासमचलं चेलुस्तदनुशासनात् । अथ मध्ये समायाता गणावैकुण्ठतो हरेः
तेभ्यो बलात्समादातुं तं द्विजश्रेष्ठमुद्यताः । आसीत्तेषां महद्युद्धं गणानां हरिशर्वयोः ॥
तत्र युद्धे नवै केषां विजयो न पराजयः । तत्र वैकुण्ठतो विष्णुरागतो गरुडासनः ॥
कैलासाद्वृषभारूढो महेशश्च त्रिलोकधृत् । तावन्योन्यं मुग्धं दृष्ट्वा विहस्य जगदीश्वरौ

अप्रालमोक्त निर्गं स केवलो मिश्रुमुभदः । श्रवणस्तेन दोषेण भूप मन्दार
पुरण्ड्रकस्मुनइष्टालालाम्निको ऽमयपुत्रवणः । मुनिम्मृतिगोचरैर्मादेवनातांवति
तेन दोषेण स मृतो हामयत्कालकुण्डली । सा कुण्डाश्रवणस्यस्त्रीयमूत्रोमयदोष

अतः सा ण्यावर्त्य हि लब्ध्वाऽऽसीदुमयाश्रया ।
एतत्ते कथितं भूप ! तद्वृत्तं पूर्वजन्मनि ॥ १४ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि तेरो पुण्यं यतस्त्वयः । प्राप्तुस्तेन पुरीं रम्यां काशीं वैश्वेश्वरीं

ग्रामान्तरादेकदा तौ प्रत्यायातौ निजालयम् ।
कस्यचित्पथिकस्याऽय कूपमग्नं पयस्विनीम् ॥ १६ ॥

अवलोक्य तदुद्धारं चक्रतुस्तेन नोदितौ । ताभ्यां गदितमाकर्ण्यकुण्डलासाश्विन्यमाप
ते अयस्तेन पुण्येन मरणं प्राप्य दुर्लभम् । इन्द्रप्रस्तदस्थायां काश्यां वैकुण्ठमारुह
इयं काशी महेशस्य पुरी यद्यपि भूपते !। तथाप्यस्यां मृतो जन्तुर्वैकुण्ठेस्यात्सुर्वाहरे
एतत्ते कथितं राजन्काश्यामाहात्म्यमुत्तमम् । किमन्यच्छ्रोतुमिच्छातेविद्यतेतद्वदस्व मे

शिविरुवाच ।

मुने!त्वया महेशस्य क्षेत्रत्रयमुदीरितम् । काशी च शिवकाञ्ची च गोकर्णंचतथाऽपरम्

एकस्या महिमा प्रोक्तस्त्वया काश्या महामुने ! ।
गोकर्णशिवकाञ्च्योश्च कथ्यतां यदि विद्यते ॥ २२ ॥

नारद उवाच ।

गोकर्णं केवलं शैवं क्षेत्रं परमपावनम् । तस्मिन्मृतो नरो राजञ्छिवःस्यान्नाऽत्रसंशय
स्थले जलेऽन्तरिक्षे च जन्तुस्तत्र म्रियेत चेत् । तदा कैलासशिखरैशिवःसम्भूयदीव्यति
अत्र गोकर्णतीर्थेस्यान्मृतस्य न पुनर्भवः । शिवेन स समं राजन्मुक्तियास्यतिकर्हिचित्

अस्याऽऽपि तव माहात्म्यं गोकर्णस्य महामते ! ।
वर्णयामि यदाऽऽकर्णि मया ब्रह्ममुखात्प्रभो ! ॥ २६ ॥

प्रयागादेकगव्यूतौ गुप्ततीर्थसमीपगः । मर्यादापर्वतो योऽयं दृश्यते पुण्यदर्शनः ॥२७॥
अनेकः कर्कोटो नाम भिल्ल आसीत्तत्कालतः । तस्य भार्याजरानामसाजन्मेपतिव्रकम

तत्र स्नात्वा हि विधिवदिन्द्रप्रस्थे स भूपतिः । विधायसत्क्रियाःसर्वाजगामनिजपत्तनम्
इन्द्रप्रस्थस्य माहात्म्यमेतत्तव मया विभो ! । यमुनातीरतीर्थस्य वर्णितं जनपावनम् ॥

नाऽस्याऽऽदरं करिष्यन्ति कलौ श्रद्धाविवर्जिताः ।
इन्द्रप्रस्थस्य राजेन्द्र ! सर्वतीर्थशिरोमणेः ॥ ७२ ॥

अष्टादशपुराणानां श्रवणाद्भारतस्य च । यत्फलं तन्महिम्नोऽस्य शक्रप्रस्थस्य जायते ॥
अरुणोदयवेलायां माघलक्षैकमज्जनात् । यत्फलं तन्महिम्नोऽस्य श्रवणाच्छ्रद्धयाभवेत्
श्रद्धयाऽस्य तु माहात्म्यं यः शृणोतिमहीपते ! । तर्पितास्तेनपितरोदेवाश्च मुनयस्तथा
कृच्छ्रातिकृच्छ्रपाराकचान्द्रायणव्रतादिभिः । यत्फलंतन्महिम्नोऽस्यश्रद्धयाश्रवणाद्भवेत्
अश्वमेधादियज्ञानां समस्तानां महीपते ! । यत्फलं तन्महिम्नोऽस्यश्रद्धया श्रवणाद्भवेत्

सूत उवाच ।

एवं युधिष्ठिरो राजा श्रुत्वाशौनकसौभरेः । इन्द्रप्रस्थस्यमाहात्म्यं स ययौहस्तिनम्पुरम्
ततो विनीय सद्भ्रातॄन्दुर्योधनपुरःसरान् । इन्द्रप्रस्थमगात्पुण्यं राजसूयचिकीर्षया ॥
द्वारकायाः समायातं गोविन्दं कुलदैवतम् । राजसूयेन यज्ञेन स इयाज महीपतिः ॥
मुक्तिदं तीर्थमेतत्तु शपतोऽस्याऽस्त्वजायत । इति मत्वा हरिस्तत्र शिशुपालं जघान ह
शिशुपालोऽपि तस्यैव तीर्थस्य मरणाद्भुवि । सायुज्यमगमत्कृष्णे निखिलार्थप्रदायके
शिशुपालो हतो यत्र विहितो यत्र च क्रतुः । गदया तत्र भीमेन कृतं कुण्डं सुविस्तरम्
भीमकुण्डं तु विज्ञातं जातं तद्भुवि पावनम् । कालिन्द्या दक्षिणेभागेगव्यूत्यर्धं महीनते
इन्द्रप्रस्थगतायाः यत्कालिन्द्याः स्नानतः फलम् । तत्फलंतत्रकुण्डेतु जायते नाऽत्रसंशयः

सूत उवाच ।

यस्मिन्क्षेत्रे स्थितो जन्तुस्तं क्षेत्रमनुवत्सरम् ।
प्रदक्षिणादिभिर्धर्मैः स्वापराधान्क्षमापयेत् ॥ ८६ ॥

प्रतिसम्वत्सरं चैव परिक्रामति यो नरः । क्षेत्रापराधदोषैश्च न स लिप्येत्तु पातकैः ॥
प्रदक्षिणमकुर्वाणः क्षेत्रसिद्धिं न विन्दति । तस्मात्प्रदक्षिणातीर्थे दातव्यावरफलार्थिभिः
हरेर्नामानि सङ्कल्पन्यकरोति प्रदक्षिणाम् । पदे पदे स लभते कपिलादानजं फलम् ॥

पश्यतः स्म महद्युद्धं नभस्येवं गणैः कृतम् ।
अथ स्वीयान्गणान्विष्णुः शैवांश्च दिवि युद्धतः ॥ ५१ ॥

निवार्य तं द्विजं तार्क्ष्यमारोप्यागाच्छिवालयम् । शिवेन तद्गणैश्चाऽपि स्वकीयैरभिसंवृतो गच्छन्पथि श्रीमांस्तु तस्त्रिदशवन्दितः । गत्वा विवेशतं चाऽऽगं महादेवपुरःसर तस्मै द्विजाय वै तस्य दर्शयन्नमणीयताम् । अथ तस्मात्तु कैलासान्महादेवेन वन्दितः माधवः परयामत्तया वैकुण्ठमगमत्तदा । द्विजः सोऽपि महाभागस्तीर्थस्याऽस्य प्रसादत गोविन्ददर्शनं प्राप्य मुमुदे हरसन्निधौ । एतत्ते कथितं राजञ्छिवकाञ्च्यास्तु वैभव तीर्थसप्तकनाम्नस्तु शृणुष्व सुसमाहितः । तीर्थमेतन्महाराज! चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ५७ दर्शनात्स्पर्शनाद्ध्यानात्स्मरणादपि भूपते ! । वसिष्ठादिभिरेतस्मिन्महर्षिभिरनुष्ठितम् महत्तपस्तु सृष्ट्यर्थं तत्रासंस्तुक्षमा नृप !। मरीचिरपि धर्मात्मा पुत्रार्थं स्नानमाचर अत्र लेभे महाभागः कश्यपं सुतमुत्तमम् । अत्रिश्चाऽपि तपसा सोपदेवपुङ्गवान् ॥ ६०

सोमं दुर्वाससं दत्तं तेभ्यो लेभे सुतत्रयम् ।
अङ्गिरा अपि धर्मात्मा तीर्थस्याऽस्य प्रसादतः ॥ ६१ ॥

लेभे सुतांस्तु सदृंश्या जाता आङ्गिरसा द्विजाः । पुलहोऽपि सुतं लेभे कर्मोलिप्तपवनाम्

योऽगस्त्योऽभूत्पुरा राजंस्तीर्थेऽत्रैव निमज्जनात् ।
पुलस्त्यस्याऽत्र तीर्थे वै पुत्रो लब्धस्तपस्यतः ॥ ६३ ॥

कुबेरोऽभून्महाभागो यः सखाऽऽसीदुमापतेः । क्रतोरपि सुता जाता वालखिल्याः सहस्रशः तीर्थस्याऽस्य प्रसादेन ते सर्वे सूर्यरेतसः । शक्त्यादीन्सुतांल्लेभे वसिष्ठोऽपि महात्मना सतैव राजशार्दूल! महिमा लब्ध वर्णितः । अन्यान्यपि च तीर्थानि सन्त्यत्रैकानि भूपते कपिलाश्रमकेदारप्रभासादीनि वै प्रभो !। त्रिपुरैरपि वर्णानां तेषां च महिमा नृप ! ॥

अनन्तेनाऽपि नो वक्तुं शक्यते किमु मादृशैः ॥ ६४ ॥

शौनक उवाच ।

एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठो नारदो मुनिपुङ्गवः । दिवं जगाम सहसा नारदस्तद्गृहात्तदा
[illegible]

पुरा महर्षयः सर्वे यज्ञदानपराः शुभाः । पप्रच्छुर्ब्रह्मणः पुत्रं नारदं मुनिसत्तमम् ॥११॥

महर्षयऊचुः ।

भगवन्केन मन्त्रेण गच्छामः परमं पदम् । तन्नो ब्रूहि महाभाग' प्रसाद कर्तुमर्हसि॥१२

नारद उवाच ।

पितामहं पुरा सर्वे योगिनःसनकादयः । पप्रच्छुरेकमेकान्ते मोक्षमार्गं सुदुर्लभम् ॥१३

ब्रह्मोवाच ।

शृणुध्वं योगिनः सर्वे रहस्यमिदमद्भुतम् । न जानन्ति सुराः सर्वेऋषयश्च तपोधनाः ॥
सर्गादौ प्रोक्तवान्देवोमह्यं नारायणोऽव्ययः । ईश्वर्यासहृदेव्याच सम्यक्सम्पूजितोमया
तत' प्रसन्नो भगवान्मम नारायणोऽव्यय' । प्राजापत्यं ददौ मह्यं श्रुतिजं सर्ववाङ्मयम
स्वप्रकाशानि मन्त्राणि व्यापकाव्यापकानि च । ततस्तमब्रवंदेवं पुराणपुरुषोत्तमम् ॥
भगवन्केन मन्त्रेण संसारोत्तारणं नृणाम् । तन्ममाऽऽचक्ष्व तत्त्वेन सर्वलोकहितायवै
को मन्त्रः सर्वमन्त्राणां पुरश्चरणवर्जितः । सकृदुच्चारणान्नृणां ददाति परमं पदम् ॥

श्रीभगवानुवाच ।

साधुपृष्टं महाभाग सर्वलोकहितैषिणा । तस्माद्वक्ष्यामि ते गुह्यं येन मामाप्नुयुर्नराः
सर्वेषामेव मन्त्राणां मन्त्ररत्नं शुभावहम् । सकृत्स्मरणमात्रेण ददाति परमं पदम् ॥
मन्त्ररत्नं द्वयं न्यासः प्रपत्तिः शरणागतिः । लक्ष्मीनारायणमिति मन्त्रः सर्वफलप्रदः॥
नामानि मन्त्ररत्नस्य पर्यायेण निबोध मे । तस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टोऽस्मिनित्यशः
कुलजो वा तपस्वी वा वेदवेदाङ्गपारगः । यज्ञदानपरो वाऽपि सर्वतीर्थोपसेवकः ॥२५
व्रती वा सत्यवादी वा यतिर्वा ज्ञानवानपि । मन्त्राधिकारी न भवेत्तं प्रयत्नेनवर्जयेत्

ब्राह्मणाःक्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतरे ।
तस्याऽधिकारिणः सर्वे मम भक्तास्तु ते यदि ॥ २६ ॥

अनन्यशरणानां च तथैवाऽनन्यसेविनाम् । अनन्यसाधकानां च वक्तव्यो मन्त्रउत्तमः
आर्त्तानामाशु फलदस्सकृदेव कृतो ह्यसौ । दृप्तानामपि जन्तूनां देहान्तरनिवारणः॥२८
आर्त्तोजिज्ञासुरर्थार्थीज्ञानी वाऽपिप्रजापते !। सकृन्मांशरणं यान्तिनःकामानवाप्नुयात्

…वैश्वकरणचतुर्दश्यां भवभयनिवर्तिनाम् । यः करोति नरो धन्यः सर्वपापैः प्रमु…
…ति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे कार्ति…
माहात्म्ये इन्द्रप्रस्थगतकाशीगोकर्णशिवकाञ्चीतीर्थसप्तकर्मानकुण्डवर्णनं
नाम द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२२ ॥

त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

वसिष्ठदिलीपसम्वादे भगवन्मन्त्रदीक्षाप्रसङ्गे विद्योपदेशवर्णनम्

शौनक उवाच ।

सूत सूत महाभाग ! धन्योऽसि त्वं भवाम्बुधौ ।
यन्नोऽत्यर्थं निमग्नानां पाययस्यमृतोत्करम् ॥ १ ॥

…योऽत्र भवनिस्तारं वाञ्छतां नः समादिश । मन्त्ररत्नं भावशुद्धं यन्मयं सचराचरम्

सूत उवाच ।

… शौनक! वक्ष्यामि मन्त्ररत्नं महाद्भुतम् । यद्दिलीपाय गदितं वसिष्ठेन महात्मना
…रा तु दिलीपेन पृष्टमेतद्गुरुं प्रति । वसिष्ठं द्विजशार्दूलं प्रणिपत्य यथा त्वया ॥

दिलीप उवाच ।

…न्भवता प्रोक्तास्सर्वे धर्मा विशेषतः । वर्णाश्रमयुता धर्मा नित्यनैमित्तिकाश्च ये
…र्माश्च यज्ञाश्च तीर्थदानव्रतादिकम् । श्रुता मया मुनिश्रेष्ठ! भुक्तिस्वर्गभोगदा…
…श्रोतुमिच्छामि मोक्षमार्गं सनातनम् । दिष्ट्याऽहं येन गच्छामि तत्पदं त्वत्कृपया…
…न्त्रः सर्वमन्त्राणां भवरोगैकभेषजम् । सर्वेषामेव देवानां को हि मोक्षप्रदः परः ॥
तत्समाख्याहि तत्त्वेन मयि वात्सल्यगौरवात् ॥ ६ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

…ष्टं त्वया राजन्सर्वलोकहितैषिणा । वक्ष्यामि परमं गुह्यमेकं संसारतारकम्

आचार्योविदसम्पन्नो विष्णुभक्तोविमत्सरः । मन्त्रज्ञो मन्त्रभक्तश्चसदा मन्त्राशय.शुचिः
सत्सम्प्रदायसंयुक्तो ब्रह्मविद्याविशारदः । अनन्यसाधनश्चैव तथानन्यप्रयोजनः ॥५६॥
ब्राह्मणो वीतरागश्च क्रोधलोभविवर्जितः । सद्वृत्तो शासिता चैव मुमुक्षुः परमार्थवित्
एवमादिगुणोपेत आचार्यःसर्वदा सुहृत् । आचाराञ्छासयेयस्तु स आचार्य इतीरितः
यस्त्वाचार्यपराधीनम्सद्वृत्तो शास्यतेयदि । शासनेस्थिरवृत्तिश्च शिष्य.सद्भिरुदाहृतः

एवं लक्षणसंयुक्तं शिष्यं सर्वगुणान्वितम् ।
अध्यापयेद्विधानेन मन्त्ररत्नमनुत्तमम् ॥ ५९ ॥

द्वादश्यां श्रवणे वाऽपि कर्हिचिद्वैष्णवे दिने । सदाचार्योपसम्प्रीते तत्रदीक्षां समाचरेत्
सुदर्शनं पाञ्चजन्यसुवर्णेन प्रकारयेत् । रौप्येण वाऽपिताम्रेण कांस्येनाऽपि प्रकारयेत्
स्नाप्यपञ्चामृतै. शुद्धैरर्चयेत्पुरतो मम । तुलसीगन्धपुष्पाद्यैस्तन्मन्त्रेण विधानतः ॥
तत्र संस्थापयेदग्निं स्वगृह्योक्तविधानतः । आचार्योजुहुयादाज्यंमन्त्रेणाऽथद्विजोत्तमः
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा । जुहुयान्मन्त्ररत्नेन तथाऽन्यैर्वैष्णवै. शुभैः॥६०
मन्त्रैः पुरुषसूक्ताद्यैर्जुहुयाद्घृतपायसम् । तस्मिन्नग्नौ क्षिपेच्चक्रं शङ्खं च द्विजसत्तमः॥
षडक्षरेण जुहुयादाज्यं विंशतिसङ्ख्यया । प्रतप्तं चक्रमादाय मन्त्रेणैवाङ्कयेद्गुरुः ॥६२॥
शङ्खेनवाऽङ्कनं कुर्याद्वाह्वोर्दक्षिणसव्ययोः । होमशेषं समाप्याऽथ पुनःपूजांसमाचरेत्
ततःकलशमादाय पवित्रोदकपूरितम् । मन्त्रेणैवाऽभिमन्त्र्याऽथ तस्यमूर्ध्न्यभिषेचयेत्
सितवस्त्रधरंसम्यगाचान्तं विनयान्वितम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं शिष्यंमन्त्रमध्यापयेद्गुरुः
मन्त्रार्थश्च प्रवक्तव्यो वृत्तिश्चैव विशेषतः । लब्धमन्त्रस्तदाचार्यं पूजयेद्भूषणादिभिः

अनेन विधिना मन्त्रं योऽधीते वैष्णवाद्गुरोः ।
ततः स वैष्णवं याति नान्यथा सुरसत्तम ! ॥ ६७ ॥

नारद उवाच ।

एवमुक्त्वा विधातारं देवदेवो हरिः पिता ।
स्वचक्रेणाऽङ्कयित्वा तु तस्मै मन्त्रं ददौ स्वयम् ॥ ६८ ॥

सर्वलोकेश्वरोदेवो ब्रह्मा मम पिताप्रभुः । ममाऽपि विधिवन्मन्त्रं स ददौमुनिसत्तमाः

नाऽदीक्षिताय वक्तव्यं नाऽभक्ताय न मानिने ।
नास्तिकाय न लुब्धाय न सदाविमुखाय च ॥ ३० ॥

न चाऽशुश्रूषवे वाच्यं नाऽन्यमन्त्रोपजीविने । कामक्रोधविमुक्तस्तु दम्भलोभविवर्जितः
यो न योऽन्यनिमत्तेन भक्तियोगेन सेवते । वक्तव्यं तस्य विधिवन्मन्त्ररत्नमनुत्तमम्
वैराग्यादिनियमानामित्यादिगोपनम् । ध्यानमुद्रादिकं तस्य पुरश्चरणसंयुतम् ॥
मयवाङ्मनोदेहत्वं मदाराधनं तथा । मयि संन्यस्तकर्मत्वं मदनन्यशरण्यता ॥ ३४ ॥
मयि सर्वफलन्यासो महाविश्वासपूर्वकम् । अनन्यसाधनत्वं चाप्याकिञ्चन्यतयाऽऽत्मनः
अवैष्णवानां सम्भाषावन्दनादिविवर्जनम् । अनन्यदेवतानां च वन्दनं पूजनं तथा ॥
प्रपन्नाश्च नियमाः प्रपन्नस्य प्रकीर्तिताः । इत्यादिगुणयुक्ताय वक्तव्यं मन्त्रमुत्तमम्
तस्य नारायणश्चाऽहमृषिर्विष्णुः सनातनः । देवताच श्रियासार्धमहं वात्सल्यसागरः
सर्वलोकेश्वरः श्रीमान्सुशीलः सुलभस्तथा । सर्वज्ञः सर्वशक्तिश्च सदापूर्णमनोरथः ॥
सर्वगः सर्वबन्धुश्च कृपापीयूषसागरः । श्रीमान्नारायणश्चाऽहं देवतासमुदाहृतः ॥४०॥
छन्दस्तु दैवी गायत्री पञ्चविंशाक्षरात्मिका । द्विसप्तत्रित्रित्रिपञ्चद्विषडङ्गानि योजयेत्
लक्ष्म्या मदनपायिन्या मां ध्यायेद्विश्वरूपिणम् । शङ्खचक्रगदापद्मपाणिकं दिव्यभूषणम्
वामाङ्कस्थश्रिया सार्धं पूजयेत्प्रयतः शुचिः । अनेन मन्त्ररत्नेन गन्धपुष्पनिवेदनैः ॥४२
सकृत्सम्पूज्यमानोऽपि सन्तुष्टोऽस्मि प्रजापते ! ॥ ४४ ॥

ब्रह्मोवाच ।

सम्यगुक्तं त्वया नाथ! रहस्यमिदमुत्तमम् । मन्त्ररत्नप्रभावश्च सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ॥
पिता त्वं सर्वलोकानां माता त्वं गुरुरेव च ।
त्वं च स्वामी सखा भ्राता गतिस्त्वं शरणं सुहृत् ॥ ४६ ॥
अहं तु तव देवेश दासशिष्यस्तथा सुतः । तस्मान्मम दयासिन्धो! प्रोक्तवानिदमुत्तमम्
अधुना मन्त्ररत्नस्य दीक्षां सम्यग्विधानतः । ब्रूहि सर्वत्र तत्त्वेन लोकानां हितकाम्यया

श्रीभगवानुवाच ।

...... वत्स प्रवक्ष्यामि मन्त्रदीक्षाविधिं परम् । आचार्यं संश्रयेत्पूर्वं मदाश्रयणसिद्धये

विना किमन्यच्छरणं भवारण्येभयानके । आचक्ष्व विस्तरेणाऽथ भक्तिभेदान्महामु
उपास्यमानान्सततं मुनिभिः परमात्मनः ॥ ३ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

साधुपृष्टंत्वसिराजेन्द्र!संसारोत्तारणंनृणाम् । वैकुण्ठस्यपरेशस्यभक्तिर्नित्यसुखावह
इममेव महाप्रश्नं कैलासशिखरे पुरा । पप्रच्छ गिरिजा देवी शङ्करं लोकपूजितम् ॥

पार्वत्युवाच ।

देवदेव महादेव त्रिपुरघ्न सुरेश्वर! । विष्णुभक्तिं ममाऽऽचक्ष्व मुक्तिदां सर्वदेहिनाम्
उपास्यभेदान्मन्त्रांश्च तत्पूजाविधींस्तथा ।
तस्य विष्णोः स्वरूपं च तद्विभूतिगुणादिकम् ॥ ७ ॥

तस्य लोकस्वरूपंच यंप्राप्यन निवर्तते । सर्गस्थितिलयं येन करोति भगवान्हरिः
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः । येन केन च कृत्येन साधनेन परं पदम् ॥
प्राप्नुवन्ति नराः पापा विषयासक्तचेतसः । विस्तरेण मयि प्रीत्या ब्रूहि सर्वमशेष

वसिष्ठ उवाच ।

इति पृष्टो महादेव्या हरस्त्रिपुरहा तदा । उवाच परमप्रीत्या नमस्कृत्य जनार्दना

रुद्र उवाच ।

साधु साधु महादेवि ! सर्वलोकहितैषिणि ! ।
साधु पृच्छसि मां देवि ! श्रीशमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १२ ।
धन्याऽसि कृत्यपुण्याऽसि विष्णुभक्ताऽसि पार्वति ! ।
परितुष्टोऽस्मि ते भद्रे ! शीलरूपगुणैः सदा ॥ १३ ॥
अथ वक्ष्यामि गिरिजे! भगवद्भक्तिमुत्तमाम् ।
तन्मन्त्राणां विधानं च स्वरूपं तस्य शार्ङ्गिणः ॥ १४ ॥

तत्त्वं नारायणो विष्णुर्वासुदेवस्सनातनः । परमात्मा परं ब्रह्म परं ज्योतिः परा
अच्युतः पुरुषःकृष्णः शाश्वतःशिवईश्वरः । नित्यः सर्वगतः स्थाणूरुद्रस्साक्षी प्रजा
यज्ञो यज्ञपतिः साक्षादुपेन्द्रः पतिरेव च । हिरण्यगर्भः सविता लोककृल्लोकभृ

तस्मात्यूयं मुनिश्रेष्ठा धारयित्वा सुदर्शनम् । नारायणपदद्वन्द्वं गच्छध्वं शरणं द्विजाः ॥

वसिष्ठ उवाच ।

इत्युक्ता मुनयः सर्वे नारदेन सुरर्षिणा । द्वयाधिकारिणः सर्वे याता विष्णोःपरं पदम् ॥ तस्मात्त्वमपि चेद्राजन्विष्णुसायुज्यमिच्छसि । दीक्षामार्गविधानेन धारयित्वा सुदर्शनम् ॥ नारायणपदद्वन्द्वं तदेकं शरणं व्रज । सर्वलोकेश्वरः साक्षाद्ब्रह्मा त्रिभुवनेश्वरः ॥७३॥

ममाऽपि नारदस्याऽपि प्रोक्तवान्मन्त्रमुत्तमम् ।
शौनकादिमहर्षीणां नैमिषारण्यवासिनाम् ॥ ७४ ॥

नारदः प्रददौ मन्त्रं प्रपत्तिं शरणागतिम् । एतद्गुह्यतमं राजन्न जानन्ति महर्षयः ॥७५॥ देवताश्च न जानन्ति सिद्धाः साध्याश्च दानवाः । मयाऽपि प्रापितो मन्त्रः शक्तिपुत्रपराशरः ॥ इदं रहस्यं परमं लक्ष्मीनारायणं द्वयम् । राजंस्तवाऽपि वक्ष्यामि प्रपत्तिं शरणागतिम् ॥ द्वयात्परतरं मन्त्रं नास्ति सत्यं ब्रवीमि ते । अस्मात्परतरं धर्मं नास्ति लोकेषु किञ्चन ॥

सत्यं सत्यं पुनः सत्यं ब्रह्मणा कथितं पुरा ।
नारायणात्परो देवो नास्ति मुक्तिप्रदो नृणाम् ॥ ७९ ॥
तत्सेवया भवेन्मोक्षः सर्वकर्मनिकृन्तनः ॥ ८० ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे वसिष्ठदिलीपसम्वादे विष्णूपदेशो नाम त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२३ ॥

चतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

वसिष्ठदिलीपसम्वादे प्रसङ्गात्पार्वतीप्रश्नेन शङ्करद्वारा विष्णुभक्तिविधिप्रकाशनम्

दिलीप उवाच ।

...शृण्वन्तु सर्वमायस्य हरिभक्तिसुधामयम् । शृण्वतो नैव तृप्तिर्मे विष्णुभक्तिं सुधाप्रदाम् ॥
...तापत्रयमहाज्वालाप्रशमनीं नृणाम् । तस्मात्त्वं मुनिश्रेष्ठ! विष्णुभक्तिसुधार्णवाम् ॥

न तस्य किञ्चिद्दश्रीयादपिक्रतुसहस्रिणः । अधृत्वा विधिना चक्रं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्लभः
गर्हितस्सर्वलोकेषु ब्राह्मण्यात्प्रच्युतोभवेत् । शङ्खचक्रधरोदेवो हरिः पूज्योयथाऽऽत्मभिः
तथैव सर्वैस्सम्पूज्यो विप्रश्चक्रादिचिह्नितः । सर्ववेदविदो वाऽपि सर्वशास्त्रविशारदः॥
अधृत्वाविधिना चक्रं ब्राह्मणः पतितोभवेत् । ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनस्तु शङ्खचक्रविवर्जित
तं गर्दभे समारोप्य बहिः कुर्यात्स्वपत्तनात् । प्रकृतिस्पर्शरहितो वासुदेवो जनार्दनः ॥
तथैव ब्राह्मणो देवि ! विष्णुचक्रेण चिह्नितः । तस्मात्प्रकृतिसंसर्गपापौघदहनं हरेः ॥

श्रौतस्मार्तादिसिद्धयर्थं मन्त्रसिद्ध्यैतथैवच । हरेः पूजाधिकारार्थं चक्रधार्यंविधानतः
वैष्णवत्वस्य सिद्ध्यर्थं ज्ञानसिद्ध्यर्थमेव च । प्रतप्तैश्चक्रशङ्खाभ्यां हुत्वा होमं विधानतः
अन्यैर्न दाहयेद्गात्रं ब्राह्मणो हरिलाञ्छनात् । शङ्खचक्रगदाखड्गशार्ङ्गादन्यैर्हरेरपि ॥५१॥
लक्षणैर्न दहेद्देहं नान्यदग्धोऽर्हति क्रियाम् । अचक्रधारिणं विप्रं दूरतः परिवर्जयेत् ॥
श्वपाकमिव नेक्षेत लोके विप्रमवैष्णवम् । वैष्णवो वर्णबाह्योऽपि पुनाति भुवनत्रयम्

तस्मात्तु विधिना चक्रं धार्यं विप्रैः शुभानने ! ।
ब्राह्मणा मन्त्रसिद्ध्यै च ज्ञानसिद्ध्यै च मुक्तये ॥ ५४ ॥
अप्राकृता महात्मानो विष्णुचक्रेण लाञ्छिताः ।
विष्णुचक्रविहीनास्तु ब्राह्मणाः प्राकृताः स्मृताः ॥ ५५ ॥

सर्वाश्रमेषु वसतां ब्राह्मणानां विशेषतः । विधिना वैष्णवं चक्रं धार्यंहि श्रुतिनोदनात्
दक्षिणेतु भुजे विप्रो बिभृयाद्वै सुदर्शनम् । सव्येतु शङ्खं बिभृयादिति ब्रह्मविदोविदुः
एवं महोपनिषदि प्रोक्तंचक्रादिधारणम् । तथैव साम्नि यजुषि ऋचि प्रोक्तं शुभानने॥

अतप्ततनूर्नतदामो अश्नुते शृता स इद्वहन्तस्तत्समाशत ।
इत्यापस्तम्बशाखायाम्प्रोक्तं चक्रस्य धारणम् ॥ ५६ ॥
प्रते विष्णो अब्जचक्रे पवित्रे जन्माम्भोधिं तर्तवे चर्षणीन्द्राः ।
मूलेबाहोर्दधतेऽन्ये पुराणाल्लिङ्गान्यङ्ग तावकान्यर्पयन्ति ॥ ६० ॥

भगवानात्मा भगवान्भूर्भूतभावनः प्रभुः । उमामृतमयमीशानो यद्यत्नेनाऽनिरोहितः
सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं सर्वतः स्पृष्ट्वाऽत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्
अनन्तश्चापरिमितो गुणभृन्निर्गुणो महान् । सर्वलोकेश्वरः श्रीमान्सर्वज्ञः सर्वतोमुखः
सत्यलोकप्रधानस्य जगद्धाम्यपार्थेति॥ माहात्म्यं वासुदेवस्य यन्त्रत्रयंतद्दर्शामि ते
अशक्यं तन्मया वक्तुं ब्रह्मणा सह दैवतैः । सर्वोपनिषदामर्थं वेदान्ते परिनिश्चितम् ॥
तस्योपासनभेदांश्च शृणु वच्मि पुनः पृथक् । आद्यं तु वैष्णवं प्रोक्तं शङ्खचक्राङ्कनं हरे
धारणं चोर्ध्वपुण्ड्राणां तन्मन्त्राणां परिग्रहः । अर्चनंच जपो ध्यानं तन्नामस्मरणं तथा
कीर्तनं श्रवणं चैव वन्दनं पादसेवनम् । तत्पादोदकसेवाच तन्निवेदितभोजनम् ॥२९
तदीयानां च सेवा च द्वादशीव्रतनिष्ठता । तुलसीरोपणं विष्णोर्देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ॥
भक्तिः षोडशधा प्रोक्ता भवबन्धविमुक्तये । सर्वेषामेवदेवानां ममाऽपि पुरुषोत्तमः ॥
पूजनीयो हरिर्नित्यंब्राह्मणानां विशेषतः । तस्मात्तु ब्राह्मणो नित्यं विधिवत्पूजयेद्धरिम्
तच्चिह्नैरङ्कितः श्रीशपदं प्राप्नोत्यसंशयम् । शङ्खचक्राङ्कनं कुर्याद्ब्राह्मणो बाहुमूलयोः ॥
हुताग्निनैव सन्तप्य सर्वपापापनुत्तये । चक्रं वा शङ्खचक्रे वा तथा पञ्चायुधानि वा ॥
धारयित्वैव विधिवद्ब्रह्मकर्म समारभेत् । अग्नितप्तं पवित्रंच धृत्वा वै भुजमूलयोः ॥
त्यक्त्वा यमपुरं घोरं याति विष्णोः परं पदम् । चक्रचिह्नविहीनस्तु यःपूजयति केशवम्
तत्सर्वं विफलं याति पूजामन्त्रजपादिकम् । अग्नितप्तेन चक्रेण ब्राह्मणोबाहुमूलयोः ॥
अङ्कयित्वाजपन्मन्त्रं संसारान्मोक्षमाप्नुयात् । सुदर्शनं धारयित्वावह्नितप्तं द्विजोत्तम
तर्पणीयविधानेन पश्चात्कर्मसु योजयेत् । विष्णुचक्रविहीनंतु यः श्राद्धे भोजयिष्यति
व्यर्थं भवति तत्सर्वं निराशाःपितरो गताः । विष्णुचक्राङ्कितं विप्रं पूजयेच्छ्राद्धकर्मणि
विष्णुचक्रविहीनंतु प्रयत्नेन विवर्जयेत् । दद्याद्गोभूहिरण्यादिचक्राङ्कितभुजाय वै ॥३५
यद्दत्तं चक्रहीनाय तत्सर्वमसुराय वै । अग्नितप्तेन चक्रेण बाहुमूलेतु लाञ्छिताः ॥३८॥
सर्वपापविनिर्मुक्ता यान्ति विष्णोः परं पदम् । हुताग्नितप्तचक्रेण शरीरं यस्य चिह्नितम्
... सम्प्राप्ता नाऽत्रसंशयः ।

।दिहेतीनामङ्कनं वैष्णवं स्मृतम् । चक्रादिचिह्नहीनत्वाद्वैष्णवत्वं न लभ्यते॥
राद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
देसुदर्शनादिमाहात्म्यं नाम चतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२२४ ॥

पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऊर्ध्वपुण्ड्रधारणविधिपूर्वकमूर्ध्वपुण्ड्रमाहात्म्यवर्णनम्

शङ्कर उवाच ।

स्यमाहात्म्यं वक्ष्यामि शुभदर्शने ॥ धारणादेवमुच्येत भवबन्धाद्‌द्विजोत्तमः
स्य मध्येतु विशाले सुमनोहरे । लक्ष्म्यासार्द्धं समासीनो देवदेवोजनार्दनः
शरीरेतु ऊद्‌र्ध्वपुण्ड्रं धृतं भवेत् । तस्य देहं भगवतो विमलं मन्दिरंशुभम्
र्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । धारयेदूर्ध्वपुण्ड्रं यो मृदा शुभ्रेण वैष्णवः ॥
तो विप्रः सर्वलोकेषु पूजितः । विमानवरमारुह्य याति विष्णोः परं पदम्
ण्ड्रं तु त्रिसन्ध्यं तु द्विजोत्तमः । सर्वपापविशुद्ध्यर्थमिष्टापूर्तफलाप्तये॥६
धरं दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते । नमस्कृत्वाऽथवा भक्त्या सर्वदानफलंलभेत्
धरं विप्रं यः श्राद्धे भोजयिष्यति । आकल्पकोटिपितरस्तस्यतृप्ता न संशयः
धरोयस्तु कुर्याच्छ्राद्धंशुभानने ॥ कल्पकोटिसहस्राणि गयाश्राद्धफलंलभेत्
र्याजपहोमादिकं च यत् । ऊद्‌र्ध्वपुण्ड्रधरः कुर्यात्तस्य पुण्यमनन्तकम् ॥
वेहीनस्तु किञ्चित्कर्म करोतियः । इष्टापूर्तादिकंसर्वं निष्फलं स्यान्नसंशयः
ण्यापाकूर्ध्वपुण्ड्रविवर्जितम् । द्रष्टव्यं नैव तत्किञ्चिच्छ्मशानसदृशंभवेत्
हीनस्तु सन्ध्याकर्मादिकंचरेत् । तत्सर्वं राक्षसैर्नीतं नरकंवाऽधिगच्छति
ते विप्रो मृदा शुभ्रेण वैदिकः । न तिर्यग्धारयेद्विद्वानापद्यपि कदाचन ॥
ग्राणामूर्ध्वपुण्ड्रं स्यात्तिलकन्तु महीभृतः ।

चरणं पवित्रं विततं पुराणं वाङ्मयं शुभम् । तेन चक्रेण सन्तप्तास्तरे
पवित्रं ब्राह्मणस्पत्यं जगद्व्यासं हरेस्सदा । तेनातप्ता तनूर्येषां न ते
तेन तप्ता तनूर्येषां ते प्रयान्ति परं पदम् । पवित्रं चरणं नेमिः पवित्र
सहस्रारं प्राकृतघ्नं लोकद्वारं महौजसम् । नामानि विष्णुचक्रस्य प
शङ्खेन चक्रितस्तेन ब्रह्म तेन पुनीहि नः । यत्ते पवित्रमर्चिष्मदग्ने तेन पु
येन देवाः पवित्रेण आत्मानं पुनते सदा । तेन सहस्रधारेण पावमा

प्राजापत्यं पवित्रन्तु शतोद्यामं हिरण्मयम् ।
वयं ब्रह्मविदस्तेन पूतं ब्रह्म पुनीमहे ॥ ६७ ॥

सनेमिचक्रमजरं चक्षुरस्य महात्मनः । अस्मिन्हि विधृते देहे महोन्नत
तस्माद्वै विधिवद्धार्याः शङ्खचक्रादिहेतयः । ब्राह्मणानां विशेषेण वैष्णव

धृतोर्ध्वपुण्ड्रः कृतचक्रधारी विष्णुं परं ध्यायति यो महात्म
स्वरेण मन्त्रेण सदा हृदिस्थं परात्परं याति विशुद्धचेताः ॥
ये कण्ठलग्नतुलसीनलिनाक्षमाला ये बाहुमूलपरिचिह्नितशङ्ख
ये वा ललाटफलके लसदूर्ध्वपुण्ड्रास्ते वैष्णवा भुवनमाशु प

रियरूपतेः सुवितनं पवित्रं ये तु दक्षिणे । न वहन्ति भुजे सम्यङ्नहि शो
येवहन्ति भुजेवयं शङ्खञ्च विधिना द्विजाः । सर्वलोकेषु ते मानवाधिति

होमाग्निसन्तप्तपवित्रलाञ्छितो मूले तु बाह्वोः परमात्मनो हरेः ।
स [illegible] भवसागरं महद्भूयः परं याति परं लोकम् ॥ अ

अङ्कयेत्समस्त्रशाखैरात्मनो बाहुमूलयोः । कल्पकोटिसहस्रेषु पश्यन्ति नागु
इत्येवं श्रुतयः सर्वाः कथयन्ति वरानने ॥ तथैव वैनिहारेषु पुराणेष्वपि क
त्रिविधं वैष्णवं प्रोक्तं ब्राह्मणानामनन्तरं मया । शङ्खचक्रादिभिर्लोकमानवं धा
[illegible] पवित्रमनुत्तमम् । तस्माच्चक्रादिचिह्नानि प्रयतो वैष्ण
[illegible]

पुण्ड्राणां धारणार्थाय गृह्णीयात्तत्र मृत्तिकाम्। श्रीरङ्गे वेङ्कटाद्रौ च श्रीकूर्मे द्वारके शुभे प्रयागे नारसिंहाद्रौ वाराहे तुलसीवने। गृहीत्वा मृत्तिकां भक्त्या विष्णुपादजलैः सह

धृत्वा पुण्ड्राणि चाङ्गेषु विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्।
यस्मिन्कस्मिन्महाभागा वैष्णवा धारयन्ति वै ॥ ३६ ॥

तस्मिन्वै मृत्तिकाग्राह्या ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य धारणे। श्यामं शान्तिकरं प्रोक्तं रक्तं वश्यकरं तथा श्रीकरं पीतमित्याहुः श्वेतं मोक्षकरं शुभम्। वर्तुलं तिर्यगच्छिद्रं ह्रस्वं दीर्घं ततं तनुम् वक्रं विरूपं बद्धाग्रछिन्नमूलं पदच्युतम्। अशुभं रूक्षमासक्तं तथाऽनङ्गुलिकल्पितम् ॥ विगन्धमपसव्यं च पुण्ड्रमाहुरनर्थकम्। आरभ्य नासिकामूलं ललाटान्तं लिखेन्मृदा ॥ समारभ्य भ्रुवोर्मध्यमन्तरालं प्रकल्पयेत्। अन्तरालं द्व्यङ्गुलं स्यात्पार्श्वं चङ्गुलिमात्रकौ मृदाशुभ्रेण विलिखेत्पुण्ड्रं त्वृजुतरं शुभम्। ललाटे केशवं ध्यायेन्नारायणमथोदरे ॥ वक्षःस्थले माधवं च गोविन्दं कण्ठकूबरे। विष्णुं च दक्षिणे कुक्षौ बाहौ च मधुसूदनम् त्रिविक्रमं कन्धरे तु वामनं वामपार्श्वके। श्रीधरं बाहुके वामे हृषीकेशन्तु कन्धरे ॥ पृष्ठे वै पद्मनाभन्तु त्रिके दामोदरं न्यसेत्। तत्प्रक्षालनतोयेन वासुदेवं तु मूर्द्धनि ॥ ललाटे भुजयुग्मे तु पृष्ठयोः कण्ठकूबरे। धारयेदूर्ध्वपुण्ड्रं तु चतुरङ्गुलमात्रतः ॥४६॥ कुक्षौ तत्पार्श्वयोः प्रोक्तमायतं तु दशाङ्गुलम्। बाह्वोर्वक्षःस्थले पुण्ड्रमष्टाङ्गुलमुदाहृतम्

एवं द्वादशपुण्ड्राणि ब्राह्मणः सततं धरेत्।
तत्तत्पुण्ड्रे तु तन्मूर्तीर्ध्यात्वा मन्त्रेण धारयेत् ॥५१ ॥

अन्तरालेषु सर्वेषु हरिद्रां धारयेच्छ्रियम्। चत्वारि भूभृतामाहुः पुण्ड्राणि द्वे विशांस्मृते एकपुण्ड्रन्तु नारीणां शूद्राणां च विधीयते। ललाटे हृदि बाह्वोश्च चतुष्पुण्ड्राणि धारयेत् ललाटे हृदये द्वे तु फालेत्वेकं विधीयते। ऊर्ध्वपुण्ड्रं ललाटेन सर्वेषां [illegible]

[illegible]

[illegible]। पद्मकुड्मलसङ्काशो मोहनं त्रितयं स्मृतम् ॥ महाभागवतः शुद्धः पुण्ड्रं हरिपदाकृतिम्। दण्डकारं तु वा देवि! धारयेदूर्ध्वपुण्ड्रकम्

पद्माकारं तु शैवानां शूद्राणां वै त्रिपुण्ड्रकम् ॥ १९ ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा कार्यं कस्तूर्यातिलकस्तथा । पद्माकारं तु गन्धेन भस्मनैव त्रिपुण्ड्रकम् ऊर्ध्वपुण्ड्रं तु सर्वेषां न निषिद्धं कदाचन । धारयेत्क्षत्रियाद्योऽपि विष्णुभक्तो भवेद्यदि विप्राणां नैव कार्यं स्यात्तिर्यक्पुण्ड्रादिधारणम् । नारायणात्परेशानादन्येषामर्चनं न तु ब्राह्मणः कुलजो विद्वान्भस्मधारी भवेद्यदि । वर्जयेत्तादृशं देवि! मद्योच्छिष्टं घटं यथा त्रिपुण्ड्रं शूद्रकन्यानां शूद्राणाञ्च विधीयते । त्रिपुण्ड्रधारणाद्विप्रः पतितः स्यान्न संशयः एकान्तिनो महाभागाः सर्वभूतहिते रताः । सान्तरालं प्रकुर्वीरन्पुण्ड्रं हरिपदाकृतिम् हरेः पादाकृतिं कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं विधानतः । मध्यच्छिद्रेण संयुक्तं तद्धि वै मन्दिरं हरेः

ऊर्ध्वपुण्ड्रमृजुं सौम्यं सुपार्श्वं सुमनोहरम् ।
दण्डाकारं सुशोभाढ्यं मध्ये छिद्रं प्रकल्पयेत् ॥ २३ ॥

तस्माच्छिद्रान्वितं पुण्ड्रं दण्डाकारं सुशोभनम् । विप्राणां सततं कार्यं स्त्रीणां च शुभदर्शने ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु विशाले सुमनोहरे । सान्तराले समासीनो हरिरस्ति श्रिया सह ॥ निरन्तरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः । स हि तत्र स्थितं विष्णुं श्रियं चैव व्यपोहति अच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रन्तु ये कुर्वन्ति द्विजाधमाः । तेषां ललाटे सततं शुनः पादो न संशयः

तस्माच्छिद्रान्वितं पुण्ड्रं सहरिद्रं शुभान्वितम् ।
धारयेद्ब्राह्मणो नित्यं हरिसालोक्यसिद्धये ॥ २८ ॥

आदाय परया भक्त्या वेङ्कटाद्रौ ह्रदे मृदम् । धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि हरिसायुज्यसिद्धये ॥ श्रीकृष्णतुलसीमूले मृदमादाय भक्तिमान् । धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि हरिस्तत्र प्रसीदति ॥ द्वारवत्यां शुभे रम्ये वासुदेवह्रदे तथा । तत्रोद्भवां मृदं रम्यामादाय द्विजसत्तम ॥ ३१ ॥ धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि सर्वकामफलाप्तये । आदाय परया भक्त्या गङ्गातीरोद्भवां मृदम् तया धृत्वोर्ध्वपुण्ड्राणि सर्वयज्ञफलं लभेत् । चन्दनं च हरिद्रां च तथा भस्माग्निहोत्रजम् सर्वं वश्यकरं प्रोक्तमूर्ध्वपुण्ड्रस्य धारणात् । यत्र पुण्यं हरिक्षेत्रं तत्रवै मृदमाहरेत् ॥ सैव श्रेयोऽर्थिभिर्ग्राह्या चोर्ध्वपुण्ड्रस्य धारणे । पर्वताग्रे नदीतीरे बिल्वमूले जलाशये सिन्धुतीरे च वल्मीके हरिक्षेत्रे विशेषतः । विष्णोः स्नानोदकं यत्र प्रवाहयति नित्यशः

द्वयोपदेशपूर्वं तु सर्वकर्म समाचरेत् । द्वयाधिकारी न भवेत्सर्वकर्मसु नाऽर्हति ।
तस्माद्द्वयमधीत्यैव पश्चादमन्त्रमनुत्तमम् । श्रीमदष्टाक्षरं सम्यगभ्यसेद्द्विजसत्त
मन्त्रमष्टाक्षरं प्रोक्तं प्रणवस्यैव संग्रहात् । नैसर्गप्रणवाद्यं तु मन्त्रमित्युच्यते बु
नाऽन्यत्र सर्वमन्त्रेषु प्रणवः स्वभावतः । पूर्वं तु सर्वमन्त्राणां योजयेत्प्रणवं
ॐकारः प्रणवं ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायकः । आदौ सर्वत्र युञ्जीत मन्त्राणां तु शुभा

स्वभावात्प्रणवस्तस्मिन्मूलमन्त्रो प्रतिष्ठितः ।
ओमित्येकाक्षरं पूर्वं द्व्यक्षरं नमइत्यथ ॥ १७ ॥

ततो नारायणायेति पञ्चार्णानि यथाक्रमम् । एवमष्टाक्षरो मन्त्रो ज्ञेयः सर्वार्थसा
सर्वदुःखहरः श्रीमान्सर्वमन्त्रात्मकः शुभः । ऋषिर्नारायणस्तस्य देवता श्रीशएव
छन्दस्तु देवी गायत्री प्रणवो बीजमुच्यते । नित्यानपायिनीदेवी शक्तिःश्रीरुच्यते
प्रथमं पदमोङ्कारो द्वितीयं नमउच्यते । तृतीयं नारायणायेति पदत्रयमुदाहृतम् ॥
अकारश्चाप्युकारश्च मकारश्च ततःपरम् । वेदत्रयात्मकं प्रोक्तं प्रणवं ब्रह्मणः प
अकारेणोच्यते विष्णुः श्रीरुकारेण चोच्यते । मकारस्त्वनयोर्दासःपञ्चविंशःप्रकी
वासुदेवस्वरूपं तदकारेणोच्यते बुधैः । उकारेण श्रियो देव्या रूपं मुनिभिरुच्य
मकारेणोच्यते जीवः पञ्चविंशोदितः पुमान् । भूतानि कवर्गेण चवर्गेणेन्द्रियाणि
टवर्गेण तवर्गेण ज्ञानगन्धादयस्तथा । मनःपकारेणैवोक्तं फकारेण त्वहंकृतिः ॥
बकारेण भकारेण महान्प्रकृतिरुच्यते । आत्मा तु समकारेण पञ्चविंशः प्रकीर्ति

देहेन्द्रियमनःप्राणधीभ्योऽन्योऽनन्यसाधनः ।
भगवच्छेषभूतोऽसौ मकाराख्यः सचेतनः ॥ २८ ॥

अवधारणवाच्येवमुकारः कैश्चिदुच्यते । श्रीतस्यमपि तत्पक्षे मकारेणैव चोच्यते
भास्करस्य प्रभा यद्वत्तस्य नित्याऽनपायिनी । अकारेणोच्यते विष्णुः कल्याणगुणस
श्रीशः सर्वात्मनां शेषी जगद्बीजं परःपुमान् । जगत्कर्ता जगद्भर्ता ईश्वरो लोकया
जगतामीश्वरी नित्या विष्णोरनपगामिनी । माता सर्वस्य जगतः पत्नीविष्णोर्मन

सुदर्शनेनाऽङ्कितबाहुमूलास्त्वर्ध्वपुण्ड्राङ्कितसर्वगात्राः।
मालाधरविन्त्यासुधरा विशुद्धा भुञ्जन्ति लोकान्दुरितौघस
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे ख
सम्वादऊर्ध्वपुण्ड्रमाहात्म्यं नाम पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽ

षड्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

उमामहेश्वरसम्वादे ॐनमोनारायणेतिमन्त्रार्थोपदेशव

शङ्कर उवाच।

न्यासे वाऽप्यर्चने वाऽपि मन्त्रमेकान्तिनः श्रयेत्।
अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण न परा गतिः॥ १॥
अवैष्णवोपदिष्टं चेत्पूर्वं मन्त्रवरं द्वयम्। पुनश्च विधिना सम्यग्वैष्णव
सहस्रशाखाध्यायी वा सर्वयज्ञेषु दीक्षितः। कुले महति जातोऽपि न गुर
यस्तु मन्त्रद्वयं सम्यगध्यापयति वैष्णवः। स आचार्यस्तु विज्ञेयो भव
आचार्यं संश्रयित्वाऽथ वत्सरं सेवयेद्द्विजः।
तस्य वृत्तिं परिज्ञात्वा मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः॥ ५॥
कृत्वातापादिसंस्कारान्पश्चान्मन्त्रमुदीरयेत्। तापंपुण्ड्रं तथानामकृत्वार्थं
पश्चादध्यापयेन्मन्त्रं शिष्यं निर्मलचेतसम्। चक्रेण विधिना तप्तं तापइत्य
पुण्ड्रमूर्ध्वं तथा प्रोक्तं नाम वैष्णवमुच्यते। ततो मन्त्रविधानेन शिष्यमध्
———र्थं मन्त्रमर्थं वा वैष्णवं मनुम्। न्यासमेवाऽत्र परमं वैष्णवा

पुनः संसृज्यते येन स वै नारायणः स्मृतः । चराचरं जगत्कृत्स्नं नारमित्यभिधीयते ॥
तस्य वा सङ्गतिर्येन तेन नारायणः स्मृतः । नारो नराणां सङ्घातस्तस्यासावयनं गतिः
तेनाऽसौ मुनिभिर्नित्यं नारायण इतीरितः । प्रभवन्ति यतो लोका महाभूतपृथक्पृथक्
पुनर्यस्मिन्प्रलीयन्ते तस्मान्नारायणः स्मृतः । यो वै नित्यपदे नित्यो नित्यमुक्तैकभोगवान्
ईशः सर्वस्य जगतः स वै नारायणः स्मृतः । नारायणः परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परम्

यच्च किञ्चिज्जगत्यस्मिन्दृश्यते श्रूयतेऽपि वा ।
अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥ ६० ॥

अपहतपाप्मा पुरुषः सर्वभूतान्तरस्थितः । दिव्यएकस्सदानित्यो हरिर्नारायणोऽच्युतः
यस्तु द्रष्टा च द्रष्टव्यं श्रोताश्रोतव्यमेव च । स्प्रष्टा स्पर्शयितव्यं च ध्याता ध्यातव्यमेव च
वक्ता च वाच्यं ज्ञाता च ज्ञातव्यं चिदचिज्जगत् । तत्सर्वं हरिरीशो नारायण उदाहृतः
सहस्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स लोकान्सर्वतो व्याप्य अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्
यद्भूतं यच्च भव्यं तत्सर्वं नारायणो हरिः । उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥
स एष पुरुषो विष्णुर्वासुदेवोऽच्युतो हरिः । हिरण्मयोऽथ भगवानमृतः शाश्वतः शिवः
पतिर्विश्वस्य जगतः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः । हिरण्यगर्भः सविता सनत्कोऽसौ महेश्वरः ॥
भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुष इत्यपि । वर्तन्ते निरुपाधी च वासुदेवेऽखिलात्मनि ॥
ईश्वरो भगवान्विष्णुः परमात्मा जगत्सुहृत् । शम्भुः श्रूयते वेदे पुराणेषु सनातनः
यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः । तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः

योऽसावकारो वै विष्णुर्योऽसौ नारायणो हरिः ।
स एव पुरुषो नित्यः परमात्मा महेश्वरः ॥ ७१ ॥

तस्यैव सर्वैश्वर्यं यस्मिन्कस्मिंश्च वर्तते । तस्मिन्सर्वेश्वरशब्दोऽपि प्रोक्तो वेदैर्मुनिभिस्तथा
निरुपाधीश्वरत्वं हि वासुदेवे प्रतिष्ठितम् । शब्दोऽयं वर्तते लोके वेदेषु सनातनैः ॥
सामान्यमैश्वर्यं तु वासुदेवे प्रतिष्ठितम् । असौ विराड्भूतेषु लोकपालेश्वरः
विभूतिपरमैश्वर्यं तस्यैव सनातनम् । श्रीभूमिलाभविष्णोऽसावीश्वरः उदाहृतः ॥
सामान्यमैश्वर्यं तु वासुदेवे प्रतिष्ठितम् । असौ सर्वेश्वरो यतो ब्रह्मरुद्रादिभिः ॥

ज्ञानाश्रयो ज्ञानगुणश्चेतनः प्रकृतेः परः । न जातो निर्विकारश्च एकरूपस्वरूपभाक्

अणुर्नित्यो व्याप्तिशीलश्चिदानन्दात्मकस्तथा ।
अहमर्थोऽव्ययः क्षेत्री भिन्नरूपः सनातनः ॥ ३५ ॥

अदाह्योऽच्छेद्यो ह्यक्लेद्योऽशोष्योऽक्षर एव च । एवमादिगुणोपेतश्शेषभूतः परस्य
मकारेणोच्यते जीवः क्षेत्रज्ञः परवान्सदा । दासभूतो हरेरेव नान्यस्यैव कदाचन
एवं दासत्वमेवाऽस्य मध्यमेनाऽवधार्यते । इत्येवं प्रणवस्यार्थो ज्ञातव्योक्तो मयाऽन
विवृतिः प्रणवस्यार्थमन्त्रदोषेण वै शुभे । परस्य दासभूतस्य स्वातन्त्र्यं नेह विद्यते
तस्मान्ममत्वाहङ्कारौ नमसा विनिवर्त्तयेत् । स्वोपायबुद्ध्यायत्नस्यं तदपि प्रनिर्दिश्य
अहङ्कृतिर्मकारः स्यान्नकारस्तन्निषेधकः । तस्मात्तु नमसैवाऽस्य अहङ्कारविमोचन

नमसा सर्वसिद्धिः स्यादन्यथा नाशमाप्नुयात् ।
नमसा रहितं किञ्चित्तदहङ्कार उच्यते ॥ ४२ ॥

अहङ्कारेण युक्तस्य सुखं किञ्चिन्न विद्यते । अहङ्कारविमूढात्मा अन्धे तमसि मज्जति
तस्मात्तु नमसा चाऽत्र स्वातन्त्र्यं प्रतिषिध्यते । भगवत्परतन्त्रोऽसौ तदायत्तश्च जीवति
तस्मात्साधनकर्तृत्वं चेतनस्य न विद्यते । ईश्वरस्यैव संकल्पाद्वर्त्तते सचराचरम्
तस्मात्स्वसामर्थ्यविधिं त्यजेत्सर्वमशेषतः । ईश्वरस्य तु सामर्थ्याद्यालभ्यं तस्य विद्य
तन्निमग्नस्तत्परः श्रीशेतत्कर्मैव समाचरेत् । परमात्मा हरिस्स्वामी स्वमहं तस्य सर्वदा
इच्छयाविनियोक्तव्यस्तस्यैवात्मेश्वरस्य हि । इत्येवं नमसाप्रोक्तश्चार्थस्तु ममतोज्झितः ॥
देहेष्वहंमतिर्मूलं संसृतौ कर्मबन्धने । तस्मान्ममत्वाहङ्कारौ नमसा वर्जयेद्बुधः ॥ ४६
अथ नारायणपदं वक्ष्यामि गिरिजे शुभे ॥ नारा इत्यात्मनां सङ्घास्तेषां गतिरसौ पुमान्
एव चायनं तस्य तस्मान्नारायणः स्मृतः । सर्वं हि चिदचिद्वस्तु श्रूयते दृश्यते जगत्

योऽसौ व्याप्य स्थितो नित्यं स वै नारायणः स्मृतः ।
नाराश्चेति सर्वपुंसां समूहाः परिकीर्तिताः ॥ ५२ ॥

गतिरालम्बनं तेषां तस्मान्नारायणः स्मृतः । नराज्जातानि तत्त्वानि नाराणीति विदुर्बुधाः
... अयनं तस्य तेन नारायणः स्मृतः । कल्पान्तेऽपि ...

सप्तविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

उमामहेश्वरसम्वादे भगवतो नारायणस्य त्रिपाद्विभूतिवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

विस्तरेण ममाऽऽचक्ष्व मन्त्रार्थपदगौरवम् । ईश्वरस्य स्वरूपं च तद्विभूतिगुणांस्तथा ॥
तद्विष्णोः परमं धाम व्यूहभेदांस्तथा हरेः । सर्वमाख्याहि तत्त्वेन मम सर्वसुरेश्वर ॥

ईश्वर उवाच ।

शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि स्वरूपं परमात्मनः । विभूतिगुणसद्भावं तद्व्यूहात्मकं हरेः ॥
यः परः पुरुषो विष्णुर्नारायण उदाहृतः । स ईश्वरश्च जगतां परमात्मा सनातनः ॥४॥

विश्वतः पाणिपादश्च चक्षुष्मान्विश्वतः प्रभुः ।
विश्वानि भुवनान्यस्मिन्धामानि परमाणि वै ॥ ५ ॥

धारयन्सोऽस्य तिष्ठन्तीति च मर्त्यादिनाम् । एवं सूक्ष्मस्वरूपोऽयं सर्वात्मा पुरुषोत्तमः

ईश्वर्या सह भोगार्थं दिव्यमङ्गलरूपवान् ॥ ६ ॥
बृहच्छरीरोऽग्निसमानरूपो युवा कुमारत्वमुपैत्यथ हरिः ।
रेमे श्रियाऽसौ जगतो जनन्या स्वशोभया चन्द्रवाऽमृतांशुः ॥ ७ ॥

अयं च जगदीश्वर्या कुमारो नित्ययौवनः । कन्दर्पकोटिलावण्यः संतस्थे परमे पदे ॥
भोगार्थं परमं व्योम लीलार्थमखिलं जगत् । भोगैश्वर्याद्यवाप्त्यैर्विभूतिद्वयसंस्थितिः
भोगे नित्यस्थितिस्तस्य लीलां संहरते कदा । भोगो लीलाद्युभौ तस्य धार्यैकत्वनिमित्तका

त्रिपाद्व्याप्तिः परो भाति पादोऽस्येहाभवत्पुनः ।
त्रिपाद्विभूतिर्नित्या स्यादनित्यं पादमैश्वरम् ॥ ११ ॥

नित्यं तत्पदमाद्यन्तं परं चाक्षरं सुखम् । अच्युतं शाश्वतं दिव्यं सदा यौवनमास्थितम्

नित्यं तस्मिञ्जगदीश्वर्या श्रिया भूम्या च संवृतम् ।
नित्यैवैषा जगन्माता विष्णोः श्रीरनपायिनी ॥ १३ ॥

यज्ञभृद्यज्ञपुरुषः स एव परमेश्वरः ॥ ७६ ॥

यज्ञेश्वरो हव्यसमस्तकव्यभोक्ताऽव्ययात्मा हरिरीश्वरोऽत्र ।

तत्संनिधानादपयान्ति सद्यो रक्षांस्यशेषाण्यसुराश्च सर्वे ॥ ७७

योऽसौ विराट्त्वमापन्नो हरिर्मूर्त्याजनार्दनः । सन्तर्पयति लोकांस्त्रीन्स एव

यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत । तस्माद्यज्ञात्समुत्पन्ना ये के चोभयादत

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋचः सामानि जज्ञिरे । तस्मादश्वा अजायन्त गावश्च पुरु

पुरुषस्य तनोरस्य सर्वयज्ञमयस्य वै । हरेः सर्वं समुद्भूतं जगत्स्थावरजङ्गम

मुखबाहूरुपादाः स्युस्तस्य वर्णा यथाक्रमम् । पद्भ्यांतु पृथिवीतस्यशिरसो द्यौ

मनसश्चन्द्रमा जातश्चक्षुषश्च प्रभाकरः । मुखादग्निःसहस्राक्षो वायुः प्राणादस

नाभेर्विरिञ्चिर्गगनं जगत्सर्वं चराचरम् । यस्मात्सर्वं समुद्भूतं जगद्विष्णोःसना

तस्मात्सर्वमयो विष्णुर्नारायण इतीरितः । एवं सृष्ट्वा जगत्सर्वं पुनः संग्रसते

नेजलीलासमुद्भूतं तान्तर्वचोर्णमाभिवत् । ब्रह्माणमिन्द्रं रुद्रं च यमं वरुणमेव

नेगृह्य हरते यस्मात्तस्माद्धरिरिहोच्यते । असावेकार्णवीभूते मायावटतले पुम

जगत्स्वजठरे कृत्वा शेते तस्मिन्सनातनः ।

भार्गवैको हि वै चाऽत्र विष्णुर्नारायणोऽच्युतः ॥ ८८ ॥

ब्रह्मा न च रुद्रश्च न देवा न महर्षयः । नेमे द्यावापृथिव्यौ च न सोमोनगमाग

नक्षत्राणि लोकाश्च न चाण्डंमहदावृतम् । यस्माज्जगदिदं तेन सकलं हरिणा ग

र्दं पुनस्तथा सर्गस्थित्यन्तकारणात्स्मृतः । तस्य दास्यंमनुष्योनुमन्येत्रोक्तंतुमर्न

स्मृतमिदं तस्य प्रसादं सकलंजगत् । एवमर्थं विदित्वा वै पञ्चात्मानं प्रबोध

अविदित्वा तु मन्त्रार्थं सिद्धिं नैवाऽधिगच्छति ।

न तु मुक्तिं च भक्तिं च न च मुक्तिं वरानने ! ॥ ९३ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वरसंवादे

मन्त्रार्थोपदेशो नाम षड्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥

स वै नारायणः श्रीमान्वात्सल्यगुणसागरः ।
स्वामी सुशीलः सुभगःसर्वज्ञः सर्वशक्तिमान् ॥ ३४ ॥

नित्यं सम्पूर्णकामश्च नैसर्गिकसुहृत्सखा । कृपापीयूषजलधिः शरणं सर्वदेहिनाम् ॥ स्वर्गापवर्गसुखदो भक्तानां करुणाकरः । श्रीमतेविष्णवे तस्मै दास्यं सर्व करोम्यहम् देशकालाद्यवस्थासु सर्वासु कमलापतेः । इतिस्वरूपसंसिद्धः सुखं दास्यमवाप्नुयात् एवं विदित्वा मन्त्रार्थं तद्भक्तिं सम्यगाचरेत् । दासभूतमिदं तस्य जगत्स्थावरजङ्गमम् श्रीमन्नारायणः स्वामी जगतां प्रभुरीश्वर । मातापिता सुतो वन्धुर्निवासःशरणंगतिः कल्याणगुणवाञ्छ्रीशः सर्वकामफलप्रदः । योऽसौ निर्गुणइत्युक्तः शास्त्रेषुजगदीश्वरः प्राकृतैर्हेयसंयुक्तैर्गुणैर्हीनत्वमुच्यते । यत्र मिथ्याप्रपञ्चत्वं वाक्यैर्वेदान्तगोचरैः ॥४१॥ दृश्यमानमिदं सर्वमनित्यमिति चोच्यते । अत्राऽनित्याहतं रूपमण्डस्यैव विनाशनात् प्राकृतानांहि रूपाणामनित्यत्वं तथोच्यते । इदमण्डं महादेवि ! प्रकृतेरद्भवं हरेः॥४३॥ क्रीडार्थं देवदेवस्य विष्णोर्लीलाधिकारिणि । लोकैश्चतुर्भिर्दशभिः सागरैर्द्वीपसंयुतैः भूतैश्चतुर्विधैश्चाऽपि भूधरैश्च महोच्छ्रयैः । परिपूर्णमिदं रम्यमण्डं प्रकृतिसम्भवम् ॥ दशोत्तरगुणोपेतैरावरणसम्भृतम् । कलाकाष्ठादिरूपेण यः कालः परिवर्त्तते ॥४६॥ कालेनैव जगत्सर्गस्थितिसंहरणं भवेत् । चतुर्युगसहस्रं वै ब्राह्मणो दिवसो भवेत् ॥ तावन्ति रात्रिवर्षाणि ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः । क्षये तु ब्रह्मणः प्राप्ते सर्वसंहरणं भवेत्

अण्डमण्डगता लोका दह्यन्ते कालवह्निना ।
सर्वात्मानस्तथा विष्णोः प्रकृतौ विनिवेशिताः ॥ ४९ ॥

अण्डावरणभूतानि प्रकृतौ लयमाप्नुयुः । सा सर्वजगदाधारा प्रकृतिर्हरिसंश्रिता ॥५० तया जगत्सर्गलयौ करोति भगवान्सदा । क्रीडार्थं देवदेवेन सृष्टा माया जगन्मयी ॥ अविद्याप्रकृतिर्माया गुणत्रयमयी सदा । सर्गस्थितिलयानां सा हेतुभूता सनातनी ॥ योगनिद्रामहामायाप्रकृतिस्त्रिगुणान्विता । अव्यक्तंच प्रधानंच विष्णोर्लीलाविकारिणः जगत्सर्गलयस्थानां प्रकृतेरेवसर्वदा । असङ्ख्यं प्रकृतेस्थानं निबिडध्वान्तमव्ययम्

ऊर्ध्वं तु सीम्नि विरजा निस्सीमाऽधस्सनातनी ।

यथा सर्वगतो विष्णुस्तथा लक्ष्मीर्गुणान्विता ॥ ईशाना सर्वजगतो विष्णुपत्नी सदाशिवा
सर्वतः पाणिपादान्ता सर्वतोऽक्षिशिरोमुखी । नारायणी जगन्माता समस्तजगदाश्रया
यदपाङ्गाश्रितं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् । जगत्स्थितिलयौ यस्या उन्मीलननिमीलनात्

सर्वस्याऽऽद्या महालक्ष्मीस्त्रिगुणा परमेश्वरी ।

लक्ष्यालक्ष्यस्वरूपा सा व्याप्य कृत्स्नं व्यवस्थिता ॥ १७ ॥

शून्यं तदखिलं विश्वं विलोक्य परमेश्वरी । शून्यं तदखिलं स्वेन पूरयामास तेजसा ॥
सा लक्ष्मीर्धरणी चैव नीलादेवीति विश्रुता । आधारभूता जगतः पृथिवीरूपमाश्रिता
तोयादिरसरूपेण सैव नीलावपुर्भवेत् । लक्ष्मीरूपत्वमापन्ना धनवाग्रूपिणी हि सा ॥
एवं देवीस्वरूपा सा जगतः श्रीःश्रिता हरिम् । समस्तविद्याभेदाः स्युर्लक्ष्मीरूपा वरानने
श्रीरूपमखिलं सर्वं तस्या हि वपुरुच्यते । सौन्दर्यं शीलवृत्तं च सौभाग्यं स्त्रीषु संस्थितम्

तस्या रूपं च गिरिजे ! सर्वासां मूर्ध्नि योषिताम् ॥२२ ॥

यस्याः कटाक्षायुतभागदृष्ट्या ब्रह्मा शिवस्स्वर्गपतिर्महेन्द्रः

चन्द्रश्च सूर्यो धनदो यमोऽग्निः प्रभूतमैश्वर्यमवाप्नुवन्ति ॥ २३ ॥

लक्ष्मीःश्रीःकमला विद्यामाता विष्णुप्रियासती । पद्मालया पद्महस्ता पद्माक्षी लोकसुन्दरी
भूतानामीश्वरी नित्या सत्या सर्वगता शुभा । विष्णुपत्नी महादेवी क्षीरोदतनया रमा
अनन्ता लोकमाता भूर्नीला सर्वसुखप्रदा । रुक्मिणी च तथा सीता सर्ववेदवती शुभा

सती सरस्वती गौरी शान्तिः स्वाहा स्वधा रतिः ।

नारायणी वरारोहा विष्णोर्नित्यानपायिनी ॥ २७ ॥

एतानि पुण्यनामानि प्रातरुत्थाय यःपठेत् । स महाश्रियमाप्नोति धनधान्यमकल्मषम्
हिरण्यवर्णां हरिणीं सुवर्णरजतस्रजाम् । चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं विष्णोरनपगामिनीम्
गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्
एवमृक्संहितायां तु स्तूयमाना महेश्वरी । सर्वैश्वर्यसुखं प्रादाच्छ्र्यादीनां दिवौकसाम्
अस्येशाना हि जगतो विष्णुपत्नी सनातनी । यदपाङ्गाश्रितं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ॥
यस्य वक्षसि सा देवी प्रभाप्राविव तिष्ठति । स वै सर्वेश्वरः साक्षात्परपुरुषोऽव्ययः

सामान्याविषयितेभूमिरतेऽस्मिञ्छाश्वतेपदे। तत्पतुर्जागरूकेऽस्मिन्युवानौश्रीसनातनौ उतस्वसारौ युवती भूनीले विष्णुवल्लभे। यत्र पूर्वे ये च साध्या विश्वेदेवास्सनातनाः ते हनाकं महिमानस्सचन्ते शुभदर्शनाः। तत्र विप्रानितो विप्रा जागृवांसस्समिन्धने तत्पदं ज्ञानिनो विप्रा यान्ति संवासमिच्छवः। तद्विष्णोः परमंधाममोक्षइत्यभिधीयते

तस्मिन्बन्धविनिर्मुक्ताः प्राप्नुवन्ति सुखं पदम्।

तत्प्राप्य न निवर्तन्ते तस्मान्मोक्ष उदाहृतः ॥ ७६ ॥

मोक्षं परमपदं दिव्यममृतं विष्णुमन्दिरम्। अक्षरं परमं धाम वैकुण्ठं शाश्वतं पदम् ॥ नित्यं च परमं व्योम सर्वोत्कृष्टंसनातनम्। पर्यायवाचकान्यस्यपरधाम्नोऽच्युतस्यच

तस्य त्रिपाद्विभूतेस्तु रूपं वक्ष्यामि विस्तरात् ॥ ८१ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वरसंवादे त्रिपाद्विभूतिकथनं नाम सप्तविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२७ ॥

अष्टाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

त्रिपाद्विभूतिस्थलोकानाम्वर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच।

त्रिपाद्विभूतेर्लोकास्तु असङ्ख्याताप्रकीर्तिताः। शुद्धसत्त्वमयाःसर्वेब्रह्मानन्दसुखाह्वयाः सर्वे नित्या निर्विकारा हेयरागादिवर्जिताः। सर्वे हिरण्मयाश्शुद्धाःकोटिसूर्यसमप्रभाः सर्वे वेदमया दिव्याः कामक्रोधविवर्जिताः। नारायणपदाम्भोजभक्त्येकरससेविता ॥ निरन्तरं सामगानपरिपूर्णसुखाश्रिताः। सर्वे पञ्चोपनिषदस्वरूपा वेदवर्चसः ॥ ४ ॥ सर्वेवेदमयैर्दिव्यैः पुरुषैः स्त्रीभिरावृताः। वेदैकरसनोपाद्यैस्सरोभिरुपशोभिताः ॥५॥ श्रुतिस्मृतिपुराणादिरूपस्थावरसंयुताः। सर्वं वर्णयितुं शक्यं न मया लोकविस्तृतम् ॥

तथाऽऽवृतं जगत्सर्वं स्थूलसूक्ष्माद्यवस्थया ॥ ५५ ॥
चिकासमङ्कोचायस्थे तस्या सर्गलयौ स्मृतौ । एवंसर्वाणि भूतानि प्रकृत्यन्तर्गतानिवै
ततः शून्यमिदं सर्वं प्रकृत्यन्तर्गतं महत् । एवं प्रकृतिरूपाया विभूते रूपमुत्तमम् ॥५७॥
त्रिपाद्विभूतिरूपंतु शृणु भूधरनन्दिनि !। प्रधानपरमव्योम्नोरन्तरा विरजा नदी ॥५८॥
वेदाङ्गस्वेदजनितातोयैः प्रस्राविताशुभा । तस्याः पारेपरे व्योम्नि त्रिपाद्भूतिस्सनातनी ॥६०
अमृतं शाश्वतं नित्यमनन्तं परमं पदम् । शुद्धसत्त्वमयं दिव्यमक्षरं ब्रह्मणः पदम् ॥६१॥
अनेककोटिसूर्याग्नितुल्यवर्चसमव्ययम् । सर्ववेदमयं शुद्धं सर्गप्रलयवर्जितम्
क्षुत्पिपासादिरहितं नित्यतृप्तं निरञ्जनम् । असङ्ख्यमजरं नित्यं जाग्रत्स्वप्नादिवर्जितम् ॥६२
हिरण्मयं मोक्षपदं ब्रह्मानन्दसुखावहम् । समानाधिक्यरहितमाद्यन्तरहितं शुभम् ॥
अमत्सरमनालस्यमक्रोधं भयवर्जितम् । तेजसाऽत्यद्भुतं रम्यं नित्यमानन्दसागरम् ॥
एवमादिगुणोपेतं तद्विष्णोः परमं पदम् । न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः॥
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः । तद्विष्णोः परमं धाम शाश्वतं नित्यमच्युतम्

न हि वर्णयितुं शक्यं कल्पकोटिशतैरपि ॥ ६६ ॥

हरेः पदं वर्णयितुं न शक्यं मया च धात्रा च मुनीन्द्रसङ्घैः ।
यस्मिन्पदे ह्यच्युतईश्वरो यः सत्वङ्ग वेद यदि वा न वेद ॥६७॥
यदक्षरं वेदगुह्यं यस्मिन्देवा अधिविश्वे निषेदुः ।
यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति ये तद्विदुस्त इमे समासते ॥ ६८ ॥

तद्विष्णोःपरमं धामसदा पश्यन्ति सूरयः । अक्षरंशाश्वतं दिव्यं दिविचक्षुरिवाऽऽततम्
तत्प्रवेष्टुमशक्यं च ब्रह्मरुद्रादिदैवतैः । ज्ञानेन शास्त्रमार्गेण वीक्ष्यते योगिपुङ्गवैः ॥७
अहं ब्रह्मा च देवाश्च न जानन्ति महर्षयः । सर्वोपनिषदामर्थं दृष्ट्वा पश्यामि सुव्रते!
विष्णोः पदे हि परमे मध्वउत्स शुभाश्रयः । यत्रगावो भूरिशृङ्गा आसनेसुसुखाःप्रज
अत्राऽऽह तत्परंधाम गायमानस्य शार्ङ्गिणः । तद्भाति परमंधाम गोभिर्गीर्भिस्सुखाहं
आदित्यवर्णं तमसः परस्ताज्ज्योतिरच्युतम् ।
अथाऽतो ब्रह्मणो लोकशुद्धसत्त्वस्सनातनः ॥ ७४ ॥

मुक्ताफलाभदन्ताढ्य सुस्मिताधरविद्रुमः । परिपूर्णेन्दुसङ्काशसुस्मिताननपङ्कजः ॥३०

तरुणादित्यवर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां विराजितः ।
सुस्निग्धनीलकुटिलकुन्तलैरुपशोभितः ॥ ३१ ॥

मन्दारपारिजाताढ्य कबरीकृतकेशवान् । प्रातरुद्यत्सहस्रांशुनिभकौस्तुभशोभितः ॥३२
हारस्वर्णस्रगासक्तकम्बुग्रीवाविराजितः । सिंहस्कन्धनिभैः प्रोच्चैः पीनैरंसैर्विराजितः
पीनवृत्तायतभुजैश्चतुर्भिरुपशोभितः । अङ्गुलीयैश्च कटकैः केयूरैः परिमण्डितः ॥ ३४ ॥
बालार्ककोटिसङ्काशैः कौस्तुभाद्यैः सुभूषणैः । विराजितमहावक्षोवनमालाविभूषित ॥
विधातृजननस्थाननाभिपङ्कजशोभितः । बालातपनिभश्लक्ष्णपीतवस्त्रसमन्वितः ॥३६॥

नानारत्नविचित्राङ्घ्रिः कटकाभ्यां विराजितः ।
सज्योत्स्नचन्द्रप्रतिमनखपङ्क्तिसमन्वितः ॥ ३७ ॥

कोटिकन्दर्पलावण्यसौन्दर्यनिधिरच्युतः । दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गो दिव्यमालाविभूषितः ॥
गृहीतशङ्खचक्राभ्यामूर्ध्वबाहुभ्यां विराजितः । वरदाभयहस्ताभ्यामितराभ्यां तथैव च ॥
वामाङ्के संस्थिता देवी महालक्ष्मीर्महेश्वरी । हिरण्यवर्णा हरिणी सुवर्णरजतस्रजा ॥
सर्वलक्षणसम्पन्ना यौवनारम्भविग्रहा । रत्नकुण्डलसंयुक्ता नीलकुञ्चितशीरजा ॥४१॥
दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गी दिव्यपुष्पोपशोभिता । मन्दारकेतकीजातीपुष्पाञ्चितसुकुन्तला ॥
सुभ्रूः सुनासा सुश्रोणी पीनोन्नतपयोधरा । परिपूर्णेन्दुसङ्काशसुस्मिताननपङ्कजा ॥४२॥
तरुणादित्यवर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां विराजिता । तप्तकाञ्चनवर्णाभा तप्तकाञ्चनभूषणा
हस्तैश्चतुर्भिः संयुक्ता कनकाम्बुजभूषिता । नानाविचित्ररत्नाढ्या कनकाम्बुजमालया ॥
हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च शोभिता । भुजद्वयधृतोदग्रपद्मयुग्मोपशोभिता ॥ ४६ ॥
गृहीतमातुलुङ्गाख्यजाम्बूनदकराञ्चिता । एवं नित्यानपायिन्या महालक्ष्म्या महेश्वरः ॥
मोदते परमे व्योम्नि शाश्वते सर्वदा प्रभुः । पार्श्वयोर्धरणीनीले समासीने शुभासने ॥
अष्टदिक्षु दलाग्रेषु विमलाद्याश्च शक्तयः । विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रियायोगा तथैव च ॥
प्रह्वी सत्या तथेशाना शक्तयः परमात्मनः । गृहीत्वा चामरान्दिव्यान्सुधाकरसमप्रभान्
सर्वलक्षणसम्पन्नाः सेवन्ते परमच्युतम् । दिव्याप्सरोगणास्तत्र [illegible] ॥

विरजापरमव्योम्नोरन्तरा केवलं स्मृतम् । तत्स्थानमुपभोक्तव्यमव्यक्तब्रह्मसेविनाम् ॥
स्वात्मानुभवआनन्दसुखदं कैवल्यपदम् । निःश्रेयसं च निर्वाणं कैवल्यं मोक्ष उच्यते ॥
श्रीशाङ्घ्रिभक्तिनैर्मल्यैकरससम्भोगविवर्जिताः । तदिच्छन्त्यल्पमतयो मोक्षं सुखविवर्जितम् ॥
महात्मानो महाभागा भगवत्पादसेवकाः । तद्विष्णोः परमं धाम यान्ति ब्रह्मसुखप्रदम् ॥
नानाजनपदाकीर्णं वैकुण्ठं तद्धरेः पदम् । प्राकारैश्च विमानैश्च सौधै रत्नमयैर्वृतम् ॥
तन्मध्ये नगरी दिव्या साऽयोध्येति प्रकीर्तिता । मणिकाञ्चनचित्राढ्यप्राकारैस्तोरणैर्वृता ॥
चतुर्द्वारसमायुक्ता रत्नगोपुरसंवृता । चण्डादिद्वारपालैश्च कुमुदाद्यैश्च रक्षिता ॥१३॥
चण्डप्रचण्डौ प्राग्द्वारे याम्ये भद्रसुभद्रकौ । वारुण्यां जयविजयौ सौम्ये धातृविधातरौ ॥
कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोऽथ वामनः । शङ्कुकर्णः सर्वनेत्रः सुमुखः सुप्रतिष्ठितः ॥
एते दिक्पतयः प्रोक्ताः पुर्यामत्र शुभानने ! कोटिवैश्वानरप्रख्यगृहपङ्क्तिभिरावृता ॥
आरूढयौवनैर्नित्यैर्दिव्यनारीनरैर्युता । अन्तःपुरं तु देवस्य मध्ये पुर्या मनोहरम् ॥१७॥
मणिप्राकारसंयुक्तं रत्नतोरणशोभितम् । विमानैर्गृहमुख्यैश्च प्रासादैर्बहुभिर्युतम् ॥१८॥

दिव्याप्सरोगणैः स्त्रीभिस्सर्वतस्समलङ्कृतम् ।
मध्ये तु मण्डपं दिव्यं राजस्थानं महोच्छ्रयम् ॥ १९ ॥

माणिक्यस्तम्भसाहस्रजुष्टं रत्नमयं शुभम् । दिव्यैर्मुक्तैःसमाकीर्णं सामगानोपशोभितम् ॥
मध्ये सिंहासनं रम्यं सर्ववेदमयं शुभम् । धर्मादिदैवतैर्नित्यैर्वृतं पादमयात्मकैः ॥२१॥
धर्मज्ञानमहैश्वर्यवैराग्यैः पादविग्रहैः । ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यरूपैर्नित्यैर्वृतं क्रमात् ॥२२॥
शक्तिराधारशक्तिश्च चिच्छक्तिश्च सदाशिवा । धर्मादिदेवतानां च शक्तयः परिकीर्तिताः ॥
वसन्ति मध्यमे तत्र वह्निसूर्यसुधांशवः । कूर्मश्च नागराजश्च वैनतेयस्त्रयीश्वरः ॥ २४ ॥
छन्दांसि सर्वमन्त्राश्च पीठरूपत्वमास्थिताः । सर्वाक्षरमयं दिव्यं योगपीठमिति स्मृतम् ॥
तन्मध्येऽष्टदलं पद्ममुद्यदर्कसमप्रभम् । तन्मध्ये कर्णिकायां तु सावित्र्यां शुभदर्शने ॥
ईश्वर्या सह देवेशस्तत्रासीनः परः पुमान् । इन्दीवरदलश्यामः कोटिसूर्यप्रकाशवान् ॥
युवा कुमारः स्निग्धश्च कोमलावयवैर्युतः । फुल्लरक्ताम्बुजनिभः कोमलाङ्घ्रिसरोजवान् ॥
प्रबुद्धपुण्डरीकाक्षः सुभ्रूलतायुगाङ्कितः । सुनासः सुकपोलाढ्यः सुशोभमुखपङ्कजः ॥

स्थितवानिकन्निमित्तेन लीलया किं प्रयोजनम् । शुद्धसत्त्वमये लोके संस्थितः
कथं रजस्तमोमिश्रविभूत्यां स्थितवान्प्रभुः ॥ ७२ ॥

रुद्र उवाच ।

त्रिपाद्विभूतौ भगवानैश्वर्यो परमेश्वरः । नित्यमुक्तैकभोग्योऽसौ मोदते
तमीश्वरं महामायाप्रकृतिर्जगदाश्रया । कृताञ्जलिपुटा भूत्वा तुष्टाव परमेश्व

महामायोवाच ।

नमस्ते त्रिजगद्धात्रे नमस्ते विश्वरूपिणे । पुराणाय नमस्तुभ्यं जगदुत्प
श्रीभूलीलाधिपतये नमो नारायणाय च । नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय
सर्वदेवस्वरूपाय विष्णवे जिष्णवे नमः । सहस्रमूर्तये तुभ्यमनन्ताय न
अच्युतायाऽविकाराय शुद्धसत्त्वस्वरूपिणे । आदिमध्यान्तरहितस्वरूपाय
नमो हिरण्यगर्भाय स्नाताय परमात्मने । सर्वभूतात्मने तुभ्यं सर्वभूताश्रया
ब्रह्मणे ज्योतिषे तुभ्यं नमस्ते विश्वरूपिणे । नमः शुचिषदे तुभ्यं हंसाय प
सकर्मणाय रुद्राय सर्वभूतधराय च । हयग्रीवाय दीप्ताय कालाय हरये न
नमस्ते यज्ञपुरुषहव्यकव्यस्वरूपिणे । नमः प्रजापते तुभ्यं सूर्याय शुभव
अग्नये हव्यभोक्त्रे च तस्मै परमात्मने नमः । सवित्रे प्रसवित्रे च सर्वस्थित
नमो वेदान्तवेद्याय चतुरात्मस्वरूपिणे । प्रभवे विष्णवे तुभ्यं नमस्ते य
त्रिगुणाय नमस्तुभ्यं सर्वस्थित्यन्तहेतवे । निर्गुणाय नमस्तुभ्यं सर्वात्मा
मध्यगाय नमस्तस्मै विष्णवे लोकसाक्षिणे ।
नारायणाय धीशाय पूर्णषाड्गुण्यमूर्तये ॥ ८७ ॥

अनन्तगुणपूर्णाय नमः सर्वविदारिणे । नमस्ते वासुदेवाय पञ्चायुधस्व
नमः पञ्चव्यूहभेदरूपाय ते नमः । नमो पद्मपदाय गोविन्दाय नमो
अविकाराय शुद्धाय देवसिंहाय च । नमो रामाय कृष्णाय नरसिंह
केशाय नमस्तुभ्यं जगतो क्लेशहारिणे । त्वमेव सर्वलोकानामाधारः ।

[illegible] मनोमयप्रवृत्तितः । [illegible] कोटिर्विभवानन्द [illegible] ज्ञानाः । भाभिः परिवृतो राजा शुशुभे परमपुरुषः । [illegible] । भावैः परिवृतैर्दिव्यैर्मुक्तैश्च परिसेवितः । मोदते रमया सार्द्धं सर्वैर्भक्तजनैः सुमन् । एवं वैकुण्ठनाथोऽसौ राजते परमे पदे ।

सङ्कर्षणादिलोकांश्च वक्ष्यामि गिरिजे शुभे ! ।
प्राच्यां वैकुण्ठलोकस्य वासुदेवस्य मन्दिरम् ॥ ५६ ॥
आग्नेय्यां लक्ष्म्यालोकस्तु याम्यां संकर्षणालयः ।
सारस्वतस्तु नैर्ऋत्यां प्रद्युम्नः पश्चिमे तथा ॥ ५७ ॥

रतिलोकस्तु वायव्यां सौम्यायामनिरुद्धभूः । ऐशान्यां शान्तिलोकः स्यात्प्रथमावरणं स्मृतम् । केशवादिचतुर्विंशत्यर्भा लोकास्ततः क्रमात् । द्वितीयावरणं प्रोक्तं वैकुण्ठस्य शुभाह्वम् । मत्स्यकूर्मादिलोकास्तु तृतीयावरणं शुभम् । सत्याच्युतानन्तदुर्गाविष्वक्सेनगजानन शङ्खपद्मनिधिलोकाश्चतुर्थावरणं शुभम् । ऋग्यजुःसामाथर्वाणो लोका दिव्या महत्सु च सावित्र्या विहगेशस्य धर्मस्य च मखस्य च । पञ्चमावरणं प्रोक्तमस्त्रं सर्ववाङ्मयम् । शङ्खचक्रगदापद्मखड्गशार्ङ्गहलं तथा । मौशलं च तथा लोकाः सर्वशस्त्रास्त्रसंयुताः । षष्ठमावरणं प्रोक्तं मन्त्रास्त्रमयमक्षरम् । ऐन्द्रपावकयाम्यानि नैर्ऋतं वारुणं तथा । वायव्यं सौम्यमैशानं सप्तमं मुनिभिः स्मृतम् । साध्यामरुद्गणाश्चैव विश्वेदेवास्तथैव च नित्याः सर्वे परे धाम्नि ये चान्ये च दिवौकसः । ते वै प्राकृतलोकेऽस्मिन्ननित्यास्त्रिदशेश्वराः ते ह नाकं महिमानः सचन्त इति वै श्रुतिः । एवं परं पदं नित्यं मुक्तैर्भोगपरायणैः ॥ ६३ ॥ दिव्याभिर्महिषीभिश्च राजते विभुरीश्वरः । न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः यद्गत्वा न निवर्तन्ते योगिनः संशितव्रताः । द्वयैकमन्त्रनिष्ठा ये ते वै यान्ति तदव्ययम् न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न व्रतैः शुभैः । न तपोभिर्निराहारैर्न च साधनकर्मभिः ॥ ७० ॥

एकोनत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

उमामहेश्वरसम्वादे त्रिपाद्विभूतौ विष्णुव्यूहभेदवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

विस्तरेण ममाऽऽख्याहि देवसर्गमनुत्तमम् । ब्रह्मादित्रिदिवश्रेष्ठाः कथं जाताः सनातनाः
ईश्वरस्यावतारांश्च विस्तरेण वदस्व मे ॥ १ ॥

रुद्र उवाच ।

आकाशानिलतेजोम्बुभुवः सृष्टा यथाक्रमम् । तासां मध्येऽसृजद्ब्रह्मा अगाधजलमर्णवम्
अस्मिन्नेकार्णवीभूते जले मायावटच्छदे । आदाय सर्वभूतानि योगनिद्रां ययौ हरिः ॥
स जगत्स्रष्टुकामस्तु योगनिद्रामुपेयिवान् । तया रेमे चिरं कालं मायया मधुसूदनः॥
तस्यां तु जनयामास कालात्मानमनुत्तमम् । कलाकाष्ठादिभूता ये पक्षमासादिरूपिणः
तस्मिन्काले हरेर्नाभिपङ्कजं मुकुलाकृति । विकसत्सर्वजगतो बीजभूतं सुवर्चसम् ॥
उदरस्थादुदभूत्तत्र ब्रह्मा च सुमहामतिः । स जगत्स्रष्टुकामस्तु रजोगुणविचोदितः ॥
तुष्टाव योगनिद्रायां शयानं परमेश्वरम् ॥ ७ ॥

ब्रह्मोवाच ।

नमोऽस्तु विष्णवे तुभ्यं सर्गस्थित्यन्तहेतवे । जगद्भूरणभूताय श्रीमते विश्वरूपिणे
नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च । जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमोनमः
प्रधानकालरूपाय पुरुषायेश्वराय च । नमः प्रपञ्चरूपाय निष्प्रपञ्चस्वरूपिणे ॥ १० ॥
नारायणाय विश्वाय विश्वेशाय नमोनमः । श्रीभूनीलाधिपतये ब्रह्मणे परमात्मने ॥
नमोऽस्तु वासुदेवाय विश्वरूपाय शार्ङ्गिणे । जगन्नाथाय हरये विश्वनाथस्वरूपिणे ॥
अनन्तकल्याणगुणपरिपूर्णाय ते नमः । जगच्च सर्वं स्वपिति त्वयि सुप्ते जगन्मये॥१३
धृतं सर्वं जगन्नाथ प्रपञ्चे सचराचरम् । त्वमेव कारणं कर्ता कार्यं च त्रिगुणोद्भवम्
स्रष्टा ध्याता विधाता च त्वमेव परमेश्वर । जागर्षि शुद्धसत्त्वस्थस्त्वं निद्राकुलः प्रभो

। निराकाराः सर्वेन्द्रियविवर्जिताः । सर्वानुग्रहरहिताः सततं दुःखमोहि
कांश्च देहांश्च दातुमर्हसि केशव ॥ लीलाविभूतिसर्वेशः यथापूर्वं प्रकल्पय
तत्तं कृत्स्नं जगत्स्थावरजङ्गमम् । मया संमोहितं पश्य लीलार्थं परमे
ऽङ्गं मया सार्धं सृजस्व पुरुषोत्तम ॥ धर्माऽधर्मौ सुखंदुःखं तस्मिन्निक्षिप्यसं
मामधिष्ठायलीलां वै कर्तुमर्हसि माचिरम् ॥ ९९ ॥

श्रीमहादेव उवाच ।

स्तयादेव्या मायया परमेश्वरः । तस्यां निवेश्य मायायां जगत्स्रष्टुं प्रचक्र
प्रकृतिपुरुषः प्रोच्यते स इहाऽच्युतः । स एव भगवान्विष्णुः प्रकृत्यांप्रविवे
प्रकृतौ ब्रह्म भूतादिमहदाह्वयम् । महतः पुरुषादस्मादहङ्कारोऽप्यजायत ॥ १
तत्तु वै तस्माद्गुणत्रयमजायत । त्रिभ्यो गुणेभ्यस्तन्मात्रामसृजद्विश्वभावन
तन्मात्रेभ्योऽप्यजायन्त महाभूतानि तत्क्षणात् ।
आकाशः प्रथमं जातो ब्रह्मणस्त्रिगुणात्मनः ॥ १०१ ॥
तदभवद्वायुर्वायोरग्निरजायत । अग्नेरापः समुद्भूता अद्भ्यश्च पृथिवी मता
दीनि भूतानि सृष्टान्येकोत्तराणि वै । शब्दःस्पर्शश्चरूपं च रसोगन्धश्चतद्गुणा
गुणान्सृष्ट्वा तानादाय महाप्रभुः । तेषां विमिश्रणं कृत्वा जगदण्डं महत्तरम् ॥
तत्र लोकाश्चै सङ्ख्यया ये चतुर्दश । ब्रह्मादित्रिदशास्तस्मिन्नसृजत्पुरुषोत्तमः ॥
र्यक्तया मर्त्यं स्थावरं च चतुर्विधम् । तथा सृष्टो महास्तस्तेन वै जलशेषणे ॥
नुरूपेण त्रिदशादिषु योनिषु । संस्थिताः प्रकृतौ पूर्वमात्मनः प्रभवन्ति हि ॥
तिपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे परमव्योमादि
वर्णनं नामाऽष्टाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२२८ ॥

निरुद्धश्च भगवाञ्छक्तितेजःसमन्वितः । मनूनां पार्थिवानां च कालस्यच जनस्यच
र्ति करोति भगवानन्तर्यामित्वमास्थितः । सङ्कर्षणो महाविष्णुर्विद्याबलसमन्वितः
लस्य सर्वभूतानां रुद्रस्यच यमस्यच । अन्तर्यामित्वमास्थाय जगत्संहरते प्रभुः ॥
न्तर्यामियवस्थायामन्तर्यामित्वमात्मनः । मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः
नो रामश्च रामश्च कृष्णः कल्की च ते दश । एते तु विभवावस्थाग्रहणं परमात्मनः
सिंहरामकृष्णेषु षाड्गुण्यं परिकीर्तितम् । परावस्थातु देवस्य दीपादुत्पन्नदीपवत् ॥
हावस्था हरेरस्य शृणुष्व गिरिजे शुभे !। वैकुण्ठे परमे लोके विष्णुलोकमनुत्तमम्
तर्द्वाप्यं स्वरूपं तु क्षीरसागरमुत्तमम् । एवं चतुर्धा व्यूहन्तु सम्यगुक्तं महर्षिभिः॥४६
लावरणमध्येतु वैकुण्ठं कारणं शुभम् । कोटिवैश्वानरप्रख्यं सर्वं धर्मवदव्ययम् ॥
ामोद्यानान्तिकादिलोकैर्हेतुभिरावृतम् । नानामणिमयं दिव्यं विमानकोटिभिर्युतम्
दुक्तं परमं धाम नाड्ग्लक्षणसंस्थितम् । तस्मिन्वैकुण्ठनगरे नानारत्नसमुज्ज्वले॥४७॥
ध्ये वेदवर्तीनाम पुरं रम्यमनुत्तमम् । चतुर्द्वारसमायुक्तं हेमप्राकारतोरणम् ॥ ४८ ॥
ण्डादिद्वारपालाद्यैः कुमुदाद्यैश्च रक्षितम् । नानामणिमयैर्दिव्यैर्गृहपङ्क्तिभिरावृतम्
ंततं पञ्चपञ्चाशद्योजनैश्च समन्ततः । सहस्रयोजनोत्तुङ्गैः प्रासादैः कोटिभिर्युतम् ॥

आरूढयौवनैर्दिव्यैः पुंभिः स्त्रीभिश्च शोभितम् ।
स्त्रियश्च पुरुषाश्चाऽस्मिन्सर्वलक्षणशोभिताः ॥ ५१ ॥

मरूपाश्च श्रीविष्णोः सर्वालङ्कारभूषिताः । दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यचन्दनभूषिताः
ोदन्ते तत्र देवेशभक्त्या स्वात्ममनोरमे । मन्त्राष्टाहरसंसिद्धा भक्त्या षोडशरूपया॥

धृतास्तत्पदमाविश्य मोदन्ते मनसाऽस्थितम् ।
गत्वाऽस्मिन्न निवर्तन्ते विष्णुना सह संस्थिताः ॥ ५४ ॥

अविच्छिन्नात्मनानैवे विष्णुनासङ्गताःशुभाः । तत्समानसुखंनित्यंप्राप्नुवन्तिमरीचयः
त्र तत्र हरेर्लीलाताविश्य शुभचेतसः । माप्नुवन्ति पुनः स्वर्गे मर्त्यस्था इव जन्तवः॥
यथा सौमित्रिभरतौ यथा संकर्षणादयः । तथातेऽपिवजायन्ते सत्यलोके यथेच्छया
पुनस्तेनैव यास्यन्ति तत्पदं शाश्वतं परम् । न कर्मबन्धनं जन्म वैष्णवानां च विद्यते

देव ! त्वयि स्थिता लोकाः समाश्रिताः सनातनाः ॥ १९ ॥

शिव उवाच ।

भगवान्हरिरेको प्रभवः परमेश्वरः । जगत्सर्वं शयनात्मनादिपुरुषो योगनिद्रया
निद्राय योगनिद्रां तां जगत्सर्वं ग्रसत्यसौ । शनिस्थलान्तरगतेयो जगतां प्रभुरच्युतः
निजलिप्सा जगत्सर्वमसृजत्स पुमांस्ततः । लोकान्सर्वानृशन्स्तु गत्वा ब्रह्माण्डहिरण्मय
सर्वज्ञानमुद्रान्तानेवेदिनीमूर्षागुणात् । सहस्रकाण्डकटाहेन नाभिमेऽसृजत्प्रभु
तद्पद्ममध्ये मामनादिर्मायाकृतानहरिः । भगनारायणं कस्तु दृष्ट्वायत्यात्मचेतन
ध्यानान्नेत्रमालाच स्वेदबिन्दुरजायत । स बिन्दुर्बुद्बुदाकारः पृथिव्यामपतत्क्षणात्
तस्माद्बुद्बुदात्सोऽहमुत्पन्नोऽस्मि वरानने ! । त्र्यक्षस्त्रिशूलहस्तोऽहं जटामुकुटमण्डित
किङ्करोमीति देवेशमवोचं विनयान्वितः । ततो नारायणो देवो मामित्याह मुदान्वित
कर्ताऽसि जगतो रुद्र!संहारं भीमदर्शनम् । साक्षात्सङ्कर्षणाधीन संहारार्थं वरानने !॥
तस्मान्नारायणाद्देवि ! समुत्पन्नोऽस्मि भयङ्करः । नियोज्य मां तु संहारे पुनरेव जनार्दन

नेत्राभ्यामसृजच्चन्द्रसूर्यौ ध्वान्तापहारिणौ ।
वायुं दिशश्च श्रोत्राभ्यामिन्द्राग्नी मुखतोऽसृजत् ॥ २६ ॥

नासाभ्यां वरुणं मित्रमसृजत्पङ्कजेक्षणः । बाहुभ्यामखिलान्देवान्ससाध्यान्समरुद्गणान्
समस्तरोमकूपेभ्यो रत्नान्योषधयस्तथा । त्वचि शैलान्समुद्रांश्च गवाद्याः पशवस्तथा
मुखतोब्राह्मणः सृष्टो बाहुभ्यां क्षत्रियस्तथा । ऊर्वोर्वैश्यस्ततः पद्भ्यां शूद्रश्चैवमजायत
एवं सृष्ट्वा जगत्सर्वमचेतनमवस्थितम् । विश्वरूपेण देवेशो यस्यान्तरमधिष्ठितः ॥३०॥
शक्त्या विनाहरेस्तस्य नोन्मेषोऽचिचले यतः । तस्मात्सर्वजगत्प्राणो विष्णुरेवसनातनः
स एवाऽव्यक्तरूपः सन्परमात्मा व्यवस्थितः । सर्गस्थितिलयं ब्रह्मा स्वयमेव प्रवर्तते॥
षाड्गुण्यपरिपूर्णोऽसौ वासुदेवः सनातनः । त्रिगुणादात्मनो रूपं चतुर्द्धा कुरुते जगत्
प्रद्युम्नमूर्तिर्भगवान्सर्वैश्वर्यसमन्वितः । विधेः प्रजापतीनां च कालस्य च जनस्य च ॥
अन्तर्यामित्वमापन्नः सर्गं सम्यक्करोति हि । सेतिहासांस्ततो वेदान्ददौ तस्मै महात्मने
प्रद्युम्नस्यांशभागोऽसौब्रह्मा लोकपितामहः । जगत्सर्गस्थितिं सर्वं प्रकरोत्यंशसम्भवः

श्रीमदष्टाक्षरं मन्त्रं सिद्धानां वै मनीषिणाम् ॥ ८० ॥
इयं तद्वैष्णवं लोकं नेतरेषां कथञ्चन । इत्येवं प्रथमं व्यूहं कथितं ते वरानने !॥८१॥
द्वितीयं वैष्णवं लोकं शृणु वक्ष्यामि सुव्रते ! ।
योऽयं सत्यइतिख्यातो लोकात्ययो वैष्णवः स्मृतः ॥ ८२ ॥
तं लोकं विपुलं पुण्यं शुद्धं सत्त्वमयं शुभम् । मध्याह्नसूर्यसाहस्रयुगपद्भासिनं सदा ॥
कल्पान्तेऽपि न लीयेत तत्स्वलोकं महत्तरम् । मम ब्रह्मादिदेवानां न द्रष्टुमपि शक्यते॥
स्वर्णकल्पद्रुमवनैः परिपूर्णं समन्ततः । सुधाम्बुपरिपूर्णाभिर्दीर्घिकाभिः समन्वितम् ॥
स्वर्णरत्नमयैर्दिव्यैः पङ्कजैरुपशोभितम् । ज्वलदग्निनिभैर्दिव्यैर्भूषणैः कोटिभिर्वृतम् ॥
निरन्तरं सामभिश्च कूजितैः कोकिलादिभिः । उद्यमानैर्गन्धवृक्षैः पुष्पकैरपिशोभितम्
ऊनषोडशवर्षाद्भैर्दिव्यनारीनरैर्वृतम् । सर्वलक्षणशोभाढ्यैर्दिव्यकल्पविभूषणैः ॥८८॥
तत्र प्रदेशे रम्येषु देशेषु कमलापतिम् । मुदितैः पतिभिः सार्द्धमर्चयन्ति स्म योषितः॥
तत्प्रसादोपलब्धं वै सुखमश्नन्ति सर्वदा । गायन्ति परमानन्दं कृष्णस्य चरितं महत्
पद्मेक्षणाः पद्महस्ताः पद्मया सदृशाशुभाः । दिव्यमाल्यवसनोपेताः क्रीडन्तिस्मतुयोषितः
शङ्खचक्रगदापद्मधरा भूषणभूषिताः । स्रग्विणः पीतवसनाः पुरुषास्तत्र संस्थिताः॥९२
अन्योन्यस्पर्शनात्तत्र स्त्रीपुंसो क्रीडमानयोः । भवत्यनुदिनं वृद्धं हरिभक्तिसुधारसम्
तन्मध्येऽन्तःपुरं रम्यं वासुदेवस्य शोभितम् । चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमोदकसंयुतम् ॥९४
नानापुष्पविमानाद्यैः सर्वतः समलङ्कृतम् । तन्मध्ये कल्पवृक्षस्य च्छायायांकमलासने
विचित्रश्लक्ष्णपर्यङ्के शुभास्तरणसम्वृते । दिव्यगन्धसुशोभाढ्यैर्नानापुष्पपरिच्छदैः ॥
तस्मिन्मनोरमे दिव्ये समासीनः श्रिया सह । ईश्वर्या सह देवेशो वासुदेवः सनातनः
सुधांशुकोटिसङ्काशो दिव्याभरणभूषितः । सुवर्णशुभ्रयुगलश्लक्ष्णनासाञ्चिताननः ॥
स्निग्धायतसुलावण्यकपोलाभ्यां विराजितः ।
नीलकुञ्चितकेशाढ्यो रक्ताब्जदललोचनः ॥ ९९ ॥
मन्दारकेतकीजातीकबरीकृतशेखरः । स्निग्धबिम्बफलाभोष्ठः सुस्मितााननपङ्कजः ॥१००
अनर्घ्यमौक्तिकाभासदन्तावलिविराजितः । हरिचन्दनलिप्ताङ्गः कस्तूरीतिलकाङ्कितः ॥

विष्णोरनुचरत्वं हि मोक्षमाहुर्मनीषिणः । न ह्यस्य परमेशस्य बन्धनं परिकीर्तितम् ।
सर्वबन्धननिर्मुक्ता हरिदासा निरामयाः । आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावृत्तिलक्षणाः ।
कर्मबन्धमया दुःखमिश्रासंख्यभयप्रदाः । बह्वायासफला देवि ! जनिनाशकहेतवः ॥
स्वर्गेऽपि भोगस्तु नृणां विषमिश्राशनं यथा । स्वर्गसंस्थान्नरान्पुण्यक्षीणे कर्मभि
कुपिताः पातयन्त्येव संसृतौ कर्मबन्धने । तस्मात्स्वर्गसुखं देवि ! बह्वायासमा
अनित्यं कुटिलं दुःखमिश्रं योगी परित्यजेत् । यज्ञदानतपःकर्म बहुक्लेशमयं त्य
सततं संस्मरेद्विष्णुं सर्वदुःखौघनाशनम् । नामोच्चारणमात्रेण प्राप्नुवन्ति परं प

तस्मात्तु वैष्णवं लोकं गौरि ! सम्प्रार्थयेत्सुधीः ।
भक्त्या त्वनन्यया देवं भजेत करुणाम्बुधिम् ॥ ६६ ॥

स सर्वज्ञानगुणवांश्चैव न संशयः । तस्मादष्टाक्षरं मन्त्रं जप्त्वा सुखतरं शु
सम्प्राप्नोति परं लोकं वैष्णवं सर्वकामदम् । तस्मिन्मणिमये तल्पे सहस्रसूर्यरश्मि
विमाने शुशुभे दिव्ये संस्थितो भगवान्हरिः । तत्र चाधारशक्त्यादिधृते पीठे हिर
नानारत्नमये दिव्ये नानावर्णसमन्विते । तस्मिन्नष्टदले पद्मे मन्त्राक्षरपदे शुभे ॥
कर्णिकायां सुरम्यायां लक्ष्मीपीठशुभास्तरे । तस्मिन्बालार्कसाहस्रकोटितुल्यप्रभा
दिव्ये नारायणः श्रीमानासीनः पङ्कजासने । तस्य दक्षिणकेपार्श्वे आसन्माताहिर

गृहीत्वा चामरान्दिव्यान्दिव्यमाल्यविभूषणा ।
सर्वलक्षणसम्पन्ना दिव्या कल्पविभूषिता ॥ ७२ ॥

मधुपात्रं मातुलुङ्गं स्वर्णवर्णं धृतं करैः । वामतः पृथिवी देवी नीलोत्पलदलद्युति ॥
नानाभरणसंयुक्ता विचित्राम्बरभूषिता । सा धृत्वा चोर्ध्वबाहुभ्यां रक्तोत्पल
कराभ्यां धृतं देव्या धान्यपात्रं शुकं तथा । गृहीत्वा चामरान्दिव्यान्मध्यमयोर्विमलादि
दलाग्रेषु समासीनाः सर्वलक्षणशोभिताः । तासां मध्ये समासीनो भगवानच्युतो ह
शङ्खचक्रगदापद्मवरादिभिर्दिव्यभूषणैः । केयूराङ्गदहाराद्यैर्नूपुरैश्च सुशोभितः ॥ ७
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कः कुण्डलाभ्यां विराजितः । पूर्वोक्तैर्विमलाद्यैश्च शक्तिभिः परिवार
अपरे वैकुण्ठनगरे नित्ये सर्वे च भोगवान् ।

नकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो जानश्च वोढुः पञ्चशिखस्तथा ॥
तेते ब्रह्मणः पुत्रा योगिनः सुमहौजसः । विरक्ताः सर्वभोगेषु शुद्धास्सत्त्वगुणाःसदा
गवद्दर्शनोद्भूतसुखैकरससेविनः । नरनारायणाद्याश्च श्वेतद्वीपे वसन्ति ये ॥१२६ ॥
षां सन्दर्शनार्थाय तत्र सन्निहितो हरिः । शुभ्रांशुकोटिसङ्काशे नानारत्नमयोज्ज्वले ॥
तद्वीपे महायोगिसेविते हेयवर्जिते । तत्रोद्यानानि रम्याणि पारिजातमयानि वै ॥
न्तानकलताकीर्णं चन्दनद्रुममण्डितम् । फुल्लपद्मोत्पलोपेतं नानातोयालयैर्युतम् ॥
न्मध्ये नगरी रम्या नाम्ना श्वेतवती शुभा । नानारत्नमयाकीर्णा हेमप्राकारतोरणा॥
नानारत्नमयैर्दिव्यैर्विमानैरुपशोभिता ॥ १३० ॥

देव्यस्त्रीपुम्भिराक्रान्ता बहुप्रासादसङ्कुला । तन्मध्येऽन्तःपुरं रम्यं रत्नद्रुमसमाकुलम्
ालसूर्यनिभैस्तुङ्गैः प्रासादैर्बहुभिर्वृतम् । तन्मध्ये मण्डपं दिव्यं मणिकाञ्चनशोभितम्
न्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमामोदवासितम् । नानाकुसुममालाढ्यैर्वितानैः समलङ्कृतम् ॥
देव्याप्सरःसमाकीर्णं सामगानोपशोभितम् । मध्ये सिंहासनं तत्र सूर्यवैश्वानरप्रभम्
न्मध्येऽष्टदलं पद्मं चन्द्रबिम्बमिवाऽपरम् । तन्मध्येकर्णिकायांतु समासीनो जनार्दनः
ुद्धजाम्बूनदप्रख्यो मुक्ताहारविभूषितः । शङ्खचक्रगदापद्मयुक्तहस्तचतुष्टयः ॥ १३६ ॥
केयूरहारकटकैरङ्गुलीयैश्च शोभितः । सुवर्णपङ्कजप्रख्यपदयुग्मविराजितः ॥ १३७ ॥
सुधाकरनिभश्लक्ष्णनखपङ्क्तिविराजितः । षोडशाब्दइवारूढयौवनेन विराजितः १३८
विशालभालदेशे तु कुङ्कुमेन सुगन्धिना । रचितेनोर्ध्वपुण्ड्रेण सीमन्तेनोपशोभितः ॥
मथितामृतफेनाभशुक्लवस्त्रसुवेष्टितः । मुक्तामयाभ्यां शुभ्राभ्यां कुण्डलाभ्यां विराजितः
माणिक्यमुकुटोपेतनीलकुन्तलशोभितः । दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गो दिव्यपुष्पविराजितः ॥
श्लक्ष्णोन्नतसुनासाढ्यसुस्मिताधरविद्रुमः । पुण्डरीकदलप्रख्यसितरक्तान्तलोचनः ॥
नीलशुक्लाञ्चिताताम्राभ्यां लोचनाभ्याम्विराजितः ।
सुनीलघनवक्त्राढ्यः सुपक्ष्माभिविराजितः ॥ १४३ ॥

पद्मासनसमासीनो जगन्मोहनविग्रहः । वामाङ्के संस्थिता देवी तस्य दिव्यस्वरूपिणी
तस्यैव सदृशी लक्ष्मीः शीलरूपगुणादिभिः ।पद्मकिञ्जल्कसङ्काशा यौवनारम्भशोभिता

उपनागभुजैर्दीर्घैश्चतुर्भिरपराजितैः । जपाकुसुमसङ्काशमहारक्तसुशोभित ॥ ११२

धामिन्यवत्यनुपाम्या च शोभितः पृथुवक्षसा ।

गुणावमैः सुशोभाद्यैर्दिव्यमणिमन्द्रैरुन ॥ १०३ ॥

रत्नकुण्डलश्रीकण्ठकेयूराद्यैश्च शोभितः । नानारत्नमहार्घ्यानर्घ्यपीतवस्त्रेण वैदि

मणिराजनूपुरैर्नानारत्नविराजितः । अकलङ्किनचन्द्राभनखपङ्क्तिविराजितः ॥१२

रक्तोत्पलनिभश्लक्ष्णशुभाङ्घ्रियुगलाङ्कुशः । पाञ्चजन्यस्य ह्लादकबाहुयुग्मविराजित

इतराभ्यां श्रियो मात्रमादिश्यन्निजवक्षसि । स्निग्धस्निग्धसुस्वर्णदीर्घशिलाग्र इव राज

ततजाम्बूनदश्लक्ष्णशुभाङ्घ्रियुगलाङ्कुशः । अत्र क्रीडति देवेशो वासुदेवः सनातन

ततपद्मनगरूपा सर्वाभरणभूषिता । पद्माक्षी पद्महस्ता पद्ममालाविभूषिता ॥१२

दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गी स्वर्णाभरणभूषिता । सुस्निग्धनीलकुटिलकचभारविराजिता

मन्दारपारिजातादिदिव्यपुष्पविराजिता । मणिरत्नसुसीमन्तकस्तूरीतिलकाञ्चित

कर्णावतंसशोभाढ्या विकुरान्तालिसन्निभा । पीनोन्नतस्तनाभ्यां च पीडन्ती हरिवक्ष

केयूराङ्गदहाराद्यैर्भूषणैरुपशोभिता । आरूढयौवना नित्यं सर्वलोकेशसुन्दरी ॥११

तत्र क्रीडति लोकेशी पत्या सह निरन्तरम् । स एव वासुदेवोऽत्र सर्वभूतमनोहर

क्रीडते सर्वलोकेऽस्मिन्सर्वकामप्रदो नृणाम् ।

अत्राऽष्टशक्तयो लक्ष्म्यास्तनवः परितः स्थिताः ॥ ११५ ॥

रमा च रुक्मिणी सीता पद्मा पद्मालया शिवा । सुलक्षणा सुशीला च रतिकामप्रदाश्च

शङ्खचक्रगदापद्मशार्ङ्गाद्यैर्हेतिभिस्तथा । परितः पुष्कराकारैस्तं लोकं परिरक्षते ॥१

एवं द्वितीयो व्यूहश्च सम्यक्ते शुभदर्शने !। संक्षेपतो मया प्रोक्तो न शक्यं विस्तरेण

द्वादशाक्षरमन्त्रं वै ये जपन्ति सुखाह्वयम् । तेप्राप्नुवन्ति सततं शाश्वतंशुभमक्षयम

न वेदाध्ययनैर्यज्ञैर्न व्रतैर्नोपवासतः । न प्राप्यं वैष्णवं लोकं विना दास्येन कुत्रचि

तस्माद्दास्यं हरेर्भक्ति भजेताऽनन्यमानसः । प्राप्नोति परमां सिद्धिं कर्मबन्धविमोचनी

एवं सम्प्रोच्यतेदेवि द्वितीयं व्यूहमव्ययम् । तृतीयन्तु परंव्यूहं श्रृणु वक्ष्यामि पार्वति

तोयाब्धेरुत्तरं कूलं श्वेतद्वीपमिहोच्यते । सन्दर्शनाय योगीन्द्रसनकादिमहात्मनाम्

ारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैर्विराजितः । शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गखड्गहस्तैर्विभूषितः ॥ १६७ ॥
ुपुष्पफलशाखाढ्यकल्पशाखिविराजितः । श्रीवत्सकौस्तुभोपेतवनमालाविराजितः ॥
ालार्कसदृशज्योत्स्नापीतवस्त्रेण वेष्टितः । विश्वसृड्जन्मशरणनाभीपङ्कजशोभितः ॥
रिचन्दनलिप्ताङ्गः सर्वाभरणभूषितः । मन्दारपारिजातादिदिव्यपुष्पैर्मनोरमैः ॥ १७० ॥
ुस्निग्धनीलकुटिलकपर्दीकृतकेशवान् । श्लक्ष्णोन्नतसुनासांसजानुयुग्मविराजितः ॥
ाणिविद्रुमशाखाढ्यनूपुराङ्घ्रिविराजितः । अकलङ्कितचन्द्राभनखपङ्क्तिविराजितः ॥
शोकपुष्पसङ्काशरक्तोष्ठमुखपङ्कजः । अनर्घ्यमौक्तिकाभासदन्तपङ्क्तिविराजितः ॥
म्पूर्णचन्द्रप्रतिमस्मितवक्त्रसुशोभितः । आरूढयौवनः श्रीमान्कोमलावयवोज्ज्वलः
ारण्यः सर्वलोकानां सर्वकामफलप्रदः । सदृशी तस्य देवी तु रूपशीलगुणादिभिः ॥
प्तकाञ्चनसङ्काशा तप्तकाञ्चनभूषणा । तरुणी रूपलावण्यकान्तिशीलगुणान्विता ॥
ुग्धाब्धिफेनसङ्काशशुभवस्त्रेण वेष्टिता । मन्दारकेतकीजातीपुष्पाञ्चितशिरोरुहा ॥
कस्तूरीतिलकोपेता रत्नसीमन्तशोभिता । नानावर्णसुशोभाढ्यकर्णभूषणभूषिता ॥
पल्लवसदृशाङ्घ्योष्ठा रक्ताधरशुचिस्मिता । मत्तभृङ्गोपमैः स्निग्धैरलकैः सुविराजिता ॥
नुमध्या विशालाक्षी पीनोन्नतपयोधरा । चतुर्हस्तैर्विराजन्ती सर्वाभरणभूषिता ॥
द्वाहुभ्यां धारयन्ती हेमपद्मयुगं शुभम् । इतराभ्यां समालिङ्ग्य भर्तारं निविडस्थिता
ालोकयन्ती सततं त्रिदशांश्च कटाक्षकैः । नित्यसिद्धास्तथा देव्यास्तथान्ये सततं शिवे
देवा विमानस्थाः सिद्धचारणकिंनराः । गायन्ति सततं देवमानन्दाश्रुपरिप्लुताः ॥
ैर्वन्द्यमानैस्तु ब्रह्मरुद्रादिभिः सुरैः । संस्तूयमानस्त्वीशो देवानामभयं ददौ ॥
ेवानामभयं दत्त्वा सर्वदेवेश्वरो हरिः । राक्षसान्हन्तुमारेभे जगत्संरक्षणाय वै ॥
ष चतुर्थं व्यूहस्तु हरेस्तोक्तः तवाऽनघे ॥ किमन्यच्छ्रोतुकामाऽसि तद्वदामि वरानने

ति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे विष्णुव्यू-
भेदवर्णनंनामैकोनत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२९ ॥

सर्वलक्षणसम्पन्ना तप्तकाञ्चनभूषणा । दिव्यस्रग्वसनोपेता नीलकुञ्चितमूर्धजा ॥ १४
चतुर्भुजैर्विराजन्ती केयूराङ्गदभूषिता । मुक्ताहारैर्विराजन्ती मन्दाराञ्चितमूर्धजा ।
श्लक्ष्णनासापुटयुता लसद्दन्तविराजिता । कस्तूरीतिलकोपेता नासाग्राञ्चितमौक्तिका ।
सुवर्णकलशप्रख्यपीनोन्नतपयोधरा । दिव्यकुङ्कुमलिप्ताङ्गी पद्ममालोपशोभिता ॥ १५
वसुपात्रं मातुलिङ्गं दर्पणं हेमपङ्कजम् । करपद्मैर्धारयन्ती चेतनाऽभीष्टदायिनी ॥ १५
तस्यैताः सदृशास्तत्र शक्तयः परितो हरेः । इशावास्या महादेवी आद्यवी कमलालया ।
सावित्री सर्वगा पद्मा शक्तयः परिकीर्तिताः । श्रद्धामेधाधृतिः प्रज्ञा धारणा शान्तिरेव

श्रुतिः स्मृतिर्मतिर्धन्या बुद्धिर्बुद्धिर्मनीषिणी ।
दास्यस्त्वेताः श्रियः प्रोक्ताः सर्वकैङ्कर्यकारिकाः ॥ १५३ ॥

अनन्तवैनतेयादिदेवतानित्यकिङ्कराः । साध्या मरुद्गणाश्चैव सेवन्ते नित्यदेवत
प्रासादेषु विमानेषु वनेषु नगरेषु च । तत्प्रसादोपलब्धेषु भोगेष्वत्राऽनुरञ्जिता ॥
क्रीडन्ति सततं नित्या हेयनिष्यन्दवर्जिताः । येविष्णुमन्त्रजप्तारः सततं श्रद्धयाऽन्वि
येद्वादशाक्षरे युक्तास्तत्पदं यान्ति तेऽव्ययम् । न वेदैर्न च दानैश्च न यज्ञैर्न व्रतैर्

प्राप्तुं च शक्यो गिरिजे ! विष्णुलोकः सनातनः ।
भक्त्या चाऽनन्यया प्राप्तुं शक्यं विष्णुपदं नृणाम् ॥ १५४ ॥

तस्मात्सम्पूज्य यत्नेन भक्त्या देवं जनार्दनम् । कीर्तयेन्नामसाहस्रं ध्यायन्सर्वं जपेन्म
न्त्रमुत्तमं भक्त्या सर्वगं सर्वकामदम् । तथगुणं तुरीयस्य व्यूहस्य परमात्मन
स्वरूपं तव सुश्रोणि! यथाप्रोक्तं पुरातनैः । अतः परं प्रवक्ष्यामि चतुर्थं व्यूहमुत्तमम्
दिव्यविम्बो दर्शनार्थं दुग्धाब्धौ परमेश्वरः । सुधांशुकोटिसङ्काशो सहस्रफणशोभिते ।
फणारत्नमयूखैस्तु दशादिशे दुग्धवारिधौ । तस्मिन्ननन्तपर्यङ्के विमले विपुले शुभे ।
देव्या सह समासीनः पद्मनाभोऽच्युतो हरिः । नीलजीमूतसङ्काशः पद्मपत्रायतेक्षण

दिव्यचन्द्रकोटिसङ्काशकिरीटेन विराजितः ।
नानारत्नोज्ज्वलद्दिव्यकुण्डलाभ्यां विराजितः ॥ १५५ ॥

[illegible]

ब्रह्मोवाच ।

प्रसीद देव! मे नाथ! नागपर्यङ्कसंस्थित !! सर्वेश सर्वदेवात्मन्सर्वदेवमयाऽच्युत
आद्यं जगत्तरोर्बीजं मध्ये त्वं सर्वतोऽधिक: । अन्तेचपशुनाथस्त्वं स्वेच्छाचारस्त्वं
त्वमेव चिदचिद्रूपं जगत्सर्वं सनातनम् । त्वमव्यक्तो हि भूतादिः प्रधानपुरुषोऽ
त्वमादिमध्यान्तवपुर्जगतः परमेश्वरः । त्वमेव सर्वलोकानामाश्रयः पुरुषोत्तमः ।
भूतादिस्त्वं महद्भूतं भूतसद्भूतस्य कारणम् । त्वमहङ्कारमाश्रित्य गुणत्रैविध्यमा

त्वमादिभूतश्चाऽऽकाशं त्वं वायुः सर्वगो महान् ।
त्वमादिस्त्वमनादिश्च त्वमग्निस्तेजसां निधिः ॥ २१ ॥

त्वमापः सर्वजगतां जीवनः परमेश्वरः । त्वं भूमिर्जगदाधारो भूधरस्त्वं महासने
सरितः सागरस्त्वं वै सर्वस्याऽऽदिस्त्वमेव च । देवर्षिः सर्वभूतानि त्वमेवपुरुषो
त्वयैव प्रेरिता लोकाश्चेष्टन्ते साध्वसाधुषु । दैतेयेनाऽऽहृता वेदास्त्वविद्याश्चमहा
वेदाधारमिदं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् । वेदाश्चैव हि सर्वेषां धर्माणां पतिः
वेदैश्च सर्वदेवाना नित्यं तृप्तिर्भविष्यति । तस्माद्वेदान्समानेतुं त्वमेवाऽर्हसि वेद

श्रीमहादेव उवाच ।

एवमुक्तो हृषीकेशो ब्रह्मणा परमेश्वरः । मात्स्यरूपं समास्थाय प्रविवेश महोदधि
तं दैत्यं सुमहाघोरं माकरं रूपमास्थितम् । तुण्डाग्रेण विदार्याऽथ जघानामरपु
तं हत्वा सर्ववेदांश्च साङ्गोपाङ्गसमन्वितान् । गृहीत्वा प्रददौ तस्मै ब्रह्मणेऽमह
अन्योन्यमिश्रिता वेदा भ्रमितास्तेनरक्षसा । व्यस्ता भगवता तेन व्यासरूपेणवि
पृथक्कृतास्तथा वेदा व्यासेनैव महात्मना । एवं मत्स्यावतारेण रक्षिता सर्वे

धुन्धिदानेन जगत्सर्वं मदा हत्वा तिमङ्गमहोग्माचय. ।
संस्तूयमानः सुरसिद्धसङ्घैस्तत्रैव योगिभिरचिन्त्यरूपिः ॥ २२ ॥
वासुदेवोहि भगवान्सर्वदेवमयो हरिः ॥ २३ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमाम
सम्वादे मत्स्यावतारवर्णनं नाम त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३०

त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

विष्णुविभूतिपुरस्सरं मत्स्यावतारवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

भगवान्यश्च देवेशो राक्षसान्मधुसूदनः । जघान येन रूपेण यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥
वैभवावस्थमीशस्य मत्स्यकूर्मादिरूपकम् । विस्तरेण समाख्याहि मम प्रीत्या महेश्वर! ॥

महादेव उवाच ।

शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि वैभवं स्वस्थमानसा । मत्स्यकूर्मादिरूपमवतारात्मकं हरेः ।
दीपादुत्पादितो दीपो यथा तद्वद्भविष्यति । परावस्था परेशस्य सव्यूहा विभवात्मिका ।
शक्त्यावेशावतारास्तु विष्णोस्तात्कालिकाः स्मृताः ।
अर्चावतारा देवस्य वैभवाः परमात्मनः ॥ ५ ॥
परवद्व्यूहसामर्थ्यगुणसम्भूतिदर्शनाः । वैभवानां तु सर्वेषां मत्स्यः पूर्वमुदाहृतः ।
प्रजापतिः पुरा ब्रह्मा ससर्ज सुमहात्मवान् । भृगुर्मरीचिरत्रिश्च दक्षः कर्दम एव च ।
पुलस्त्यः पुलहश्चैव अङ्गिराश्च तथा क्रतुः । नव प्रजानां पतय इमे प्रोक्ता यथाक्रमम् ।
मरीचिर्भगवांस्तत्र जनयामास कश्यपम् । कश्यपस्याभवञ्जायाश्चतस्रः शुभदर्शने! ।
अदितिश्च दितिश्चैव कद्रूश्च विनता तथा । अदितिर्जनयामास देवांस्तु शुभदर्शनान् ।
दितिश्च राक्षसान्पुत्रांस्तामसान्सुमहासुरान् । शम्बूकस्तु हयग्रीवो हिरण्याक्षो महाबलः ।
हिरण्यकशिपुर्जम्भो मयाद्याः सुमहातपाः । मकरस्तु महावीर्यो ब्रह्मलोकमुपागतः ।
ब्रह्माणं मोहयित्वाऽसौ वेदाञ्जग्राह वीर्यवान् ।
ग्रसित्वा च श्रुतीः सोऽथ प्रविवेश महार्णवम् ॥ १२ ॥
ततः सर्वं जगच्छून्यमभवद्धर्मसंकरः । नाऽधीतं न वषट्कारं वर्णाश्रमविवर्जितम् ।
ततः प्रजापतिर्दे[illegible] । [illegible] देवं तदाप शरणं गतः ॥ १५ ॥

दारिद्र्येणैव विहतास्ते सर्वे दुःखभागिनः ॥ १६ ॥

क्षुत्पिपासार्दितास्सर्वे चुक्रुशुर्गतचेतसः । न धत्रपुर्जलधराः सर्वे शुष्का जलाशयाः ॥
सर्वे ते पादपाःशुष्काःफलपुष्पविवर्जिताः । एतत्सर्वं जगच्छून्यं लक्ष्मीवीक्षणवर्जितम्
निस्सत्त्वाश्चाभवन्देवा यज्ञभागविवर्जिताः । तदा देवाः सगन्धर्वा दैत्यदानवराक्षसाः
क्षुत्पिपासार्दिता जग्मुर्ब्रह्माणममितौजसम् । ऊचुस्तं देवदेवेशमब्जयोनिं पितामहम्

देवाऊचुः ।

भगवन्क्षुत्पिपासाभ्यां पीडितं हि जगत्त्रयम् । न हुतं न वषट्कारः सर्वधर्मविवर्जितम्
क्षुत्पिपासार्दिताः सर्वे देवदानवमानवाः । त्रातारं सर्वलोकेशं भवन्तं शरणं गताः ॥
त्रातुमर्हसि देवेश ! क्षुत्पिपासार्दितान्जनान् ॥ २३ ॥

रुद्र उवाच ।

इति तेषां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः । उवाच परमप्रीतस्तान्सर्वानमितमानदः ॥

ब्रह्मोवाच ।

शृणुध्वं देवताः सर्वे दैत्यगन्धर्वमानवाः । महेन्द्रस्यापचारेण सर्वमेतदुपस्थितम् ॥
समुद्भूतमिदं घोरं जगत्सम्वर्तकं महत् । दुर्वासाः सुमहात्मा तु यतःक्रोधमवाप्तवान्
तस्मात्क्रोधेन तेनेदं नष्टं लोकत्रयं सुराः । भर्गो रौद्रशरीरात्मा क्रोधेन कलुषीकृत
जगत्त्रय च श्रीनष्टं भवत्यिन्थाहदुर्मतिः । तच्छापाद्भगवती धात्रील्क्ष्मीर्नारायणप्रिया
अन्तर्धानं गता देवी जगन्माता महेश्वरी । यद्वाङ्क्षिताल्लोका भवन्ति सुखितास्सदा
नाऽलोकिता जगन्माता दुःखभागिन एव हि ।
तस्मात्सर्वे वयं गत्वा दुग्धाब्धौ स्थितमुत्तमम् ॥ ३० ॥
तत्र नारायणं देवमर्चयाम सनातनम् । तस्मिन्प्रसन्ने देवेशे श्रियमेतद्भवेज्जगत् ॥३१॥

महादेव उवाच ।

इतिनिश्चित्य मनसा ब्रह्मा देवगणैर्युतः । भृग्वादिमुनिभिः सार्द्धं प्रययौ क्षीरसागरम्
क्षीराब्धेरुत्तरे तीरे ब्रह्माद्याःदिविषदः । विष्णुं सन्तर्पयामासुः पौरुषेण विधानतः ॥३३॥
अम्भोऽवसारं मन्थं पौरुषं सूक्तमेव च । ध्यायन्तोऽनन्यमनसो सुदृप्य परमेश्वरम् ॥

एकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध

कूर्मावतारवर्णने दुर्वासःशापकथन

श्रीरुद्र उवाच ।

यत्कौर्मं वैभवं विष्णोः सर्वलोकनमस्कृतम् । तद्वक्ष्यामि प्रिये!
अत्रिपुत्रो महातेजा दुर्वासा इति विश्रुतः । प्रचण्डः सर्वलोका
स ययौ हिमवत्पृष्ठं ब्रह्मर्षिस्तपसो निधिः । ममांशभूतो ब्रह्मर्
स कदाचिन्महामेरोः पार्श्वे किन्नरसेविते । सम्प्राप्य देवतास
उषितस्तत्र वर्षं तु किन्नरीभिः स पूजितः । महेन्द्रं द्रष्टुकामोऽ
तस्मिन्काले महातेजा गजारूढं महेश्वरम् । ददर्श सर्वदेवैस्तं

तं च दृष्ट्वा स हृष्टात्मा दुर्वासाः सुमहातपाः ।
पारिजातस्रजं तस्मै प्रददौ विनयान्वितः ॥ ७ ॥

आदाय देवताधीशस्तां स्रजं गजमूर्द्धनि । विन्यस्य तत्र देवेशः
करेणाऽऽदाय तां मालां मदोद्रिक्तस्ततो गजः । पीडयित्वाऽथ चिक्षि
ततः क्रुद्धो महातेजा दुर्वासा रक्तलोचनः । प्रशशापाऽमहेन्द्रं तं स

दुर्वासा उवाच ।

त्रैलोक्यैकश्रिया युक्तो यस्मात्त्वमवमन्यसे । तस्मात्त्रैलोक्यश्रीर्

रुद्र उवाच ।

इत्थं शप्तस्तदा शक्रो [illegible] पुनः । ततः [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]

द्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

कूर्मावतारकथने देवैर्लक्ष्मीप्राप्त्यं मन्दरेणक्षीरसागरमथनम्

शङ्कर उवाच ।

' सुरगणा. सर्वे दानवाद्या महाबला' । उत्पाट्य मन्दरं शैलं चिक्षिपुः पयसांनिधौ
ी नारायण' श्रीमान्भगवान्भूतभावन. । कूर्मरूपेण तं शैलं दधाराऽमितविक्रमः ॥
ादिमध्यान्तवपुर्विश्वरूप: सनातन' । अधारयद्गिरिवरं स्वपृष्ठे जगदीश्वरः ॥ ३ ॥
ेकेन भुजेनैव शिखरं सर्वगोऽव्ययः । ततो देवासुराःसर्वे ममन्थुः क्षीरसागरम् ॥
राजेन सम्वेष्ट्य घर्घरं मन्दराचलम् । मथ्यमानेऽथ दुग्धाब्धौ दैवतैः सुमहाबलैः
ादनार्थं लक्ष्म्याश्च सर्वएव महर्षयः । उपोष्य नियमं कृत्वा जेपुः श्रीसूक्तमेव च ॥
म्नामपठनं चक्रुर्दिव्या द्विजोत्तमा' । एकादश्यां तु शुद्धायां मथ्यमाने महाम्बुधौ॥
ोप्यृषयः सर्वेजेपुः श्रीमन्त्रमुत्तमम् । काङ्क्षमाणाःश्रियो जन्म लक्ष्मीनारायणंहरिम्

। प्रदुद्रुवु. सत्र भयात्ता देवदानवाः । ततस्तान्विद्रुतान्दृष्ट्वा भयार्तान्सुरसत्तमान् ॥
श्रवायाऽब्रवंवाक्यमहं तत्र शुभेक्षणे ! । भोभोदेवगणाः सर्वे न भेतव्यं विषं प्रति॥
माहारयिष्यामि कालकूटं महाविषम् । इत्युक्तास्ते मयासर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥

साधुसाध्विति वाक्यैमां तुष्टुवुः प्रणता भृशम् ।

तद्दृष्ट्वा मेघसङ्काशं प्रादुर्भूतं महाविषम् ॥ १४ ॥

त्वा नारायणं देवं हृदये गरुडध्वजम् । उद्यादित्यसङ्काशं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥
भूमिसहितं देवं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् । एकाग्रमनसा ध्यात्वा सर्वदुःखहरं प्रभुम् ॥
त्रयं महामन्त्रं जप्त्वा भक्त्या समन्वितः । तद्विषं पीतवान्घोरमाद्यं सर्वभयङ्करम्
ामत्रयप्रभावाच्च विष्णोः सर्वगतस्य वै । विषं तद्भवज्जीर्णं लोकसंहारकारकम् ॥

तुष्टुवुः स्तवनैर्दिव्यैर्वेदवाक्यैर्महात्मनः । ततः प्रसन्नो भगवान्स्वांगं स दिदर्शयत् ।
तेषां सन्दर्शने लक्ष्मीं स्तूयमानो महर्षिभिः । येनैनं समालक्ष्य सर्वेऽमरा विदुः ।
तं दृष्ट्वा जगन्नाथं शङ्खचक्रगदाधरम् । पीताम्बरं चतुर्बाहुं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ।
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविभूषितम् । किरीटहारकेयूरनूपुराद्यैरलङ्कृतम् ।
तं दृष्ट्वा जगतां नाथमानन्दाश्रुपरिप्लुताः । तुष्टुवुः सर्वभावेन नमश्चक्रुर्निरन्तरम् ॥ ३८ ॥
ततः प्रोवाच भगवान्हरिः सर्वदेवताः । वरदोऽस्मि वरं देवा वृणीध्वमिति वाञ्छितम् ।
इति श्रुत्वा तदा सर्वे देवा ब्रह्मपुरोगमाः । ऊचुः प्राञ्जलयो देवमिदं वचनमीश्वरम् ।

देवा ऊचुः ।

भगवन्मुनिशापेन संभ्रमन्ति जगत्त्रयम् । क्षुत्पिपासार्दितं सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।
तस्माद्भवन्तं शरणं याताः स्म पुरुषोत्तम ॥ त्राहि सर्वमिमं लोकं नान्यस्त्रातास्ति केशव ।

रुद्र उवाच ।

इत्युक्तो दैवतैः सर्वैरच्युतः परमेश्वरः । विचार्यैतदुवाचैतान्देवान्ब्रह्मपुरोगमान् ॥ ४३ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

अत्रिसूनोर्मुनेः शापादन्तर्धानं गता रमा । कटाक्षदर्शनात्तस्या जगदैश्वर्यसंयुतम् ।
तस्माद्यूयं सुराः सर्वे शिवब्रह्मपुरोगमाः । उत्पाट्य मन्दरं शैलं निधाय क्षीरसागरे ।
मन्दरं घर्घरं कृत्वा सर्पराजेन वेष्टितम् । कुरुध्वं मथनं देवा दैत्यगन्धर्वदानवैः ॥ ४६ ॥
उत्पद्यते च सा लक्ष्मीर्जगत्संरक्षणाय वै । तया दृष्टा महाभागा भविष्यथ न संशयः ।
धारयाम्यहमेवाद्रिं कूर्मरूपेण सत्वृतः । मम शक्त्या सुराः सर्वे भवन्ति च बलीयसः ।

रुद्र उवाच ।

इत्युक्ता देवताः सर्वा हरिणा कमलेक्षणे ॥ साधुसाध्विति देवेशमूचुर्ब्रह्मपुरोगमाः ॥ ४९ ॥
संस्तूयमानो भगवानच्युतः सुरसत्तमैः । अन्तर्दधे ततः श्रीमान्सर्वलोकनमस्कृतः ।
सर्वाधारः सर्वदेवः सर्वत्र समदर्शनः ॥ ५१ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वरसंवादे दुर्वासःशापकथनं नामैकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥

न्यमाने पुनस्तस्मिन्देवैरिन्द्रपुरोगमैः । ततः प्रहृष्टवदनैः स्तूयमाना महर्षिभिः ॥४०
न्यन्ना श्रीमहालक्ष्मीः सर्वलोकेश्वरी शुभा । बालार्ककोटिसङ्काशा कनकाङ्गदभूषिता
माम्बुजसमासीना सर्वलक्षणशोभिता । पद्मपत्रविशालाक्षी नीलकुञ्चितमूर्धजा ॥४२
दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गी दिव्यपुष्पैरलङ्कृता । नानारत्नमयैर्दिव्यैः सर्वैराभरणैर्युता ॥४३॥

तनुमध्या जगद्धात्री पीनोन्नतपयोधरा ।

चतुर्हस्ता विशालाक्षी पूर्णेन्दुसदृशानना ॥ ४४ ॥

सुपात्रं मातुलुङ्गं स्वर्णपद्मयुगं शुभम् । बिभ्राणा हस्तकमलैः सर्वाभरणभूषितैः ॥
म्लानपङ्कजां मालां धारयन्ती ह्युरःस्थले । दृष्टास्ता महादेवी सर्वलोकहितैषिणीम्
श्वरीं सर्वभूतानां मातरं पद्ममालिनीम् । नारायणीं जगद्धात्रीं नारायणहृदालयाम् ॥
तां विलोक्य महालक्ष्मीं प्रहृष्टाः सर्वदेवताः । अवादयन्त पटहान्दिवि देवगणा भृशम्
वृषुः पुष्पवर्षाणि वनदेव्यो निरन्तरम् । जगुर्गन्धर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥४६

ववुः पुण्यास्तथा वाताः सुप्रभोऽभूद्दिवाकरः ।

अज्वलंश्चाग्नयः शान्ताः प्रसन्नाश्च दिशो दश ॥ ५० ॥

जेतादिभिर्मैर्दिव्यैश्चतुर्दन्तैर्महागजैः । सुधापूर्णैरत्नकुम्भैस्सिच्यमानां स्वमूर्धनि ॥५१
तां दृष्ट्वा मुनयस्सर्वे जयशब्दैर्निरन्तरम् । स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च नमश्चक्रुस्समन्ततः
अनन्तरं शीतरश्मिरुद्गात्क्षीरसागरे । सुधामयूखवान्सोमो मातुर्भ्राता सुखावहः ॥
नक्षत्राधिपतिश्चाभूच्चन्द्रो वै लोकमातुलः । ततः प्रिया हरेः पुण्या तुलसी लोकपावनी
समुत्पन्ना जगद्धात्री पूजार्थं शार्ङ्गिणो हरेः । ततः प्रहृष्टमनसः सर्वे देवा दिवौकसः॥
तं शैलं पूर्ववत्स्थाप्य परिपूर्णमनोरथाः । समेत्य मातरं सर्वे शिवब्रह्मपुरोगमाः ॥५६॥
स्तुत्वा नामसहस्रेण जेपुः श्रीसूक्तसंहिताम् । ततः प्रसन्ना सा देवी सर्वान्देवानुवाच ह

श्रीरुवाच ।

वरं वृणीध्वं भद्रं वो वरदाऽहं सुरोत्तमाः ॥ ५८ ॥

रुद्र उवाच ।

ततः प्रहृष्टवदनास्सर्वेषव दिवौकसः । ऊचुः प्राञ्जलयो देवाः श्रियं नम्रात्ममूर्तयः ॥

अमृतानन्तरोत्पन्नं त्रिनामात्मकं हरेः । योऽसौ जपते मनसा प्रणवाद्यं नमोऽन्त
तस्य मृत्युभयं नास्ति विषरोगाग्निजं महत् । नामत्रयं महामन्त्रं जपेत् प्रयतात्म
कालमृत्युभयं चाऽपि तस्य नास्ति न संशयः । इतिनामत्रयेणैव पीतं देवि! मया
ततः प्रहृष्टास्त्रिदशाः स्तुत्वा मुनिसत्तमाः । सा प्रथमं पुनर्देवा ममन्थुः क्षीरसा
समुत्पन्ना पुरा देवी ज्येष्ठा भामिनि !। ज्येष्ठादेवी समुत्पन्ना रक्ताम्बरसमा
उत्पन्ना साऽब्रवीद्देवान् किं कर्तव्यं मयेति वै । तामब्रुवंस्तु तें देवीं सर्वदेवगणा

देवा ऊचुः ।

येषां गृहान्तरे नित्यं कलहः सम्प्रवर्तते । तत्ते स्थानं प्रयच्छामो वस तत्राऽशुभावि
परुषं भाषणं नित्यं वदन्त्यनृतवादिनः । सन्ध्याकाले तु ये पापाः स्वपन्ति मलिनाम
तेषां वेश्मनि सन्तिष्ठ दुःखदारिद्र्यदायिनी । कपालकेशभस्मास्थितुषाङ्गाराणि यत्र
तत्र ते सततं स्थानं भविष्यति न संशयः । यस्य वेश्म कपालास्थिभस्मकेशादिचिह्नि

तद्भजस्वाऽशुभे ! नित्यं कलिना सह नित्यशः ।
अकृत्वा पादयोः शौचं यस्त्वाचामति दुर्मतिः ॥ २६ ॥

तं भजस्व महादेवि ! कलुषेण भृशं वृतम् । तुषाङ्गारकपालाश्मवालुकावस्त्रचर्मभि
दन्तधावनकर्तारस्ते भविष्यन्ति नराधमाः । रमस्व कलिना देवि! तेषां वेश्मसु नित्य
तिलपिष्टं कलञ्जं कलिङ्गं शिग्रुगृञ्जनम् । छत्राकं विड्वराहं च बिल्वं कोशातकीफल
अलाबुं च पलाण्डुं च ये खादन्ति नराधमाः । तेषां गेहे तव स्थानं देवि दारिद्र्ये स

रुद्र उवाच ।

इत्यादिश्य सुराः सर्वे ज्येष्ठां च कलिवल्लभाम् । पुनश्च मथनं चक्रुः क्षीराब्धेः सुसमाहिता
ततश्च वारुणीदेवी समुत्पन्ना शुभानने !। अनन्तो नागराजोऽथ तां जग्राह सुलोचना
ततस्तत्र समुत्पन्ना सर्वाभरणभूषिता । वैनतेयस्य भार्याऽभूत्सर्वलक्षणशोभिता ॥३६
ततोऽप्सरोगणा दिव्या गन्धर्वाश्च महौजसः । जज्ञिरे रूपसम्पन्ना मधुगायनतत्परा॥
ऐरावतस्ततो जज्ञे तथैवोच्चैःश्रवा हयः । धन्वन्तरिः पारिजातः सुरभिः सर्वकामधुक्
[illegible] । ततः प्रभातसमये द्वादश्यामुदिते रवौ ॥३६

प्रभूतधान्यार्थयुता निरन्तरं सुखं परं प्रापुरनामया भृशम् ॥ ७५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे लक्ष्म्युत्पत्तिर्नाम द्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३२ ॥

त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

लक्ष्मीप्रादुर्भावे देवकृतालक्ष्मीनारायणस्तुतिस्तत्रैकादश्युपवासमाहात्म्यवर्णनम्

शङ्कर उवाच।

तत प्रोवाच भगवान्सुरांश्चैव महामुनीन्। देव्या सह प्रहृष्टात्मा सर्वलोकहितार्थवै

श्रीभगवानुवाच।

शृणुध्व मुनय. सर्वेदेवताश्च महाबलाः। एकादशी महापुण्या सर्वोपद्रवनाशिनी ॥२॥

लक्ष्मीसन्दर्शनार्थाय भवद्भि समुपोषिता। अद्यप्रभृति लोकानामुपोष्या सा भविष्यति

पूजितोऽस्मि श्रिया सार्धं भवद्भिर्मुनिसत्तमाः ! ।

द्वादश्यां तु विशेषेण तुलस्या च तथा श्रिया ॥ ४ ॥

यस्मात्तु पूजितोऽस्म्यत्र भवद्भिर्मुनिसत्तमाः। तस्मात्तु सर्वदा पुण्या द्वादशी ममवल्लभा

अद्यप्रभृति ये लोका उषिताः पूर्ववासरे। द्वादश्यामुदिते भानौ श्रद्धया परया सुनाः॥

ये पूजयन्ति मां भक्तास्तुलस्या च श्रिया सह। सर्वे ते बन्धनिर्मुक्ताः प्राप्नुयन्तिपदंमम

नार्चयन्ति च ये ये मां द्वादश्यां पुरुषोत्तमम्।

ते नराः पापकर्माणो मम मायाविमोहिताः ॥ ८ ॥

ये नार्चयन्ति पापिष्ठा नरा नरकगामिनः। तान्पापान्विघ्नवृन्दान्मम पूजापराङ्मुखान्

क्षिपन्त्यजस्रं संसारे माया मम दुरत्यया ॥ ६ ॥ -

रुद्र उवाच।

अद्यप्रभृति ये लोको एकादश्यां सुरोत्तमाः !। भुञ्जते तेऽपि निरयं प्राप्नुवन्ति न संशयः

देवाऊचुः ।

प्रसीद कमले ! देवि ! सर्वलोकेश्वरप्रिये ! ।

विष्णोर्वक्षःस्थले देवि ! भव नित्याऽनपायनी ॥ ६० ॥

त्रैलोक्यं न त्वया देवि ! त्याज्यं हि परमेश्वरः । यदपाङ्गाश्रितं सर्वं जगत्स्थावरजङ्ग

त्वया विलोकिताः सर्वे प्रभवन्ति दिवौकसः । माता रुद्रादिदेवानामैश्वर्यं त्वत्प्रस

यतदिच्छामहे देवि ! जगन्मातर्नमोऽस्तु ते ॥ ६२ ॥

रुद्र उवाच ।

इत्युक्ता दैवतैः सर्वैर्लोकमाता महेश्वरी । एवमस्त्विति तान्देवान्प्राह नारायणप्रिया

ततो नारायणः श्रीशः शङ्खचक्रगदाधरः । तथैवाऽऽविर्भूद्ब्रह्मा पूर्ववत्क्षीरसागरे ।

ततः प्रतुष्टुवुर्देवा नमस्कृत्य जनार्दनम् । ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे प्रह्वप्रवदना शुभा ॥

देवाऊचुः ।

गृहाण देवीं सर्वेश ! महिषीं तव वल्लभाम् । जगत्संरक्षणार्थाय लक्ष्मीमनपगामिनीम्

रुद्र उवाच ।

इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे देवा ब्रह्मपुरोगमाः । नानारत्नमये दिव्ये पीठे बालार्कसन्निभे ॥

निवेश्य देवीं देवं च आनन्दाश्रुपरिप्लुताः ।

नानारत्नमयैः शुभ्रैः स्वर्णकुम्भैर्मनोरमैः ॥ ६८ ॥

सुधामृतजलैःपूर्णैः श्रीमन्मन्त्राभिमन्त्रितैः । भत्राभिषेचनं चक्रुस्तयोर्मूर्ध्नो सुधाजलं

वैष्णवैश्चानुवाकैश्च श्रीसूक्तेन महर्षयः । दिव्याम्बरैर्दिव्यमाल्यैर्नानारत्नविभूषितैः ।

लक्ष्म्या सह समासीनमर्चयामासुरच्युतम् । गन्धैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैश्च सुधामयैः ॥

अप्राकृतैः फलैर्दिव्यैरर्चयामासुरीश्वरम् । अमृतादुत्थिता देवी तुलसी कोमलाशुभा ॥

तया श्रीपादयुगलमर्चयामासुरञ्जसा । प्रदक्षिणमनुव्रज्य नमस्कृत्य मुहुर्मुहुः ॥ ७२ ॥

तुष्टुवुः स्तुतिभिर्देवा हर्षपूर्णाश्रुविक्लवाः । ततः प्रसन्नो भगवान्सर्वदेवेश्वरो हरिः ॥

अभीष्टान्प्रददौ तेभ्यो वरान्देव्या सह प्रभुः ॥ ७४ ॥

चतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

मैकादशीव्रतनिर्णयन्द्वादशीमाहात्म्यवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि द्वादश्याश्च विधानकम् । विष्णोः पूजाविधानं च कर्तव्यं तत्र च प्रभो!
एकादश्याः प्रभावं च सर्वपापहरं नृणाम् । आचक्ष्व विस्तरेणैव मयि प्रीत्या महेश्वर!

महादेव उवाच ।

शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि द्वादश्याश्च विधानकम् ।
तस्याः स्मरणमात्रेण सन्तुष्टः स्याज्जनार्दनः ॥ ३ ॥

एकादश्यान्तु प्राभायां समुपोष्येह मानवाः । सर्वपापविनिर्मुक्ता यान्ति विष्णोः परं पदम्
सप्तजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम् । क्षणादेव लयं याति द्वादश्यां हरिपूजनात्
अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च । एकादश्युपवासस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
धर्मदा ह्यर्थदा चैव कामदा मोक्षदा किल । सर्वकामदुघा नृणां द्वादशी परवर्णिनि!॥
एकादशीसमं किञ्चित्पापत्राणं न विद्यते । एकादशीसमं किञ्चिद्व्रतं नास्ति शुभेक्षणे!
एकादशीं परित्यज्य यो ह्यन्यद्व्रतमाचरेत् । स करस्थं महद्राज्यं त्यक्त्वा भैक्ष्यं तु याचते
एकादशेन्द्रियैः पापं यत्कृतं भवति प्रिये! । एकादश्युपवासेन तत्सर्वं विलयं व्रजेत् ॥
रटन्तीह पुराणानि भूयोभूयो वरानने!। न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥
अभक्ष्यं सर्वदा प्रोक्तं किम्पुनः शुक्लकृष्णयोः । स ब्रह्महा सुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः
मोहादश्नाति यो मर्त्यस्सम्प्राप्ते हरिवासरे । अतिक्रामति यो मोहाद्द्वादशीं तु वरानने!

उपवासेन मूढात्मा विष्णुलोकं न पश्यति ।
भुङ्क्ष्व भुङ्क्ष्वेति यो ब्रूयात्सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥ १४ ॥

यो ब्राह्मणं स्त्रियं गां च अर्हन्तिव वदेत्क्वचित् । मद्यं पिबेति यो ब्रूयात्तेषामपि गतागति
पुरोडाशोऽपि यामोर्दं सम्प्राप्ते हरिवासरे । ममस्वस्सर्वदा प्रोक्तं किंपुनश्चाऽधर्मं स्त्रिया

एवमुक्तस्तु भगवान्परमात्मा सनातनः । संस्तूयमानो मुनिभिः प्रययौ स्वकमालयम्
क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के विमाने सूर्यसन्निभे । देव्या सह विशालाक्ष्या रमया परमेश्वरः ॥
दर्शनार्थं सुराणां च तत्र सन्निहितोऽभवत् । ततः सुरगणाः सर्वे कूर्मरूपं सनातनम् ॥
भक्त्या सम्पूजयित्वाऽथ तुष्टुवुर्हृष्टमानसाः । ततः प्रसन्नो भगवान्कूर्मरूपी जनार्दनः ॥

भगवानुवाच ।

वरं वृणीध्वं देवेशा यद्वो मनसि वर्तते ॥ १५ ॥

रुद्र उवाच ।

ततो देवगणाः सर्वे कूर्मरूपं जनार्दनम् । ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे हर्षनिर्भरमानसाः ॥ १६ ॥

देवा ऊचुः ।

शेषस्य दिग्गजानां च सहायार्थं महाबल ! । धर्तुमर्हसि देवेश ! सप्तद्वीपवनां महीम् ॥

रुद्र उवाच ।

एवमस्त्विति हृष्टात्मा भगवाँल्लोकभावनः । धारयामास धरणीं सप्तद्वीपसमावृताम् ॥
ततो देवाः सगन्धर्वा दैत्यदानवमानुषाः । महर्षिभिरनुज्ञाताः स्वलोकान्प्रतिपेदिरे ॥
तदाप्रभृति ते सर्वे देवा ब्रह्मपुरोगमाः । सिद्धा ये मानुषाश्चैव योगिनो मुनिसत्तमाः ॥
विष्णोराज्ञां पुरस्कृत्य भक्त्या परमया युताः ।
एकादश्यामुपोष्याऽथ भक्त्या चैव जनार्दनम् ॥ २१ ॥
द्वादश्यामर्चनं चक्रुर्विधिना वरवर्णिनि ! । एतत्तु सर्वमाख्यातं देव्या जन्म वरानने ! ।
कौर्मं च वैभवं विष्णोः किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २२ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वरसम्वादे लक्ष्मीदर्शनादिमाहात्म्यं एकादश्युपवासकथनं नाम त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२३३॥

अजेयान्सर्वदेवानां तपोनिर्द्धूतकल्मषान्। त्वमेवैतान्महादैत्याञ्जेतुमर्हसि केशव!॥

महादेव उवाच।

इत्याकर्ण्य हरिर्वाक्यं देवानां च भयानकम्।
तान्समाश्वास्य दिक्पालान्मामाह पुरुषोत्तमः॥ २७॥

श्रीभगवानुवाच।

त्वं हि रुद्र महाबाहो मोहनार्थं सुरद्विषाम्। पाषण्डाचरणं धर्मं कुरुष्व सुरसत्तम!॥
तामसानि पुराणानि कथयस्व च तान्प्रति। मोहनानिचशास्त्राणिकुरुष्व च महामते!
मच्छक्ताश्चविप्राश्चभविष्यन्तिमहर्षयः। त्वच्छक्त्यातान्समाविश्यकथयस्वचतामसान्
काणादं गौतमं शक्तिमुपमन्युं च जैमिनिम्। कपिलं चैव दुर्वासोमृकण्डुंचबृहस्पतिम्
भार्गव जामदग्न्यंचदशैतांस्तामसानृषीन्। तवशक्त्यासमाविश्यकुरुष्वजगतोऽहितम्
त्वच्छक्त्या च निविष्टास्ते तमसोद्रिक्तया भृशम्।
तामसास्ते भविष्यन्ति क्षणादेव न संशयः॥ ३३॥

कथयिष्यन्ति ते विप्रास्तामसानि जगत्त्रये। पुराणानिचशास्त्राणि त्वत्परत्वपराणिच
कपालचर्मभस्मास्थिचिह्नान्यमरसर्वशः। त्वमेव धृत्वा ताँल्लोकान्मोहयस्व जगत्त्रये॥
तथा पाशुपत शास्त्रं त्वमेव कुरु सन्नतः। कङ्कालशैवपाषण्डमहाशैवादिभेदत.॥३६॥
अलक्ष्यं च मतं सम्यग्वेदबाह्यं नराधमाः। भस्मास्थिधारिण सर्वेभविष्यन्तिमचेतसः
त्वां परत्वेन वक्ष्यन्ति सर्वशास्त्रेषु तामसाः। तेषां मतमधिष्ठायसर्वेदैत्याः सदानघाः
भवेयुस्ते मद्विमुखाः क्षणादेव न संशय.। अहमप्यवतारेषु त्वां च रुद्र! महाबल!॥
तामसानां मोहनार्थं पूजयामि युगेयुगे। मतमेतदवष्टभ्य पतन्त्येव न संशयः॥ ४०॥

महादेव उवाच।

तच्छ्रुत्वाऽहं यथोक्तं तु वासुदेवेन भामिनि!। समुद्विग्नमना दीनो बभूवाऽत्र वरानने!
नमस्कृत्याऽथ तन्देवमव्ययं परमेश्वरम्। त्वयोदितमिदं देव! करोमि यदि भूतलेऽधुना
तस्मान्नाशो हि मे नाथ! भविष्यति न संशयः।
तत्र शक्यं मया कर्तुमेतत्त्वत्यं हरेऽधुना॥ ४३॥

स पाखण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः । समस्तयज्ञभोक्तारमविदित्वाऽच्युतं हरिं
उद्दिश्य देवता यस्तु जुहोति च ददाति च । स पाखण्डीति विज्ञेयः स्वतन्त्रः सर्वकर्मसु
स्वात्मज्ञातत्कृतेने यस्तु कर्म वेदोदितं महत् । विनाशि भगवत्प्रीतिं स पाखण्डीति कीर्त्यते
यस्तु नारायणं देवं ब्रह्मरुद्रादिदैवतैः । समत्वेनैव वीक्षेत स पाखण्डी भवेत्सदा ।
अवस्थापितये यस्तु मनोवाक्कायकर्मभिः । वासुदेवं न जानाति स पाखण्डी भवेद्द्विज
किमत्र बहुनोक्तेन ब्राह्मणा येऽप्यवैष्णवाः । न स्प्रष्टव्या न वक्तव्या न द्रष्टव्याः कदाचन

वसिष्ठ उवाच ।

एवं श्रुत्वा च सा देवी शङ्करेणाऽभिभाषितम् । विस्मयं परमं गत्वा पुनर्वचनमब्रवीत्

पार्वत्युवाच ।

भगवन्परमं गुह्यं पृच्छामि सुरसत्तम !। मयि प्रीत्या समाचक्ष्व संशयो वर्तते प्रभो
कपालभस्मचर्मास्थिधारणं श्रुतिगर्हितम् । तत्त्वया धार्यते देव ! गर्हितं केन हेतुना
स्त्रीचापल्येन देवेश! पृच्छामि त्वां महामते !। महानुभावकथितं न कर्तव्यं महेश्वर!
त्वयाचरितमित्येतद्वक्तव्यं न कचित्प्रभो !। अकर्तव्यमपि प्रश्नं क्षन्तुमर्हसि मे प्रभो!॥

वसिष्ठ उवाच ।

इति देव्या हरः पृष्टो रहस्ये जनवर्जिते । उवाच परमं गुह्यं यद्यदाचरितं स्वकम् ॥१६॥

शिव उवाच ।

शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि यद्गुह्यं परमाद्भुतम् । न वक्तव्यं त्वया देवि! जनेषु कथितं म
अपृथक्त्वाच्छरीरस्य वक्ष्यामि च शुभने !। नमुच्याद्या महादैत्याः पुरा स्वायम्भुवेऽन्तरे
महाबला महावीर्या महावीरा महौजसः । सर्वे विष्णुरताः शुद्धाः सर्वपापविवर्जिताः
त्रयीधर्मवृताः सर्वे भगवद्भक्तिसंयुताः । निर्जित्य सकलान्देवानत्याहतपराक्रमाः
पदानि तेषां जगृहुर्बलवीर्यसमन्विताः । ततो देवगणास्सर्वे भग्ना इन्द्रपुरोगमाः
विष्णोः समीपमागम्य भयार्ताः शरणं गताः ॥ २४ ॥

देवा ऊचुः

[illegible]

एवं देवहितार्थाय धूर्त्तैर्मे देवि! गर्हिता । विष्णोराज्ञां पुरस्कृत्य कृतं भस्मास्थिधारणम्
बाह्यचिह्नमिदं देवि मोहनार्थाय विद्विषाम् । अथान्तर्हृदये नित्यं ध्यात्वा देवं जनार्दनम्
जपश्चैव च तन्मन्त्रं तारकं ब्रह्मवाचकम् । सहस्रनामसदृशं विष्णोर्नारायणस्य तु ॥६७
षडक्षरं महामन्त्रं रघूणां कुलवर्द्धनम् । जपन्त्यै सततं देवि सदानन्दसुधाप्लुतम् ॥

सुखमात्यन्तिकं ब्राह्ममश्नामि सततं शुभे ! ॥ ६८ ॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं त्वया पृष्टं शुभानने ! ।
किमन्यच्छ्रोतुकामाऽसि प्रीत्या तत्परिपृच्छ माम् ॥ ६९ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे पाषण्डोत्पत्ति-
वर्णनं नाम पञ्चत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३५ ॥

षट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

उमामहेश्वरसम्वादेऽष्टादशपुराणनानादर्शनवर्णनप्रसङ्गे - सात्त्विकादिशास्त्रवर्णनम्

पार्वत्युवाच ।

तामसानि च शास्त्राणि समाचक्ष्व ममाऽनघ !। सम्प्रोक्तानि च यैर्विप्रैर्भगवद्भक्तिवर्जितैः
तेषां नामानि क्रमशः समाचक्ष्व सुरेश्वर ! ॥ १ ॥

रुद्र उवाच ।

शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि तामसानि यथाक्रमम् । येषां स्मरणमात्रेण मोहः स्याज्ज्ञानिनामपि
प्रथमं हि मयैवोक्तं शैवं पाशुपतादिकम् । मच्छक्त्यावेशितैर्विप्रैः प्रोक्तानि च ततः शृणु
कणादेन तु सम्प्रोक्तं शास्त्रं वैशेषिकं महत् । गौतमेन तथा न्यायं सांख्यं तु कपिलेन वै
धिषणेन तथा प्रोक्तं चार्वाकमतिगर्हितम् । दैत्यानां नाशनार्थाय विष्णुना बुद्धरूपिणा

त्वदाज्ञाऽपि च नोल्लङ्घ्या एतद्दुःखतरं महत् । एवमुक्ते ततो देवि समाश्वास्य वचोंऽमुक
आत्मनाशाय तेनाऽत्र भवत्विल्याह मां हरिः । देवतानां हितार्थाय कुरुष्व यत्नं [illegible]
तथाऽपि जीवनोपायं कथयामि सुरोत्तम ! दत्तवान्कृपया मह्यमात्मनामसहस्रकम् ।
हृदये मां समाधाय जपमन्त्रं ममाऽव्ययम् । षडक्षरं महामन्त्रं तारकं ब्रह्मसञ्ज्ञितम् ।
ये भजन्ति हि मां भक्त्या तेषां मुक्तिर्न संशयः । इन्दीवरदलश्यामं पद्मपत्रविलोचनम्
शङ्खचक्रशार्ङ्गधरं सर्वाभरणभूषितम् । पीतवस्त्रं चतुर्बाहुं जानकीप्रियवल्लभम् ॥ ५० ॥
श्रीरामायनमइत्येवमुच्चार्य मन्त्रमुत्तमम् । सर्वदुःखहरं चैतत्पापिनामपि मुक्तिदम् ।
इमंमन्त्रं जपन्नित्यममलस्त्वंभविष्यसि । भस्मास्थिधारणाद्यत्तु सम्भूतं किल्बिषं तव
मङ्गलं तद्भवेत्सर्वं मन्मन्त्रोच्चारणात्क्षणात् । तदिनो नाशयिष्यामि पापंसर्वं सुरोत्तम
मदन्यदेवताभक्तिर्जायते न तु सुव्रत ! मनसैवार्चय हृदि मां नार्च्यं पुरुषोत्तमम् ॥ ५४ ॥
मदाज्ञां कुरु सर्वादिया सर्वमेतत्क्षमं तव । इति सन्दिश्य मां देवि! विससर्ज मद्गणान्

विसृष्टास्ते ततो देवा निवृत्ताः स्वाश्रमं ययुः ।
ततो मां प्रार्थयामासुर्देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ५५ ॥

इन्द्रादय ऊचुः ।
शीघ्रं कुरु हितं देव ! यथोक्तं हरिणाऽधुना ॥ ५६ ॥

महादेव उवाच ।

देवतानां हितार्थाय शृणु पार्वति [illegible] शुभे ! कपालभस्मास्थिधारणं [illegible]
तामसानि पुराणानि यथोक्तं विष्णुना शुभे ! पाशुपतादिशास्त्राणि यथोक्तं [illegible]
[illegible] । वैदबाह्यानि शास्त्राणि [illegible]
[illegible] । [illegible] ॥ ६० ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

एतत्ते सर्वमाख्यातं प्रसङ्गाच्छुभदर्शने ! शेषं च वैभवावस्थां हरेर्वक्ष्यामि ते शृणु ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे तामसशास्त्रकथनं नाम षट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३६ ॥

सप्तत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

उमामहेश्वरसम्वादे विष्णोर्वैभवावस्थावर्णनक्रमेसनकादिभिर्जयविजयाभ्यांशापदानंशापोपहतयोस्तयोरक्षोयोनिधारणंतदर्थंवराहावतारवर्णनं हिरण्याक्षवधवर्णनञ्च

श्रीरुद्र उवाच ।

हिरण्यकहिरण्याक्षौ काश्यपेयौ महाबली । दितिपुत्रौ महावीर्यौ सर्वदैत्यपती उभौ॥
वैकुण्ठनगरस्याऽऽस्तां पश्चिमद्वारपालकौ । नाम्ना तौ जयविजयौ श्वेतद्वीपे हरिं गतौ
तस्मिन्प्रविष्टान्योगीन्द्रान्सनकादीन्महाबलौ ।
वारयामासतुर्देवि ! हरिसन्दर्शनोत्सुकान् ॥
ते प्रशपीं महावीर्यौ द्वारपालौ सुरोत्तमौ ॥ ३ ॥

सनकादयऊचुः ।

उत्पत्स्यतः पृथिव्यां तु द्वास्थौ देवस्य किङ्करौ ॥ ४ ॥

रुद्र उवाच ।

इति शापं तयोर्दत्वा तत्र तस्थुर्मुनीश्वराः । देवस्तमर्थं ज्ञात्वा च तावाहूय च तावरि
तौ द्वारस्थावब्रवीत्तत्र भगवान्भूतभावनः ॥ ५ ॥

भगवानुवाच ।

कृतवन्तौ महावीर्यावपराधं महात्मनाम् । नातिक्रमणीयमिदं भवद्भ्यां द्वारपालकौ

बौद्धशास्त्रं महत्प्रोक्तं नग्ननीलपटादिकम्। मायावादमसच्छास्त्रं प्रच्छन्नं बौद्धमुच्यते
मयैव कल्पितं देवि! कलौ ब्राह्मणरूपिणा। अपार्थं श्रुतिवाक्यानां दर्शयँल्लोकगर्हितम्
कर्मस्वरूपं त्याज्यत्वं यत्र वै प्रतिपाद्यते। सर्वकर्मपरिभ्रष्टो विकर्मभ्यः स उच्यते।
परेशजीवयोरैक्यं मयाऽत्र प्रतिपाद्यते। ब्रह्मणोऽत्र परं रूपं निर्गुणं वक्ष्यते मया॥
सर्वस्य जगतोऽप्यत्र मोहनार्थं कलौ युगे। वेदार्थवन्महाशास्त्रं मायावादमवैदि
मयैव वक्ष्यते देवि! जगतां नाशकारणात्। द्विजन्मना जैमिनिना पूर्वं वेदमपार्थ
निरीश्वरेण वादेन कृतं शास्त्रं महत्तरम्। शास्त्राणि चैव गिरिजे तामसानि निबो

पुराणानि च वक्ष्यामि तामसानि यथाक्रमात्।
ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथा ॥ १३ ॥

तथैव नारदीयं तु मार्कण्डेयं तु सप्तमम्। आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यं नवमं तथा
दशमं ब्रह्मवैवर्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम्। द्वादशं च वराहं च वामनं च त्रयोदशम्॥

कौर्मं चतुर्दशं प्रोक्तं मात्स्यं पञ्चदशं स्मृतम्।
षोडशं गारुडं प्रोक्तं स्कान्दं सप्तदशं स्मृतम् ॥ १६ ॥

अष्टादशं तु ब्रह्माण्डं पुराणानि यथाक्रमम्। मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च
आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे। वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम्
गारुडं च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने!। सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै
ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च। भविष्यं वामनं ब्राह्मं राजसानि निबोध मे

सात्त्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजसाः स्वर्गदाः शुभाः।
तथैव तामसा देवि! निरयप्राप्तिहेतवः ॥ २१ ॥

तथैव स्मृतयः प्रोक्ता ऋषिभिस्त्रिगुणान्विताः। सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाः शुभदर्शने
वासिष्ठं चैव हारीतं व्यासं पाराशरं तथा। भारद्वाजं काश्यपं च सात्त्विका मुक्तिदाः शुभाः
मानवं याज्ञवल्क्यं चाऽप्यात्रेयं दाक्षमेव च। कात्यायनं वैष्णवं च राजसाः स्वर्गदाः शुभाः
गौतमं बार्हस्पत्यं च सांवर्तं च यमं स्मृतम्। शाङ्खं चौशनसं चेति तामसा निरयप्रदाः

त्मने तुभ्यं यज्ञरूपाय ते नमः । गोविन्दाय नमस्तुभ्यमनादिनिधनाय च ॥
ेदचिद्वस्तुविशिष्टैकस्वरूपिणे । श्रीभूनीलाधिपतये जगत्पित्रे नमोनमः ॥

रुद्र उवाच ।

इत्यादिस्तुतिभिः स्तुत्वा देवं वाराहरूपिणम् ।
अर्चयामासुरात्मेशं गन्धपुष्पादिभिर्हरिम् ॥ २८ ॥
तस्मै देवैस्तेषामिष्टं वरं ददौ । गन्धर्वैरप्सरोभिश्च गीयमानो मुदा हरिः ॥
स्तूयमानस्तत्रैवाऽन्तरधीयत । ऋषि स्तुन्वान रोमरूपाग्रात्स्थायमनिमान्
मने भूमिं चिरं सस्यफलान्विताम् । एतत्ते सर्वमाख्यातं वाराहं वैभवं हरेः
नारसिंहं तथा वक्ष्ये शृणु देवि ! वरानने ! ॥ ३१ ॥
ाति महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे वराहावतार-
कथनं नाम सप्तत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३७ ॥

अष्टात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

हिरण्यकशिपुपापाचारेणपीडितायास्त्रिलोक्याःसमुद्धारे दैत्यप्रह्लाद-कथाप्रसङ्गे नृसिंहावतारवर्णनम्

रुद्र उवाच ।

मं लब्ध्वा हिरण्यकशिपुस्ततः । तस्मिन्नेरे महादैत्यो मेरोः पार्श्वं च मां प्रति
ददाति वायुभक्षो महाबलः । अत्यन्तप्रसादं मन्त्रं पूजयामास मां शुभे ! ॥
तस्य तपसोग्रं महासुरम् । वरं वृणीष्व दैतेय ! यत्ते मनसि वर्तते ॥
ततः प्रोवाच दैतेयो मां प्रसन्नं शुभानने ! ॥ ३ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच ।

स्याच्च गन्धर्वोरगराक्षसात् । पशुभिर्मृगाद्यैश्च सिद्धाद्यैर्वै महात्मनाम्

शापस्त्वं सप्तजन्मानि मुक्तिः शीघ्रमवाऽनघौ । अमित्रभावेनाशीतिजन्मानितु

इन्द्र उवाच ।

इत्युक्तौ तौ महादैर्यौ प्रोचतुः परमेश्वरम् ॥ ८ ॥

जयविजयावूचतुः ।

चिरकालं महीं गन्तुं न समर्थौ स्वमानद !। तस्मात्त्रीण्येव जन्मानि विद्विष्टौ त्वं

देव ! त्वयैव निहतौ प्राप्स्यावो भवदन्तिकम् ॥ ९ ॥

इन्द्र उवाच ।

इत्युक्त्वा द्वारपालौ तौ पूर्वं जातौ महाबलौ । कश्यपस्य महावीर्यौ दितिगर्भे मह

हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्याक्षः कनिष्ठकः । उभौ तौ लोकविख्यातौ महावीर्यबला

अप्रमाणशरीरः स हिरण्याक्षो महोद्धतः । उत्पाट्य बाहुसाहस्रैः पृथिवीं समही

ससागरां द्वीपयुतां सर्वप्राणिसमन्विताम् । उत्पाट्य शिरसा धृत्वा प्रविवेश रसा

ततो देवगणाः सर्वे चुक्रुशुर्भयपीडिताः । शरणं प्रययुर्देवं नारायणमनामयम् ॥ १

ततस्तदद्भुतं ज्ञात्वा शङ्खचक्रगदाधरः । वाराहं रूपमास्थाय विश्वरूपं जनार्दनः ॥

अनादिमध्यान्तवपुः सर्वदेवमयो विभुः । विश्वतः पाणिपच्चक्षुर्महादंष्ट्रो महाभुज

एकया दंष्ट्रया दैत्यं जघान परमेश्वरः । संचूर्णितमहागात्रो ममार दितिजाधमः ॥१

पतितां धरणीं दृष्ट्वा दंष्ट्रयोद्धृत्य पूर्ववत् । संस्थाप्य धारयामास शेषे कूर्मवपुस्त

तं दृष्ट्वा देवताः सर्वाः क्रोडरूपं महाहरिम् । तुष्टुवुर्मुनयश्चैव भक्तिनम्रात्ममूर्तय

देवाऊचुः ।

नमो यज्ञवराहाय कृष्णाय शतबाहवे । नमस्ते वेदवेदाङ्गतनवे विश्वरूपिणे ॥ २

सर्गस्थितिस्वरूपाय सर्वयज्ञस्वरूपिणे । कलाकाष्ठानिमेषादिकालरूपाय ते नम

भूतात्मने नमस्तुभ्यमृग्वेदवपुषे तथा । सुरात्मने नमस्तुभ्यं सामवेदाय ते नम

ॐकाराय नमस्तुभ्यं यजुर्वेदस्वरूपिणे । आथर्वणस्वरूपाय चतुर्वेदमयाय च ॥ २

नमस्ते वेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गाय ते नमः । नमो भगवते तुभ्यं पराय वपुषे सदा ॥२४

ममाऽऽश्रमजस्य दुर्बुद्धे! हरिसंस्तवमीदृशम् । किमर्थमुक्तवाञ्जाड्यमकार्यं ब्राह्मणोचितम्
अश्राव्यं मदमित्रस्य त्वमेतं ममाऽग्रतः । बालेनाऽपि हत त्वेतत्त्वत्प्रसादाद्द्विजाधम!
इत्युक्त्वा परितो वीक्ष्य दैत्यराट्क्रोधमूर्च्छितः । उवाच दैत्यमेकं तु बन्धयैनं द्विजाधमम्
निराज्ञवचः श्रुत्वा स बबन्ध भृगोः सुतम् । बध्यमानं गुरुं दृष्ट्वा प्रह्लादो ब्राह्मणप्रियः
उवाच पितरं तात! इदं मे नोक्तवान्गुरुः । कृपया देवदेवस्य शिक्षितोऽस्मि हरेः प्रभो!
नान्यो गुरुर्मे भवति स एव प्रेरको हरिः । श्रोता मन्ता तथा वक्ता द्रष्टा सर्वग ईश्वरः

हरिरेवाऽक्षयः कर्त्ता नियन्ता सर्वदेहिनाम् ।
तदनागा ह्यसौ विप्रो मोक्तव्योऽयं गुरुः प्रभो ! ॥ २५ ॥

रुद्र उवाच ।

इति पुत्रवचः श्रुत्वा हिरण्यकशिपुस्ततः । तं ब्राह्मणं मोचयित्वा स्वसुतं प्राह विस्मयात्

किं वत्स ! त्वं भ्रमस्येवं मिथ्यावाक्यैर्द्विजन्मनः ।
को विष्णुः किं नु तद्रूपं कुत्राऽसौ संस्थितो हरिः ॥ २७ ॥

अहमेवेश्वरो लोके त्रैलोक्याधिपतिर्मतः । मामेवार्चय गोविन्दं त्यज शत्रुं दुरासदम् ॥
अथवा शङ्करं देवं रुद्रं लोकगुरुं प्रभुम् । अर्चयस्व सुराध्यक्षं सर्वैश्वर्यप्रदं शिवम् ॥
त्रिपुण्ड्रधारणं कृत्वा भस्मना दैत्यपूजितम् । पूजयस्व महादेवं पाशुपत्योक्तमार्गतः ॥

रुद्र उवाच ।

इति दैत्यपतेर्वाक्यं श्रुत्वोचुस्तत्पुरोहिताः ॥ ३१ ॥

पुरोहिता ऊचुः ।

एवमेव महाभाग ! कुरुष्व वचनं पितुः । त्यज शत्रुं कैटभारिं पूजयस्व त्रिलोचनम् ॥
रुद्रात्परतरो देवो नास्ति सर्वप्रदो नृणाम् । पिता तवाऽपि तस्यैव प्रसादादीश्वरोऽभवत्

रुद्र उवाच ।

इति तेषां वचः श्रुत्वा प्रह्लादः प्राह वैष्णवः ॥ ३४ ॥

प्रह्लाद उवाच ।

अहो भगवतः श्रेष्ठ्यं यन्मायामोहितं जगत् । अहो वेदान्तविद्वांसः सर्वलोकैकपूजिताः

यक्षविद्याधराणां च किन्नराणान्तथैव च । सर्वेषामेव रोगाणामायुधानां तथैव

सर्वेषामृषिमुख्यानामवध्यत्वं प्रयच्छ मे ॥ ५ ॥

रुद्र उवाच ।

एवमस्त्विति तद्रक्षस्त्वब्रवं प्रियदर्शने ! । मत्तो महद्वरं प्राप्य स दैतेयो महासु

जित्वा महेन्द्रं देवांश्च सत्रैलोक्येश्वरोऽभवत् । सर्वांश्च यज्ञभागांश्च स्वयमेवाऽहरद्बल

त्रातारं नाधिगच्छन्ति देवतास्तेन निर्जिताः । तस्यैव किङ्कराः सर्वे गन्धर्वदेवदान

यक्षाश्च नागाः सिद्धाश्च साध्याश्च वशवर्तिनः ।

उत्तानपादस्य सुतां कल्याणीं नाम कन्यकाम् ॥ ९ ॥

उपयेमे विधानेन दैत्यराजो महाबलः । तस्यां जातो महातेजाः प्रह्लादो दैत्यराट्सुतं

अनुरक्तो हृषीकेशे गर्भवासेऽपि यो हरौ । सर्वावस्थासु कृत्येषु मनोवाक्कायकर्मभिः ।

नान्यं जानाति देवेशात्प्रसन्नात्मा सनातनात् । स कालेनोपनीतः सन्गुरुगेहेऽवसन्मु

अधीत्य सर्ववेदांश्च शास्त्राणि विविधानि च ।

कस्यचित्त्वथ कालस्य गुरुणा सह दैत्यजः ॥ १३ ॥

पितुः समीपमागत्य ववन्दे विनयान्वितः । तं परिष्वज्य बाहुभ्यां तनयं शुभलक्षण

अङ्के निधाय दैत्येन्द्रः प्रोवाचेदं सुविस्मितम् ॥ १४ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच ।

प्रह्लाद! चिरकालं त्वं गुरुगेहे निवेशितः । यदुक्तं गुरुणा विद्या तन्ममाऽऽ[illegible]

रुद्र उवाच ।

इत्युक्तः स्वपित्रा वै प्रह्लादो असुरेश्वर । प्राह दैत्येश्वरं प्रीत्या वचनं [illegible]

प्रह्लाद उवाच ।

यो वै सर्वोपनिषदामर्थः पुरुषेश्वरः । तं वै सर्वगतं विष्णुं [illegible] प्रणिपत्य [illegible]

रुद्र उवाच ।

इति विष्णुस्तुतिं श्रुत्वा दैत्यराड्विस्मयान्वितः ।

[illegible] तं सुतं रोषात्कि[illegible] ॥ १८ ॥

रुद्र उवाच ।

तदोद्यतास्त्रा दैतेया हन्तुं दैत्येश्वरात्मजम् । परिवार्य महात्मानं तस्थुर्दैत्येश्वराज्ञया
प्रह्लादोऽपि तदा विष्णुं ध्यात्वा हृदयपङ्कजे । जपन्नष्टाक्षरंमन्त्रं तस्थौ गिरिरिवाऽपरः
तं जघ्नुः परितो धीराः शूलतोमरशक्तिभिः । प्रह्लादस्य वपुस्तत्र हरिसंस्मरणाच्छुभे !

विष्णोः प्रभावाद्दुर्दैवं मन्त्रपूतमभूद्भृशम् ।

ततः सम्प्राप्य तद्गात्रं महास्त्राणि सुरद्विषाम् ॥ ५८ ॥

लोत्पलदलानीव पेतुश्छिन्नाः क्षितौ शुभे ! । मनागप्यस्य तद्गात्रं भेत्तुं दैत्या न च क्षमाः
विस्मिताश्चाद्भुतास्तस्थुर्दैत्यराजान्तिके भटाः । तादृग्विधं महात्मानं दृष्ट्वा पुत्रमहाबलम्
विस्मयं परमं गत्वा दैत्यराट् क्रोधमूर्च्छितः । आदिदेश ततः सर्पान्दन्दशूकान्महाविषान्

वासुकिप्रभृतीन्धीमान्नागदष्टमितिक्रुधा ।

आदिष्टास्तेन राज्ञाऽथ ते नागाः सुमहाबलाः ॥ ६२ ॥

ज्वलितास्या महाभीमास्तं घनादुर्महाबलम् । गरुडध्वजमनन्तं विनम्य नत्वायुधा ॥
निर्विषाश्छिन्नदशना बभूवुर्नष्टमानना । चैनतेयसहस्रेण च्छिन्नगात्राः सुविह्वलाः ॥
प्रदुद्रुवुर्दिशः सर्पा वमन्तो रुधिरं भृशम् । तादृग्विधान्महासर्पान्दृष्ट्वा दैत्यपतिस्तदा ॥

आदिदेश ततः क्रुद्धो दिग्गजान्सुमदान्वितान् ।

निर्दिष्टास्तेन राज्ञाऽथ दिग्गजाश्च मदोद्धताः ॥ ६६ ॥

परिपात्याऽथ तं जघ्नुर्दन्तैः पृथुतरैर्भृशम् । अथ दिग्गजदन्ताश्च छिन्नमूलास्ततोऽपतन्
दन्तैर्विना हतानागा भयार्त्ता वै प्रदुद्रुवुः । तान्दृष्ट्वाऽथ महानागान्दैत्येन्द्रः कुपितोऽपरान्
प्रज्वाल्यन्महावह्निं चिक्षेप सुमहात्मनः । अश्नाविश्चिरं दृष्ट्वा प्रह्लादं हव्यवाहनः ॥
न ददाह च तं धीरं सुशीतः समपद्यत । मध्यमानं तं बालं दृष्ट्वा राजा सुविस्मितः
प्रादात्तस्मै विषं घोरं सर्वभूतविनाशनम् । तस्य विष्णोः प्रभावाच्च विषमप्यमृतं तदा
अभवत्तस्य देवस्य विषं चामृतमनुत्तमम् । एवमादिभिरुपायैर्घोरैः सुदारुणैः ॥ ७२ ॥

बाधयित्वाऽऽत्मजं राजा तस्याऽप्यप्राप्य च ।

ततः सा माता सुतं प्राह दैत्यराड्विस्मयान्वितः ॥ ७३ ॥

ब्राह्मणा अपि चापल्याद्भवन्त्येवं मदान्विताः । नारायणः परं ब्रह्मतत्त्वं नारायणः पर
नारायणः परो ध्याता ध्यानं नारायणः परम् । गतिर्विश्वस्य जगतः शाश्वतं शिवमच्यु
धाता विधाता जगतो वासुदेवः सनातनः । विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति ॥
हिरण्मयवपुर्नित्यः पुण्डरीकनिभेक्षणः । श्रीभूनीलापतिः सौम्यो निर्मलः शुभविग्र
तेनैव सृष्टौ ब्रह्मेशौ सर्गसंहारकारकौ । तस्यैवाऽऽज्ञां पुरस्कृत्य वर्तेते ब्रह्मशङ्करौ ।

भीषाऽस्माद्वाति पवनो भीषोदेति दिवाकरः ।
भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रोऽथ मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ४१ ॥

आसीदेको हरिर्दिव्यो देवो नारायणः परः । ब्रह्मा नेन्द्रो नचेशानो नच चन्द्रदिवा
नवा द्यावापृथिव्यौ च नक्षत्राणि दिवौकसः । तस्य विष्णोः परं धाम सदा पश्यन्ति
एवं सर्वोपनिषदामर्थं हित्वा द्विजोत्तमाः । रागाल्लोभाद्भयाद्वापि किम्वा मूढ मना
तं सर्वरक्षकं देवं त्यक्त्वा सर्वेश्वरं हरिम् । कथं पाषण्डमाश्रित्य पूजयामि शङ्
लक्ष्मीपतिं देवदेवमनन्तं पुरुषोत्तमम् । इन्दीवरदलश्यामं पद्मपत्रायतेक्षणम् ॥ ४
श्रीवत्सलक्षितोरस्कं सर्वाभरणभूषितम् । सदाकुमारं सर्वेशं नित्यानन्दसुखात्म
कृष्णं दध्युर्महात्मानो योगिनः सनकादयः । यमर्चयन्ति ब्रह्मेशशक्राद्या देवतागणा
यस्य पत्न्याः कटाक्षार्द्धदृष्ट्या दृष्टा दिवौकसः । ब्रह्मेन्द्ररुद्रवरुणयमसोमधनाधिपा ।
यन्नामस्मरणादेव पापिनामपि तत्परम् । मुक्तिर्भवति जन्तूनां ब्रह्मादीनां सुदुर्लभा ।
स एव रक्षकः श्रीशो देवानामपि सर्वदा । तमेव पूजयिष्यामि लक्ष्म्या संयुक्तमच्युत
प्राप्स्यामि सुखमेनैव तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५१ ॥

रुद्र उवाच ।

इतितस्य वचः श्रुत्वा हिरण्यकशिपुस्तदा । क्रोधेन महताऽऽविष्टो जज्वालाऽतिशियाऽग
पतितो वीक्ष्य दैतेयान्निष्पाद क्रोधमूर्च्छितः ॥ ५२ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच ।

भीषणैः शस्त्रसङ्घातैः प्रहारं पापकारिणम् । ममाऽऽज्ञया धावन्तु शत्रुपक्षकम्

हिरण्यकशिपुरुवाच ।

अस्मिन्दर्शयतं विष्णुं यदि सर्वगतो भवेत् । अन्यथा त्वां हनिष्यामि मिथ्यावाक्यप्रलापिनम् ॥

रुद्र उवाच ।

इत्युक्त्वा सहसा खड्गमाकृष्य दितिजेश्वरः । प्रह्लादोरसि चिक्षेप हन्तुं खड्गेन तं रुषा ॥
तस्मिन्क्षणे महाशब्दः स्तम्भे संश्रूयते भृशम् । सघनाशनिसंरावैः खमिव स्फुटितान्तरम् ॥
तेन शब्देन महता दैत्यश्रोत्रविघातिना । सर्वे निपातिता भूमौ छिन्नमूला इव द्रुमाः ॥

त्रिभ्यति संप्लुतं दैत्या मेनिरे वै जगत्त्रयम् ।
तां स्थूणां तु द्विधा भित्त्वा निष्क्रान्तो वै महाहरिः ॥ ९२ ॥

चकार स महाघोरं जगत्क्षयनिभस्वनम् । तेन नादेन महता तारकाः पतिता भुवि ॥
नृसिंहवपुरास्थाय तत्रैवाऽऽविरभूद्धरिः । अनेककोटिसूर्याग्नितेजसा स समावृतः ॥
मुखे पञ्चाननप्रख्यः शरीरे मानुषाकृतिः । दंष्ट्राकरालवदनः स्फुरत्क्षश्च त्रिसटोद्धतः ॥९५॥
ज्वालावलितकेशान्तः सस्फुलिङ्गेक्षणो विभुः । सहस्रबाहुभिर्दीर्घैः सर्वायुधसमन्वितैः ॥
वृतो मेरुरिवाभाति बहुशाखानगान्वितः । दिव्यमाल्याम्बरधरो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्को दिव्याभरणभूषितः । नार्यो नृकेसरी तत्र संहर्तुं सर्वदानवान् ॥
तं दृष्ट्वा घोरसङ्काशं नरसिंहं महाबलम् । दग्धाक्षिपक्ष्मा दैत्येन्द्रो विह्वलाङ्गः पपात ह ॥
प्रह्लादोऽपि तदा दृष्ट्वा नारसिंहोपमं हरिम् । जयशब्देन देवेशं नमश्चक्रे जनार्दनम् ॥
ददर्श तस्य गात्रेषु नृसिंहस्य महात्मनः । लोकान्समुद्रान्सद्वीपान्सुरगन्धर्वमानुषान् ॥
अजाण्डानां सहस्रं तु सटाग्रे तस्य दृश्यते । दृश्यन्ते तस्य नेत्रेषु सोमसूर्यादयस्तथा ॥
कर्णयोरश्विनौ देवौ दिशश्च विदिशास्तथा । ललाटे ब्रह्मरुद्रौ च नभो वायुश्च नासिके ॥

इन्द्राग्नी तस्य वक्त्रान्ते जिह्वायां तु सरस्वती ।
दंष्ट्रासु सिंहशार्दूलाः शरभाश्च महोरगाः ॥ १०४ ॥

कण्ठे च दृश्यते मेरुः स्कन्धेऽपि च महाद्रयः । देवनिर्यङ्मनुष्याश्च बाहुष्वपि महात्मनः ॥
नाभौ चान्तरिक्षं च पादयोः पृथिवी तथा । मेर्वादयः पर्वताश्च दृश्यन्तेऽङ्गुलिपङ्क्तिषु ॥
रोमस्वोषधयः सर्वाः पादपानखपङ्क्तिषु । निश्वासेषु च वेदाश्च साङ्गोपाङ्गसमन्विताः ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच ।

त्वया विष्णोः परत्वं च सम्यगुक्तं ममाग्रतः । व्यापित्वात्सर्वभूतानां विष्णुरित्यभिधीय
योऽसौ सर्वगतो देवः स एव परमेश्वरः । तस्य सर्वगतत्वं वै प्रत्यक्षं दर्शयस्व मे ॥
ऐश्वर्यशक्तितेजांसि ज्ञानवीर्यबलानि च । पश्येयं तस्य परमं रूपं गुणविभूतयः ॥
सम्यग्दृष्ट्वा प्रयत्नेन विष्णुं मन्ये दिवौकसम् । मम प्रतिबलो लोके नास्ति देवेषु क
ईशानवरदानेन सर्वभूतेष्ववध्यताम् । प्राप्तवान्सर्वभूतानां दुर्जयत्वं च मानद!

ईश्वरत्वं लभेद्विष्णुर्मां जित्वा बलवीर्यतः ॥ ७८ ॥

रुद्र उवाच ।

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रह्लादः प्राह विस्मितः । हरेः प्रभावं दैत्यस्य कथयामास सुत

प्रह्लाद उवाच ।

योऽसौ नारायणः श्रीमान्परमात्मा सनातनः । वसनात्सर्वभूतेषु वासुदेवः स उ
सर्वव्यापी जगद्धाता विष्णुरित्यभिधीयते । न किञ्चिदस्मादन्यत्तु जगत्स्थावरजङ्
सर्वत्र चिदचिद्वस्तुरूपं तस्यैव नान्यथा । त्रिपाद्व्याप्ति परंव्योम्नि त्रिपादस्यामितिह्यनु

योऽसौ चक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ।

योगिभिर्दृश्यते भक्त्या नाऽभक्त्या दृश्यते क्वचित् ॥ ८३ ॥

द्रष्टुं न शक्यो रोषाच्च मत्सराद्वा जनार्दनः । देवतिर्यङ्मनुष्येषु स्थावरेष्वपि जन्तुषु

व्याप्य तिष्ठति सर्वेषु क्षुद्रेष्वपि महत्सु च ॥ ८४ ॥

रुद्र उवाच ।

इति प्रह्लादवचनं श्रुत्वा दैत्यवरस्तदा । उवाच रोषताम्राक्षो भर्त्सयन् पुत्रं मुहुः ।

हिरण्यकशिपुरुवाच ।

असौ सर्वगतो विष्णुरिति [illegible] । [illegible] बहुभिः किं प्रलपितैः

[illegible] दैत्य
[illegible]

दुकूलवस्त्रसहितां दिव्यमालानुलेपनाम् । तां दृष्ट्वा देवदेवस्य प्रियां सर्वे दिवौकसः ॥
ऊचुः प्राञ्जलयो देवीं प्रसन्नं कुरु ते प्रियम् । त्रैलोक्यस्याऽभयं स्वामी यथा दद्यात्तथा कुरु

रुद्र उवाच ।

इत्युक्ता सहसा देवी प्रियं प्राप्य जनार्दनम् । प्रणिपत्य नमस्कृत्य सामर्षादित्युवाच तम्
तां दृष्ट्वा महिषीं स्वस्य प्रियां सर्वेश्वरो हरिः । रक्षःशरीरजं क्रोधं तत्याज श्रीनवलक्षणात्
अङ्कमादाय तां देवीं समाश्लिष्य दयानिधिः । कृपासुधार्द्रदृष्ट्या वै निरैक्षत सुरान् हरिः
ततो जय जयेत्युच्चैः स्तुवतां नमतां सदा । तद्दयादृष्टिदृष्टानां सानन्दः सम्भ्रमोऽभवत्
ततो देवगणाः सर्वे हर्षनिर्भरमानसाः । ऊचुः प्राञ्जलयो देवं नमस्कृत्य जगत्पतिम् ॥

देवगणा ऊचुः ।

द्रष्टुमत्यद्भुतं तेजो न शक्तास्ते जगत्पते । अत्यद्भुतमिदं रूपं यद्वयाहृपदाङ्कितम् ॥
जगत्त्रयसमाक्रान्तं तेजस्तीक्ष्णतरं तव । द्रष्टुं स्थातुं न शक्ताः स्मः सर्व एव दिवौकसः

महादेव उवाच ।

इत्यर्थितस्तु विबुधैस्तेजस्तदतिभीषणम् । उपसंहृत्य देवेशो बभूव सुखदर्शनः ॥ ३८ ॥
शरत्कोटीन्दुसङ्काशः पुण्डरीकनिभेक्षणः । सुधामयसटापुञ्जविद्युत्कोटिनिभः शुभः ॥
नानारत्नमयैर्दिव्यैः केयूरैः कटकान्वितैः । बाहुभिः कल्पवृक्षस्य शाखाभिरिव सत्फलैः
चतुर्भिः कोमलैर्दिव्यैरन्वितः परमेश्वरः । जपाकुसुमसङ्काशैः शोभितः करपङ्कजैः ॥
शङ्खचक्रगृहीताभ्यामुद्यताभ्यां विराजितः । वरदाभयहस्ताभ्यामितराभ्यां मृगेश्वरः ॥
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्को वनमालाविभूषितः । उद्यद्दिनकराभाभ्यां कुण्डलाभ्यां विराजितः
हारकेयूरकटकैर्भूषणैः समलङ्कृतः । सव्याङ्कस्थश्रिया युक्तो राजते नरकेसरी ॥ ४४ ॥
लक्ष्मीनृसिंहं तं दृष्ट्वा देवाः सर्वे सहर्षयः । आनन्दाश्रुजलैः सिक्ता हर्षनिर्भरचेतसः ॥
आनन्दसिन्धुमग्नास्ते ननृतुश्च निरन्तरम् । अवर्षयामासुरस्मै दिव्यपुष्पसमञ्चयैः ॥
स्वर्णकुम्भैः सुधापूर्णैरभिषिच्य सनातनम् । वस्त्रैराभरणैर्गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्मनोरमैः ॥
दिव्यैर्निवेद्यैर्दीपैरर्चयित्वा मृगेश्वरम् । तुष्टुवुः स्तवनैर्दिव्यैर्ब्रह्माद्यमरपुङ्गवाः ॥ ४८ ॥

तत्र प्रसन्नो लक्ष्मीभर्ताभिप्रायवान्हरिः ।

आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः । सर्वाङ्गेषु प्रदृश्यन्ते गन्धर्वाप्सरसश्च वै ॥ रूपं विभुवनस्तस्य दृश्यन्ते परमात्मनः । श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविभूषितम् ॥ शङ्खचक्रगदापद्मशार्ङ्गासिहेतिभिर्युतम् । सर्वोपनिषदामर्थं दृष्ट्वा दैत्येश्वरात्मजः ॥११८ हर्षाश्रुसंप्लिताङ्गः प्रणनाम मुहुर्मुहुः । दैत्येन्द्रस्तु हरिं दृष्ट्वा क्रोधात्संभ्रुकुटी स्थितः ॥ घोरं खड्गं समुद्यम्य नृसिंहं समभिद्रवत् । अथ दैत्यगणाः सर्वे लब्धसंज्ञा महाबलाः

शस्त्रायुधानि चाऽऽदाय हरिं जघ्नुस्त्वरान्विताः ।

पतङ्गकाण्डानि यथा वह्नौ क्षिप्तान्यनेकशः ॥ ११३ ॥

तथैव भस्मतां यान्ति महास्त्राणि हरेस्तनौ । तान्यनीकानि दैत्यानां दृष्ट्वा नरहरिस्तदा ॥ सटैर्ददाह च ज्वालामालाविरचितस्फुटैः । नृकेसरिसटोद्भूतवह्निना दानवा भृशम् ॥ निहतास्तत्क्षणात्सर्वं निःशेषं तदभूद्बलम् । प्रह्लादं सानुगं हित्वा अस्मिन्नेवाद्भुते हृदे ॥ क्रोधाद्दैत्यपतिः खड्गमादाय ऽभिप्रपद्यत । खड्गहस्तं तु दैत्येन्द्रं जग्राहैकेन बाहुना ॥ पातयामास देवेशो यथा शाखां महानिलः । गृहीत्वा पतितं भूमौ महाकायं नृकेसरी ॥ स्वोत्सङ्गे स्थापयामास ददर्शाऽसौ मुखं हरेः । विष्णुनिन्दाकृतं पापं द्रोहवैष्णवजं तथा ॥ नृसिंहस्पर्शनादेव निर्भस्मितमभूत्तदा । अथ दैत्येश्वरस्याऽस्य महद्गात्रं नृकेसरी ॥१२० नखैर्विदारयामास तीक्ष्णैर्वज्रनिभैर्नखैः । स निर्मलात्मा दैत्येन्द्रः पश्यन्साक्षान्मुखं हरेः ॥ नखनिर्भिन्नहृदयः कृतार्थो विजहावसून् । तद्गात्रं शतधा भित्त्वा नखैस्तीक्ष्णैर्महाहरिः

आकृष्याऽन्त्राणि दीर्घाणि कण्ठे संसक्तवान्भियान् ।

अथ देवगणास्सर्वे दृष्ट्वा तत्र नृकेसरिम् ॥ १२३ ॥

प्रदहन्तं जगदीपं कालाग्निमिव मेनिरे । अथ देवगणाः सर्वे मुनयश्च तपोधनाः ॥१२४॥ ब्रह्मरुद्रौ पुरस्कृत्य शनैः स्तोतुं समाययुः । ते प्रसादयितुं भीता ज्वलन्तं विश्वतोमुखम् ॥ मातरं जगतां धात्रीं चिन्तयामासुरीश्वरीम् । हिरण्यवर्णां हरिणीं सर्वोपद्रवनाशिनीम्

विष्णोर्नित्यानवद्याङ्गीं ध्यात्वा नारायणीं शुभाम् ।

दैवीसूक्तजपैर्भक्त्या नमश्चक्रुः सनातनीम् ॥ १२७ ॥

तैश्चिन्त्यमाना सा देवी तत्रैवाऽऽविरभूत्तदा । चतुर्भुजा विशालाक्षी सर्वाभरणभूषिता

एवं चकार धर्मेण राज्यं दैत्यपतिर्बली । इन्द्रादिस्त्रिदशास्तस्य किङ्कराः समुपस्थिताः
ऐश्वर्यं त्रिषु लोकेषु बुभुजे बलदर्पहृत् । भ्रष्टराज्यं सुतं दृष्ट्वा तस्याऽपि हितकाम्यया॥
कश्यपो भार्यया सार्द्धं तपस्तेपे हरिं प्रति । अदित्या सह धर्मात्मा पयोव्रतसमन्वितः
अर्चयामास देवेशं पद्मनाभ जनार्दनम् । ततो वर्षसहस्राणि तेन सम्पूजितो हरिः ॥६॥
तत्रैवाऽऽविरभूत्तस्य देव्या सह सनातनः । तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥
इन्द्रनीलमणिश्यामं सर्वाभरणभूषितम् । स्फुरत्किरीटकेयूरहारकुण्डलशोभितम् ॥११

कौस्तुभोद्भासितोरस्कं पीतवस्त्रेण वेष्टितम् ।
श्रिया सह समासीनं मण्डपेन्द्रे महात्मनि ॥ १२ ॥

तं दृष्ट्वा जगन्नाथीशं हर्षनिर्भरचेतसा । पत्न्या सह नमस्कृत्य तुष्टाव द्विजसत्तमः ॥

कश्यप उवाच ।

नमो नमस्ते लक्ष्मीश सर्वज्ञ जगदीश्वर । सर्वात्मन्सर्वदेवेश सृष्टिसंहारकारक ! ॥
अनादिनिधनानन्तवपुषे विश्वधारिणे । नमस्ते वेदवेदाङ्गवपुषे सर्वचक्षुषे ॥ १५ ॥
सर्वात्मने नमस्तुभ्यं नमः सूक्ष्मतराय च । कल्याणगुणपूर्णाय योगिध्येयात्मने नमः
नमो नित्यकुमाराय श्रीभूनीलाधिपाय च । नित्यमुक्तैकभोगाय परधाम्नि स्थिताय च
चतुरात्मस्वरूपाय तुभ्यं चतुर्व्यूह नमोऽस्तु ते । पञ्चावस्थाय वै तुभ्यं नमस्ते पाञ्चकालिक!

पाञ्चकालिकनिष्ठैस्तु योगिभिः पूज्यसे सदा ।
पञ्चार्थतत्त्वविदुषां पञ्चसंस्कारशालिनाम् ॥ १६ ॥

पञ्चावस्थं स्वरूपं ते विज्ञेयं सततं हरे !! चतुर्धापरिपूर्णात्मस्थितं कवयो विदुः ॥२०
त्वत्प्रसूति जगत्सर्वं पुनन्तितव किङ्कराः । धर्ममयाः कर्मनिष्ठा ये द्विजा भक्तवत्सलाः
तेषां दयेक्षणादेव भवबन्धविमुक्तये । नमोऽस्तु त्रिजगद्धात्रे स्वयं धात्रेऽखिलात्मने
धात्रे विधात्रे विश्वाय विश्वरूपायते नमः । नारायणाय कृष्णाय वासुदेवाय शार्ङ्गिणे

विष्णवे जिष्णवे तुभ्यं शुद्धसत्त्वाय ते नमः ॥ २२ ॥

महादेव उवाच ।

इत्यादिस्तुतिभिः सम्यक्स्तूयमानो महर्षिणा । प्राहगम्भीरयावाचा परितुष्टो जनार्दनः

तनो देवगणैः सार्धं सर्वेशो भक्तवत्सलः ॥ १४६ ॥
प्रह्लादं सर्वदैत्यानां चक्रे राजानमव्ययम् । आश्वास्य भक्तं प्रह्लादमभिषिच्य सुरोत
ददौ तस्मै धरानिष्ठाम्भक्तिं चाऽव्यभिचारिणीम् । ततो देवगणैः सर्वैः स्तूयमानो नृकेस
विकीर्णपुष्पवर्षैश्च तत्रैवाऽन्तरधीयत । ततः सुरगणाः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रपेदिरे
पुनश्च यज्ञभागान्स्वान्बुभुजुः प्रीतमानसाः । ततो देवाः सगन्धर्वा निरातङ्कास्तदाऽभव
तस्मिन्हते महादैत्ये सर्व एव प्रहर्षिताः । प्रह्लादस्तु तदा चक्रे राज्यं धर्मेण वैष्णव
हरेः प्रसादाल्लब्धं तु राज्यं वैष्णवसत्तमः । यज्ञैर्बहुभिर्दानाद्यैरर्चयित्वा नृकेसरिम्
काले हरिपदं प्राप योगिगम्यं सनातनम् । एतत्प्रह्लादचरितं ये तु शृण्वन्ति नित्यश
ते सर्वे पापनिर्मुक्ता यास्यन्ति परमां गतिम् । एतत्ते कथितं देवि ! नृसिंहं वैभवं हरेः
शेषां च वैभवावस्थां शृणु देवि ! यथाक्रमम् ॥ १५७ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरखण्डे उमामहेश्वरसम्वादे नृसिंहप्रादुर्भावो नामाऽष्टात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३८ ॥

एकोनचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

बलिराजोपाख्याने वामनप्रादुर्भाववर्णनम्

रुद्र उवाच ।

प्रह्लादस्य सुतो जज्ञे विरोचन इति श्रुतः । तस्य पुत्रो महाबाहुर्बलिर्वैरोचनः प्रभुः ॥१॥
स तु धर्मविदां श्रेष्ठः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः । हरेः प्रियतमो भक्तो नित्यं धर्मरतः शुचिः
स जित्वा सकलान्देवान्गन्धर्वांश्च समरुद्गणान् ।
त्रींल्लोकान्स्ववशे स्थाप्य राज्यं चक्रे महाबलः ॥ ३ ॥
बहुरत्नधरा पृथिवी बहुसस्यफलप्रदा । गावः पूर्णपयाः सर्वाः पादपाः फलपुष्पिताः
[illegible] सर्वे [illegible] । [illegible] ॥

बटुवेषधरं देवं सर्ववेदाङ्गगोचरम् । मेखलाजिनदण्डादिचिह्नैरङ्कितमीश्वरम् ॥ ३ ॥
तं दृष्ट्वा देवताः सर्वे शतक्रतुपुरोगमाः । स्तुत्वा महर्षिभिः सार्द्धं नमश्चक्रुर्महौजसम्
ततः प्रसन्नो भगवान्प्रोवाच सुरसत्तमान् ॥ ४ ॥

वामन उवाच ।

किं कर्त्तव्यं मया चाऽद्य तद्ब्रूत सुरसत्तमाः ! ॥ ५ ॥

श्रीशङ्कर उवाच ।

तत प्रहृष्टास्त्रिदशास्तमूचुः परमेश्वरम् ॥ ६ ॥

देवाऊचुः ।

अस्मिन्काले बलेर्यज्ञो वर्त्तते मधुसूदन ! । अप्रत्याख्यानकालोऽयं तस्य दैत्यपतेःप्रभो!
याचित्वा त्रिदिवं लोकं तन्नस्त्वं दातुमर्हसि ॥ ७ ॥

शङ्कर उवाच ।

इत्युक्तस्त्रिदशैस्सर्वैराजगाम बलिं हरिः । यागदेशे समासीनमृषिभिस्सार्द्धमग्रिभिः ॥
अभ्यागतंतु तंदृष्ट्वा सहसोत्थाय दैत्यराट् । अभ्यागतः स्वयं विष्णुरितिहाससमन्वितः
पूजयामास विधिना निवेश्य कुसुमासने । प्रणिपत्य नमस्कृत्य प्राह गद्गदया गिरा ॥

बलिरुवाच ।

धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि सफलं मम जीवितम् ।
त्वामर्चयित्वा विप्रेन्द्र ! किं करोमि तव प्रियम् ॥ ११ ॥
आगतोऽसियदर्थन्त्वं मामुद्दिश्य द्विजोत्तम !। तत्प्रयच्छामि ते शीघ्रंब्रूहि वेदविदांवर!

शङ्कर उवाच ।

ततः प्रहृष्टमनसा तमुवाचमहीपतिम् ॥ १३ ॥

वामन उवाच ।

शृणु राजेन्द्र! वक्ष्यामि ममागमनकारणम् । अग्निकुण्डस्य पृथिवीं देहि दैत्यपते! मम
मम त्रिविक्रममितां नान्यदिच्छामि मानद !। सर्वेषामेव दानानां भूमिदानमनुत्तमम्॥
यो ददाति महीं राजा विप्रायाऽकिञ्चनाय वै । अङ्गुष्ठमात्रामपि वा स भवेत्पृथिवीपतिः

श्रीभगवानुवाच ।

सन्तुष्टोऽहं द्विजश्रेष्ठ त्वयानया समर्चितः । यत्पूर्णमिच्छ मद्दत्तं करोमि तवाभि

महादेव उवाच ।

ततः प्राह हृषीकेशं भार्यया सह कश्यपः ॥

कश्यप उवाच ।

पुत्रत्वं मम देवेश सम्प्राप्य स्वर्गिणां हितम् । कुरुष्व बलिना देव त्रैलोक्यं निर्जितं त्व

इन्द्रस्याऽवरजो भूत्वा उपेन्द्र इति विश्रुतः । येन केन च मार्गेण बलिं निर्जित्य माय

त्रैलोक्यं मम पुत्राय देहि शक्राय शाश्वतम् ॥ २८ ॥

महादेव उवाच ।

इत्युक्तस्तेन विप्रेण तथेत्याह जनार्दनः । संस्तूयमानस्त्रिदशैस्तत्रैवाऽन्तरधीयत ॥२९॥

एतस्मिन्नेव काले तु कश्यपस्य महात्मनः । अदित्या गर्भमागच्छद्भगवान्भूतभावनः ।

तस्मिन्काले बलिर्यागं दीर्घसत्रं महातपाः । यष्टुं महर्षिभिः सार्द्धमारेभे तद्विधानतः

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वरसंवादे वामनप्रादुर्भावो नामैकोनचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३९ ॥

चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

बटुवेषधारिणा वामनेन बलियागे गत्वा यज्ञार्थं त्रिपदक्रमं पृथिव्या याचनं-
तत्स्वीकृतौ च पदद्वयेन भूर्लोकादिब्रह्मलोकमापनं ब्रह्मण्डले गङ्गोत्पत्तिवर्णनञ्च

श्रीमहादेव उवाच ।

अथ वर्षसहस्रान्ते सर्वलोकमहेश्वरम् । अदितिर्जनयामास वामनं विष्णुमच्युतम् ॥१॥

श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं पूर्णेन्दुसदृशद्युतिम् । सुन्दरं पुण्डरीकाक्षमतिस्वर्णतनुं हरिम् ॥

पादेनैकेन वपुषो विक्रम्य मधुसूदनः । उवाच दैत्यराजेन्द्र किङ्करोमीति शाश्वतः ॥३३
तद्वै त्रैविक्रमं रूपमीश्वरस्य महौजसम् । हितार्थमपि देवानामृषीणां च महात्मनाम् ॥
न द्रष्टुमपि शक्यं स्याद्ब्रह्मणः शङ्करस्यच । तत्पदं पृथिवीं सर्वामाक्रम्य गिरिजे शुभे
अतिरिक्तं समभवच्छतयोजनमायतम् । दिव्यं चक्षुर्ददौ तस्मै दैत्यराजे सनातनः ॥३६
तस्मै सन्दर्शयामास स्वकं रूपं जनार्दनः । तद्विश्वरूपं देवस्य दृष्ट्वा दैत्येश्वरो बलिः॥
प्रहर्षमतुलं लेभे सानन्दाश्रुपरिप्लुतः । दृष्ट्वा देवं नमस्कृत्य स्तुत्वा स्तुतिभिरेव च ॥
प्राह गद्गदया वाचा प्रहृष्टेनाऽन्तरात्मना ॥ ३८ ॥

बलिरुवाच ।

न्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि त्वां दृष्ट्वा परमेश्वरम् । लोकत्रयं त्वमेवैतद्गृहाण परमेश्वर!

श्रीशङ्कर उवाच ।

थ सर्वेश्वरो विष्णुर्द्वितीयं पदमव्ययम् । ऊर्ध्वं प्रसारयामास ब्रह्मलोकान्तमच्युतः॥
तःस्वग्रहोपेतं सर्वदेवसमावृतम् । पदेन परिपूर्णोऽभूदच्युतस्य शुभानने ॥ ४१ ॥
तः पितामहो ब्रह्मा चक्रपद्मादिचिह्नितम् । पादं तद्देवदेवस्य हर्षसङ्कुलचेतसा ॥४२॥
धन्योऽस्मीति वदन्ब्रह्मा गृहीत्वा स्वकमण्डलुम् ।
भक्त्या प्रक्षालयामास तत्र संस्थितवारिणा ॥ ४३ ॥
ःश्यमभवत्तोयं तस्य विष्णोः प्रभावतः । तत्तीर्थं मेरुशिखरे पपात विमलं जलम् ॥
गतः पावनार्थं वै चतुर्दिक्षु प्रवाहितम् । सिता चाऽलकनन्दा च चक्षुर्भद्रा यथाक्रमम्
तत्राऽलकनन्दा च मेरोर्दक्षिणतः स्मृता । त्रिधानाम्ना त्रिपथगा त्रिस्रोतालोकपावनी
स्वर्गे मन्दाकिनी प्रोक्ता त्वधो भोगवती तथा । मध्ये वेगवतीगङ्गा पावनार्थं नृणांशिवा
तां दृष्ट्वा मेरुमध्येतु स्रवन्तीं शुभानने ॥ आत्मनः पावनार्थाय शिरसाऽहमधारयम्॥
दिव्यं वर्षसहस्रं तु धृत्वा गङ्गाजलं शुभम् । शिवत्वमगमं देवि! सर्वलोकेषु पूजितः ॥
यो वहेच्छिरसा गङ्गातोयं विष्णुपदोद्भवम् । प्रायेण जगत्पूज्यो भविष्यतिनसंशयः
गङ्गागङ्गेति योनूयाद्यो जनानां शतैरपि । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति
ततो भगीरथो राजा गौतमश्च महातपाः । तपसा पूजयित्वा मां गङ्गार्थं समयाचत

न भूमिदानसदृशं पवित्रमिह विद्यते । भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यश्च प्रयच्छति ॥१३
उभौ तौ पुण्यकर्माणौ नियतं स्वर्गगामिनौ । तस्माद्भूमिं महाराज! प्रयच्छ त्रिपदं न
गतस्पृहा मही दातुं मा विशङ्क महीपते । जगत्पदप्रदानं तव नाम भूप! भविष्यति ॥१४

शङ्कर उवाच ।

ततः प्रहृष्टमनसा भूपालो महीपतिः । तस्मै महीप्रदानं तु कर्तुं मेने विधानतः ॥ २३
तं दृष्ट्वा दैत्यराजं स तदा तस्य पुरोहितः । उशना कार्यविज्ञानं मा राजन्दीयतां मही

शुक्र उवाच ।

एष विष्णुः परेशोऽमरैर्दैवैः सम्प्रार्थितो नृप !। वञ्चयित्वा महीमेतां त्वत्तः प्राप्तुमिहाऽऽग
तस्मान्मही न दातव्या तस्मै राजन्महात्मने । अन्यमर्थं प्रयच्छस्व धनानाम्यम भूप

श्रीशङ्कर उवाच ।

ततः प्रहस्य राजाऽसौ तं गुरुं प्राह धैर्यतः ॥ २४ ॥

बलिरुवाच ।

प्रीतये वासुदेवस्य सर्वं पुण्यं कृतं मया । अद्य धन्योऽस्म्यहं विष्णुः स्वयमेवाऽऽगतो गृ
तस्य प्रदेयमेवाऽद्य जीवितं च महत्सुखम् । तस्मादस्मै प्रयच्छामि त्रिलोकीं सपरिमालिन

श्रीशङ्कर उवाच ।

इत्युक्त्वा भूपतिस्तस्य पादौ प्रक्षाल्य भक्तितः । वाञ्छितां प्रददौ भूमिं वारिपूर्वं विधानत
परिणीय नमस्कृत्य दत्वा वै दक्षिणां वसु । प्रोवाच तं वटुं विप्रं प्रहृष्टेनाऽन्तरात्मना

बलिरुवाच ।

धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि तव दत्वा महीं द्विज ! ।
यत्रेष्टं तव विप्रेन्द्र ! तद्गृहाण महीमिमाम् ॥ २६ ॥

श्रीशङ्कर उवाच ।

तमुवाच नृपं विष्णू राजंस्तव समीपतः । मापयामि पदेनाऽद्य पृथिवीं तव पश्यतः ॥
इत्युक्त्वा स्वकं रूपं तद्विहाय परमेश्वरः । त्रिविक्रमवपुर्भूत्वा जग्राह पृथिवीमिमाम् ॥
पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णां ससमुद्रमहीधराम् । ससागरां च सर्वाणां सदेवासुरमानुषाम्

इन्द्र उवाच ।

वरं वृणीष्व विप्रेन्द्र ! यत्ते मनसि वर्त्तते ॥३ ॥

ईश्वर उवाच ।

ततः प्रोवाच विप्रर्षिः परितुष्टं शतक्रतुम् ॥ ४ ॥

जमदग्निरुवाच ।

सुरभिं देहि मे देव ! सर्वकामदुघां सदा ॥ ५ ॥

ईश्वर उवाच ।

ततः प्रसन्नो देवेशस्तस्मै विप्राय गोत्रभित् । प्रददौ सुरभिं देवीं सर्वकामदुघां तदा॥
स लब्ध्वा सुरभिं देवीं जमदग्निर्महातपाः । उवास महदैश्वर्यैः शतक्रतुरिवाऽपरः ॥७॥
रेणुकस्य सुतां रम्यां रेणुकां नामनामतः । उपयेमे विधानेन जमदग्निर्महातपाः ॥८॥
यासह स धर्मात्मा रेमे वर्षाण्यनेकशः । पौलोम्या शुभयादेव्या यथासङ्कन्दनोविभुः
त सपुत्रकामत्वादिष्टिं चक्रेसुधार्मिकः । इष्ट्या सन्तोपयामास पाकशासनमीश्वरम्
रितुष्ट. शचीभर्त्ता ददौ पुत्रं महाबलम् । महौजसं महाबाहुं सर्वशत्रुप्रतापनम् ॥११॥
थ कालेन विप्रेन्द्रो रेणुकायां शुचिस्मिते !! पुत्रमुत्पादयामास महावीर्यं बलान्वितम्
वेष्णोरंशांशभागेन सर्वलक्षणलक्षितम् । तस्मिन्सुते महावीर्ये भृगुस्तस्य पितामहः॥
नाम चास्मैददौ हर्षाद्विष्णोरंशोपलक्षितम् । चक्रेऽथ नामधेयन्तु रामइत्यस्यशोभनम्
जमदग्नेः समुत्पन्नो जामदग्न्य इतीरितः । तद्भार्गवान्वयः सोऽपि ववृधे द्विजपुङ्गवः ॥
उपनीतस्तदा काले सर्वविद्याविशारदः । तपस्तप्तुं जगामाऽथ शालिग्रामाचलं प्रति ॥
ददर्श कश्यपं तत्र ब्रह्मर्षिममितौजसम् । दृष्ट्वा प्रणम्य हर्षेण पूजयामास भार्गवः ॥१७
तेन सम्पूजितस्सम्यङ्गरीक्षितनयो द्विजः । विधिना प्रददौ तस्मै मन्त्रं वैष्णवमव्ययम्
लब्धमन्त्रस्तदा रामः कश्यपात्तु महात्मनः । पूजयामास विधिना सततं कमलापतिम्
षडक्षरं महामन्त्रं जपन्नेव दिवानिशम् । ध्यायन्कमलपत्राक्षं विष्णुं सर्वगतं हरिम् ॥
तपस्तेपे स धर्मात्मा बहुवर्षाणि भार्गवः । जितेन्द्रियस्तु यतवाक्तदा तस्थौ महातपाः
जमदग्निस्तु विप्रर्षिः स्थितो गङ्गातटे शुभे । चकार विधिवद्धर्मं यज्ञदानादिकं महत् ॥

सर्वलोकहितार्थाय तां गङ्गां वैष्णवीं शिवाम् ।
तस्योरसि सामुद्रां प्रीत्या देवि ! सरिद्वराम् ॥ ५२ ॥

गौतमेन समानीता गौतमी तेन कीर्तिता । भागीरथीति विख्याता तेनपञ्चा कृता
प्रसङ्गात्ते समाख्यातं गङ्गाजन्माऽप्यनुत्तमम् । ततो नारायणः श्रीमान्बलेर्दैत्यपतेस्तु
रसातलं शुभं लोकं प्रददौ भक्तवत्सलः । सर्वेषां दानवानां तु नागानां यादसामपि ।
राजानं तु बलिं चक्रे यावदाभूतसम्प्लवम् । प्रतिगृह्य बलेर्लोकान्वटुवेषेण दैत्यहा ॥
महेन्द्राय ददौ प्रीत्या काश्यपो विष्णुरव्ययः । ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयश्च महौजस
तुष्टुवुः स्तवनैर्दिव्यैः पूजयामासुरच्युतम् । संक्षिप्य तन्महद्रूपं तेषां सन्दर्शनाय वै ।
सम्पूज्यमानस्त्रिदशैरन्तर्धानं ययौ हरिः । इत्थं सुरक्षितः शक्रो विष्णुना प्रभविष्णु
त्रैलोक्यं महदैश्वर्यमवाप त्रिदिवेश्वरः । एतत्ते सर्वमाख्यातं वामनं वैभवं शुभम्
शेषं यद्वैभवं देवि ! तद्वक्ष्यामि यथाक्रमात् ॥ ६१ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वरसम्वादे वामनप्रादुर्भावो नाम चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२४०॥

एकचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

परशुरामचरित्रप्रसङ्गे जमदग्निहैहयाधिपत्योः कामधेनुप्राप्त्यर्थविवादोयुद्धं
जमदग्निहननम्परशुरामकृतानिःक्षत्रापृथ्वीवर्णनम्

ईश्वर उवाच ।

भृगुपुत्रो महानासीज्जामदग्निर्द्विजोत्तमः । समस्तवेदवेदाङ्गपारगश्च महातपाः ॥ १ ॥
तपस्तेपे स धर्मात्मा महेन्द्रं प्रति भामिनि ! । सहस्रवर्षपर्यन्तं गङ्गायाः पुलिने शुभे ।
ततः प्रसन्नः प्राहेदं भगवान्पाकशासनः ॥ २ ॥

रामस्तु देवदेवेशं पूजयामास भार्गवः । तेन सम्पूजितो देवः प्रसन्नः प्राह केशवः ॥

श्रीभगवानुवाच ।

प्रीतोऽस्मि तपसा वत्स! भवतो नियतात्मनः । सम्प्रदास्यामि ते विप्र मच्छक्तिं परमां शुभाम्
आवेशितोऽथ मच्छक्त्या जहि दुष्टान्नृपोत्तमान् । भूभारकविनाशाय देवतानां हिताय वै

ईश्वर उवाच ।

इत्युक्त्वा प्रददौ देवः परशुं शत्रुधर्षणम् । वैष्णवं च महाचापं दिव्यान्यस्त्राण्यनेकशः
दत्त्वा प्रोवाच भगवाञ्जामदग्न्यं जनार्दनः ॥ ४२ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मदोत्कटान्नृपान्हत्वा बहुशः परवीरहा । गृहाण पृथिवीं सर्वां सागरान्तां द्विजोत्तम !
पालयस्व च धर्मेण वीर्येण महतावृतः । कालेन मत्पदं चाऽपि मत्प्रसादाद्गमिष्यसि ॥

ईश्वर उवाच ।

इत्युक्त्वाऽन्तर्हितो देवो वरं दत्त्वा द्विजन्मने । रामोऽपि चाऽथ सहसा प्रययौ पितुराश्रमम्
पितरं निहतं दृष्ट्वा भार्गवः क्रोधमूर्छितः । निःक्षत्रां कर्तुमन्विच्छन्महीं नृपसमाकुलाम्
जगाम हैहयपतेर्नगरं नृपसम्भृतम् । क्रोधावेशाज्ज्वलद्गात्रो धारयन्दिव्यमायुधम् ॥ ४८ ॥
तं दृष्ट्वा तत्पुरजना जामदग्न्यं महौजसम् । जाज्वल्यमानं वपुषा कालाग्निमिव मेनिरे ॥
भयार्ता विद्रुताः सर्वे राजानं हैहयाधिपम् । धर्मयुक्तं महासत्त्वं सर्वगुणगणान्वितम्
श्रुत्वा स राजा तद्वाक्यं प्राह विस्मितचेतसा ॥ ५१ ॥

हैहयाधिप उवाच ।

कोऽसौ मम पुरद्वारि सायुधः संस्थितोऽधुना । महेन्द्रो वाऽथ सोमो वाऽप्यग्निर्द्वैपायनोऽपि वा
सायुधो मत्पुरद्वारि स्थातुं शक्तो न कर्हिचित् ॥ ५२ ॥

महादेव उवाच ।

इत्युक्त्वा पार्थिवेन्द्रोऽसौ किङ्करान्सुमहाबलान् । प्रेषयामास दुर्धर्षान्गृहीत्वाऽस्त्राणि दुर्मतिः
ते गत्वा ददृशुर्वीरं पुरद्वारि महाबलम् । ज्वलन्तमिव कालाग्निं दुर्निरीक्ष्यं स्वतेजसा
तस्य सन्दर्शनेऽप्येव न शक्तास्ते महाबलाः । प्रतिगृह्यास्त्रं धीरं समन्तान्नरपुङ्गवम्

ऐन्द्रः प्रसादात्सिद्धस्य सम्पूर्णास्तस्य सम्पदः ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य हैहयाधिपतिः प्रभुः ॥ २९ ॥

निर्जित्य सर्वशत्रूणि सर्वसैन्यसमावृतः । भार्गवस्याऽऽश्रमस्थाप्य जमदग्नेर्महीप
सर्वांश्च तं महाभागं ववन्दे मुनिसत्तमम् । पृष्ट्वा तु कुशलं तस्य महर्षिर्भावितात्मन
ददौ कृपानिलासौ वस्त्राण्याभरणानि च । स च सम्पूजयामास राजानं गृहमाग
मधुपर्केण विधिना पूजयित्वा नृपोत्तमम् । ससैन्याय नृपेन्द्राय भोजनं प्रददौ मुनि
प्रार्थिता सुरभिस्तेन भार्गवेण सुधीमता । सम्पूर्णमन्नपानादि ससर्ज शबला तदा
भक्ष्यमन्नपानादि तथा सृष्टं महातपाः । ससैन्याय नृपेन्द्राय प्रददौ मुनिसत्तम ।
तां दृष्ट्वा शबलां राजा कुतूहलसमन्वितः । स्पृहां चाऽप्यकरोद्राजा तस्यां गवि सुदुर्मति
अयाचत्सुरभिं तत्र जमदग्निं नृपोत्तमः ॥ ३० ॥

कार्त्तवीर्य उवाच ।

शबलां देहि मे विप्र कपिलां सर्वकामदाम् । अन्यधेनुसहस्राणि दास्यामि तव सुव्रत

ईश्वर उवाच ।

इत्युक्तस्तेन राज्ञाऽऽह जमदग्निर्महातपाः ॥ ३२ ॥

जमदग्निरुवाच ।

न देया शबला राजन्मया तव महीपते ॥ इयं च देवदेवेन शक्रेण परिपालि
देवतानां धनं राजन्दातव्यं स्यात्कथं मया ॥ ३३ ॥

ईश्वर उवाच ।

इत्युक्तः स तदा राजा क्रोधेन कलुषीकृतः । बलाज्जग्राह शबलां सर्वसैन्यसमावृ
ततः क्रुद्धा महाभागा शबला वरवर्णिनि ॥ जघान तस्य सैन्यानि शृङ्गैः खुरतलै
घातयित्वा मुहूर्तेन तत्सैन्यं शबलाबलात् । अन्तर्धानं गता देवी ययौ शक्रान्तिकं स
स्वसैन्यं निहतं दृष्ट्वा सोऽर्जुनः क्रोधमूर्च्छितः । मुष्टिना ताडयामास भार्गवं द्विजसत्त
ताडितस्तेन बहुशो विकलाङ्गः प्रकम्पितः । पपात सहसा भूमौ ममार द्विजसत्तम

न हत्वा मनुवंशांस्तान्रामो नृपकुलान्तकः ॥ ७६ ॥
तु भूभृतां वंशं नाशयामास वीर्यवान् । कृत्वा चोर्वीं तु निःक्षत्रां जमदग्निसुतो बली
वमेधं महायज्ञं चकार विधिवद्द्विजः । प्रददौ विप्रमुख्येभ्यः ससद्वीपवतीं महीम् ॥
॥ महीं स विप्रेभ्यो जामदग्न्यःप्रतापवान् । तपस्तप्तुंययौसोऽथनरनारायणाश्रमम्
ते कथितं देवि जामदग्न्यमहात्मनः । शक्त्यावेशावतारस्य चरितं शार्ङ्गिणः प्रभोः
ास्यं हि भवेत्तस्यशक्त्यावेशान्महात्मनः । उपास्यो भगवद्भक्तैर्विप्रमुख्यैर्महात्मभिः
कृष्णावतारौ तु परिपूर्णौ हि सद्गुणैः । उपास्यमानावृषिभिरपवर्गप्रदौ नृणाम्
। श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे परशुरामचरितं नामैकचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्याय. ॥२४१ ॥

द्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

श्रीरामावतारवर्णनेस्वायम्भुवमनोस्तपःकरणंत्रेतायांदशरथस्यराज्ञोगृहे-
रामावतारः श्रीरामवनवासोद्भववृत्तान्तवर्णनम्

रुद्र उवाच ।

ायम्भुवो मनुः पूर्वं द्वादशार्णं महामनुम् । जजाप गोमतीतीरे नैमिषे विमले शुभे ॥
न वर्षसहस्रेण पूजितः कमलापतिः । मत्तो वरं वृणीष्वेति तं प्राह भगवान्हरिः ॥

मनुरुवाच ।

त्वं भज देवेश त्रीणि जन्मानि चाच्युत ! । त्वां पुत्रलालसत्वेन भजामि पुरुषोत्तमम्

रुद्र उवाच ।

इत्युक्तस्तेन सर्वेशः प्रोवाच सुमहामिमं ॥ ४ ॥

विष्णुरुवाच ।

भविष्यति नृपश्रेष्ठ यत्ते मनसि काङ्क्षितम् । ममैव च महाप्रीतिरत्र वै पुत्रयत्नतः ॥

तान्दृष्ट्वा सायुधान्सर्वान्पार्थिवेन्द्रस्य किङ्करान् । प्रहसन्प्राह विप्रेन्द्रो जामदग्न्यो महाब

परशुराम उवाच ।

भार्गवस्य सुतो रामः सम्प्राप्तोऽहं नराधमाः ! ।
स्वपितुर्निधनात्सर्वान्हनिष्यामि नृपोत्तमान् ॥ ५७ ॥

कार्तवीर्यस्य रुधिरं मत्पित्रे निर्ममं सुतम् । दास्यामि पिण्डशूलं न तच्छिरःकवलेन वै

महादेव उवाच ।

इत्युक्तास्ते महावीर्याः किङ्करास्तस्य भूपतेः । शरैस्तं ताडयामासुः पल्लालैरिव पावकम्
ततः क्रुद्धो महावीर्यो रामस्सत्यपराक्रमः । वैष्णवं चापमाकृष्य ज्यानिनादमथाऽकरोत्
तेन नादेन महता पूरितं भुवनत्रयम् । देवानामपि सन्त्रासो बभूव महदद्भुतम् ॥ ६१ ॥
ततः पावकसङ्काशैराशुगैः सुमहाबलः । ताडयामास तान्वीरान्किङ्करान्वै महाबलान् ॥
हत्वा तु किङ्करांस्तस्य पार्थिवस्य महात्मनः । कालाग्निरिव सन्तस्थौ सर्वभूतभयङ्करः
श्रुत्वा तु किङ्करान्स्वस्य हतान्रामेण धीमता । हैहयाधिपतिर्वीरः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥
निर्ययौ सहसैन्येन यत्राऽऽस्ते भार्गवोऽव्ययः । तं दृष्ट्वा घोरसङ्काशं ज्वलन्तमिव तेजसा
त्रस्ताः सर्वे जनास्तत्र शङ्कमाना जनक्षयम् । ततो युद्धं महाघोरं रामस्य नृपतेस्त
शस्त्रास्त्रपातनैर्भीमैर्मेघयोरिव पर्वतोः । ततो रामो महातेजास्तत्सैन्यं नृपतेस्तदा
निर्ददाह क्षणात्सर्वं वैष्णवास्त्रेण लीलया । ततः परशुना रामस्तीक्ष्णेनाऽमितविक्रम
चिच्छेद बाहुसाहस्रं कार्तवीर्यस्य दुर्मतेः । न शशाक महावीर्यो योद्धुं रामेण भूपति
नष्टवीर्यो बभूवाऽस्य पापेन स्वेन दुर्मतिः । चिच्छेद तच्छिरः क्रुद्धो रेणुकातनयो बली ॥
महाद्रिशृङ्गं वज्रेण यथा देवपतिर्बली । हत्वा सहस्रबाहुं तं जामदग्न्यः प्रतापवान् ॥
जघान पार्थिवान्सर्वान्क्रुद्धः परशुना मृधे । रामं दृष्ट्वा महारौद्रं पार्थिवाः पृथिवीतले ॥
भयार्त्ता विद्रुताः सर्वे नागाः केसरिणं यथा । विद्रुतानपि भूपालान्पितुर्निधनमन्युना
जघान भार्गवः क्रुद्धो नागानिव खगेश्वरः । निःक्षत्रं कृतवान्सर्वं जामदग्न्यः प्रतापवान्
रक्ष भगवानेकविंशत्यर्कोः सुमहत्कुलम् । मातामहस्यान्वयं पश्चाद्रेणुकावचनाद्ध ॥

वरं वृणीष्व मे वत्स यत्ते मनसि वर्तते । ततः प्रोवाच दुष्टात्मा देवदानवरक्षसाम् ॥
अवध्यत्वं प्रदेहीति सर्वलोकजिगीषया । ततोऽहं दत्तवांस्तस्मै राक्षसाय दुरात्मने ॥
देवदानवयक्षाणामवध्यत्वं वरानने ॥ राक्षसोऽसौ महावीर्यो वरदानात्तु गर्वितः ॥२७
त्रीँल्लोकान्पीडयामास देवदानवमानुषान् । तेन सम्बाध्यमानाश्च देवा ब्रह्मपुरोगमाः ॥
भयार्त्ताः शरणं जग्मुरीश्वरं कमलापतिम् । ज्ञात्वाऽथ वेदनां तेषामभयाय सनातनः ॥
उवाच त्रिदशान्सर्वान्ब्रह्मरुद्रपुरोगमान् ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

राज्ञो दशरथस्याहमुत्पत्स्यामि रघोःकुले । हनिष्यामि दुरात्मानं रावणं सहबान्धवम्
मानुषं वपुरास्थाय हन्मि दैवतकण्टकम् । नन्दिशापाद्भवन्तोऽपि वानरत्वमुपागताः ॥
कुरुध्वं मम साहाय्यं गन्धर्वाप्सरसोत्तमाः ॥ ३० ॥

रुद्र उवाच ।

इत्युक्ता देवतास्सर्वा देवदेवेन विष्णुना । वानरत्वमुपागम्य जज्ञिरे पृथिवीतले॥३१॥
भार्गवेण प्रदत्ता तु मही सागरमेखला । दत्ता महर्षिभिः पूर्वं रघूणां सुमहात्मनाम् ॥
वैवस्वतमनोः पुत्रो राज्ञां श्रेष्ठो महाबलः । इक्ष्वाकुरिति विख्यातस्सर्वधर्मविदाम्वरः ॥
तदन्वये महातेजा राजा दशरथो बली । अजस्य नृपतेः पुत्रः सत्यवाञ्छीलवाञ्छुचिः
स राजा पृथिवींसर्वां पालयामासवीर्यतः । राज्येषु स्थापयामास सर्वान्पार्थिवसत्तमान्
कोसलस्यनृपस्याऽथ पुत्री सर्वाङ्गशोभना । कौसल्या नाम तांकन्यामुपयेमे सपार्थिवः
मागधस्य नृपस्याऽथ तनया च शुचिस्मिता ।
सुमित्रानाम नाम्ना च द्वितीया तस्य भामिनी ॥३८ ॥
तृतीया केकयस्याऽथ नृपतेर्दुहिता तथा । भार्याऽभूत्पद्मपत्राक्षी कैकेयी नाम नामतः
ताभिः स्म राजा भार्याभिस्तिसृभिर्धर्मसंयुतः ।
[illegible]

स्थितिविपर्यये काले तत्र तत्र भवाम्यहम् ॥ त्वयि जातेऽप्यहमपि जातोऽस्मि तनुरे !

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि तवाऽनघ ! ॥ ७ ॥

रुद्र उवाच ।

एवं दत्त्वा वरं मह्यं तत्रैवाऽन्तर्दधे हरिः । अस्याभूत्प्रथमं जन्म मनोः स्वायम्भुव रघूणामन्ववायेऽपूर्वे राजा दशरथो ह्यभूत् । द्वितीयो वसुदेवोऽभूद्वृष्णीनामन्वये कलेर्दिव्यसहस्राब्दप्रमाणस्यान्त्यपादयोः । शम्भलग्रामके मुख्ये ब्राह्मणः सत्र मनो मुनिभिर्ध्येतस्य मनोर्जन्मत्रयान्तरे । राघवः प्रथमं जज्ञे कृष्णस्तु तदनन्तरम् ।

कल्किरूपी हरिः पश्चाद्ब्राह्मणस्य जनिष्यति ।
तस्य पत्नी महाभागा सुशीला नाम भामिनी ॥ १२ ॥

कौसल्या समभूत्पत्नी राज्ञो दशरथस्य हि । यदुवंशस्य सवाऽथ देवकी नामविश्रु हरियितस्य विप्रस्य भार्या देवप्रभा पुनः । एवंमातृत्वमापन्ना त्रीणि जन्मानि शार्ङ्गि पूर्वं रामस्य चरितं वक्ष्यामि तव सुव्रते !। यस्य स्मरणमात्रेण विमुक्तिः पापिनाम हिरण्यकहिरण्याक्षौ द्वितीयं जन्मसंश्रितौ । कुम्भकर्णदशग्रीवावजायेतां महाबलौ

पुलस्त्यस्य सुतो विप्रो विश्रवानाम धार्मिकः ।
तस्य पत्नी विशालाक्षी राक्षसेन्द्रसुताऽनघे ! ॥ १७ ॥
सुकेशितनया सा स्यात्सुमालेर्दानवस्य च ।
कैकसी नाम कन्याऽऽसीत्तस्य भार्या दृढव्रता ॥ १८ ॥

कामोद्विग्नातु सा देवी सन्ध्याकालेमहामुनिम् । रमयामास तन्वङ्गी यथेष्टं शुभदर्शना तत्कालसम्भवौ गर्भौतस्यां जातौमहाबलौ । रावणःकुम्भकर्णश्च राक्षसौलोकविश्रु कन्याशूर्पणखानामजाताऽतिविरूपानना । कस्यचित्त्वथकालस्यतस्यांजातोविभीषण सुशीलो भगवद्भक्तः सत्यवाग्धर्मवाञ्छुचिः । रावणः कुम्भकर्णश्च हिमवत्पर्वतोत्तमे महोग्रतपसा मां वै पूजयामासतुर्भृशम् । रावणस्त्वथ दुष्टात्मा स्वशिरःकमलैः शुभै [illegible] मां देवि! दारुणेनैव कर्मणा । तस्यात्मसत्रं सुघुः महत्स्नेनात्मनात्मन ॥ २४

तस्मिन्नन्तरे पत्नी सुमित्रा तस्य मध्यमा । तत्समीपं प्रयाता सा पुत्रकामा सुलोचना
तां दृष्ट्वा तत्र कौसल्या कैकेयी च सुमध्यमा । अर्द्धमर्द्धं प्रददतुस्ते तस्यै पायसं स्वकम्
तत्प्राश्य पायसं दिव्यं राजपत्न्यः सुमध्यमाः । सम्पन्नगर्भाः सर्वास्ता विरेजुः शुभ्रवर्चसः
तासां स्वप्नेषु देवेशः पीतवासा जनार्दनः । शङ्खचक्रगदापाणिराविर्भूतस्तदा हरिः ॥
अथ काले मनोरम्ये मधुमासि शुचिस्मिते । शुक्ले नवम्यां विमले नक्षत्रेऽदितिदैवते
मध्याह्नसमये लग्ने सर्वग्रहशुभान्विते । कौसल्या जनयामास पुत्रं लोकेश्वरं हरिम् ॥
इन्दीवरदलश्यामं कोटिकन्दर्पसन्निभम् । पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वाभरणशोभितम् ॥६६॥
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं सर्वाभरणभूषितम् । उद्यद्दिनकरप्रख्यकुण्डलाभ्यां विराजितम्
अनेकसूर्यसङ्काशं तेजसा महतावृतम् । परेशस्य ततो रूपं दीपादुत्पन्नदीपवत् ॥६८॥
ईशानं सर्वलोकानां योगिध्येयं सनातनम् । सर्वोपनिषदामर्थमनन्तं परमेश्वरम् ॥६९॥
जगत्सर्गस्थितिलये हेतुभूतमनामयम् । शरण्यं सर्वभूतानां सर्वभूतमयं विभुम् ॥७०॥
समुत्पन्ने जगन्नाथे देवदुन्दुभयो दिवि । विनेदुः पुष्पवर्षाणि ववृषुः सुरसत्तमाः ॥

प्रजापतिमुखा देवा विमानस्था नभस्तले ।
तुष्टुवुर्मुनिभिः सार्द्धं हर्षपूर्णाङ्गविह्वलाः ॥ ७२ ॥

जगुर्गन्धर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः । ववुः पुण्याः शिवा वाताः सुप्रभोऽभूद्दिवाकरः
जज्वलुश्चाग्नयः शान्ता विमलाश्च दिशो दश । ततस्स राजा हर्षेण पुत्रं दृष्ट्वा सनातनम्
पुरोधसा वसिष्ठेन जातकर्म तदाऽकरोत् । नाम चाऽस्मै ददौ रम्यं वसिष्ठो भगवांस्तदा
श्रियः कमलवासिन्या रमणोऽयं महाप्रभुः । तस्माद्राम इत्यस्य नाम सिद्धं पुरातनम्

सहस्रनाम्नां श्रीशस्य तुल्यं मुनिवरं नृणाम् ।
विष्णुमासे समुत्पन्नो विष्णुरित्यभिधीयते ॥ ७३ ॥

एवं नामाऽस्य दत्त्वाऽथ वसिष्ठो भगवान्मुनिः । परिणीय नमस्कृत्य स्तुत्वा स्तुतिभिरेव च
संकीर्त्य नामसाहस्रं मङ्गलार्थं महात्मनः । विनिर्ययौ महातेजास्तस्मात्पुण्यतमाद्गृहात्
राजाऽथ विप्रमुख्येभ्यो ददौ वसुधनं मुदा । गवान्नपुण्यदानं च कारयामास धर्मतः ॥
ग्रामाणां शतसाहस्रं ददौ रघुकुलोत्तमः । यस्मै रामः स्वयं दिव्यैरसङ्ख्येयैर्धनैरपि ॥८१॥

तस्यां राजा स धर्मात्मा उवास मुनिसत्तमैः । पुरोहितेन विप्रेण वसिष्ठेन महात्मना
राज्यं च कारयामास सर्वं निहतकण्टकम् । यस्मादुत्पत्स्यते तस्यां भगवान्पुरुषोत्तम
तस्मात्तु नगरी पुण्या साऽयोध्येति कीर्तिता । नगरस्य परं धाम्नो नामतस्याप्यभुच्छुभे!
यत्राऽऽस्ते भगवान्विष्णुस्तदेव परमं पदम् । तत्र सद्यो भवेन्मोक्षः सर्वकर्मनि[illegible]
जाने तत्र महाविष्णौ नराः सर्वे मुदं ययुः । स राजा पृथिवीं सर्वां पालयित्वा शुभ
अयजद्वैष्णवेष्ट्याच पुत्रार्थी हरिमच्युतम् । तेन सम्पूजितः श्रीशो राज्ञा सर्वगतो
वैष्णवेन तु यज्ञेन वरदः प्राह केशवः । तस्मिन्नाविरभूदग्नौ यज्ञरूपो हरिस्तदा ॥४
शुद्धजाम्बूनदप्रख्यः शङ्खचक्रगदाधरः । शुक्लाम्बरधरः श्रीमान्सर्वभूषणभूषितः ॥५
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्को वनमालाविभूषितः । पद्मपत्रविशालाक्षश्चतुर्बाहुरुदारधी
सव्याङ्कस्थश्रिया सार्द्धमाविरासीद्रमेश्वरः । वरदोऽस्मीति तं प्राह राजानं भक्तवत्सल
तं दृष्ट्वा सर्वलोकेशं राजा हर्षसमाकुलः । ववन्दे भार्यया सार्द्धं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा हर्षगद्गदया गिरा । पुत्रस्त्वं मे भवेत्याह देवदेवं जनार्दनम् ॥
ततः प्रसन्नो भगवान्प्राह राजानमच्युतः ॥५४ ॥

विष्णुरुवाच ।

उत्पत्स्येऽहं नृपश्रेष्ठ! देवलोकहिताय वै । परित्राणाय साधूनां राक्षसानां वधाय च ।
मुक्तिं प्रदातुं लोकानां धर्मसंस्थापनाय च ॥ ५५ ॥

महादेव उवाच ।

[illegible]त्युक्त्वा पायसं दिव्यं हैमपात्रस्थितं शुभम् । [illegible]

विष्णुरुवाच ।

[illegible]दं वै पायसं राजन्पत्नीभ्यस्त्व सुव्रत! । देहि [illegible] उत्पत्स्यामि [illegible]

महादेव उवाच ।

[illegible] मुनिभिः [illegible] । [illegible]
स राजा तत्र दृष्ट्वा च [illegible] प्रीतो [illegible] ।
[illegible]

धृत्वा वक्षसि चार्वङ्गी मालामम्लानपङ्कजाम् । सीतामुखे समुत्पन्ना बालभावेनसुन्दरी
तां दृष्ट्वा जनको राजा कन्यां वेदमयींशुभाम् । उद्धृत्याऽपत्यभावेनपुपोष मिथिलापतिः
जनकस्य गृहे रम्ये सर्वलोकेश्वरप्रिया । ववृधे सर्वलोकस्य रक्षणार्थं सुरेश्वरी॥१०४॥
एतस्मिन्नन्तरे देवि! कौशिको लोकविश्रुतः । सिद्धाश्रमे महापुण्ये भागीरथ्यास्तटेशुभे
क्रतुप्रवरमारेभे यष्टुं तत्र महामुनिः । वर्त्तमानस्य तस्याऽस्य यज्ञस्याऽथ द्विजन्मनः॥
क्रतुविध्वंसिनोऽभूवन्रावणस्य निशाचराः । कौशिकश्चिन्तयित्वाऽथरघुवंशोद्भवंहरिम्

आनेतुमैच्छद्धर्मात्मा लोकानां हितकाम्यया ।
स गत्वा नगरीं रम्यामयोध्यां रघुपालिताम् ॥ १०८ ॥

नृपश्रेष्ठं दशरथं ददर्श मुनिसत्तमः । राजाऽपिकौशिकं दृष्ट्वा प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ॥
पुत्रैः सह महातेजा ववन्दे मुनिसत्तमम् । धन्योऽहमस्मीति वदन्हर्षेण रघुनन्दनः ॥
अर्चयामास विधिना निवेश्य परमासने । परिणीय नमस्कृत्य किंकरोमीत्युवाच तम्

ततः प्रोवाच द्दृष्टात्मा विश्वामित्रो महातपाः ॥ ११२ ॥

विश्वामित्र उवाच ।

देहि मे राघवं राजन्रक्षणार्थं क्रतोर्मम । साफल्यमस्तु मे यज्ञे राघवस्य समागतः ॥

तस्माद्रामं रक्षणार्थं दातुमर्हसि भूपते ! ॥ ११३ ॥

ईश्वर उवाच ।

तच्छ्रुत्वा मुनिवर्यस्य वाक्यं सर्वविदाम्वरः । प्रददौ मुनिवर्याय राघवं सह लक्ष्मणम्
आदाय राघवौ तत्र विश्वामित्रो महातपाः । स्वमाश्रममतिप्रीतः प्रययौ द्विजसत्तमः॥
ततः प्रहृष्टास्त्रिदशाः प्रयाते रघुसत्तमे !। ववृषुः पुष्पवर्षाणि तुष्टुवुश्च महौजसः ॥
अथाजगाम हृष्टात्मा वैनतेयो महाबलः । अदृश्यस्सर्वभूतानां सम्प्राप्य रघुसत्तमौ ॥

ताभ्यां दिव्ये च धनुषी तूणौ चाक्षयसायकौ ।
दिव्यान्यस्त्राणि शस्त्राणि दत्त्वा च प्रययौ द्विजः ॥ ११८ ॥

तौ रामलक्ष्मणौवीरौ कौशिकेन सहाऽध्वनि । गच्छन्तौविपिनेघोरेराक्षसीघोरदर्शनाम्
ताडका नु ताटकांदेवि!भार्यासुन्दस्यरक्षसः । प्रतुम्नौ महावीरौवाणैर्दिव्यधनुश्च्युतैः

निष्णोरर्पणपुत्रो मत्र तत्राभाम भृगुनन्दन । कौसल्यासुतं दृष्ट्वा रामं राजीवलोचनम्
पुरस्तात्सारविन्दार्भं पद्महस्तामृताक्षिपम् । तस्य श्रीपादकमले पद्माढ्ये च पावने ।
शङ्खचक्रगदापद्मध्वजवज्रादिचिह्निते । दृष्ट्वा वक्षसि श्रीवत्सं कौस्तुभं वनमाला ।
तस्याऽङ्के सा जगन्मयं सर्वेषामुत्तमोत्तमम् । स्मितवक्त्रे विशालाक्षी भुजानि चतुर्
निःश्वासे तस्य वेदांश्च मे निद्रास्मात्महात्मनः । ईशानस्थानिगरिसस्यजघ्ने च यावदि
नाभ्यौ वक्षसि गौ तस्य कर्णयोश्च दिशाशुभाः । नेत्रयोर्वह्निसूर्यौ च घ्राणे वायुं महाजन
सर्वोपनिषदामयं दृष्ट्वा तस्य विभूतयः । दृष्ट्वा भीता वरारोहा प्रणम्य च पुनःपुनः ।
हर्षाश्रुपूर्णनयना प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ८८ ॥

कौसल्योवाच ।

धन्याऽस्मि देवदेवेश! लब्ध्वा त्वां तनयं प्रभो !। प्रसीद मे जगन्नाथ! पुत्रस्नेहं प्र

ईश्वर उवाच ।

एवमुक्तो हृषीकेशो मात्रा सर्वगतो हरिः । मायामानुषतां प्राप्य शिशुभावाद्रुरोद
अथ प्रमुदिता देवी कौसल्या शुभलक्षणम् । पुत्रमालिङ्ग्य हर्षेण स्तन्यं प्रादात्सुमध
तस्याः स्तन्यं पपौ देवो बालभावात्सनातनः । उवास मातुरुत्सङ्गे जगद्भर्ता महाति
तस्मिन्दिने शुभे रम्ये सर्वकामप्रदे नृणाम् । उत्सवं चक्रिरे पौरा हृष्टा जानपदा
कैकेय्यां भरतो जज्ञे पाञ्चजन्यांशसम्भवः । सुमित्रा जनयामास लक्ष्मणं शुभलक्ष
शत्रुघ्नं च महाभागा देवशत्रुप्रतापनम् । अनन्तांशेन सम्भूतो लक्ष्मणः परवीरह
सुदर्शनांशाच्छत्रुघ्नः सञ्जज्ञेऽमितविक्रमः । ते सर्वे ववृधुस्तत्र वैवस्वतमनोः कुले ॥
संस्कृतास्ते सुताः सम्यग्वसिष्ठेन महौजसा । अधीतवेदास्ते सर्वश्रुतवन्तस्तथा श
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा धनुर्वेदे च निष्ठिताः । बभूवुः परमोदारा लोकानां हर्षवर्द्धनाः ॥
युग्मं बभूवतुस्तत्र राजानौ रामलक्ष्मणौ । तथा भरतशत्रुघ्नौ पायसांशवशात्स्वतः
अथ लोकेश्वरी लक्ष्मीर्जनकस्य निवेशने । शुभक्षेत्रे हलोत्खाते सुनासा सुशुभेक्षणा

बालार्ककोटिसङ्काशा रक्तोत्पलकराम्बुजा ।
सर्वलक्षणसम्पन्ना सर्वाभरणभूषिता ॥ १०१ ॥

प्रदातुं दुहितां तस्मै मनसा चिन्तयन्प्रभुः ॥ १४३ ॥

आत्मजौ रघुवंशस्य ज्ञात्वा तत्र नृपोत्तमः । पूजयामास धर्मेण वस्त्रैराभरणैः शु

अर्घ्यात्समर्चयामास मधुपर्कादिपूजनैः । ततोऽवसाने यज्ञस्य रामो राजीवलोचन

भङ्क्त्वा शैवं धनुर्दिव्यं जितवाञ्जनकात्मजाम् ।

अथाऽसौ वीर्यशुल्केन महता परितोषितः ॥ १४६ ॥

मुदा धरणिजां तस्मै प्रददौ मिथिलाधिपः । केशवाय श्रियमिव यथा पूर्वं महार्ण

स दूतं प्रेषयामास राघवं मिथिलाधिपः । पुत्राभ्यांसहधर्मात्मा मिथिलायां विवे

वसिष्ठवामदेवाद्यैः प्रीतैः सह महीपतिः । उपवास नगरे रम्ये जनकस्य गृहान

तस्मिन्नेव शुभे काले रामस्य धरणीसुताम् । विवाहमकरोद्राजा मैथिलेन समर्

लक्ष्मणस्योर्मिलांनामकन्यांजनकसम्भवाम् । जनकस्याऽनुजस्याऽथतनये शुभय

माण्डवीश्रुतकीर्तिश्च सर्वलक्षणलक्षिते । भरतस्य च सौमित्रेर्विवाहमकरोन्नृ

निर्वर्त्यौद्वाहिकं तत्र राजा दशरथो वशी । अयोध्यां प्रस्थितः श्रीमान्वीरैर्ज्ञानपरै

परिबर्हं समादाय मैथिलेन च पूजितः । सपुत्रः सानुगः साश्वः सगजः सबला

तदध्वनि महावीर्यो जामदग्न्यः प्रतापवान् । गृहीत्वा परशुं चापं संक्रुद्धय वेर

अभ्यधावच्च काकुत्स्थं योद्धुकामो नृपान्तकः । समागम्य राघवंदृष्ट्वा वचनंप्राह मा

परशुराम उवाच ।

रामराममहाबाहो शृणुष्व वचनं मम । बहुशः पार्थिवान्हत्वा संयुगे भूरिवि

ब्राह्मणेभ्यो मही दत्ता तपस्तप्तुमहंगतः । तव वीर्यबलं श्रुत्वा त्वयायोद्धुमिहाऽ

क्षत्रियकुले न पश्यामि मातामहकुलोद्भवाः । वीरं सबलं श्रुत्वा न शक्यं सहि

रौद्रं चापं दुराधर्षं भञ्जमानं त्वया श्रुत !। तस्मादद्यास्व ! युद्धं मे दीयतां रघुन

इदं तु वैष्णवं चापं तेन युध्यस्व मे !। भार्गवस्यवचः श्रुत्वा विजितोऽसि त्व

अथवा त्वञ्च शस्त्राणि पुरस्तादुपनिक्षिपस्व । शरणं मम काकुत्स्थ ! कातरोऽसि

ईश्वर उवाच ।

एवमुक्तस्तु काकुत्स्थो भार्गवेण प्रतापवान् । तदा तं तत्रवाह मध्यस्थितैर्न

निहता राघवेणाऽथ राक्षसी घोरदर्शना । त्यक्त्वा तनुं घोररूपां दिव्यरूपा
जाज्वल्यमाना वपुषा सर्वाभरणभूषिता । प्रययौ वैष्णवं लोकं प्रणम्य व
तां हत्वा राघवः श्रीमान्कौशिकस्याऽऽश्रमं शुभम् ।
प्रविवेश महातेजा लक्ष्मणेन महात्मना ॥ १२३ ॥
ततः प्रहृष्टा मुनयः प्रत्युद्गम्य रघूत्तमम् । निवेश्य पूजयामासुरर्घ्याद्यैः पर्यासने
कौशिकः पुनर्दाशरथे यष्टुं यज्ञमनुत्तमम् । आरेभे मुनिभिः सार्द्धं विधिना मुनि
वर्त्तमाने महायज्ञे मारीचो नाम राक्षसः । भ्रात्रा सुबाहुना तत्र विघ्नं कर्तुमव
दृष्ट्वा तौ राक्षसौ घोरौ राघवः परवीरहा । अथानेकेन बाणेन सुबाहुं राक्षसेश
पवनास्त्रेण महता मारीचं तु निशाचरम् । सागरे पातयामास शुष्कपर्णमिवा
स रामस्य महावीर्यं दृष्ट्वा राक्षससत्तमः । न्यस्तशस्त्रस्तपस्तप्तुं प्रययौ महदाश्र
विश्वामित्रो महातेजाः समाप्ते महति क्रतौ । प्रहृष्टमनसा तत्र पूजयामास राघव
समाश्लिष्य महात्मानं काकपक्षधरं हरिम् । नीलोत्पलदलश्यामं पद्मपत्रायतेक्षण
उपाघ्राय तदा मूर्ध्नि तुष्टाव मुनिसत्तमः । एतस्मिन्नन्तरे राजा मिथिलाया अधि
वाजपेयं कर्तुं यष्टुमारेभे मुनिसत्तमैः । तं द्रष्टुं प्रययुस्सर्वे विश्वामित्रपुरोगमा
मुनयो रघुशार्दूलसहिताः पुण्यचेतसः । गच्छतस्तस्य रामस्य पादाब्जेन महात्मन
अभूत्सुरूपा वनिता समाक्रान्ता महाशिला । साऽपि शप्ता पुरा भर्त्रा गौतमेन द्विजन्म
अहल्या रघुनाथस्य पादस्पर्शाच्छुभाभवत् । अथ सम्प्राप्य नगरीं मिथिलां मुनिसत्तमा
राघवाभ्यां तु सहिता बभूवुः प्रीतमानसाः । समागतान्महाभागान्दृष्ट्वा राजा महाय
प्रत्युद्गम्य प्रणम्याऽथ पूजयामास मैथिलः । रामं पद्मविशालाक्षमिन्दीवरदलप्रभम् ।
पीताम्बरधरं श्लक्ष्णं कोमलावयवोज्ज्वलम् । भवधीरितकन्दर्पकोटिलावण्यसुन्दर
सर्वलक्षणसम्पन्नं सर्वाभरणभूषितम् । स्वस्य हृत्पङ्कजे ध्येयं परेशस्य तनोर्हरेः ।
उत्पन्नं दीपवद्दीपान्नीशील्यगुणसागरम् । तं दृष्ट्वा रघुनाथं स जनको हृष्टमानसः ।
परेशमेव तं मेने रामं दशरथात्मजम् । पूजयामास काकुत्स्थं धन्योऽस्मीति सुपङ्कज
प्रसादं वासुदेवस्य विष्णोर्मेने नरेश्वरः ।

ास्तनु ययौ रम्यं नरनारायणाश्रमम् । राजा दशरथः सोऽथ पुत्रैर्दारसमन्वितैः ॥
ां पुरीं सुमुहूर्त्तेन प्रविवेश महाबलः । राघवो लक्ष्मणश्चैव शत्रुघ्नो भरतस्तथा ॥
ान्स्वान्दारानुपागम्य रेमिरे हृष्टमानसाः । तत्र द्वादशवर्षाणि सीतया सह राघवः॥
मयामास धर्मात्मा नारायणइव श्रिया । तस्मिन्नेव तु राजाऽथ काले दशरथः सुतम्
येष्ठं राज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्यामहीपतिः । तस्यभार्याऽथ कैकेयी पुरा दत्तवराप्रिया
ायाचत नृपश्रेष्ठं भरतस्याऽभिषेचनम् । विवासनं च रामस्य वत्सराणि चतुर्दश ॥
। राजा सत्यवचनाद्रामं राज्याद्दहो सुतम् । विवासयामास तदा दुःखेन हतचेतन.॥
क्तोऽपि राघवस्तस्मिन्राज्यं सन्त्यज्य धर्मतः । दशग्रीववधार्थाय पितुर्वचनहेतुना
तं जगाम काकुत्स्थो लक्ष्मणेनच सीतया । राजा पुत्रवियोगार्तः शोकेनच समारसः

नियुज्यमानो भरतस्तस्मिन्राज्ये स मन्त्रिभिः ।
नैच्छद्राज्यं स धर्मात्मा सौभ्रात्रमनुदर्शयन् ॥ १८६ ॥

ात्समागम्य काकुत्स्थमयाचद्भ्रातरं ततः । रामस्तु पितुरादेशान्नैच्छद्राज्यमरिन्दमः ॥
स्वपादुके ददौ तस्मै भक्त्यासोऽप्यग्रहीत्तथा । रामस्य पादुके राज्यमवाप्य भरतःशुभे।
स्यहं गन्धपुष्पैश्च पूजयन्कैकयीसुतः । तदाचरणयुक्तेन तस्मिंस्तस्थौ नृपोत्तमः ॥
यावदागमनं तस्य राघवस्य महात्मनः । तावद्व्रतपराः सर्वे बभूवुः पुरवासिनः॥१९३
राघवश्चित्रकूटाद्रौ भरद्वाजाश्रमे शुभे । रमयामास वैदेहीं मन्दाकिन्या जले शुभे ॥
कदाचिदङ्के वैदेह्याः शेते रामो महामनाः । ऐन्द्रिः काकस्समागम्य तस्मिन्नेव चचारह
स दृष्ट्वा जानकीं तत्र कन्दर्पशरपीडितः । विददार नखैस्तीक्ष्णैः पीनोन्नतपयोधरम् ॥
तं दृष्ट्वा वायसं रामः कुशंजग्राह पाणिना । ब्रह्मणोऽस्त्रेण संयोज्य चिक्षेप धरणीधरः
तत्तृणं घोरसङ्काशं ज्वालान्वितविग्रहम् । दृष्ट्वा काकः प्रदुद्राव विमुञ्चन्कातरं स्वरम्
तं काकं प्रत्यनुययौ रामस्याऽस्त्रंसुदारुणम् । वायसस्त्रिषु लोकेषु बभ्राम भयपीडितः
यत्र यत्र ययौ काक शरणार्थी स वायसः । तत्र तत्र तदस्त्रन्तु प्रविवेश भयावहम् ॥
ब्रह्माणमिन्द्रं रुद्रं च यमं वरुणमेव च । शरणार्थी जगामाऽऽशु वायसः शस्त्रपीडित
तं दृष्ट्वावायसं सर्वे रुद्राद्या देवदानवाः । न शक्ताः स्मो वयं त्रातुमिति प्राहुर्मनीषिणः

गत्वा त्रिगुणमालत्र जामदग्न्यप्रतापवान् । निर्वीर्यो महतेजाश्च कर्महीनोऽभवत्
विलपन्तं तं दृष्ट्वा भार्गवं भृगुसत्तमः । रामुनाभिमिति काकुत्स्थं प्रणम्य पुनः पुनः ।

काकुत्स्थस्तमहत्वार्णं गृहीत्वा ऽरोप्य लीलया ।
सन्धाय बाणं तत्रावे भार्गवं प्राह विस्मितम् ॥

राम उवाच ।

अनेन शरमुख्येन किं कर्तव्यं मया द्विज ! छिनद्मि लोकद्वयं चापि स्वर्गं वाहमि तद्विदं

ईश्वर उवाच ।

तं दृष्ट्वा घोरसद्धारं बाणं रामस्य भार्गवः । ज्ञात्वा तं परमात्मानं प्रहृष्टो रामम

परशुराम उवाच ।

रामराममहाबाहो! न वेद्मि त्वां सनातनम् । जानाम्यद्यैव काकुत्स्थ तववीर्यंगुणादि
त्वमादिपुरुषः साक्षात्परं ब्रह्मपरोऽव्ययः । त्वमनन्तो महाविष्णुर्वासुदेवः पर

नारायणस्त्वं श्रीशस्त्वमीश्वरस्त्वं त्रयीमयः ।
त्वं कालस्त्वं जगत्सर्वमकाराख्यस्त्वमेव च ॥ १७१ ॥
स्रष्टा धाता च संहर्त्ता त्वमेव परमेश्वरः ।
त्वमचिन्त्यो महद्भूतं विश्वरूपस्त्वणुर्महान् ॥ १७२ ॥

चतुः षट्पञ्चगुणवांस्त्वमेव पुरुषोत्तमः । त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारस्त्वमग
व्यक्ताव्यक्तस्वरूपस्त्वं गुणभृन्निर्गुणः परः । स्तोतुं त्वाहमशक्तश्च वेदानामप्यगोचर
यच्चाऽपमानं कृतवांस्त्वां युयुत्सुतया प्रभो ! तत्क्षन्तव्यं त्वया नाथ! कृपया केवलेन!

तव शक्तया नृपान्सर्वाञ्जित्वा दत्त्वा महीं द्विजान् ।
त्वत्प्रसादवशादेव शान्तिमाप्नोमि नैष्ठिकीम् ॥ १७६ ॥

ईश्वर उवाच ।

एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं जामदग्न्यो महातपाः । परिणीय नमस्कृत्य राघवं लोकरक्षकम्
शतक्रतुकुलं स्वर्गं तदस्त्राय न्यवेदयत् । राघवोऽथ महातेजा ववन्दे तं महामुनिम् ॥
... पाद्यार्घ्याचमनादिभिः । तेन सम्पूजितस्तत्र जामदग्न्यो महातपाः

स तु दृष्ट्वाऽथ काकुत्स्थं सद्यःसंक्षीणकल्मषः ।
प्रययौ ब्रह्मलोकं तु गन्धर्वाप्सरसान्वितम् ॥ २२२ ॥

तीक्ष्णस्याऽप्यगस्त्यस्यह्यगस्त्यभ्रातुरेवच । क्रमेण प्रययौ रामस्तैश्चसंपूजितस्तय
श्चवस्यौ ततो रामो गोदावर्यास्तटे शुभे । उवास सुचिरं कालं सुखेन परमेण च ।
त्र गत्वा मुनिश्रेष्ठास्तापसा धर्मचारिणः । पूजयामासुरात्मेशं रामं राजीवलोचनम्

भयं विज्ञापयामासुस्तस्य रक्षोगणोत्थितम् ।
तानाश्वास्य तु काकुत्स्थो ददौ चाऽभयदक्षिणाम् ॥ २२६ ॥

तु सम्पूजितास्तेन स्वाश्रमान्सम्प्रपेदिरे । तस्मिंस्त्रयोदशाब्दानि रामस्य परिनिर्वयु
गोदावर्यास्तटे रम्ये पञ्चवट्यां मनोरमे । कस्यचित्त्वथ कालस्य राक्षसी घोररूपिणी
रावणस्य स्वसा तत्र प्रविवेश दुरासदा । सा तु दृष्ट्वा रघुवरंकोटिकन्दर्पसन्निभ
इन्दीवरदलश्यामं पद्मपत्रायतेक्षणम् । प्रोन्नतासं महाबाहुं कम्बुग्रीवं महाहनुम्
सम्पूर्णचन्द्रसदृशासस्मिताननपङ्कजम् । भृङ्गावलिनिभैः स्निग्धैः कुटिलैः शीर्षजैर्वृतम्
लकारविन्दसदृशपद्महस्तनलाङ्कितम् । निष्कलङ्केन्दुसदृशनखपङ्क्तिविराजितम् ॥२३
स्निग्धकोमलदूर्वाभं सौकुमार्यनिधिं शुभम् । पीतकौशेयवसनं सर्वाभरणभूषितम्
युवाकुमारवयसं जगन्मोहनविग्रहम् । दृष्ट्वा तं राक्षसी रामं कन्दर्पशरपीडिता

अब्रवीत्समुपेत्याऽथ रामं कमललोचनम् ॥ २३४ ॥

राक्षस्युवाच ।

कस्त्वं तापसवेषेण वर्तसे दण्डकावने । आगतोऽसि किमर्थं च राक्षसानां दुरास

शीघ्रमाचक्ष्व तत्त्वेन नाऽनृतं वक्तुमर्हसि ॥ २३५ ॥

महेश्वर उवाच ।

इत्युक्तः स तदा रामः सम्प्रहस्याऽब्रवीद्वचः ॥ २३६ ॥

राम उवाच ।

राज्ञो दशरथस्याऽहम्पुत्रो रामइतीरितः । वसीममाऽनुजो धन्वीलक्ष्मणोनामवाऽनु
पत्नी चेयं च मे सीता जनकस्याऽऽत्मजा प्रिया । पितुर्वचननिर्देशादहंवनमिहाऽगत

अथ प्रोवाच भगवान्ब्रह्मा त्रिभुवनेश्वरः ॥ २०२ ॥

ब्रह्मोवाच ।

मोमोपलिप्सुर्मा प्रेतु । रामेव शरणं व्रज । स एव रक्षकः श्रीमान्सर्वेषां करुणा
गाम्भीर्य धमामाते परान्नप्रारणागतान् । ईश्वरः सर्वभूतानां सौशील्यादिगुणा
रक्षिता जीवलोकस्य पितामातासखासुहृत् । शरणं व्रज देवेशं नान्यत्र शरणं क्व

महादेव उवाच ।

इत्युक्तस्तेन बलिभुग्ब्रह्मणा रघुनन्दनम् । उपेत्य सहसा भूमौ निपपात भयातु
प्राणसंशयमापन्नं दृष्ट्वा सीताऽथ वायसम् । त्राहि त्राहीति भर्तारमुवाच विनयाद्विभु
पुरतः पतितं देवी धरण्यां वायसं तदा । तच्छिरःपादयोस्तस्य योजयामास जान
समुत्थाप्य करेणाऽथ कृपापीयूषसागरः । ररक्ष रामो गुणवान्वायसं दय
समाद वायसं रामो माभैरिति दयानिधिः । अभयन्तेप्रदास्यामि गच्छगच्छय
प्रणम्य राघवायाऽथ सीतायैच मुहुर्मुहुः । स्वर्लोकं प्रययावाशु राघवेण च

ततो रामस्तु वैदेह्या लक्ष्मणेन च धीमता ।
उवास चित्रकूटाद्रौ स्तूयमानो महर्षिभिः ॥ २१२ ॥

तस्मिन्सम्पूज्यमानस्तु भरद्वाजेन राघवः । जगामात्रेस्तुविपुलमाश्रमं रघुस
समागतं रघुवरं दृष्ट्वा मुनिवरोत्तमः । भार्यया सह धर्मात्मा प्रत्युद्गम्य मुदा
आसने सुशुभे मुख्ये निवेश्यसह सीतया । अर्घ्यं पाद्यंतथाऽऽचामं वस्त्राणिविवि
मधुपर्कं ददौ प्रीत्या भूषणं चाऽनुलेपनम् । तस्य पत्न्यनसूया तु दिव्याम्बरमनु
सीतायै प्रददौ प्रीत्या भूषणानि शुभन्तिच । दिव्यान्नपानभक्ष्याद्यैर्भोजयामासरा
तेन सम्पूजितस्तत्र भक्त्या परमया नृपः । उवास दिवसं तत्र प्रीत्या रामस्तदा
प्रभाते विमले रामः समुत्थाय महामुनिम् । परिणीय प्रणम्याऽथ गमनायोपचक्र
अनुज्ञातस्ततस्तेन रामो राजीवलोचनः । प्रययौ दण्डकारण्यं महर्षिकुलसङ्कुल

तत्राऽतिभीषणं घोरं विराधं नाम राक्षसम् ।
हत्वाऽथ शरभङ्गस्य प्रविवेशाऽऽश्रमं ।

विवेश पुरीं लङ्कां राक्षसैर्बहुभिर्वृताम् । अशोकवनिकामध्ये निक्षिप्य जनकात्मजाम्
नेधनं रामबाणेन काङ्क्षन्स्वगृहमाविशत् । रामस्तु राक्षसं हत्वा मारीचं मृगरूपिणम्
त्वराविश्य तत्राऽथ भ्रात्रासौमित्रिणाततः । राक्षसापहृतां भार्यांज्ञात्वा दशरथात्मजः
प्रभूतशोकसन्तप्तो विललाप महामतिः । मार्गमाणो वने सीतां पथि गृध्रं महाबलम् ॥
वेच्छिन्नपादपक्षं च पतितं धरणीतले । रुधिरापूर्णसर्वाङ्गं दृष्ट्वा विस्मयमागतः ॥

पप्रच्छ राघवः श्रीमान्केन किं त्वं जिघांसितः ।
गृध्रस्तु राघवं दृष्ट्वा मन्दम्मन्दमुवाच ह ॥ २६२ ॥

गृध्र उवाच ।

रावणेन हृता राम! तव भार्या बलीयसा । तेन राक्षसमुख्येन सङ्ग्रामेनिहतोऽस्म्यहम्

महेश्वर उवाच ।

इत्युक्त्वा राघवस्याग्रे सोऽभवत्त्यक्तजीवितः । संस्कारमकरोद्रामस्तस्य ब्रह्मविधानतः
स्वपदं च ददौ तस्मै योगिगम्यं सनातनम् । राघवस्य प्रसादेन स गृध्रः परमम्पदम्
हरेः सामान्यरूपेण मुक्तिं प्राप खगोत्तमः । माल्यवन्तं ततो गत्वामतङ्गस्याऽऽश्रमेशुभे

अभ्यगच्छन्महाभागां शबरीं धर्मचारिणीम् ।
सा तु भागवतश्रेष्ठा दृष्ट्वा तौ रामलक्ष्मणौ ॥ २६७ ॥

प्रत्युद्गम्य नमस्कृत्य निवेश्यकुशविष्टरे । पादप्रक्षालनं कृत्वा वन्यैः पुष्पैः सुगन्धिभिः
अर्चयामास भक्त्या वै हर्षनिर्भरमानसा । फलानि च सुगन्धीनि मूलानि मधुराणि च
निवेदयामास तदा राघवाभ्यांदृढमना । फलान्यास्वाद्य काकुत्स्थस्तस्यैमुक्तिंददौपराम्
ततः क्रौञ्चवनीं गत्वा राघवः शत्रुसूदनः । जघान राक्षसं तत्र कबन्धं घोररूपिणम् ॥
तं निहत्य महावीर्यो ददाह स्वर्गतश्च सः । ततो गोदावरीं गत्वा रामो राजीवलोचनः

पप्रच्छ सीतां गङ्गे ! त्वं किं तां जानासि मे प्रियाम् ।
न शशंस तदा तस्मै सा गङ्गा तमसावृता ॥ २७२ ॥

शशाप राघवः क्रोधाद्वक्तोया भवेति ताम् । ततो भयात्समुद्विग्ना पुरस्कृत्यमहामुनीन्
कृताञ्जलिपुटा दीना राघवं शरणं गता । ततो महर्षयस्सर्वे रामं प्राहुस्सनातनम् ॥

विचरामो महारण्यमृषीणां हितकाम्यया । आगताऽसि किमर्थं त्वमाश्रमं मम सुन्दरि ।
का त्वं कस्य कुले जाता सर्वं सत्यं वदस्व मे ॥ २४२ ॥

महेश्वर उवाच ।

इत्युक्ता सा तु रामेण प्राह पापमदाकुला ॥ २४३ ॥

राक्षस्युवाच ।

अहं विश्रवसः पुत्री रावणस्य स्वसा नृप ! नाम्ना शूर्पणखा नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।
इदं च दण्डकारण्यं भ्रात्रा दत्तं मम प्रभो ! भक्षयन्त्यृषिसङ्घांश्च विचरामि महावने ।
त्वां तु दृष्ट्वा मुनिवरं कन्दर्पशरपीडिता । रन्तुकामा त्वया सार्धमागताऽस्मि मुनीश्वर ।
मम त्वं नृपशार्दूल ! भर्ता भवितुमर्हसि । इमां तव सतीं सीतां भक्षयिष्यामि पार्थिव ।
वनेषु गिरिमुख्येषु विचरामि त्वया सह ॥ २४५ ॥

महेश्वर उवाच ।

इत्युक्त्वा राक्षसी सीतां ग्रसितुं वीक्ष्य चोद्यताम् ।
श्रीरामः खड्गमुद्यम्य नासाकर्णौ प्रचिच्छिदे ॥ २४६ ॥

रुदन्ती सभयं शीघ्रं राक्षसी विकृतानना । खरालयं प्रविश्याऽऽह तस्य रामस्य चेष्टितम् ।
स तु राक्षससाहस्रैर्दूषणत्रिशिरोवृतः । आजगाम भृशं योद्धुं राघवं शत्रुसूदनम् ।
तान् रामः कानने घोरे बाणैः कालानलोपमैः । निजघान महाकायान् राक्षसांस्तत्र लीलया ।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं तु महाबलम् । रणे निपातयामास बाणैराशीविषोपमैः ।
निहत्य राक्षसान्सर्वान्दण्डकारण्यवासिनः । पूजितः सुरसङ्घैश्च स्तूयमानो महर्षिभिः ।
उवास दण्डकारण्ये सीतया लक्ष्मणेन च । राक्षसानां वधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्च्छितः ।
आजगाम जनस्थानं मारीचेन दुरात्मना । सम्प्राप्य पञ्चवट्यां तु दशग्रीवः स राक्षसः ।
मायाविना मारीचेन मृगरूपेण राक्षसः । अपहृत्याऽऽश्रमाद्दूरं तौ तु दशरथात्मजौ ।
जहार सीतां रामस्य भार्यां स्ववधकाङ्क्षया ।
ह्रियमाणां तु तां दृष्ट्वा जटायुर्गृध्रराड्बली ॥ २५१ ॥
रामस्य सौहृदात्तत्र युयुधे तेन रक्षसा । तं हत्वा बाहुवी

शार्ङ्गमादाय बाणौघैः शोषयामास वारिधिम् ।
ततस्तु सरितामीशः काकुत्स्थं करुणानिधिम् ॥ २१७ ॥

पद्य शरणं देवमर्चयामास वारिधिः । पुनरापूर्य जलधिं वरुणास्त्रेण राघवः ॥२१८॥
ऽर्थवनात्सेतुं सागरे मकरालये । गिरिभिर्वानरानीतैर्नलं सेतुमकारयत् ॥२१९॥
ते गत्वा पुरीलङ्कां सन्निवेश्य महाबलम् । सम्यगायोधनं चक्रे वानराणांचरक्षसाम्
ते दशास्यतनयः शक्रजिद्राक्षसो बली । बबन्ध नागपाशैश्च तावुभौ रामलक्ष्मणौ॥
नतेयः समागत्य तान्यस्त्राणि प्रमोचयत् । राक्षसा निहतास्सर्वे वानरैश्च महाबलैः॥
वणस्याऽनुजं वीरं कुम्भकर्णं महाबलम् । निजघान रणे रामो बाणैरग्निशिखोपमैः
ह्मास्त्रेणेन्द्रजित्क्रुद्धः पातयामास वानरान् । हनूमता समानीतो महौषधिमहीधरः ॥
स्यानीतस्य च स्पर्शात्सर्वएव समुत्थिताः । ततो रामानुजो वीरः शक्रजेतारमाहवे
पातयामास शरैर्वृत्रं वज्रधरो यथा । निर्ययावथ पौलस्त्यो योद्धुं रामेण संयुगे ॥
तुरङ्गबलैः सार्द्धं मन्त्रिभिश्च महाबलः । समन्ततोऽभवद्युद्धं वानराणांच रक्षसाम् ॥
मरावणयोश्चैव तथा सौमित्रिणा सह । शक्त्या निपातयामास लक्ष्मणं राक्षसेश्वरः
त क्रुद्धो महातेजा राघवो राक्षसान्तकः । जघान राक्षसान्वीराञ्छरैः कालान्तकोपमैः
रैस्तैर्बाणसाहस्रैः कालदण्डोपमैर्भृशम् । छादयामास काकुत्स्थो दशग्रीवंचराक्षसम्
त तु निर्भिन्नसर्वाङ्गो राघवास्त्रैर्निशाचरः । भयात्सुद्राव रणाल्लङ्काप्रतिनिशाचरः
नगद्राममयं पश्यन्निर्वेदाद्गृहमाविशत् । ततो हनूमता नीतो महौषधिमहागिरिः ॥
तेन रामानुजस्तूर्णं लब्धसञ्ज्ञोऽभवत्तदा । दशग्रीवस्ततो होममारेभे जयकाङ्क्षया ॥
ध्वंसितं वानरेन्द्रैस्तदभिचारात्मकं रिपोः । पुनर्युद्धाय पौलस्त्यो रामेण सह निर्ययौ
दिव्यं स्यन्दनमारुह्य राक्षसैर्बहुभिर्वृतः । ततः शतमखो दिव्यं रथं हर्यश्वसंयुतम् ॥
राघवाय समूतं हि प्रेषयामास बुद्धिमान् । रथं मातलिनाऽऽनीतं समारुह्य रघूत्तमः ॥
स्वयमानन्तगुणैर्युयुधे तेन रक्षसा । ततो युद्धमभूद्घोरं रामरावणयोर्महत् ॥ २२० ॥
साप्ताहिकमहोरात्रं शस्त्रास्त्रैरतिभीषणम् । विमानस्थाः सुरास्सर्वे ददृशुस्तत्र संयुगम्
दशग्रीवस्य चिच्छेद शिरांसि रघुसत्तमः । समुत्थितानि बहुशो वरदानात्कपर्दिनः ॥

अपराद्गुः ।

त्वत्पादकमलोद्भूता गङ्गा त्रैलोक्यपावनी । त्वमेव हि जगन्नाथ तां समानेतुमर्हसि

महेश्वर उवाच ।

ततः प्रोवाच धर्मात्मा रामः शरणवत्सलः ॥ २११ ॥

राम उवाच ।

शबर्याः स्नानमात्रेण संगता शुभवारिणा । मुक्ता भवतु मच्छापाद्भद्रेयं पापवर्जिता ।
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थः शबरीतीर्थमुत्तमम् । गङ्गया सङ्गतं चक्रे शार्ङ्गकोदण्डधृक्
महाभागवतानां च तीर्थं यस्योदरेऽभवन् । तच्छरीरं जगद्वन्द्यं भविष्यति न संशयः
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थ ऋष्यमूकं गिरिं ययौ । ततः पम्पासरस्तीरे वानरैश्च हनू
संगतस्तस्य वचनात्सुग्रीवेण समागतः । सुग्रीववचनाद्धत्वा वालिनं वानरेश्वरम्
सुग्रीवमेव तद्राज्ये रामोऽसावभ्यषेचयत् । स तु सम्प्रेषयामास दिक्षु सर्वासु वानरान्
हनुमत्प्रमुखान्वीरान्वानरान्वानराधिपः । स लङ्घयित्वा जलधिं हनूमान्मारुतात्मजः
प्रविश्य नगरीं लङ्कां दृष्ट्वा सीतां दृढव्रताम् । उपवासकृशां दीनां भृशं शोकपरायणाम्
मलपङ्केनदिग्धाङ्गीं मलिनाम्बरधारिणीम् । निवेदयित्वाऽभिज्ञानं प्रवृत्तिं च निवेद्य
सप्तमन्त्रिसुतांस्तत्र रावणस्य सुतं तथा । तोरणस्तम्भमुत्पाट्य निजघान स्वयं बली
समाश्वास्य च वैदेहीं बभञ्जोपवनं तदा । वनपालान्किङ्करांश्च पञ्चसेनाग्रनायकान्
रावणस्य सुतेनाऽथ निगृहीतो यदृच्छया । दृष्ट्वा च राक्षसेन्द्रं तु सम्भाष्य सु तथैव
ददाह नगरीं लङ्कां स्वलाङ्गूलाग्निना कपिः । तया दत्तमभिज्ञानं गृहीत्वा पुनरागमत्
सोऽभिगम्य महातेजा रामं कमललोचनम् । न्यवेदयद्वानरेन्द्रो दृष्टा सीतेति तत्त्वतः
सुग्रीवसहितो रामो वानरैर्बहुभिर्वृतः । महोदधेस्तटं गत्वा तत्राऽनीकं न्यवेशयत्
रावणस्याऽनुजो भ्राता विभीषण इतीरितः । धर्मात्मा सत्यसन्धश्च महाभागवतोत्तमः
ज्ञात्वा समागतं रामं परित्यज्य स्वपूर्वजम् । राज्यं पुत्रांश्च दारांश्च राघवं शरणं ययौ
परिगृह्य च तं रामो मारुतेर्वचनात्प्रभुः । तस्मै दत्त्वाऽभयं सौम्यं रक्षोराज्येऽभ्यषेचयत्
ततस्समुद्रं काकुत्स्थ ——— [illegible] । समस्तभजनं तं तु दृष्ट्वा रामो महाबलः

माता सा सर्वलोकानां पिता त्वं परमेश्वर !॥ २३९ ॥
नित्यैवैषा जगन्माता तव नित्याऽनपायिनी । यथा सर्वगतस्त्वं हि तथा चेयं रघूत्तम!
तस्माच्छुद्धसमाचारां सीतां साध्वीं दृढव्रताम् ।
गृहाण सौम्य ! काकुत्स्थ ! क्षीराब्धेरिव माचिरम् ॥ २४० ॥

ईश्वर उवाच ।

एतस्मिन्नन्तरे तत्र लोकसाक्षी स पावकः । आदाय सीतां रामाय प्रददौ सुरसन्निधौ
अब्रवीत्तत्र काकुत्स्थं वह्निः सर्वशरीरगः ॥ २४१ ॥

वह्निरुवाच ।

इयं शुद्धसमाचारा सीता निष्कल्मषा विभो !। गृहाण मा चिरं राम! सत्यं सत्यं वदाम्यहम्

ईश्वर उवाच ।

ततोऽग्निवचनात्सीतां परिगृह्य रघूद्वहः । बभूव रामः संहृष्टः पूज्यमानः सुरोत्तमैः ॥
राक्षसैर्निहता ये तु सङ्ग्रामे वानरोत्तमाः । पितामहवरात्तूर्णं जीवमानाः समुत्थिताः
ततस्तु पुष्पकं नाम विमानं सूर्यसन्निभम् । भ्रात्रा गृहीतं सङ्ग्रामे वीर्येण राक्षसेश्वरः
तद्राघवाय प्रददौ वस्त्राण्याभरणानि च । तेन सम्पूजितः श्रीमान्रामचन्द्रः प्रतापवान्
आरुरोह विमानाग्र्यं वैदेह्या भार्यया सह । लक्ष्मणेन च वीरेण भ्रात्रा दशरथात्मजः ॥
ऋक्षवानरसङ्घातैः सुग्रीवेण महात्मना । विभीषणेन वीरेण राक्षसैश्च महाबलैः ॥२४८
यथा विमाने वैकुण्ठे नित्यमुक्तैर्महात्मभिः । तथा सर्वैः समारूढ ऋक्षवानरराक्षसैः ॥
अयोध्यां प्रस्थितो रामः स्तूयमानः सुरोत्तमैः । भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः
भरतस्याऽन्तिके तत्र हनूमन्तं व्यसर्जयत् । स निषादालयं गत्वा गुहं दृष्ट्वाऽथ वीर्यवान्
राघवागमनं तस्मै प्राह वानरपुङ्गवः । नन्दिग्रामं ततो गत्वा दृष्ट्वा तं राघवानुजम् ॥
न्यवेदयत्तथा तस्मै रामस्याऽऽगमनोत्सवम् । तस्याऽऽगमनं श्रुत्वा वानरेण रघूत्तमम्
प्रहर्षमतुलं लेभे सानुजः ससुहृज्जनः । पुनरागत्य काकुत्स्थं हनूमान्मारुतात्मजः ॥
सर्वं शशंस रामाय भरतस्य च चेष्टितम् । राघवस्तु विमानाग्र्यादवरुह्य सहानुजः ॥
ववन्दे भार्यया सार्धं भरद्वाजं तपोनिधिम् ।

ब्रह्मास्त्रं महारौद्रं वधायाऽस्य दुरात्मनः । समन्ते रावणं तूर्णं कालाग्निसमप्रभम्
तदस्त्रं राघवोत्सृष्टं रावणस्य स्तनान्तरम् । विदार्य धरणीं भित्त्वा रसातलतले तदा
सम्पूज्यमानं भुजगैराघवस्य करं ययौ । सगतासुर्महादैत्यः पपात च ममार वा
ततो देवगणास्सर्वे हर्षनिर्भरमानसाः । ववृषुः पुष्पवर्षाणि महान्त्यभिजगद्गुरुं
जगुर्गन्धर्वपतयो ननृतुश्चाऽप्सरोगणाः । ववुः पुण्यास्तथा वाताः सुनभो भूद्दिवस्तथा
तुष्टुवुर्मुनयः सिद्धा देवगन्धर्वकिन्नराः । लङ्कायां राक्षसश्रेष्ठमभिषिच्य विभीषणम्
कृतकृत्यमिवाऽऽत्मानं मेने रघुकुलोत्तमः । रामस्तत्राऽब्रवीद्वाक्यमभिषिच्य विभीषणम्

राम उवाच ।

यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठति मेदिनी । यावन्मम कथा लोके तावद्राज्यं विभीषणे
गत्वा मम पदं दिव्यं योगिगम्यं सनातनम् । सपुत्रपौत्रः सगणः सम्प्राप्नुहि महाफलं

ईश्वर उवाच ।

एवं दत्त्वा वरं तस्मै राक्षसाय महाबलः । सम्प्राप्य मैथिलीं तत्र परुषं जनसंसदि
उवाच राघवः सीतां गर्हितं वचनं बहु । सा तेन गर्हिता साध्वी विवेश ज्वलनं महत्
ततो देवगणास्सर्वे शिवब्रह्मपुरोगमाः । दृष्ट्वा तु मातरं वह्नौ प्रविशन्तीं भयातुराः
समागम्य रघुश्रेष्ठं सर्वे प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥ ३३१ ॥

देवा ऊचुः ।

राम ! राम ! महाबाहो ! शृणु त्वं चाऽतिविक्रम ! ।
सीताऽतिविमला साध्वी तव नित्याऽनपायिनी ॥ ३३२ ॥

अनन्या हि त्वया सा तु भास्करेण प्रभा यथा । सेयं लोकहितार्थाय समुत्पन्नाऽर्हति ते
माता सर्वस्य जगतः समस्तजगदाश्रया । रावणः कुम्भकर्णश्च भृत्यौ पूर्वं परागतौ
शापात्तौ सनकादीनां सम्प्राप्तौ महीतले । तयोर्विमुक्तये वैदेही गृहीता दण्डके वने
तावुभौ वै वधं प्राप्तौ त्वया राक्षसपुङ्गवौ । तौ विमुक्तौ दिवं यातौ पुत्रपौत्रसहानुगौ
त्वं विष्णुस्त्वं परं ब्रह्म योगिध्येयः सनातनः । त्वमेव सर्वदेवानामनादिनिधनोऽव्ययः
त्वं हि नारायणः श्रीमान्सीता लक्ष्मीश्च —— ।

त्रिचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

रामाभिषेचनपूर्वकंरामदर्शनार्थंसमहेश्वरंसुराणामागमनं विश्वरूपदर्शनं-शिवकृतासीतारामस्तुतिस्तत्फलवर्णनञ्च

शङ्कर उवाच।

अथ तस्मिन्दिने पुण्ये शुभलग्ने शुभान्विते। राघवस्याऽभिषेकार्थं मङ्गलं चक्रिरेजनाः
वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ कश्यपः। मार्कण्डेयश्च मौद्गल्यः पर्वतो नारदस्तथा॥
एते महर्षयस्तत्र जपहोमपुरस्सरम्। अभिषेकं शुभं चक्रुर्मुनयो राजसत्तमम्॥ ३ ॥
नानारत्नमये दिव्ये हेमपीठे शुभान्विते। निवेश्य सीतया सार्द्धं श्रिया इव जनार्दनम्
सौवर्णकलशैर्दिव्यैर्नानारत्नमयैः शुभैः। सर्वतीर्थोदकैः पुण्यैर्माङ्गल्यद्रव्यसंयुतैः॥ ५॥
दूर्वाग्रतुलसीपत्रपुष्पगन्धसमन्वितैः। मन्त्रपूतजलैः शुद्धैर्मुनयः संशितव्रताः॥ ६ ॥
अजपन्वैष्णवान्सूक्तांश्चतुर्वेदमयाञ्शुभान्। अभिषेकंशुभं चक्रुः काकुत्स्थं जगतांपतिम्
तस्मिन्शुभतमे लग्ने देवदुन्दुभयो दिवि। विनेदुः पुष्पवर्षाणि ववृषुश्च समन्ततः॥८
दिव्याम्बरैर्भूषणैश्च दिव्यगन्धानुलेपनैः। पुष्पैर्नानाविधैर्दिव्यैर्देव्या सह रघूद्वहः॥९॥
अलङ्कृतश्च शुशुभे मुनिभिर्वेदपारगैः। छत्रं च चामरं दिव्यं धृतवांल्लक्ष्मणस्तदा॥
पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ तालवृन्तौ विरेजतुः। दर्पणं प्रददौ श्रीमान्राक्षसेन्द्रो विभीषणः॥
दधार पूर्णकलशं सुग्रीवो वानरेश्वरः। जाम्बवांश्च महातेजाः पुष्पमालां मनोहराम्॥
वालिपुत्रस्तु ताम्बूलं सकर्पूरं ददौ हरेः। हनुमान्दीपिकांदिव्यां सुषेणश्च ध्वजं शुभम्
परिवार्य महात्मानं मन्त्रिणः समुपासत। सृष्टिर्जयन्तो विजयः सौराष्ट्रो राष्ट्रवर्द्धनः
अकोपोधर्मपालश्च सुमन्त्रो मन्त्रिणः स्मृताः। राजानश्च नरव्याघ्रा नानाजनपदेश्वराः
पौराश्चनैगमा वृद्धा राजानं पर्युपासत। स्तुभैश्च वानरेन्द्रैश्च मन्त्रिभिः पृथिवीश्वरैः॥
राक्षसैर्द्विजमुख्यैश्च किङ्करैश्च समावृतः। परे व्योम्नि यथा लीनो दैवतैः कमलापतिः॥
तथा नृपवरः श्रीमान्साकेते शुशुभे तदा। इन्दीवरदलश्यामं पद्मपत्रनिभेक्षणम्॥१८॥

स तु सम्पूजयामास काकुत्स्थं सानुजं मुनिः ॥ ३६५ ॥

…र्घैः फलमूलाद्यैर्वस्त्रैराभरणैरपि । तेन सम्पूजितस्तत्र प्रणम्य मुनिसत्तमम् ॥३६…
…नुज्ञातः समारुह्य पुष्पकं सानुगस्तदा । नन्दिग्रामं ययौ रामः पुष्पकेण सुहृद्वृत ॥
…न्त्रिभिः पौरमुख्यैश्च सानुजः कैकयीसुतः । प्रत्युद्ययौ नृपवरैः सबलैः पूर्वतं मुदा ॥
…वाप्य रघुशार्दूलं ववन्दे सोऽनुजैर्वृतः । पुष्पकादवरुह्याऽथ राघवः शत्रुतापनः ॥
…तं चैव शत्रुघ्नमुपसम्परिषस्वजे । पुरोहितं वसिष्ठं च मातृवृद्धांश्च बान्धवान् ॥
…नाम महातेजाः सीतया लक्ष्मणेन च । विभीषणं च सुग्रीवं जाम्बवन्तं तथाऽङ्गदम् ॥
…मन्तं सुषेणं च भरतः परिषस्वजे । भ्रातृभिः सानुगैस्तत्र मङ्गलस्नानपूर्वकम् ॥
…व्यमाल्याम्बरधरो दिव्यगन्धानुलेपनः । आरुरोह रथं दिव्यं सुमन्त्राधिष्ठितं शुभम् ॥
…न्त्यमानस्त्रिदशैर्वैदेह्या लक्ष्मणेन च । भरतश्चैव सुग्रीवः शत्रुघ्नश्च विभीषण ॥
…दश्च सुषेणश्च जाम्बवान्मारुतात्मजः । नीलो नलश्च सुभगः शरभो गन्धमादनः ॥

अन्ये च कपयः शूरा निषादाधिपतिर्गुहः ।
राक्षसाश्च महावीर्याः पार्थिवेन्द्रा महाबलाः ॥ ३६७ ॥
गजानश्वान्रथान्सम्यगारुह्य बहुशः शुभान् ।
नानामङ्गलवादित्रैः स्तुतिभिः पुष्कलैस्तथा ॥ ३६८ ॥

…वानररक्षोभिर्निषादवरसैनिकैः । प्रविवेश महातेजाः साकेतं पुरमव्ययम् ॥३६९॥

आलोक्य राजनगरीं पथि राजपुत्रो राजानमेव पितरं परिचिन्तयानः ।
सुग्रीवमारुतिविभीषणपुण्यपादसञ्चारपूतभवनं प्रविवेश रामः ॥ ३७० ॥

…र्श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
…दे रामस्याऽयोध्याप्रवेशो नाम द्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४२ ॥

अग्निष्टोमं विश्वजितंगोमेधंचैष्णवंक्रतुम् । चकार विविधान्यज्ञान्परिपूर्णान्सदक्षिणान्
एतस्मिन्नन्तरे तत्र वाल्मीकिः सुमहातपाः । सीतामानीयकाकुत्स्थमिदं वचनमब्रवीत्

वाल्मीकिरुवाच ।

अपापां मैथिलीं राम त्यक्तुं नार्हसिसुव्रत !॥ इयंतुविरजाःसाध्वीभास्करस्यप्रभायथा
अनन्या तव काकुत्स्थ कस्मात्त्यक्ता त्वयाऽनघ ! ॥ १८ ॥

राम उवाच ।

अपापां मैथिलीं ब्रह्मञ्जानामि वचनात्तव । रावणेन हृता साध्वी दण्डके विजने पुरा॥
तं हत्वासमरेसीताशुद्धामग्निमुखागताम् । पुनर्यातोऽस्म्ययोध्यायां सीतामादायधर्मतः
लोकापवादःसुमहानभूत्पौरजनेषु च । त्यक्ता मया शुभाचारा तद्भयात्तव सन्निधौ ॥
तस्माल्लोकस्य सन्तुष्ट्यै सीता मम परायणा ।
पार्थिवाना महर्षीणां प्रत्ययं कर्तुमर्हति ॥ २२ ॥

महेश्वर उवाच ।

एवमुक्ता तदा सीता मुनिपार्थिवसंसदि । चकार प्रत्ययं देवी लोकाश्चर्यकरं सती ॥
दर्शयन्त्यस्य लोकस्यरामस्याऽनन्यतां सती । अब्रवीत्प्राञ्जलिः सीता सर्वेषांजनसंसदि

सीतोवाच ।

यथाऽहं राघवादन्यं मनसाऽपि न चिन्तये । तथा मे धरणी देवी विवरं दातुमर्हति ॥
मनसाकर्मणावाचा यथा राम समर्चये । तथा मे धरणी देवी विवरं दातुमर्हति ॥२६
यथैव सत्यमुक्तं मे वेद्मि रामात्परं नच । तथा मे धरणी देवी विवरंदातुमर्हति॥२७॥

महेश्वर उवाच ।

एवं शपन्त्यां वैदेह्यां धरणी सहसाऽभिनत् ॥ २८ ॥
ततो रत्नमयं पीठं पृष्ठे धृत्वा फणीश्वरः । रसातलादाविरभूद्विस्मयं जनयन्नृणाम् ॥२९
ततस्तु धरणीदेवीहस्ताभ्यांगृह्यमैथिलीम् । स्वागतेनाऽभिनन्द्यैनामासने संन्यवेशयत्
आसनस्थगतां दृष्ट्वा दिविदेवगणाभृशम् । पुष्पवृष्टिमविच्छिन्नांदिव्यांसीतामवाऽकिरन्
साऽपि दिव्याप्सरोभिस्तु पूज्यमाना सनातनी ।

चतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

उत्तररामचरिते गर्भवत्याः सीतायाः जनापवादभीत्या वाल्मीकेराश्रमे विसर्ज
कालेन समयोलक्ष्मणद्वाराद्वाररक्षणं दुर्वाससआगमनमेकान्ते दुर्वाससःमनाग
सूचनालक्ष्मणस्यदिव्यदेहधारणं रामस्यजनैःमहद्दिव्यधामपदार्पणम्

शङ्कर उवाच ।

अथ रामस्तु वैदेह्या राज्यभोगान्मनोरमान् । बुभुजे वर्षसाहस्रं पालयन्सर्वतो दिश
अन्तःपुरजनास्सर्वे राक्षसस्थगृहेस्थिताम् । गर्हयन्तिस्म वैदेहीं तथा जानपदा जना
लोकापवादभीत्या च रामः शत्रुनिवारकः । दर्शयन्मानुषं धर्मसत्यवर्ती तथा मज
वाल्मीकेराश्रमे पुण्ये गङ्गातीरे महावने । विससर्ज महातेजा गर्भिणीं मुनिसंसदि
सा भर्तुः परतन्त्रा हि उवास मुनिवेश्मनि । अर्चिता मुनिपत्नीभिर्वाल्मीकिमुनिरक्षित
तत्रैवाऽसूत यमलौ नाम्ना कुशलवौ सुतौ । तौ च तत्रैव मुनिना वर्द्धिते सुसंस्कृतौ
रामोऽपि भ्रातृभिस्सार्द्धं पालयामासमेदिनीम् । यमादिगुणसम्पन्नस्सर्वभोगविवर्जित
अर्चयन्सततं विष्णुमनादिनिधनं हरिम् । ब्रह्मचर्यपरो नित्यं शशास पृथिवीं नृप ।
शत्रुघ्नो लवणं हत्वा मथुरां देवनिर्मिताम् । पालयामास धर्मात्मा पुत्राभ्यां सहराघव

गन्धर्वान्भरतो हत्वा सिन्धोरुभयपार्श्वतः ।
स्वात्मजौ स्थापयामास तस्मिन्देशे महाबलौ ॥ १० ॥

पश्चिमे मद्रदेशे तु मद्रान्हत्वा च लक्ष्मणः । स्वसुतौ च महावीर्यौ विनिवेश्य महायश
गत्वा पुनरयोध्यां तु रामपादावुपास्पृशत् । ब्राह्मणस्य मृतं बालं कालधर्ममुपागतम्
जीवयामास काकुत्स्थः शूद्रं हत्वा च तापसम् । ततस्तु गोमतीतीरे नैमिषे जनसंसदि
इयाज वाजिमेधेन राघवः पार्थिवोत्तमः । काञ्चनीं जानकीं कृत्वा तया सार्द्धं महायशाः ।
चकार यज्ञान्बहुशो राघवः परमार्थवित् । अयुतान्यश्वमेधानि वाजपेयानि च प्रभुः ।

दुर्वासा उवाच ।

शापं दास्यामि काकुत्स्थं रामं न यदि दर्शयेः ॥ ४८ ॥

महेश्वर उवाच ।

तस्माच्छापभयाद्विप्रं राघवाय न्यवेदयत् । तत्रैवाऽन्तर्दधे कालः सर्वभूतभय
पूजयामास तं ग्राममूर्ति दुर्वाससं नृपः । अग्रजस्य प्रतिज्ञां तु विज्ञाय रघु
तत्याज मानुषं रूपं लक्ष्मण. सरयूजले । विसृज्य मानुषं रूपं प्रविवेश स्वक
फणासहस्रसंयुक्तं कोटीन्दुसमवर्चसम् । दिव्यमाल्याम्बरधरो दिव्यगन्धा
नागकन्यासहस्रैस्तु सम्वृत. समलङ्कृतः । विमाने दिव्यमारुह्य प्रययौ वैष
लक्ष्मणस्यगतिसम्यग्विदित्वारघुसत्तमः । स्वयमप्यथकाकुत्स्थः स्वर्गं गन्तुम

अभिषिच्याऽथ काकुत्स्थः स्वात्मजौ च कुशीलवौ ।

विभज्य रथनागाश्वं सधनं प्रददौ तयोः ॥ ५५ ॥

कुशावत्यां कुशं तं च शरवत्यां लवं तथा । स्थापयामास धर्मेण राज्ये स्वे
अभिप्रायं तु विज्ञाय रामस्य विदितात्मनः । आजग्मुर्वानराःसर्वेराक्षसाः
विभीषणोऽथ सुग्रीवो जाम्बवान्मारुतात्मजः । नीलोनलःसुषेणश्चनिषादा
अभिषिच्य सुतौ वीरौ शत्रुघ्नश्च महामनाः । सर्वएते समाजग्मुरयोध्यां राम

ते प्रणम्य महात्मानमूचुः प्राञ्जलयस्तथा ॥ ६० ॥

वानरप्रभृतयऊचुः ।

स्वर्लोकं गन्तुमुद्युक्तं ज्ञात्वा त्वा रघुसत्तम !। आगता. स्मो वयंसर्वेतवाऽनु

न शक्ताः स्मः क्षणं राम जीवितुं त्वां विना प्रभो ! ।

तस्मात्त्वया विशालाक्ष ! गच्छामस्त्रिदशालयम् ॥ ६२ ॥

महेश्वर उवाच ।

तैरेवमुक्तः काकुत्स्थो बाढमित्यब्रवीत्तत । अथोवाच महातेजा राक्षसेन्द्रं

राम उवाच ।

वैनतेयं समारुह्य तस्मान्मार्गाद्दिवं ययौ ॥ ३२ ॥

दासीशतैः पूर्वभागे सम्भृता जगदीश्वरी । सम्प्राप परमं धाम योगिगम्यं [illegible]
रसातलप्रविष्टां तु तां दृष्ट्वा सर्वमानुषाः । साध्वीसाध्वीतिसीतेत्युच्चैःस्वरं [illegible]
रामः शोकसमाविष्टः संगृह्य तनयावुभौ । मुनिभिः पार्थिवेन्द्रैश्च साकेतं प्रवि[illegible]
अथ कालेन महता मातरः संशितव्रताः । कालधर्मं समापन्ना भर्त्रा सर्ग[illegible]
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च । चकार राज्यं धर्मेण राघवः संमि[illegible]
कस्यचित्त्वथ कालस्य राघवस्यनिवेशनम् । कालस्तापसरूपेण सम्प्राप्तो[illegible]

काल उवाच ।

रामराममहाबाहो! धात्रा सम्प्रेषितोऽस्म्यहम् । यद्ब्रवीमि रघुश्रेष्ठ! तच्छृणु[illegible]
द्वन्द्वमेवहि कार्यं स्यादावयोःपरिभाषितम् । तदन्तरे प्रविष्टो यस्स वध्यो[illegible]

महेश्वर उवाच ।

तथेति च प्रतिश्रुत्य रामो राजीवलोचनः । द्वाःस्थं कृत्वा तु सौमित्रिं कालं[illegible]
पप्रच्छ सोऽब्रवीत्तापसं रामं दशरथात्मजम् ॥ ४१ ॥

काल उवाच ।

शृणु राम! यथावृत्तं ममाऽऽगमनकारणम् । दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशता[illegible]
वसास्मिन्मानुषे लोके हत्वा राक्षसपुङ्गवान् । [illegible]
तदर्थं [illegible] । [illegible]

महेश्वर उवाच ।

[illegible] काकुत्स्थो राम [illegible] महाभुजः । [illegible]
[illegible] ॥ ४० ॥

दुर्वासा उवाच ।

मां निवेदय काकुत्स्थ [illegible] ॥ ४१ ॥

महेश्वर उवाच ।

[illegible]

सरयूं पुण्यसलिलां प्रविवेश सहानुगः । ततः पितामहो ब्रह्मा सर्वदेवगणावृतः ॥८२॥
तुष्टाव रघुशार्दूलमृषिभिः सार्द्धमक्षरैः । अब्रवीत्तत्र काकुत्स्थं प्रविष्टं सरयूजले॥८३॥

ब्रह्मोवाच ।

आगच्छ विष्णो ! भद्रं ते दिष्ट्या प्राप्तोऽसि मानद ! ।
भ्रातृभिस्सहदेवाभैः प्रविशस्व निजां तनुम् ॥ ८४ ॥

वैष्णवीन्तां महातेजां देवाकाशंसनातनीम् । त्वं हि लोकगतिर्देव!नत्वां केचित्तुजानते
त्वामचिन्त्यं महात्मानमक्षरं सर्वसंग्रहम् । यमिच्छसि महातेजस्तां तनुं प्रविशस्व भोः

महेश्वर उवाच ।

तस्मिन्सूर्यकराकीर्णे पुष्पवृष्टिनिपातिते । उत्सृज्य मानुषं रूपं स्वां तनुम्प्रविवेश ह ॥
अंशाभ्यां शङ्खचक्राभ्यां शत्रुघ्नभरतावुभौ । प्रपेदाते महात्मानौ दिव्यतेजस्समन्वितौ
शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गपद्महस्तश्चतुर्भुजः । दिव्याभरणसम्पन्नो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥ ८९ ॥
दिव्यपीताम्बरधरः पद्मपत्रनिभेक्षणः । युवा कुमारः सौम्याङ्गः कोमलावयवोज्ज्वलः॥
सुस्निग्धनीलकुटिलकुन्तलः शुभलक्षणः । नवदूर्वाङ्कुरश्यामः पूर्णचन्द्रनिभाननः ॥९१॥

देवीभ्यां सहितः श्रीमान्विमानमधिरुह्य च ।
तस्मिन्सिंहासने दिव्ये मूलेकल्पतरोःप्रभुः ॥ ९२ ॥

निषसाद महातेजाः सर्वदेवैरभिष्टुतः । राघवानुगता ये च ऋक्षवानरमानुषाः ॥९३॥
स्पृष्ट्वैव सरयूतोयं सुखेन त्यक्तजीविताः । रामप्रसादात्ते सर्वे दिव्यरूपधराः शुभाः
दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यमङ्गलवर्चसः । आरुरुहुर्विमानं तदसङ्ख्यास्तत्र देहिनः ॥
सर्वैःपरिवृतः श्रीमान्रामो राजीवलोचनः । पूजितः सुरसिद्धौघैर्मुनिभिस्तु महात्मभिः
आययौ शाश्वतं दिव्यमक्षरं स्वपदं विभुः । यः पठेद्रामचरितं श्लोकं श्लोकार्धमेव वा

शृणुयाद्वा तथा भक्त्या स्मरेद्वा शुभदर्शने ! ।
कोटिजन्मार्जितात्पापाज्ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतात् ॥ ९८ ॥

विमुक्तो वैष्णवं लोकं पुत्रदारैश्चबान्धवैः । समाप्नुयाद्योगमस्यमनाश्वासेत वै नरः ॥
एतत्ते कथितंदेवि! रामस्यचरितंमहत् । धन्योऽस्म्यहंत्वया देवि! रामचन्द्रस्यकीर्तनात्

गतस्तमस्य पुर्नीतः काले मम वर्षं व्रज ॥ ६४ ॥

महेश्वर उवाच ।

इत्युक्त्वाऽपगते काकुत्स्थः स्वामीं [illegible] सनातनम् ।

[illegible] ॥ ६५ ॥

मार्मीरिया [illegible] तस्मै रामो [illegible] । हनुमन्तमथोवाच राघवः

राम उवाच ।

मत्कथाः प्रचरिष्यन्ति यावल्लोके हरीश्वर ।। तावद्रमस्व मेदिन्यां काले मां व्र

महेश्वर उवाच ।

तमेवमुक्त्वा काकुत्स्थो जाम्बवन्तमथाब्रवीत् ॥ ६८ ॥

राम उवाच ।

द्वापरे समनुप्राप्ते यदूनामन्वये पुनः । भूभारस्य विनाशाय समुत्पत्स्ये त्वहं

करिष्ये तत्र संग्रामे त्वया मल्लूकसत्तम ! ॥ ७० ॥

महेश्वर उवाच ।

तमेवमुक्त्वा काकुत्स्थः सर्वांस्तान्प्लवगान्प्रति । उवाच यावदागच्छन्मितिरामोऽन

मन्त्रिणो नैगमाश्चैव भरत कैकयीसुत ! । राघवस्यानुगमने निश्चितास्ते मना

ततः शुक्लाम्बरधरो ब्रह्मचारी ययौ परम् । कुशान्गृहीत्वा पाणिभ्यामावव्र

रामस्य दक्षिणेपार्श्वे पद्महस्ता रमा गता । तथैव धरणी देवी दक्षिणेतरगा

वेदाः साङ्गाः पुराणानि सेतिहासानि सर्वतः । ॐकारोऽथ वषट्कारः सावित्री लोकपा

अस्त्रशस्त्राणि च तदा धनुरादीनि पार्वति ।। अनुजग्मुस्तथा रामं सर्वे पुरुषविग्र

भरतश्चैव शत्रुघ्नः सर्वे पुरनिवासिनः । सपुत्रदाराः काकुत्स्थमनुजग्मुः सहानु

मन्त्रिणो भृत्यवर्गाश्च किङ्करा नैगमास्तथा । वानराश्चैव ऋक्षाश्च सुग्रीवसहिता

सपुत्रदाराः काकुत्स्थमन्वगच्छन्महामतिम् । पशवः पक्षिणश्चैव सर्वे स्थावरजङ्ग

अनुजग्मुर्महात्मानं समीपस्था नरोत्तमाः । ये च पश्यन्ति काकुत्स्थं स्वपथानुगतं

रामं निवर्त्तन्ते न केचन । अथ त्रियोजनं गत्वा नदीं पश्चान्मुखीमि

आकाशवागुवाच ।

अस्यास्तवाऽष्टमो गर्भः कंस प्राणान्हरिष्यति ॥ ८ ॥

रुद्र उवाच ।

तच्छ्रुत्वा हन्तुमारेभे कंसोऽपि भगिनीं तदा । तमब्रवीत्सुसंरब्धं वसुदेवः सुबुद्धिमान्

वसुदेव उवाच ।

न हन्तव्या महाभाग ! भगिनी धर्मतस्त्वया । गर्भानिव समुत्पन्नाञ्जहि राजन्महाबल !॥

रुद्र उवाच ।

तथेत्याह तदा कंसो वसुदेवं च देवकीम् । निरुध्य स्वगृहे रम्ये सर्वभोगैन्यवेशयत्
एतस्मिन्नन्तरे देवि! भूमिभारप्रपीडिता । जगाम धरणी देवी सहसा ब्रह्मणोऽन्तिकम्
समेत्य जगतामीशं ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् । प्राह गम्भीरया वाचा धरणी लोकधारिणी॥

धरण्युवाच ।

प्रजापते ! न शक्ताऽस्मि भर्तुं लोकानिमान्प्रभो !।
राक्षसाः पापकर्माणः संस्थिता मयि सुव्रत ! ॥ १४ ॥

जगत् सकलान्धर्मान्विध्वंसन्तो महाबलाः । अधर्मवर्तिनः सर्वे नराः पापविमोहिताः
स्वल्पमल्पतरं धर्मं लोकेऽस्मिंश्च च दृश्यते । धर्मेणैव धृता देव! सत्यशौचयुतेन च ॥
तस्मादधर्मसम्भूतं न लोकं धर्तुमुत्सहे ॥ १६ ॥

रुद्र उवाच ।

इत्युक्त्वा धरणी देवी तत्रैवान्तरधीयत । ततः सुरगणाः सर्वे ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥१७
क्षीराब्धेरुत्तरं कूलमधिगम्य जगत्पतिम् । तुष्टुवुः स्तुतिभिर्दिव्यैर्मुनयश्च महौजसः ॥
ततः प्रसन्नः प्राहेशः सर्वांस्तान्मुनिसत्तमान् ॥ १८ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भोभो ! देवगणास्सर्वे किंनिमित्तमिहाऽऽगताः ॥ १९ ॥

रुद्र उवाच ।

ततः पितामहः प्राह देवदेवं जनार्दनम् ॥ २० ॥

किमन्यच्छ्रोतुकामाऽसि तद्ब्रवीमि वरानने ! ॥ १०० ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
श्रीरामचरितकथनं नाम चतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

श्रीकृष्णावतारकथाप्रसङ्गे कंसजरासन्धादिराक्षसानांसमुत्पातभयाद्भूमेः
ब्रह्मसमीपगमनं देवैःसहब्रह्मणो विष्णुसमीपप्रार्थनं भुवोभारापहरणाय
विष्णुनाऽऽश्वासनं कारावासस्थवसुदेवगृहेजन्मवृन्दावनेऽऽन-
यनं कंसात्याचारदर्शनं पूतनादिमारणं कृष्णेन-
नानादिव्यलीलाप्रदर्शनं कंसवधश्च

श्रीपार्वत्युवाच ।

रघुनाथस्य चरितं श्रावितं हि त्वया विभो ! ।
श्रुत्वा धन्याऽस्मि देवेश ! त्वत्प्रसादान्महेश्वर ! ॥ १ ॥
वसुदेवसुतस्यापि कृष्णस्य चरितं महत् । श्रोतुमिच्छामि देवेश चरितं कल्मषा[illegible]

रुद्र उवाच ।

शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि [illegible] महात्मनः । [illegible]
[illegible] देवि ! [illegible] । [illegible] ॥ ४
[illegible]
[illegible]
[illegible]

आकाशवागुवाच ।

अस्यास्तवाऽष्टमो गर्भः कंस प्राणान्हरिष्यति ॥ ८ ॥

रुद्र उवाच ।

हन्तुमारेभे कंसोऽपि भगिनीं तदा । तमब्रवीन्मुनिश्रेष्ठं वसुदेवः सुदुःखितः

वसुदेव उवाच ।

। महाभाग ! भगिनी धर्मतस्त्वया । गर्भानेवमनुत्पन्नांश्चाहं ददाम्यहं महामते ।

रुद्र उवाच ।

ह तदा कंसो वसुदेवं च देवकीम् । निबध्य स्वगृहे रम्ये सर्वतोऽपि न्यवेशयत्

अन्तरे देवि! भूमिभारप्रपीडिता । जगाम धरणी देवी सहसा ब्रह्मणोऽन्तिकम्

जगतामीशं ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् । प्राह गम्भीरया वाचा धरणी लोकधारिणी

ब्रह्मोवाच ।

देवदेव ! जगन्नाथ ! पृथिवी भारपीडिता । राक्षसा बहवो लोके समुत्पन्ना दुरासदाः ॥
जरासन्धश्च कंसश्च प्रलम्बो धेनुकादयः । दुरात्मानः प्रबाधन्ते सर्वलोकान्सनातन ।
भारावतरणं कर्तुं पृथिव्यास्त्वमिहार्हसि ॥ २२ ॥

रुद्र उवाच ।

एवमुक्तो हृषीकेशो ब्रह्मणा परमेष्ठिना । प्राह गम्भीरया वाचा जगतीपतिरव्ययः ॥२३॥

श्रीभगवानुवाच ।

अवतीर्याऽथ लोकेऽस्मिन्यदूनामन्वये सुराः !। अवनीभारमव्यग्रमपास्यामि महाबलाः

रुद्र उवाच ।

एवमुक्ताः सुरास्सर्वे नमस्कृत्य जनार्दनम् ।
स्वान्स्वाँल्लोकान्समासाद्य परेशं तेऽन्वचिन्तयन् ॥
ततो नारायणीं मायां परमेशः समब्रवीत् ॥ २५ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

हिरण्याक्षस्य षट्पुत्रान्समानीयाऽवनीतले । वसुदेवस्य पत्न्यान्तु देवक्यां सन्निवेशय ॥
अनन्तांशः सप्तमोऽत्र सम्प्रविष्टस्तु माचिरम् । तस्याः सपत्न्यां रोहिण्यां रक्षस्व शुभव्रते ॥
ततोऽष्टमं ममांशन्तु देवक्यां सम्भविष्यति । नन्दगोपस्य पत्न्यान्तु यशोदायां सनातनि ॥
तेंऽशाभूता महानिद्रा विन्ध्यं गत्वा महाचलम् । तत्र सम्पूज्यमाना हि देवैस्त्रिपुरोत्तमैः ॥
हत्वा दैत्यान्महावीर्याञ्छुम्भादीन्सुरपुरोगमान् ॥ २१ ॥

रुद्र उवाच ।

ततोऽसुग्रामहामाया हिरण्याक्षसुतांस्तदा । पर्यायेण च देवक्यास्तु गर्भांश्चाप्यपातयत् ॥
ताञ्जघान तदा कंसो जातमात्रान्महाबलः । अनन्तनामको गर्भो भगवांशेन चोदितः ॥
कर्षमाणं तु गर्भं तं रोहिण्यां समुपानयत् । गर्भसङ्कर्षणाज्जातः सङ्कर्षणोऽभव
द्वन्द्वात्सन्यान्तु रोहिण्यां श्रीमान्रामो शुभोदये । रोहिणी जनयामास पुत्रं सङ्कर्षणप्रभुम्
ततः सुरैश्च सम्मर्शे मनस्विभिः । आकाशवाणीं तां श्रुत्वा कंसो भयविह्वलः ॥ २९

सुरगणाः सर्वे हर्षनिर्भरमानसाः । तुष्टुवुर्देवकीं तत्र विमानस्था नभस्तले ॥३५॥
न्तु दशमे मासि कृष्णे नभसि पार्थिव !। अष्टम्यामर्द्धरात्रे च तस्यां जातो जनार्दनः
ीवरदलश्याम पद्मपत्रायतेक्षणः । चतुर्भुजः सुन्दराङ्गो दिव्याभरणभूषितः ॥३७॥
वत्सकौस्तुभोरस्को वनमालाविभूषितः । वसुदेवस्य जातोऽसौ वासुदेवः सनातनः
दृष्ट्वा जगतां नाथं कृष्णमानकदुन्दुभिः । उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा नमस्कृत्य जगन्मयम्

वसुदेव उवाच ।

तोऽस्मि मे जगन्नाथ! भक्तकल्पतरो प्रभो !। त्वमेव सर्वदेवानामनादिः पुरुषोत्तमः॥
मचिन्त्यं महद्भूतं योगिध्येयः सनातनः । मम पुत्रत्वमापन्नो धरण्यां धरणीधर !
दृश्यैतदद्भुत रूपमैश्वरं पुरुषोत्तमः । दानवाः पापकर्माणो न सहन्ते महौजसः ॥४२॥

इन्द्र उवाच ।

र्थित. स्तुतस्तेन पद्मनाभः सनातनः । उपसंहृतवान्रूपं चतुर्भुजसमन्वितम् ॥ ४३॥
मानुषेणैव भावेन द्विभुजेन व्यरोचत । ये चाऽङ्गरक्षकाः सर्वे दानवास्तत्र संस्थिताः॥
चापि मायया तस्या मोहितास्तमसावृताः । एतस्मिन्नन्तरे देवमादायानकदुन्दुभिः
ययौ नगरकूपं सर्वदेवैरभिष्टुतः । पयोधरे वर्षमाणे नागराजो महाबलः ॥ ४६ ॥
फणासहस्रेणाच्छाद्य मस्तकादेवं समन्वगात् । तौ गोपुरकपाटौ तु तस्यास्पर्शनात्तदा
भिन्नमार्गौ सुविवृतौ तत्रस्थाश्च विमोहिताः ।
स्रोतस्विनी सुपूर्णा या यमुनाऽपि महात्मनः ॥ ४८ ॥
प्रवेशाज्जानुमात्रन्तु जलं सा समुपाददत् । उत्तीर्य यमुनां सोऽथाम्रवर्णाम्बरस्थितम्
संस्तूयमानस्त्रिदशैः प्रविवेश यदूत्तमः । तत्र नन्दस्य पत्नी सा प्रसूता गोव्रजे शुभे ॥
विमोहिता माययैव सुषुप्ता तमसावृता । तस्यास्तु शयने देवं विनिक्षिप्य स यादवः
तां कन्यां समुपादाय प्रययौ मथुरां पुनः । पश्चै देवाऽऽगता [illegible]
रुरोद बालभावात्सा देवकीशयनं गता । अथ बालध्वनिं श्रुत्वा सहसैवाङ्गरक्षकाः
कंसायाऽऽवेदयामासुर्देवक्याः प्रसवं शुभम् । कंसस्तूर्णमुपेत्यैनां जग्राह बालिकां मदात्
चिक्षेप च शिलापृष्ठे साऽपि रूपं वितत्य सा ।

तस्योरसमाद्वै स्पष्टं दृष्ट्वा तूर्णं नभाग्निना ॥
उवाचाऽथ तु मा देवी मत्त्वा राक्षसपुङ्गवम् ॥ ५८ ॥

देव्युवाच ।

किं मया हिंसया मन्द! जातोऽस्मत्यो हनिष्यति । सर्वस्य जगतः स्रष्टा च नाहं तावत्
अस्मिंल्लोके समुत्पन्नः स ते प्राणान्हरिष्यति ॥ ५९ ॥

रुद्र उवाच ।

इत्युक्त्वा तेजसा देवी महसा पूरयन्नभः । जगाम देवगन्धर्वैः स्तूयमाना हिमालय
कंसस्तदोद्विग्नमनाः समाहूय स्वदानवान् । प्रलम्बचाणूरमुखानुवाच भयपीडित

कंस उवाच ।

अस्माद्भयात्सुरगणा उपेत्य क्षीरसागरम् । आचचक्षुर्हरेः सर्वं रक्षोविध्वंसनमति
तेषान्तु वचनंश्रुत्वा धरण्यां धरणीधरः । मानुषेणैव भावेन समुत्पन्नो हि सोऽस्य
तदद्य सर्वे यूयं वै राक्षसाः कामरूपिणः । समुद्रिक्तबलान्बालान्मारयध्वमशङ्किता

रुद्र उवाच ।

इत्यादिश्य ततःकंसो वसुदेवंचदेवकीम् । आश्वास्य मोचयित्वाऽथ स्ववेश्मालविवेश
वसुदेवस्ततो गत्वा नन्दव्रजमनुत्तमम् । तेन सम्पूजितस्तत्र निरीक्ष्य तनयं मुदा
उवाच नन्दपत्नीं तां यशोदां यदुनन्दनः ॥ ६३ ॥

वसुदेव उवाच ।

सुभगे! मत्सुतमिमं रोहिणीजठरोद्भवम् । स्वपुत्रमिव रक्षस्व भिया कंसादिहागतम्

रुद्र उवाच ।

थेत्याह तदा सन्वी नन्दपत्नी दृढव्रता । लब्ध्वैव पुत्रयुगलमुत्पुपोषमुदान्विता ॥६
नेक्षिप्य तनयौ गेहे नन्दगोपस्य यादवः । विश्रब्धः प्रययौ तूर्णं मथुरां कंसपालिताम्
नो गर्गः शुभदिने वसुदेवेन नोदितः । नन्दगोपव्रजं गत्वा तत्रस्थैः पूजितो द्विज
धिना जातकं कर्म कृत्वा वैष्णव गोकुले । नाम चात्राऽकरोद्दिव्यं पुत्रयोर्वासुदेवयोः
दुर्वणो रौहिणेयो बलभद्रो महाबलः । राम इत्यादिनामानि पूर्वमस्याऽकरोद्द्विज ॥

श्रीधरः श्रीकरः श्रीमान्कृष्णोऽनन्तो जगत्पतिः । वासुदेवो हृषीकेशस्तथावरजस्य च रामकृष्णाविति ख्यातावस्मिँल्लोके गमिष्यतः । एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठः सम्पूज्य पितृदेवताः सम्पूज्यमानो गोपालैर्ययौ मथुरां पुनः । कंसेन प्रेषिता राज्ञी पूतना बालघातिनी ॥

विषलिप्तं स्तनं प्रादात्कृष्णायाऽमिततेजसे ।
कृष्णस्तु राक्षसीं ज्ञात्वा पपौ गाढं स्तनं भृशम् ॥ ७२ ॥

प्राणैः सह महातेजा राक्षस्या यदुपुङ्गवः । सा विह्वलाङ्गी सहसा विच्छिन्नस्नायुबन्धना पपात वेपमाना सा ममार च महास्वना । तस्याः शब्देन महता पूरितं च नभस्तलम् त्रस्ताः सर्वे ततो गोपा दृष्ट्वा तां पतितां भुवि । कृष्णं च क्रीडमानं तं राक्षस्यास्तु महोरसि समुत्क्षिप्यान्तिकं तूर्णमादाय ययुस्तदा । रक्षोभिया तदा तस्मिन्गोपुरीषेण मूर्द्धनि ॥ स्नापयामास तदा गोवालेन तदाननम् । नन्दगोपः समभ्येत्य सुतमादाय भामिनी भगवन्तमभिन्यस्य सर्वाङ्गेषु प्रमार्जनम् । कृत्वा तां राक्षसीं भीमां बहिर्विन्यस्य गोव्रजात् ददाह गोपवृन्दैश्च वह्निभिस्तत्र गोव्रजे । कदाचिच्छकटस्याऽधः शयानो भगवान्हरिः प्रसार्य चरणौ तत्र रुरोद मधुसूदनः । तस्य पादप्रहारेण शकटं परिवर्तितम् ॥८१॥ विच्छिन्नकुम्भभाण्डं तद्विपरीतं पपात वै । ततो गोप्यश्च गोपाश्च दृष्ट्वा तच्छकटं महत् विस्मयं परमं जग्मुः किमेतदिति शङ्किताः । यशोदा च तदा पुत्रं बालं जग्राह विस्मिता अल्पेनैव हि कालेन बालकौ तौ यदूत्तमौ । वर्द्धमानौ यशोदायाः स्तनपानेन पोषितौ जानुभ्यामथ हस्ताभ्यां रिङ्गमाणौ विरेजतुः । तृणावर्तस्समादाय गोविन्दं वियति स्थितः तं जघान जगन्नाथस्स पपात महासुरः । हत्वा तं राक्षसं घोरं तत्रैवाऽऽस्ते जगत्पतिः विचचार तत्र सर्वं गोकुलं मधुसूदनः । नवनीतं जहाराऽसौ गोपीनां च गृहे गृहे ॥ तदा यशोदा कुपिता दाम्नामध्ये उलूखले । निबध्य कृष्णं प्रययौ विमर्दितुं गोरसादिकम् कर्मासक्ता ततः कृष्णो दाम्ना बद्ध उलूखले । यमलार्जुनयोर्मध्ये जगाम पद्मलोचनः ॥८१ उलूखलेन गोविन्दः पातयामास तौ द्रुमौ । महास्कन्धौ निपतितौ स्वनेन महताऽतिवै तेन शब्देन महताऽऽजग्मुस्तत्र महौजसः । गोपवृन्दास्ततो दृष्ट्वा विस्मयं परमं गताः ॥ यशोदाऽपि समुद्विग्ना विमुक्तदामबन्धनम् । तं विस्मितं समादाय

गच्छाम्निपत्यमानस्तु ब्रह्मा साक्षाज्जगत्पतिः ।
गच्छागतदर्शिभिः सर्वैर्दामोदरलीलिभिः ॥ ९३ ॥

तौ तु विःसरतौ धात्रीं शिशुकौ यमलार्जुनौ । गोपवृन्दास्ततः सर्वे नन्दगोपसुतं महोत्पातमिमं ज्ञात्वा स्थाना तस्मुपाययुः । वृन्दावने मनोरम्ये यमुनायास्तटे निवासं चक्रिरे रम्यं गवां गोपीजनस्य च । तत्र तौ रामकृष्णौ तु वर्द्धमानौ महा वत्सपालगुणौ वत्सान्पालयामासतुर्मुदा । गोवत्ससमःवर्गं कृष्णं बको नाम महा वत्सरूपेण तं हन्तुमुपगतोऽत्र यदूत्तमम् । तं दृष्ट्वा वासुदेवोऽपि लीलयैव लील ताडयामास पश्चात्ते पपातोर्व्यां महासुरः । ततः कतिपयाहस्तु गोवत्सान्पालय छायायां जम्बुवृक्षस्य प्रसुप्तौ पल्लवे मृदौ । एतस्मिन्नन्तरे देवो ब्रह्मादेवगणैर्वृ द्रष्टुं कृष्णं समागम्य सुप्तौ दृष्ट्वा यदूत्तमौ । वत्सान्गोपशिशून्हृत्वा जगाम त्रिदिवं

प्रबुद्धौ तौ समालोक्य विनष्टाञ्छिशुवत्सकान् ।
गोवत्सा गोपबालाश्च क्व गताइति विस्मितौ ॥ १०२ ॥

ज्ञात्वा कृष्णस्तु तत्कर्म प्रजापतिकृतं तदा । तथैव ससृजे बालान्गोवत्सांश्च सनातन यथावर्णं यथारूपं तथैव मधुसूदनः । ससर्ज वत्सान्गोपालानविता जगतामसु दृष्ट्वा सायाह्नसमये गावस्त्वेषांच मातरः । स्वान्स्वान्वत्सानुपागम्य यथापूर्वं प्रवर्तिता एवं सम्वत्सरेकाले गते तत्र महात्मनः । प्रजापतिः पुनस्तस्मै ददौवत्सान्सबालका कृताञ्जलिपुटो भूत्वा परिणीय प्रणम्य च । अथाहुवाच गोविन्दं ब्रह्मा त्रिभुवनेश्वर।

ब्रह्मोवाच ।

नमो नमस्ते सर्वात्मंस्तत्त्वज्ञानस्वरूपिणे । नित्यानन्दस्वरूपाय प्रयतात्मन्महात्मने । अणुबृहत्स्थूलतररूपसर्वंगताव्यय ।। अनादिमध्यान्तरूप स्वरूपात्मन्नमोऽस्तु ते॥१०॥ नित्यज्ञानबलैश्वर्य वीर्यतेजोमयाय च । महाशक्ते! नमस्तुभ्यं पूर्णषाड्गुण्यमूर्तये॥११॥ त्वं वेदपुरुषो ब्रह्मन्महापुरुषएव च । शरीरपुरुषस्त्वं च छन्दःपुरुष एव च ॥ १११ । चत्वारः पुरुषास्त्वं च पुराणः पुरुषोत्तमः । विभूतयस्तव ब्रह्मन्पृथिव्यम्ब्वनिलादय । तव वाचा समुद्रभूतौ क्ष्मावर्षा जगदीश्वर ।। अन्तरिक्षं च वायुश्च रुद्रौ प्राणेनतेविभो

क्षुषा तव संसृष्टौ द्यौश्चादित्यस्तथाऽव्यय !। दिशश्चचन्द्रमाःसृष्टाःश्रोत्रेणतववाऽनघ
पां स्वाचक्ष वरुणो मनसा ते महेश्वर !। उक्ते महति मीमांसे एवं ब्रह्म प्रचक्षते ॥
तमेवाग्निमध्वर्युरेतमेव महाव्रते। छन्दोगा एतमप्येतं दिव्येतं वायुरेवतत् ॥ ११६ ॥
आकाशएतमप्स्वेतमोषधीष्वेतमेव च। तथावनस्पतिष्वेतं चन्द्रमस्येतमेव च ॥११७॥
नक्षत्रेषु च सर्वेषु ग्रहेष्वेतं दिवाकरे। सर्वभूतेष्वेतमेव ब्रह्मेत्याख्याति च श्रुतिः ॥
देव परमं ब्रह्म प्रज्ञातं परितोऽमृतम्। हिरण्मयोऽव्ययो यज्ञः शुचिः शुचिषदित्यपि॥
वैदिकान्यभिधेयानि तवैवान्यस्य न कश्चित्। चक्षुर्मयं श्रोत्रमयं छन्दोमयमनोमयम्
वाङ्मयं परमात्मानं परेशं शंसति श्रुतिः। इति सर्वोपनिषदामर्थस्त्वं कमलेक्षण !॥

स्तोतुं न शक्तोऽहं त्वां तु सर्ववेदान्तपारगम्।
महापराधमेतत्ते वत्सापहरणं मया ॥
कृतं तत्क्षम्यतां नाथ ! शरणागतवत्सल ! ॥ १२२ ॥

महेश्वर उवाच।

एवं स्तुत्वा हरिं वेधाः प्रणम्य च पुनःपुनः। वत्सान्दत्त्वा पुनस्तस्मै प्रययौ स्वयमालयम्
हृदि कृत्वा सदा देवि! बालरूपं हरिं विधिः। उवास त्रिदशैः सार्द्धं हृष्टपुष्टो महातपाः॥
कृष्णेन सृष्टा वत्सा ये पूर्वं वत्सास्तथार्भकाः। अवापुरैकतां तत्र पश्यतां त्रिदिवौकसाम्
कृष्णस्तु वत्सपालैर्वै प्रययौ नन्दगोकुलम्। ततः कतिपयाहस्सु गोपालैर्यदुपुङ्गवः ॥
ह्रदं गत्वाऽथ कालिन्द्यास्तत्रस्थं सुमहाविषम्। सहस्रशीर्षवलिनं नागराजमथाऽच्युतः
निष्पिष्य फणसाहस्रं पादेनैकेन लीलया। प्राणसंशयमापन्नं चकार मधुसूदनः ॥१२८
स कालियो लब्धसञ्ज्ञस्तमेव शरणं ययौ। ररक्ष भगवान्कृष्णो नागं त्यक्तविषं तदा
वैनतेयभयाद्भीतं स्वपदेनाङ्कयमूर्द्धसु। ह्रदाद्विवासयामास कालिन्द्या यदुपुङ्गवः॥१३०

त्यक्त्वा स तं ह्रदं तूर्णं पुत्रदारसमन्वितः।
नमस्कृत्याऽथ गोविन्दं प्रययौ कालियस्तदा ॥ १३१ ॥

विषदग्धास्तुपेपूर्वं तत्तीरस्थाश्चशाखिनः। कृष्णेनवीक्षितास्तूर्णंफलिनःपुष्पिणोऽभवन्
अथ कालेन कौमारमवाप्य मधुसूदनः। गोवृन्दं पालयामास सर्वदेवमयः प्रभुः॥१३२

स्वसमानवयोभिस्तु गोपालैस्तु यदूत्तमः । वृन्दावने मनोरम्ये स रामो विच
तत्र हत्वा महाघोरं सर्परूपं महासुरम् । अपहत्य महाकायं मेरुमन्दरगौरवम्
धेनुकस्य वनं प्राप्य तालहिन्तालगह्वरम् । धेनुकं पर्वताकारं खररूपधरं सदा

पादौ गृह्य समुत्क्षिप्य तालेन विजघान ह ।
तत्क्षणादेव तत्पालास्तद्वने रेमिरे तदा ॥ १३९ ॥

निष्क्रम्य तद्वनात्तूर्णं भाण्डीरं वटमागताः । तत्र ते रामकृष्णाभ्यां त्रिक्रीडुर्वल्ल
गोपवेषेण तत्राऽगात्प्रलम्बो नाम राक्षसः । रामं स्वपृष्ठमारोप्य ययौ तूर्णं नभ

मत्वा तं राक्षसं रामो मुष्टिना तस्य मूर्द्धनि ।
ताडयामास रोषेण विह्वलाङ्गस्ततोऽपतत् ॥ १४० ॥

राक्षसेनैव रूपेण विनदन्भैरवं स्वनम् । भिन्नशीर्षतनुस्तत्र ममार रुधिरोद्गि
ततः प्रदोषसमये गोव्रजे नन्दनन्दनः । उवास गोपकन्याभिः क्रीडन्कौमारवर्णि
अरिष्टनामा दैत्येशो गत्वा तत्र वृषाकृतिः । कृष्णं हन्तुं समागत्य जगर्जच महाम्ब
तं दृष्ट्वा विद्रुताः सर्वे गोपाला भयपीडिताः । कृष्णोऽपि दृष्ट्वा तं रौद्रमागतं शत्रुमाणि
तालवृक्षं समुत्पाट्य शृङ्गमध्ये व्यपीडयत् । स तु भग्नशिराःशृङ्गो वमन्वै रुधिरं बहु
पपात भीमवेगेन निरस्तस्त्यक्तजीवितः । इत्थं हत्वा महाकायमरिष्टं शत्रुमाभिर
आहूय गोपवालांश्च सर्वैश्चोवास गोव्रजे । ततः कलिप्रयाहस्तु केशीनाम महासुरः
हयकायेन गोविन्दं हन्तुं समुपाययौ । स गत्वा गोव्रजं रयगुरुघोषैर्महाघोर
तेन शब्देन महता पूरितं भुवनत्रयम् । भीताः सर्वे सुरगणाः शङ्कमाना युगक्षयम्

तत्रस्था मोहिताः सर्वे गोपा गोप्यश्च विह्वलाः ।
लब्धसंज्ञास्तु ते सर्वे विद्रुताश्च ततस्ततः ॥ १५० ॥

गोप्यस्तु शरणं जग्मुः कृष्णं त्राहीति चाब्रुवन् । [illegible]
समाश्वास्य ततस्तूर्णं मुष्टिनाताडयद्धयम् । ताडयामास शिरसि तस्य दैत्यस्य [illegible]
विभिन्नमस्तकोऽश्वो विननाद महास्वनम् । महाशिलानामुत्क्षिप्य [illegible]
[illegible] विनदन्भैरवं स्वनम् । पपात सहसा भूमौ ममार च महासुरः ।

केशिनं निहतं दृष्ट्वा दिवि देवगणास्तदा । मुमुचुः पुष्पवर्षाणि साधु साध्विति चाऽब्रुवन् ।
इत्थं शिशुत्वे वै दैत्यान्हरिर्हत्वा बलोत्कटान् ।
स मुमोद सुखेनैव बलरामसमन्वितः ॥ १५६ ॥
इन्दीवरदलश्यामः पद्मपत्रनिभेक्षणः । पीताम्बरधरः स्रग्वी वनमालाविभूषितः ॥१५७॥
कौस्तुभोल्लासितोरस्कश्चित्रमाल्यानुलेपनः । विचित्राभरणैर्युक्तः कुण्डलाभ्यां विराजितः
आमुक्ततुलसीमालः कस्तूरीतिलकाञ्चितः । सुस्निग्धनीलकुटिलकबरीकृतकेशवान् ॥
वल्लीनानाविधैः पुष्पैर्बर्हिबर्हावतंसकः । रक्तारविन्दसदृशहस्तपादतलाधरः ॥ १६० ॥
वक्त्रमध्यगतानीशुकलङ्कनूतनाननः । हारनूपुरकेयूरैः कङ्कणाभ्यां विराजितः ॥१६१॥
वृन्दावने महारम्ये फलपुष्पविराजिते । रम्यं निनादयन्वेणुं तत्राऽऽस्ते यदुनन्दनः ॥
अनर्घानेककन्दर्पकोटिलावण्यमच्युतम् । सर्वा गोपस्त्रियो दृष्ट्वा मन्मथाग्निप्रपीडिताः
पुरा महर्षयः सर्वे दण्डकारण्यवासिनः । दृष्ट्वा रामं हरिं तत्र भोक्तुमैच्छन्सुविग्रहम् ॥
ते सर्वे स्त्रीत्वमापन्नाः समुद्भूतास्तु गोकुले ।
हरिं सम्प्राप्य कामेन ततो मुक्ता भवार्णवात् ॥ १६५ ॥
क्रोधेनैव यथा दैत्याः समेत्य मधुसूदनम् । निधनं प्राप्य सङ्ग्रामे हता मुक्तिमवाप्नुयुः
कामक्रोधौ नृणां लोके निरयस्यैव कारणम् । हरिं समेत्य भावेन मुक्ता गोप्यः सुरद्विषः
कामाद्भयाद्वा द्वेषाद्वा ये भजन्ति जनार्दनम् । ते प्राप्नुवन्ति वैकुण्ठं किम्पुनर्भक्तियोगतः
तस्य वेणुध्वनिं श्रुत्वा रजन्यां मदनाकुलाः । शयनादुत्थिताः सर्वा विकीर्णाम्बरमूर्धजाः
त्यक्त्वा पतीन्सुतान्बन्धूंस्त्यक्त्वा लज्जां कुलं स्वयम् ।
जगत्पतिं समाजग्मुः कन्दर्पशरपीडिताः ॥ १७० ॥
समेत्य गोप्यः सर्वास्तु भुजैरालिङ्ग्य केशवम् । बुभुजुश्चाधरं देव्यः सुधामृतमिवाऽमराः
ताभिः सर्वाभिरव्यग्रः क्रीडयामास गोपतिः । तेनाऽपि ताः स्त्रियः सर्वाः स्थिरैर्निर्भरमञ्जुदे
इत्येवं रमयामास रात्र्यहनि केशवम् । वृन्दावने मनोरम्ये कालिन्दीपुलिने तथा ॥१७२॥
पार्थ उवाच ।
धर्मसंस्थापनार्थाय जगत्यामवतीर्य सः । परदाराभिगमनं कथं कुर्याज्जनार्दनः ॥१७४॥

रुद्र उवाच ।

स्पर्शात्परिष्वङ्गाद्वनिर्नाम्नि शुभानने ! सर्वं जगच्च मत्स्याऽहं पृथक् न वि
र्गांधुर्मोदो न यो तस्य पुरुषस्य महात्मनः । विसर्गात्सर्वमनुन्यादात्मैकत्वात्र
तथा ऽपहृतपाप्मत्वसामर्थ्याद्व्यापिनःप्रभोः । दोषोऽत्र नास्तिसुमखेदेवस्य
पार्वत्युवाच ।

एवमुक्त्वा तु गिरिजां रुद्रः श्रीत्रिपुरान्तकः । कृष्णस्य शेषं चरितमाख्यातुंसमुप
रुद्र उवाच ।

शरत्काले तु सम्प्राप्ते नन्दगोपपुरोगमाः । गोपामहोत्सवं कर्तुमारब्धाश्चिदशेश्व
तदुत्सवं तु गोविन्दो निवार्याऽथ शतक्रतोः । गोवर्द्धनाद्रिराजस्य कारयामास सर्वश

ततः क्रुद्धः सहस्राक्षो नन्दगोपस्य गोव्रजे ।
ववर्ष च महावृष्टिं सप्तरात्रं निरन्तरम् ॥ १८१ ॥

गोवर्द्धनं समुत्पाट्य महाशैलं जनार्दनः । तेषां संरक्षणार्थाय धारयामास लीलया ।
तस्यच्छायां गिरेः प्राप्य गोपा गोप्यश्च सुव्रते ! अवसंश्च सुखेनैव हर्म्यान्तरग
ततः शक्रः सहस्राक्षो भीतःसम्भ्रान्तचेतसा । वारयामास तद्वर्षं ययौ नन्दस्य तद्
कृष्णोऽपि तं महाशैलं यथापूर्वं न्यवेशयत् । गोपवृद्धाश्च ते सर्वे नन्दगोपपुरोग
परिपूज्य च गोविन्दं परं विस्मयमाययुः । ततः शतक्रतुर्देवं समेत्य मधुसूद
तुष्टाव प्राञ्जलिर्भूत्वा हर्षगद्गदया गिरा ॥ १८६ ॥

इन्द्र उवाच ।

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष! सर्वज्ञाऽमितविक्रम !। त्रिगुणातीत सर्वेश विश्वस्यात्मन्नमोऽस्
त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारः क्रतुर्हविः ।
त्वमेव सर्वदेवानां पिता माता च केशव ! ॥ १८८ ॥

अग्रे हिरण्यगर्भस्त्वं भूतस्य समवर्त्तत । त्वमेवैकः पतिरसि पुरुषस्त्वं हिरण्मय
पृथिवीं द्यामिमां देव! त्वमेव धृतवानसि । आत्मदः बलदो यश्च स्याद्देवं जगदीश
[illegible] प्रकाशं जगतामतः । अमृतं चैव मृत्युश्च यच्छाया तव सनातन

तस्मै देवाय भवते विधेमहविषा वयम् । हैमवन्तश्चमे यस्य समुद्भूता हिरण्मयाः ॥
समुद्रा रसना यस्य बाहुस्तस्यैव केशव ॥ इमा दिशः प्रतिदिशो बाहुर्यस्य तथाव्यय
तस्मै देवाय भवते विधेमहविषावयम् । येन त्वया समारूढा पृथिवी वर्द्धिता पुनः ॥

स्वर्लोकः स्तम्भितो येन त्वया ब्रह्मन्महेश्वर ! ।
त्वमन्तरिक्षे रजसोऽवसानः सर्वगोऽव्ययः ॥ १९५ ॥

तस्मै देवाय भवते विधेम हविषा वयम् । यं क्रन्दसी राजमाने तमभासे गुणान्विते॥
अभ्यैक्षेतां च मनसा अवश्यं श्रीश सर्वदा । यत्राऽस्मि सूर उदितो विभाति परमे पदे
तस्मै देवाय भवते विधेम हविषा वयम् । यद्वापो बृहतीर्ब्रह्म विश्वमायं जनार्दनः ॥
गर्भन्दधानाः सर्गेऽत्र जनयन्तीस्त्वयौघकृत् । समवर्तत देवानामसुरेकोऽव्ययो विभुः ॥
तस्मै देवाय भवते विधेम हविषा वयम् । य आपो महिनादर्शं पर्यपश्यत्प्रजापतिम् ॥

यज्ञं दधानास्तत्राऽदौ जनयन्तीर्हविः पुमान् ।
योदेवेष्वेकएवासीदधिदेवः परात्परः ॥ २०१ ॥

तस्मै देवाय भवते विधेम हविषावयम् । मा नो हिंसीज्जनिताय पृथिव्याअव्यय पुमान्
यो वा दिवं सत्यधर्मा जजानाव्ययईश्वरः । यश्चन्द्रो बृहतीरपो जजान सकलं जगत् ॥
तस्मै देवाय भवते विधेम हविषा वयम् । एतानि विश्वजातानि बभूव परितास्त्रम !

त्वदुत्पन्नप्रजाध्यक्षभविष्यद्भूतमच्युतः ।
यत्रामस्त्वां च यत्कामास्तन्नो अस्तु समासनः ॥ २०५ ॥

स्त्रीणां पतयः स्यामतत्रकारुण्यवीक्षणात् । हिरण्याक्ष्यः सपुरुषो हिरण्यश्मश्रुकेशवान्
आप्रणखात्सर्व हिरण्य सविता नु हिरण्यभाक् ।
असौ सर्वगतो ब्रह्मा यस्त्वादित्ये व्यवस्थितः ॥ २०७ ॥

यथाकप्यासपुण्डरीकमक्षिणी तस्यनान्यतः । तद्देवस्यसवितुर्वरेण्यंभर्गउत्तमम् ॥
सदा धीमहि ते रूपं धियोयोनःप्रभातिहि ॥ २०८ ॥

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष श्रीश सर्वेश केशव ! । वेदान्तवेद्य यज्ञेश यज्ञरूप! नमोऽस्तुते ॥
नमस्ते वासुदेवाय गोपवेषाय ते नमः । तत्सर्वध्वंसनादेव अपराधं मया कृतम् ॥

तां तु निक्षिप्य देवक्याः शयने बहिरागमत् ॥ २४६ ॥

रुरोद ततः क्षिप्रं देवकीशयनेस्थिता । तच्छ्रुत्वा सहसा कंसः कन्यामादाय

भ्रामयित्वा शिलापृष्ठे चिक्षेपोत्पत्य वीर्यवान् ।

समुत्थाय च सा कन्या सायुधाऽष्टभुजान्विता ॥

गगनस्था तदा कंसं प्राह गम्भीरया गिरा ॥ २५२ ॥

कन्योवाच ।

योऽनन्तः सर्वदेवानामीश्वरः पुरुषोत्तमः । जातस्तव वधार्थाय गोव्रजे दानवान्त

अक्रूर उवाच ।

इत्युक्त्वा सा महामाया हिमवन्तं समाययौ । तदाप्रभृति दुष्टात्मा भयादुद्विग्नमा

दानवान्प्रेषयामास निधनाय महात्मनः । बालेनैव हताः सर्वे लीलयाऽनेन धीमता

अत्यद्भुतानि कर्माणि कृतवान्परमेश्वरः । गोवर्धनाद्रिधरणं [illegible]

समागमं महेन्द्रस्य निधनं सर्वरक्षसाम् । श्रुत्वा देवर्षिणा ख्यातमतिविस्मयपीडित

इतो नीत्वा महाबाहू रामकृष्णौ दुरासदौ । मल्लोत्कटैर्महानागैर्मल्लैर्वा [illegible]

कृष्णयोराऽऽनयनार्थाय प्रेरयामास मामिह । वसुदेवस्य दुष्टात्मा निग्रहं [illegible]

तत्त्वमद्य समाख्यातं चेष्टितं सुदुरात्मनः । उपभोक्तुं धनुर्यागं यूयं मया [illegible]

दृष्ट्वाऽद्य यादिदृक्षार्थे भवद्भिर्गन्तुमर्हथ । सहितो रामकृष्णाभ्यां गोपा गन्तव्य

कृष्णेन निहतः कंसो भविष्यति न संशयः । परित्यज्य भयं तस्मात् [illegible]

ईश्वर उवाच ।

इत्युक्तवान् तदा [illegible] । [illegible]

[illegible] सर्वे गोपवृद्धा भयातुराः । [illegible] च महादुःखमागतं [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

एवमुक्तास्तु हरिणा गोपा नन्दपुरोगमाः ॥ २६७ ॥

मुहुर्मुहु परिष्वज्य मूर्ध्न्याघ्राणं प्रचक्रिरे । अप्रमेयानि कर्माणि विचार्य सुमहात्मनः॥
अक्रूरवचनाच्चैव गोपाःसर्वे गतव्यथाः । दुग्धदध्याज्ययुक्तानि शुभ्रानि विविधानि च
पक्वान्नानि सुहृद्यानि स्वादूनि मधुराणि च । अक्रूराय ददौ सौम्यं यशोदा भोजनंबहु
सहितो रामकृष्णाभ्यां नन्दाद्यैर्गोपसत्तमैः । सुहृद्भिर्बालवृद्धैश्च भवने समलङ्कृते ॥
दत्त यशोदया सौम्यं भोजनं कलुषापहम् । बुभुजे यादवश्रेष्ठो हृद्यं रोगापहं शुभम्॥
भोजयित्वा यथान्यायं दत्वाऽऽचमनमम्भसा । सकर्पूरं सताम्बूलं ददौ तस्मै दृढव्रता

अस्तं याते दिनकरे सन्ध्यामन्वास्य यादवः ।
सहितो रामकृष्णाभ्यां भुक्त्वा क्षीरान्नमुत्तमम् ॥ २७४ ॥

ताभ्यामेव तदाऽक्रूरः शयनं समुपाविशत् । तस्मिंस्तु भवने श्रेष्ठे रम्ये दीपविराजिते
श्लक्ष्णेविचित्रपर्यङ्के नानापुष्पविराजिते । तस्मिञ्छेते हरिःकृष्णः शेपे नारायणोयथा
तं दृष्ट्वा सहसाऽक्रूरो हर्षाश्रुपुलकाङ्कितः । विहाय तामसीं निद्रां सुश्रेयः समुदीक्ष्य वै

पादसम्वाहनं विष्णोश्चक्रे भागवतोत्तमः ।
एतावता मे साफल्यं जीवितंचसुजीवितम् ॥ २७८ ॥

इदं त्रैलोक्यमैश्वर्यमिदं वै सुखमुत्तमम् । इदं राज्यमिदं धर्म्यमिदं मोक्षसुखं परम् ॥
न शक्यं मनसा स्मर्तं शिवब्रह्मादिदैवतैः । सनकाद्यैर्मुनीन्द्रैस्तु वसिष्ठाद्यैर्महर्षिभिः ॥
क्लेशास्यपदद्वन्द्वं शरदम्बुरुहोज्ज्वलम् । संस्पृष्टमिन्दिराश्लक्ष्णकराभ्या. सुसुखंपरम्

दिष्ट्या लब्धं मया विष्णोः श्रीपादाब्जयुगं शुभम् ।
इत्येवं वदतस्तस्य हरिपादाब्जसङ्गिनः ॥ २८२ ॥

वर्तीता साक्षणाद्रात्रिस्तद्महानन्दगौरवात् । ततःप्रभाते विमले दिवि देवगणोत्तमैः
स्तूयमानो बुबुधे तस्मात्तु शयनाद्धरिः । उपस्पृश्य यथान्यायं सह रामेण धीमता॥
पात पादयोर्मातुः प्रयाणं चाभ्यरोचयत् । समुत्थाप्य यशोदा तु दुःखहर्षसमन्विता
अश्रुपूर्णमुखी पुत्रौ प्रेम्णा समपरिष्वजे । आशिषं प्रददौ देवी तनयाभ्यां दृढव्रता ॥
विससर्ज महावीरौ समालिङ्ग्य मुहुर्मुहुः । अक्रूरोऽपि यशोदायै प्रणम्य प्राह साञ्जलिः

अक्रूर उवाच ।

गमिष्यामि महाभागौ प्रसादं तुरुमेऽनघे ।। रामकृष्णौ महाबाहुः कंसं हत्वा महाब
सर्वस्य जगतो राजा भविष्यति न संशयः । तस्माल्लोकं परित्यज्य सुखमित्र वन

ईश्वर उवाच ।

इत्युक्त्वा मयाऽक्रूरो विसृष्टो यदुसत्तमः । सहितो रामकृष्णाभ्यामारुरोह रथोत्तम
प्रययौ मथुरां शीघ्रं स्तूयमानोऽप्सरोगणैः । नन्दगोपमुखाः सर्वे गोपवृन्दमनन्तु
पुनर्गृहीत्वा दध्याज्यं फलानि विविधानि च । तं प्रयान्तं हरिं दृष्ट्वा गोकुलाद्गोपयोषि
अनुजग्मुर्विनिष्क्रान्तं रथस्थं मधुसूदनम् ।निवर्त्तयामास हरिस्ताः सर्वा गोप
शोकसन्तप्तहृदया विलेपुः कमलेक्षणम् । हा कृष्णकृष्णकृष्णेति गोविन्देति
अश्रुपूर्णेक्षणा दीना रुदन्त्यस्तत्र संस्थिताः । अथाऽक्रूरो रथं दिव्यं चोदयामास
सहितो रामकृष्णाभ्यां मथुरां प्रति यादवः । उत्तीर्य यमुनां शीघ्रं कूले स्थाप्य
अवरुह्य रथात्तस्मात्स्नातुं तत्रोपचक्रमे । तथा चाऽऽवश्यकं कर्तुं निमज्ज्याऽ
तत्राऽघमर्षणं सम्यग्जपन्भागवतोत्तमः । ददर्श तौ जले तत्र रामकृष्णौ शु
शरत्कोटीन्दुसङ्काशं नीलाम्बरधरं प्रभुम् । दिव्यचन्दनदिग्धाङ्गं मौक्तिकाभरण
रक्तारविन्दनयनं पुण्डरीकावतंसकम् । रामं ददर्श कृष्णं च नीलनीरदसन्निभम्
दिव्यपीताम्बरधरं पुण्डरीकायतेक्षणम् । हरिचन्दनलिप्ताङ्गं नानारत्नविभू
दृष्ट्वा तत्र यदुश्रेष्ठो विस्मयं परमं गतः । उत्थाय स्यन्दने तत्र तौ ददर्श महा
पुनरप्यत्र निर्मज्ज्य जपन्मन्त्रद्वयं हरिम् । सुधाब्धौ शेषपर्यङ्के रमया सहितं ह
सनकाद्यैः स्तूयमानं सर्वैर्देवैरुपासितम् । दृष्ट्वा तस्मिञ्जले देवं विस्मयं परमं
तुष्टावाऽथ यदुश्रेष्ठो हरिं सर्वगमीश्वरम् ॥ ३०४ ॥

अक्रूर उवाच ।

कालात्मने नमस्तुभ्यमनादिनिधनाय च । अव्यक्ताय नमस्तुभ्यमविकाराय ते न
भूतगर्भ नमस्तुभ्यं भूतध्यानाय ते नमः । नमस्ते सर्वभूतानां नियन्त्रे परमात्म
विकाराय विकाराय प्रधानपुरुषाय च । गुणगर्भ नमस्तुभ्यं निर्गुणाय नमोऽस्तु

कालादिनिर्भेदरहिताय परात्मने । अनन्ताय नमस्तुभ्यमच्युताय नमोनमः ॥
विन्दाय नमस्तुभ्यं सर्वनाथाय शार्ङ्गिणे । नारायणाय विश्वाय वासुदेवाय ते नमः
णवे पुरुरूपाय शाश्वताय नमोनमः । पद्मनेत्राय नित्याय शङ्खचक्रधराय च ॥३१०
न्कोटिरविप्रख्यभूषणाञ्चितवर्चसे । हरये सर्वलोकानामीश्वराय नमोनमः ॥३११॥
विधे सर्वजगतां बीजाय परमात्मने । सङ्कर्षणाय कृष्णाय प्रद्युम्नाय नमोनमः ॥
निरुद्धाय धात्रे च विधात्रे विश्वयोनये । सहस्रमूर्त्तये तुभ्यं बहुमूर्द्धाङ्घ्रिबाहवे ॥
हस्रनाम्ने नित्याय पुण्याय नमोनमः । नमस्ते नागपर्यङ्कशायिने सौम्यरूपिणे ॥
शवाय नमस्तुभ्यं पीतवस्त्रधराय च । लक्ष्मीघनकुचाश्लेषविमर्दोज्ज्वलवक्षसे ॥
श्रीधराय नमस्तुभ्यं श्रीशायाऽनन्तरूपिणे ॥ ३१९ ॥

ईश्वर उवाच ।

न्तकाले पठेद्यस्तु देव ध्यायन्सनातनम् । इमं स्तवं नरो भक्त्या महद्भिर्मुच्यते ह्यघैः
सर्वतीर्थफलं प्राप्य विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् । एवमन्तर्जले देवं स्तुत्वा भागवतोत्तमः
र्चयामास मङ्गलैः कुसुमैश्च सुगन्धिभिः । कृतकृत्यस्ततोऽक्रूरो निर्गत्य यमुनाजलात्
समेत्य रामकृष्णौ तु प्रणनाम शुभान्वितः । तं दृष्ट्वा प्राह गोविन्दो विनीतं विस्मितं हरिः

श्रीकृष्ण उवाच ।

किमाश्चर्यं जले तस्मिन्दृष्टवानसि यादव ! ॥ ३२० ॥

ईश्वर उवाच ।

अक्रूरस्तु यदुश्रेष्ठः प्राह कृष्णं सुतेजसम् ॥ ३२१ ॥

अक्रूर उवाच ।

तव सर्वगतस्येश! महिम्नो जगतः प्रभो ! । किमाश्चर्यं हृषीकेश! जगन्मयं त्वमेव हि ॥
त्वमापस्त्वं नभो वह्निस्त्वं भूमिरनिलस्तथा । चतुर्विधमिदं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम्
त्वत्तो नान्यद्वासुदेव जीमूतादमृतं यथा । त्वं धाताऽन्यं वरदः कारणस्त्वमोंकारोऽद्वितीयस्तथा
त्वमेव सर्वदेवानामीश्वरः शाश्वतोऽव्ययः । नाकारणात्कारणाद्वा कारणाकारणात्परः
धर्मसंस्थापनार्थाय देवेश ! शरीरग्रहणं तव । मत्स्यकूर्मवराहादिभेदैस्त्वमुपागतः ॥

पासि सर्वमिमं लोकं त्वमेव त्वन्मयं विभो ! ॥ ३२६ ॥

ईश्वर उवाच ।

इतिसंस्तुत्य गोविन्दं प्रणम्य जगतां पतिम् । आरुरोह रथं दिव्यं ताभ्यां सह [illegible]
ततस्तूर्णं समासाद्य मथुरां देवनिर्मिताम् । रामकृष्णौ पुरद्वारि निवेश्याऽन्तपुरं [illegible]
तयोरागमनं तस्य निवेद्य नृपतेस्तदा । राज्ञा सम्पूजितस्तेन ततः स्वगृहमाविश[illegible]
अथ सायाह्नसमये रामकृष्णौ महाबलौ । परस्परं करौ गृह्य मथुरायां समा[illegible]
गच्छन्तौ च महावीर्यौ राजमार्गे यदूत्तमौ । ददृशतुर्महात्मानौ रजकं वस्त्रधा[illegible]
दिव्यवस्त्रयुतं राजगेहमायान्तमच्युतः । ययाचे तानि वस्त्राणि सह रामेण धीमत[illegible]
न दत्तवांस्तदा तस्मै रुषा वै वस्त्ररञ्जकः । बहूनि कटुवाक्यानि प्राह तत्राग्रतो [illegible]
ताडयामास तं कृष्णस्तलेनैव महाबलः । तत्रैव निहतो मार्गे वमन्वै रुधिरं [illegible]

तानि वस्त्राणि रम्याणि गोपालैः सह बान्धवैः ।
धारयामासतुर्वीरौ यथार्हं रामकेशवौ ॥ ३३५ ॥

माल्याकारगृहं प्राप्य तेन दृष्टौ नमस्कृतौ । सुगन्धिभिर्दिव्यपुष्पैः पूज्यमानौ [illegible]
ददतुस्तौ वरं तस्मै वाञ्छितं यदुपुङ्गवौ । समागतौ पुनर्वीथ्यामायान्तीं च शुभा[illegible]
कुब्जां स्त्रियं महाभागौ धृतचन्दनभाजनाम् । पप्रच्छतुस्तां वनितां [illegible]
प्रहसन्ती तदा ताभ्यां ददौ चन्दनमुत्तमम् । आदाय चन्दनं दिव्यमनुलिप्य [illegible]

तन्वीकान्ततनुं कृत्वा दत्त्वाऽथ्यवलि समागतौ ।
निरीक्ष्यमाणौ योषिद्भिः सुकुमारौ शुभाननौ ॥ ३४० ॥

विविशतुर्महात्मानौ यज्ञशालां सहानुगैः । दृष्ट्वा समर्चितं दिव्यं कार्मुकं तत्र [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] मधुसूदनः । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] उवाच ।

रामकृष्णौ समायातौ [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

ईश्वर उवाच ।

इत्यादिश्य ततो राजा सानुजः सचिवैः सह । आरुरोह भयात्तूर्णं दिव्यप्रासादमूर्धनि
द्वारेषु सर्वमार्गेषु गजान्मत्तानयोजयत् । मल्लान्मदोत्कटाञ्शूरान्स्थापयामास सर्वतः ॥
ज्ञात्वा कृष्णोऽपि तत्सर्वं सह रामेण धीमता ।
उवास रजनीं तत्र यज्ञगेहे सहानुगैः ॥ २४८ ॥
ततो रजन्यां व्युष्टायां प्रभाते विमले सति । शयनादुत्थितौ वीरौ रामकृष्णौ कृतोदकौ
स्वलङ्कृतौ च तौ भुक्त्वा संग्रामाभिमुखोत्सुकौ ।
विनिर्गतौ गृहात्तस्मात्सिंहाविव गुहामुखात् ॥ २५० ॥
राजद्वारि स्थितं नागं हिमाद्रिशिखरोपमम् । नाम्ना कुवलयापीडं कंसस्य जयवर्धनम्
देवकुञ्जरदर्पघ्नं महाकायं मदोत्कटम् । दृष्ट्वा तं च महानागं पञ्चास्य इव केसरी ॥
करेणैव करं गृह्य समुत्प्लुत्य लीलया । भ्रामयित्वाऽथ चिक्षेप धरण्यां धरणीधरः
स तु चूर्णितसर्वाङ्गो निनदन्भैरवं स्वनम् । पपात सहसा भूमौ ममार च महागजः ॥
हत्वा दन्तौ समुत्पाट्य गृहीत्वा रामकेशवौ । मत्तैरायोधनं कृत्वा बहून्निविशतुस्तदा
तत्रस्था दानवा दृष्ट्वा गोविन्दस्य पराक्रमम् । भीताः प्रविद्रुताः सर्वे गजारोहपुरस्सराः
करार्तौ मुद्गरौ धृत्वा तत्रस्थांस्तु सहस्रशः । दृढबन्धकपाटांस्तु दृष्ट्वा कृष्णस्तु लीलया
ताडयित्वा पदैव पातयामास वीर्यवान् ।
तौ भग्नौ पातितौ तत्र सेनानीके स्वयस्थिते ॥ २५८ ॥
तत्रस्था निहताः सर्वे चूर्णिताङ्गशिरोऽधराः । ततः प्रविश्य भवनं कंसस्याथ महाबलौ
भ्रामयन्तौ महानागदन्तौ वीरौ रणोत्सुकौ । रङ्गस्थाने महामल्लौ तथा चाणूरमुष्टिकौ
कंसोऽपि दृष्ट्वा गोविन्दं रामं च सुमहाबलम् । भयमाविश्य चाणूरं प्राह मत्सरं तदा

कंस उवाच ।

अभिमुखमरे मल्ल जहि गोपालबालकौ । हितस्य मम राष्ट्रार्धं ददाम्यग्रजन्मनः

ईश्वर उवाच ।

अभिमुखमरे कृष्णो मल्लाभ्यां युयुधे महान् । मल्लौ घने च संग्रामे महानिर्घातदारुणे॥

कंसस्य दृष्टिविषये मल्लमध्ये स्थितोऽच्युतः । स्त्रीणां कामात्मकस्तत्र पित्रोः शिशुरिवाग्नि
त्रिदशानां हरिरिति गोपालानां सखा यथा । यदुरूपेण ददृशुस्तत्र सर्वगतं हरिम्
वसुदेवस्तथाऽक्रूरो नन्दगोपो महामतिः । अन्यं प्रासादमारुह्य ददृशुः कदनं महत् ।
स्त्रीभिस्तु पुरन्ध्रीभिर्देवकी तत्र संस्थिता । मुखं पुत्रस्य ददृशे मातृपूर्णेक्षणा पुनः
नासिकाग्रावसिता देवी नयनानन्दमायिशत् । ततो देवगणाः सर्वे विमानस्था नभस्तले
दुन्दुभिजयशब्देन पुण्डरीकाक्षमच्युतम् । जहि कंसमिति प्राहुरुच्चैर्देवा मरुद्गणाः ।
एतस्मिन्नन्तरे तत्र तूर्यघोषनिनादिते । आसेदतुर्महामल्लौ यदुसिंहौ महाबलौ ॥ ३७१
चाणूरेण तु गोविन्दो मुष्टिकेन हलायुधः । युयुधाते महात्मानौ मल्लवेषादिसन्निभौ
मल्लयुद्धविधानेन मुष्टिभिः पादताडनैः । बभूव कदनं घोरं देवानां च भयावहम् ।

चाणूरेण चिरं कालं क्रीडित्वाऽथ जनार्दनः ।
निष्पिष्य गात्रं मल्लस्य पातयामास लीलया ॥ ३७२ ॥

स पपात महीपृष्ठे सम्वमन्रुधिरं बहु । ममार च महामल्लो देवदानवदुःखदः ॥ ३७३ ।
मुष्टिकेन तथा रामश्चिरकालमयुध्यत । मुष्टिभिस्ताडयामास तस्य वक्षसि वीर्यवान्
भिन्नास्थिस्नायुबन्धोऽसौ पपात धरणीतले । ततस्तु दुद्रुवुः सर्वे मल्ला दृष्ट्वा पराक्रमम्
कंसो महद्भयं तीव्रमाविशद्वेदनातुरः । एतस्मिन्नन्तरे वीरौ रामकृष्णौ दुरासदौ ।
आरुह्य तु महात्मानौ कंसप्रासादमूर्जितम् । ताडयित्वा तलेनैव कंसं मूर्ध्नि जनार्दनः
अपातयद्धरापृष्ठे प्रासादशिखराद्धरिः । स तु निर्भिन्नसर्वाङ्गो धरण्यां त्यक्तजीवितः ।
कृष्णेन निहते कंसे रामोऽपि सुमहाबलः । तस्याऽनुजं सुनामानं मुष्टिनैव जघान ह ।
धरण्यां पातयामास सानुजं धरणीधरः । हत्वा कंसं दुरात्मानं सानुजं रामकेशवौ
पित्रोः समीपमागम्य भक्त्या चैव प्रणेमतुः । देवकीवसुदेवश्च परिष्वज्य मुहुर्मुहुः ।
स्नेहेन मूर्ध्न्युपाघ्राणं चक्रतुः पुत्रलालसौ । तयोरुपरि देवक्याः स्तनौ क्षीरं प्रसुस्रुतुः ।
तत आश्वास्य पितरौ रामकृष्णौ बहिर्गतौ । एतस्मिन्नन्तरे देवि! देवदुन्दुभयो दिवि ।
विनेदुः पुष्पवर्षाणि ववृषुस्त्रिदशेश्वराः । स्तुत्वा मरुद्गणैर्दिव्यैर्नमस्कृत्य जनार्दनम् ॥
रं हर्षमनुप्राप्य लोकान्स्वान्स्वान्प्रपेदिरे । नन्दगोपं नमस्कृत्य गोपवृद्धांश्च केशवः ॥

रामेण सह धर्मात्मा मुदा स्वपितरस्थले । बहुरत्नधनं तस्मै ददौ प्रीत्या जनार्दनः ॥
सर्वांस्तान्गोपवृद्धांश्च वस्त्रैराभरणादिभिः ।
बहुभिर्धनधान्यैश्च पूजयामास केशवः ॥ ४०८ ॥
विसृष्टास्तेन कृष्णेन नन्दगोपपुरोगमाः । प्रययुर्गोकुलं दिव्यं हर्षशोकसमन्विताः ॥
मातामहं समासाद्य रामकृष्णौ दुरासदौ । बन्धाच्च मोक्षयित्वाऽथ समाश्वास्य मुहुर्मुहुः
नृपे तस्याभिषेकं तु मथुरायां मधुसूदनः । अकारयद्द्विजश्रेष्ठैः स कंसस्यौर्ध्वदैहिकम्
मातुलप्रमुखानां च संस्थाप्य यदुपुङ्गवान् । राजानमुग्रसेनं तु स्वधर्मेण मेदिनीम् ॥
पालयामास धर्मात्मा वसुदेवसुतो हरिः ॥ ४१२ ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायामुत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
श्रीकृष्णचरिते कंसवधो नाम पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२४५॥

षट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

श्रीकृष्णचरिते रामकृष्णयोरवन्तीपुरस्थसान्दीपनेर्गृहे विद्याध्ययनं जरासन्धेन-
युद्धं तस्मै जीवनदानं कालयवनेन युद्धं लीलां कृतवतः कृष्णस्य गुहायां गमनं
कालयवनस्य मुचुकुन्दस्य दृष्ट्याग्नौ दाहः मुचुकुन्दस्य मोक्षणम्

महेश्वर उवाच ।

अथोपनयनं प्राप्य वसुदेवात्मजावुभौ । गुरोः सान्दीपनेर्गेहे गतौ तौ अवन्तीपुरवासिनः
आचार्येण हि तेनैव सम्यक्शास्त्रार्थकोविदौ । पठितौ वेदवेदाङ्गैः सर्वविद्यासु पण्डितौ
कृतौ च रामकृष्णौ तौ ... । ... ...
... । ... ...
... ... गुरोः ... । ... ...

अथ कृष्णेन निहतं श्रुत्वा कंसं दुरासदम् । श्वशुरस्तस्य नृपतेर्जरासन्धो महाबलः ।
अक्षौहिणीसहस्रैस्तु सेनानीकैर्महाबलैः । कृष्णं हन्तुं समागत्य रुरोध मथुरांपुरीं
रामकृष्णौ महावीर्यौ निर्यान्त्यपुरोत्तमात् । गजवाजिसमाकीर्णं तद्बलौघमवस्य
सस्मार वासुदेवस्तु पूर्वरूपं सनातनम् । तत्स्मरणमात्रेण दारुको विष्णुसार
सुग्रीवपुष्पकं नाम समानीय महारथम् । वाजिभिर्दिव्यपुष्पाद्यैर्महामानं सतानत
दिव्यायुधैर्युतं तं शङ्खचक्रगदादिभिः । वैनतेयपताकेन शोभितं देवदुर्जयम् ॥ १
अवनीं प्राप्य गोविन्दं प्रणम्य हरिसारथिः । प्रददौ स्यन्दनं शुभ्रं साधुवाक्यसमन्वि
दृष्ट्वा हर्षेण कृष्णोऽपि परिणीय महारथम् । आरुरोहाऽग्रजेनैव स्तूयमानो मरुद्ग
चतुर्भुजवपुर्भूत्वा शङ्खचक्रगदासिभृत् । किरीटी कुण्डली स्रग्वी संग्रामाभिमुखं य
बलदेवोऽपि मुशलं लाङ्गलं गृह्य वीर्यवान् । तत्सैन्यं हन्तुमारेभे महेश्वरइवापरः ॥१
दारुकश्च रथं शीघ्रं नोदयामास तद्रणे । तृणगुल्मलताक्रान्तेकाननेऽग्निमिवानिल
ततोगदाभिःपरिघैःशक्तिभिर्मुद्गरैस्तथा । तद्रथंछादयामासुर्जरासन्धस्य सैनिकाः ॥१
चक्रेणैव हरिस्तूर्णं तानि चिच्छेद लीलया । बहूनि तृणकाष्ठानि महावह्निरिवाचिरा
ततः शार्ङ्गं समादाय सायकैरक्षयैः शितैः । चिच्छेद तानि सैन्यानि न प्राज्ञायत किञ्च
चक्रच्छिन्नास्यकमलाः केचित्तत्र महाबलाः । गदयाचूर्णिताः केचित्केचिदन्यैर्महार
केचिच्चैवासिनाछिन्नास्तथाऽन्ये शरताडिताः । लाङ्गलाग्रहतग्रीवा मुशलाहतमस्तका
क्षणेन तद्बलं सर्वं निहत्य मधुसूदनः । शङ्खंदध्मौ यदुश्रेष्ठो लयाशनिनिभस्वनम् ।

शङ्खरावविनिर्भिन्नहृदयास्ते महाबलाः ।
योधाः साश्वाः सनागाश्च पतितास्त्यक्तजीविताः ॥ २३ ॥

अक्षौहिणीसहस्रं तु साश्वं सरथकुञ्जरम् । कृष्णेनैकेन निहतं निःशेषं तदभूद्बलम् ।
निहतं वासुदेवेन महारुद्रेन शार्ङ्गिणा । ततो देव गणाः सर्वे हर्षनिर्भरचेतसः ॥२०
ववृषुः पुष्पवर्षाणि साधुसाध्विति चाऽब्रुवन् । सर्वमप्यवनीभारं विमुच्य धरणीधर
संस्तूयमानस्त्रिदशैर्यमौ संग्राममूर्द्धनि । निहतं स्वबलं दृष्ट्वा जरासन्धोऽतिवीर्यवान् ।
योद्धुमभ्याययौ तूर्णं बलदेवेन दुर्मतिः । तयोर्युद्धमभूद्घोरं संग्रामेष्वनिवर्तिनोः ॥२८ ॥

रामो लाङ्गलमादाय रथं तस्य ससारथिम् ।
विनिपात्य रणे शूरो गृहीत्वा तं महाबलम् ॥ २९ ॥

उद्यम्य मुशलं तूर्णं तं हन्तुमुपचक्रमे । प्राणसंशयमापन्नं जरासन्धं नृपोत्तमम् ॥३०॥
कृतं रामेण बलिना सिंहेनेव महागजम् । दृष्ट्वा कृष्णोऽग्रजं प्राह न हन्तव्य इति प्रभुः ॥
मोचयामास धर्मात्मा जरासन्धं महामतिः । विमुच्य कृष्णवाक्येन शत्रुं संकर्षणोऽव्ययः
सानुजो रथमारुह्य मथुरां प्रविवेश ह । विनिर्जितो महावीरो रामेण मगधाधिपः ॥
परां व्रीडामुपागम्य पुरं स्वं न विवेश ह । स कालयवनं प्राप्य महावीर्यं बलान्वितम्
पुत्रयोर्वसुदेवस्य समाचष्ट पराक्रमम् । दानवानां वधं चैव कंसस्य निधनं तथा ॥३५॥

अक्षौहिणीनां च वधं तथा स्वस्य पराजयम् ।
सर्वं निवेदयामास कृष्णस्य चरितं महत् ॥ ३६ ॥

तच्छ्रुत्वा यवनः क्रुद्धो महाबलपराक्रमः । म्लेच्छकोटिसहस्रैस्तु सम्वृतो मदसंयुतैः ॥
मगधाधिपतेस्तस्य सहायार्थं महाबल । तेनैव सहितस्तूर्णं जगाम मथुरां पुरीम् ॥
बलैराच्छाद्य पृथिवीं नानाजनपदान्विताम् । संनिरुध्य महासैन्यं रुरोध मथुरां पुरीम्

कृष्णोऽपि चिन्तयित्वाऽथ पौराणां कुशलं तदा ।
ययाचे सागरं भूमिं निवासार्थं जलस्य च ॥ ४० ॥

त्रिंशद्योजनविस्तीर्णां ददौ कृष्णस्य सागरः । अगृह्णात्पयसां मध्ये तत्र द्वारवतीं पुरीम्
बहुप्रासादसंयुक्तां हेमप्राकारतोरणाम् । नानामणिमयैर्दिव्यैर्गृहपङ्क्तिभिरावृताम् ॥
उद्यानैश्च तथा रम्यैस्तडागैर्बहुभिर्युताम् । अगृह्णात्पुण्डरीकाक्षो यथेन्द्रस्यामरावतीम्
सुषुप्तान्मथुरायां तु पौरांस्तत्र जनार्दनः । उद्धृत्य सहसा गर्त्वा द्वारवत्यां न्यवेशयत्
प्रबुद्धास्ते जनाः सर्वे पुत्रदारसमन्विताः । हेमहर्म्यतले विप्र विस्मयं परमं ययुः ॥
बहुभिर्धनधान्यैश्च दिव्यवस्त्रविभूषणैः । परिपूर्णानिमान्दृष्ट्वा गृहमुख्यैः समावृताः ॥४६॥

तस्मिन्प्रहृष्टाः सन्तस्थुर्दिवि देवगणा इव ।
यवनेन तदा योद्धुं रामकृष्णौ महाबलौ ॥ ४७ ॥

विनिर्ययतुरसंभ्रान्तौ मथुराया बहिस्तदा । रामो लाङ्गलमादाय मुशलं च महारथः ॥

जघान समरे क्रुद्धो यवनानां महद्बलम् । कृष्णस्तु शार्ङ्गमासज्य बाणैरग्निशिखोपमैः
निर्ददाह बलं सर्वं म्लेच्छानां देवकीसुतः । निहतं स्वबलं दृष्ट्वा सकालयवनो बली ॥
युयुधे वासुदेवेन गदया यवनेश्वरः । कृष्णोऽपि कदनं तेन कृत्वा विरमनाय ह ॥
विभुःप्राद्रवत्तस्मात्सङ्ग्रामात्कमलेक्षणः । सोऽनुयातोऽतिवेगेन तिष्ठतिष्ठेति चाब्रुवन्
वेगात्कृष्णो गिरिगुहां प्रविवेश महामतिः । तत्र प्रसुप्तो राजाऽसौ मुचुकुन्दो महामुनिः

अदृश्यस्तस्य नृपतेः संस्थितो भगवान्हरिः ।
यवनोऽपि महावीरो गदामुद्यम्य पाणिना ॥ ५४ ॥

कृष्णं हन्तुं समारब्धो गुहां तां प्रविवेश ह । दृष्ट्वा शयानं राजानमत्वा कृष्णं जनार्दनम्
पादेन ताडयामास मुचुकुन्दं महामुनिम् । ततः प्रबुद्धो भगवान्मुचुकुन्दो महामुनिः ॥
क्रोधात्संरक्तनयनो हुङ्कारं कृतवानसौ । तस्य हुङ्कारशब्देन तथा क्रोधनिरीक्षणात् ॥
निर्दग्धो भस्मतां प्राप यवनस्त्यक्तजीवितः । ततस्तु कृष्णो ददृशे राजर्षेः पुरतः प्रभु
नीलोत्पलदलश्यामः पुण्डरीकनिभेक्षणः । शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ॥
ष्ट्वा तं सहसोत्थाय राजर्षिरमितौजसम् । अहोभाग्यमहोभाग्यमित्युवाच महामुनिः

पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः सानन्दाश्रुजलाकुलः ।
स्तुवन्वै जयशब्देन प्रणनाम मुहुर्मुहुः ॥ ६१ ॥

मुचुकुन्द उवाच ।

न्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि दर्शनात्परमेश्वर ! । अद्यमे सफलं जन्म जीवितं सफलं मम
मस्ते वासुदेवाय जगन्नाथाय शार्ङ्गिणे । दामोदराय देवाय तेजसां निधये नमः ॥
धोक्षजाय हरये नृसिंहवपुषे नमः । राघवाय नमस्तुभ्यं पुण्डरीकेक्षणाय च ॥६४॥
च्युताय विकाराय तथानन्तायतेनमः । गोविन्दाय नमस्तुभ्यं विष्णवेजिष्णवे नमः
रायणाय श्रीशाय कृष्णाय परमात्मने । मुकुन्दाय नमस्तुभ्यं चतुर्व्यूहाय ते नमः ॥
:परमकल्याण ! नमस्ते परमात्मने । वासुदेवाय शान्ताय यदूनाम्पतये नमः ॥६७॥

महेश्वर उवाच ।

स्तुत्वा तु गोविन्दं प्रणनाम पुनःपुनः । सन्तुष्टो भगवानाह मुचुकुन्दं महामुनिम्

श्रीभगवानुवाच ।

वरं वृणीष्व राजर्षे ! यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ६६ ॥

महेश्वर उवाच ।

सोऽपि मुक्तिं ययाचेऽथपुनरावृत्तिवर्जिताम् । तस्मैददौ तदाकृष्णोदिव्यंलोकंसनातनम्
राजा तु मानुषं रूपं विहायाऽथ महामतिः । समानं रूपमास्थाय देवस्य परमात्मनः ॥
वैनतेयं समारुह्य शाश्वतं पदमाविशत् ॥ ७१ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे श्रीकृष्णचरिते मुचुकुन्दमोक्षो नाम षट्चत्वारिंश-
दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४६ ॥

सप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

सजरासन्धपराजयं द्वारकांगत्वानानाराजकन्याभिःकृष्णस्यविवाहो रुक्मिणी-स्वयम्वरेरुक्मिविरोधेनविदर्भसेनाविध्वंसनम्

रुद्र उवाच ।

हत्वाऽथ यवनं तत्र मुचुकुन्देन धीमता । दत्त्वा तस्मै वरं मुक्तिं निष्क्रान्तो यदुनन्दनः
हते च यवने श्रुत्वा जरासन्धः सुदुर्मतिः । युयुधे रामकृष्णाभ्यां स्वबलेन समावृतः ॥
कृष्णेन निहतं सैन्यं सर्वं तस्य दुरात्मनः । सोऽपि रामेण सङ्ग्रामेद्वन्द्वयुद्धं चकारह
मुसलेनाहनद्रामो वक्षस्यस्य दुरात्मनः । स पपात महीपृष्ठे मूर्च्छितो मगधाधिपः ॥
चिरेण लब्ध्वा सञ्ज्ञां तु विह्वलाङ्गो भयातुरः । न शशाक रणे योद्धुं रामेणमगधेश्वरः
विमुखः प्राद्रवत्तूर्णं हतशेषबलानुगः । अजेयाविति तौ मत्वा रामकृष्णौ महाबलौ ॥
तयोर्विरोधं त्यक्त्वाऽथ नगरीं स्वां विवेश ह ।

अथ तौ वसुदेवस्य तनयौ सह सेनया ॥ ७ ॥

मथुरां त्यज्य नगरीं प्रविष्टौ द्वारिकां पुरीम् । इन्द्रेण प्रेषितो वायुः सभां तत्र दिवौकसाम् । कृष्णाय प्रददौ प्रीत्या निर्मितां विश्वकर्मणा । वज्रवैडूर्यरचितां वज्रस्तम्भविचित्रिताम् । नानारत्नमयैर्दिव्यैः स्वर्णच्छत्रैर्विराजिताम् । तां प्राप्य रम्यां तु सभामुग्रसेनादयो [illegible] मोदन्ते नैगमैः सार्द्धं दिवि देवगणा इव । इक्ष्वाकुवंशसम्भूतो रैवतो नाम पार्थिवः । कन्यां दुहितरं स्वस्य सर्वलक्षणसंयुताम् । रामाय प्रददौ प्रीत्या रेवतीं नामनामतः । उपयेमे विधानेन स रामस्तां तु रेवतीम् । रमयामास च तया शच्येव तु सुरेश्वरः ।

विदर्भराजो धर्मात्मा भीष्मको नाम धार्मिकः ।

बभूवुस्तस्य पुत्रास्तु रुक्मप्रभृतयः शुभाः ॥ १४ ॥

तेषामवरजा कन्या रुक्मिणी वरवर्णिनी । कमलांशेन सम्भूता सर्वलक्षणसंयुता । राघवत्वेऽभवत्सीता रुक्मिणी कृष्णजन्मनि । अन्येष्वेवावतारेषु विष्णोरेषानपायिनी । हिरण्यकहिरण्याक्षौ सम्भूतौ द्वापरे पुनः । शिशुपालो दन्तवक्त्र इति नाम समन्वितौ । चैद्यान्वये समुद्भूतौ महाबलपराक्रमौ । रुक्मिणीं शिशुपालाय दातुमैच्छत्तदाग्रजः । तं तु नैच्छत्ततो सा तु शिशुपालं शुभानना । बाल्यात्प्रभृति सा विष्णुमनुरक्ता कृष्णा । उद्दिश्य कृष्णं भर्तारं सुराणामर्चनं सदा । चकार रुक्मिणी कन्या नानाविधिविधानतः । व्रतचर्यापरा भूत्वा ध्यायन्ती पुरुषोत्तमम् । आत्मेशं स्वस्य भर्तारमनुराग[illegible] कन्यां तां शिशुपालाय विवाहं पार्थिवोत्तमः । चकार यत्नं पुत्रेण रुक्मिणा सह धीमता । पुरोहितसुतं विप्रं प्रेषयामास रुक्मिणी । उद्दिश्य कृष्णं भर्तारं स तूर्णं द्वारकां ययौ ।

समेत्य कृष्णं तत्रासौ ताभ्यां विधिवदर्चितः ।

तत्कालं सर्वमाचख्यौ रुक्मिण्याभाषितं तयोः ॥ १५ ॥

तच्छ्रुत्वा रामकृष्णौ तु सह विप्रेण धीमता । सर्वसैन्यान्वितौ तूर्णं [illegible] भ्राता [illegible] सहितेन महात्मना । विदर्भनगरीं तूर्णं जग्मतुः पुरुषोत्तमौ । [illegible] विवाहं द्रष्टुमागताः । [illegible] शिशुपाल[illegible] रुक्मिणी [illegible]

एतस्मिन्नेव काले तु संप्राप्तो देवकीसुतः । रथस्थां तां च जग्राह बलवान्मधुसूदनः ॥
सहसा रथमारोप्य ययौ तूर्णं स्वमालयम् । ततः क्रोधसमाविष्टा जरासन्धमुखा नृपाः
रुक्मिणा राजपुत्रेण युद्धाय समुपस्थिताः । अनुयाता हरिं युद्धाश्चतुरङ्गबलान्विताः ॥
बलभद्रो महाबाहुरवरुह्य रथोत्तमात् । लाङ्गलं मुशलं गृह्य निजघान क्षणादरीन् ॥३२
रथानश्वान्महानागांस्तथा पादचरानपि । लाङ्गलमुशलाभ्यां वै निजघान बलाद्रणे ॥
तस्य लाङ्गलपातेन चूर्णिता रथपङ्क्तयः । नागाश्च पतिता भूमौ वज्रेणेव महीधराः ॥
निर्भिन्नमस्तकाः सर्वे वमन्तो रुधिरं बहु । क्षणेनैव हतं सैन्यं बलरामेण वै तदा ॥३५
साश्वं सनागं सरथं सपदाति महारणे । समन्तात्समरे तत्र सुस्रुवुः शोणितापगाः ॥
प्रभग्नाः पार्थिवाः सर्वे दुद्रुवुर्भयपीडिताः । कृष्णेन कदनं चक्रे रुक्मी क्रोधवशाद्बली

धनुरुद्यम्य बाणौघैस्ताडयामास शार्ङ्गिणम् ।
ततः प्रहस्य गोविन्दः शार्ङ्गमादाय लीलया ॥ ३८ ॥

जघानैकेन बाणेन रथाश्वांस्तस्य सारथिम् । रथं ध्वजं पताकां च चिच्छेद धरणीधरः,
विरथः खड्गमादाय चर्मण्वांस उपस्थितः । कृष्णस्तु खड्गं चिच्छेद बाणेनैकेन वीर्यवान्
ततः स मुष्टिमुद्यम्य कृष्णं वक्षस्यताडयत् । तं जग्राह रणे वीरं निबध्य निशितं हरिः
तीक्ष्णं क्षुरमादाय प्रहसन्मधुसूदनः । शिरसोमुण्डनं कृत्वा मुमोच च जनार्दनः ॥
स तु शोकसमाविष्टो निःश्वसन्नुरगो यथा । भार्गवीपुरं वीरः स तु लज्जयाऽवसत्

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
संवादे श्रीकृष्णचरिते विदर्भसेनाविध्वंसनं नाम
सप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४७ ॥

अष्टाचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

श्रीकृष्णचरिते रुक्मिणीविवाहवर्णनम्

रुद्र उवाच ।

अथ कृष्णस्तु रामेण रुक्मिण्या दारुकेण च ।

दिव्यं स्यन्दनमारुह्य ययौ तूर्णं स्वमालयम् ॥ १ ॥

ततः प्रविश्य नगरीं द्वारकां देवकीसुतः । शुभेऽह्नि शुभलग्ने वै वेदोक्तविधिना ह
उपयेमे नृपसुतां रुक्मिणीं स्वमभूषिताम् । तस्मिन्नुद्वाहसमये
विनेदुः पुष्पवर्षाणि ववृषुः सुरसत्तमाः । वसुदेवोग्रसेनौ च तथाऽक्रूरं
बलभद्रो महातेजा ये चान्ये यदुपुङ्गवाः । चक्रुः कृष्णस्य रुक्मिण्या विवाहं
नन्दगोपोऽथ गोपालैर्गोपवृन्दैः समागतः । स्वलङ्कृताभिर्योषाभिर्यशोदा च
वसुदेवस्त्रियः सर्वा देवकीप्रमुखास्तथा । रेवतीरोहिणी देवी याश्चान्याः पुर
सर्वाण्युद्वाहकर्माणि चक्रुर्हर्षसमन्विताः । सुराणामर्चनं प्रीत्या कर्त्तव्यं तत्र
वृद्धाभिर्नृपयोषिद्भिश्चकार विधिना तदा । सर्वमौद्वाहिकं कर्म उत्सवं हि
ब्राह्मणान्भोजयामास वस्त्रैराभरणैः शुभैः । उग्रसेनादयस्तत्र राजानश्च

नन्दगोपादयो गोपा यशोदाद्याश्च योषितः ।

वसुभिः स्वर्णरत्नाद्यैर्वासोभिः सविभूषणैः ॥ ११ ॥

पूजिताः सम्प्रहृष्टास्ते तद्विवाहमहोत्सवे । तौ दम्पती समाश्लिष्य
वेदविद्भिर्विप्रमुख्यैराशीभिरभिनन्दितौ । तस्यां विवाहवेद्यां तु शुशुभाते वधू
ब्राह्मणेभ्योऽथ वृद्धेभ्यो राजन्यःसह भार्यया । ववन्दे देवकीपुत्रो ज्येष्ठस्य
सर्वमौद्वाहिकं सर्वं निर्वर्त्य मधुसूदनः । व्यसर्जयन्नृपान्सर्वानन्ये च तत्र समागता
नृपपुङ्गवाः । ब्राह्मणाः सुमहात्मानो निर्ययुः स्वकम
। उवास सुसुखेनैव दिव्यहर्म्यत

...गा वै रमयामास नारायणइव श्रिया। संस्तूयमानो मुनिभिर्दिवि देवगणैरपि ॥१...
...हन्यहनि हृष्टात्मा सुखेनैव जनार्दनः। अथोवास सुशोभायां द्वारवत्यां सनातन...

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे
उमामहेश्वरसम्वादे श्रीकृष्णचरिते रुक्मिणीविवाहकथनं
नामाष्टाचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥

एकोनपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

...सत्यभामाविवाहपूर्वकंस्यमन्तकमण्युपाख्यानं सत्राजितपुत्रस्यप्रसेनस्यवने...
...सिंहद्वारामृत्युः स्यमन्तकमणिहरणञ्च जाम्बवता सिंहवधोमणिप्रापणञ्च मणि...
...हरणायकृष्णोपरिजनापवादस्तमपाकर्तुं मण्यनुसन्धित्सोःकृष्णस्यजाम्बवता
युद्धं जाम्बवतःपराजयःपूर्वजन्मनिरामकृतांप्रतिज्ञांस्मारंस्मारं जाम्बवताकृष्ण...
प्रार्थनं जाम्बवतीपरिणयः, मद्रराजसुतानांकृष्णेनविवाहोनरकासुरवधः सत्य...
भामायाःशचीकृतापमानवर्णनं तत्प्रतिशोधयितुंगरुडोपरिकृष्णद्वाराकल्पवृक्षा...
नयनमिन्द्रद्वाराकृष्णप्रार्थनं शचीकृतंसत्यासम्मानम्

श्रीरुद्र उवाच।

सत्राजितस्य तनया नाम्ना सत्या यशस्विनी।
पृथिव्यंशेन सम्भूता भार्या कृष्णस्य चाऽपरा ॥ १ ॥

...वैवस्वतस्यमहाभागा कालिन्दीनामनामतः। तृतीया तस्य भार्या सानीलांशेनसमुद्भव...
...विन्दानुविन्दस्यसुतां मित्रविन्दां शुचिस्मिताम्। स्वयम्वरस्थितांकन्यामुपयेमे जनार्दन...
...पार्श्वेनैकेन वसुधा तान्नृपमान्सनदुर्मदान्। तां धार्यशुल्कां जग्राह पद्मपत्रायतेक्षणः...
सत्राजितो महारत्नं स्यमन्तकं महीपतिः। अनुज्ञाय ददौ सोऽयं प्रसेनाय महात्म...
यवाने तं मणिवरं कदाचिन्मधुसूदनः। उवाच वासुदेवं तं प्रसेनः प्रसभं तदा ॥ ६ ...

अष्टाचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

श्रीकृष्णचरिते रुक्मिणीविवाहवर्णनम्

रुद्र उवाच ।

अथ कृष्णस्तु रामेण रुक्मिण्या दारुकेण च ।

दिव्यं स्यन्दनमारुह्य ययौ तूर्णं स्वमालयम् ॥ १ ॥

ततः प्रविश्य नगरीं द्वारकां देवकीसुतः । शुभेऽह्नि शुभलग्ने वै वेदोक्तविधिना ह

उपयेमे नृपसुतां रुक्मिणीं स्वयमर्चिताम् । तस्मिन्नुद्वाहसमये देवदुन्दुभयो दिवि

विनेदुः पुष्पवर्षाणि ववृषुः सुरसत्तमाः । वसुदेवोग्रसेनौ च तथाऽक्रूरो यदूत्तम

बलभद्रो महातेजा ये चान्ये यदुपुङ्गवाः । चक्रुः कृष्णस्य रुक्मिण्या विवाहं सुसुखं

नन्दगोपोऽथ गोपालैर्गोपवृन्दैः समागतः । स्वलङ्कृताभिर्गोपाभिर्यशोदा च समा

वसुदेवस्त्रियः सर्वा देवकीप्रमुखास्तथा । रेवतीरोहिणी देवी याश्चान्याः पुरयो

सर्वाण्युद्वाहकर्माणि चक्रुर्हर्षसमन्विताः । सुराणामर्चनं प्रीत्या कर्त्तव्यं तत्र देव

वृद्धाभिर्नृपयोषिद्भिश्चकार विधिना तदा । सर्वमौद्वाहिकं कर्म उत्सवं हि द्विजोत्त

ब्राह्मणान्भोजयामास वस्त्रैराभरणैः शुभैः । उग्रसेनादयस्तत्र राजानश्च सुपूजित

नन्दगोपादयो गोपा यशोदाद्याश्च योषितः ।

बहुभिः स्वर्णरत्नाद्यैर्वासोभिः सविभूषणैः ॥ ११ ॥

पूजिताः सम्प्रहृष्टास्ते तद्विवाहमहोत्सवे । तौ दम्पती समाश्लिष्य प्रणतौ जातवेद

वेदविद्भिर्विप्रमुख्यैराशीभिरभिनन्दितौ । तस्यां विवाहवेद्यां तु शुशुभाते वधूवर

ब्राह्मणेभ्योऽथ वृद्धेभ्यो राजन्यःसह भार्यया । ववन्दे देवकीपुत्रो ज्येष्ठस्य भ्रातुर

एवमौद्वाहिकं सर्वं निर्वर्त्य मधुसूदनः । व्यसर्जयन्नृपान्सर्वान्ये च तत्र समागताः ॥

प्रथिता हरिणा तत्र पूजिता नृपपुङ्गवाः । ब्राह्मणाः सुमहात्मानो निर्ययुःस्वकमाल

रुक्मिण्या सह धर्मात्मा देवकीनन्दनोऽव्ययः । उवास सुसुखेनैव दिव्यहर्म्यतले शुभे

तया वै रमयामास नारायणइव श्रिया । संस्तूयमानो मुनिभिर्दिवि देवगणैरपि ॥१८
अहन्यहनि हृष्टात्मा सुखेनैव जनार्दनः । अथोवास सुशोभायां द्वारवत्यां सनातनः ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वरसम्वादे श्रीकृष्णचरिते रुक्मिणीविवाहकथनं नामाष्टाचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥

एकोनपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

सत्यभामाविवाहपूर्वकंस्यमन्तकमण्युपाख्यानं सत्राजितपुत्रस्यप्रसेनस्यवने-सिंहद्वारामृत्युः स्यमन्तकमणिहरणञ्च जाम्बवता सिंहवधोमणिप्रापणञ्च मणिहरणायकृष्णोपरिजनापवादस्तमपाकर्त्तुं मण्यनुमन्धित्सोःकृष्णस्यजाम्बवता-युद्धं जाम्बवतःपराजयःपूर्वजन्मनिरामकृतांप्रतिज्ञांसमारंस्मारं जाम्बवताकृष्ण-प्रार्थनं जाम्बवतीपरिणयः, मद्रराजसुतानांकृष्णेनविवाहोनरकासुरवधः सत्य-भामायाःशचीकृतापमानवर्णनं तत्प्रतिशोधयितुंगरुडोपरिकृष्णद्वाराकल्पवृक्षा-नयनमिन्द्रद्वाराकृष्णप्रार्थनं शचीकृतंसत्यासम्मानम्

श्रीरुद्र उवाच ।

सत्राजितस्य तनया नाम्ना सत्या यशस्विनी ।
पृथिव्यंशेन सम्भूता भार्या कृष्णस्य चापरा ॥ १ ॥
वैवस्वतमहाभागा कालिन्दीनाम नामतः । तृतीया तस्य भार्या सानीलांशेनसमुत्थिता
विन्दानुविन्दयोस्सुतां मित्रविन्दां शुचिस्मिताम् । स्वयम्वरस्थितांकन्यामुपयेमेजनार्दन
पार्थिवैस्तैर्युध्वा तान्नृपान्समदुर्मदान् । तां धीयंशुल्कां जग्राह यदुपुङ्गवोत्पत्तः ॥
सत्राजितो महारत्नं स्यमन्ताख्यं महीपतिः । अनुज्ञाप ददौ सोऽयं प्रसेनाय महात्मने
ययाचे तं मणिवरं कदाचिन्मधुसूदनः । उवाच वासुदेवं तं प्रसेनः प्रसभं तदा ॥ ६ ॥

प्रसेन उवाच ।

भारानष्टसुवर्णानां नित्यं प्रसवते मणिः । तस्मात्कस्य न दातव्यंस्यमन्तकमिदं

महादेव उवाच ।

कृष्णस्तु तदभिप्रायं ज्ञात्वा तूष्णीमुवास ह । कदाचिन्मृगयां कर्तुं कृष्णः सर्वैर्नृ
प्रविवेश महारण्यं प्रसेनाद्यैर्महाबलैः । प्रत्येकं वै मृगान्हन्तुमनुयाताः सहस्रशः ।
एकएवमहारण्ये प्रसेनो दूरमागतः । तं सिंहो द्रुममासाद्य हत्वा रत्नं जहार स ।

तं सिंहं जाम्बवान्हत्वा मणिं गृह्य महाबलः ।
प्रविवेश बिलं तूर्णं दिव्यस्त्रीभिर्निषेवितम् ॥ ११ ॥

तस्मिन्नस्तं गते सूर्ये वासुदेवः सहानुगः । चतुर्थ्यामुदितं चन्द्रं दृष्ट्वा स्वं पुरमा
ततः सर्वे पुरजनाः कृष्णं प्रोचुःपरस्परम् । हत्वा प्रसेनं गोविन्दो मृगव्याजेन
स्यमन्तकं मणिवरमग्रहीदविशङ्कया । तदाकर्ण्य हरिस्तस्मिन्द्वारकाजनभाषितम्
अश्लोकभयात्सर्वैर्यदुभिर्गहनं ययौ । दर्शयामास तान्सर्वान्सिंहेन निहतं वने ।

लब्धाऽऽत्मशुद्धिस्तत्रैव संस्थाप्य महतीं चमूम् ।
एकः शार्ङ्गगदापाणिर्जगाम गहनं वनम् ॥ १६ ॥

तस्मिन्गुहामुखे सिंहं हतं जाम्बवता तदा । दृष्ट्वा महाबिलं कृष्णःप्रविवेशाऽचिरा
तत्र नानामणिवरद्योतिते विमले गृहे । सुतं जाम्बवतो धात्री दोलामारोप्य
दोलामुखे मणिं धृत्वा दोलयन्गायतीमुदा । सिंहःप्रसेनमवधीत्सिंहो जाम्बवता
सुकुमारकमारोदीस्तव ह्येष स्यमन्तकः । तच्छ्रुत्वा वासुदेवोऽथ शार्ङ्गध्वनिमना
तेन नादेन महता निर्जगामाऽथ जाम्बवान् । तयोर्युद्धमभूद्घोरं दशरात्रं निरन्त
मुष्टिभिर्वज्रकल्पैश्च सर्वभूतभयावहम् । कृष्णस्य बलवृद्धिं च तदाऽऽत्मबलसंक्षय
वीक्ष्य पूर्ववचनं बुबुधे परमात्मनः । सोऽयं रामोऽवतीर्णोऽत्र धर्मत्राणाय वै
समागतो मम स्वामी दातुं मम मनोरथम् । एवं

प्राञ्जलिः प्राह गोविन्दं को भवानिति विस्मयात् ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

पुत्रोऽहं वसुदेवस्य वासुदेव इतीरितः । ममरत्नं स्यमन्ताख्यं हृतवांस्त्वं सुनिर्भयः ॥
तद्दीयतां च शीघ्रं मे अन्यथा वधमेष्यसि ॥ २६ ॥

महादेव उवाच ।

तच्छ्रुत्वाजाम्बवान्हृष्टःप्रणनामाऽथदण्डवत् । परिणीय नमस्कृत्य विनयात्प्राहकेशवम्

जाम्बवानुवाच ।

धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि तवसन्दर्शनात्प्रभो !। दासोऽहंपूर्वभावेन तव देवकिनन्दन!
दत्तवानसि गोविन्द ! कदनं पूर्वकाङ्क्षितम् । मयेदं कदनं मोहाद्यत्कृतं स्वामिना त्वया
तत्क्षम्यतां जगन्नाथ ! करुणाकर ! शाश्वत ! ॥ २९ ॥

महादेव उवाच ।

इत्युक्त्वा प्रणतो भूत्वा नमस्कृत्य पुनःपुनः । नानारत्नमये पीठे निवेश्य विनयात्प्रभुम्
शारदाब्जनिभौ पादौ प्रक्षाल्य शुभवारिणा । मधुपर्कविधानेन पूजयित्वा यदूद्वहम् ॥
वस्त्रैराभरणैर्दिव्यैः पूजयित्वा विधानतः । पुत्रींजाम्बवतीं नामकन्यांलावण्यसंयुताम्
कन्यारत्नं ददौतस्मैभार्यार्थममितौजसे । अन्यैश्च मणिमुख्यैश्चस्यमन्ताख्यंददौमणिम्
तत्रैवोद्वाह्य तां कन्यां प्रहृष्टः पर्वीरहा । ददौ तस्मै परां मुक्तिं प्रीत्या जाम्बवते हरिः
गृहीत्वा तनयांतस्यकन्या जाम्बवतीम्मुदा । विनिर्गत्यबिलात्तस्मात्प्रययौद्वारकांपुरीम्
सत्राजिते ददौ रत्नं स्यमन्ताख्यं यदूत्तमः । दुहित्रे प्रददौ सोऽपिकन्यायैमणिमुत्तमम्
मासि भाद्रपदे शुक्ले चतुर्थ्यांचन्द्रदर्शनम् । मिथ्याभिदूषणंप्राहुस्तस्मात्तत्परिवर्जयेत्
तत्प्राप्य दर्शनं तत्र चतुर्थ्यां शीतगोर्नरः । स्यमन्तस्यकथाश्रुत्वामिथ्यावादात्प्रमुच्यते
सुलक्षणा नाग्नजिती सुशीला च यशस्विनी ।
मद्रराजसुतास्तिस्रः कन्यकास्ताः शुभाननाः ॥ ३६ ॥

स्वयम्वरस्थास्ताः कृष्णं वरयामासुरुज्ज्वलाः । एकस्मिन्दिवसे तास्तु उपयेमे यदूद्वहः
अष्टौमहिष्यस्ताः सर्वा रुक्मिण्याद्या महात्मनः ।
रुक्मिणी सत्यभामा च कालिन्दी च शुचिस्मिता ॥ ४१ ॥

मित्रविन्दा जाम्बवती नाग्नजित्यः सुलक्षणा । सुशीला नाम तन्वङ्गी महिषीस्त्वष्टौ
भूमिपुत्रो महावीर्यो नरको नाम राक्षसः । जित्वा देवपतिं शक्रं सर्वांश्चैव सुरान्
अदित्या देवमातुश्च कुण्डले च सुवर्चसी । बलाज्जग्राह देवानां रत्नानि विविधानि
ऐरावतं महेन्द्रस्य तथैवोच्चैःश्रवो हयम् । माणिक्यादि धनेशस्य शङ्खपद्मनिधि
स्त्रियश्चाप्सरसश्चैव हृतवान्क्षितिनन्दनः । वज्रादिहेतीस्तेषां च बलाद्धृत्वा दितेः सुत
तैरेव ससुरान्हत्वा सभां मयविनिर्मिताम् । उवास व्योमगे दिव्ये नगरे विमलेऽ
ततो देवगणाः सर्वे पुरस्कृत्य शचीपतिम् । भयार्ताः शरणं जग्मुः कृष्णमद्भुतकारिण
कृष्णोऽपि तदुपश्रुत्य सर्वं नरकचेष्टितम् । देवानामभयं दत्त्वा वैनतेयं व्यचिन्तय
तस्मिन्क्षणे हरेस्तस्य वैनतेयो महाबलः । प्राञ्जलिः पुरतस्तस्थौ सर्वदेवनमस्कृ
तमारुह्य द्विजश्रेष्ठं सत्यया सह केशवः । संस्तूयमानो मुनिभिः प्रययौ राक्षसाल

प्रदीप्यमानमाकाशे यथा सूर्यस्य मण्डलम् ।
राक्षसैर्बहुभिर्युक्तं दिव्यैराभरणैर्युतम् ॥ ५२ ॥

ददर्श तत्पुरं कृष्णो दुर्भेद्यं त्रिदशैरपि । तदावरणजालानि वीक्ष्य चक्रेण वीर्यवा
चिच्छेद तेजसा दीप्त्या तमांसीव दिवाकरः । ततस्ते राक्षसाः सर्वे शतशोऽथ स
उद्यम्य शस्त्राणि तदा सुपर्णायाऽभिमुखं ययुः । ततस्तु तोमरैर्दिव्यैर्भिन्दिपालैः मु
केशवं ताडयामासुः पतङ्गैरिव पावकम् । ततस्तु शार्ङ्गमादाय भगवान्
दिव्यशस्त्राणि चिच्छेद बाणैरग्निशिखोपमैः । तेषां शिरोधराश्चापि
चक्रेणैव प्रचिच्छेद वीर्यवान्पुरुषोत्तमः । केचिच्चक्रेण संछिन्नास्तथाऽन्ये
शरपातहताः केचिद्गदयाऽस्तं प्रपेदिरे । एवं ते राक्षसाः सर्वे पातिता
शक्तोत्सृष्टेन वज्रेण निर्भिन्ना इव भूधराः । निहत्य राक्षसान्सर्वान्पुण्डरीकाक्ष

पाञ्चजन्यं महाशङ्खं प्रदध्मौ पुरुषोत्तमः ।
ततः स नरको दैत्यो धनुष्पाणिः पराक्रमान् ॥ ६१ ॥

दिव्यं स्यन्दनमारुह्य ययौ युद्धाय केशवम् । तयोर्युद्धमभूद्घोरं तुमुलं लोमहर्षण

तस्य राक्षसमुख्यस्य धनुश्चिच्छेद वीर्यवान् । ससर्जास्त्रं महादिव्यं नरकस्य महोरसि
स तेन भिन्नहृदयः पपातोर्व्यां महासुरः । शक्रवज्रेण निर्भिन्नो महाचल इवोन्नदन् ॥
उपगम्य ततः कृष्णः समीपं तस्य रक्षसः । भूम्या सम्प्रार्थितः प्राह वरं वृण्विति राक्षसम्
स चाऽऽह राक्षसः कृष्णं गरुडोपरि संस्थितम् ॥ ६६ ॥

नरक उवाच ।

न मे कृत्य वरेणाऽस्ति नरकोऽहं तथापि च । अन्यलोकहितार्थाय वृणेऽहं वरमुत्तमम्
मृताहनि तु मे कृष्ण सर्वभूतेश्वरेश्वर ! ये नरा मङ्गलस्नानं कुर्वन्ति मधुसूदन ! ॥
न तेषां निरयप्राप्तिर्भवत्वेवं भयापह ! ॥ ६८ ॥

महादेव उवाच ।

एवमस्त्विति गोविन्दो ददौ तस्मै वरं प्रभुः । ततः पश्यन्हरेः साक्षाच्छरदम्बुजसन्निभौ
चरणौ वज्रवैडूर्यनूपुराभ्यां विराजितौ । अर्चितौ विधिरुद्राद्यैस्त्रिदशैर्मुनिभिस्तथा ॥
त्यक्त्वा प्राणान्महापुत्र सारूप्यमगमद्धरेः । ततो देवगणाः सर्वे हर्षनिर्भरमानसाः ॥
ववृषुः पुष्पवर्षाणि तुष्टुवुश्च महर्षयः । प्रविश्य नगरं तस्य कृष्णः कमललोचनः ॥
बलात्तेन गृहीतानि रत्नानि त्रिदिवौकसाम् । कुण्डले देवमातुश्च तथैवोच्चैःश्रवोहयम्
ऐरावतं गजश्रेष्ठं प्रदीप्तं मणिपर्वतम् । सर्वमेतद्यदुश्रेष्ठो ददौ शक्राय वज्रिणे ॥ ७८ ॥
पार्थिवान्सर्वराष्ट्रेभ्यो जित्वाऽसौ नरकोबली । कन्याषोडशसाहस्रं हृतवान्नरकस्तदा ॥
सन्निरुद्धास्तु ताः सर्वा नरकान्तःपुरे तदा । दृष्ट्वा कृष्णं महावीर्यं कन्दर्पसमसन्निभम् ॥
भर्तारं वव्रिरे सर्वाः पतिं विश्वस्य सर्वगम् । एतस्मिन्नेव काले तु गोविन्दोऽनन्तरूपवान्
तासां करग्रहं चक्रे विधिना पुरुषोत्तमः । नरकस्य सुताः सर्वे पुरस्कृत्य महीं तदा ॥

गोविन्दं शरणं जग्मुस्तानरक्षद्गुणानिधिः ।
महाराज्ये स्थाप्य तान्सर्वान्पृथिव्या वाक्यगौरवात् ॥ ७९ ॥

ऐन्द्रं विमानमारोप्य ताश्च सर्वाः परन्तपः । देवदूतैर्महामार्गैर्द्वारवत्यां न्यवेशयत् ॥ ८० ॥
वैनतेयं समारुह्य सत्यया सह केशवः । स्वर्लोकं प्रययौ भूयः द्रष्टुं तां देवमातरम् ॥
प्रविश्य नगरीं तत्र देवराज्ञो जनार्दनः । मघवन्तं द्विजश्रेष्ठ तया सह महाबलः ॥ ८२

ववन्दे मातरं देवीमदितिं त्रिदिवौकसाम् । सम्परिष्वज्य बाहुभ्यामदितिः पुत्रवत्सला
निवेश्यासनमुख्ये तु पूजयामास भक्तितः । आदित्या वसवो रुद्राः शतक्रतुपुरोगमा
तत्र सम्पूजयामासुर्यगाहं परमेश्वरम् । शचीगृहं समागम्य सत्यभामा यशस्विनी ।

तया समर्चिता देव्या समासीना सुखासने ।
तस्मिन्काले सुपुष्पाणि पारिजातस्य किङ्कराः ॥ ८६ ॥

शच्यै देव्यै ददुः प्रीत्या सहस्राक्षेणचोदिताः । प्रगृह्य तानि पुष्पाणि शचीदेवी सुमध्यमा
नीलनिर्मलकेशे च ववन्ध स्वयमूर्धनि । अवमान्य शची तत्र सत्यभामां यशस्विनीं
अनर्हा मानुषी चेयं देवार्हं कुसुमं शुभम् । इतिकृत्वा मतिं तस्यै न ददौ कुसुमानि द
विनिर्गत्य पुरात्तस्मात्सत्या कोपसमन्विता । समेत्य कृष्णं भर्तारमुवाचकमलेक्षणं

सत्योवाच ।

एषा शची यदुश्रेष्ठ! पारिजातेन गर्विता । अदत्त्वा मम गोविन्द! ववन्ध स्वस्य मूर्धनि

महादेव उवाच ।

सत्याया भाषितं श्रुत्वा वासुदेवो महाबलः । उत्पाट्य पारिजातं तु निवेश्य गरुडोपरि
आरुह्य सत्यया तूर्णं वैनतेयं महाबलम् । प्रययौ द्वारकां रम्यां नगरीं देवकीसुतः ।
ततः कोपसमाविष्टो देवराजः शतक्रतुः । रुद्रैर्वसुभिरादित्यैः साध्यैश्च मरुतांगणैः
ऐरावतं समारुह्य ययौ युद्धाय केशवम् । ततो देवगणाः सर्वे परिवार्य जनार्दनं
ववृषुः शस्त्रवर्षाणि मेघा इव महाचलम् । कृष्णश्चिच्छेद चक्रेण तान्यस्त्राणि दिवौकसां
वैनतेयस्तु संक्रुद्धः पक्षपातेन वीर्यवान् । पातयामास तान्देवांस्तालानिव महानिलः
ततः क्रुद्धः सहस्राक्षो देवानामीश्वरः प्रभुः । मुमोच सहसा दीप्तं वज्रं कृष्णजिघांसया
जग्राह कृष्णस्तं वज्रं हस्तेनैकेन लीलया । ततो भीतः सहस्राक्षो नागेन्द्रादवरुह्य

प्राञ्जलिः पुरतः स्थित्वा नमस्कृत्य जनार्दनम् ।
प्राह गद्गदया वाचा स्तुत्वा स्तुतिभिरेव च ॥ १०० ॥

इन्द्र उवाच ।

महादेव उवाच ।

नः प्रोवाच भगवान्सहस्राक्षमुपस्थितम् । शच्यावमानिता सत्या तव गेहे सुरेश्वर!
अदत्त्वा पारिजातानि सत्यायैसापुलोमजा । स्वयमेवस्वशिरसि धारयामास ते प्रिया
अस्या निमित्तं देवेन्द्र! पारिजातोहृतो मया । अस्यै प्रतिश्रुतं दातुं मया सुरगणेश्वर !
तव गेहे पारिजातं स्थापयामीति वासव !। तस्माद्य न दातव्यः पारिजातः सुरेश्वर!
देवतानां हितार्थाय प्रापयिष्यामि भूतले । तावत्तिष्ठतु देवेन्द्र! पारिजातो ममाऽऽलये
मयि स्वर्गगते शक्र ! गृहाण त्वं यथेच्छया ॥ १०६ ॥

महादेव उवाच ।

एवमुक्त्वा यदुश्रेष्ठस्तस्मै वज्रं ददौ स्वयम् । एवमस्त्विति गोविन्दंनमस्कृत्यसवज्रभृत्
प्रययौ स्वपुरं दिव्यं सह देवगणैर्वृतः । कृष्णोऽपि सत्यया देव्या गरुडोपरि संस्थितः
संस्तूयमानो मुनिभिर्द्वारवत्या विवेश ह । सत्याया निकटे स्थाप्य पारिजातंसुरद्रुमम्
रमयामास भार्याभिः सर्वाभिः सर्वगोहरिः । निशासुनासां सर्वासां गृहेषु मधुसूदनः
विश्वरूपधरः श्रीमानुवास ससुखप्रदः ॥ ११० ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे श्रीकृष्णचरिते श्रीवासुदेवविवाहकथनं नाम
एकोनपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४६ ॥

पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

बाणासुरसङ्ग्रामप्रसङ्गे उषानिरुद्धयोः प्रणयप्रसङ्गे बाणेनाऽनिरुद्धरोधनं नारद-
सूचनया कृष्णेनाऽऽक्रमणं तत्रवैष्णवमाहेश्वरास्त्रैर्युद्धं ज्वरोत्पत्तिः कृष्णद्वारा
महादेवमूर्च्छनं पार्वतीप्रार्थनयामूर्च्छाहरणं शङ्करकृताकृष्णस्तुतिः

श्रीरुद्र उवाच ।

रुक्मिण्यां कृष्णस्य प्रद्युम्नो मदनांशेन जज्ञे । असौ मदनसम्भूतो महाबलः शम्बरं-

जग्नियान्। तस्य रुक्मिणः सुतायामनिरुद्धो जज्ञे। सोऽपि बाणपुत्रीमुषां नाम
कन्यामुपयेमे। सा तु स्वप्ने नीलोत्पलदलश्यामं पुण्डरीकनिभेक्षणं महाबाहुं विचित्र
भरणोपेतं षोडशसमवयस्कं रक्तारविन्दचरणं यथावदुपभुज्य प्रबुध्य तं पुनरेव
दृष्ट्वा मदनेन पीडिता भ्रान्तचित्ता मां तुभ्यन्त्वा क्वाऽसि कयासीति बहुधा विललाप।
ततस्तस्याः सखी चित्रलेखेति नाम कन्या तादृशीमवस्थां गतां विलोक्य किंनिमित्तं
विभ्रान्तचित्ताऽसीति पप्रच्छ। साऽपि स्वप्नलब्धं पतिं यथावदाचष्ट। साऽपि सकल
देवमानुषादिभेदात्पटे विलिख्य तस्यै दर्शयामास। यदुवंशसम्भूतान्कृष्णसंकर्षण
प्रद्युम्नानिरुद्धादीनपि सम्यङ्निवेदयामास। सा तेषां कृष्णमनुमान्य प्रद्युम्नतनय
मनिरुद्धं दृष्ट्वा सत्यमेव इत्यालिलिङ्ग। अथ चित्रलेखा बहीमिर्मायावतीभिर्द्व
मिर्द्वारवतीं गत्वा रात्रावन्तःपुरे सुप्तमनिरुद्धं दृष्ट्वा गृहीत्वा मोहयित्वा माहिष्म
बाणस्यान्तःपुरे चैत्यप्रासादादियुक्ते तस्या बाणपुत्र्याः शय्यायां चिक्षेप। स
प्रबुद्धोऽतिरम्ये शयने पर्यङ्के संस्थितामुषां सर्वलक्षणलक्षितां विचित्राभरणव
गन्धमाल्यालङ्कृतां काञ्चनवर्णां सुकेशीं सुजातस्तनीं दृष्ट्वा गाढमालिङ्ग्य करि
गन्धहस्तीव तयाऽतिप्रीतिसंयुक्तया यथासुखं रमयामास। एवं मासमात्रं नि
तयाऽनिरुद्धं रममाणं कदाचिदन्तःपुरनिवासिन्यो वृद्धा दैत्यस्त्रियो ज्ञात्वा राज्ञे
वेदयामासुः। स राजा क्रोधताम्राक्षः परं विस्मयं गत्वा तमिहानयतेति पुरःकि
न्प्रेषयामास। तेऽपि तूर्णं नृपप्रासादमारुह्य राजपुत्र्याः शयने संस्थितमनिरुद्धं प्र
मल्लग्मुः। सतान्समारब्धगान्दृष्ट्वा प्रासादस्तम्भमेकं हेलयोत्पाट्य नियुतसङ्ख्याक
ङ्करान्मुहूर्तमात्रेणैव स्तम्भेन चूर्णितगात्रांश्चकार। अथ दैत्यपतिर्निहितान्किङ्कर
कौतूहलं गत्वा असौ श्रीकृष्णपौत्र इति देवर्षिणा प्रोक्तो धनुरादाय स्वयमेवा
युद्धं प्रदातुं तत्समीपमाजगाम। अनिरुद्धोऽपि योद्धुमायान्तं सहस्रबाहुं
दृष्ट्वा तत्परिघं भ्रामयित्वा बाणस्योपरि चिक्षेप। स तु स्वचापनिर्मुक्तैः बाणैः
परिघं चिच्छेद। अनन्तरमुरगास्त्रेणानिरुद्धं निबिडं बबन्ध स्वान्तःपुरे
[illegible] देवर्षिणा ज्ञात्वा बलदेवप्रद्युम्नसहितः

विहङ्गमेन्द्रमारुह्य तस्य बाणस्य भुजवनं छेत्तुमाजगाम। बलिपुत्रेण पुरा शङ्करोऽर्चितः प्रसन्नो वरं वृणीष्वेत्युवाच। तमीश्वरं बाणो मम पुरद्वारि रक्षार्थं सर्वदोपविश्य समागतं परसैन्यं जहीत्येव वरमयाचत। तं तथेत्युक्त्वा शङ्करोऽपि तस्य पुरद्वारि सायुधः सपुत्रः सगणः समासीनस्तस्मिन्नेव काले रुषा स्वसेनया समागतं वासुदेवं दृष्ट्वा वृषमारुह्य सर्वायुधोपेतः स्वपुत्रगणसंवृतो योद्धुं निश्चक्राम। कृष्णोऽपि तं भूतपतिं गजचर्मकपालभस्मधरं ज्वलितोरगाकल्पं पिङ्गलं त्रिलोचनं त्रिशूलधरं सर्वभूतगणसंहतिकर्त्तारं सर्वभूतभयावहं संवर्त्ताग्निप्रभं पुत्रद्वयसमन्वितं समस्तगणावृतं त्रिपुरान्तकं दृष्ट्वा सेनां सुदूरे पृष्ठतो निवेश्य बलभद्रप्रद्युम्नसहितस्तेन रुद्रेण सह प्रहसन्निव योद्धुमारेभे॥

प्रथमे तद्भूद्घोरं कृष्णशङ्करयोस्तयोः। पिनाकशार्ङ्गनिर्मुक्तैर्बाणैः सम्वर्त्तकोपमैः॥१॥
रामोऽपि गजवक्त्रेण प्रद्युम्नः षण्मुखेन च। युयुधाते महावीर्यौ सिंहाविव बलोत्कटौ
विनायकः स्वदन्ताभ्यां जघानोरसि यादवम्। रामो मुशलमादाय तस्य दन्तमताडयत्
निर्भिन्नदन्तः सहसा प्रदुद्रावाऽऽखुवाहनः। तदाप्रभृति लोकेऽस्मिन्हृतदन्तो गणेश्वरः
देवदानवगन्धर्वैरेकदन्त इतीरितः। प्रद्युम्नेन समं युद्धं चकार शिखिवाहनः॥५॥

गणान्विद्रावयामास मुशलेन हलायुधः।
कृष्णेन सुचिरं कालं युद्ध्वाऽसौ नीललोहितः॥६॥

तापज्वरं महादीप्तमस्मिन्संयोज्य सायके। कोपान्मुमोच तदसौ भृशं संरक्तलोचनः॥
तदस्त्रं वारयामास कृष्णः शीतज्वरेण तु। ताभ्यां हरिहराभ्यां तु विसृष्टौ ताविमौ ज्वरौ
विशतुर्मानुषे लोके तयोरेवाऽऽज्ञया भृशम्। हरिशङ्करयोर्युद्धं ये तु शृण्वन्ति मानवाः॥
ते सर्वे ज्वरनिर्मुक्ताः प्राप्नुवन्ति निरामयम्। ततस्तु हृषीकेशो मोहनाख्यं दुरासदम्
नियुज्य बाणं भूतेशे मुमोच मधुसूदनः। मुहुर्मुहुर्व्यजृम्भद्धै तेनास्त्रेण विमोहितः॥१२॥
पपात मूर्च्छितो भूमौ शङ्करस्त्रिदशेश्वरः। पितरं मोहितं दृष्ट्वा शक्तिमुद्यम्य वीर्यवान्॥

योद्धुमभ्याययौ कृष्णं षण्मुखः शिखिवाहनः।
हुङ्कारेणैव तं कृष्णश्चकाराऽत्र पराङ्मुखम्॥१३॥

ते च तत्र नमस्कृत्य स्तुत्वा च मधुसूदनम्।
स्वान्स्वाञ्जनपदान्सर्वे जग्मुः कृष्णेन रक्षिताः॥ २॥

अथ ताभ्यामिन्द्रप्रस्थं गत्वा वासुदेवस्तत्र महाक्रतुं राजसूयं युधिष्ठिरं कारयामास। तत्र समाप्ते क्रतौ अग्रपूजां भीष्मानुमतेन कृष्णाय दत्तवान्। तत्र शिशुपालः कृष्णं बहून्याक्षेपवाक्यान्युक्तवान्। कृष्णोऽपि सुदर्शनेन तस्य शिरश्चिच्छेद। असौ जन्मत्रयावसाने हरेः सारूप्यमगमत्। अथ शिशुपालं निहतं श्रुत्वा दन्तवक्त्रः कृष्णेन योद्धुं मथुरामाजगाम। कृष्णस्तु तच्छ्रुत्वा रथमारुह्य तेन योद्धुं मथुरामाययौ। दन्तवक्त्रवासुदेवयोरहोरात्रं मथुरापुरद्वारि यमुनातीरे संग्रामः समवर्तत। कृष्णस्तु गदया तं जघान। स तु चूर्णितसर्वाङ्गो वज्रनिर्भिन्नमहीधर इव गतासुरवनितले पपात। सोऽपि हरेः सायुज्यं योगिगम्यं नित्यानन्दसुखं शाश्वतं परमं पदमवाप। इत्थं जयविजयौ सनकादिशापव्याजेन केवलं भगवतो लीलार्थं संसृतावतीर्य जन्मत्रयेऽपि तेनैव निहतौ जन्मत्रयावसाने मुक्तिमवाप्तौ। कृष्णोऽपि तं हत्वा यमुनामुत्तीर्य नन्दव्रजं गत्वा प्राक्तनौ पितरावभिवाद्याऽऽश्वास्य ताभ्यां साश्रुकण्ठमालिङ्गितः सकलगोपवृद्धान्प्रणम्याऽऽश्वास्य रत्नाभरणादिभिस्तत्रस्थान्संतर्पयामास॥

कालिन्द्याः पुलिने रम्ये पुण्यवृक्षसमावृते। गोपनारीभिरनिशं क्रीडयामास केशवः॥
रम्यकेलिसुखेनैव गोपवेषधरो हरिः। बद्धप्रेमरसेनाऽत्र मासद्वयमुवास ह॥ ४॥

अथ तत्रस्था नन्दगोपादयः सर्वे जनाः पुत्रदारसहिताः पशुपक्षिमृगादयश्च वासुदेवप्रसादेन दिव्यरूपधरा विमानमारूढाः परमं वैकुण्ठलोकमवापुः। कृष्णस्तु नन्दगोपव्रजौकसां सर्वेषां परमं निरामयं स्वपदं दत्त्वा दिवि देवगणैः संस्तूयमानो द्वारवतीं श्रीमतीं विवेश। तत्र वसुदेवोग्रसेनसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाक्रूरादिभिः प्रमुदितः षोडशसहस्राणां [illegible] दिव्यमहिषीभिश्च [illegible] नित्यं रममाणः। अथ [illegible] कुचेलो मुनिमात्रा [illegible] वासुदेवं द्रष्टुं श्रीमतीं द्वारकावतीमाजगाम। स तु [illegible]

ष्यन्त पुरद्वारि क्षणं तूष्णीं तस्थौ । कृष्णोऽपि समागतं ब्राह्मणं ज्ञात्वा प्रत्युद्गम्य नमस्कृत्य करं गृहीत्वा गृहान्तरे स्वासने निवेश्य भयाद्वेपमानं तं रुक्मिणीहस्तगतसुवर्णकलशजलेन पादौ प्रक्षाल्य मधुपर्केण पूजयामास । सुधामृतोपमैरन्नपाना-द्यैस्तर्पयित्वा तस्य जीर्णवस्त्रान्तरे याचनामपृथुकान्स्वयमेव हस्तेन गृहीत्वा प्रहस्य बुभुजे । कृष्णेन पृथुके भक्षिते तस्मिन्नेव क्षणे तस्य बहुधनधान्ययुतवस्त्राभरणसम्भृत महदैश्वर्यमभूत् । स तु कृष्णेन विसृष्टो मम किञ्चिद्वस्त्रं वा धनं वा कृष्णेन न दत्त-मिति मन्यमानः स्वपुरं विवेश । अथ बहुधनधान्ययुतं स्वगृहं दृष्ट्वा तत्प्रसादादिदं लब्धमिति यदुप्रहृष्टेनान्तरात्मना दिव्यवस्त्राभरणादिना भार्यया सह सर्वान्कामान्भुक्त्वा हरिसन्तुष्ट्यै बहुयज्ञानिष्ट्वा तत्प्रसादेन परमं नित्यं स्वर्गसुखमवाप । अथ धृतराष्ट्रतनयो दुर्योधनः पाण्डुतनयान्कपटद्यूतव्याजेन राज्यमपहृत्य स्वराष्ट्राद्विवासयामास । ते तु युधिष्ठिरभीमार्जुननकुलसहदेवा स्वपत्न्या द्रौपद्या सह महारण्यं गत्वा तत्र द्वादशाब्दान्स्थित्वा सम्वत्सरपर्यन्तमज्ञाता मत्स्यदेशाधिपतेर्विराटस्य निवेशने स्थित्वा वासुदेवेन सहायेन धार्तराष्ट्रान्योद्धुमाजग्मुः । तेषां धार्तराष्ट्रपाण्डुपुत्राणां नानादेशाधिपनृपैः कुरुक्षेत्रे महापुण्ये देवानामपि भयङ्करो महासङ्ग्रामोऽभवत् । अथ श्रीकृष्णोऽप्यर्जुनसारथ्यं कुर्वन्नर्जुने स्वशक्तिमावेश्य तेन दुर्योधनभीष्मद्रोणप्रमुखान्सर्वान्पार्थिवानेकादशाक्षौहिणीबलसहितान्कुरुक्षेत्रे हत्वा पाण्डवान्राज्ये स्थापयित्वा निःशेषेण सर्वभूभारमपास्य स्वां पुरीं प्रविवेश । कस्यचित्त्वथ कालस्य कतिपयाहनि वैदिको ब्राह्मणो मृतं पञ्चवार्षिकं बालमादाय राजद्वारि निधाय बहुशो विलपन्बहून्याक्रोशवाक्यानि कृष्णं जगाद । कृष्णस्तमाक्रोशं श्रुत्वा तूष्णीमुवास । स तु मम पञ्च पुत्राः पूर्वं हता अयं तु षष्ठः यदि कृष्णो न जीवयिष्यति तर्हि राजद्वारि मरिष्यामीत्युवाच । तस्मिन्काले अर्जुनः कृष्णं द्रष्टुमागतस्तथाविधं तं पुत्रशोकेन विलपन्तं ददर्श । अर्जुनोऽपि कालधर्मेमुपागतं पञ्चवार्षिकं बालकं दृष्ट्वा कृपयाविष्टस्तव पुत्रमहं जीवयिष्यामीति । ब्राह्मणायाऽभयं दत्त्वा प्रतिज्ञातवान् । ब्राह्मणस्तु तेनाऽऽश्वासितो हृष्टवान् । अथैनं ब्राह्मणशिशुं बहुभिः सञ्जीव-

नास्त्रैरभिमन्त्र्य अलब्धजीवितं दृष्ट्वा वृथाप्रतिज्ञामवाप्य बहुशोकसमन्वितस्तेनैव प्राणांस्त्यक्तुमैच्छत् । कृष्णस्तु तत्सर्वं ज्ञात्वाऽन्तःपुराद्विनिष्क्रम्य तं वैदिकं प्राह तव पुत्रान्सर्वानहं दास्यामीत्युक्त्वाऽऽरुह्य वैनतेयमारुह्याऽर्जुनसहितो वैष्णवं लोकमाजगाम । तत्र दिव्यमणिमण्डपोद्देशे देव्या सह समासीनं नारायणं दृष्ट्वा कृष्णार्जुनौ नमश्चक्रतुः । स तौ बाहुभ्यां परिष्वज्य किमर्थमागताविस्युवाच । कृष्णश्च भगवन्वैदिकस्य तनयान्मम देहीत्युवाच । स तु नारायणस्तानुपयसि संस्थितान्ब्राह्मणपुत्रान्कृष्णाय सन्ददौ । श्रीकृष्णोऽपि तान्वैनतेयस्कन्धे समारोप्य हर्षसमन्वितोऽर्जुनसहितः स्वयमप्यारुह्य दिवि देवगणैः संस्तूयमानो द्वारवतीमाविवेश । तस्मै ब्राह्मणाय पञ्चवर्षवयःस्थान्स्वपुत्रान्ददौ । सोऽप्यत्यन्तहर्षसमन्वितः कृष्णं वर्धस्वेत्याशिषं प्रायच्छत् । अर्जुनस्तु सफलां प्रतिज्ञामवाप्य कृष्णं नमस्कृत्य युधिष्ठिरपालितां स्वां पुरीमाजगाम । कृष्णस्य षोडशसहस्रभार्यास्वयुतसाहस्रपुत्रा जज्ञिरे तेषां पुत्रपौत्रसङ्ख्यां वक्तुं न शक्यते ॥

॥ अत्राऽपिश्लोकः ॥

अष्टौ शतानि पुत्राणां सहस्राण्ययुतं तथा ।
प्रद्युम्नः प्रथमस्तेषां सर्वेषां रुक्मिणीसुतः ॥ ५ ॥

असङ्ख्यैस्तैर्यादवैरियं पृथिवी सम्पूर्णाऽभवत् । पुनरप्यवनिभारबाहुल्यात् कृष्णस्तान्विशापव्याजेन संहर्तुमैच्छत् । कदाचित्सर्वे कुमारा नर्मदायां विहर्तुमाजग्मुः तत्र तत्तीरे कण्वं महर्षिं दृष्ट्वा [illegible] पुत्रं योनिबद्धं कृत्वा तस्योदरे [illegible] सुतं बद्ध्वा [illegible] समागम्य [illegible] कुमार [illegible] पुत्रो [illegible] पुत्रो वा भविष्यतीति पृष्टवन्तः । स तु [illegible] सर्वं [illegible] । [illegible] कृष्णोऽपि [illegible] । [illegible]

मत्स्यं निषादो गृहीत्वा तदुदरस्थं मुशलखण्डमादाय बाणाग्रशल्यमकरोत्। कदाचित्सर्वे यादवा रामकृष्णप्रद्युम्नादयो महाबलास्तिस्रः कोट्यो महोत्सवयात्रां कर्त्तुं तन्महाह्रदसमीपं जग्मुः। तत्र च बहुमद्यमांसानि भुक्त्वा सर्वे मत्ताः क्रीडार्थं तन्महाह्रदसमुद्भूतान्महाकाशानुत्पाट्य तैर्वज्रधारासन्निभैः परस्परं जघ्नुः। तेन सर्वे प्रद्युम्नादयो यादवा निश्शेषं त्यक्तजीविता बभूवुः। ते सर्वे स्वान्स्वांस्त्रिदशान्प्रविविशिरे। एवं मुशलेन संहृत्य सर्वं स्वयमेको देवो बहुगुल्मसमाकीर्णमहाद्रुमच्छायायां तु मध्ये चतुर्विधव्यूहगतं वासुदेवात्मकमात्मानं चिन्तयञ्जानूपरि पदं निधायाऽऽत्मनो मानुषं वपुस्त्यक्तुमत्र निषसाद। एतस्मिन्नन्तरे मृगयाजीविको हरेः स तदा कालप्रभावेण चक्रपद्मध्वजाङ्कुशादिचिह्नितमतिरक्ततमं हरेः पादकमलं दृष्ट्वा तन्मृगपोतं मत्वा सकलयदुवंशहरमुसलशकलनिर्मितसायकेन जघान। तदनन्तरं श्रीकृष्णं ज्ञात्वा सुमहाभयार्त्तः प्रवेपमानः कृताञ्जलिपुटो महापराधो मया कृत इतिवदन्नेव प्रणनाम। श्रीकृष्णस्तथाभूतं दृष्ट्वा सुधामयकराभ्यां समुत्थाप्य भवता नाऽपराधः कृत इतिवदन्महाभयपीडितमाश्वासयन्नुवाच। ततो योगिगम्यमपुनरावृत्तिसाधनं सर्वोपनिषन्मयं वैष्णवं लोकं प्रददौ। असौ तस्मिन्नेव मुहूर्ते मानुषं रूपं विहाय पञ्चोपनिषन्मयं सकलपुरुषार्थसहितो दीप्तिमयं वैष्णवं लोकं दिव्यं विमानमास्थाय मध्याह्नार्कद्युतिसदृशं दिव्याप्सरोगणाकीर्णं हिरण्मयं वासुदेवलोकं जगाम। तस्मिन्काले दारुको रथमारुह्य विष्णोः समीपं विवेश। कृष्णोऽपि सख्यरूपमर्जुनं पूर्वं आनयस्वेति प्रेषयामास। स तु मनोजवस्यन्दनमारुह्याऽर्जुनसमीपमाजगाम। एतस्मिन्नन्तरे देवमर्जुनस्तत्रागत्य परिक्रम्य नमस्कृत्य किङ्करोमीति पुटाञ्जलिरस्थात्। कृष्णस्तु तमाह पार्थ! अहं स्वलोकं यास्यामि त्वं तु द्वारवतीं गत्वा तत्रस्था रुक्मिण्यादिरमाणां आनीय मम शरीरे प्रेषय। स दारुकेण सहितो नगरीमाजगाम। एतस्मिन्नन्तरे देवा विमानारूढा नभसि संस्थिताः स्वलोकं विहायागतं कृष्णं दृष्ट्वा ऋषिभिः सार्द्धं स्तुत्वा पुष्पवर्षाणि ववृषुः। कृष्णोऽपि मानुषदेहं संत्यज्य सकलजगत्स्थितिसंहारहेतुभूतं सकललोकपालसंस्थितिविधायकमनन्तं वासुदेवात्मकं देहं धृत्वा वैनतेयमारुह्य

महर्षिभिः स्तूयमानो जगाम । अर्जुनो वसुदेवोग्रसेनाभ्यां रुक्मिण्यादिमहिषीभ्यस्त-
त्सर्वं कथयामास । तच्छ्रुत्वा सर्वे पौरजनाः स्त्रियश्च द्वारवतीमुत्सृज्याऽन्तःपुरा-
द्बहिर्निष्क्रम्य सर्वास्ताः कृष्णवल्लभा वसुदेवोग्रसेनसहिताः शीघ्रमेव हरेः सभां
जग्मुः । ते सर्वे वसुदेवोग्रसेनाक्रूरादयो यदुवृद्धास्ताश्च हतान्रामकृष्णप्रद्युम्नानि-
रुद्धादीन्सर्वान्यादवान्दृष्ट्वा महता शोकेन सन्तप्ताः स्वदारसहिता महान्तमग्निं प्रज्वाल्य
तस्मिन्प्रविश्य निर्दग्धास्त्यक्तजीविता बभूवुः । ततस्तु चन्दनागरुकाष्ठैश्चितिं
कारयित्वा तस्मिन्वैदिकाग्निं प्रज्वाल्य तस्मिन्कृष्णस्य शरीरं निक्षिप्य वेदोक्तविधिना
संस्कारमर्जुनश्चकार । कृष्णपत्न्यो रुक्मिणीसत्यभामाकालिन्दीमित्रविन्दाजाम्बवती
नाग्नजित्सुशीलासुलक्षणा एताः सर्वा महिष्यस्तमग्निं प्रविश्य च भर्तृशरीरं परिष्वज्य
तेनाग्निना निर्दग्धाः स्वान्स्वानंशान्समेत्य दिव्यविमानाधिरूढाः सकलदेवगणसम्पूज्य-
माना दिव्याऽप्सरोगणसंकुला वासुदेवलोकमाजग्मुः । रेवती च बलभद्रशरीरं
परिष्वज्याऽग्निं प्रविश्य तस्मिन्देहं त्यक्त्वा दिव्यं देहं प्राप्य दिव्यविमानारूढा भर्तृ
स्थानं संकर्षलोकं दिव्यमवाप । तथैव प्रद्युम्नेन सह रुक्मिपुत्री तथाऽनिरुद्धेनोषाऽपि
सर्वाश्च यादवस्त्रियः स्वस्वभर्त्तुः शरीराणि परिष्वज्याऽग्निप्रवेशं चक्रुः । तेषां सर्वे
षामर्जुनश्चौर्ध्वदैहिकं कृतवान् । तस्मिन्काले दिव्यवाजिसमायुक्तं सुग्रीवाद्यकं
सर्वरत्नोपेतं दिव्यं स्यन्दनमारुह्य दारुकोऽपि वैष्णवं लोकं जगाम । पारिजाततरुश्च
सभा सुधर्मा च त्रिदशेन्द्रलोकमयाताम् । तस्मिन्समये द्वारवतीपुरी महोदधौ
निमग्नाऽभूत् । ततः सर्वाः षोडशसहस्रस्त्रियः कृष्णभार्या अर्जुनो गृहीत्वा स्वां पुरीं
प्रागच्छत् । तस्मिन्नध्वनि एकेनाऽर्जुनेन समानीतं स्त्रीधनं दस्यवो दृष्ट्वा तदपहर्तुं
[illegible] तदाऽर्जुनोऽपि तैर्योद्धुं धनुरादाय [illegible]
[illegible] जग्मुः ।
[illegible] ॥ वेश्या
ताः पूर्वं देवगन्धर्वयोषितः [illegible]
भविष्यथेति ततस्ताभिः प्रसादितः पूजितश्च [illegible]
भर्तारमप्राप्याऽपि तेनैव दस्युहस्तगता अभवन् । अर्जुनोऽपि दस्युभिर्निर्जितः शोक

समाविष्टो मम भुजबलं सर्वार्यं कृष्णेनैव सह सर्वमैश्वर्यं निर्यातमिति मत्वा अत्र मम भाग्यक्षय इतिवदन्सार्यं सन्ध्यारविरिव निःशेषविनष्टतेजाः स्वां पुरीं समाजगाम। एवं हितार्थाय सर्वदेवानां समस्तभूभारविनाशाय च यदुवंशेऽवतीर्य सकलराक्षस-विनाशं कृत्वा महान्तमपि चोर्वीभारं नाशयित्वा नन्दव्रजद्वारकामथुरानिवासिनः सर्वान्स्थावरजङ्गमान्कालभवबन्धैर्मोचयित्वा परमैश्वर्ये शाश्वते योगिगम्ये हिरण्मये रम्ये सात्त्विके संस्थाप्य नित्यं दिव्यमहिष्यादिसंसेव्यमानो वासुदेव उवास ॥

अथ श्लोकाः ।

अन्ये सर्वेऽवतारास्तु कृष्णस्य चरितं महत् । भूभारकविनाशाय प्रादुर्भूतो रमापतिः एतत्कृष्णस्य चरितं दुष्टानां नाशहेतवे । श्रीकृष्णः करुणासिन्धुर्वैकुण्ठे मोदते सदा । अत्यद्भुतमिदं देवि! कृष्णस्य चरितं शुभम् । संग्रहेण मयैवोक्तं तव सर्वफलप्रदम् ॥८॥ वासुदेवस्य चरितं यः पठेद्धरिसंनिधौ । स्मरेद्वा शृणुयाद्भक्त्या स याति परमं पदम् ॥ महापातकयुक्तो वा तथोपपातकसंयुतः । बालकृष्णस्य चरितं श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते द्वारवत्यां समासीनं रुक्मिणीसहितं हरिम् । स्मरन्वै महदैश्वर्यमनेनाऽऽप्नोत्यसंशयम् संग्रामे सङ्कटे दुर्गे शत्रुभिः परिवेष्टिते । मेलायां सर्वदेवानां ध्यात्वा सुविजयी भवेत्

यः स्मरेद्गोपकन्याभिः क्रीडन्तं गोव्रजे शुभे ।
सर्वकामानवाप्नोति सौभाग्यं चैव विन्दति ॥ १३ ॥

महोपसर्गरोगाद्यैर्युक्तो यस्तु सनातनम् । जेतारं च महारौद्रीं कृत्यां काशीपुरे स्थिताम् किमत्र बहुनोक्तेन सर्वकालेषु वा शुभे !। कृष्णाय नमइत्येवं मन्त्रमुच्चारयेद्बुधः ॥ कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने । प्रणतक्लेशनाशाय गोविन्दाय नमोनमः॥१६॥ इमं मन्त्रं जपन्देवि! भक्त्या प्रतिदिनं नरः । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात् सर्वेषामेव देवानामीश्वरोऽसौ जनार्दनः । रक्षणाय च लोकानामवस्थात्यमेति वै ॥ त्रिपुरं हन्तुकामेन मया संपूजितो हरिः । बुद्धरूपधरः श्रीमान्मोहयामास तद्रिपून् ॥ मोहितास्तेन शास्त्रेण सर्वधर्मविवर्जिताः । नारायणास्त्रेण मया निहता देवशत्रवः॥ अवतीर्य कलापल्ले शम्भलग्रामे निवेशने । हनिष्यति मया [illegible]सर्वाञ्जनार्दनः

तैस्तैर्भावैर्मया ह्यन्याः सर्वाः प्रीता जगत्पतेः।
किमन्यच्छ्रोतुकामाऽसि तद्वदामि शुभानने ! ॥ २२ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर
सम्वादे श्रीकृष्णचरिते श्रीकृष्णस्य धामगमननिरूपणं नाम
द्विपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५२ ॥

त्रिपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

उमामहेश्वरसम्वादे सविष्णुपूजाविधानं वैष्णवाचारकथनम्

श्रीपार्वत्युवाच ।

भगवन्सर्वमाख्यातं वैभवावस्थितं हरेः । एतस्मिन्रामकृष्णाभ्यां चरित्रमतिविस्मि
अहो रामस्य चरितं कृष्णस्य च महात्मनः । शृण्वन्त्या मम देवेश! कल्पान्तरशतै

तृप्ति नैवैति भूतेश ! चेतो हरिकथामृतम् ।
अधुना श्रोतुमिच्छामि विष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥
तत्पूजनविधिं देव ! श्रोतुमिच्छाम्यहं तथा ॥ ३ ॥

श्रीरुद्र उवाच ।

शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि हरेश्च सुमहात्मनः । स्थापनं च स्वयंव्यक्तं द्विविधं तत्प्रकीर्तितम्
शिलामृद्दारुलोहाद्यैः कृत्वा प्रतिकृतिं हरेः । श्रौतस्मार्तागमप्रोक्तक्रियासंस्थापनं हि य

तत्स्थापनमिति प्रोक्तं स्वयं व्यक्तं हि मे शृणु ।
यस्मिन्संनिहितो विष्णुः स्वयमेव नृणां भुवि ॥ ६ ॥

पाषाणदार्वोरात्मेशः स्वयं व्यक्तं हि तत्स्मृतम् । स्वयं व्यक्तस्थानिनस्थापूजयेन्मनुत्तमम्

यत्र यद्विग्रहे भोग्यं तद्देवाऽऽविरभूद्भुवि । तदेव पूजयेन्नित्यं तस्मिन्नेव रमेत्सदा ॥१॥
श्रीरङ्गशायी देवेशो विधिनाऽर्च्यः सुरोत्तमः । स एवेक्ष्वाकुनाथानां तपसाऽऽविरभूद्भुवि
ममाऽपि काश्यां सम्पूज्यो माधवः कलुषापहः । यत्र यत्र गृहे रम्ये स्वयं व्यक्तः सनातनः
तत्र तत्र समागम्य रमेऽहं सम्यगास्थिता । नाऽष्टाङ्गयोगो यज्ञेशस्त्वर्चायां विन्दते नृणाम्
चक्षुषोर्विषयं प्राप्य ददाति परमीप्सितम् । सर्वावस्थासु सौलभ्यमर्चायां लभ्यते जनैः
अज्ञानामपि सान्निध्यं सर्वदा पृथिवीतले । जम्बूद्वीपे महापुण्ये वर्षे वै भारते शुभे ॥
अर्चायां सन्निधौ विष्णुर्नेतरेषु कदाचन । ततस्माद्भारते वर्षे मुनिभिस्त्रिदशैरपि ॥१५
सेवितः सततं देवि तपोयज्ञक्रियादिभिः । भारतेऽस्मिन्महावर्षे नित्यं सन्निहितो हरिः
ऐन्द्रद्युम्ने तथा कौर्मे सिंहाद्रौ करवीरके । काश्यां प्रयागे सौम्ये च शालग्रामाचले तथा
द्वारवत्यां नैमिषे च तथा बदरिकाश्रमे । कृतशौचे हरेत्पापं पौण्डरीके च दण्डके ॥
माथुरे वेङ्कटाद्रौ च श्वेताद्रौ गरुडाचले । काञ्च्यामनन्तशयने श्रीरङ्गे वानराचले ॥
नारायणाचले सौम्ये वाराहे वामनाश्रमे । एवमाद्यास्स्वयं व्यक्ताः सर्वकामफलप्रदाः

स्वयमेव हि सान्निध्यं यस्मिन्याति जनार्दनः ।
तन्निमेव स्वयं व्यक्तं वदन्ति मुनयः शुभाः ॥ २१ ॥

महाभागवतश्रेष्ठो विधिनास्थाप्य केशवम् । मन्त्रेण कुर्यात्सान्निध्यं स्थापनं तद्विशिष्यते
तस्मिन्संपूजयेद्देवं ग्रामेषु च गृहेषु च । शालग्रामशिलायां तु गृहार्चा सद्भिरिष्यते ॥
अर्चनं मन्त्रपठनं यागयोगो महात्मनः । नामसङ्कीर्तनं सेवा तच्चिह्नैरङ्कनं यथा ॥२४॥
तदीयाराधनं च स्यान्नवधा भिद्यते शुभे । नवकर्मविधानेज्या विप्रस्य सततं स्मृता॥
महाभागवतश्रेष्ठो ब्राह्मणो वै गुरुर्नृणाम् । सर्वेषामेव लोकानामसौ पूज्यो यथा हरिः
तापादिपञ्चसंस्कारी नवेज्याकर्मकारकः । अर्थपञ्चकविद्विप्रो महाभागवतः स्मृतः ॥
नवकर्मविधानेज्या क्षत्रियस्य विधीयते । तच्चिह्नैरङ्कनं सेवा तदीयानां च पूजनम् ॥
मन्त्रपठनस्य श्रवणं नामसङ्कीर्तनं हरेः । वन्दनं च त्रिधा प्रोक्तं षट्कर्मेज्या विधानतः
नामसङ्कीर्तनं सेवा पूजनं वन्दनं तथा । अर्चनं च तदीयानां पञ्चेज्या शूद्रजन्मनः ॥२७
साधारणेन सर्वेषां मानसेज्याकृपाविधे ।। स्याविकालानुरूपं च कार्याविज्याजनार्दने

पूजयेद्विधिना सम्यग्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । स्थापने वा स्वयंव्यक्ते गृहार्चायां विधानतः
श्रौतस्मार्तागमोक्तानामर्चनं विधिना द्विजः । कुर्याद्भक्त्या यथाहं च विष्णोः प्रयतमानसः
यथोपदिष्टं गुरुणा तथा कुर्वीत वैष्णवः । श्रौतं वैखानसप्रोक्तं शास्त्रं स्मार्तमुदीरितम्
पाञ्चरात्रविधानं च दिव्यागममितीरितम् । क्रियालुप्तं न कर्तव्यं विष्णोराराधनं परम्
आवाहनासनार्घ्याद्यैर्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैस्ताम्बूलाद्यैरलंकृतैः ॥
कुर्यादाराधनं विष्णोर्यथाशक्ति मुदान्वितः । प्रत्यृचं पुरुषसूक्तेन मूलमन्त्रेण वैष्णवः
मन्त्रद्वयेन कुर्वीत षोडशैरुपचारकैः । भूप प्रत्युपचारेषु दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥६१॥
आवाहयेज्जगन्नाथं मुद्रया चैव वैष्णवः । आसनं तु यथा दद्यात्पुष्पकेण च मुद्रया ॥
दीपार्घ्याचमनं स्नानं पाद्यमर्घ्यं विमलैर्जलैः । मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैस्तुलसीदलमिश्रितैः ॥६१॥
दद्यात्प्रत्युपचारं तु मूलमन्त्रद्वयेन च । सुवासितेन तैलेन कुर्यादभ्यञ्जनं ततः ॥६२॥

कस्तूर्या चन्दनेनाऽपि कुर्यादुद्वर्तनादिकम् ।
सुगन्धवासितैस्तोयैः स्नाप्य मन्त्रयुतैः शुभैः ॥ ६३ ॥

वस्त्रैराभरणैर्दिव्यैरलंकृत्य यथाविधि । मधुपर्कं ततो दद्याद्गन्धं दद्यात्सुवासितम् ॥
सुवर्णानि सुपुष्पाणि भक्त्या सम्यङ्निवेदयेत् । धूपं दद्यात्सुमहद्दीपं च सुमनोहरम्
नैवेद्यं विविधं दद्यात्पायसापूपमिश्रितम् । कर्पूरं तु सताम्बूलं भक्त्या चैव निवेदयेत्
दीपैर्नीराजनं कृत्वा पुष्पमालां समर्पयेत् । परिक्रम्य प्रणम्याऽथ स्तुत्वा स्तोत्रैरनुत्तमैः
गत्वाऽङ्कं शाययित्वा मङ्गलार्थं निवेदयेत् । संस्कारं नामभिः पुण्यैः सभार्यो संसमाचरेत्
दद्यान्नैवेद्यशेषेण जुहुयाद्वह्निमण्डले । प्रत्यृचं पौरुषं सूक्तं श्रीसूक्तं मङ्गलद्वयम् ॥ ६८ ॥
होतव्यमाज्यसंमिश्रं हविषा वैदिकानले । प्रोक्तेन मन्त्रयुक्तेन जुहुयाद्वह्निसंयुतम् ॥
अष्टोत्तरशतं सम्यगष्टाविंशतिमेव च । एवमर्चं महाविष्णुं ध्यात्वैव जुहुयाद्धविः ॥७१॥
शुद्धजाम्बूनदनिभं शङ्खचक्रगदाधरम् । समस्तैर्दैवतैः सार्धं लक्ष्मीनाथं प्रभुम् ॥ ७२ ॥

देव्या श्रिया समासीनं ध्यात्वा होमं समाचरेत् ।
पूर्णाहुतिं यथान्यायमभिजुहुयाद्धविः ॥ ७३ ॥

विष्वक्सेनादिभक्तेभ्यो दिशि महाभागवतोत्तमः । भुक्त्वा विमलाय तस्मै भक्तप्रभवं समाप्

अनन्तविहगेन्द्रादिदेवतास्तदनन्तरम् । वासुदेवादयः पश्चात्तथा शक्त्यादिदेवताः ॥
मूर्तयः केशवाद्याश्च तथा संकर्षणादयः । मत्स्यकूर्मादयश्चैव तथा चक्रादिहेतयः ॥
कुमुदादयश्च त्रिदशास्तथा चन्द्रादिदेवताः । इन्द्रादिलोकपालाश्च तथा धर्मादिदेवताः

होतव्याः क्रमशस्तस्मिन्सम्पूज्याश्च विशेषतः ।
एतद्वैकुण्ठहोमं तु महाभागवतोत्तमः ॥ ७८ ॥

नित्यार्चनविधौ नित्यं कुर्वीत सुसमाहितः । गृहार्चने गृहद्वारि पञ्चयज्ञविधानतः ॥
दत्त्वा बलिं विधानेन पश्चादाचमनं चरेत् । उपविश्याऽऽसने शुभ्रे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
मन्त्रयोगं प्रकुर्वीत भोगार्थं सुखमात्मनः । सम्यक्पद्मासनासीनो भूतशुद्धिं समाचरेत् ॥
प्राणायामत्रयं कुर्यान्मन्त्रेण विजितेन्द्रियः । उदङ्मुखं ततः कृत्वा हृत्पङ्कजमनुत्तमम् ॥
विकासितं स्वकुर्वीत विज्ञानरविणा हृदि । तत्कर्णिकायां वह्न्यर्कशशिबिम्बान्यनुक्रमात् ॥
त्रयं त्रयीमये तस्मिंश्चिन्तयेद्वैष्णवोत्तमः । नानारत्नमयं पीठं तेषामुपरि विन्यसेत् ॥
तस्मिन्हृत्पद्ममूलान्ते बालार्कसदृशद्युति । अष्टभ्यर्यदलं पद्मं मन्त्राक्षरमयं स्मरेत् ॥८०॥

तस्मिन्देव्या समासीनं कोटिशीतांशुसन्निभम् ।
चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ८१ ॥

पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वलक्षणलक्षितम् । श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं पीतवाससं प्रभुम् ॥
विचित्राभरणैर्युक्तं दिव्यमण्डनमण्डितम् । दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गं दिव्यपुष्पोपशोभितम् ॥
तुलसीकोमलदलवनमालाविभूषितम् । बालार्ककोटिसदृशं कान्त्या देव्या श्रिया सह ॥
सर्वलक्षणलक्षण्या नानाविभूषणं शिवम् । एवं ध्यात्वाऽऽत्मनं [illegible] समाहितमना शुचिः
सहस्रं शतवारं वा यथाशक्त्यथवाऽपि वा । मनसैवाऽर्चनं कृत्वा विशेषेण [illegible]

[illegible] तस्मिन्काले समागमात् ।
[illegible] ॥ ८२ ॥

[illegible] विधानतः । [illegible]
[illegible]
[illegible]

ब्रह्मराक्षसवेतालयक्षभूतार्चनं नृणाम् । कुम्भीपाकमहाघोरनरकप्राप्तिसाधनम् ॥९६॥
कोटिजन्मकृतं पुण्यं यज्ञदानक्रियादिकम् । सद्य सर्व लयं याति यक्षभूतादिपूजनात्

नारी वा पुरुषो वाऽपि यक्षभूतादिकार्चनात् ।
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ॥ ९८ ॥
कृमिर्भूत्वाऽथ विष्ठायां पितृभिः सह मज्जति ।
यक्षाणां च पिशाचानां तामसानां दिवौकसाम् ॥ ९९ ॥

निवेदितान्नंयोऽश्नातिपूयशोणितभुग्भवेत् । यक्षान्भूतगणांश्चान्यान्क्रूरान्वैब्रह्मराक्षसान
उद्दिश्य भुङ्क्तेयोविप्रः सद्यश्चाण्डालएव सः । यानारीपूजयेद्यक्षान्पिशाचोरगराक्षसान
सा याति नरकं घोरं कालसूत्रमधोमुखी । पतिना सह कल्पान्तमुषित्वा तत्र दारुणे॥
लिहान्मूत्रपुरीषं वै कृच्छ्रात्सूचिमुखैस्तथा । कृमिभिर्भक्ष्यमाणाङ्गायावदाभूतसम्प्लवम्
पश्चाद्भूमौ दशाहेषु जायते शतसंख्यया । तस्माद्यक्षादिकानां च देवानामर्चनं त्यजेत्
स्वतन्त्रपूजनं यत्र वैदिकानामपि त्यजेत् । अर्चयित्वा जगद्वन्द्यं देवं नारायणं हरिम्
तदावरणसंस्थानं देवस्य परितोऽर्चयेत् । हरेर्भुक्तावशेषेण बलिं तेभ्यो विनिक्षिपेत् ॥
होमं चैव प्रकुर्वीत तच्छेषेणैव वैष्णवः । हरेर्निवेदितं सम्यग्देवेभ्यो जुहुयाद्धविः ॥
पितृभ्यश्चाऽपि तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमाप्नुयात् । प्राणिनांपीडनंयत्तद्विदुषां निरयाय वै
अदत्तं चैव यत्किञ्चित्परस्वं गृह्यते नरैः । स्तेयं तद्विद्धि गिरिजे नरकस्यैव कारणम्
लशुनं मद्यपानादिमूलकं गृञ्जनं तथा । तिलपिष्टं शिग्रुबिल्वं तथा कोशातकीं तथा ॥

अलाबुं चैव वार्ताकं वीजाली कवचानि च ।
एवमन्यान्यभक्ष्याणि शास्त्रदृष्टानि वै नरः ॥ ११५ ॥

खादन्नरकमाप्नोति विचित्रमशिवं तथा । अवैष्णवानां यच्चान्नं पतितानां तथैव च ॥
अनर्पितं तथा विष्णोः श्वमांससदृशं भवेत् । यक्षराक्षसभूतान्नं सुरामद्यश्च गृञ्जनम् ॥
योऽश्नाति निरयं याति पूयशोणितभोजनम् । एतैः संभाषणस्पर्शसहवासादिभिर्नरः
येऽपि यान्त्येव निरयं विण्मूत्रकृमिभोजनम् । पतितानांच संसर्गात्पाषण्डानांतथैव च
सर्वयज्ञस्य भोक्तारं पुराणं पुरुषोत्तमम् । अभ्यासयं प्रकुर्वीतनित्यनैमित्तिकाः क्रियाः

ऊर्जे मासि तथा देवि ! कोमलैस्तुलसीदलैः ।
पूजयित्वाऽच्युतं भक्त्या तत्सायुज्यमवाप्नुयात् ॥१६० ॥

श्रीगाज्यशर्करोपेतमन्नं वै पायसं तथा । अपूपं च क्रमेणैव भक्त्या सम्यङ्निवेदयेत् ॥
अमायां मन्दवारे च वैष्णवर्क्षे तथैव च । रविसंक्रमे व्यतीपाते ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥
विशेषेणार्चयेद्विष्णुं यथाशक्त्या वरानने ॥ गुरोस्तत्कान्तिदिवसे जन्मर्क्षेषु तथा हरेः ॥
इष्टिं च वैष्णवीं कुर्याच्छक्त्या वै द्विजसत्तमः । दद्यात्पुष्पाञ्जलिं तत्र प्रत्यृचं वेदसंमितम् ॥

पारणञ्चाऽपि कुर्वीत चरुणा पायसेन वा ।
वैष्णवान्भोजयेद्विप्राञ्छक्त्या दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ १६५॥

कुलकोटिं समुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात् । सर्ववेदैरशक्तश्चेद्यष्टुं भागवतोत्तमः ॥
वैष्णवैरनुवाकैर्वा सप्तरात्रं निरन्तरम् । पुष्पाञ्जलिसहस्रन्तु होमं च प्रत्यहं चरेत् ॥
प्रीतये वा भगवतः प्रतिश्लोकं यजेद्बुधः । अथवा मन्त्ररत्नं हि सप्तरात्रं निरन्तरम् ॥
अष्टोत्तरसहस्रं तु जुहुयाद्धविषा यजेत् । विशेषेणाऽर्चयेद्विद्वान्महाभागवतोत्तमान् ॥
अन्ते चाऽवभृथं कुर्याद्यथाविभवसारतः । वैष्णवैरनुवाकैश्च कुर्यादवभृथं द्विज ॥१७०
तत्र स्नात्वा विधानेन यथाशक्त्या द्विजोत्तमः । शुभेपात्रान्तरे रम्ये पादौ प्रक्षाल्य भक्तितः
अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्वस्त्रैराभरणादिभिः । ताम्बूलेन फलैर्वाऽपि यथाशक्त्या समर्चयेत्
भोजयित्वाऽन्नपानाद्यैः प्रणम्य च पुनः पुनः । आसीमान्तमनुव्रज्य नमस्कृत्य विसर्जितम्
पुनः प्रणम्य भक्त्याऽथ शनैस्तत्र निवर्तित । गृहं प्रविश्य देवेशं पूजयेत्प्रयतात्मवान् ॥
एवमभ्यर्चयेद्विष्णुं यावज्जीवमतन्द्रितः । तदीयांश्च विशेषेण पूजयेत्सर्वदा शुभे ! ॥
आराधनानां सर्वेषां विष्णोराराधनं परम् । तस्मात्परतरं देवि ! तदीयानां समर्चनम्

अर्चयित्वाऽपि गोविन्दं तदीयान्नाऽर्चयेत्तु यः ।
न स भागवतो ज्ञेयः केवलं दाम्भिकः स्मृतः ॥ १७७ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैष्णवान्पूजयेत्सदा । सर्वं तरति दुःखौघं महाभागवतार्चनात्
एवमुक्तं मया देवि! विष्णोराराधनं परम् । नित्यनैमित्तिकं चैव तदीयानां च पूजनम्
...रितं तस्य याथात्म्यं फलसाधनमेव च । तस्याऽऽयतनभेदं च कर्माद्यपि मनुष्यम्

तव प्रोक्तं मया देवि ! किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १८० ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-
सम्वादे विष्णुपूजाविधानवैष्णवाचारकथनं नाम
त्रिपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५३॥

चतुष्पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

पार्वत्यै वामदेवर्षिणा श्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनाम्नामुपदेशः श्रीरामशब्दनिर्वचनं
महादेवद्वारा सहस्रनामतुल्यताप्रतिपादनं श्रीरामचन्द्राष्टोत्तरशतनामकथनञ्च

वसिष्ठ उवाच ।

एवमुक्ता तु सा देवी पतिना शूलपाणिना । प्रणिपत्य महात्मानमुवाच प्राञ्जलिस्तदा

पार्वत्युवाच ।

साधूक्तं हि त्वया नाथ वैष्णवं धर्ममुत्तमम् । गुह्याद्गुह्यतमं विष्णोः स्वरूपं परमात्मनः
धन्याऽस्मि कृतकृत्याऽस्मि सर्वदेवनमस्कृत ! तव प्रसादाद्देवेशमर्चयामि सनातनम्

वसिष्ठ उवाच ।

भगवांस्तद्वचनं श्रुत्वा स भगवांस्त्रिपुरान्तकः । समालिङ्ग्याऽथ तां देवीं प्रहृष्टेनान्तरात्मना

रुद्र उवाच ।

साधुसाधु महादेवि! साधु साधु वरानने !। भक्तस्य हरेर्नित्यं स्वधर्ममितामरगुरुम्
हताहस्यो ऽन्तरं भद्रे! येऽन्यत्र मार्यया त्वया । गुह्यानयकार्यं हि पासदेवेन धीमता
अनुज्ञाताऽथ मर्त्येशं पुराणं पुरुषोत्तमम् । गुरुदेवमार्गेण पूजयिष्यसि केशवम् ॥
प्राप्नोति वाञ्छितं सर्वं नाऽन्यथा भूधरात्मजे ! ॥ ७ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

एवमुक्ता तदा देवी वामदेवान्तिकं तदा !। जगाम सहसा हृष्टा विष्णुपूजनलालसा ॥

समेत्य तं गुरुं देवी पुत्रमिव प्रणम्य च । विनीताञ्जलिर्मूर्ध्ना उवाच मुनिसत्त

पार्वत्युवाच ।

भगवंस्त्वत्प्रसादेन सम्यगाराधनं हरेः । करिष्यामि द्विजश्रेष्ठ ! त्वमनुज्ञातुमर्हसि

वसिष्ठ उवाच ।

इत्युक्तस्तु तया देव्या वामदेवो महामुनिः । तस्यै मन्त्रवरं श्रेष्ठं ददौ स विधिनागु

नाम्नां सहस्रं विष्णोश्च प्रोक्तवान्मुनिसत्तमः । निवेदयित्वापूजायाविधानमपि देवित

उवाच पायमग्नम्या पार्वतीं संशितव्रताम् ॥ १२ ॥

वामदेव उवाच ।

अर्चयित्वा हृषीकेशं प्रातर्नित्य वरानने ! । सहस्रनामपठनं कुरुष्व तदनन्तरम् ॥ १३ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

इत्युक्ता तेन गुरुणा प्रहृष्टा स्वान्तरात्मना । पूजयित्वा नमस्कृत्य पुनरागात्स्वमालयम्

शिक्षिता गुरुणा तेन वामदेवेन पार्वती । तथा समर्चयामास नित्यं भक्त्या सनातनम्

जपन्ती नामसाहस्रं प्रतिनित्यमतन्द्रिता । उवास सुसुखेनैव पतिना संशितव्रता ॥१६

ततः कतिपयाहस्सु द्वादश्यां वृषभध्वजः । कैलासशिखरे रम्ये विष्णुमाराध्य शङ्कर॥

उपविष्टस्ततो भोक्तुं पार्वतीं शङ्करोऽब्रवीत् ॥ १७ ॥

शङ्कर उवाच ।

पार्वत्येहि मया सार्द्धं भोक्तुं भुवनवन्दिते ! ॥ १८ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

तमाह पार्वती देवी जप्त्वानामसहस्रकम् । ततो भोक्ष्याम्यहं देव भुज्यतां भवता प्र

ततस्तां पार्वतीं प्राह प्रहसन्परमेश्वरः ॥ १९ ॥

शङ्कर उवाच ।

धन्याऽसि कृतकृत्याऽसि विष्णुभक्ताऽसि पार्वति ! ।

दुर्लभा वैष्णवी भक्तिर्भागधेयं गिरीश्वरि ! ॥ २० ॥

रमन्तेयोगिनोऽनन्ते सत्यानन्दे चिदात्मनि । तेन रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीय

रामरामेति रामेति रमे रामे मनोरमे । सहस्रनामतत्तुल्यं रामनाम वरानने ! ॥ २२ ॥
रकारादीनि नामानि शृण्वतो मम पार्वति । मनः प्रसन्नतां याति रामनामाभिशङ्कया॥
रामेत्युक्त्वा महादेवि ! भुङ्क्ष्व सार्धं मयाऽधुना ॥ २३ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

ततो रामेति नामोक्त्वासहभुक्त्वाऽथपार्वती । रामेत्युक्तवामहादेवीशम्भुनासहसंस्थिता
पप्रच्छ शङ्करं देवं प्रीतिप्रवणमानसा ॥ २४ ॥

पार्वत्युवाच ।

सहस्रनामभिस्तुल्यंरामनामत्वयोदितम् । तस्याऽपराणिनामानि सन्तिचेद्रावणद्विषः
कथ्यतां मम देवेश! तत्र मे भक्तिरुत्थिता ॥ २५ ॥

श्रीमहादेव उवाच ।

शृणु नामानि वक्ष्यामि रामचन्द्रस्य पार्वति ! ।
लौकिका वैदिकाः शब्दा ये केचित्सन्ति पार्वति ! ॥ २६ ॥

नामानि रामचन्द्रस्य सहस्रन्तेपुचाधिकम् । तेपुचात्यन्तमुख्यं हि नाम्नामष्टोत्तरंशतम्
विष्णोरेकैकनामैव सर्ववेदाधिकं मतम् । तादृङ्नामसहस्राणि रामनामसमानि च ॥
यत्फलं सर्ववेदानां मन्त्राणां जपत प्रिये !! तत्फलं कोटिगुणितं रामनामैव लभ्यते
नामानि शृणु रामस्यमुख्यानि शुभदर्शने !! ऋषिभिःपरिगीतानितानिवक्ष्यामितेप्रिये!
ॐश्रीरामो रामचन्द्रश्च रामभद्रश्च शाश्वतः । राजीवलोचन श्रीमान्राजेन्द्रो रघुपुङ्गवः
जानकीवल्लभो जैत्रो जितामित्रो जनार्दन. । विश्वामित्रप्रियो दान्त· शरणागतवत्सलः
वालिप्रमथनो वाग्मी सत्यवाक्सत्यविक्रमः । सत्यव्रतो व्रतफलः सदा हनुमदाश्रयः
कौशलेयः खरध्वंसी विराधवधपण्डितः । विभीषणपरित्राता दशग्रीवशिरोहरः ॥३४
सप्ततालप्रभेत्ता च हरकोदण्डखण्डनः । जामदग्न्यमहादर्पदलनस्ताडकान्तकृत् ॥ ३५॥
वेदान्तपारो वेदात्मा भवबन्धैकभेषजम् । दूषणत्रिशिरोऽरिश्च त्रिमूर्त्तिस्त्रिगुणात्मकः
त्रिविक्रमस्त्रिलोकात्मा पुण्यचारित्रकीर्त्तनः ।
त्रिलोकरक्षको धन्वी दण्डकारण्यवासकृत् ॥ ३७ ॥

[illegible] । [illegible]

[illegible] ।

[illegible] । [illegible] ।

वसिष्ठ उवाच ।

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

उवाच [illegible] ॥ [illegible] ॥

वामदेव उवाच ।

अर्चयित्वा [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] ॥

वसिष्ठ उवाच ।

इत्युक्ता तेन गुरुणा प्रहृष्टे नात्मनात्मना । पूजयित्वा नमस्कृत्य पुनरागात्स्वमालयं
शिक्षिता गुरुणा तेन वामदेवेन पार्वती । तथा समर्चयामास नित्यं भक्त्या सनातनं
आगतां मासमात्रं प्रतिनित्यमतन्द्रिता । उवास सुषुप्तेनैव पतिता संशितव्रता ॥ १६ ॥
ततः कतिपयाहस्सु द्वादश्यां वृषभध्वजः । कैलासशिखरे रम्ये विष्णुमागत्य शङ्कर ॥
[illegible] पार्वतीं [illegible] ॥

प्रणम्य प्राह देवेशं भर्तारं वृषभध्वजम् ॥ ५६ ॥

पार्वत्युवाच।

…माहात्म्यमतुलं रामस्य परमात्मनः । श्रोत्रतृप्तिर्हि मे न स्यात्कल्पायुतशतैरपि॥
…ऽहंकृतकृत्याऽस्मिसर्वमुक्तंत्वयाऽनघ!।त्वत्प्रसादाद्धरेर्भक्तिर्जन्मजन्मनिचाऽस्तुमे

वसिष्ठ उवाच ।

एवमुक्त्वा स्वभर्तारं गौरी भागवतोत्तमा ॥ ६२ ॥

…य रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे । रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥
…तीम मन्त्ररत्नं सर्वावस्थासु पार्वती । उवास च सुखेनैव कैलासे शम्भुना सह ॥
…ति सर्वमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतमं नृप !। साक्षाद्रुद्रेणकथितं शुद्धसत्त्वतरं महत् ॥६५
…ोक्तानि शास्त्राणि तामसान्येवपार्थिव !। सम्मोहनार्थंलोकानांप्रोक्तवान्वृषभध्वजः
…स प्रोक्तवान्देव्या इदमेकं हरः प्रभुः । यथार्थमर्थं गुह्यं च सारं मन्त्रस्य भूपते ! ॥

देव्याः प्रीत्यै महादेवः कथयामास तत्परः ।

श्रीमामहेश्वरं राजन्सम्वादमिममद्भुतम् ॥ ६८ ॥

…ठेच्छृणुयाद्वाऽपि भक्तियुक्तेनचेतसा । स सर्ववन्द्यः सर्वज्ञो महाभागवतो भवेत्
…धर्मविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमम्पदम् । धन्यः खलुभवाँल्लोके पार्थिवेन्द्र! महाबल !॥
…न्वये हरिः श्रीमान्पुराणः पुरुषोत्तमः । उत्पत्स्यते दाशरथिः सर्वलोकहिताय वै॥

तस्मादिक्ष्वाकवः पूज्याः सुराणामपि पार्थिव ! ।

येषा जातो हि भगवान्रामो राजीवलोचनः ॥ ७२ ॥

श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां उत्तरे खण्डे उमामहेश्वर-सम्वादे रामचन्द्राष्टोत्तरशतनामकथनं नाम चतुष्पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५४ ॥

पञ्चपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः

वशिष्ठदिलीपसम्वादे भृगुणा महर्षीणामनुरोधेन ब्रह्मविष्णुमहेशानांसान्निकर्षे परीक्षाकरणं श्रीविष्णोश्च श्रेष्ठत्वप्रतिपादनं पद्मपुराणश्रवणफलञ्च

दिलीप उवाच ।

कथितं भवता ब्रह्मन्सर्वधर्ममशेषतः । सामान्यं च विशिष्टं च स्वरूपं परयोर्द्वयोः ॥
स्वर्गापवर्गौ कथितौ साधनंच तयोरपि । धन्योऽस्म्यहं द्विजश्रेष्ठत्वत्प्रसादात्सदागुरु
एकस्तुसंशयश्चित्ते ममाऽस्ति द्विजसत्तम ! । कथामन्यांद्विजश्रेष्ठपृच्छामित्वांमुनिवर
कथयस्व यथातथ्यमपि वात्सल्यगौरवात् ।
महाभागवतश्रेष्ठो रुद्रस्त्रिपुरघातकः ॥ ४ ॥
कस्माद्विगर्हितं रूपं प्राप्तवान्सह भार्यया । योनिलिङ्गस्वरूपं च कथंस्यात्सुमहात्मनः
पञ्चवक्त्रश्चतुर्बाहुः शूलपाणिस्त्रिलोचनः । कथं विगर्हितं रूपं प्राप्तवान्द्विजपुङ्गव ! ॥
एतत्सर्वं समाचक्ष्व मित्रावरुणनन्दन ! ॥ ६ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यन्मांपृच्छसि गौरवात् । विशुद्धेहृदयेपुंसां बुद्धिः श्रेयसि जायते
स्वायम्भुवो मनुः पूर्वं मन्दरे पर्वतोत्तमे । जगाम मुनिभिः सार्द्धं दीर्घसत्रमनुत्तमम् ॥
तस्मिन्समागताः सर्वे मुनयः संशितव्रताः । नानाशास्त्रविदः श्रेष्ठा बालसूर्यानलप्रभा
सर्ववेदविदो विप्राः सर्वधर्मपरायणाः । वर्तमाने महासत्रे मुनयः क्षीणकल्मषा ॥१०॥
अन्वेष्टुं देवतातत्त्वं मिथः प्रोचुस्तपोधनाः । विप्राणां वेदविदुषां कः पूज्यो दैवतात्मकः
ब्रह्मविष्णुमहेशानां कः स्तुतो मुक्तिदो नृणाम् ।
कस्य पादोदकं सेव्यं भुक्तोच्छिष्टं च पावनम् ॥ १२ ॥
कोऽव्ययः परमं धाम परमात्मा सनातनः । कस्य प्रसादं तीर्थं च पितॄणांतृप्तिदंभवेत्
तेषां समुपविष्टानामिति वादो महानभूत् । रुद्र एक इति प्रोचुः केचिदत्र महर्षयः ॥

ब्रह्मैव पूज्यइत्यन्ये वदन्ति मुनिसत्तमाः । सूर्यं परात्मनां पूज्यइत्यन्ये प्राहुरुत्तमाः ॥
योऽसौ सर्वगतःश्रीमाञ्छ्रीपतिःपुरुषोत्तमः । अव्ययः पुण्डरीकाक्षो वासुदेवःपरात्परः
अनादिनिधनो विष्णुः सएव परमेश्वरः । सम्पूज्यो देवताश्रेष्ठ इत्यन्ये चोचिरे द्विजाः
तेषां विवदतांतत्रमनुःस्वायम्भुवोऽब्रवीत् । शुद्धसत्त्वमयो योऽसौकल्याणगुणवान्प्रभुः
पुण्डरीकेक्षणः श्रीमाञ्छ्रीपतिः पुरुषोत्तमः । विप्राणां वेदविदुषामेकएवार्चितः प्रभु ॥
विप्राणां नेतरे पूज्या रजस्तमोविमिश्रिताः ॥ १६ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

इतितस्य वचः श्रुत्वा सर्व एव महर्षयः । भृगुं तपोनिधिं विप्रं प्रोचुः प्राञ्जलयस्तथा ॥

ऋषयऊचुः ।

अस्माकं संशयं छेत्तुं त्वं समर्थोऽसिसुव्रत !। ब्रह्मविष्णुमहेशानामन्तिकं व्रज सुव्रत !
गत्वा तेषां समीपं तु त्वया दृष्ट्वा तु विप्रहात् । शुद्धसत्त्वगुणं तेषां यस्मिन्सम्विद्यते मुने!
सएवपूज्यो विप्राणां नेतरस्तु कदाचन । शुद्धसत्त्वमयः साक्षाद्ब्रह्मण्यःस भविष्यति
तीर्थंप्रसादयोर्लोके विप्राणां स भविष्यति । देवतानांपितॄणांचतस्योच्छिष्टंसुपावनम्
तस्माद्याहि मुनिश्रेष्ठ ! विबुधानां निवासनम् ।
क्षिप्रं कुरु मुनिश्रेष्ठ ! सर्वलोकहितं प्रभो! ॥ २० ॥

वसिष्ठ उवाच ।

एवमुक्तो भृगुस्तूर्णं कैलासं मुनिसत्तमः । जगाम वायुमार्गेण यत्राऽऽस्ते वृषभध्वजः
गृहद्वारमुपागम्य शङ्करस्य महात्मनः । शूलहस्तं महारौद्रं नन्दिनं चाऽब्रवीद्द्विजः ॥
सम्प्राप्तोऽहं भृगुर्विप्रो हरं द्रष्टुं सुरोत्तमम् । निवेदयस्व मां क्षिप्रं शङ्कराय महात्मने
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा नन्दी सर्वगणेश्वरः । उवाच परुषं वाक्यं महर्षिममितौजसम् ॥
असान्निध्यं प्रभोस्तस्य देव्या क्रीडति शङ्करः । निवर्तस्व मुनिश्रेष्ठ यदि जीवितुमिच्छसि

वसिष्ठ उवाच ।

एवं निराकृतस्तेन तत्राऽतिष्ठन्महातपाः । बहूनि दिवसान्यस्मिन्गृहद्वारि महेशितुः ॥
तत्र क्रोधसमाविष्टो भृगुः सञ्ज्वलन्मुनिः ॥ २१ ॥

भृगुरुवाच ।

निविष्टस्तमसा मूढो मां न जानाति शङ्करः । नारीसङ्गममत्तोऽसौ यस्मान्मामवमन्यते
योनिलिङ्गस्वरूपं वै तस्मात्तस्य भविष्यति । ब्राह्मणं मामजानाति तमसा समुपागतः
अब्रह्मण्यत्वमापन्नो ह्यपूज्योऽसौ द्विजन्मनाम् । तस्मादन्नं जलं पुष्पं तस्मै दत्तं हविस्तथा
निर्माल्यमस्य तत्सर्वं भविष्यति न संशयः ॥ ३४ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

एवं शप्त्वा महातेजाः शङ्करं लोकपूजितम् । उवाच गणमत्युग्रं नन्दिनं शूलपाणिकम्

भृगुरुवाच ।

रुद्रभक्ताश्च ये लोके भस्मलिङ्गास्थिधारिणः । ते पाखण्डत्वमापन्ना वेदबाह्या भवन्तु

वसिष्ठ उवाच ।

इति तस्य वचः श्रुत्वा रुद्रस्त्रिपुरघातकः । भृगुं हन्तुं समारेभे महता तमसावृतः ॥३७
शूलं हस्ते प्रगृह्याऽथ पार्वती विनयान्विता । न्यवर्तयन्महादेवं प्रणिपत्य कृताञ्जलि ।
ततो ललाटनयनं कोटिसूर्याग्निसन्निभम् । भृगुः पश्यन्महातेजाः स्थितो गौर्या निवारित
मुनिस्तु पादे नयनं प्रदर्श्य प्रहसन्ययौ । अमोघो मम शापस्तु कुरूपी त्वं न संशय॥
ततः प्रभृति विप्राणां तस्य पादोदकादिकम् । अग्राह्यमभवद्राजन्सर्वभूताधिपस्य तु ॥
पाषण्डैः पूज्यमानस्तु लिङ्गरूपधरः शिवः । एवं शप्त्वा मुनिस्तत्र रुद्रं त्रिपुरघातकम्
जगाम ब्रह्मलोकं वै सर्वलोकनमस्कृतम् । तत्र देवैः सहासीनं ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ॥
दृष्ट्वा प्राञ्जलिना देवं प्रणनाम महामतिः । प्रणम्य पुरतस्तस्य तूष्णीमास्ते महातपा॥
तं दृष्ट्वा मुनिशार्दूलं रजोगुणसमावृतः । नार्चयामास धाताऽसौ महर्षिं समुपागतम्
प्रत्युत्थानं प्रियं वाक्यं न कृतं तस्य वेधसा ।
ऐश्वर्येणैव महता तस्थौ तत्राऽम्बुजासनः ॥ ४६ ॥
तं दृष्ट्वा रजसोद्रिक्तं महर्षिः पङ्कजासनम् । व्याजहार महातेजा वाक्यं लोकपितामहम्

भृगुरुवाच ।

रजसा महतोद्रिक्तो यस्मान्मामवमन्यसे । तस्मात्त्वं सर्वलोकानामपूज्यत्वं समाप्नुहि

वसिष्ठ उवाच ।

वं श्रुत्वा महात्मानं ब्रह्माणं लोकपूजितम् । जगाम सहसा विप्रो भगवन्मन्दिरं भृगुः
स्माद्देवैर्मनुष्यैश्च राक्षसैर्मुनिसत्तमैः । अपूज्यत्वमवाप्यैव स्थितवान्स पितामहः ॥
विश्य वैष्णवं लोकं क्षीराब्धेरुत्तरे तटे । तत्रस्थितैर्महाभागैः पूज्यमानो यथार्हतः ॥
ानिवार्यमाणस्तु प्रविष्टोऽन्तःपुरं द्विजः । प्रविश्य तस्मिन्विमले विमाने रविसन्निभे
यानं नागपर्यङ्के ददर्श कमलापतिम् । लक्ष्मीकरसरोजाभ्यां मृज्यमानपदद्वयम् ॥५३
ं दृष्ट्वा मुनिशार्दूलो भृगुः कोपसमन्वितः । सव्यं पादं प्रचिक्षेप विष्णोर्वक्षसि शोभने॥

तूर्णमुत्थाय भगवान्धन्योऽस्मीति वदन्मुदा ।
हस्ताभ्यां चरणं तस्य पीडयामास हर्षितः ॥ ५५ ॥

मर्दित्वा तत्पादं मधुरं वाक्यमब्रवीत् । धन्योऽहमद्य वै विप्र कृतकृत्योऽस्मि सर्वदा

त्वत्पादस्पर्शनाद्देहे मङ्गलं मे भविष्यति ॥ ५६ ॥
समस्तसंपत्समवाप्तिहेतवः समुत्थितापत्कुलधूमकेतवः ।
अपारसंसारसमुद्रसेतवः पुनन्तु मां ब्राह्मणपादपांसवः ॥ ५७ ॥

विप्रपादरजो यस्य देहे तिष्ठति सर्वदा । गङ्गादिसर्वतीर्थानि तस्य तिष्ठन्त्यसंशयम् ॥
त्युक्त्वा सहसोत्थाय केशवः सार्धं जनार्दनः । मनशा समर्चयामास दिव्यस्रक्चन्दनादिभिः
ं दृष्ट्वा मुनिशार्दूलो हर्षपूर्णाश्रुलोचनः । उत्थायासनमुख्यात्तं प्रणनाम दयानिधिम् ॥

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा हर्षात्प्राह महातपाः ॥ ६० ॥

श्रीभृगुरुवाच ।

अहोरूपमहोशान्तिरहोज्ञानमहो दया । अहो सुनिर्मला शान्तिरहो सत्त्वगुणं हरे ॥६१
नैसर्गिकं शुभं सत्त्वं तथैव गुणवारिधेः । नाऽन्येषां विद्यते किञ्चित्सर्वेषां त्रिदिवौकसाम्
ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च त्वमेव पुरुषोत्तमः । ब्राह्मणानां त्वमेवेशो नान्यः पूज्यः सुरः क्वचित्
येऽर्चयन्ति सुरानन्यांस्त्वां विना पुरुषोत्तम ।। ते पाषण्डत्वमापन्नाः सर्वलोकविगर्हिताः
विप्राणां वेदविदुषां त्वमेवेज्यो जनार्दनः । नान्यः कश्चित्सुराणां तु पूजनीयः कदाचन
अन्ये ब्रह्मरुद्राद्या रजस्तमोविमिश्रिताः । त्वं शुद्धसत्त्वगुणवान्पूजनीयोऽग्रजन्मनाम्

त्वत्पादसलिलं सेव्यं पितॄणां च दिवौकसाम् ।
सर्वेषां भूसुराणां च मुक्तिदं कल्मषापहम् ॥ ६७ ॥

त्वद्भुक्तोच्छिष्टशेषं वै पितॄणां च दिवौकसाम् । सर्वेषां भूसुराणां च मुक्तिदं कल्मषापहम्

भूसुराणां च सेव्यं स्यान्नाऽन्येषां तु कदाचन ॥ ६८ ॥

इतरेषां तु देवानामन्नंपुष्पंजलं तथा । अस्पृश्यं तु भवेत्सर्वं निर्माल्यं सुरया समम् ॥
तस्माद्वै ब्राह्मणो नित्यं पूजयित्वा सनातनम् । त्वत्तीर्थं भुक्तमन्नञ्च भजेतैवाऽनिशं बुध
नान्यं देवं तु वीक्षेत ब्राह्मणो न च पूजयेत् । नान्यप्रसादं भुञ्जीत नान्यस्यायतनं विशेत्
न ददातीह यो विप्रः पितॄणां श्राद्धकर्मणि । त्वद्भुक्तमन्नं तीर्थं च तत्सर्वं निष्फलं भवेत्
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च । पतन्ति पितरस्तस्य नरके पूयशोणिते ॥
निवेदितं तव विभो! यो जुहोति ददाति वा । देवतानां पितॄणां च तृप्तिरानन्त्यमानुते

तस्मात्त्वमेव विप्राणां पूज्यो नान्योऽस्ति कश्चन ।
मोहाद्यः पूजयेदन्यान्स पाखण्डी भविष्यति ॥ ७१ ॥

त्वं हि नारायणः श्रीमान्वासुदेवः सनातनः । विष्णुः सर्वगतो नित्यः परमात्मा म[illegible]

त्वमेव सेव्यो विप्राणां ब्रह्मण्यः शुद्धसत्त्ववान् ।
पूज्यत्वाद्ब्राह्मणानां वै शुद्धसत्त्वगुणादपि ॥७७ ॥

[illegible]वामेव देवानां ब्राह्मणत्वमवाप्नुहि । त्वामेव हि सदा विप्रा भजन्ति पुरुषोत्तम ॥
[illegible] ब्राह्मणान्वै बभूवुस्तु नान्ये तत्र न संशयः । ब्रह्मण्यो देवकीपुत्रो ब्रह्मण्यो मधुसूदन ।

ब्रह्मण्यः पुण्डरीकाक्षो ब्रह्मण्यो विष्णुरच्युतः ।
ब्रह्मण्योऽभगवान्कृष्णो वासुदेवोऽच्युतो हरिः ॥ ८० ॥

[illegible] नारायणो [illegible]
[illegible] पद्मनाभ केशव पुरुषोत्तम । ब्रह्मण्यो वामनः श्रीमान् [illegible]
[illegible] । ब्रह्मण्यो माधवो [illegible]
[illegible] । नमो ब्रह्मण्यदेवाय वासुदेवाय शार्ङ्गिणे ॥
[illegible] । नमो ब्रह्मण्यदेवाय वासुदेवाय विष्णवे ॥

कल्याणगुणपूर्णाय नमस्ते परमात्मने । नमो ब्रह्मण्यदेवाय सर्गस्थित्यन्तहेतवे ॥८६॥
वाराहवपुषे नित्यं श्रियोनाथाय तेनमः । नमो ब्रह्मण्यदेवाय नागपर्यङ्कशायिने ॥ ८७॥
राजीवदलनेत्राय राघवाय नमोनमः । मायया मोहिताः सर्वे देवाश्च ऋषयस्तव ॥
न जानन्ति महात्मानं सर्वलोकेश्वरं प्रभो ॥ त्वां न जानन्ति भगवन्सर्ववेदविदोऽपिहि
नामरूपगुणैः श्रीशाचारित्रैरपि दुष्कृतैः । परत्वसूचकं सत्यं तव वेदितुमीश्वरः ॥९०॥
महर्षिभिः प्रेषितोऽहमागतोऽस्मितवाऽन्तिकम् । तव शीलगुणाञ्ज्ञातुं चरणं मम केशव
दत्तं वक्षसि गोविन्दतत्क्षन्तव्यं कृपानिधे ॥ एवमुक्त्वा भृगुर्देवं प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ॥
दिव्यैर्महर्षिभिस्तत्र पूज्यमानो महात्मभिः । पुनर्जगाम हृष्टात्मा यज्ञभूमिं शुभाह्वयाम्
समागतं महात्मानं तत्र दृष्ट्वा महर्षयः । प्रत्युत्थाय नमस्कृत्य पूजां चक्रुर्विधानतः ॥
तेषां विज्ञापयामास तत्सर्वं मुनिपुङ्गवः । रजस्तमोगुणोद्रिक्तौ विधीशानौ सुरोत्तमौ
शान्तौ मया न पूज्यौ तौ विप्राणामृषिसत्तम ॥ अब्रह्मण्यत्वमापन्नो गर्हितं रूपमास्थितः
शानः कैलासशिखरे शङ्करस्तमसावृत । शुद्धसत्त्वमयो विष्णुः कल्याणगुणसागरः ॥
नारायणः परंब्रह्म विप्राणां दैवतं हरिः । ब्रह्मण्यः श्रीपतिर्विष्णुर्वासुदेवो जनार्दनः ॥
ब्रह्मण्यः पुण्डरीकाक्षो गोविन्दोहरिरच्युतः । सएव पूज्यो विप्राणां नेतरः पुरुषर्षभः

मोहाद्यः पूजयेदन्यं स पाषण्डी भविष्यति ।
स्मरणादेव कृष्णस्य विमुक्तिः पापिनामपि ॥ १०० ॥

तस्य पादोदकं सेव्यं भुक्तोच्छिष्टं च पावनम् । स्वर्गापवर्गदं नृणां ब्राह्मणानां विशेषतः
विष्णोर्निवेदितं नित्यं देवेभ्यो जुहुयाद्धविः । पितृभ्यश्चैव तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमश्नुते
येन दद्याद्धरेर्भुक्तं पितॄणां श्राद्धकर्मणि । अश्नन्ति पितरस्तस्य पिण्डान्सम्यग्द्विजाः

तस्माद्विष्णोः प्रसादो वै सेवितव्यो द्विजन्मनाम् ।
इतरेषां तु देवानां निर्माल्यं गर्हितं भवेत् ॥ १०४ ॥

सकृदेवहि योऽश्नाति ब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः । निर्माल्यं शङ्करादीनां सचाण्डालो भवेद्ध्रुवम्
कल्पकोटिसहस्राणि पच्यते नरकाग्निना । निर्माल्यं मोहितो ब्रह्म रुद्रादीनां द्विजोत्तमान्
यत्तोयसहितान्नं मद्यमांससमं स्मृतम् । तद्ब्राह्मणेन भोक्तव्यं देवान्तरार्पितं हरि

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

॥ श्रीवेदव्यासायनमः ॥

श्रीमन्महर्षिवेदव्यासप्रणीतम्

पाद्मपुराणम्

अथ सप्तमं क्रियायोगसारखण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

जैमिनिव्याससम्वादपूर्वकं क्रियायोगमार्गपीठिकावर्णनम्

लक्ष्मीनाथपदारविन्दयुगलं भक्तेश्वराद्यामर-
श्रेणीनम्रशिरोलिमालममलं वन्दामहे सन्ततम् ।
भक्त्या योगिमनस्तडागकुसुमासन्दोहपुण्यप्रभं
गङ्गाम्भोमकरन्दबिन्दुनिकरं संसारदुःखापहम् ॥ १ ॥
योमूर्तीर्बहुधाविधायभगवान्स्वस्यान्तरं जग-
त्पादार्चनतत्परानिह जनान्संत्रातिपित्र्यान्वये ।
सर्वत्राभिहृदम्बुजेषु वसतिर्यस्य प्रभो सन्ततं
तस्मैश्रीदयपूर्वकाय हरये देवाय तस्मै नमः ॥ २ ॥
वेदेभ्य उद्धृत्य समस्तधर्मान्योऽयं पुराणेषु जगाद देव ।
व्यासस्वरूपेण जगद्धिताय वन्दे तमेनं कमलासनेशम् ॥ ३ ॥

एकदा मुनयः सर्वे सर्वलोकहितैषिणः । सुरम्ये नैमिषारण्ये गोष्ठीं चक्रुर्मनोरमा

तत्रान्तरे महातेजा व्यासशिष्यो महायशाः । सूतः शिष्यगणैर्युक्तः समायातो हरिस्मरन्
समायान्तं समालोक्य सूतं शास्त्रार्थपारगम् । नेमुः सर्वे समुत्थाय शौनकाद्यास्तपोधनाः
सोऽपि तान्सहसा भक्त्या मुनीन्परमवैष्णवान् । ननाम दण्डवद्भूमौ सर्वधर्मविदांवरः
वरासने महाबुद्धिस्तैर्दत्ते मुनिसत्तमैः । उवास ह मुनिर्मध्ये सर्वैः शिष्यगणैर्वृतः ॥
तत्रोपविष्टं तं सूतं शौनको मुनिसत्तमः । बद्धाञ्जलिरिमां वाचमुवाच विनयान्वितः

शौनक उवाच ।

महर्षे सूत सर्वज्ञ! कलिकाले समागते । केनोपायेन भगवन्भूरिभक्तिर्भवेन्नृणाम् ॥१०॥
कलौ सर्वे भविष्यन्ति पापकर्मरता जनाः । वेदविद्याविहीनाश्च तेषां श्रेयः कथं भवेत्

कलावल्पगताः प्राणा लोकाः स्वल्पायुषस्तथा ।
निर्धनाश्च भविष्यन्ति नानादुःखप्रपीडिताः ॥ १२ ॥

प्रयाससाध्यं सुकृतं शास्त्रेषूक्तं यतो द्विज !। तस्मात्केऽपि करिष्यन्ति कलौ न सुकृतं जनाः
सुकृतेषु विनष्टेषु प्रवृत्ते पापकर्मणि । सवंशाः प्रलयं सर्वे गमिष्यन्ति दुराशयाः ॥
स्वल्पश्रमैरल्पवित्तैरल्पकालैश्च सत्तम !। यथा भवेन्महापुण्यं तद्वै कथय सूत नः॥१५॥
यस्योपदेशतः पुण्यं पापं वा कुर्वते जनाः । स तद्भागी भवेन्मर्त्य इति शास्त्रेषु निश्चितम्
पुण्योपदेशाः सदयः कैतवैश्च विवर्जितः । पापमार्गविरोधी च चत्वारः केशवोपमाः ॥
ज्ञानं सम्प्राप्य संसारे यः परेभ्यो न यच्छति । ज्ञानरूपी हरिस्तस्मै प्रसन्नश्च नैश्वते॥
ज्ञानरत्नैश्च रत्नैश्च परसन्तोषतत्परः । स ज्ञेयः सुमतिर्नूनं नररूपधरो हरिः ॥ १९ ॥
त्वमेव मुनिशार्दूल! वेदवेदाङ्गपारगः । त्वद्धृते नहि वक्ताऽन्यो यतस्त्वं व्यासशासितः

सूत उवाच ।

धन्योऽसि त्वं मुनिश्रेष्ठ ! त्वमेव वैष्णवाग्रणीः ।
यतः समस्तलोकानां हितं वाञ्छसि सर्वदा ॥ २१ ॥

शृणु शौनक! वक्ष्यामि यत्त्वया श्रोतुमिच्छितम् । सर्वलोकहितार्थाय वैष्णवानां विशेषतः
पृष्टो जैमिनिना सर्वं यदुवाच शृणुष्व तत् । महर्षिर्जैमिनिर्नाम योगाभ्यासरतः सदा
प्रणम्य शिरसा व्यासं पप्रच्छ मुनिसत्तमः ॥ २४ ॥

जैमिनिरुवाच ।

भगवन्सर्वधर्मज्ञ व्यास! सत्यवतीसुत!। कलौ कस्माद्भवेन्मोक्षस्तन्ममाऽऽचक्ष्व मूलतः

सूत उवाच ।

जैमिनेर्वचनं श्रुत्वा व्यासः सन्तुष्टमानसः । प्रारेभे मुनिशार्दूल! कथां मङ्गलसंयुताम्

व्यास उवाच ।

जैमिने! मुनिशार्दूल धन्योऽसि त्वं महामते!। नारायणकथां श्रोतुं यतो वाञ्छसि सर्वदा
सत्कथाश्रवणे बुद्धिर्यस्य यस्य प्रवर्तते । तस्य तस्य भवेज्ज्ञानं ज्ञानं मोक्षप्रदं विदुः ॥
न वैष्णवकथां यस्मै रोचते पापिने भुवि । वृथैव सृष्टा विधिना भूमिर्भारवती कृता॥
कथा यैर्जगतीं रन्तुं कथ्यते वैष्णवैर्जनैः । सांनिध्यमपि यो याति सततं पापिनां वरः
यस्मिन्दिने मुनिश्रेष्ठ श्रूयते न हरेः कथा । तद्दिनं दुर्दिनं मन्ये घनच्छन्नं न दुर्दिनम् ॥
यत्र यत्र महाभागे वैष्णवी वर्तते कथा । सान्निध्यं तत्र भगवान्न जहाति कदाचन ॥
यो वैष्णवकथारम्भे विघ्नकर्ता नरो भवेत् । तमेव त्यक्त्वा भगवान्दैवतैः सह गच्छति

प्रभाव वासुदेवस्य श्रुत्वा हृष्यन्ति ये जनाः ।
श्रेयास्त एव देवांशाः पूज्या हृदयाश्च सत्तमाः ॥ १४ ॥

नारायणप्रभावं ये श्रुत्वा चोपहसन्ति ये । ते ज्ञेया दानवांशा नरा नरकगामिनः ॥
तत्र तीर्थानि सर्वाणि गङ्गादीनि द्विजोत्तम!। देवर्षयश्च देवाश्च मुनयश्च तपोधनाः ॥
शृण्वन्तो लोकमङ्गल्यां पापव्याधिविनाशिनीम् । नारायणकथा यत्र वर्तते प्रतिवासरम्
मुने क्रियायोगसारं शृणुष्व पापनाशनम् । नारायणकथोपेतं वैनिदानं निशामय ॥१८

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे जैमिनि-
व्याससम्वादे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

मन्दरं चरमं चैव त्रिकूटमुदयाचलम् । अन्यांश्च पर्वतांश्चैव सृष्टवान्विविधानपि ॥१५
लोकालोकस्ततश्चैव तन्मध्ये सप्त सागराः । सप्तद्वीपाश्च विप्रेन्द्र! परमेशस्वयम्भुवा॥
जम्बूद्वीपो द्विजश्रेष्ठ! द्वीपश्च प्लक्षसञ्ज्ञितः । विज्ञेयो द्विगुणस्तस्माच्छाल्मलो द्विगुणस्ततः
ते च प्लक्षादयो द्वीपाः सर्वभागसमन्विताः । समस्तगुणसंयुक्ता देवदेवर्षिभूषिताः ॥
सप्तद्वीपा इमे विप्र सप्तसागरवेष्टिताः । तेषां नामानि वक्ष्यामि सागराणां निशामय
लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलान्तकाः । एते समुद्रा देवर्षे! पूर्वस्माच्च परःपरः ॥२० ॥

विज्ञेया द्विगुणाः सर्वआलोकालोकपर्वतात् ।
द्वीपे द्वीपे ततो ब्रह्मा वृक्षगुल्मलतादिकान् ॥ २१ ॥

तिर्यग्योनिगताञ्जन्तून्सृष्टवान्द्विजसत्तम !। अथ देवान्मनुष्यांश्च नागान्विद्याधरांस्तथा

क्रमात्ससर्ज पुत्रांश्च ततो दक्षादिकान्मुनीन् ।
ब्रह्मक्षत्त्रियविट्छूद्रानन्यांश्चैवान्त्यजांस्तथा ॥
तेषां च वर्तनादीनि सृष्टवान्स प्रजापतिः ॥ २३ ॥

हिमाद्रिदक्षिणं यद्वै विन्ध्याद्रेरुत्तरं तथा । आहुस्तद्भारतं वर्षं शुभाशुभफलप्रदम् ॥२४
आसाद्य भारते वर्षे ये जन्म तु नरोत्तमाः । धर्मकर्माणि कुर्वन्ति ते सर्वे केशवोपमाः
कर्मभूमौ कृतं कर्म शुभं वाऽशुभमेव वा । तत्फलं भुञ्जते लोका भोगभूमिषु सत्तम !॥
कर्मभूमिं समागत्य यो धर्मकर्मसूद्यत । न च तेन समः कोऽपि त्रिषु लोकेषु विद्यते
तस्य स्यात्सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् । श्रीनारायणसेवायां मतिर्यस्य विवर्ते
जन्मकोट्यर्जितैः पुण्यैः संसारैकाधिनायके । नारायणे देवदेवे भक्तिः स्यात्सुदृढात्मनाम्

समस्तपुण्यदश्चाऽपि स सत्यो निर्भयोऽपि च ।
त्याज्यः स देशः सहसा न तिष्ठेयत्र वैष्णवः ॥ ३० ॥

जन्मान्तरार्जितं पापं स्वल्पं वा यदि वा बहु । तत्क्षणात्क्षयमाप्नोति भगवद्भक्तदर्शनात्
वैष्णवाङ्घ्रिजलं वस्तुसमस्ताघनिकापहम् । यदैष्ण्यविप्रस्य भगवद्धामेनैकाप्यलिवम्
मुहूर्तमपि वा कुर्यात्सङ्गं भागवतैः सह । स मुच्यते सर्वपापैर्ब्रह्महत्यायुतैरपि ॥३१॥
धर्मकर्माणि विप्रेन्द्र! क्रियन्ते यानि कानि च । भगवद्भक्तपुण्यकर्माणि स्युरशुभानि च

गुरवो वा गुरुपत्नीं यत्र तिष्ठन्ति वैष्णवाः । सत्यं सत्यं

भर्ता वा [illegible] वैष्णवाय च ।

[illegible] वैष्णवः परिकीर्तितः । स चेत्सन्तोषितस्तेन तो

[illegible] नानाकुसुमसमन्विते । भगवद्भक्तपुरुषः

[illegible] । समाराध्यसदामक्त्यात्र

सूत उवाच ।

[illegible] श्रुत्वा [illegible] महात्मनः । शिरस्यञ्जलिमाधाय जैमि

जैमिनिरुवाच ।

[illegible] त्वया प्रोक्तं पुनःपुनः । गुरोः किलक्षणं तेषां

[illegible] मुनिसत्तम ॥ भाषितो ब्रूहि तत्सर्वं

दानवाभ्यां ततस्ताभ्यामन्तरिक्षे कृपामयः ॥ ५३ ॥
युयुधे बाहुयुद्धेन शरणागतवत्सलः । पञ्चवर्षसहस्राणि कृत्वा युद्धं सुदारुणम् ॥५४॥
विजयं नाऽगमत्कोऽपि न च कोऽपि पराभवम् ।
अथ तौ दानवौ तत्र महामायाविमोहितौ ॥ ५५ ॥
वरं वृणीष्वेति चास्मत्तोऽगदतां केशवम्प्रति । ततः प्रहस्य देवेश उवाचेति वचो द्विज !
यदि तुष्टौ युवां दैत्यौ मद्वध्यौ भवतं द्रुतम् । ततस्तौ दानवौ घोरौ भगवन्तं जनार्दनम्
इत्यूचतुर्महामायौ महामायाविमोहितौ । अयमेव वरो दत्तो भवते नाऽत्र संशयः ॥५८
मारयाऽऽवां विना वारि मही यत्र जनार्दन !। महासुरौ ततस्तौ तु आनीय जघनम्प्रति
निहतौ सहसा विप्र चित्रया चक्रधारया । चक्रिणा निहतौ दृष्ट्वा दानवौ मधुकैटभौ॥
तुष्टाव देवदेवेशं ब्रह्मा विगतसाध्वसः ॥ ६० ॥

ब्रह्मोवाच ।

नमो नमस्ते परमेश्वराय प्रपन्नसर्वार्तिविनाशनाय ।
नमो नमस्ते त्रिगुणात्मकाय नारायणायाऽमितविक्रमाय ॥ ६१ ॥
त्वत्पादपाथोजयुगं प्रपन्ना जनाः क्वचिन्नो विपदं प्रपन्नाः ।
तत्त्वमयाऽऽत्मनन्तर्वर्तिन् ! सद्यो हतेयं महती ममाऽऽपत् ॥ ६२ ॥
योगेश्वरोऽसि सदयोऽसि जगन्नियेश त्वं देवदेवशरणागतवत्सलेश ! ।
त्वं निर्दयोऽरिनिकरस्य विनाशनेषु यद्दर्शितोऽहमसुरौ निहतौ त्वयैतौ ॥
यद्यप्यतीवपरुद्धिनौ मधुकैटभौ तौ मन्ये तथापि त्वयकनाविह वैरभावाऽहम् ।
यस्मात्स्वजीवनविनाशकरप्रदानैः सन्तोषितोऽसि त्वमभूद् ईश्वरत्वम् ॥
रम्यं जगत्त्रयमिदं पुरतस्य तस्य मदयन्ति सर्वंरिपवः स्वगुणैः समेताः ।
गृहि भजन्ति सुहृदोऽखिलबान्धवाश्च यं पश्यसि त्वममरेश ! दयालितश्च॥
सत्कर्मीसुगम्यसुगमसुगनदेवदेव ! संसारिलोकभक्तलोकविलासकारिन् ।
त्वत्पादपद्मयुगलप्रपन्नाश्रयन्तं मां पाहि भार्या कृपया नमस्ते नमस्ते ॥६३॥
प्रसीद पुण्डरीकाक्ष प्रसीद कमलेश्वर ! । प्रसीद सर्वभूतेश विश्वम्भर ! नमोऽस्तु ते॥

नमस्ते मायरूपाय नमस्ते भक्तिदायिने । नमस्ते ज्ञानरूपाय शरणं मे भवाऽनघ !॥
नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमोनमः । परित्राहि परित्राहि परित्राहि जगन्म-

व्यास उवाच ।

एतैरन्यैरपि स्तोत्रैर्ब्रह्मणा लोककारिणा । स्तुतः स देवो भगवान्परमां प्रीतिमा-

श्रीभगवानुवाच ।

स्तोत्रेणाऽनेन ते भक्त्या तुष्टोऽस्मि कमलासन ! ।
किमस्त्यभिमतं ब्रूहि तत्ते दास्याम्यहं भुवि ॥ ७१ ॥

ब्रह्मोवाच ।

यदि तुष्टोऽसि देवेश करुणाब्धे जगन्मय !। नापदस्तव भक्तानां भवन्त्विति वरो मम

श्रीभगवानुवाच ।

एवमस्तु सुरश्रेष्ठ ! दत्तोऽयं ते मया वरः । मद्भक्तस्य कदाप्यापन्न भवेदिति
वैष्णवानां शरीरेषु सततं निवसाम्यहम् । लभन्ते नापदस्तस्मात्कदाचिद्वैष्णवाः

ब्रह्मोवाच ।

सर्वमेव जगन्नाथ! त्वया दत्तं न संशयः । यदेतौ च महादैत्यौ सङ्ग्रामे विनिपाति
कियत्कालं समासाद्य स्तोत्रेणाऽनेन यो प्रभो ! ।
स्तौति त्वां परया भक्त्या तस्य त्राता भविष्यसि ॥ ७६ ॥

अहो ध्यानैरपि ध्यातुं देवैस्त्वंनहि शक्यसे । स त्वं वैष्णवदेहेषु प्रसीदस्युत्तमङ
क्षणमात्रमपि स्वामिस्त्वयि तुष्टे किंभवेत् । स त्वं वैष्णवसङ्गेन प्रसीदस्युत्तमः
के वैष्णवाः कैटभारे किंवा तेषाञ्च लक्षणम् । कथं श्रेयास्तुते सर्वे तन्मे कथयकेशव!

श्रीभगवानुवाच ।

वैष्णवानांलक्षणानिकल्पकोटिशतैरपि । सम्यग्वक्तुंनशक्तोऽस्मि सङ्क्षेपाच्छृणुसत्तम!
संसारो वैष्णवाधीनो देवा वैष्णवपालिताः ।
अहं च वैष्णवाधीनस्तस्माच्छ्रेष्ठाश्च वैष्णवाः ॥ ८१ ॥

क्षणमात्रमपि ब्रह्मन्विहाय वैष्णवं जनम् । तिष्ठामि नाऽहमन्यत्र

कामक्रोधविहीना ये हिंसादम्भविवर्जिताः । लोभमोहविहीनाश्च ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
अमत्सरा दयायुक्ताः सर्वभूतहितैषिणः । सत्योक्तिभाषिणश्चैव विज्ञेयास्ते च वैष्णवाः
धर्मोपदेशिनश्चैव धर्माचारपरास्तथा । गुरुशुश्रूषिणश्चैव विज्ञेयास्ते च वैष्णवाः ॥
समानं ये च पश्यन्ति त्वां च मां च महेश्वरम् । कुर्वन्ति पूजामतिथेर्ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
वेदविद्यानिरुक्ता ये विप्रभक्तिरताः सदा । नपुंसकाः परस्त्रीषु ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
एकादशीव्रतं ये च भक्तिभावेन कुर्वते । गायन्ति मम नामानि ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
देवायतनकर्तारस्तुलसीमाल्यधारकाः । पद्माक्षधारिणो ये च ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
शङ्खचक्रगदापद्मैरङ्कितानि ममाऽऽयुधैः । ब्रह्मन्येषां शरीराणि ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
धात्रीफलस्रजो येषां गलेषु कमलासन ! । मां पूजयन्ति तत्पत्रैर्ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
तुलसीमूलमृद्भिश्च तिलकानि नयन्ति ये । तुलसीकाष्ठपद्मैश्च ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः॥
गङ्गास्नानरता ये च गङ्गानामपरायणाः । गङ्गामाहात्म्यवक्तारो ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
शालग्रामशिला येषां गृहे वसति सर्वदा । शास्त्रं भागवतं चैव ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः

सम्मार्जयन्ति ये नित्यं मम स्थानानि सत्तम ! ।
दीपं यच्छन्ति तत्रैव ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः ॥ ९९ ॥

शीर्णं मन्मन्दिरं ये च कुर्वन्ति नूतनं पुनः । मत्राऽऽयतनशोभां च ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
अभयं ये च यच्छन्ति भीतेभ्यश्चतुरानन ! । विद्यादानं च विप्रेभ्यो ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
मत्पादसलिलैर्येषां सिक्तानि मस्तकानि च । ममनैवेद्यमश्नन्ति ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
क्षुत्तृष्णार्पीडितेभ्यश्च ये यच्छन्त्यन्नमम्बु च । कुर्युर्ये योगिशुश्रूषां ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः

आरामकारिणो ये च पिप्पलारोहिणोऽपि च ।
गोसेवां ये च कुर्वन्ति ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः ॥ १०० ॥

अत्यन्तभक्ता ये मत्पितृयज्ञं प्रकुर्वते । कुर्वन्ति दीनशुश्रूषां ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
तडागग्रामकर्तारः कन्यादानरताश्च ये । सेवन्ते पितरौ ये च ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
सेवन्ते ज्येष्ठभगिनीं ज्येष्ठभ्रातरमेव च । परनिन्दां न कुर्वन्ति ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः
वैष्णवेषु गुणाः सर्वे दोषलेशो न विद्यते । तस्मात्प्रतुलनीयं च वैष्णवोत्पर्त्सात्मन्

ततस्त्वम मां नित्यं क्रियायोगैः प्रतापते ! । भर्गमेनाऽद्य मद्रं ते भविष्यति
पैषम्यं माहात्म्यं पालनेन मनुर्मुने !। गच्छन्ति विष्णुलोके न संशयस्ते वैष्णव
मद्गुनाऽत्र कियुगेन माविनेन पुनःपुनः । ममाऽन्तर्विपत्कुलेऽन्ति विश्रेयास्ते च वैष्ण
भूयः पूर्वस्मिन्नमित गृहमतो सकलं जगत् । इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवस्तत्रैव परमेश्व
तमस्तु पूर्ववद्दृष्टा गृह्यमाणस्तकलं जगत् । क्रियायोगैर्हरिं चेष्टा जगाम परमं पदम्
ये पठन्तीममध्यायं भक्त्या नारायणात्मकः । सर्वपापविनिर्मुक्ता अन्ते यान्ति हरेर्गृह

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे
वैष्णवप्रशंसं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

सगङ्गामाहात्म्यं गृध्रद्वारा मनोभद्रराजपुत्रयोःपूर्वजन्मकथावर्णनं गृध्रदम्पत्योर्मुक्तिश्च

जैमिनिरुवाच ।

क्रियायोगस्य तत्त्वं मे ब्रूहि व्यास ! महामते ! ।
क्रियायोगमहं ज्ञातुमिच्छामि भवतो मुखात् ॥ १ ॥

व्यास उवाच ।

शरीरं मानुषं विप्र! दुर्लभं चाऽत्र भूतले । धीरः शरीरमासाद्य मोक्षार्थं योगमभ्य
क्रियायोगध्यानयोगावुभौ योगौ प्रकीर्तितौ । तयोराद्यःक्रियायोगः कुर्वतांसर्वकाम
गङ्गाश्रीविष्णुपूजा च दानानि द्विजसत्तम !। ब्राह्मणानां तथा भक्तिर्भक्तिरेकादशीव
धात्रीतुलस्योर्भक्तिश्च तथा चाऽतिथिपूजनम् ।

क्रियायोगादृतेविप्र! ध्यानयोगान्नसिद्ध्यति । क्रियायोगरतोयाति तद्विष्णोः परमंपदम्

जैमिनिरुवाच ।

क्रियायोगाङ्गभूतानियानि प्रोक्तानिभो प्रभो ! । तन्माहात्म्यानिकथयदिमोमय्यनुग्रहः

गङ्गायाः के गुणा ब्रह्मन्विष्णुपूजाफलं च किम् ।

श्रेष्ठानि कानि दानानि का वा भक्तिर्द्विजन्मनाम् ॥ ८ ॥

एकादश्याः फलं किं वा धात्रीभक्तिश्च कीदृशी ।

तुलस्याः कीदृशी भक्तिः किं वा चाऽतिथिपूजनम् ॥ ९ ॥

एतत्सर्वं मुने! ब्रूहिश्रोतुमस्ति ममाऽऽदरः । त्वत्तोऽन्यः कथितुंकोऽपिन शक्तोतिजगत्त्रये

व्यास उवाच ।

साधुसाधु द्विजश्रेष्ठ! मनस्ते विमलंध्रुवम् । यतो गुह्यकथामेतां श्रोतुंश्रद्धाच कौतुकम्

भागीरथ्या गुणं सम्यक्कथितुं नहि शक्यते । तस्मात्समासतो वक्ष्ये श्रूयतामेकचेतसा

गङ्गेत्यक्षरयुग्मं च जपन्त्यत्यन्तकोमलम् । मन्ये व्रजेत्तयाप्येनो महद्भास्त्यत्रसंशयः ॥

सर्वत्र सुलभा गङ्गा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा । गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे ॥

सवासवाः सुराः सर्वे गङ्गाद्वारं मनोरमम् । समागत्य प्रकुर्वन्ति स्नानदानादिकं मुने!

दैवयोगान्मुने ! तत्र ये त्यजन्ति कलेवरम् । मनुष्यपशुकीटाद्या लभन्ते परमम्पदम् ॥

अत्रेतिहासं विप्रर्षे ! कथ्यमानं मया शृणु । सम्यक्छ्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते॥

मनोभद्रोनाम राजा सोमवंशसमुद्भवः । पूर्वमासीज्जगत्यस्मिन्बलवान्सर्वधर्मवित् ॥

तस्य हेमप्रभा नाम महिषी प्रियवादिनी । पतिव्रता महाभागा सर्वलक्षणसंयुता॥१९॥

स राजा समरे हत्वा सकलानेव शात्रवान् ।

शशास पृथिवीं कृत्स्नां साब्धिद्वीपां महाबलः ॥ २० ॥

स एकदा महीपालः समाहूय स्वमन्त्रिणः । उवाचेदं वचःप्रीत्या सभामध्ये महायशाः

मनोभद्र उवाच ।

अमात्याः ! पृथिवी सर्वा मयेयं परिपालिता । निहता रिपवः सर्वे सपुत्रबलवाहनाः॥

पालितानि स्वगोत्राणि दानैर्विप्राश्चतोषिताः । मित्राश्च त्रिदशाः सर्वे सपुत्रबलवाहनाः

[illegible] मां नित्यं क्रियायोगैः प्रजार्थं ! । [illegible] मर्द मे [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] मनुजेन ! । [illegible] [illegible] न [illegible] [illegible]
[illegible] त्रिगुणेन मानिनेन पुनःपुनः । [illegible] [illegible] [illegible]
भूयः पूर्वं [illegible] [illegible] [illegible] जगत् । [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] पूर्वं [illegible] [illegible] जगत् । क्रियायोगैरपि [illegible] जगत् [illegible]
गे पद्मनाभमव्ययं [illegible] [illegible] । सर्वपापविनिर्मुक्ता मन्ते यान्ति ह[illegible]

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारे
वैष्णवमाहात्म्यं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

सगङ्गामाहात्म्यं गृध्रद्वारा मनोभद्रराजपुत्रयोःपूर्वजन्मकथावर्णनं गृध्रदम्पत्योर्मुक्तिश्च

जैमिनिरुवाच ।

क्रियायोगस्य तत्त्वं मे ब्रूहि व्यास ! महामते ! ।
क्रियायोगमहं ज्ञातुमिच्छामि भवतो मुखात् ॥ १ ॥

व्यास उवाच ।

शरीरं मानुषं विप्र! दुर्लभं चाऽत्र भूतले । धीरः शरीरमासाद्य
क्रियायोगध्यानयोगावुभौयोगौप्रकीर्त्तितौ ।
गङ्गाश्रीविष्णुपूजा च दानानि द्विजसत्तम !।
धात्रीतुलस्योर्भक्तिश्च तथा चाऽतिथिपूजनम् ।
क्रियायोगाङ्गभूतानि प्रोक्तानीति समासतः ॥

गृध्र उवाच ।

कृपणे विप्लवावेतौ युगे द्वापरसञ्ज्ञके । गङ्गसङ्करनामानौ सत्यघोषसुतौ स्थितौ ॥४३॥
एककाले च भूपाल! मृतौ निजगृहान्तरे । ततो नेतुमिमौ भूप! दण्डिणो यमकिङ्कराः॥
पाशहस्ताः समायाताः कोटिकोटिसहस्रशः । बबन्धुर्धर्मपाशेन द्वावेतौ तु मदोद्धतौ
नीत्वा च निलयं मृत्योरतिदुर्गमवर्त्मना । इमौ दृष्ट्वा धर्मराजश्चित्रगुप्तमुवाच ह ॥४५॥
एतयोः सकलं वृत्तं चित्रगुप्त! विचार्यताम् ॥४६॥

गृध्र उवाच ।

तस्याऽऽज्ञया चित्रगुप्तः सर्वं कर्म शुभाशुभम् । मूलाद्विचारयामास ततस्त्वाह यथान्तरम्

चित्रगुप्त उवाच ।

सत्यमेतौ महाबाहो! पुण्यवन्तमहाशयौ । अस्ति चेदुष्कृतं किञ्चित्सर्वकर्मविलोकितम्
स्वयं दानं समुत्सृज्य नहि दत्तं द्विजातये । तेनैव कर्मणा राजन्निमौ नरकगामिनौ ॥
दाता दानं समुत्सृज्य यो न दद्याद्द्विजातये । स याति नरकं घोरं सर्वभूतभयावहम्
दाता हि न स्मरेद्दानं प्रतिग्राही न याचते । उभयोर्नरके वासो यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
तस्मादिमौ महापापौ सत्यवाहार्णिसमौ !। नयन्तु किङ्कराः शीघ्रं नरकं प्रतिदारुणम्
यमाज्ञया ततो दूताः सन्दंशैस्तुतुदुर्मुधा । चिक्षिपुर्नरके घोरे तावेतौ पृथिवीपते ! ॥
तस्मिन्नेव दिने राजन्ननया भार्यया सह । यमदूतैः समागम्य नीतोऽहं यममन्दिरम् ॥
मयाऽपि यत्कृतं कर्म तदाकर्णय भूपते !। वृत्तान्तं प्रवक्ष्यामि शृण्वतां विस्मयप्रदम्

पुराऽऽसं सर्वगो नाम ब्राह्मणोऽहं महाकुले ।
सौराष्ट्रदेशवासी च वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ५१ ॥

इयं मत्सुकुलाताम मम पत्नी यशस्विनी । पतिव्रता महाभागा पवित्रकुलसम्भवा ॥
प्रमत्तोऽहं महामार्गं विद्यया यशसा धने । सदा मनसा विप्रोऽभवमहं पुर्वेदा
अहं भूमिसमाकारो धनरूप सर्वकर्मकृत् । धनवान्सुन्दरो मानी शान्तिरोषवलम्बकः
मयैव पुंसः शिरसि मां च पापपरायणौ । सुन्दरौ द्रव्या हीनौ पापबुद्धिसमन्वितौ ॥
यौवनं जीवनं चैव धनं चैव पुनः तथा । विद्याकीर्तिश्च सर्वस्वं निःस्पृहाविरक्तोऽहम्

पालितानि स्वगोत्राणि यत्नैः सर्वैः सदर्शिभिः ।
इदानीं जरया सर्वं महत्या मे बलं हृतम् ॥ २५ ॥

कर्माणि कानिचित्कर्तुं न हि शक्नोमि दुर्बलः । सामर्थ्यहीनेपुरुषे राजश्रीर्नेहि शो
सर्वाभरणसंयुक्ता जराजीर्णेव कामिनी । तावद्बिभ्यति सर्वेऽपि शत्रवः पृथिवी
यावद्धि गतसामर्थ्यं नेच्छन्ति धार्मिकभुजा । समस्तगुणसम्पन्नमपि वृद्धमानस
पृथ्वी त्यजेन्नृपं वृद्धं स्वैरिणी पालिता यथा । भक्तिलभ्यागुणाःसर्वेगुणलभ्यंमह
निःश्रेयसं दानलभ्यं बललभ्या तु मेदिनी । सामर्थ्यहीनः कृपणो निश्चितो रिपुशा
मूर्खमात्रपदोग्राही स नृपः शत्रुनन्दनः । ततोऽहं सकलं राज्यं विभज्य धर्मन्त्रिप
दातुमिच्छामि पुत्राभ्यां युष्माभिर्यदि मन्यते ॥ ३० ॥

मन्त्रिणऊचुः ।

यदेतद्वचनं प्रोक्तं त्वया नीतिविदा नृप ! तदेव मतमस्माकं सन्देहो नाऽत्र विद्यते
अथाऽऽयातौ नृपादेशात्संसदं प्रति सत्तमौ । वीरभद्रयशोभद्रनामानौ तनयावुभौ
तौ च सर्वगुणोपेतौ कुमारौ प्रियवादिनौ । पितृभक्तौ सदा शान्तौबलिनौधर्मतत्प
ततः स भूपः सहसा राजनीतिविदाम्वरः । विभज्य सकलंराज्यंददौ ताभ्यांकुतूहल
अत्राऽन्तरे गृध्र एकः स्वकीयस्त्रीसमन्वितः । आगत्य तत्सभामध्येऽउपविष्टोद्विजोत्तम

तावागतौ समालोक्य पक्षिणावतिहर्षितौ ।
राजाऽऽह युवयोः कस्माच्छुभागमनमुच्यताम् ॥ ३६ ॥

गृध्र उवाच ।

गृध्रोऽहं पृथिवीपाल! ममेयं स्त्री परन्तप ! आगतोऽस्मि मुदाद्रष्टुं सम्पदंपुत्रयोस्त
एतयोर्महती दृष्टा विपत्तिः पूर्वजन्मनि । इह जन्मनि सम्पत्तिं द्रष्टुमावां समागतौ
तस्यैतद्वचनं श्रुत्वा गृध्रस्य परमाद्भुतम् । राजोवाच पुनर्विप्र ! विस्मयाविष्टमानसः

राजोवाच ।

अत्यद्भुतं पक्षी गृध्र! त्वत्तः श्रुतमिदं मया । एतयोः पूर्ववृत्तान्तो भवता ज्ञायते कथम
यदि जानासि तत्त्वेन पूर्ववृत्तान्तमेतयोः । ब्रूहि सर्वं खगश्रेष्ठ! सर्वमेतदशेषतः ॥ ४१ ॥

यत्किञ्चिद्दीयते राजन्पित्रे वक्त्रे परन्तप !। तदश्नाति स्वयं विष्णुः पितृरूपी हरिर्यतः
प्रत्यक्षदेवौ पितरौ सेवन्ते ये त्वहर्निशम् । सर्वसिद्धिर्भवेत्तेषां प्रसादाज्जगतीपतेः ॥
पितृभक्तिविहीना ये दिनं तिष्ठन्ति मानवाः । तावत्कल्पसहस्रं तु तिष्ठन्ति नरके जनाः

तस्मादिदं महादुःखं बभूव मम साम्प्रतम् ।
मोक्षं कदा गमिष्यामि सदारोऽहं न वेद्मि तत् ॥ ८७ ॥

व्यास उवाच ।

एतत्तस्य वचः श्रुत्वा प्रगृह्य द्विजसत्तम ! बभूव हर्षितो राजा विस्मितश्च पुन पुनः ॥

राजोवाच ।

आश्चर्यं हि वचो गृध्र ! श्रुतमेतन्मुखात्तव । मम चैवं च हृदये प्रतीतिर्नहि जायते ॥
अथाऽन्तरिक्षे वागुच्चैरिति जाता नृपोत्तम !। सत्यं सत्यं सत्यमिदं सन्देहो नाऽत्र विद्यते
ततः स पक्षी विप्रर्षे ! सहसा भार्यया सह । गङ्गामाहात्म्यकथनात्पूर्वं स्थित इवाऽभवत्
दिवि दुन्दुभयो नेदुर्जगुर्गन्धर्वसत्तमाः । ननृतुश्चाप्सरोवर्गा ह्यभवत्पुष्पवर्षणम् ॥ १६
विमानमागतं दिव्यं सर्वभोगसमन्वितम् । समायाता दूतगणाः प्रेषिताः कैटभद्विषा
अथाऽसौ स्वर्गगो विप्र ! प्रियया सह भार्यया । सद्यो विमानमारुह्य जगाम भवनं हरेः
एतच्छ्रुत्वाऽद्भुतं कर्म स राजा द्विजसत्तम !। सपुत्रदारः सेवायां गङ्गायास्तत्परोऽभवत्
भागीरथ्या समं तीर्थं नास्ति वै भुवनत्रये । यस्याः स्मरणादेव स्वर्गगो मोक्षमाप्नुयात्

गङ्गायास्तव माहात्म्यं कथितं ते द्विजोत्तम ! ।
समस्तपापविध्वंसि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १७ ॥
अध्यायमेतत्परमादरेण पठन्ति ये देवगृहे मनुष्याः ।
शृण्वन्ति ये च द्विजवर्गभक्त्या नश्यन्ति तेषां दुरितानि सद्यः ॥ १८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे
गङ्गामाहात्म्यं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

एतद्विचिन्त्य मनसा मया नृप! मुहुर्मुहुः । अवज्ञया परित्यक्ता पित्रोः सेवा पुन
अनेन कर्मणा राजन्सदारोऽहं यमाज्ञया । निक्षिप्तो नरके दूतैर्यत्र तौ पापिनावपि

एताभ्यां सह पापाभ्यां सदारेण मया नृप ! ।
स्थितं च नरके घोरे यावत्कालं शृणुष्व तत् ॥ ६४ ॥

युगकोटिसहस्राणि युगकोटिशतानि च । अनुभूतं महादुःखं नरकस्य नृपोत्तम! ।
नरकान्ते ततः सोऽहं कान्ता च मम भूपते !। गृध्रपक्षिकुलेजातौ मृतमांसाशनौ तथ
एतावपि च तौ राजन्नरकान्तगतावुभौ । जातौ शलभयोर्वंशे फलं भोक्तुं स्वकर्मणः
यद्वेताभ्यां कृतं कर्म राजञ्छलभजन्मनि । तदाकर्णय वक्ष्यामि श्रोतॄणां विस्मयप्रदम्
एकदा सुमहान्वायुः समायातो महीपते !। उड्डीय पातितौ तेन गङ्गागर्भे सुनिर्मले ॥
निपत्य गङ्गासलिले कोमलाङ्गावभीतया । जग्मतुःपञ्चतां सद्यः समस्तकलुषापहम्
ततोनेतुमिमौदूता आयाताश्चारुचक्षुषः । आयातानि विमानानि सर्वभोगान्वितानि च
विमुक्तौ सर्वपापेभ्यस्तुलसीमाल्यशोभितौ । दिव्यं विमानमारुह्य गतौ विष्णुपुरं प्रति
तावत्कालं स्थितौ राजन्ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः । ब्रह्माज्ञया समायातौ तत इन्द्रपुरं प्रति
भुक्तवन्तौ सुखंतत्रदुर्लभं यत्सुरैरपि । तावत्कालंस्थितौ राजन्भोक्तुं कृत्स्नांवसुन्धराम्
पवित्रे भवतो वंशे जातावेतौ महाशयौ । गङ्गायां त्यजतो देहं भूयो जन्म न विद्यते

तथापि वसुधां भोक्तुं जातौ पुण्यतमाविमौ ।
चिरं भुक्त्वा महीं कृत्स्नां पुत्रपौत्रसमन्वितौ ॥ ७६ ॥

गङ्गामरणमासाद्य योगिनामपिदुर्लभम् । नारायणस्य सायुज्यमिमौभूप! गमिष्यतः
एतत्सर्वं मया प्रोक्तं पूर्ववृत्तान्तमेतयोः । जातिस्मरप्रभावेण नृपवंशशिरोमणे! ॥७७॥
गङ्गामरणमासाद्य गतावेतौदशामिमाम् । आवयोः कःपरित्राणं करिष्यतिदुरात्मनोः
पित्रावज्ञा मनुष्याणां नरकक्लेशदायिनी । मयैव पृथिवीपाल! दृष्टा केवलमेव तत् ॥
पितृभक्तिर्द्विजश्रेष्ठ! इहाऽमुत्र न दुःखदा । इह सम्पद्विनाशाय परत्र नरकाय च ॥८१
वरं मन्ये महीपाल ब्रह्महत्यादिपातकम् । कदाचिन्निष्कृतिस्तस्मादियं भवति शाश्वती
दुःखार्जितंपुण्यवृक्षं सर्वक्लेशविनाशकम् । पित्रवज्ञाकुठारेण छिन्दन्ति भुवि मानवाः

यावद्दिनं माघमासे तत्र तिष्ठति मानवः । तावत्कल्पशतं विप्र! मोदते विष्णुना सह॥
गङ्गायमुनयोस्तोये स्नानं येन कृतं सकृत् । सद्यस्तद्दर्शनात्पापैर्मुच्यन्ते सर्वपातकैः ॥

तर्तुं यदीच्छन्ति जनाः संसाराब्धिं सुदुस्तरम् ।
गङ्गायमुनयोः स्नात्वा भक्त्या पश्यन्तु माधवम् ॥ १८ ॥

त्यजन्ति मानवास्तत्र यदिच्छन्तः कलेवरम् । सद्यो लभन्ते विप्रर्षे तत्तदेव न संशयः
इतिहासमिहैवाऽहं कथयामि निशामय । यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुक्तो भवति मानवः
प्रणिधिर्नाम तत्राऽऽसीद्वैश्यपको महाधनी । विप्रभक्त्येकनिरतो देवतातिथिपूजकः॥
तस्य पद्मावती नाम धर्मपत्नी पतिव्रता । चार्वङ्गी शीलयुक्ता च कुलजा प्रियवादिनी
स्त्रीणां योग्या गुणा ये ये सृष्टाः श्रीपरमेष्ठिना । तच्छरीरे गुणास्ते ते निवसन्ति द्विजोत्तम!
अथाऽसौ प्रणिधिर्वैश्यः समादाय धनं बहु । वाणिज्यार्थं गतो विप्र! शुभे लग्ने शुभे तिथौ
धनाद्धर्मः प्रभवति धनाच्च विपुलं यशः । धनात्कुलमवाप्नोति मर्त्यः किं वा धनादृते ॥
धनहीनं जनं दृष्ट्वा सखाऽपि च वा पलायते । मैत्र. ज्ञातयस्तु हीनः खण्डं खण्डं भवेत्सदा
धनाद्धिनं प्राप्यते यावत्तावदेव हि बान्धवाः । धनं यस्य कुलं तस्य बुद्धिस्तस्य स पण्डितः
अर्थविहीनः पुरुषो जीवन्नपि मृतोपमः । धर्मार्थविद्याश्रेणी मतिर्यस्य निवर्तते ॥२०॥

श्रेयः स मूर्खं सुतरामधिकस्याऽधिकत्वम् ।
कर्तव्यः सततं धर्मश्चाऽर्जितव्यं सदा धनम् ॥ २१ ॥

शिक्षितव्या सदा विद्या पुम्भिरेवं विपश्चितैः । दानाद्धर्मं च विद्या च वर्धते प्रतिवासरम्
धर्मस्तु वर्धते दानाद्धनेन विनाकृतात् । काष्ठं तृणं तुषं वाऽपि [illegible]
पुमान्सञ्चयतीत्येवं हि कदाचिन्नाऽवसीदति । ततोऽसौ प्रणिधिर्वैश्यो [illegible]
गृहव्यापारनिष्णातो वाणिज्येन जगाम ह । अथैकदा तस्य पत्नी [illegible]
सखीभिः सह विप्रर्षे! जगाम [illegible] । ततो धनुर्ध्वजो नाम श्वपचः पापकारकः
निरीक्ष्य [illegible] । [illegible]
[illegible] । तां [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

व्यासजैमिनिसम्वादे प्रयागमाहात्म्यप्रणिधिविस्तरकथावर्णनम्

जैमिनिरुवाच ।

गङ्गाद्वारस्य माहात्म्यं त्वत्प्रसादाच्छ्रुतं मया ।
प्रयागस्यच माहात्म्यमिदानीं श्रोतुमिच्छते ॥ १ ॥
गङ्गाब्धिसङ्गमस्याऽपि माहात्म्यं कथ्यतां मुने ! ।
न सम्यक्कथितुं कोऽपि शक्नोति त्वदृते क्षितौ ॥२॥

व्यास उवाच ।

प्रयागस्य फलं वत्स! गङ्गाब्धिसङ्गमस्यच । सम्यग्वक्तुं न शक्नोमिसङ्क्षेपाच्छ्रूयतांद्विज! कोटिब्रह्माण्डमध्येषु यानितीर्थानिवैमुने !। प्रयान्तितानि सर्वाणिप्रयागप्रतिमांतुविम गङ्गाया यमुनायाश्च सरस्वत्याश्च सङ्गमम् । प्रशंसन्तिसुराः सर्वे ब्रह्मविष्णुशिवादयः मकरस्थे रवौ माघे स्नानं ये तत्र कुर्वते । तेषामागमनं नास्ति विष्णुलोकात्कदाचन गवांकोटिसहस्राणि वाजिमेधमुखाध्वराः । मेघलेव्यसुवर्णानि दानान्यन्यानिच द्विज! कुरुक्षेत्रे पुष्करेच प्रभासेच गयासु च । हुत्वा दत्त्वा च विप्रेभ्यो यत्फलं प्राप्यतेबुधैः माघेस्नात्वाप्रयागेतु तस्मात्कोटिगुणंभवेत् । तस्मात्समस्ततीर्थानांप्रयाग परमःस्मृतः सिंहराशिस्थिते सूर्ये गोदावर्यां द्विजोत्तम !। चिरमुग्रं तपस्तप्त्वा स्नानदानव्रतादिभिः ॥ वेदागमपुराणोक्तं यत्पुण्यमक्षयं भवेत् । माघे स्नात्वा प्रयागे तु तत्पुण्यं नाऽत्रसंशयः फाल्गुने कृष्णपक्षे तु चतुर्दश्यामुपोषितः । काश्यां यत्फलमाप्नोति तन्मे निगदतः शृणु कोटिजन्मार्जितैः पापैर्विमुक्तः सर्वरूपधृत् ।उद्धृत्य कोटिपुरुषाञ्छिवेन सह मोदते ॥

माघे मासे प्रयागे तु स्नात्वा सकृदपि द्विज ! ।
कल्पकोटिशतं विष्णुं सम्पूज्याऽप्यत्र यत्फलम् ॥ १४ ॥

एकाहमपि सम्पूज्य मकरस्थे दिवाकरे । तत्र सम्यगहं वच्मि सर्वमेवाऽक्षयं भवेत्

अयं रथं समारुह्य सततं कामपीडितः । परस्त्रीहरणार्थाय सुश्रोणि! नभसि भ्रमन् ॥
यां यां सुयौवनां नारीं यत्रयत्राऽयमीक्षते । बलाद्धालिङ्गितस्तां तु तत्रतत्र स्मरातुरः
अथैकदा भीमकेशनाम्नो नरपतेः प्रियाम् । ददर्श क्रीडामध्यस्थां सुन्दरीं नवयौवनाम्

अथाऽसौ तां समालोक्य सुवर्णकुसुमप्रभाम् ।
इत्युवाच वचः प्रेम्णा का त्वमत्र करोषि किम् ? ॥ ८८ ॥

सा चोवाच ततः कान्ता भीमकेशस्य भूपतेः । अहं सुरतशास्त्रज्ञा केशिनी नामभूषिता
अपि सर्वगुणज्ञां मां प्रेमदृष्टां न भूपतिः । स्ववंशजां दोषहीनां पश्यति क्षणमप्यसौ
स्थीयते नित्यमत्रैव भर्त्राखण्डितचर्यया । मया स्वकर्म शोचन्त्या विरहानलतप्तया ॥
कस्त्वं कथमिदं मातमुद्यानं प्रति सत्तम !। समायातोऽसि तत्सर्वं प्रसन्नो वक्तुमर्हसि
अथायमित्याहवचःपूर्णचन्द्रनिभानने !। मायावी राक्षसोऽहंत्वामालिङ्गितुमिहाऽऽगतः
जहीहिरुष्टभर्त्तारं सर्वदा दोषदर्शिनम् । तन्वि मा भज सर्वते दास्यामि सुखमुत्तमम् ॥
ततो विहस्य साध्वीयं राक्षसेन्द्रमिमं मुदा । ववन्ध बाहुलतया विन्यस्य वदने मुखम्
सतामालिङ्ग्य युवतीं विवेकोद्वेगविह्वलाम् । अनया सह सुश्रोणि! दिव्यमारुह्य चाग्रथम्
दम्पतीभावमाश्रित्य तौ जातावतिकौतुकम् । वायुवेगरथारूढौ यातौ गगनवर्त्मनि ॥
अथैनामयमित्याह पश्य तन्वि वरानने !। त्वद्वत्तुं देशादायातौ गङ्गासागरसङ्गमे ॥ ९८ ॥
ततो रथस्थनारीयमधिगङ्गाब्धिसङ्गमम् । जगामपञ्चतांसद्यः सन्त्रस्याऽत्यन्तसाध्वसैः

विलप्य बहुधा साध्वीं तथाऽयमपि राक्षसः ।
गतप्राणां समालोक्य सद्यो मृत्युं जगाम ह ॥ १०० ॥

वैनतेयध्वजादेशादिमौ गलितकल्मषौ । नयामः पुण्यकर्माणौ वैकुण्ठंप्रति सम्प्रति ॥
जलेस्थले चान्तरिक्षे गङ्गासागरसङ्गमे । देहं सन्त्यज्य गच्छन्ति पापिनोऽहि परांगतिम्
त्रैलोक्यदुर्लभं तीर्थं गङ्गासागरसङ्गमे । माघे तपसि शुक्लायामेकादश्यामुपोषितः ॥
तत्र शुद्धिमवाप्नोति ब्रह्महाऽपि न संशयः । गङ्गाब्धिसङ्गमे स्नात्वा दृष्ट्वा हरिं माधवम्
कार्त्तिकेयमुखं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते । कार्त्तिकेयो हरिः साक्षाद्विष्णुभेदः कृतः सदाः
ये कार्त्तिकेयं पश्यन्ति ते सर्वे मोक्षगामिनः । सर्वतीर्थाधिकं तीर्थं गङ्गाब्धिसङ्गमंश्रुत्वा

नमस्ते कमलाकान्त ! भुक्तिमुक्तिफलप्रद !। हर मे ज्ञानहीनायाः स्वर्कायमतिविभ्रम

श्रीभगवानुवाच ।

भ्रमं जहीहि चार्वङ्गि! द्वावेतौ हि पती तव । एकभावेन सुश्रोणि! कुरु सेवां तयोः स

यश्च ते प्रणिधिः स्वामी मद्भक्तस्तरुणः सुधीः ।
भोक्तुं सुखफलं साध्वि ! सोऽभवद्द्विविधः स्वयम् ॥ ७० ॥

अनन्तरूपिणीलक्ष्मीर्यथाक्रीडन्मयासह । तथात्वमपिसुश्रोणि!भुङ्क्ष्वताभ्यांसुखंसदा

पद्मावत्युवाच ।

एकस्या द्वौ पती देव! न प्रशंसन्तिमानवाः । मग्नां लज्जाब्धिकल्लोले मामुद्धर दयामय!

श्रीभगवानुवाच ।

यदाप्रकीर्तितः साध्वि! विभेषित्वं ध्रुवं भुवि । तदा मत्पुरमागच्छ ताभ्यांसहवरानने!
विमानमागतं सद्यस्ततो भगवदाज्ञया । तौ समादाय वैकुण्ठं सा गन्तुमुपचक्रमे ॥
अथ सा पथिगच्छन्ती भर्तृभ्यां सह जैमिने !। ददर्शैकं महात्मानं रथस्थंभासमन्वितम्
धृतं कमलपत्राक्षैरतसीकुसुमप्रभैः । चतुर्भुजैर्दूतगणैरासीनैर्गरुडोपरि ॥ ७१ ॥
विष्णुदूतांस्ततस्तांस्तु विष्णुरूपान्वराङ्गना । कोऽयं रथस्थः पुरुष इतिपप्रच्छसामुदा
के वा यूयं महात्मानःपुण्डरीकनिभेक्षणाः । सर्वेऽपिविष्णुसदृशाः शङ्खचक्रादिधारिणः
तत्रस्ते भगवद्दूता विष्णुतुल्यपराक्रमाः । विहस्योचुर्मुहुः सर्वे पद्मामोदर्शयुता ॥ ७२

विष्णुदूता ऊचुः ।

विष्णुदूतायवं साध्वि! पुण्यात्मानमिमं जनम् । समादाय परं धाम उद्यातो गुणमन्दि

पद्मावत्युवाच ।

केनपुण्यप्रभावेण गतोऽयमीदृशीं गतिम् । विष्णुरूपा महात्मानः कथ्यतामिदहोमम

विष्णुदूता ऊचुः ।

अयं पुष्पदन्तो नाम [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] ॥ ७४

भूदेवदेवकृपया कालेन कियता द्विज ! । व्यजायत सुतस्तस्यां सर्वलक्षणसंयुत ॥५॥
शास्त्रोक्तविधिना तस्य स राजा सर्वशास्त्रवित् । माधवेति ततो नाम चक्रवर्ती चकार

ततोऽसौ माधवो विप्र ! कालेन कियता बली ।
सर्वविद्यासरित्पारं गतः सद्गुणसङ्गतः ॥ ७ ॥

अथाऽसौ यौवराज्येन राज्ये नरपति सुतम् । सिक्तवांस्तां महादेव!सर्वदेवगणार्चक
एकस्मिन्दिवसे विप्र!चतुरङ्गबलैर्युतः । जगाम कौतुकेनाऽसौ मृगयायै महद्वनम् ॥९
तत्र हत्वा बहुञ्जन्तून्मध्याह्ने समये ततः । कृतवान्नगरं गन्तुमुद्यमं विपिनादसौ ॥१०
नगरं स्वकमागच्छत्ससैन्यो माधवो मुदा । ददर्श युवतीमेकां सरसि स्नानतत्परा
स्नातार्हद्रव्यवसनैर्व्यक्तीकृतकलेवराम् । स्वकीयमुखसौन्दर्यजितपूर्णनिशाकराम् ॥१२
सुवर्णकुण्डलद्वन्द्वविभ्राजद्गण्डमण्डलाम् । सुदीर्घकेशपाशैश्च प्रजनितभ्रमरां चारुहासिनी
सुवर्णपद्मकलिकाचारुस्तनपयोधराम् । मृगारिकृशमध्यां च वसन्ते कोकिलस्वराम्
मूर्तां मनोहरा राज्ये कन्दर्पेण महात्मना । आरोपिता पताकेव सुन्दरी सा व्यराजत

तादृशीं तां समालोक्य प्रान्तरे मनुष्यवर्जिते ।
कः कामवशगो न स्यान्निश्चितं प्राणान्यदन्युमान् ॥ १६

अथ विक्रमपुत्रोऽसौ तामालोक्य वराननाम् । कन्दर्पबाणभिन्नहृदयस्तैन्यचिन्तय
एतस्याः सदृशी काऽपि न दृष्टा क्षितिमण्डले । एतामिह समालिङ्ग्य सफलं जन्म
धन्योऽस्मि सर्वलोकानां पयस्तेजोगुणैर्दृशम् ।
बहुवर्षाण्यहन्नेवं स्यादेतस्याऽथ तथापि च ॥ १९ ॥

परस्त्रीहरणे यो वा दोषो भवति शाश्वतम् । को वा शक्तोऽस्तिकर्तुं यतो राजा पिता मम
इतिसञ्चिन्त्य मनसा दृढं कामवशं गतः । दूरे संस्थाप्य सैन्यानि ययौ सा स्थाति यत्र
येऽभवं च मदस्येव कालस्येव महानन्दे । अपत्ते विवेकस्य तेजो प्रति विमूढस्य

विनाऽस्य दुरितध्वंसी धर्मराजकरो नृणाम् ।
विश्वमयं कामदेवोऽसौ मोहयत्यखिलं जगत् ॥ २३ ॥

समाचारं समालोक्य वेगेन महता नरः । एकाकिनी सा स्नाते भृशं

जले स्थले चाऽन्तरिक्षे मृतो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ १०७ ॥

व्यास उवाच ।

इत्युक्त्वा विष्णुदूतास्ते तौ समादाय जैमिने ॥ जग्मुर्विष्णुगृहं सर्वे सहसाऽऽकाशवर्त्मनि
या च पद्मावती साध्वी भर्तृद्वयसमन्विता । गता सा रूपतां विष्णोश्चतुर्वर्गप्रदायिनः
तत्र भुक्त्वाऽखिलान्भोगान्दुर्लभान्द्विजसत्तम ॥ परमं ज्ञानमासाद्य ययुः सारूप्यतां हरेः
सर्वतीर्थमयी गङ्गा सर्वतीर्थमयो हरिः । गङ्गायाश्च हरेश्चैव तस्माद्भक्तिर्विधीयते ॥
गङ्गाब्धिसङ्गमे पूर्वं माधवो नाम भूपतिः । तप्त्वा तपश्चिरं तत्र सदारो मोक्षमाप्तवान्

जैमिनिरुवाच ।

त्वयोक्तो माधवः कोऽसौ किं कर्म स चकार ह । कथं तेपे तपस्तन्मे सर्वं कथयसत्तम!

व्यास उवाच ।

चरितं तस्य विप्रर्षे! माधवस्य महात्मनः । आकर्णय प्रवक्ष्यामि समासेन महामते ॥
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे व्यास-
जैमिनिसम्वादे प्रयागवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः

[illegible] वृत्तान्ते गङ्गासागरमाहात्म्यवर्णनम्

परस्त्रियं समालिङ्ग्य क्षणमात्रसुखं भवेत् । इहापकीर्तिः शेषेच दुःखंकल्पशताधिकम्
कर्मभूमिरियं शूर ! पुण्यमत्र विधीयताम् । परस्त्रीहरणे चित्तं कदाचिदपि मा कुरु ॥
लोभात्प्रवर्त्तते कामः कामात्पापंप्रवर्त्तते । पापान्मृत्युर्मृतेऽपि स्याद्दुस्तरैर्नरकेस्थितिः

सर्वेऽपि त्वद्गुणा व्यर्थास्त्वज्जन्माऽपि च निष्फलम् ।
कामस्य वशतां गत्वा रन्तुमिच्छेः परस्त्रियम् ॥ ४७ ॥

मांसमूत्रपुरीषास्थिनिर्मितं मे कलेवरम् । एतदेव समालोक्य स्मरस्य वशतां गतः ॥
भूपालवंशोत्पत्तित्वात्पौरेभ्यो न बिभेषिकिम् । मस्तकोपरिगर्जन्तं नेक्षसेसमवर्त्तिनम्

ग्रसन्ते वडिशं मत्स्यास्ते सर्वे ज्ञानवर्जिताः ।
ज्ञानी चेत्प्राप्य वडिशं भवान्कस्माद्ग्रसिष्यसि ॥ ५० ॥

विवेकस्त्रिषु लोकेषु सम्पदां परमं परम् । अविवेको हि लोकानामापदां परमं पदम् ॥
तयोक्तं वचनं श्रुत्वा माधवः काममोहितः । उवाच जैमिने! वाचं विनयावननः पुनः॥
तवोद्वीक्षणनाराचधाराजर्जरमानसम् । प्रिये! मां त्राहि त्राहीति त्वामस्मि शरणं गतः
तावत्प्रियतमा नारी यावत्तिष्ठति यौवनम् । मृणालकोशां नलिनीं हेमभृङ्गो न गच्छति
प्रसीद हरिणिनेत्रे! रक्ष मां सेवकं स्वकम् । त्वद्वाचं नीरसां श्रुत्वा भिद्यते हृदयं मम

चन्द्रकलोवाच ।

त्यज दुःखं महावीर! शृणु मद्वचनं शुभम् । प्रवक्ष्यामि मनोदुःखं हन्तुं यद्वचनंक्षमाम्
समुद्रपारे विख्याता पुरन्दरपुरोपमा । लङ्कार्द्धपेऽस्ति दीप्यन्ती विख्याता सञ्जयापुरी
गुणाकराह्वयस्तत्र राजा श्रेष्ठो महायशाः । आस्ते सर्वगुणैर्युक्तः प्रतापेऽग्निसमो बली
सुशीला नाम तद्भार्या सर्वलक्षणसंयुता । सेवावशीकृतस्वामिहृदया सदया जनैः ॥
सुलोचनाख्या तत्कन्या धीर! तत्कुक्षिसम्भवा । सदूहरूपैरजयत्सकलान्सुन्दरीगणान्
तस्या रूपं गुणौघं च वर्णितुं भुवि कः क्षमः । तद्रूपदर्शमालोक्यासृजदन्यां स्वयं विधिः
अहमासं महावीर तस्या दासीनृपात्मज !! समागताऽस्मि दैवेन त्वद्देशं प्रति सुन्दरी

तत्समा सुन्दरी नास्ति त्वत्समो नास्ति सुन्दरः ।
गृहाण तां विवाहेन स्वर्गभोगं यदीच्छसि ॥ ६३ ॥

एकाकिनीं समालोक्य कान्तारस्थां सयौवनाम् । अथ धावति वेगेन तन्मे मन
जल्पन्ति मुनयः सर्वे धर्मो रक्षति रक्षितः । न च ज्ञातव्यमत्रैव किमत्र च भवि
सहायहीनं यत्स्थानं पुरो धावन्ति शत्रवः । श्लाघ्यं पलायनं तत्र निवासः प्राण
इत्यालोच्य वरारोहा सव्यकच्छे(क्षे) घटं ततः । कृत्वा पलायने भीत्या मनश्चक्रे स
ततः स माधवश्चाऽपि जवेन महता द्विज ॥ एवं तस्याः पुरो गत्वा प्रसारितकर

श्रीमाधव उवाच ।

वराङ्गने चारुदेहे! सुयौवनबलान्मम । पलायसे मनो हृत्वा हतोऽस्म्यहमचेतन

कि नाम चञ्चलापाङ्गि ! चार्वङ्गि ! तव कः पतिः ।
स्वर्गात्कि वाऽऽगताऽसि त्वं त्वत्तुल्या नास्ति भूतले ॥ ३१ ॥

सुन्दरि! त्वामिह श्रेष्ठा सर्वलक्षणसंयुता । कथं वहसि पानीयं दासीव कमलान
पयोधरौ शातकुम्भौ सदा वहसि वक्षसि । कक्षेण जलकुम्भं च कोमलाङ्गि कथम्
दिवाकरकरात्यन्तसन्तप्ते पथि लोहिताः । पादाङ्गुल्यन्तरा भान्ति जवानां कलिक
सुश्रोणि भज मां प्रीत्या त्यज कुम्भं वरानने ॥ तव दुःखावसानोऽभूत्मम दर्शना
श्रीमद्विक्रमभूभर्त्तुः पुत्रोऽहं माधवाह्वयः । सर्वभावैर्भविष्यामि वराङ्गस्तव सुन्दरि
मम स्त्रीगणमध्ये तु सुभगा त्वं भविष्यसि । सुपुष्पवल्लीमध्ये तु द्विरेफस्येव मा

अथवा मम वाक्यं त्वं गर्वाल्लङ्घितुमिच्छसि ।
न त्यक्ष्यामि तथापि त्वां यतोऽहं नृपतेः सुतः ॥ ३८ ॥

व्यास उवाच ।

तेनोक्तं वचनं श्रुत्वा वन्यानं प्रविहायसा । तस्यावघोगुर्वा विप्रं प्राहेमि च शनैः
कदापि च परः कोऽपि न शृणोति वचो मम ।
तथापि लज्जा सत्यस्य वक्ष्याम्येव नराऽधमः ॥ ४० ॥
तथा त्वं महार्धार्द् सुखाङ्गुलाबिनत्रिया । तथापि देवपूजायां जातं वल्लकजा गतम् ॥
वहयो मवना प्रोक्तं न च तस्यापुत्रोचितम् । स्वर्गशास्त्राणां सर्वं परस्त्रीषु नपुंसका
अहमेकाकिनी नारी कीदृशी प्रभो भवान् । कलाधालिङ्गनात्मकामशः केनापि वा

प्रदक्षिणाकारतया सशैलद्वीपसागराः । क्षणमात्रेण पृथिवीं शक्नोमि भूपते ! प्रभो !॥

माधव उवाच ।

क्षमस्व दोषं सकलं मत्पित्रा विहितं हय !। अद्यप्रभृति मुख्योऽसि मन्दुराभ्यन्तरैमम
परेण दत्तः सन्तापः सदा तिष्ठति नोत्तमे । सलिलं वह्निसन्तप्तं क्षणाच्छीतलतां व्रजेत्
त्वन्माधुर्यैर्भवेदिक्षुः क्षणमपि हि तृप्तये । इत्युक्त्वा तं नमस्कृत्य तुरङ्गं नृपनन्दनः ॥
तत शुभे क्षणे तस्य पृष्ठमारुह्य वाजिनः । प्रवेष्टाख्येन भृत्येन विलङ्घ्य जलधिं ययौ
पुरीं सर्वगुणैर्युक्तां पुरन्दरपुरोपमाम् । जगाम माधवो भ्राजत्सौधावलिभिरुज्ज्वलाम्

तत्रोपस्थां च युवतीं गन्धिनीं माधवो द्विजः ।
दृष्ट्वा स्मितमुखो वाक्यमुवाचेति च कोमलम् ॥ ८६ ॥

वृद्धे मातरहं पान्थो दिनमेकं तवालये । स्थातुमिच्छामिकाऽऽज्ञातेभवत्यान्माधवाह्वय
आतिथेयी गन्धिनीसातमादायाऽतिथिंततः । दृष्ट्वा तुम्यगृहंतत्र जगामाऽत्यन्तभक्तित
यथोक्तविधिनाविप्रतयातस्यार्हणाकृता । माधवस्तांनिशांनिन्येचिन्ताव्याकुलमानस
अथप्रभातेविमलेगन्धिन्याःपुरतोद्विज !। माधवः सकलं कार्यं कथयामास भूसुरः ।
देव्यास्सुलोचनायाश्च तस्मिन्नेव दिने शुभे । गन्धाधिवासनं कर्म रचयामाससाचतत्
श्रुत्वाऽधिवासनं कर्मराजपुत्र्यास्ततो द्विज । शोकसागरकल्लोलनिकरैमाधवोऽभवत्
यदर्थं राज्यवसतिर्मया त्यक्ता तदिच्छुना । यदर्थं बान्धवास्त्यक्ता लङ्घितश्च महोदधि
अद्यैव तस्या दैवेन भविष्यत्यधिवासनम् । निष्फला सकलापथयायन्तोविहिताश्रमा

किन्तु लोका न जल्पन्ति माध्व्या मुग्धो गतोऽखिलम् ।
कोऽपि मत्प्रोद्यमो न स्यात्तत्राय कार्यनिश्चयम् ॥ ६८ ॥

एतद्विचिन्त्य मनसा माधवोऽसौ पुनःपुनः । माल्यपुष्पादिके कार्येलिलेखदमयर्पितम्
कन्ये! माधवनामाऽहं कुमारो धरणीपतेः । तालध्वजाधिराजस्य विक्रमस्य महात्मन
त्वच्चेटी तत्र काऽप्यस्ति कन्ये चन्द्रकलाह्वया । तयात्वगुणग्रामःकथितो मे पुराकिल
त्वद्गुणग्रामसंलग्नचित्तोऽहं निम्नसागरम् । विलङ्घ्य तुरगारूढः समायातः पुरीं तव
अधुना मां वरत्वेन वृणु कन्ये सुलोचने !। यत्तः संसारमध्येऽस्मिन्नपाऽस्मिरपर्णत

अम्बुधौ यत्स्थानतिष्ठो विहायाऽङ्गनामपि । द्रुम्मिनीं नदि किं यत्नं यत्नात् प्रतिरावं
उद्योगी पुरुषो लोके लभते परमां श्रियम् । उद्योगेन विना ब्रूहि किं कार्यं भुवि सिद्ध्यते

व्यास उवाच ।

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा माधवो माधवालकः । दूरीकृत्यम्मरोद्भावं तामित्याह वरानना॰

माधव उवाच ।

केनचिन्निन मां धन्यां यास्यामि कमलानने !। तन्मे कथय सुश्रोणि! यदि ते मय्यनुग्रहः
सिन्धुपारमनोपायः कथं यास्यामि मानुषः । भविष्यति तया सार्धं कथं सन्दर्शनं मम

चन्द्रकलोवाच ।

तस्यास्तु वामजघने तिलकं तिलसन्निभम् । अस्ति तद्दर्शनेनैव भ्राम्यसित्वं सुलोचनाम्
उच्चैःश्रवससञ्ज्ञस्य तुरगस्य महात्मनः । त्वन्मन्दुरायां पुत्रोऽस्तिसर्वगामीहयोत्तम
तमश्वश्रेष्ठमारुह्य जवेन पवनोपमम् । गमिष्यसि समुद्रान्तं सुखसाध्या मही यतः ॥
ततोभूपालपुत्रोऽसौ ससैन्योगृहमागतः । साऽपि चन्द्रकलासाध्वी सुप्रीतास्वगृहंगता
विचिन्त्यवचनंतस्यामाधवोऽतित्वरान्वितः।चिन्ताकुलितचित्तोऽसौसहसामन्दुरांययौ
तत्र बद्धाञ्जलिर्भूत्वावैक्रमिर्विक्रमान्वितः । तुरङ्गमानिति प्राह गुणयुक्तान्महाबला॰ ॥

माधव उवाच ।

यूयं सर्वे महात्मानः सर्वलक्षणसंयुताः । समुद्रपारे मां नेतुं कः शक्नोति तुरङ्गम
अथ ते तुरगाः सर्वे श्रुत्वा तद्वचनं भिया । परस्परं क्षितिमुखास्तस्थुर्नो नेतुमुद्यत
अथैकस्तुरगस्तत्र समस्तैर्लक्षणैर्युतः । माधवस्य पुरो गत्वा वाचमेतामुवाच ह ॥
अहं भवन्तं नेष्यामि सिन्धुपारं न संशयः । किन्त्वाकर्णय दुःखानि मदीयानि नृपात्मज
अन्यभुक्तावशिष्टं यत्तत्तृणं मम भक्षणम् । ग्रन्थिकोटिप्रयुक्ताभीरज्जुभिर्मम बन्धनं

स्वप्नेऽपि व्रीहयो वीर ! न दृष्टा दलिता मया ।

अन्येषामपि भोगानां का कथाऽत्र नृपात्मज ! ॥ ८० ॥

वीरत्वेन विना वीर! न सतां चिक्रमोभवेत् । उत्पतिष्यतिकःपंचक्रिविनाकार्यं धुनादिभिः
अहमीदृगिमे सर्वे नानाभूषासमन्विताः । न तु सिंहसमाः ख्याताः सर्वाभरणभूषिताः ॥

इति सञ्चिन्त्य सा साध्वी निश्वस्य च पुनःपुनः ।
स्नानव्याजाद्गता वासं गन्धिन्याश्च सहाऽलिभिः ॥ १२५ ॥

हस्ते विधृत्य तां कन्यां गन्धिनी सा पुरन्ध्रिका । माधवंदर्शयामास शयानंमञ्चकोपरि
नं समालोक्य सा कन्या कन्दर्पसदृशंततः । रोमाञ्चितं समस्ताङ्गमुदात्तंपश्यतिक्रमात्
नत्रेत्रयुगलं तस्मिन्यत्र यत्र निमज्जति । कष्टदृष्ट्या च नाऽन्यत्रतस्माधामाऽत्रगच्छति
साक्षादयं वा कन्दर्पो देवकीनन्दनोऽपि वा । शर्वोवाविबुधाधीश साक्षाद्वापार्वतीपतिः
रूपैरेतैर्जगन्मध्ये मानुषो न हि जायते । अनेन स्वामिना जन्म सफलं हरिणीदृशः ॥
यद्भक्तिवशगो भूत्वा विधाताऽत्यन्तयत्नत । यदाऽहं कन्यका जाता तदैनं किं ससर्ज ह
अद्यप्रभृति नाथोऽयं स्वयं नास्त्यत्र संशयः । इत्युक्त्वा सामतिंचक्रेगन्तुंनिजगृहम्प्रति

गन्धिन्युवाच ।

कन्ये युक्तिरियं भद्रे! त्वयाऽपिहृदिमेक्ष्यताम् । यथासुनृतिःपुरुषोनतथामानिनिन्द्या
उल्लासो गात्रभङ्गश्च मन्ददृष्टिश्च विस्मितम् । सर्वाणिविष्णुचिह्नानिनिद्रायांमृगलोचने
सन्दर्शोष्ठपुटाक्षेपान्धोको नोत्तिष्ठति ध्रुवम् । शनैःशनैःकरं तस्य स्वकराभ्यामदर्शयत्

त्वां द्रष्टुं राजकन्याया. सन्धूत्याऽऽगमनं शृणु ।
श्रुत्वैतत्सोऽपि चोत्तस्थौ सम्भ्रमाक्रान्तमानसः ॥ १३६ ॥
विनयावनतो वाक्यं माधवश्चेत्युवाच ताम् ॥ १३७ ॥

माधव उवाच ।

कन्ये मज्जन्मसफलं श्रमश्च सफलो मम । त्वयास्वदनाम्भोजं साक्षादेव मनेक्षितम् ॥
सफलं यौवनं कन्येत्वंवरत्वेनमावृणु । त्वयोग्योऽस्मियगेनान्योमांविनाभुविसुन्दरि

सुलोचनोवाच ।

सुमते! त्वं मम स्वामी भाग्येन महता भवेः । मया यद्वचनं प्रोक्तं तदेव सुदृढं खलु ॥
आज्ञां कुरु महाभाग ! गच्छामि निजमन्दिरम् ॥ १४० ॥

माधव उवाच ।

निष्ठेति यदि वा वच्मि कन्ये गर्वस्तदाभवेत् । गच्छेतिवचनं वक्तुं नायान्तिवदनान्मम

यथा गुणवती त्वां हि सम्योजानाति सत्पुमान् । सर्वोत्तिर्नागुणवित्तिभूरूपवान द्दुंः
शुभ्रस्य अन्दरस्याऽपि गगनैकस्य सोदयः । तथापि न भजेदन्यं विना चन्द्रं कुमुद्वती
अथ तल्लेखनं धीरो मालाकारशिराकरे । स्वर्णाङ्गुलीयसहितं ददौ स विनयो नृपः ॥

पुष्पमालान्तरे कृत्वा तं लेखं साङ्गुलीयकम् ।
राजपुत्रीसमीपे सा गन्धिनी तरसा ययौ ॥ १०७ ॥

पुष्पमालांवलिन्यैदत्त्वासागन्धिनीनतः । तस्यौ बद्धाञ्जलिर्भूत्वादूरंगत्वाभियाकियत्
ततः सा राजतनयालिखितंसाङ्गुलीयकम् । विलोक्यसकलंमूलात्पाठात्यन्तपण्डित
साऽपि तत्पृष्ठपत्रे तु तद्योग्यमुत्तरं द्विज !। अलिखद्विस्मिता कन्या यदस्य सर्वमुच्यते
राजपुत्र महाबाहो त्वद्वाक्यमखिलं श्रुतम् । शृणु सत्तम वाक्यं मे यथोचितमिदं वचः
यथाधिवासनं कर्मश्वो विवाहोममध्रुवम् । पितुर्यत्सम्मतंकार्यंपृथिव्यांकोऽपिनन्यथेन
कार्यं तु दुःखसाध्ये तु कार्योनाऽलिश्रमो जनैः । कार्यसिद्धेश्रमोनस्यादसिद्धेश्रमणवहि

तथापि शृणु वक्ष्यामि येन आप्नोति मां भवान् ।
यदर्थो भवता चैव समुद्रोऽपि च लङ्घितः ॥ ११४ ॥

या प्रदक्षिणीकार्यो वरो विद्याधरोह्ययम् । तत्पुरोऽहं गमिष्यामि नानाभरणभूषिता
मबाहूर्ध्वं कृत्वा च वीरःस्यान्ममसम्मुखः । येन मांशक्यतेनेतुं स मे भर्ताभविष्यति
त्यं सत्यमिदं सत्यं पत्रेऽस्मिल्लिखितं मया । अन्यथासुदृढंकार्यंलङ्घितुं नहि शक्यते
द्विलिख्य सा कन्या तस्याप्यकरेददौ । साऽपि तत्पत्रमादायगता माधवसन्निधिम्
ा तल्लिखितं पत्रेतत्पठित्वातुमाधवः । भूयोऽपिलिलिखेत्तंचित्र!लिलेपाऽत्यन्तकौतुकैः
वा यदुक्तं हे कन्ये धन्ये धन्यकुलोद्भवे !। तद्देवमम्मतंसर्वं कोऽपि नास्त्यत्र संशयः
न्तु गन्धिनीभूयो गत्वा तन्निकटे द्विज !। ददौसुलोचनायै सा लेखनं सुन्दराक्षरम्
तल्लेखनं ज्ञात्वा कुमाराङ्गीकृतंद्विज !। बभूवाऽत्यन्तसंहृष्टा विस्मिताच पुन पुनः

तस्मिन्नसंशयं कार्यं यदाऽसौ स्वीकृतं ददौ ।
तदा किं स्वयमिन्द्रो वा यन्मायामाधवः पुमान् ॥ १२३ ॥

... प्रतिसखा । विना सन्दर्शनेनाऽपि न पश्ये द्दुतो म

कन्यारत्नं च रत्नं च मुदा प्राप्नोति दुर्लभम् ।
तदा किं सेवया कार्यं माधवस्याऽस्य दुर्मतेः ॥ १६२ ॥

धनार्थं क्रियते सेवा सर्वभावेन भूभुजाम् । तच्चेन्मुदा स्वयं प्राप्तं सेवादुःखेनकितदा प्रचेष्टइतिसञ्चिन्त्य समारुह्य तुरङ्गमम् । सा राजकन्या यत्राऽऽस्ते ययौ तत्रनभःपथा घरं प्रदक्षिणीकृत्य स्मरन्ती समयं स्वकम् । वामहस्तं समुद्धृत्य तस्थौ विद्याधराग्रतः हस्ते विधृत्य तां कन्या प्रचेष्टोऽतिजवेन सः । पृष्ठे निवेषयामासससनैस्तस्य महाबलः तां राजपुत्रीमादायपुरींकाञ्चींजगामच । तामथाऽसौ समालोक्यप्रचेष्टोऽतित्वरान्वित

उवाच प्रवहन्वाणि नष्टमानससाध्वसः ॥ १६७ ॥

प्रचेष्ट उवाच ।

समुद्रान्तरतीरस्थां काञ्चीं नाम पुरीमिमाम् । पश्यसर्वत्रविख्यातां सर्वलोकसुखप्रदाम् अत्र माधववीरस्य तस्य विद्याधरस्य वा । कस्यापिचभयंनास्ति पश्य चन्द्रनिभानने' मच्चित्तेन्धनसँलग्नां कामानलशिखावलिम् । कुचकुम्भकरैः सिक्तं निर्वाणंदेहि सुन्दरि! त्वद्वास्मुखपद्मेऽस्मिन्मन्मुखभ्रमरोऽधुना । इच्छेत्पातुं मधून्यत्रकाऽऽज्ञानेतिष्ठतिप्रिये! त्वद्वरगात्रसंस्पर्शोच्छरैस्तुदति मां स्मरः । त्राहित्राहिप्रियेत्राहितवाऽस्मिशरणंगतः इतिब्रुवन्तं तं मूढमभिवीक्ष्य वराङ्गना । शोकाश्रितसर्वाङ्गी चिन्तयामास चेतसा ॥ अयं मूढो दुष्टचेष्टः प्रचेष्टोनामवेधसा । लिखितः किं ललाटे मे यन्मयाहाहताऽस्म्यहम्

क्व माता क्व च मे तातः क्व च विद्याधरो वरः ।
अनेनाऽहं समानीता धिगस्तु घटनां विधेः ॥ १७५ ॥

अलं लोकाः प्रकुर्वन्ति गर्वं जगति सर्वदा । येत्तिष्ठेत्सु गर्ववृक्षं विधाता घटनासिना तथापि विपदे धैर्यं निर्भयत्वं च तत्परम् । उपायाश्चेति चत्वारः प्रशम्यार्दार्थदर्शिभि' इत्यालोच्यहृदा कन्यावचोभिःकोमलाक्षरैः । प्रचेष्टंप्रत्युवाचाऽसौसर्वकार्यविचक्षणा

सुलोचनोवाच ।

दृढं कुरु मनो धीर! कन्याऽहमविवाहिता । मां समालिङ्गय मोहेन कथं यास्यसि दुर्मते शास्त्रोक्तविधिना धीर ! विवाहेन गृहाण माम् ।

स्वयं विचार्य चार्वङ्गि यद्युक्तं तद्विधीयताम् । यदुक्तं वचनं तस्मिन्भविष्यसि मुन्दरि इत्युक्ता तेन सा कन्या हर्षिता स्वगृहं गता । तत्रैव माधवस्तस्थौ वृतो बहुपरिच्छदं चारुविद्याधर एवं स्थितो विद्याधरो वरः । तत्रस्थाश्च जनाः सर्वे स्रक्चन्दनविभूषिता दिव्याम्बरपरीधाना रेजुर्देवगणा इव । कचिद्गीतं कचिन्नृत्यं कचित्कोलाहलध्वनि । कश्चिचाऽपि प्रदीपालिस्तत्पुरे समवर्तत । हेषितैः सप्तिवृन्दानां हस्तिनां चैव बृंहितैः हर्षस्वनैश्च पत्रिणां पूरिताः ककुभो दश । नानापताकानिवहैर्धवलैर्नृपसद्मभिः ॥१५१॥ समन्ताद्गगनं सर्वं व्याप्तं तत्र हि जैमिने ॥ केऽपि शङ्खान्समादध्मुर्ढक्काडिण्डिमझर्झरान् वाद्याञ्चक्रिरे केऽपि साधुकाहलकादिकम् । ततो युवतयः सर्वाः सरोजकोरकस्तना ललितानि सुगीतानि जगुश्चन्द्रनिभाननाः । परस्परं यौवनतो घर्षणच्युतमालया ॥ प्रस्वेदाम्बुगलद्गन्धैर्बभौ कन्येव तत्र भूः । गम्भारीकाष्ठरचितं पीठमारुह्य सुन्दरी ॥

ज्ञातिभिर्वेष्टिता बाला वरं स्थानं सुलोचना ॥ १५२ ॥
अत्रान्तरे विक्रमपुत्र एव शय्योपरिष्टात्किल लब्धनिद्रः ।
न वेद दैवेन विवाहकार्यं सुलोचनायाश्च सुलोचनायाः ॥ १५३ ॥
विधातृमायाशतमोहितानां कदापि न स्याद्भुवने सुखाप्तिः ।
ततः न्यसङ्केतविधिं जनोऽयं विस्मृत्य निद्रामभजत्सुखेन ॥ १५४ ॥
धनं परित्यज्य धनाशाभीत्या जलं प्रविष्टा नलिनी सुखार्थम् ।
सन्दह्यते तत्र हिमानलेन यदस्य कर्म न तदन्यथा स्यात् ॥ १५५ ॥
वेदादिशास्त्रमखिलं प्रपठन्तु लोकाः कुर्वन्तु नाम सततं शिवितान्तरीशम् ।
उग्रं तपः प्रतिदिनं प्रतिसाधयन्तु न क्षणमपि न भवत्यनिवार्यदैवम् ॥

[illegible]न्कोपरितिष्ठन्ति दुःखानिव सुखानि च । अन्यकाले समायाति[illegible] [illegible]प्राप्तं समालोक्य माधवं दुःखमागतम् । [illegible] [illegible]नास्यमुं राजपुत्रं दैवमायाविमोहितः । [illegible] [illegible]ऽपि दुःखमागता [illegible] । किं [illegible] [illegible]

पाखण्डैर्बोधितोऽयन्तु द्विजभूमिं जहार वै । तेनैव कर्मणा स्थानं नरके चाऽस्य दुस्तरे
वृत्तिच्छेदः सूर्यपुत्र!यस्य येनविधीयते । स तेन वधमाप्नोति शास्त्रेष्विति सुनिश्चितम्
तस्मादयं पापकर्मा ब्रह्मघ्ना पृथिवीपतिः । एतस्य निरये स्थानं कल्पकोटिशतावधि ॥
आत्मदत्तां हरेद्यस्तु परदत्तां च मेदिनीम् । सकोटिकुलसंयुक्तः प्रयाति नरकं विभो!॥
यो हरेच्च महीं तावद्देवस्य ब्राह्मणस्य च । न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा कल्पकोटिशतावधि
परदत्तां क्षितिं यस्तु धरानाथोऽभिरक्षति । सकोटिगुणमाप्नोति पुण्यं दातुस्तुयद्भवेत्
ततोऽहं शमनादेशाद्भुक्त्वा वै पूतिमृत्तिकाम् । अनन्तजन्मसु प्राणिहिंसासदा मया कृता
गावश्चब्राह्मणाश्चैव तथैवान्येऽपि जीविनः । मयादुष्टेन निहताः कोटिकोटिसहस्रशः
कालेन चाऽद्य मांसाधि!सर्वप्राणिविहिंसकम् । बहुयोनौ समुत्पन्नं भवनीमजयानह
गङ्गाब्धिसङ्गमे तीर्थं दुर्लभं दैवतैरपि । म्लेऽपि मृत्युमासाद्य यत्रेयं मम सद्गतिः ॥
गच्छ सुश्रोणि! भद्रं ते भविष्यति न संशयः । अचिरेणैव च पतिदर्शनं ते भविष्यति

व्यास उवाच ।

तस्यैतद्वचनं श्रुत्वा सा कन्या परमाद्भुतम् । ववन्दे चरणौ तस्य धर्मबुद्धिर्महीपतिः ॥
ततो रथं समारुह्य स राजा त्रिदिवं ययौ । सोऽपि धीवरो विप्र!जगामनृपतेःसमाम्
राजा च तं मृतंश्रुत्वा वह्निर्नर्मामवित्क्रमम् । तस्यैददौविवाहेन अयन्तीनिजकन्यकाम्
जयन्ती तां समादाय सा कन्या पुरुषाकृतिः । तपस्तनुं मनमाधे गङ्गासागरसङ्गमे ॥
गङ्गाब्धिसङ्गमे स्नात्वा प्रभाते द्विजसत्तम !। नीतिर्याधेच्च गन्धैच्च यज्ञेश्वरायणं प्रभुम्
नियमितं हविष्यं च फलाहारं द्विजोत्तम !। कदाचिदुपवासं सा कुरुते च वराङ्गना ॥

> वशाविनी मां दृष्ट्वाऽत्र धर्षयिष्यन्ति दुर्जनाः ।
> दुर्बलामिति मत्वाऽसौ समारुह्य च वाजिनम् ॥ ४५ ॥

भूयपपनितं राज्यं सा जगाम वराङ्गना । मायवस्य वियोगेन तस्य विद्याधरस्य या
मृता सा राजतनया यतोऽस्यैनमकम्पयि । तस्यांमृतायांभृत्योऽसौनिर्जगामयदृच्छया
विलप्य बहुधा तत्र प्रदेशेऽस्यन्मयोचनाक् । जगाम मन्दमायौद गङ्गासागरसङ्गमन्
गङ्गाब्धिसङ्गमे स्नात्वा मुनर्मिमृद्धिवृधिः । इत्याप्रीर्तिरिति प्राह प्रवेशे भीष्ममात्मम्

उपार्जितास्त्वया ये ये दुर्गतस्त्वपापपादपाः । यमभुक्फलितास्ते समूलं प्राप्य यथा दुन
स्तादिताः प्राणिनो ये ये राज्येऽस्मिन्स्थापिता त्वया ।
यमालये समस्तैस्तैः सङ्गमस्ते भविष्यति ॥ ८ ॥
सुप्त निद्राभरे दुष्ट! मां पश्यान्तकरं स्थितम् । अनया निद्रया किन्तेमहानिद्रा भविष्यति
ततःसोऽपि समुत्तस्थौ क्रोधसंरक्तलोचनः । धूलिधूसरसर्वाङ्गस्त्यक्तनिद्रो महाबलः ॥

भीमनाद उवाच ।

गर्वं मा कुरु दुर्बुद्धे तवायुः शेषतां गतम् । मद्दृष्टिपथमायातः पुमान्को नु विमुच्यते
ज्वलदग्निशिखाश्रेणीं प्रविशेच्छलभो यथा । मत्कोपानलराशौ त्वं तथैव निपतिष्यसि
इतिब्रुवन्तं तं शनयाजघान शितया तया । सजज्वाल महाकोपात्स्तत्या हुङ्कारनिःस्वनम्
स पपात महीपृष्ठे गताग्रगण्डकस्ततः । क्षालयन्पृथिवीं सर्वां शोणितौघपरिप्लुतः ॥
खड्गिनं पतितं दृष्ट्वा खड्गान्धिरोधसि द्विज !। समीपं तस्य भूपस्य स गन्तुमुपचक्रमे॥
स गच्छन्पथि विप्रर्षे!ददर्शैकंमहाशयम् । जाज्वल्यमानं तेजोभिर्द्वितीयमिव भास्करम्
विष्णुदूतगणैर्युक्तं तुलसीमाल्यभूषितम् । दिव्याम्बरधरं दिव्यं रथारूढं स्मिताननम्॥
प्रपच्छेति ततो भक्त्या स च धीरवरश्च तम् ।
कस्त्वं कुत इहाऽऽयातः क्व गच्छसि वदस्व नः ॥ १८ ॥

पुरुष उवाच ।

कन्ये! विधृतपुंवेशे मद्वृत्तान्तं निशामय । कथयामि समासेन श्रोतुमिच्छसि चेन्मुदा
अहमासं पुरा राजा चौरवंशवनानलः । धर्मबुद्धिरितिख्यातः सर्वधर्मपरायणः ॥ २०॥
मया यज्ञाः कृताः सर्वे दानानि सकलानि च । चतुर्वर्षसहस्राणि पालिता च वसुन्धरा
पाषण्डजनवाक्येन मया भूमिर्द्विजन्मनः । आहृता कोपमासाद्य पुनर्दत्ता न कुत्रचित्
मम तेनाऽपराधेन स्वयमेव विधिस्ततः । जहार मन्त्रणादेव सर्वां राजश्रियं रमा ॥
अथाऽहं गतसम्पत्तिः शोकाभिदग्धमानसः । कियद्भिर्दिवसैः सार्धं यमराजवशं गतः
मां दृष्ट्वा चित्रगुप्तेन तत्कर्म प्रकटीकृतम् । उक्तश्च भास्करिर्देवश्चाऽऽहासगतिः प्रभुः ॥
धर्मबुद्धिरयं राजा कृतपुण्यक्रियः सदा । अस्त्यस्य दुरितं किञ्चित्तन्निशामय वच्म्यहम्

भूप सुलोचनेपुत्रि!क्वगताऽसिविहायमाम्। इत्युक्त्वासमहीपालःपृथिव्यांमूर्च्छितोऽपतत्
राजानं पतितं दृष्ट्वा शोकेन महता ततः। जज्ञे हाहारवस्तस्मिन्नगरे द्विजसत्तम!॥७७॥
तत्क्रन्दनध्वनेस्तत्र दिक्षु जाता प्रतिध्वनिः। उत्प्रेक्षते तत्र लोकः क्रन्दन्ति ककुभोदः।
धूलिधूसरिताङ्गं तु नृपतिं मुक्तकेशकम्। विधृत्य मन्त्रिणः सर्वे तरसा सौधमाययुः॥
अथ विद्याधरस्तत्र श्रीविक्रमतनूद्भवः। तस्याः पीठं समालिङ्ग्य रुरोद करुणस्वनैः॥
हा प्रिये चञ्चलापाङ्गि सुवर्णकुसुमप्रभे!। शोकाब्धौ पातयित्वा मां क्वगताऽसिवरानने!
मम किं दूषणं दृष्टं त्वया निर्दोषया प्रिये!। न ददासि कथं भद्रे दर्शनं कमलानने!॥
न जीविष्याम्यहं भद्रे क्षणमात्रं त्वया विना। अतोमे दर्शनंदत्त्वा क्रियतां प्राणरक्षणम्

> किं धनैः किं जनैः किं मे मित्रैः किं वा धनैर्गृहैः।
> नाऽऽप्नोमि यदि भद्रे! त्वां प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम्॥ ७७॥
> एतच्चान्यच्च विप्रर्षे! स कृत्वा करुणं महत्।
> शोकान्मृत्युं विनिश्चिन्त्य(त्य) ययौ गङ्गाब्धिसङ्गमम्॥ ७८॥

तत्र गङ्गाम्भसि स्नात्वासमुद्रजलमिश्रिते। निवेद्य भास्करायार्घंगङ्गांनत्वाऽऽहमातरम्
गङ्गे देवि जगन्मातस्त्वज्जले विमले तनुम्। त्यजामितांयथाभूयप्राप्नोमितत्करिष्यसि
इति ब्रुवन्तं तं विप्र! तत्किङ्करवरास्ततः। विधिं विनिन्युः सदृशं क्रुद्धा धीवरस्य च
हन्तो धीवरः प्राह कस्त्वं भोः कुतआगतः। कथमत्र तनुत्यागं कुरुषे तद्वदस्व मे॥
तद्वाक्यमेतदाकर्ण्यततोविद्याधरोऽखिलाम्। तांकथांकथयामासशृण्वतांविस्मयप्रदाम्

> अथ त्वं मूर्ख! लोकानां प्रवरोऽसि न संशयः।
> गान्धर्वी राक्षसी वाऽपि पन्नगी वाऽपि किन्नरी॥ ८४॥

शापागनेव सा कन्या तस्मादन्तर्हितास्वयम्। सा देवर्षिपर्णाकन्यादेवानांनिलयंगता
कथ तया समं भूयो दर्शनं ते भविष्यति। चकोरपेयं पीयूषं गगने रोहिणीपतेः॥८६॥
किं शक्नुवन्ति तं पातुं वायसा बलिनोऽपि च। यद्भाग्येनतत्प्राप्यंप्राप्यंयत्तल्लभ्यते
जानन्ति तज्जनं कश्चिन्मोहम्मतिनगच्छति। केनाऽपि दीयतेकन्या कन्याकेनाऽपिगृह्यते
पूर्वजन्मनि या कन्या तां कन्यां लभते पतिः। पुत्रप्रयोजनाभार्या पुत्रा पिण्डप्रयोजनाः

पवित्रे त्वज्जलेमातस्त्यजाम्यत्रकलेवरम् । सुलोचना मे कान्तास्यात्तथातत्त्वंकरिष्य
भूयोभूयो ब्रुवन्तं तमिति तस्याश्च किङ्कराः । बद्ध्वापाशेनतंनिन्युर्निरुकांतत्सभांप्र
क्रुद्धा धीरवरादेशात्किङ्करास्ते सुदारुणाः । कारायां स्थापयामासुः प्रवेष्टमनुविह्वल
एतस्मिन्नेव काले तु दृष्ट्वा तत्कार्यमद्भुतम् । हाहाकारो महानासीत्तद्राज्ये द्विजसत्तम
एतच्छ्रुत्वाऽद्भुतंकर्म स च राजा गुणाकरः । आयातोऽत्यन्तसन्ततोवदतीतिद्विजोत्तम
निषङ्गिणश्च रथिनश्चर्मिणः खड्गिनस्तथा । धानुष्काश्चकौन्तकाश्चकोटिकोटिसहस्रशः
स्थाने स्थाने पुरे तस्मिन्राजा वै शोकविह्वलः । नियोजयामासतद्रक्षायै द्विजसत्तम

तेनाऽऽज्ञप्तास्ततः सर्वे योद्धारोऽमितविक्रमाः ।
सत्वराः पतिरक्षासु तस्थुस्तस्मिन्पुरे तथा ॥ ५६ ॥

गीतानि गायकैःसर्वैर्नृत्यानिनर्तकैस्तथा । वाद्यानिवादकैश्चैवतत्रत्यक्तानिसाध्वसात्
ततः स राजा विप्रर्षे! समाहूय स्वमन्त्रिणः । किमेतदिति पप्रच्छ शोकोपहतमानसः॥

मन्त्रिणऊचुः ।

देवाद्भुतमिदं कर्म न दृष्टं न श्रुतं क्वचित् । एतावतां नृणां मध्ये पश्यतां क्व गतामस
कोऽपिजल्पति सा लक्ष्मीः शापेनाऽऽगत्य भूतले । स्वर्दीर्घसौधमेतर्हिस्वयमन्तर्धाय
मायामयी सा रमणी मायया त्वद्गृहेस्थिता । दर्शयित्वातुमायांस्वांगतेत्यपरेवदन्ति
केचिद्वदन्ति रमणी सर्वलक्षणसंयुता । आगमिष्यति भूपोऽपि मगाङ्गो मया यत॥
सन्मुखं चन्द्रवन्मत्वा विचिन्त्यात्मानमात्मना । केचिद्वदन्ति चन्द्रेण भीतासुरनिरन्तरे
वदन्तिकेऽपिसाकन्यासद्गुणार्दीर्घवासना। भ्रान्त्यायन्त्रमसाचन्नापूर्णचन्द्रनिभानना
द्विगजैर्नेलिर्नाभ्रान्त्या प्रचुराकमलानना । विमदप्रमदकता च भीरुकालिकापुष्पा॥
केचिद्वदन्ति दृष्ट्वा तां कल्पमन्यो स्थिरं नृप ॥ तद्गुणदर्शनात्यापि भीता कनगुणानिरन्त

केचिद्वदन्ति भूपाल! त्वया सर्वदिशो जिताः ।
कर्मैर्यातुमा जेतुं गता सा त्रिदिवं प्रति ॥ ६७ ॥
अथ ते मन्त्रिणोऽन्योन्यमालोक्य विमुखप्रिय ।
स्वस्थाप्राऽभवन्सर्वे निरुत्साहा हताश्वसाः ॥ ६८ ॥

यदाऽकरिष्यत्सा कन्या विवाहं सा नृपात्मजा ।
नाऽभविष्यत्तदा शोकः स्वल्पोऽपि हृदये मम ॥ १०६ ॥

स्वर्गंगता चेत्सा कन्या सर्वलक्षणसंयुता । नीता नीचेन शोकोऽयं हृदये दुःसहोऽभवत् ॥ लिखितामिव सर्वत्र तां पश्यामि वराननाम् । विस्मर्तुं न हि शक्नोमि जीवताऽनेन चाऽऽत्मना ॥

नीचक्रोडगता साध्वी न जीविष्यति सा क्षणम् ।
विद्याधरोऽपि तच्छोकैर्नं जीविष्यति दारुणैः ॥ ११२ ॥

यथा मातापितृत्यक्तो देशास्तत्याजयेमया । तथैव सम्प्रति प्राणांस्त्यक्ष्याम्यत्र न संशयः ॥ पुनस्तत्प्राप्तये प्राणान्गङ्गासागरसङ्गमे । त्यक्ष्यामीति दृढं कृत्य सगन्तुमुपचक्रमे ॥ तस्मिन्नेव काले तु नारदान्मुनिसत्तमात् । पादलेपं महाबुद्धिरभिगम्य स माधवः ॥

ययौ कियद्भिर्दिवसैर्गङ्गासागरसङ्गमम् ।
गङ्गाब्धितोये स्नात्वा च पूजयामास चाऽच्युतम् ॥ ११६ ॥

तुलसीपत्रमालाभिर्भूषितो माधवस्तदा । बद्धाञ्जलिरिति प्राह जह्नुकन्यां सरिद्वराम् ॥

माधव उवाच ।

देवि ! त्वत्सलिले देहं प्राणशोकस्त्यजाम्यहम् ।
भाविजन्मनि तां कन्यां मह्यं दास्यसि शोभनाम् ॥ ११८ ॥

इत्युक्त्वा तां नमस्कृत्य गङ्गां त्रैलोक्यपावनाम् । ततस्तत्सलिले क्षिप्रं प्रवेष्टुमुपचक्रमे ॥ अथ धीवरः पृष्ठे तं विधृत्य नृपात्मजम् । तत्समीपं प्रति विप्रेन्द्र ! येनाऽऽगत्य शनैः ॥

ततः समालोक्य नृपात्मजं तं प्रीतिं समासाद्य भनिन्द्यशोभाम् ।
कस्त्वं त्यजस्यत्र कथं शरीरं ब्रूहीति तं धीवरं जगाद ॥ १२१ ॥

माधव उवाच ।

अहं विक्रमराजस्य पुत्रो माधवसंज्ञकः । मृगयार्थं वनं घोरं ससैन्योऽगममेकदा ॥ अस्त्येका नगरोपान्ते सरसी पद्मशोभना । नारीभिः क्रीडिता तस्यास्तत्र कामुकः स्नान्ती चन्द्रकलाख्या मालिनी मां ददर्श तुताम् । सुलोचनाया प्रत्यायं प्रदाता समसूचनः ततस्तु दृष्ट्वा ताम् विलोक्य सरितं वरेण्य । प्रवेशाच्च दिन सुन्दर गतम्तस्मा पुरं प्रति

कुर्वन्ति दारमदणमनन्य मर्मान्विणः । यथेह क्रीयते नार्या तथा नारी समश्नुते ॥१०॥
मन्दप्रजन्यामध्येष भृङ्गः कुमुदिनीं सहेत् । सद्रूपोऽपि पतिः स्त्रीणांसन्तोषायभवेन्नहि
स्यौ स्थितेऽपि पद्मिन्या मधूनि भ्रमरः पिबेत् । नारीषु सततं चित्तं विष्णुभक्तावनादर

शोकैः कैश्चित्तनुन्यागस्तित्र: पुंसां विडम्बनाः ।
दाराः पुत्रास्तथा भ्राता देशाश्च बान्धवास्तथा ॥ ६३ ॥

पुनर्लभ्या इमे सर्वे पुनर्लभ्या न चाऽसवः । न मुक्तो विषयोधर्मो न च कर्म कृतं त्वया
वर्तमाने गते मूढ! भविष्यं जन्म दुर्लभम् । मम माता मम पिता भार्या भ्राता धनं मम
निष्फलं याति वै जन्म नृणां ममतया तथा । एवं प्रबोधितः सम्यक्तेन धीवरेणस
दौर्मनस्यं परित्यज्य तस्थौ तत्रैव जैमिने ॥ ततस्तु गन्धिनी प्रीत्या हसन्तीस्वगृहंगता

गत्वा च माधवं मञ्चे स्वपन्तं सा ददर्श ह ॥६७॥

गन्धिन्युवाच ।

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ दुर्बुद्धे! भ्रमस्तेऽपिफलोऽभवत् ।

[illegible]

[illegible]

कन्यायाः दूषणंनास्ति नास्ति विद्याधरस्यवा । ममैवदूषणं सर्वयतो हीनस्य सङ्ग
नीचसङ्गे कृते पुंसा सुखं यच्छति नो विधिः । एतद्वेव मया ज्ञातं यतो गतिरियं
न प्राप्नोति सुखं किञ्चिन्नीचसङ्गान्महानपि । प्रेतसङ्गान्महादेवो नग्नो भस्मविभूषण
प्रविश्य निलयं नीचः स्त्रीधनादिकमीक्षते । किञ्चित्प्रसङ्गमासाद्य पङ्कवक्त्रः सवङ्गा
स तां श्रुत्वा गुणं नीचः सद्य एव विषीदति । दोषं संश्रोतुमाप्नोति शतरूपो भवेत्त

शुभमिच्छन्निजं प्राज्ञो नीचेभ्यो नहि निश्रयेत् ।
क्षणमेकमपि प्राज्ञो नीचेभ्यो नहि निश्रयेत् ॥ १०५ ॥

पदमेकमपि प्राज्ञो नीचैः सह न गच्छति । विश्वासवचनं नीचः मध्यस्य विषीदति
षं सा श्रोतुमाप्नोति श्रोतुमायाति यत्नतः । ततः समयमासाद्य प्रकाशयति षोडसन
नस्यैकंवचस्यैकं कर्मण्येकंयतात्मनाम् । मनस्यन्यद्वचस्यन्यत्कर्मण्यन्यद्दुरात्मनाम

विपत्त्यां येन हस्तेन नयेत्पादरजः खलु । शिरःकृन्तति तेनैव स्वामिनं प्राप्य सम्पदम्
नूनमेव प्रभुं घ्नन्ति यशगा नृपराजयः । ततमम्बुदकं यद्वि सद्यो निर्यापतां नयेत् ॥
इति सञ्चिन्त्यमनसा तेन क्ष्मापतिसूनुना । प्रचेष्टा नष्टचेष्टोऽसौ निरस्तो द्विजसत्तम !

ताभ्यां स्त्रीभ्यां तदा चिर सुखेन स नृपात्मजः ।
किञ्चित्कालं तत्र तस्थौ शोकव्याधिविवर्जितः ॥ १५१ ॥

तस्यां सुलोचनायां तु माधवस्य महात्मनः । शतं पुत्रा जयन्त्यां च द्वे शते जज्ञिरे सुताः
माधवस्य सुतास्तेऽपि शस्त्रशास्त्रविदुत्तमाः । बभूवु सर्वलोकानां प्रीतये धर्मतत्पराः
जन्मान्तरोपार्जितया विष्णुभक्त्या च सङ्गतः । एकदा चिन्तयामास मनसा स च माधवः

कोऽहं कस्मात्समायातः कस्य वा केन निर्मितः ।
भूयः क्व च गमिष्यामि कुत्र वा स्थास्यते मया ॥ १५५ ॥

विलयं भुञ्जतो जन्म विना पुण्येनमे गतम् । तस्माद्विमार्गयेमग्नं कोऽत्र मामुद्धरिष्यति
संसारेऽस्मिन्ननु प्राप्य येन नाराधितो हरिः । आत्मघाती स विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः
भूयोभूयो भवेज्जन्म भूयोभूयोऽपि पञ्चता । संसारेऽत्र सर्वक्लेशदो भैरवो महान्
विष्णुभक्तिं विनानास्ति जन्ममृत्युनिवारणम् । अतोऽद्यप्रभृति [illegible] करिष्याम्यर्चनं हरेः
एतद्विचिन्त्य मनसा विभाव्य च मुहुर्मुहुः । विश्वकर्माणमाहूय वचनमिदमब्रवीत्
विश्वकर्मन्महाबाहो! मह्यं विष्णोः शिलामयीम् । प्रतिमां देहि निर्माय सर्वकामफलप्रदाम्
तस्यादेशात्ततो चित्रं निर्मिता विश्वकर्मणा । प्रतिमा रचिता तेन महाविष्णोः शिलामयी
सर्वावयवसम्पन्ना पुण्डरीकनिभेक्षणा । शङ्खचक्रगदापद्मधारिणी च चतुर्भुजा ॥१६३
लक्ष्मीसरस्वतीयुक्ता वनमालाविभूषिता । सर्वालङ्कारसंयुक्ता भूषिता सर्वभूषणैः ॥
विचित्रमण्डपे तां च संस्थाप्य प्रतिमां हरेः । स पूजां कर्तुमारेभे कामदां [illegible]
तस्मिन्नेवाऽन्तरे चित्र पूर्वदृष्टं द्विजोत्तम ! [illegible]
[illegible] स्वयं भूत्वा [illegible] । [illegible]

[illegible] हत्वा पञ्च महाप्रभून् ।
[illegible] ॥ १६८ ॥

तस्मिन्नेव दिने गन्त्रा अधिवासनमुत्तमम् । तथाऽऽकर्ण्य मया तत्र प्रेरितं साङ्गुलीयकम्
मम पत्रं समालोक्य साङ्गुलीयकमुत्तमम् । साऽपि तत्पृष्ठपत्रेषु यल्लिलेख तदुच्यते ॥
श्रीत्रिविक्रमदेवस्य पुत्रो विद्याधराह्वयः । पिता तस्मै विवाहेन मां प्रदास्यति सत्वरं
मयाऽधिवासनं कर्मको विवाहोममध्रुवम् । मयाऽप्युपायं वक्ष्यामि येन प्राप्नोति मां भवान्
यामयाद्धं समुद्भूत्य स्थिताऽहं वरसम्मुखी । यस्तु शक्नोति मां नेतुं स मे भर्ता न संशयः

विलिख्य पत्रं सा कन्या गन्धिन्यास्तत्करे ददौ ।

गन्धिन्या च तया दत्तं तत्पत्रं महामुत्तमम् ॥ १३१ ॥

तत्सङ्केतं प्रवेष्टेन संभुत्य मम सम्मुखे । हयमारुह्य सा नीता तत्राऽहं निद्रया जित
अनया व्यथया तत्र पुनस्तत्प्राप्तिहेतवे । तदाद्य जागरं मद्र! शृणुष्वाऽत्र विधानतः
इत्युक्त्वाऽस्य रक्षार्थे नियुज्य पदगान्बहून् । विहस्याऽन्तःपुरं गत्वा सा कन्या पुरत्याङ्गी
ततो विधृत्य स्त्रीवेषं नानालङ्कारभूषिता । स्वदासीं प्रेषयामास तमानेतुं नृपात्मजं
तदाज्ञया समागत्य ततो नृपतिनन्दनः । ईक्षां चक्रे च तां साध्वीं लक्ष्मीं मूर्तिमतीमिव
सा च कन्या समुत्थाय सुवर्णासनतो द्विजः ॥ ववन्दे चरणौ तस्य पुलकाञ्चितविग्रह
ततो गान्धर्वविधिना स राजतनयः सुधीः । अङ्गीचकार तां कन्यां तत्रैव प्राप्तकौतुक
तत्प्रेमवारिधाराभिः संसक्तो नृपनन्दनः । तत्रैव तां निशां निन्ये कुर्वन्केलिं तया सह
अथ प्रभाते विमले सा मृगीलोचना सती । आदितः सर्ववृत्तान्तं कथयामास माधवम्

ततः सुलोचना साध्वी जयन्तीं तां नृपात्मजाम् ।

माधवं च समादाय सुषेणस्य सभां ययौ ॥ १४१ ॥

तां कन्यां स नृपः श्रुत्वा हर्षितो माधवाय वै । सुलोचनां जयन्तीं च विवाहेन ददौ ततः
तस्मै तु यौतुकत्वेन स राजा धर्मतत्परः । सुप्रीतो निजराज्यार्धं ददौ स्वर्णशतानि च
ततो विचित्रमावासं निर्माय स नृपात्मजः । तस्मिन्पुण्यतमे तीर्थे चकार वसतिं द्विज
तत्रान्तरे प्रचेष्टं तं कारागारनिवासिनम् । सभां समानीय तन्निन्दयामास माधवः
अयं पापमतिः क्रूरः स्वामिविश्वासघातकः । शत्रूणां प्रवरो मूढो रक्षणीयो मया नहि
पालितोऽपि [illegible] प्रसादधनभोजनैः । शत्रुकर्म करोत्येव समयं प्राप्य निर्दयः ॥

हरे विष्णो दैत्यजिष्णो नारायण कृपामय ! संसारसागरे घोरे पतितं मां समुद्धर॥
ततो हर्षान्माधवोऽसौ प्रक्षाल्य चरणौ हरेः । भूमौ निपात्यसर्वाङ्गं जगादमाधवोहरिम्

माधव उवाच ।

गोविन्द परमानन्द मुकुन्द मधुसूदन ! त्राहि मां पापिनं कृष्ण! यतस्त्वं सर्वपापहा ॥
इतिस्तोत्रं तस्य श्रुत्वा भगवान्भक्तवत्सलः । परमां प्रीतिमासाद्य तमित्याहवचःस्वयम्

श्रीभगवानुवाच ।

वरं वरय भो वत्स माधव! क्षत्रियर्षभ ! ब्रह्मत्वं वा शिवत्वंवा शक्रत्वंवाकिमिच्छसि

माधव उवाच ।

सर्वमेव मया प्राप्तं जगदीश! न संशयः । दैवतैरप्यदृश्यं त्वां पश्यामि वरदं प्रभुम् ॥
भुक्ति मुक्ति धनैश्वर्यं दातुंसर्वं भवान्क्षमः । प्रभो! न भक्तियोग्योऽस्मिभक्तिंमेसम्प्रयच्छमे

श्रीभगवानुवाच ।

तव भक्त्याऽनया वत्स ! प्रीतोऽहं नाऽत्रसंशयः ।
किमस्ति वस्तु यद्दत्त्वा तवाऽऽनृण्यं भजाम्यहम् ॥ १६७ ॥

सूत उवाच ।

इत्युक्त्वा परमप्रीतः प्रसार्य्य चतुरोभुजान् । तमालिङ्गितवान्विष्णुः पितापुत्रमिवद्विज!

श्रीभगवानुवाच ।

आलिङ्गनप्रभावेण तवाऽऽनृण्यं गतोऽस्म्यहम् । सर्वमेव शुभं भद्र! भविष्यतिन संशयः
कामिना प्रतिमा वत्स! क्रियायोगेन सर्वदा । पूजिता मम तेन त्वां नेष्याम्यहंतनुत्यजि

व्यास उवाच ।

इति दत्त्वा वरं तस्मै चतुर्भिर्दीर्घबाहुभिः ।
भूयःप्राप्तैः समालिङ्ग्य तत्रैवाऽन्तरधीयत ॥ २०१ ॥

ततस्तां प्रतिमा विष्णोः सदापूजामाधवस्तदा । आराधयामासमहाश्रियायोगेनतत्परः
स भुक्त्वासकलान्भोगान्पुत्रपौत्रसमन्वितः । गत्वावैकुण्ठमासादसदापूजयस्मानस्मान्
पठति हरिचरित्रंपुण्यमध्यायमेनं सकलदुरितराशिध्वंसिभिः सर्वसंपत् ।

गन्धैर्धूपैश्च नैवेद्यैस्ताम्बूलैर्धूपदीपकैः । माल्यावीः प्रयत्नैश्च स्नपनैः सुशोभनैः
प्रदक्षिणैर्नमस्कारैरर्घ्यैश्च सदक्षिणैः । निराभिषेर्हविष्यैश्च फलाहारैश्च सत्तम ॥१३
नमोनारायणायेतिजपेत्प्रणवपूर्वकम् । अष्टाक्षरं महामन्त्रं सर्वकामफलप्रदम् ॥१३
एवमब्दसहस्राणि महाविष्णोः परात्मनः । चकार परया भक्त्या स पूजांसर्वकामदम्
तस्य भक्त्या ततस्तुष्टः सर्वदेवशिरोमणिः । आविर्बभूव भगवांस्तुलसीकुसुमप्रभः ॥
आविर्भूतं हरिं दृष्ट्वा सदारो माधवस्ततः । शिरसा भूमिमालिङ्ग्य ववन्दे चरणौ हरेः

माधव उवाच ।

नमस्ते देवदेवाय नमस्ते परमात्मने । परेशाय सुरेशाय नमस्ते ज्ञानदायिने ॥ १७५॥
नमस्ते परमानन्द पुरुषोत्तम केशव ! । नमस्ते पद्मनेत्राय कमलापतये नमः ॥ १७६ ॥
नमस्ते बहुरूपाय नीरूपायनमोनमः । विचिन्त्यायाविचिन्त्याय दृश्यादृश्याय वै नमः
नमस्त्रैलोक्यनाथाय लोकपित्रे नमोनमः । नमस्ते ज्ञानगम्याय नमस्ते सर्वशायिने ॥
कंसारये नमस्तुभ्यं नमस्ते कैटभारये । मधुहर्त्रे नमस्तुभ्यं विधात्रे च नमोनमः ॥

येन त्वयोद्धृता वेदा मीनरूपधरेण वै ।
गम्भीराम्भोनिधेरम्भोऽभ्यन्तरात्तमहं भजे ॥ १८० ॥

येन त्वयोद्धृता पृथ्वी सशैलवनकानना । कूर्मरूपधरेणेयं तस्मै तुभ्यं नमोनमः ॥१८
वाराहमूर्तिना येन धरणी धरणीपते !। उद्धृता निजदन्तेन तस्मै तुभ्यं नमोनमः
नृसिंहमूर्तिना येन त्वया दैत्यो विदारितः । हिरण्यकशिपुः क्रुद्धस्तस्मै तुभ्यं नमोनम
बलिर्यज्ञस्तथा ध्वस्तो येन वामनरूपिणा । तस्मै तुभ्यंनमो देवकाश्यप्यादानकारिणे
पितरस्तर्पिता येन त्वया क्षत्रियशोणितैः । कार्तवीर्यो हतो येन तस्मै रामाय ते नमः
रावणो निहतो येन कौसल्यासुतुना त्वया । मारीचः कुम्भकर्णश्च तस्मै रामायतेनमः
प्रलम्बो निहतो येन रेवतीपतिना त्वया । कालिन्दीभेदिने तुभ्यं तस्मै रामाय तेनमः
वेदा विनिन्दिता येन विलोक्य पशुहिंसनम् । सद्रूपेण त्वया येन तस्मै बुद्धाय ते नमः

म्लेच्छाश्च विहिता येन युगान्ते कल्किमूर्तिना ।
सर्वलोकहितार्थाय तस्मै तुभ्यं नमोनमः ॥ १८१ ॥

अत्रैव शृणु विप्रर्षे ! इतिहासं पुरातनम् । यस्य श्रवणमात्रेण गङ्गादेवी प्रसीदति
आसीत्त्रेतायुगे विप्रो धर्मस्थो नाम धार्मिकः । शान्तो दान्तो दयायुक्तो वेदवेदाङ्गपा
सत्यवादी क्रोधहीनो हिंसाहीनोऽजितेन्द्रियः । सर्वभूतहितैषी च योगाभ्यासरतः
संसारसागरं तर्तुं स विप्रो वैष्णवो जनः । पूजयामास देवेशं क्रियायोगेन के
कदाचित्प्राप्य पुण्याहं स च विप्रर्षभो द्विजः । जगाम जाह्नवीतीरं मुमुक्षुः स्नातुं

तत्र गङ्गाम्भसि स्नात्वा कृत्वा च तर्पणादिकम् ।
गृहं गन्तुं मनश्चक्रे गङ्गायाः पश्चिमे पथि ॥ १८ ॥

तस्मिन्काले ततो विप्रं वैश्योऽरक्षकराहतः । कृत्वा पापानि समायाति सकले किङ्करै
गतस्तैः किङ्करो विप्रः कालकल्पस्तिरस्कृतः । दण्डहस्तं समायान्तो पिहितानित्या
अपवर्गधनमध्यात्मस्तम्य तत्कालस्य च । पुण्यावेदो वर्तीयदं पथि ब्राह्मणस्तम
पथि व्रजन्तं तं दृष्ट्वा कालकल्पो यूथ गतः । दण्डेन ताडयामास बहुधा तत्क्षणेनि
तद्दण्डाघातजनितः सोऽपि तेन मूर्च्छितः स । [illegible]
तत्तुङ्गद्रुमनिभित्रवसा स गतचेतनः । तस्याधिपि दयायुतो धर्मस्वरूपिणो
तत् कर्णांस्तमादाय पुनर्यास्यप्युत्तमः । गङ्गाम्भसा कं दिव्यैः [illegible]
गतप्राणं समालोक्य स विप्रः परमार्थवित् । [illegible] गन्तुं मनश्चक्रे द्विजो
पथ गच्छन्नपि प्राज्ञो गङ्गानामानि कीर्तयन् । [illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ २८ ॥

[illegible]
[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible]
[illegible]

इह जाति स पुण्यात्मा सर्वरोगान्विमुक्तोऽन्ते तु निमगम्यतः श्रीविष्णुरूपम्
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे ग
सागरसङ्गममाहात्म्यवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः

गङ्गामाहात्म्यम्

श्रीव्यास उवाच ।

भूय एव प्रवक्ष्यामि गङ्गामाहात्म्यमुत्तमम् । यच्छ्रुत्वा मानवाः सर्वे सर्वान्कामानवाप्नुयुः
येन नाचरितं स्नानं गङ्गायां लोकमातरि । आलोक्य तन्मुखं सद्यः कर्त्तव्यं सूर्यदर्शनम् ।
प्रभाते यः स्मरेद्भक्त्या गङ्गा इत्यक्षरद्वयम् । तस्य नश्यन्ति पापानि तमांसीवारुणोदये ॥
न दृष्टा येन सरितां प्रवरा जह्नुकन्यका । तस्याऽभाग्यानि सर्वाणि अन्नादिसलिलानि च

शरीराणि परित्यज्य गङ्गास्नानं प्रकुर्वताम् ।
गात्राण्यायान्ति पापानि गङ्गास्नानमकुर्वताम् ॥ ५ ॥

अहो चित्रमहो चित्रमहो चित्रमिदं पुनः । पतन्ति नरके मूढा गङ्गायामपि स्थिते सति ॥
शिरसा यो वहेद्भक्त्या गङ्गाम्भःकणिकामपि । स मुच्यते महापापैर्ब्रह्महत्यादिभिर्द्विज
ललाटे दृश्यते यस्य गङ्गासैकतमुत्तमम् । स पुण्यात्मा जगत्सर्वं पुनाति नाऽत्र संशयः
गङ्गातीरात्समायान्तं यः पश्येत्परमादरात् । सोऽश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः

सर्वे महात्मानस्तुलसीमाल्यभूषिताः । स्फुरत्पद्मपलाशाक्षा बलिनो गरुडध्वजाः॥
पम्बरधरा यूयं मयूरगलसुन्दराः । शङ्खचक्रगदापद्मधारिणश्च चतुर्भुजाः ॥ ५२ ॥
यूयमीदृशाः सर्वे सर्वलक्षणसंयुताः । इमं पातकिनां श्रेष्ठं कथं वा नेतुमिच्छथ ॥

विष्णुदूताऊचुः ।

सर्वे विष्णुदूताः पुण्यात्मानमिमं नरम् । नेतुमत्र समायाता वैकुण्ठं प्रति सम्प्रति
श्रीभगवद्भक्तं स्वजनं गतकल्मषम् । मुञ्चताऽऽशु यमप्रेष्या यदि जीवितुमिच्छथ॥
स्तेषामिदं वाक्यं श्रुत्वा सर्वगतं द्विज !। कोपाद्युक्तमस्माभिस्तदाकर्णय कथ्यते
पापी दुराचारो ब्रह्महत्यासहस्रकृत् । कृतघ्नश्चैव गोघ्नश्च मित्रघ्नश्च दुराशयः ॥
प्रमाणहेमानि हृतानि सुबहूनि च । परदारा हृता नित्यमनेनाऽतिदुरात्मना ॥५८॥
टिकोटिसहस्राणि जन्तूनां विष्णुकिङ्कराः । कृताश्च बहुधा हत्या स्त्रीहत्या च तथैव च
न्यासापहरणं स्वमातृगमनं तथा । गोमांसभक्षणं चैव चकार प्रतिवासरम् ॥६०
हिंसाकृताऽनेन दाहश्च परवेश्मनः । सभायां परनिन्दां च विधवागर्भपातनम् ॥६१
मायान्तमतिथिं धनलोभेन सत्तमाः । अहन्सुनिशितैः खड्गैर्निशायां यवनोपमः ॥

एतान्यन्यानि पापानि महान्त्यगणितानि च ।
चकार नीचो मूढोऽसौ नाल्पमात्रं शुभावहम् ॥ ६३ ॥

स्मादयं महापापी नीयते यातनागृहम् । ज्ञेया हि पापिनो दण्ड्या धर्मराजस्य सत्तमाः
यं वै देवदेवस्य दूता भगवतो यदि । तदा कथमिमं नेतुं पापिनां श्रेष्ठमिच्छथ ॥६५

विष्णुदूताऊचुः ।

यद्भिः सत्यमेवोक्तं कोऽपि नास्त्यत्र संशयः । दण्ड्या पातकिनः सर्वे जीविनाधिपतेः सदा
यं पापविनिर्मुक्तो गङ्गाशीकरसेवनात् । तस्मादेनं वयं सर्वे नेष्यामो हरिमन्दिरम्
वत्तिष्ठन्ति देहेषु पातकानि शरीरिणाम् । गङ्गाम्भःशीकरा यावत्स्पृशन्ति सुदुर्लभाः
न्द्रैककलया सर्वं तिमिरं हन्यते यथा । गङ्गाम्भःशीकरेणाऽपि पातकं हन्यते तथा

गङ्गानामानि संस्मृत्य पापी मुच्येत पातकात् ।
साक्षात्तत्सलिलं स्पृष्ट्वा मुच्यतेऽत्र किमद्भुतम् ॥ ७० ॥

अवलम्ब्य ततो धैर्यं स विप्रो हरिभक्तिकृत् । इत्यपृच्छन्मधुरया गिरा तान्यमकिङ्करान्

धर्मस्व उवाच ।

के यूयं विकृताकाराः पाशमुद्गरपाणयः । दंष्ट्राकरालवदना अङ्गारसदृशप्रभाः ॥३१॥
यूयं सर्वे महावीरा ज्वलत्पावकलोचनाः । कृता तथापि युष्माकमियं केनाऽपि दुर्गतिः

यमदूताऊचुः ।

यमदूता वयं सर्वे यमाज्ञाहारिणः सदा । सदण्डोऽयं द्विजास्माकं सुमहान्कदनोद्यः

धर्मस्व उवाच ।

कस्मादागता यूयं महाबलपराक्रमाः । एतादृशं केन कथं वा दुर्गतिः कृता ॥३८॥

यमदूताऊचुः ।

अयं मुञ्च द्विजश्रेष्ठ! वृत्तान्तं सकलं शृणु । यथाऽस्माकमिदं दुःखं बभूवात्यन्तदुःसहम्
तोऽसौ वृषेण शृङ्गाभ्यां कालकल्पो विदारितः । तं नेतुं धर्मराजेन प्रेरिताः किङ्करा वयम्
ज्ञाऽऽज्ञमा वयं सर्वे समस्तायुधपाणयः । यद्व्याघ्रं पापिनं श्रेष्ठं नेतुमत्र समागताः
तथाऽसौ प्राप्तकालश्च कालकल्पो दुराशयः । वृषेण हेतुभूतेन विनाशाय विदारितः
त्वदर्थेन त्वया तत्र गङ्गापानीयसीकरैः । सिक्तः पातकिनां श्रेष्ठो गङ्गातामानि अत्वा
गङ्गाम्भःकणिकासेकैर्गतकल्मषमप्यमुम् । वयुर्या यावद्दं नेतुमुद्यता हि यदा वयम्
तं तमपि देवेशः शरणागतिपालकः । स्वदूतान्प्रेषयामास महापापारामात् ॥४१॥

केऽपि दूताः समागत्य ततो नारायणस्य ।
सकोपाः प्राहुरित्यस्मान्परि ब्राह्मणसत्तम! ॥ ४६ ॥

विष्णुदूताऊचुः ।

[illegible] भवन्तो महात्मान कथमिमं महाशयम् । [illegible]
[illegible] महात्मानं [illegible] । [illegible]
[illegible] [illegible] ॥ ४८ ॥
[illegible]
[illegible] दूताः सर्वे [illegible]

त्वत्समादधुर्विलिनो विष्णुकिङ्कराः। अथच्छित्त्वा द्विजश्रेष्ठ कालकल्पस्य बन्धनम्
ने तं समारोप्य जग्मुर्भगवतःपुरम्। गङ्गाशीकरसेकस्य प्रभावेणैव सत्तम! ॥

जगाम हरिसालोक्य कालकल्पोऽतिपातकी।
स्थित्वा कल्पशतं तत्र भुक्त्वा भोगान्मनोहरान् ॥ ६४ ॥

समासाद्य तत्रैव परं मोक्षं गमिष्यति। गङ्गाप्रभावैरस्माकमेतद्दुःखं गत प्रभो! ॥
च्छ ब्राह्मणो भदन्ते सुप्रीतो निजमन्दिरम्। इत्युक्त्वा यमदूतास्ते ययुर्यमपुरं द्विज!
एवं स धर्मस्वः प्रीतो गङ्गातटं ययौ। गङ्गायां स्नानमाचर्य सर्वलोकस्य मातरि ॥

बद्धाञ्जलिः स विप्रस्तां तुष्टाव परमेश्वरीम् ॥ ६८ ॥

धर्मस्व उवाच।

गङ्गे! समस्तजगदम्ब! चलत्तरङ्गेऽनङ्गादिवाहतगमस्तकपुष्पमाले!।
कंसारिवारचरणद्वयरेणुहन्त्रि! भक्त्या नमामि दुरितक्षयकारिणीं त्वाम् ॥
मातः समस्तसुखदे! प्रवरे नदीनां व्यासादिविप्रचयगीतगणे गुणाढ्ये!।
संसारभैरवमहार्णवमध्यनौके! वन्दे तवाङ्घ्रियुगलं दुरितापहारि! ॥१००॥
यस्यास्तवाऽम्बुकणिकामपि जह्नुकन्ये! सौदासनामनृपतिर्द्विजकोटिहन्ता
सम्प्राप्य मुक्तिमगमत्त्रिसुरैरलभ्यां ता त्वां नमामि शिरसा वरदे! प्रसीद ॥
नारायणाच्युत जनार्दनकृष्णरामगङ्गादिनाम गदतो मम देवि! मातः!।
सत्पापपातकनिवारिणि! देहपातस्त्वद्वारिणीह भवतु त्वदनुग्रहेण ॥१०२॥
किंवा तपोभिरखिलेश्वरि! किं जपैर्वा दानैश्च किं तुरगमेधमुखैश्च किम्वा
त्वद्वारिशीकरमवाप्य सुरैरलभ्यां मुक्तिं व्रजन्ति मनुजा अतिपापिनोऽपि ॥
स्वाहा त्वमेव परमेश्वरि! या स्वधा त्वं गीर्वाणवृन्दपितृलोकसुतृप्तिहेतोः।
सत्त्वं रजस्तम इति त्रिगुणस्वरूपा सृष्टिस्थितिप्रलयकारिणि! नौमि तां त्वाम्
धत्ते ललाटफलके तव सैकतं यः पुण्ड्रं च देवि! स तु तारकृदा सदैव।
त्वद्धामसर्वरुधाम वरेव भक्त्या त्वत्पादरेणुरखिलोऽस्तु ममैव मूर्ध्नि ॥
त्वद्दोवसि त्रिपथगे! वसति विजय पीत्वा च वारि तव पातकनाशकारि

शीतमप्युदकं गाङ्गं वह्निवत्पापकानने । यथाग्निवत्पवने शीतं तोयं च दाहहृत् ॥७९
तस्मादयं पुण्यकर्मा द्वितीयइव केशवः । गच्छध्वं शमनप्रेष्या यदि कल्याणमिच्छथ॥
तेषां केशवदूतानां श्रुत्वाऽस्माभिरिदं वचः । भूयएव निरुक्तं यद्विहस्योच्चैश्शृणुष्वतत्
अहोचित्रमहोचित्रमयं कल्मषमन्दिरम् । गङ्गाम्भःसेचनादेव विमुक्तः सर्वपातकैः ॥७४
स्वहस्तोपार्जितंकर्म शुभं वायदिवाऽशुभम् । नाऽभुक्तवामुच्यतेमर्त्यःकल्पकोटिशतैरपि
यमाज्ञया नेतुमिमं वयंसर्वेसमागताः । कस्याऽयं वचसाऽस्माभिस्त्यज्यतेपापिनांवरः

विष्णुदूताऊचुः ।

यूयं पापधियो नूनं विवेकपरिवर्जिताः । युष्माभिर्जह्नुकन्याया न ज्ञायन्ते यतो गुणाः
कार्यं वेदे निषिद्धं यत्तत्पातकमितिस्मृतम् । यद्वेदसम्मतं कार्यं तदेव धर्म्ममुच्यते ॥
देवो नारायणः साक्षात्स्वयम्भूरितिशुश्रुम । यथा विष्णुस्तथा गङ्गा गङ्गैव सर्वपापहा
हरौ प्रसन्ने पापानि कुत्र तिष्ठन्ति देहिनाम् । जन्मान्तरार्जितैःपापैर्गतायूयमिमां गतिम्
अद्याऽपि पापकर्माणः किमर्थंपापमिच्छथ । गङ्गानिन्दाकरायूयंविष्णुनिन्दाकरास्तथा

अतो युष्मान्हनिष्यामः पापिनश्चक्रधारया ।
इत्युक्त्वा विष्णुदूतास्ते कोपाद्रक्तविलोचनाः ॥ ८२ ॥

चक्रिरे समरारम्भमस्माभिः सह सत्तम ॥ अथैवमूतानन्यन्तामिति मोचुश्च ते रुषा ॥

भूयोभूयो वदन्तोऽस्माभिरप्युग्रचक्रधारया ।
इत्युक्त्वा विष्णुदूतास्ते सङ्ग्रामेऽप्यवारणाः ॥ ८४ ॥

सर्वे शङ्खान्समादध्मुः सहसा हृष्टमानसाः । ततोऽस्माकं सिंहनादैः पयोदस्तनितैरिव
कोदण्डानां च विस्तारैर्व्याप्तमिदं जगत्त्रयम् । अथ युद्धे शिलाभिश्च तथाऽन्यैरायुधैरपि
अस्माभिर्विष्णुदूतास्ते बाणैश्च विदलीकृताः । ... ततश्च ...
... ॥

तमिदं स्तोत्रंत्रिसन्ध्यंयःपठेन्नरः । तस्याऽहमपि सन्तुष्टादास्यामिमुक्तिमुत्तमाम्
व्यास उवाच ।
त्वा वरं तस्मै सा देवी भक्तवत्सला । धर्मस्वतान्मै विप्रेन्द्र ! तत्रैवाऽन्तरधीयत
विप्रो वरस्प्राप्य कृतकृत्यइवाऽभवत् । गङ्गारोधसि तत्रैव तस्थौ विप्र! मनोरमे॥
सलिल महता विमले जाह्नवीजले । सुखमृत्युं समासाद्य जगाम पदमुत्तमम् ॥
कल्पोऽपिपापात्मासिक्तोगङ्गाम्बुशीकरैः । प्राप्तवानुत्तमंमोक्षमन्येषांकाकथाद्विज!
च्छयाऽपि गाङ्गेयं जलंस्पृष्टाफलंभजेत् । स्पृशतां भक्तिभावेन किमयंश्रहियैर्मितत्
सम नास्ति तीर्थं भूयोभूयो मयोच्यते । यदम्बुकणिकां स्पृष्ट्वा परमं धाम लभ्यते
ये भक्तिभावेन सरिद्वरायाः स्पृशन्ति पाथः कणिकामपीह ।
ते यान्ति नूनं पदमच्युतस्य पापैर्विमुक्ताः सकलैर्महोग्रैः ॥ १२८ ॥

श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे गङ्गा-शीकरमाहात्म्य नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः

गङ्गामाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच ।

नर्वक्ष्यामि विप्रेन्द्र! गङ्गामाहात्म्यमुत्तमम् । गङ्गाकथासुधापानं कुरुमुक्तिर्यदाऽऽप्स्यति
नं दत्तं तेनसर्वं तेन सर्वे मखाः कृताः । तेन संपूजितो विष्णुर्यद्भक्तिर्मोप्सगामति ॥२
ङ्गायांधर्मकर्माणि क्रियन्ते यानिकानिच । अक्षयानिभवन्त्यस्य तानिसर्वाणितेद्विजे!
महन्तंजनमालोक्य गाङ्गेयानिजलानियः । भजगाच्छेत्समुत्थाय सोऽश्वमेधसहस्रभाक्
गङ्गाजलेप्वावर्तेषु यो नोत्तिष्ठति भक्तितः । पशुना शाश्वती तस्यजन्मजन्मनितेद्विजे!

स्मृत्या च नाम तव पीनिरमं च दृष्ट्वा संसारबन्धनहरे! मम जातु जन्म ।
नाथं शुभे सुमहदुल्लसिता मनुष्याः कुर्वन्ति मीनितनिदुर्गमवर्त्म मया ।
व्यर्थैव सा किल यतोऽमृतदे ! त्वदीयं सोपानभूतमदकं त्रिदिवप्रयाणे ॥७
पापानि रोगनिकराश्च शरीरदेहे तिष्ठन्ति तावदखिलेश्वरि ! मुक्तिदात्रि ! ।
कुर्वन्ति यावदमलेषु तवोदकेषु स्नानं नहि त्रिपथगे! सरितां प्रधाने! ॥ ८ ॥
यस्यास्तयाच्युतविरिञ्चिशिवादयोऽपि शक्रादिदेवनिकरा गदितुं महिम्नाम्
पारं परे परममोक्षपदप्रदात्रीं तां त्वां वदन्ति तटिनीमिति केऽपि मोहात् ॥
गङ्गे ! समस्तसुखदायिनि ! किञ्चिदेव जानाति ते पशुपतिर्गदितुं महत्त्वम्
यस्मादसौ सुमनसां प्रवरोऽतिभक्त्या धत्ते सदैव शिरसा जगदीश्वरीं त्वाम्
गङ्गेदेवि जगन्मातः! प्रसीद परमेश्वरि !। परिपाहि नमस्तुभ्यं रक्ष मां सेवकं स्वकम् ॥
परब्रह्मस्वरूपां त्वां सर्वलोकैकमातरम् । शक्नोमि किमहं स्तोतुं भ्रान्तचित्तोऽत्र मोक्षदे!

व्यास उवाच ।

इति स्तुता जगद्धात्री तेन विप्रेण धीमता । आविर्बभूव सहसा गङ्गामूर्तिमती द्विज! ॥
ददर्श पुरतो गङ्गां द्विभुजां मकरासनाम् । कुन्देन्दुशङ्खधवलां सर्वालङ्कारभूषिताम् ॥
तां दृष्ट्वा पुरतो गङ्गां गङ्गा गङ्गेति कीर्तयन् ।
ववन्दे चरणौ तस्याः शिरसाऽऽलिङ्ग्य मेदिनीम् ॥ ११५ ॥
मोहयन्ती स्मिता लोकैः सुप्रीता परमेश्वरी । समुवाच ततो विप्रं वरं वृणु इति जैमिने! ॥

धर्मस्व उवाच ।

मातस्त्वत्सलिलस्पर्शाद्ब्रह्महाऽपि च मोक्षभाक् । मया त्वं दृश्यते साक्षात्साध्यं किमपरं मम
तथाऽप्येकं वरं याचे त्वत्तीरे परमेश्वरि !। मृत्युर्भवतु मे देवि ! त्वन्नाम स्मरतो मः
मया कृतेन स्तोत्रेण यस्त्वां स्तौति सदेश्वरि ! ।
सोऽपि भुक्त्वाऽखिलान्कामानन्ते यास्यति सद्गतिम् ॥ ११६ ॥

गङ्गोवाच ।

अनयाभवतो भक्त्या सन्तुष्टाऽस्मि द्विजोत्तम !। शरीरेतु शतं सर्वं भविष्यति न संशयः

गवाञ्छको नानालङ्कारभूषितः । क्रीडागृहं ययौ कामी युवत्या पद्मगन्धया
रसज्ञा सा सम्प्राप्तनवयौवना । नानारसप्रदानेन चकार सुरसम्प्रति ॥२६॥
स्वर्णपर्यङ्के तस्याः शिशुमृगीदृशः । प्रीतः पादतले जिष्णुरुवास स्मरमोहितः
स्वयं शक्रो निर्माय स्वर्णवीटिकाम् । ददाति परमप्रीतस्तद्गुणाकृष्टमानसः
ा काले तु पौलोमी वरसुन्दरी । भूषणैर्भूषिता सर्वैः स्वयं तद्गृहमाययौ ॥
वेषं शक्रं सर्वदेवाधिपं प्रभुम् । भृशं चुकोप पौलोमी प्राहेतिच सुलक्षणा ॥

शच्युवाच ।

हे कान्त त्वं समस्तसुराधिप ! मम दासीस्वरूपायै ददासि स्वर्णवीटिकाम्
देशाःसर्वे शिरसा वर्णयन्तितव । स्वंकथं पद्मगन्धाया दास्याःपादतलेप्रभो !
हे भर्त्ता त्वं समस्तरसविन्प्रभो ! कथमेवंविधं कर्म करोष्यत्यन्तकुत्सितम्
ान्धे ! हे दासि ! दूरं परित्यज । त्वमीश्वरी च पर्यङ्के शक्रः पादतले तव ॥

व्यास उवाच ।

ातासाध्वी पौलोम्या यदुधाततः । उवाचपद्मगन्धासा क्रोधादितिवराङ्गना

पद्मगन्धोवाच ।

पंवस्वयंस्वाम्येवयेति वे । केनाऽधिकारेणाऽऽगत्यत्वंमांनिन्दसिनिर्गुणे!
ाऽपि पश्यन्ति गुणदोषकौ । सहस्रनेत्रैरप्येष न पश्यतिकि दुराशये ! ॥
लोकानां प्रवदेत गुणं तथा । यादौ कलङ्कश्चन्द्रस्य दृश्यते गुणवञ्जनैः
क्रूरा कुमूर्तिर्गुणवर्जिता । यदाऽहं नास्मि गुणिनी भजतु त्वां सुरापतिः

व्यास उवाच ।

न्धासा कोपात्कोकनदेक्षणा । उत्तस्थौ स्वर्णपर्यङ्कात्कुर्वन्तीकरुणंमहत्

इन्द्र उवाच ।

धेर्ष्ट्यं मां विहाय क्व गच्छसि । मया विमयपादं ते मम तद्वद सुन्दरि॥
ते ! दासोऽस्म्यहं नूनं दासकर्म करोमि ते ।
पत्नी मयैदासी वाक्यं त्वं न शृणोषि किम् ॥ ४० ॥

गाङ्गेयं जलमासाद्य योनगृह्णाति भक्तितः । जन्मकोट्यर्जितं पुण्यं क्षणादेवतु नश्यति
गङ्गातीरं जिगमिषुं यस्तु वारयते द्विज !। सकोटिकुलसंयुक्तो रौरवं नरकं व्रजेत्।
मूत्रं वाऽथ पुरीषं वा गङ्गातीरे करोति यः । न दृष्टा निष्कृतिस्तस्य कल्पकोटिशतैरपि
श्लेष्माणं वाऽपि निष्ठीवं दूषिकाश्वाऽश्रु वा मलम् ।
गङ्गातीरे त्यजेद्यस्तु स नूनं नारकी भवेत् ॥ ६ ॥
उच्छिष्टं कफकञ्चैव गङ्गागर्भेच यस्त्यजेत् । सयातिनरकं घोरं ब्रह्महत्यां च विन्दति
गङ्गायाः पयसि यः पापं कुरुते मूढधीर्नरः । तदक्षयं भवेन्नूनं नान्यतीर्थेषु शाम्यति।
अन्यतीर्थेकृतंपापं गङ्गायांच विनश्यति । गङ्गायांयत्कृतंपापं तत्कुत्राऽपिनशाम्यति
तस्मात्पापंनकर्तव्यं गङ्गायांशास्त्रकोविदैः । कर्मणामनसावाचा कर्तव्योधर्मसङ्ग्रहः
न ते देशा न ते शैला नच तानि वनानिच । पापविध्वंसिनी यत्र न तिष्ठेत्सुरनिम्नगा
गङ्गातीरं परित्यज्य मुहूर्तमपि जैमिने ! । न च स्थातव्यमन्यत्र यदि कार्यशतान्यपि
भैक्षान्नमपि भुक्त्वा च स्थातव्यं जाह्नवीतटे । नचाऽन्यत्र क्षणमपि प्राप्य भूपालतामपि
त्यक्त्वा देहं गङ्गायां ब्रह्महाऽपि विमुच्यते । अन्यत्र मुक्तये न स्यादश्वमेधसहस्रकृत्
गङ्गातीरे वसन्यस्तु हरिपूजापरोभवेत् । जन्मजन्मान्तरे येन कदाचिन्नार्चितो हरिः
भक्तिर्भवति नैतस्य गङ्गायां लोकमातरि । श्रूयतां मानवाः सर्वे भूयोभूयोब्रवीम्यहम्
स्नानं विधाय गङ्गायां गम्यतां परमं पदम् । मृत्युकाले वदेद्यस्तु गङ्गागङ्गेतिमानवः
विमुक्तःपातकैः सर्वैर्दिवि देवयुगान्वसेत् । यस्य गङ्गाकथारम्भोमृत्युकाले भवेद्द्विज
गच्छेद्विष्णुभवनं गलिताखिलकल्मषः । यस्तु स्मरति वै प्राज्ञो मृत्युकाले द्विजोत्तम
गङ्गेति मुक्तिदं नाम तस्य तुष्टो भवेद्धरिः । मृत्युकाले भवेद्यस्तु गङ्गामृत्पुण्ड्रधारकः
गङ्गास्थायिनमालोक्य त्यजेद्यस्तु कलेवरम् । श्मशानेऽपि द्विजश्रेष्ठ!स गङ्गामरणंलभेत्
[illegible] । तावत्कल्पसहस्राणि विष्णुलोके महीयते

यस्य मज्जन्ति गङ्गायां भस्मास्थीनि नखानि च ।
शिरोरुहाण्यपि प्रायः स विष्णोर्भवने वसेत् ॥ २६ ॥

[illegible] गङ्गायां यत्फलं लभते नरः । प्रवक्ष्यामि तत्फलं सर्वं शृणुताम्यमनाः

परिम्लानमुखाम्भोजा सा जगाम यथाऽऽगता ॥ ६२ ॥

शक्राङ्कप्रवशा तस्थौ पद्मगन्धा वराङ्गना । तद्वाक्यं हृदये तस्या जागरूकमिव स्थितम्
अथैकदा सुराधीशः सुप्रीतस्तद्गुणैर्द्विज !! वरं वरय सुश्रोणि! स्वयं सामित्युवाच ह-

पद्मगन्धोवाच ।

त्वं सर्वदेवताधीशो नारीकोटिपतिस्तथा । तथाऽप्यसि ममाधीनः स्वामिन्किमपरैर्वरैः
तथापि त्वं वरं दित्सुर्यदा नूनं सुरोत्तम !! कर्मणा मनसा वाचा प्रतिज्ञां कुरु मत्पुरः

इन्द्र उवाच ।

जीवितञ्च धनञ्चैव राज्यञ्चैव परिच्छदम् । आज्ञापय किमेतद्वै तुभ्यंदास्यामिसुन्दरि!
सत्यंसत्य पुनःसत्यं सन्देहोनाऽत्रविद्यते । यदिच्छसि मृगीनेत्रे! तत्तेदास्याम्यहंध्रुवम्

पद्मगन्धोवाच ।

नूनमेव प्रसन्नोऽसि यदि त्वं त्रिदशेश्वर !! जन्म मे हस्तियोनौच भूयो देहीति मेवरम्

इन्द्र उवाच ।

कृतप्रतिज्ञः सुश्रोणि! वरं तेऽहं ददामि वै । किन्तु दुःखानि यातानि बहूनि हृदये मम
त्वामदृष्ट्वा वरारोहे प्रीतिर्न प्राप्यते क्षणम् । कथन्ते विरविच्छेदं सोढुं शक्नोमिदुःसहम्
यदामय्यनुकम्पाऽस्ति तव पीनपयोधरे ! । तदा कियद्दिनं तिष्ठ मया सह वराङ्गने !॥
ततो देवाधिराजस्य वदन्ती बहुसम्पदम् । वर्षाणामयुतं तस्थौ सा देवनिलये सती ॥

पद्मगन्धोवाच ।

आज्ञां देहि सुराधीश!साधितुं सुमनोरथम् । व्रजाम्यहं कर्मभूमिं वन्दे पादद्वयं तव ॥

इन्द्र उवाच ।

त्वत्प्रेमसिन्धुमानेन मया चन्द्रनिभानने !। स्थित्वाकतिदिनं पश्चाद्गमिष्यसियथासुखम्
ततस्तु कौतुकागारे तेन सार्धमहर्निशम् । क्रीडन्ती पद्मगन्धा सानर्माणी वर्षायुतत्रयम्
सुराधीशं ततः सेति तदा प्राह मुदान्विता । आदेशं कुरु गच्छामि पृथिवींप्रतिसम्प्रति

इन्द्र उवाच ।

आद्यं अहीहि सुश्रोणि!तिष्ठाऽत्रैव मया सह ।

समुत्थाय ततः शक्रस्तन्मोहाकुलमानसः । अङ्के निवेशयामास भूयस्तां वरसुन्द

शच्युवाच ।

क्रौञ्चि! त्वज्जीवनं धन्यं व्यर्थं मज्जीवनं ध्रुवम् । त्वं स्वामिसुभगा नित्यं दुर्भगाऽहं वरा

यावत्पुण्यक्षयं क्रौञ्चि ! तत्पुण्यं यास्यते क्षयम् ।

क्रौञ्चिवंशसमुत्पन्ना दुःखं भूयोऽपि मोक्ष्यसि ॥४८॥

देवेन्द्रेण समं तावत्कुरु केलिं यथासुखम् । कियद्भिर्दिवसैः क्रौञ्चि! न भवेत्तव निर्गु

अत्यद्भुतं वचस्तस्याः पद्मगन्धा निशम्य सा । द्वन्द्वभावं परित्यज्य प्रणम्योवाच तां सत

पद्मगन्धोवाच ।

पुलोमजे! वरारोहे! चित्रमेतत्त्वयोदितम् । क्रौञ्ची कथमहं ब्रूहि श्रोतुमिच्छामि यत्न

काऽहं कुत्र स्थिता वाऽपि कथमत्राऽऽगता सती ।

कालैः कियद्भिर्मत्पुण्यं क्षीणत्वं प्रतियास्यति ॥ ५२ ॥

शच्युवाच ।

पद्मगन्धे! पुरा त्वं हि क्रौञ्चीपक्षिसमुद्भवा । अमेध्यमामिषं कीटान्भक्षयन्ती क्षितौ स्थिता

न्यग्रोधतरुरेकोऽस्ति गङ्गातीरे मनोरमे । तत्र नीडं विनिर्माय भवत्या वसतिः कृता

एकदा कृष्णसर्पेण तस्मिन्न्यग्रोधपादपे । नीडं प्रविश्य दृष्टा त्वं सहसा पश्यतां सता

अपत्यानि तव सर्वाणि स सर्पोऽभक्षयत्क्षुधा ।

स्थितानि तत्र चाऽस्थीनि निर्मांसानि वरानने ! ॥ ५६ ॥

कदाचित्पवनैर्भद्रे! महद्भिः स च पातितः । भग्नः पपात गङ्गायां समूलोऽपि वरानने

गङ्गायां पतितेनास्मिन्न्यग्रोधे वरवर्णिनि । गङ्गाजले प्लावितानि तान्यस्थीनि भवन्ति

पापदस्थीनि गङ्गायां तव तिष्ठन्ति तानि च । तावत्त्वं स्वामिसुभगा भविष्यसि दिवि

इति ते कथितं सर्वं पद्मगन्धे ! मयाऽधुना । येन पुण्यप्रभावेण शक्रोऽपि वशगस्तव ॥

धन्या तु आश्चर्या दैवी क्रौञ्ची धन्याः प्रभावतः ।

स्वयमप्यपराऽपि गङ्गाजलं स्पृष्ट्वा स्वर्गिणि वर्तिनः ॥ ६१ ॥

नैवाऽपमानिता साध्वी शचीचाऽपि पुलोमजा ।

र्गे देवाङ्गनात्रस्त्यारुचामरवायुभिः । वीजित स्वर्णपर्यङ्के सुखस्तिष्ठति कौतुकी॥
ह्रवीसैकते यस्य शरीरं दृश्यते मृतम् । दिवाकरकरैस्तप्तं फलं तस्य वदाम्यहम् ॥
न्धैश्चन्दनैर्दिव्यैर्लिप्तसर्वकलेवरः । दिव्याङ्गनाभिः सहितो दिवि क्रीडति सर्वदा ॥
कैर्गृध्रैश्च कङ्कैश्च शकुन्तैर्भीष्ममातरि । वपुर्विदलितं यस्य दृश्यते तत्फलं शृणु ॥
वे दिव्याङ्गनापीनप्रोत्तुङ्गरुचिरस्तनैः । श्लिष्टवक्षाश्च पर्यङ्के निद्राति नित्यमेव सः ॥

पिपीलिकावेष्टितानि माक्षिकाभिश्च कीटकैः ।
गङ्गायां यस्य दृश्यन्ते अस्थीनि पतितानि च ॥ १०३ ॥

याऽक्षयं फलं विप्र ! वदतो मे निशामय । प्रणमत्त्रिदशव्यूहशिरोमुकुटभूषणैः ॥
पादरजाः स्वर्गे स च शक्रायते चिरम् । अनिच्छयाऽपि गङ्गायां यद्देहपतनं भवेत्
विमुक्तोऽखिलैःपापैर्नरोनारायणोभवेत् । यस्याङ्गाराश्चदृश्यन्तेगङ्गायांवलिताजलैः

अङ्गारसङ्ख्यया स्वर्गे तिष्ठेत्कल्पशताधिकम् ।
सर्वेषामेव पुण्यानां कदाचित्क्षयईस्यते ॥ १०७ ॥

ायां पतिते देहे भवेत्पुण्यक्षयो नहि । बहुनाऽत्र किमुक्तेन निश्चितं कथ्यतेऽधुना॥

गङ्गायां त्यक्तदेहस्य महिमा ज्ञायते नहि ॥ १०६ ॥

चिरमदुरितराशिनाशि गाङ्गं स्पृशति नरो भुवि भक्तितो जलं यः ।
जगदुदधिजलं विलङ्घ्य घोरं व्रजति स पारमपारतुष्टिनाथा ॥ ११० ॥

। श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे गङ्गा-
माहात्म्यवर्णनं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः

गङ्गामाहात्म्यवर्णनम्

जैमिनिरुवाच ।

पव गुरो! ब्रूहि गङ्गामाहात्म्यमुत्तमम् । गङ्गाकथामृतं पातुं माधुर्यात्पुनरिष्यते ॥

त्वां त्यक्तुं नहि शक्नोमि प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ॥ ७८ ॥

पद्मगन्धोवाच ।

पुण्यक्षये सुराधीश! यदा यास्याम्यहं भुवम् । तदा विरन्ते विच्छेदो भविष्यति [illegible]
इच्छाम्यहं गन्तुमद्य पुण्योपार्जनहेतवे । कर्मभूमिमहं गत्वा येनोपायेन वासव! [illegible]
तत्करिष्यामि विच्छेदः कदाचित्स्यात्त्वया न मे ॥ ८१ ॥

इन्द्र उवाच ।

भद्रे! त्वया यदा नूनं कर्मेदं कर्त्तुमिच्छितम् । तदा गच्छ पुनः शीघ्रमागमिष्यसि [illegible]
सहस्रनेत्रविगलद्बाष्पसिक्ततनुस्ततः । दोर्भ्यामालिङ्ग्यतां शक्रो गच्छेत्याह प्रिये [illegible]
तदादेशात्ततः साध्वी कर्मभूमिं समागता । जाता च हस्तिनीयोनौ भूत्वा जातिस्मरा [illegible]
स्मरन्ती निजवृत्तान्तं सा कियद्भिर्दिनैस्ततः । जगाम जाह्नवीतीरं हस्तियोनिमुपस्थिता
गङ्गायां स्नानमासाद्य गङ्गाकर्दमभूषिता । गङ्गागङ्गेति जल्पन्ती ह्रदं निर्मलं [illegible]
तस्मिन्गाङ्गह्रदे गत्वा हस्तिनी पर्वताकृतिः । निजां जातिं स्मरन्ती सा [illegible]

तस्याः साहसमालोक्य हस्तिनी सर्वदेवताः ।
ववृषुः पारिजाताद्यैः कुसुमैरमलैर्मुदा ॥ ८८ ॥

तामानेतुं ततः शक्रः सर्वदेवगणैर्वृतः । वेगात्तस्थिरयि [illegible] सुमना यये
पुष्पके तां समालोक्य दिव्यदेहां सुराधिपः । [illegible]

पुलोमजा च रम्भा च प्रम्लोचा चोर्वशी तथा ।
सुन्दर्योऽन्याश्च युवतीस्तस्यास्तपसा मुदा गताः ॥ ९१ ॥

शक्रस्य हृदयोत्साहं तन्वन्ती सा वराङ्गना । पुण्यपुरे [illegible]
यस्यास्तिष्ठन्ति गङ्गायां यावदस्थीनि [illegible]
तावन्तो दिवि वर्षेषु ये ये भूतास्ततो [illegible]
गङ्गाम्भिसम्भवादेव [illegible] । गङ्गायां [illegible]
मृतं शरीरं गङ्गायां यावदस्थीनि [illegible]
मृतं शरीरं गङ्गायां [illegible]

स्वपिमि प्रान्तरे भूमौ कथं चाऽहं समागतः । धनधान्यादिवस्तूनां का गतिर्वा गृहे मम
कियद्भिर्दिवसैर्भूयो गमिष्याम्यहमालयम् । इतिचिन्ताकुला ये च पथिगच्छन्ति मानवाः
गङ्गास्नानफलं तेषां सम्पूर्णं न भवेद्द्विज ! ॥ २९ ॥

गङ्गे गन्तुं प्रतीतीरे यात्रेयं विहिता तव । निर्विघ्नां सिद्धिमाप्नोमि त्वत्प्रसादात्सरिद्वरे
इमं मन्त्रं समुच्चार्य यात्राकाले विशेषतः । हर्षितो निलयाद्गच्छेद्बन्धुवर्गैः सह जैमिने !
नाऽतिवेगेन गन्तव्यं न तथा च शनैःशनैः । गङ्गायात्रासु कर्तव्यं नान्यत्कर्म विचक्षणैः
गङ्गातीरे प्रयागे तु पाणिग्रहमुखानि च । कार्याणि कुरुते यस्तु तत्पुण्यार्धं विनश्यति
जन्मजन्मार्जितं पापं स्वल्पं वा यदि वा बहु । गङ्गादेवीप्रसादेन सर्वं मे यास्यति क्षयम्
इत्युक्त्वा परमप्रीतः प्राप्तो गङ्गातटं व्रजेत् । दृष्ट्वा च मातरं गङ्गामिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥
अद्य मे सफलं जन्म जीवितञ्च सुजीवितम् । साक्षाद्गुणमयरूपां त्वामपश्यमितिनिश्चिता
देवि ! त्वद्दर्शनादेव महापातकिनो मम । विनष्टमभवत्पापं जन्मकोटिसमुद्भवम् ॥ ३३ ॥
इत्युक्त्वा सकलं देहं निपात्य पृथिवीतले । प्रणमेच्चाष्टधा देवीं भक्तिभावसमन्वितः ॥
ततः स्तोत्रं समर्प्य च बद्धाञ्जलिरिमं पुनः । पठेन्मन्त्रं भक्तिभावैः शृणोतो द्विजसत्तम ! ॥
गङ्गे देवि जगद्धात्रि ! पादाभ्यां सलिलं तव । स्पृशामीत्यपराधं मे प्रसन्ना क्षन्तुमर्हसि
स्वर्गारोहणसोपानं त्वदीयमुदकं शुभे ! । अतः स्पृशामि पादाभ्यां गङ्गे देवि ! नमोनमः

ततस्तु मस्तके धृत्वा गाङ्गेयं वारि भक्तितः ।
स्नानार्थं प्रविशेत्स्रोतः प्राप्तो गङ्गेति कीर्तयन् ॥ ३८ ॥

स्वकर्दमैरनिर्भिन्ने सर्वपापप्रणाशने । मया संलिप्यते गात्रं भस्मी हर पातकम् ॥
गङ्गाकर्दमलिप्ताङ्गो गङ्गागङ्गेति कीर्तयन् । सर्वकल्मषनिर्मुक्तो गङ्गायां स्नानमाचरेत्
भूय पूर्वोक्तमन्त्रेण धृत्वा मृत्तिकां ततः । षडङ्गन्यासेन मन्त्रेण धृत्वान्यां मृत्तिकां पुनः
षडक्षरेण मन्त्रेण भक्तितः स्नानमाचरेत् ॥ ४१ ॥

महापातकहे गङ्गे ! स्नानमात्रेण मम । सर्वदे निर्मले शीते पापोत्करहरा भव ॥ ४३ ॥
तपोभिर्मेऽर्जिता चिरं गङ्गायां मोक्षमार्गदे । सर्वसमाधिसिद्धौ गङ्गे ! स्नानदर्शनात्
एवं स्नात्वा तु गङ्गायां सार्धं धर्मेण मार्दवम् ।

व्यास उवाच ।

तदप्यहं मर्त्यमित्या गङ्गाभक्तो यतो भवान् । तौ पादौ सफलौ नृणां जाह्नवीतटगा

गङ्गाकल्लोलनिनदश्राविणौ श्रवणौ च तौ । सा जिह्वा या च जानाति स्वादुमेदं क

ते नेत्रे जाह्नवीचारुतरङ्गदर्शने च ये । तल्ललाटमिति प्रोक्तं गङ्गामृत्पुण्ड्रधारि य

तौ हस्तौ जाह्नवीतीरे हरिपूजापरायणौ । शरीरं सफलं तच्च विमले जाह्नवीजले

पतितं यद्द्विजश्रेष्ठ ! चतुर्वर्गफलप्रदे । स्वर्गस्थाः पितरः सर्वे गच्छन्तो जाह्नवीं

सन्दृश्य हृष्टाः शंसन्ति यदन्तस्तितिजैमिने !। तत्पुण्यं कृतमस्माभिः सद्गतिप्राप्तये

भविष्यत्यक्षयं तच्च यतः पुत्रोऽयमीदृशः । अनेन गाङ्गैः सलिलैर्वयं सम्प्रति तर्पिताः

यास्यामः परमं धाम दुर्लभं यत्सुरैरपि । गङ्गायां यानि द्रव्याणि दास्यत्यस्माकमात्मजः

अस्मभ्यं तानि सर्वाणि भविष्यन्त्यक्षयाणि वै । नरकस्थाश्च पितरः सर्वे दुःखसमन्विताः

वदन्तीति सुतं दृष्ट्वा गच्छन्तं जाह्नवीतटम् । कृतानि यानि पापानि नरकक्लेशदानि

यास्यन्ति संक्षयं तानि पुत्रस्याऽपि प्रसादतः ।

विमुक्ता नरकक्लेशैर्वयं सर्वे सुदुःसहैः ॥ १२ ॥

अथ पुत्रप्रसादेन यास्यामः परमां गतिम् । यात्रां विधाय यो मर्त्यो गृहं मोहान्निवर्तते

निराशाः पितरस्तस्य यान्ति सर्वे यथागताः । आमिषं मैथुनं चैव दोलामश्वं गजं तथा

उपानहं चाऽऽतपत्रं गङ्गायात्रासु वर्जयेत् । अध्वश्रमोद्भवं दुःखं दुष्करं नहि मन्यते

गृहे यच्च सुखं तत्र गङ्गास्नाने स्मरेन्न च । असत्यभाषणं चैव पाखण्डसङ्गमेव च ॥१६॥

द्विर्भोजनं च कलहं गङ्गायात्रासु वर्जयेत् । परनिन्दां च लोभं च गर्वं च क्रोधमत्सरं

अत्यन्तहास्यं शोकं च गङ्गायात्रासु वर्जयेत् ।

मञ्चसुप्तमिवाऽऽत्मानं चिन्तयेद्भूमिशायिनम् ॥ १८ ॥

गङ्गानामसुनामानि वदेद्गच्छञ्जनः पथि । माहात्म्यं जाह्नवीदेव्याः सर्वपापप्रणाशनम्

सुखदं मोक्षदं चैव कथयन्नपि गच्छति । गङ्गे देवि ! कदा मातर्भविता सन्दर्शनं मम ॥२०

वचोभिः कोमलैरेभिः कुर्याच्छ्रमनिवारणम् । हा कथं सततं त्यक्तमागतमपाकर्णं मया

धर्मैरितिवदेदस्तु सम्पूर्णं तत्फलं नहि । क पर्यङ्कः क मे पत्नी क च मे च गृहम्

गङ्गेदेि परग्रह इति : ददर्श मोह मात तथ अग

तस्य पुण्यफलं वत्स! वदतो मे निशामय। जन्मान्तरार्जितैः पापैर्विमुक्तो विष्णुरूपधृ
विष्णोःपुरं समासाद्य विष्णुना सह मोदते। कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि
स्थित्वा विष्णुपुरे सर्वं सुखभुङ्क्ते सुदुर्लभम्। ततो नारायणादेशाद्ब्रह्मलोकं स गच्छ
ब्रह्मलोके सुखं भुङ्क्ते दुर्लभं यत्सुरैरपि। तावत्कालं ब्रह्मलोके स्थित्वा ब्रह्मक्षयात्त
महादेवं ततो गच्छेद्रथमारुह्य शोभनम्। सुखं नानाविध तत्र भुङ्क्तेऽत्यन्तसुदुर्लभ
गाणपत्यमवाप्नोति किमन्यैर्बहुभाषितैः। तावत्कालं शिवपुरे स्थित्वा वै पुण्यवान्
इन्द्रलोकं ततो गच्छेद्द्वितीय इव वासव.। तेन पुण्यात्मना सार्धं वसेदेकासने तत

तत्र भुक्त्वाऽखिलान्कामान्कल्पकोटिशतावधि।
सूर्यलोकं ततो गच्छेद्द्वितीय इव भास्करः ॥ ७२ ॥

उषित्वा तत्र सुचिरं चन्द्रलोकं ततो व्रजेत्। तत्राऽमृतानि भुञ्जानो चिरं चन्द्रस्य सन्निध
पुनरागत्य पृथिव्यां चक्रवर्ती नृपो भवेत्। पालयित्वा चिरं पृथ्वीं जित्वा वै सकलान्रिपू
आयुषोऽन्ते च गङ्गाया सुखं मृत्युमवाप्नुयात्। भूयः स एवमारुह्य विमाने सुमहायश
पुरं भगवतो याति दैवतैरपि दुर्लभम्। तत्र भुक्त्वाऽखिलान्भोगान्मन्वन्तरचतुष्टय
परमं ज्ञानमासाद्य दुर्लभं मोक्षमाप्नुयात्। जाह्नवीतीरयात्रायां दैवादस्य भवेत्पति
पञ्चता सोऽपि परमं धाम गच्छेदसंशयः। सत्यधर्मा नामराजा धार्मिकश्च प्रियम्व
त्रेता द्वापरसन्धौ च बभूव क्षितिमण्डले। विजयानाम महिषी तस्य भूमिपतेरभू
सुन्दरी शीलयुक्ता सा पतिसेवापरायणा। समवर्षसहस्राणि भुक्त्वा वसुमतीमिमा
कदाचित्प्राप्तकालोऽसौ सदारः पञ्चतां गतः। ततो यमभटैर्बद्धौ दम्पती तौ भयद्रु
दुःखप्रदेन मार्गेण जग्मतुर्यममन्दिरम्। तौ दृष्ट्वा धर्मराजोऽपि चित्रगुप्तमुवाच ह
एतयोः सर्वकर्माणि चित्रगुप्त! विचारय। तेनाऽऽज्ञप्तश्चित्रगुप्तस्तयोः कर्माणि नैमित्ति

मूलाद्विचारयामास प्राह चेति कृताञ्जलिः ॥ ८४ ॥

चित्रगुप्त उवाच।

एतयोः सकलं कर्म शृणु राजन्वदाम्यहम्। शुभं वाऽप्यशुभं कर्म यदेताभ्यां कृतं मु
किञ्चिदस्यानयोपायं वदामि तदहं शृणु। एकदा त्रासितो व्याधैः कश्चिदेको मृगस्सम

परिधेयाम्बराम्बूनि गङ्गास्रोतसि न त्यजेत् ॥ ४७ ॥

न दन्तधावनं कुर्याद्गङ्गागर्भे विचक्षणः । कुर्याच्चेन्मोहतः पुण्यं न गङ्गास्नानजं

प्रमानेऽन्यत्रतीरेऽन्यादन्तकाष्ठादिकक्रियाम् । गाधिवासंपरित्यज्यगङ्गायांस्नानत

श्यामभूमिमगत्वायो गङ्गायां स्नानमाचरेत् । गङ्गास्नानफलं सोऽपि सम्पूर्णबलते

स्नात्वा च गङ्गामृत्पुण्ड्रं स्थाने स्थाने नयेद्बुधः ।

ततः स्थिरमनाः कुर्याद्विधिना तर्पणादिकम् ॥ ४८ ॥

गाङ्गेयैरुदकैर्यस्तु कुरुते पितृतर्पणम् । पितरस्तस्य तृप्यन्ति वर्षकोटिशतावधि ॥

गङ्गायां कुरुते यस्तु पितृश्राद्धं द्विजोत्तम !। पितरस्तस्य तिष्ठन्ति सन्तुष्टास्त्रिदशाल

समाप्य स्नानकर्माणि गङ्गायां समुपोषितः । दानंदेवार्चनंचैव जपोऽन्याश्चक्रियास्त

कृतास्तु यास्तु गङ्गायां क्षयस्तासांनविद्यते । समाप्यस्नानकर्माणि गङ्गायांसमुपोषि

कृतपञ्चमहायज्ञो गङ्गापूजां समाचरेत् । गङ्गाया प्रतिमां देव्याः श्रीविष्णोःप्रतिमांतथ

नालिकेरोदकैर्दिव्यैः स्नापयेद्भक्तितो बुधः । जाह्नवीप्रतिमाभावे नालिकेरोदकानि वै ॥

निक्षिपेज्जाह्नवीतोये जाह्नवीं हृदि संस्मरन् । दिव्यैर्गन्धैश्च दीपैश्च घृतपूर्णसमुज्ज्वलैः

धूपैः सुवासितैश्चैव नानापुष्पैर्मनोहरैः । नानाफलैः सुपक्वैश्च नैवेद्यैरुत्तमैस्तथा ॥

पाद्यार्घाचमनीयैश्च ताम्बूलैः खादिरान्वितैः । अन्यैरप्युपहारैश्च विशिष्टैर्निजभक्ति

स्तवैर्नानाविधैश्चैव गङ्गां विष्णुंच पूजयेत् । तत सम्पूजितां देवीं विष्णुंच परमेश्वरम्

अङ्गप्रदक्षिणं कुर्याद्भक्त्या वारत्रयं बुधः । अथ स्थित्वा निराहारोऽपरेऽहनि सरिद्व

भोक्ष्यामि जह्नुतनये ! शरणंमे भवाऽघने !। एवं सङ्कल्प्यमतिमान्कर्मणा मनसा गिरा

रात्रौ जागरणं कुर्याज्जितनिद्रोऽतिहर्षितः । अशक्तश्चाच द्विजश्रेष्ठ! फलाहारो भवेद्ध ॥

अन्नमात्रंन भुञ्जीत न च कुर्याद्धि भोजनम् । प्रातर्गङ्गांच विष्णुंच पुनरभ्यर्च्य ऊर्मिनै!

विप्राय दक्षिणां दद्याद्विभवस्याऽनुरूपतः । अर्चनं जागरं चैव यत्कृतं पुरतस्तव ॥६१॥

अच्छिद्रमस्तु तत्सर्वं त्वत्प्रसादात्सरिद्वरे !।

इत्युक्त्वा तां नमस्कृत्य कृतनित्यक्रियो द्विजः ॥ ६४ ॥

ततः सबन्धुभिः सार्धं पारणं स्वयमाचरेत् । तीर्थोपवासमेवं यः कुरुते जाह्नवीं ॥

गङ्गेदे

दयह

इति

ददर्श

मोह

मार

तथ

अन

धनाजीवनरक्षार्थमागतोऽस्य सभापतिः । तमायान्तं समालोक्य नृपोऽयं प्राक्कौतु[illegible]
जघान स्वयमुत्थाय खड्गेन तरसा मृगम् । जघान ह मृगं राजा शरणागतमप्युत[illegible]
तस्मात्सदारो भूपोऽयं दण्डनीयस्त्वयाऽधमो ॥ यावन्तितस्य रोमाणि संस्थितानि क[illegible]
मन्वन्तरसहस्राणि मन्वन्तरशतानि च । कोटिकोटिकुलैर्युक्तो नारकी स्यान्न संशय[illegible]
शरणागतरक्षां यः प्राणैरपि धनैरपि । कुरुते यो नरो ज्ञानी तस्य पुण्यं निशामय ।
सर्वपापैर्विनिर्मुक्तो ब्रह्महत्यायुतैरपि । आयुषोऽन्ते व्रजेन्मोक्षं योगिनामपि दुर्लभम् ।

यमाज्ञया ततो दूतैः सदारोऽसौ महीपतिः ।
असिपत्रवने घोरे स्थापितोऽत्यन्तदुःखदे ॥ ९३ ॥

असितुल्यानि पत्राणि यतस्तेषां च शाखिनाम् । असिपत्रवनं प्राहुस्तस्मात्तं मनीषिण[illegible]
स्थित्वाऽसिपत्रविपिने युगकोटिशतानि च । सदारो नरकं भेजे व्याघ्रभक्ष्याह्वयं तत[illegible]
निरयं तं प्रविशति सर्वोपद्रवसंयुतम् । भवेच्च भक्ष्यो व्याघ्रेण व्याघ्रभक्ष्यस्ततस्तु[illegible]
युगकोटिसहस्राणि स्थित्वा तत्र स भूपतिः । सदारोऽजनि पापान्मे भेकयोनिगतः क्षितौ

जातिस्मरौ ततस्तौ तु भेकीभेकौ सुदुःखितौ ।
तीरे तस्थतुरेकस्मिन्सततं कीटभोजिनौ ॥ ९८ ॥

अथैकदा तेन पथा पुण्याहं प्राप्य मानवाः । गच्छन्ति जाह्नवीतीरं तांस्तौ ददृशतुर्द्वि[illegible]

भेक उवाच ।

धर्माम्बि! मोहाद्यत्सर्वं पापं कर्म कृतं मया । तथाऽपि कर्मणा तेन दुःखमायां न मु[illegible]
त्यक्त्वा शरीरं गङ्गायां मुक्ताः स्युः पापिनोऽपि च । तथाप्येवां वयं दुःखमनुभूयावहे च
गङ्गायां त्यक्तुमिच्छामि सम्प्रत्येतत्कलेवरम् । कायुक्तिर्भूहितां कान्ते! तितीर्षुर्दुःखसा[illegible]
धर्माम्बी तद्वचः श्रुत्वा प्राहेति विनयान्विता ॥ १०२ ॥

धर्माम्ब्युवाच ।

दुःखं न शक्यते सोढुं स्वामिन्नेतद्द्रुतं कुरु । ततस्तौ दम्पती विप्र! स्मृत्वा गङ्गां शुभप्र[illegible]
सहसा चक्रतुर्यात्रां मरणायोपहर्षितौ । अथैतौ पथि गच्छन्तौ चिरकालं बुभुक्षि[illegible]
अपश्यत्पापरत्यीडः कालसर्पो भयङ्करः ॥ १०५ ॥

गङ्गेद्र
परग्रह
इति १
ददर्श
मोहा
मात
तथा

सुन्दर्यस्तास्ततः सर्वाः सन्त्यज्य कलहं द्विज !। आजग्मुर्दंदयोन्साहैःसर्वाभरणभूषिताः
अथ तं नृपतिश्रेष्ठं सदारं गतकल्मषम्। पाद्याद्यैः पूजयामासुरर्हेति च पुरन्दरः ॥
रथे निवेशयामास पुष्पके स्त्रीसमन्वितम्। भेरीमृदङ्गमधुरडिण्डिमानकनिस्वनैः ॥
करकङ्कणनादैश्च करतालस्वनैस्तथा। जयशब्दैश्च देवानां नाकः शब्दमयोऽभवत् ॥
देवाङ्गनाकरहस्तस्थैश्चामरमारुतैः। वीजितः स्वर्थारूढः सदारस्त्रिदिवं ययौ ॥१४८
ततः शक्रः स्वयं तस्मै सन्यधर्माय भूभुजे। दत्त्वाभिआसनाद्यं शुभोपेक्षयशङ्कया ॥
शक्रेणसह भूपोऽसौ चत्वरैकासने सदा। शक्रस्यमकरोत्स्वर्गे वेशयस्यानुकम्पया ॥
युगकोटिसहस्राणि दिवि भुक्त्वाखिलं सुखम्। रथमारुह्य वैकुण्ठं ययौ भगवदाज्ञया
तत्र मन्वन्तरं भुक्त्वा सर्वभोगं मनोरमम्। परमं ज्ञानमासाद्य सदारो मोक्षमाप्तवान्
जाह्नवीतीरयात्रायां शरीरं त्यजतः पथि। फलमेवं विधं विप्र ! मया सर्वं प्रकीर्तितम्
जाह्नवीतीरगमने मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः। न कालनियमः प्रोक्तोनारदाद्यैर्महर्षिभिः ॥
यदा यदा द्विजश्रेष्ठ! गङ्गायां स्नानमाचरेत्। तदातदाऽक्षयंपुण्यं लभते मानवो ध्रुवम्
गङ्गासर्वाणि पापानि नाशयेदितिनिश्चयः। कुर्यात्पुनःपुनःपापंनरः गङ्गापुनातितम्
पापबुद्धिं परित्यज्य गङ्गायां लोकमानव। स्नानं कुरुत हे लोका यदि सद्गतिमिच्छथ
यत्पुण्यंगङ्गास्नानात्तुमानवानांभवेद्द्विज !। तत्पुण्यंप्राप्यते द्विज कर्मभिःकैःसुदुष्करैः

> आसागराद् भूमिरेणोः सङ्ख्यां कर्तुं तु शक्यते।
> भागीरथीगुणास्तेन शक्या वक्तुं न च द्विज !॥ १५० ॥

त्रिवार्षसर्वेशास्त्राणि त्यर्थयानिमयोच्यते। गङ्गास्नानिमहस्नात्वामोक्षमाप्नोतिमानवः

> स्नानं कृपकलेऽपि यस्तु कुरुते गङ्गांविचिन्त्य प्रभुं
> देवानां सकलाभिशोकदुरितत्रासौघविध्वंसिनीम्।
> मुक्तःसोऽपि समस्तपातकचयैर्गोविप्रहत्यादिभि-
> र्गच्छेद्विष्णुपुरंसमस्तसुखदं गङ्गाप्रसादाद्द्विज ! ॥ १५१ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे गङ्गा-माहात्म्यं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अचिरेणैव तानि स्म लभन्ते भुवि मानवाः । तस्माद्धिंसां परित्यज्य भुजङ्गम ! दुर्लभ
त्वयि प्रसन्ने गच्छावः पारं दुर्गमहोदधेः ॥ १२७ ॥

सर्प उवाच ।

यदि स्यात्परहिंसायां नूनं मे नाऽतिपातकम् । तदा कथमहो सृष्टौ वेधसा मत्स्यमक्षौ
परहिंसा न कर्तव्या सत्यमेतत्त्वयोदितम् । किन्तु सर्वेषु मर्त्येषु हिंसासम्भाव्यते हि
नारायणो विश्वरूपः सत्यमेतन्न संशयः । भक्ष्यभक्षकभावेन स्वयमेव ससर्ज ह ॥१३
सृजति स्वयमात्मानमात्मानं रक्षति स्वयम् । आत्मानं स्वयमेवाऽत्ति सृष्टिरेवं विधाहि

शक्तोऽहं किं युवां हन्तुं कालरूपी स्वयं विधिः ।
सम्प्रति प्रेषयामास कार्येऽस्मिन्मां स्वयं हरिः ॥ १३२ ॥

युवां ससर्ज यो देवो यश्च रक्षति वां सदा । कालरूपी स एवाऽद्य हन्ति हेतुं विधाय मा

व्यास उवाच ।

ततस्तेन भुजङ्गेन भक्षितौ तौ च दम्पती । गङ्गागङ्गेति जल्पन्तौ महत्या श्रद्धया पथि
जाह्नवीतीरयात्रायां पादे पादे च ताविमौ । अश्वमेधाख्ययज्ञानां प्रापतुस्तौ महाफलम्
तस्मादेनौ महात्मानौ बह्वश्वमेधधारिणौ । एतयोः सदृशो नास्ति शतक्रतुरहं यतः ।
निजाधिकारेणैवाऽन्यमवलम्ब्य पुरन्दरः । अर्घ्यहस्तः पाद्यवारी घृतो देवैः समाययौ
अथ रम्भोर्वशी चैव सुन्दर्योऽन्याश्च हर्षिताः । अन्योन्यं कथयामासुर्निजयौवनगर्वि

अयं पुण्यात्मनां श्रेष्ठो रसज्ञोऽत्यन्तसुन्दरः ।
आयातोऽमुं करिष्यामि स्ववशं सेवितैः स्वकैः ॥ १३६ ॥

काचित्काश्चिद्वदत्यंत ज्ञानामि सकलां कलाम् । अतएव भविष्यामि कान्ताहमस्य भू
काचित्काश्चिदिति ब्रूयात्ते शक्तोऽपि यशो मम । किमत्र चित्रं यशगो भूपालोऽयं भविष्य

भर्ता ममाऽयं च पतिर्ममाऽयं स्वामी ममाऽयं मम नाथ एषः ।
इतीव सर्वाः परमप्रमोदैर्वदन्ति नार्योऽखिलसद्गुणाढ्याः ॥ १४२ ॥
उवाचवं विप्र ! निशम्य तासां जगाद काचिद्गुणिनी रसज्ञा ।
... आभिः स्वर्गे यां भजन्तयं किं कलहेन नार्यः ॥ १४३ ॥

। तथा विष्णुः सन्देहो नाऽऽत्रावेद्यते । स्वपञ्चदवद्वस्य पयद्व कशवस्यनु
तथा मर्त्यः कुर्याच्छीतनिवारणम् । क्षीरेणस्नापयेद्यस्तु माघे मासि जनार्दनम्
मोविष्णु सन्तुष्टोन ददातिकिम् । तथाशीतक्षयं कुर्याद्दिव्यवस्त्रेणचक्रिणः
तकृत्माघेस्नापयित्वा चतुर्भुजम् । नालिकेरोदकैर्दुग्धैः फलं तस्यवदाम्यहम्
मञ्जमानान्दुस्तरेस्त्रेनकर्मणा । उद्धृत्य कोटिपुरुषान्स याति चक्रिणःपदम्
च शुक्लाया पञ्चम्यां द्विजसत्तम !! एकादश्यां च सप्तम्यां हरिपूजाविशेषतः
वदेवाय सपद्माय मुरारये । पायसो धूपसहितो माघे मासि दिने दिने ॥
स यस्तु माघे यच्छति चक्रिणे । तस्य पुण्यफलं वच्मिश्रृणु वैष्णव जैमिने!
गुपुर गत्वा मन्वन्तरचतुष्टयम् । भुङ्क्तेमनोरमान्भोगान्प्रसादाच्चक्रपाणिनः
धरणीं चक्रवर्ती नृपोभवेत् । भुङ्क्ते च भोगं सुचिरं मृतो याति हरेर्गृहम्
ऽपि सप्तम्यामेकादश्यांच जैमिने !! अशक्तो वैष्णवो दद्यात्परमान्नं मुरारये
द्विजश्रेष्ठ! शुक्लपक्षे विशेषतः । शुक्लपक्षे तिथिष्वेषु दद्यादन्नं मुरारये ॥२८॥
यो माघे विष्णवे दैत्यजिष्णवे । सापूपं पायसं दद्यान्न तस्य दुर्लभो हरिः
द्विजतुष्टयर्थं माघे मासिप्रदीयते । तदक्षयंभवेत्पुंसः कोऽपिनास्त्यत्रसंशयः
से कृतं कर्म शुभं वाऽशुभमेव वा । तस्यनास्तिक्षयं विप्र! मन्वन्तरशतैरपि ॥
कपुष्पेण योऽर्चयेत्कमलापतिम् । सगच्छेत्परमं धाम विमुक्तः सर्वपातकैः
स्वर्णपुष्पाणि दीयन्ते चक्रपाणये । तावद्युगसहस्राणि स्थीयते विष्णुमन्दिरे
सुवर्णानि दत्त्वा भवति यत्फलम् । एकेनस्वर्णपुष्पेण हरिं संपूज्य तत्फलम्
विप्रेन्द्र! सर्वदा केशवप्रियम् । माघे मासि विशेषेण पवित्रं केशवप्रियम् ॥
पुष्पैर्दिव्यैर्येन नाऽऽराधितो हरिः । रत्नैर्हीनः सुवर्णाद्यैः स भवेज्जन्मजन्मनि
कथुपस्य प्रवीम्यहं विशेषतः । आकर्णय द्विजश्रेष्ठ! सेतिहासमनुत्तमम् ॥३३
नाम भूपालो बलवान्सर्वशास्त्रवित् । आर्यावर्तेषु सर्वेषु यभूव विप्रवर्चसा ॥
। विद्यया च यशसा च स भूपतिः । अविप्रभक्तो विप्रर्षे! सदापापरतोऽभवत्
पाखण्डमन्त्रिणां वाक्यैर्विना दोषैरपि द्विज ! ।

दशमोऽध्यायः

माघादिषु मविष्णुपूजाविधानंतत्फलवर्णनम्

जैमिनिरुवाच ।

माहात्म्यमेतद्गङ्गायास्त्वत्प्रसादाच्छ्रुतं मया ।
इदानीं श्रोतुमिच्छामि विष्णुपूजाफलं गुरो ! ॥ १ ॥

व्यास उवाच ।

शृणु लक्ष्मीपतेर्वत्स! संपर्याफलमुत्तमम् । यत्कृत्वा मानवाः सर्वे लभन्ते ज्ञानमुत्तमम्
विप्र द्वादशमासेषु माघादिषु सनातनः । पूजितव्यो विधानैर्यैः शृणु तानि वदाम्यहम्
माघेमासि समायाते सर्वमासोत्तमे शुभे । आमिषं मैथुनं चैव सन्त्यजेद्वैष्णवोत्तमः॥
प्रातः स्नायी भवेन्नित्यं तैलान्यपिच्चवर्जयेत् । द्विर्भोजनं परान्नंच माघेमासिपरित्यजेत्
प्रातः शुक्लाम्बरधरः कृतपञ्चमहाध्वरः । सपर्यामारभेद्विष्णोःस्थिरचित्तो हि मानवः॥
ईषदुष्णजलैः शुद्धैः स्नापयेद्विष्णुमव्ययम् । अतिश्रयैश्चन्दनैश्चविष्णोरङ्गानि लेपयेत्
पूजयेज्जगदीशस्य देवदेवस्य चक्रिणः । प्रक्षालितानि पात्राणि जलहीनानि कारयेत्॥
स्नापयित्वा जगन्नाथमीषदुष्णेन वारिणा । प्रोक्षितव्यं तच्छरीरं दिव्यवस्त्रेण यत्नतः
सलिलैरीषदुष्णैश्च प्रस्नापयति केशवम् । माघे मासि द्विजश्रेष्ठ! फलं तस्य मयोच्यते
विमुक्तः पातकैः सर्वैर्जन्मजन्मान्तरार्जितैः । इह भुङ्क्ते सुखं सर्वंशेषे याति हरेर्गृहम्॥
यत्नात्प्रक्षाल्य पात्राणि कृत्वा शुद्धानिवारिभिः । यःपूजयेज्जगन्नाथं तस्यपुण्यं निशामय

इह भुक्त्वाऽखिलान्कामान्सर्वव्याधिविवर्जितः ।
अन्ते युगसहस्राणि तिष्ठेत्केशवमन्दिरे ॥ १३ ॥

प्रभाते विप्रसन्ध्यायां पुरतश्चक्रपाणिनः । ज्वलन्तं स्थापयेद्वह्निं निर्धूमं वैष्णवोत्तमः
हरितस्य वारणार्थाय सायं प्रातश्चवैष्णवः । माघेविष्णवग्नौ वह्निस्थापयेत्तस्यसंशृणु
इह भुक्त्वाऽखिलान्कामान्पुत्रपौत्रसमन्वितः । अन्ते विष्णुपुरं याति दैवतैरपिदुर्लभम्

श्रीभगवानुवाच ।

नृपते! कुशलं ब्रूहि सर्वपुण्यात्मनाम्वर !। किमस्ति साध्यं भवतस्तदाज्ञापय सम्प्रति॥
नमोनारायणायेति वारैकमपियोवदेत् । नितरं तस्यानुपाल्योऽहं स मे भ्राता स मे पिता
नारायणेतिमन्नाम कदाचिद्यः स्मरेण्णरः । साधयाम्यखिलं तस्य पितुःपुत्रइवेप्सितम्
भक्तोऽसिनृपतिश्रेष्ठ!तस्मान्निजमनोरथम् । प्रकाशयाऽद्भुतं तात किन्तेदास्यामिचाधुना

राजोवाच ।

सर्वमेव दयासिन्धो!त्वया दत्तं संशयः । पापिनाऽपि मया प्राप्तं तवस्थानंसुदुर्लभम्
तस्याऽनेन तु वाक्येन प्रसन्नः कमलापतिः । स्नेहान्निवेशयामास भूपालं सन्निशामय
ततः सुवर्णालङ्कारैर्विश्वकर्मविनिर्मितैः । चकार मण्डलं तस्य स्वमेव दयामयः ॥६८॥
अथ नानाविधैर्भक्ष्यैर्दिव्यैरपि सुदुर्लभैः । तोषित स महीपालो विष्णुनाऽतिसहिष्णुना
एवं प्रतिदिनं तथौ स राजा विष्णुमन्दिरे । मन्वन्तरसहस्राणि नववर्षशतानि च ॥
प्रजानां पालनं चक्रे स राजा धर्मतत्परः । पूजयामास सततं भक्त्या परमया हरिं ॥
चारुचम्पकपुष्पैश्चनैवेद्यैर्विविधैश्च सः । आयु शेषे स भूपालो मरणं जाह्नवीजले ॥
समासाद्य ययौ मोक्षं प्रसादाच्चक्रपाणिनः ॥ ७२ ॥

व्यास उवाच ।

विप्र!चम्पकपुष्पस्यप्रभावोऽयंप्रकीर्तितः । चम्पकैर्हरिमभ्यर्च्य मुक्ताःस्यु.पापिनोजनाः
स्फुटचम्पकपुष्पेण पूजितो भगवान्हरिः । अचिरेणैव विप्रर्षे ! ददाति परमंपदम् ॥७५
ये यजन्ति परात्मानमिच्छयावाप्यनिच्छया । तेऽपियान्ति परंधामविमुक्ताःसर्वपातकैः

हरौ प्रसन्ने दुरितानि कोऽपि यतः स राजा कृतपातकोऽपि ।
जगाम मोक्षं कृपया मुरारेर्विभ्वार्णवं निघ्नमिमं वितीर्य ॥ ७७ ॥
दिव्यैः सुगन्धैः कनकप्रसूनैर्नारायणं पद्मदलायताक्षम् ।
भक्त्या यजेद्यः परमादरेण मर्त्यो व्रजेत्तं तु विहाय पापम् ॥ ७८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे चम्पक-
पुष्पमहिमा नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

भवन्तीभावेन राजा दण्डयन्ते साधवो जनाः ॥ ४० ॥

अन्यायोपार्जितं वित्तं गणिकायादिभिर्युतः । समस्तं नाशयामास यज्ञदानविवर्जितः ॥
न ब्राह्मणोऽर्पणं चक्रे न वैश्वानरभोजनम् । न च याचकसन्तुष्टिं सर्वदा पापमोहितः ॥४२॥
न चकाराऽतिथेः पूजां सदा पापपरायणः । यत्र च मन्दिराण्यस्य स भूपः पापमन्दिरः ॥
कृत्वा निवेशयामास नियत्यन्यान्यपि विलासिनाम् । अपि वर्षशतैः शक्तः सङ्ख्यातुं जनितानि किम् ॥
एकदा स महीपालः कामेन परिमोहितः । जगाम वेश्यानिलयं निशीथे दुरिताशयः ॥
समायातं ततो दृष्ट्वा भूपालमुज्ज्वलाह्वया । सहसोत्थाय पर्यङ्काच्चक्रे तत्पादवन्दनम् ॥
प्रक्षाल्य तत्पादयुगं भृङ्गारसलिलैश्च सा । मञ्चे निवेशयामास दोर्भ्यामालिङ्ग्य तं नृपम् ॥
तत्प्रेमामृतधाराभिः सिक्तोऽसौ पृथिवीपतिः । तस्मिन्नुवास पर्यङ्के तया सह कुतूहली ॥

ततः सा गणिका प्रीत्या हसन्ती नवयौवना ।
ददौ चम्पकपुष्पाणि तस्मै भूमिभुजे स्वयम् ॥ ४६ ॥

पुष्पमालापुष्पमेकं तस्माद्भूपतिहस्ततः । पपात धरणीपृष्ठे गन्धव्याप्तदिगन्तरम् ॥
तच्च्युतं कुसुमं दृष्ट्वा स राजाऽत्यन्तसम्भ्रमात् । नमो नारायणायेति जगादोङ्कारपूर्वकम् ॥
नारायणायेति वाक्यात्सर्वाणि पातकानि च । स्वर्णपुष्पप्रदानेन तस्य नष्टानि भूभुजः ॥
ग्रामीणा अथ सर्वेऽपि समागत्याऽतिदुर्जये । तस्यामेव निशायां तं जघ्नुर्वेश्यागृहे स्थितम् ॥
नेतुं तमथ भूपालं सर्वपातकिनां वरम् । किङ्करान्प्रेषयामास क्रुद्धो वैवस्वतो भृशम् ॥
तेनाऽऽज्ञप्तास्ततो दूताः पाशमुद्गरपाणयः । अतिवेगात्समायाताः क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥
उद्यमं चक्रिरे नेतुं यमदूताः स्वमालयम् । ततो नारायणप्रेष्याः शङ्खचक्रगदाधराः ॥
आयाता गरुडारूढास्तं नेतुं पृथिवीपतिम् । पाशेन यन्त्रितं दृष्ट्वा तं भूपं विष्णुकिङ्कराः ॥
[illegible] शङ्खान्दध्मुरनुत्तमान् ॥

· स्वर्णा[illegible] ॥

ततो ज्ञेयः स चाण्डालो यावद्गङ्गां न पश्यति ॥ १८ ॥

भगवत्युदिते सूर्ये यः कुर्याद्दन्तधावनम् । तद्दन्तकाष्ठं पितरो भुक्त्वा गच्छन्ति दुःखिनः
उपवासदिने विप्र ! पितृश्राद्धदिने तथा । न तत्फलमवाप्नोति दन्तधावनकृन्नरः ॥२०॥
प्रभाते मार्जयेद्दन्तान्वाससा रसनां तथा । कुर्याद्द्वादश विप्रेन्द्र! कल्लोलानि जलैर्बुधः
उपवासे पितृश्राद्धे विधिनाऽनेन जैमिने !। दन्तधावनकृन्मर्त्यः सम्पूर्णं लभते फलम्
अनेन विधिना कृत्वा दीर्घदर्शी बहिष्क्रियाम् । ततो निजगृहं गत्वा रात्रिवस्त्रं परित्यजेत्
ततो देवगृहद्वारे चोपविष्टो बुधः शुचिः । स्मरेन्नारायणं देवमनन्तं परमेश्वरम् ॥२४॥
राम! श्यामतनो! विष्णो नारायण दयामय !। जनार्दन जगद्धाम पापं मे हर केशव!॥
पीताम्बरधरानन्तपद्मनाभ जगन्मय !। वामन! प्रणतस्येश! विभो! त्वं शरणं भव॥२६॥
दामोदर यदुश्रेष्ठ श्रीकृष्ण करुणार्णव !। कमलेक्षण देवेन्द्र ! वासुदेव कृपां कुरु ॥२७
गरुडध्वज गोविन्द विश्वम्भर गदाधर !। शङ्खपाणे चक्रपाणे पद्महस्त हराऽऽपदः ॥२८
लक्ष्मीविलास वैकुण्ठ हृषीकेश सुरोत्तम !। पुरुषोत्तम ! कंसारे कैटभारे ! भयं हर ॥
श्रीपते श्रीधर विभो श्रीद श्रीकर माधव !। परं ब्रह्म परं धाम शरणं मे भवाऽव्यय !॥

इत्थं कृत्वा द्विजश्रेष्ठ ! श्रीविष्णुस्मरणं बुधः ।
बद्धाञ्जलिरिति प्रोक्ते प्रविश्य निलयं गतः ॥३१ ॥

ईश्वर श्रीपते कृष्ण देवकीनन्दनप्रभो ! । निद्रां मुञ्च जगन्नाथ प्रभातमभयोऽभवत् ॥
अथोत्थितमिवप्राज्ञः पर्यङ्के देवकीसुतम् । निद्रां त्यक्तवा सलक्ष्मीकं चिन्तयेद्भिन्नचेतसा
तत्र स्वच्छं दिव्यं पात्रं च जलपूरितम् । मुखप्रक्षालनार्थाय दद्यात्कृष्णाय वैष्णवः
ईश्वरं वर्तनार्थाय सेवन्ते सेवका यथा । तथैव मतिमन्तोऽपि सेवन्ते परमेश्वरम् ॥३५
यस्तु सेवकरूपेण सेवते जगदीश्वरम् । अचिरेणैव विप्रर्षे! तस्य सिध्यन्ति वाञ्छितम्
यथेश्वरस्य सभयाः सेवां कुर्वन्ति चेटकाः । प्राज्ञास्तथैव सेवन्ते सर्वदैव हरिं प्रभुम्
निजेच्छयाऽन्यथा विष्णुं निर्भयः पूजयेन्नरः । कुसेवकः स एवास्ति सदा नहि भवेद्द्विज!
अतएव द्विजश्रेष्ठ! त्वरया कमलापतेः । कर्त्तव्या सर्वदा सेवा पुंसा कैवल्यमिच्छता
निर्माल्यं रात्रिवस्त्रं च गन्धं पर्युषितं तथा । हरेरुत्तारयेद्ब्राह्मे भाने वैष्णवो जनः ॥

एकादशोऽध्यायः

हरिपूजाविधिवर्णनम्

व्यास उवाच ।

तत्रोदीच्यां दिशि मौनी यज्ञसूत्राणि कर्णयोः । कृत्वोपविष्टः प्राज्ञस्तु मलमूत्रं विस
देवतायतने मार्गे गोष्ठेषु चत्वरेषु च । रथ्यायां कृष्टभूमौ च दर्भमूले तथाऽङ्गण
तटिनीपुलिने चैत्यवृक्षमूले तथा वने । तडागवापीगर्भेषु मलं मूत्रं च न त्यजेत्
रविं चन्द्रमसं चैव द्विजान्गाश्च दिशो दश । मलं मूत्रं त्यजेद्यावत्तावत्प्राज्ञो न प
खनितां मृत्तिकां चैव बिलाभ्यन्तरवर्तिनीम् । फालकृष्टां मृदं चैव न गृह्णीयाच्छौचा
जलाज्जलं समानीय शौचं कुर्याद्विचक्षणः । पादं जलेषु यो दत्त्वा न शौचं कुरुते

दक्षिणाभिमुखो रात्रौ कुर्यात्प्राज्ञो बहिःक्रियाम् ।
शिरः प्रावृत्य वस्त्रेण ततः शौचं समाचरेत् ॥१॥

मृत्तिकैका प्रदातव्या लिङ्गे तिस्रस्तु वै गुदे । सप्त सव्ये करे प्रादेद्धस्तयोरुभयोश्च
पादयोः षट्प्रदातव्या मृत्तिका च विचक्षणैः । कृतशौचक्रियः प्राज्ञः कुर्याद्दन्तस्य धावन
जिह्वापामार्जनं चैव दशनाच्छादनादिभिः । दक्षिणाभिमुखो भूत्वा पश्चिमाभिमुखस्तथ
न दन्तधावनं कुर्यात्कुर्याच्चेन्नारकी भवेत् । मध्यमानामिकाभ्यां च
दन्तस्य धावनं कुर्याच्च तर्जन्या कदाचन ।
न दन्तधावनं कुर्यात्पित्र्यस्य सुरस्य
वः स्नानसमये

प्रविशेद्देवतागारं शुचिर्ब्राह्मणसत्तम !। अप्रक्षालितपादो यः प्रविशेन्निलयं जनः ॥६१॥

संवत्सरकृतं पुण्यं तस्य नश्यति तत्क्षणात् ।

स्नानं कृत्वा समागत्य प्राङ्गणेषु विचक्षणः ॥ ६२ ॥

तस्मात्प्रक्षाल्य चरणौ प्रविशेद्देवतागृहम् । उपविश्य पादयुग्मं बुधः सव्येन पाणिना यत्नात्प्रक्षालयेद्विप्र! तथा पाणिद्वयम्पुनः । पादेन पादं विप्रेन्द्र! तथा दक्षिणपाणिना॥ यश्च प्रक्षालयेन्मूढस्तं लक्ष्मीस्त्यजति ध्रुवम् । अथोपविश्य विमलमात्केशवार्चनमारभेत् अनन्यमानसो भूत्वा सर्वकामफलप्रदम् । मृगचर्मासने शुद्धे व्याघ्रचर्मासनेऽपि वा ॥ वस्त्रासने केवले च तथा कुशमयासने । पुष्पासने चोपविष्टः पूजयेत्कमलापतिम् ॥

काष्ठासने द्विजो विद्वान् कुर्याद्विष्णुपूजनम् ।

विष्णुना त्वं धृता पृथ्वि! सर्वे लोकास्त्वया धृताः ॥ ६८ ॥

अतः सर्वं सहे देहि धरन्तु मे स्थानमुत्तमम् । इत्युक्त्वासनमास्तीर्य वसेन्नारायणार्चकः दक्षिणाभिमुखोभूत्वा न कुर्याद्विष्णुपूजनम् । शङ्खेकृत्वातुपानीयंमन्त्रपूतंसुवासितम् स्नापयेत्कमलाकान्तं कमलासहितं प्रभुम् । शङ्खेन स्नापयेद्यस्तु भगवन्तं जनार्दनम् तत्फलं तस्य वक्ष्यामि शृणु विप्रेन्द्र जैमिने !। विप्रगोस्त्रीभ्रूणहत्यासुरापानादिपातकैः विमुक्तोयाति वैकुण्ठे भुङ्क्ते हि सकलंसुखम् । यदिद्रष्टुं हृषीकेशं पूजयेन्मानवो द्विज! लभते तत्तदेवाऽऽशु प्रसादात्कमलापतेः । शङ्खाभावे तु विप्रेन्द्र! सुगन्धितोयकं बुधः॥ कृत्वा च तुलसीं पात्रे स्नापयेत्केशवं बुधः । ततो देवं स्नापयित्वा संस्थाप्य च वरासने सुगन्धैश्चन्दनैस्तस्य कुर्यात्सर्वाङ्गलेपनम् । तुलसीकाष्ठपङ्केन चक्रिणो देहलेपनम् ॥ यः करोति जनस्तस्य प्रसन्नः सततं हरिः । तुलसीपत्रमालेयं निजगन्धसुमप्रदा ॥ दीयते ते जगन्नाथ! सुप्रीतो भव सर्वदा । मन्त्रेणाऽनेन विप्रेन्द्र तुलसीपत्रमालया॥७८

अलङ्कृतो महाविष्णुः प्रसन्नो न ददाति किम् ।

ततस्तुवैदिकैर्मन्त्रैः कर्तव्यं स्वस्तिवाचनम् ॥ ७९ ॥

दिग्बन्धनञ्चकर्तव्यं मन्त्रैःपौराणिकैर्बुधैः । कृष्णो रक्षतु पूर्वस्यामाग्नेय्यां देवकीसुतः याम्यां रक्षतु दैत्यारिर्नैर्ऋत्यां मधुसूदनः । विदिक्षु रक्षतु श्रीमानूर्ध्वं च श्रीधरः प्रभुः

ततो देवालये तस्मिन्यत्नेन हि मार्जनम् ।
कुर्याच्छनैः शनैः प्राज्ञः सम्मार्जन्या परिष्क्रियाम् ॥ ४९ ॥

यावन्तो निलयात्तस्मान्निर्गच्छन्ति रेणवो बहिः । तावन्मन्वन्तरावासं तिष्ठेद्विष्णुगृहे नरः
यस्तु सम्मार्जनं कुर्याद्भगवतोऽपि हरेर्गृहे । सोऽपि याति परं धाम किमन्यैर्बहुभाषितैः
तथोपलेपनं कुर्याद्भूर्णकेर्गोमयैर्द्विज ।। तस्मिन्विष्णुगृहे प्राज्ञः स्मरेन्नारायणं प्रभुम्
यस्तूपलेपनं कुर्यात्केशवस्य च मन्दिरे । तस्य पुण्यमहं वच्मि संक्षेपाच्छृणु जैमिने
रजांसि तत्र यावन्ति विनश्यन्ति द्विजोत्तम ।।
तावत्कल्पसहस्राणि तिष्ठेद्विष्णुगृहे सुखी ॥ ५० ॥

सम्मार्जनं विष्णुगृहे जनः कृत्वोपलेपनम् । लभते परमं धाम किं पूजाफलचिन्तया।
देशकालविरोधेन न शक्नोति यदा स्वयम् । तदा विष्णुगृहेचाऽपि धर्मपत्नीं नियोजयेत
अथवा तनयं भक्तं सुचरित्रंतथाऽऽत्मनः । भ्रातरं भगिनीं वाऽपि देवागारे नियोजयेत
हरेः सपर्यावस्तूनि सततं शुद्धवारिभिः । प्रक्षालयेत्स्वयं वाऽपिस्वयमेवाऽतियत्नत

अम्लेन ताम्रपात्राणि कांस्यपात्राणि भस्मना ।
वह्निना लोहपात्राणि शुध्यन्ति नाऽत्रसंशयः ॥ ५१ ॥

धनाढ्यो लोहपात्रस्थैर्यः स्नापयति वारिभिः । नारायणं जगन्नाथंतस्य तुष्टो न केशवः
अज्ञानाद्वाऽपि चेत्तर्हि गङ्गास्नानेन शुद्धयति । सम्पदि ब्राह्मणश्रेष्ठ!कर्त्तव्योनियमःसदा

विपत्त्यां नियमो नास्ति शास्त्रेष्विति विनिश्चयः ।
यत्नात्प्रक्षालितः शङ्खो यदा भूमिस्पृशेत्पुनः ॥ ५२ ॥

तदा स शङ्खो विप्रेन्द्र!शतधौतेन शुध्यति । इत्थं प्रक्षाल्य यत्नेन पूजाद्रव्याणिचक्रिणः
गृहीत्वा स्नानवस्तूनि स्नानार्थं सरसीं व्रजेत् । अकृत्वास्नानकर्माणिगृहमायातिय पुनः
तस्मिन्दिने पितृगणास्तस्य नाप्नोति तर्पणम् । स्नानार्थंभोजनार्थंवागच्छतोविप्रद्विधेर
यस्तु मोहाद्द्विजश्रेष्ठ! स नूनं नारकीभवेत् । स्नानार्थं सरसींगत्वामलमूत्रंकरोति यः
पितरस्तस्य विण्मूत्रभोजिनः स्युर्न संशयः । तत कृत्वाविधानेनस्नानंच तर्पणादिकम्
स्वकीयं गृहमागम्यसंस्मरन्नारायणं प्रभुः

धूपं दीपं च ताम्बूलं देवदेवाय विष्णवे । अन्यान्यप्युपहाराणि प्रदद्याद्वैष्णवो जनः ॥
यस्तु धूपं द्विजश्रेष्ठ! चन्दनागरुवासितम् । दद्यान्मुरारये तस्य द्रुतं सिध्यतिवाञ्छितम्
धूपं यच्छति यो विप्र! हरये घृतवासितम् । सगच्छेद्विष्णुभवनं विमुक्तः पापकोटिभिः
नारायणाय यो धूपं दद्याद्गुग्गुलुवासितम् । स याति परमं धाम दुर्लभं यत्सुरैरपि
घृतेन दीपं यो दद्यात्तिलतैलेन वा पुन । निमेषात्सकलंतस्य पापं हरति केशवः ॥
कर्पूरवासितं यस्तु ताम्बूलं चक्रपाणये । दद्यात्तस्य द्विजश्रेष्ठ! मुक्तिर्भवति जैमिने! ॥
यस्तुयच्छति ताम्बूलंखदिरेण समन्वितम् । इहभुक्त्वाऽखिलान्भोगानन्तेयातिहरेःपदम्

पूगीमधुरिकायुक्तं तथा जातिफलादिभिः ।
ताम्बूलं हरये दत्त्वा स्वर्गमाप्नोति मानवः ॥ १११ ॥

शङ्खे कृत्वा तु पानीयं कुर्याद्विष्णुप्रदक्षिणम् । वक्ष्यमाणेन मन्त्रेणजैमिनेवैष्णवोजनः
जनार्दन जगद्वन्द्यो शरणागतपालक !। त्वद्दासदासदासत्वं दासस्य देहि मे प्रभो!॥
मन्त्रेणाऽनेन यः कुर्यान्नारायणप्रदक्षिणम् । तस्य पुण्यफलंवच्मि संक्षेपाच्छृणुजैमिन
ब्रह्महत्यादिपापानि यानि यानि महान्ति च । तानि तानि प्रणश्यन्ति प्रदक्षिण पदेपदे
यावत्पादं नरो भक्त्या गच्छेद्विष्णुप्रदक्षिणे । तावत्कल्पसहस्राणि विष्णुनासह मोदते
हरिप्रदक्षिणे यावत्पदं गच्छेच्छनैः शनैः । पदेपदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥
प्रदक्षिणाकृत्य सर्वं संसारेयत्फलंभवेत् । हरि प्रदक्षिणीकृत्य तस्मात्कोटिगुणंफलम्

भङ्गप्रदक्षिणं कुर्याद्यस्तु नारायणाग्रत ।
सोऽपि तत्फलमाप्नोति किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥ ११६ ॥

न लङ्घयेत्सोमसूत्रं धीमाञ्शम्भुप्रदक्षिणे । लङ्घितं यदि तद्विप्र!सा पूजा निष्फलाभवेत्
[illegible]
[illegible]
[illegible]प्रदक्षिण यस्तु कुर्याद्भक्त्या जनः । विमुक्तः सकलैः पापैः प्रविशेन्माधवी तनुम्
भ्रामयेत्सोदकं शङ्खं केशवोपरि जैमिने !। अन्ते देवालयं गत्वा स भवेत्सुरवन्दितः ॥
प्रणमेद्दण्डवद्भूमौ सततं यस्तु केशवम् । पातकं तच्छरीरस्थं भस्मीभवति तत्क्षणात्

मधो रक्षतु विश्वात्मा कूर्ममूर्तिः कृपामयः । ये विघ्नकारकाः सर्वे पूजाकालेऽत्र तिष्ठ ॥
दूरं गच्छन्तु ते सर्वे हरिनामास्त्रताडिताः । इत्थं दिग्बन्धनं कृत्वा ततः प्रह्वः कृताञ्जलिः
ाक्ष्यमाणेन मन्त्रेण संकल्पं कुरुते दृढम् । मयाऽऽरब्धामिमां पूजां देवदेव जनार्दन ॥
सिद्धिं प्रापय निर्विघ्नां प्रसीद परमेश्वर !। ततस्तु कृतसङ्कल्पो वैष्णवः सर्वतत्त्ववित् ॥
ाङ्गन्यासादिकं कृत्वा ध्यायेन्नारायणं हृदा । नवीनमेघसङ्काशं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ॥
ीताम्बरधरं देवं स्मितचारुतराननम् । कदम्बपुष्पमालाभिर्भूषितं सुमहाभुजम् ॥
र्हिबर्हैर्विनिबद्धशिखण्डधृतकुण्डलम् । वंशीमधुरनादेन मोहयन्तं दिशो दश ॥ ८८ ॥
ावृतं गोपनारीभिश्चारुवृन्दावने स्थितम् । एवं सञ्चिन्त्य देवेशं गोविन्दं सर्वकामदम्
तत्राऽऽवाहनं कुर्याद्भक्तिमार्गेण वैष्णवः । आवाहिताय कृष्णाय चतुर्वर्गप्रदायिने ॥
ाद्यार्घ्याचमनीयानि तत्र दद्याद्विचक्षणः । कोमलैस्तुलसीपत्रैरन्यैर्वा कुसुमैर्बुधः ॥
जयेत्सर्वदेवेशं श्रीकृष्णं देवकीसुतम् । नमो मत्स्याय कूर्माय वराहाय नमोनमः ॥
ोऽस्तु हरये तुभ्यं वामनाय नमोनमः । नमो रामाय रामाय रामाय बलिने नमः ॥
ो बुद्धाय शुद्धाय सद्रूपाय नमोनमः । नमोऽस्तु कल्किने तुभ्यं नमस्ते बहुमूर्तये ॥

नारायणाय कृष्णाय गोविन्दाय च शार्ङ्गिणे ।
दामोदराय देवाय देवदेवाय ते नमः ॥ ९५ ॥

ोकेशाय शान्ताय व्योमपादाय वै नमः । नमोऽस्तु पद्मपतये नमस्ते पद्मचक्षुषे ।
न्ताय नमस्तुभ्यं गदाहस्ताय वै नमः । तार्क्ष्यध्वजाय वै तुभ्यं नमस्ते चक्रपाणये
हस्ताय वै तुभ्यमच्युताय नमोनमः । नमो दैत्यारये तुभ्यं सर्वकामप्रदायिने ॥
याय सुरेशाय विष्णवे परमात्मने । किरीटिने कुण्डलिने नमोऽस्तु हरये सदा ॥
भगवते तुभ्यं वाहनं गरुडाह्वयम् । ॐनमो गरुडायेति मन्त्रेणैव विचक्षणः ॥
शङ्खाय चक्राय गदायै च नमोनमः । नमः पद्माय खड्गाय नन्दकाय नमोनमः ॥
सम्पूज्य देवेशं सवारं च सवाहनम् । सायुधं च ततो मन्त्रं जपेदष्टाक्षरं बुधः ॥
——र्ं बुधः ।
नि—क्त्वा

यथौषधेन रोगास्तु हन्यन्ते देहिनो भृशम् । तथैव पातकं सर्वं विष्णुपादोदकेन च ॥
विष्णुपादोदकं शुद्धं तुलसीपत्रसंयुतम् । यो वहेच्छिरसा विप्र! तस्य पुण्यं वदाम्यहम्
ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्विमुक्तो विष्णुरूपधृक् । अन्ते विष्णुपुरं गत्वा विष्णुनासहमोदते
मेरुप्रमाणहेमानि दत्त्वा भवति यत्फलम् । विष्णुपादोदकं स्पृष्ट्वा तद्भवेदधिकं फलम्
अश्वकोटिप्रदानेन तत्फलं प्राप्यते जनैः । ससद्वीपां महीं दत्त्वा द्विजेभ्योयत्फलंलभेत्
तत्फलं लभते मर्त्यो विष्णुपादोदकं स्पृशन् । अश्वमेधसहस्राणिकृत्वाभवतियत्फलम्
विष्णुपादोदकं स्पृष्ट्वा तद्भवेदधिकं फलम् । दीर्घिकाशतदानेन यत्पुण्यं परिकीर्तितम्
तस्मादप्यधिकं पुण्यं लभेत्पादोदकं स्पृशन् । बहुनाऽत्रकिमुक्तेन संक्षेपादुच्यते मया

विष्णुपादोदकस्पर्शान्मुक्तो भवति मानवः ।
भूयोभूयोऽपि विप्रेन्द्र ! सुदृढं कथ्यते मया ॥ १५९ ॥

पुनर्न लभते जन्म स्पृशन्पादोदकं हरेः । विष्णुनैवेद्यशेषं यः सर्वपापविनाशनम् ॥
अश्नाति भक्तिभावेन स गच्छेत्परमं पदम् । दुर्लभं विष्णुनैवेद्यं भुञ्जतो द्विजसत्तम ॥
देहं त्यजन्ति पापानि ब्रह्महत्यामुखान्यपि । भुञ्जतो हरिनैवेद्यं दासीव वशगा भवेत् ॥
मुक्तिर्भूमिः सुरश्रेष्ठ ! दैवतैरपि दुर्लभा । सम्पूज्य कमलाकान्तं योऽयाचैवेचमत्यजन्
अचिरेणैव तं विष्णुर्नयति स्वां तनुस्मृति । नैवेद्यस्य महाविष्णोर्गुणंकिंकथयाम्यहम्

यद्भुञ्जतः केशवोऽपि स्यादधीनो द्विज! प्रभो ! ।
यजेदनेन विधिना प्रतिमास्थं जनार्दनम् ॥ १६१ ॥

विधिहीनामपि श्रेष्ठां पूजां श्रीकमलापतेः । यः कुर्याद्भक्तिभावेनसोऽपिस्यात्केशवप्रियः
विधिज्ञो विधिना विष्णुमभ्यर्च्य लभतेफलम् । यथोक्तविधिना विप्रनैवेद्यैर्हुभि प्रभो!
पूजितोऽपि न तुष्टः स्याद्यदि भक्तिर्न तिष्ठति । यस्य वै यावती भक्तिर्देवदेवे जनार्दने
तावदेव फलावाप्तिस्तस्य नास्त्यत्र संशयः । अभक्तया या हरेःपूजा क्रियते भुवि मानवैः
सा पूजा ब्राह्मणश्रेष्ठ! पूजाकाले भवेत्किल । ज्ञानमूलं हरेर्भक्तिर्भक्तिमूलं जगत्पतेः ॥
पूजामोक्षद्रुमोत्पत्तौ मूलमाराधनं हरेः । अल्पमात्रमपि प्राज्ञ! श्रद्धया कुरुते हि यत् ॥
तदक्षयं भवेत्सर्वं श्रद्धायुक्ताखिलाक्रिया । भक्तया यः पूजयेद्विष्णुमपि वा धार्मिकात्मनः

शिरस्यञ्जलिमाधाय प्रणमेद्यो जनार्दनम् । तस्मै लक्ष्मीपतिर्विष्णुर्ददाति परमं पदम् भूमौ निपात्य सर्वाङ्गं हरिं प्रणमतां नृणाम् । पुण्यप्रभावं विप्रर्षे! यदतो मे निशामय यावद्भूरेणुभिर्नॄणां भूषितं स्यात्कलेवरम् । तावत्कल्पसहस्राणि तिष्ठन्तिहरिसंनिधौ ततः केशवनिर्माल्यं वैष्णवेभ्यः प्रदीयते । वैष्णवांस्तान्प्रवक्ष्यामि शृणु सत्तमउमिनिं शुकः सूतस्तथा व्यासो नारदः कपिलोमुनिः । प्रह्लादश्चाम्बरीषश्च तथाऽक्रूरोद्धवावपि विभीषणो हनूमांश्च तथैवान्येऽपि वैष्णवाः । निर्माल्यं वासुदेवस्य गृह्णन्तु सर्वकामदम्

इत्युक्त्वा विष्णुनिर्माल्यं निक्षिपेद्भुवि वैष्णवः ।

ततस्तु हरिनिर्माल्यं स्वयं गृह्णाति भक्तितः ॥ १३२ ॥

मस्तके दृश्यते यस्य हरिनिर्माल्यमुत्तमम् । स विज्ञेयो द्विजश्रेष्ठ! साक्षादेव हरिः स्वयम् दुर्लभं विष्णुनैवेद्यं निर्माल्यं पापनाशनम् । गृह्णन्तित्रिदशाःसर्वे मनुष्याणां च का कथा जैमिने तुलसीपत्रं यस्तु जिघ्रति वैष्णवः । तस्य देहान्तरस्थं हि सर्वंपापं विनश्यति तुलसीपत्रगन्धस्तुप्रविशेद्यस्यनासिकाम् । आपदस्तच्छरीरस्थास्सद्योगच्छन्तिसंक्षयम् तुलसीदलगन्धं यस्समाघ्रायाऽभिनन्दति । तस्यालये भयेभ्रियमाणस्तो द्विजसत्तम! स्तवैः स्तुत्वा जगन्नाथं कमलाप्रियमच्युतम् । कृताञ्जलिस्ततःप्राह इमं मन्त्रं सुरोत्तमम् नारायण जगद्रूप! गच्छ धाम जगत्पते ।। गच्छ देव! निजस्थानं प्रसन्नो भव सर्वदा

येयं स्वशक्त्या देवेन्द्र ! तव पूजा कृता मया ।

अच्छिद्राऽस्तु जगन्नाथ ! त्वत्प्रसादाज्जगन्मय ॥ १४० ॥

ततः पादोदकं प्राश्नी महाविष्णोः परात्मनः । [illegible] पृथिव्यां क्रियावान् [illegible] कणमात्रं वहेयस्तु विष्णोःपादोदकं शुभम् । स स्नातः सर्वतीर्थेषु जैमिने! तत्फलं [illegible] विष्णोःपादोदकं विष्णोर्गङ्गास्नानात्परं भवेत् । तद्दृष्टं सलिलं विप्र! विष्णुपादोदकं [illegible] अकालमरणं नास्ति नास्ति व्याधिभयं तथा । [illegible]

[illegible] विष्णुपादोदकं [illegible] ।

[illegible] ॥ १४५ ॥

[illegible]

दि भुङ्क्ते सुखं सर्वं पुत्रपौत्रसमन्वित. । अन्ते हरेर्गृहं याति रथमारुह्य शोभनम् ॥
न दद्याद्गुडसंयुक्तं हरये बदरीफलम् । अज्ञानाद्ब्राह्मणश्रेष्ठ' दद्याच्चेन्नारकी भवेत् ॥
फाल्गुने मासि यो दद्याद्धरये दाडिमीफलम् । सुपक्वं तत्फलं विप्र! वदतो मे निशामय
यावन्ति बीजानि तिष्ठन्ति दाडिमीफले । तावन्मन्वन्तरं विष्णोर्गृहे तिष्ठति भाग्यवान्
फाल्गुने मासि यो दद्याद्धरये गुडपिष्टकम् । स विज्ञेयो द्विजश्रेष्ठ' वाजिमेधसहस्रकृत्
चैत्रे मासि द्विजश्रेष्ठ' मधुना मधुसूदनम् । स्नापयेल्लभते मर्त्यस्तद्विष्णोः परमं पदम् ॥
मधुना स्नापयेद्यस्तु नारायणमनामयम् । न चर्चा क्रियते तस्य कदाचिद्रविसूनुना ॥
चैत्रे किंशुकपुष्पेण योऽर्चयेत्कमलापतिम् । तन्नामचित्रगुप्तेन पत्रिकायां न लिख्यते
चैत्रके जगतामीशं कृष्णं तिलकपुष्पकैः । अर्चितो नास्ति वै जन्म पुनरस्मिन्महीतले
कृष्णवञ्जुलपुष्पेण सर्वदेवशिरोमणिम् । पूजयन्मनुजो विप्र' लभते नापदं क्वचित् ॥

वासन्तीभिः सुगन्धीभिर्वसन्ते यस्तु पूजयेत् ।
भगवन्तं प्रसन्नात्मा स देवैरपि पूज्यते ॥२१ ॥

तथा किसलयैर्दिव्यैरखण्डैर्योऽर्चयेद्धरिम् । तं वन्दते समुत्थाय स्वयं पीठासनोऽपि च
धात्रीपत्रैर्नवैर्यस्तु कोमलैर्हरिमर्चयेत् । अचिरेणैव लभते सकलं वाञ्छितं जन ॥२२॥
शाण्डिल्याखण्डपत्रैश्च धत्तूरैश्चाऽर्कपुष्पकैः । योऽर्चयेद्विष्णुमीशं च समसाराब्धिपारगः
यो दद्याद्विष्णवे विप्र, कदलीफलमुत्तमम् । शक्राद्यास्त्रिदशाः सर्वे वन्दन्ते तमहर्निशम्
यो दद्याच्चैत्रके मासि भक्त्या गोपालरूपिणे । गोधूमपिष्टकं विप्र ' सर्वपापैः प्रमुच्यते
आयाते माधवे मासि पवित्रे माधवप्रिये !। आमिषं मैथुनं तैलं विष्णुभक्तः परित्यजेत्
प्रातः समाचरेत्स्नानं माधवेमासि वैष्णवः । परित्यजेत्परान्नं च न कुर्याच्च द्विजोऽटनम्
प्रभाते पूजयेद्विष्णुं पूर्वोक्तविधिना द्विज !। वैशाखे स्नापयेद्विष्णुं पुष्पवासितवारिणा
स्नापयेच्छीततोयेषु सन्ध्यापर्यन्तमच्युतम् । त्रिसन्ध्यं पूजयेद्भक्तया नैवेद्यैर्विविधैः प्रभुम्
वैशाखे दमनकैर्मिलितैर्लक्ष्मीपतिरलङ्कृतः । न किं ददाति विप्रर्षे, प्रसन्नः परमेश्वरः॥२३॥

वैशाखे मासि यो दद्यादर्घ्यं चक्रपाणये ।
तस्य पुण्यानि सङ्ख्यातुं कः समर्थोऽस्ति पण्डित ॥ २४ ॥

संस्थानं लभते विष्णोर्यतो भक्तवशो हरिः ॥ १६६ ॥

असारमेतद्भुवनं समस्तं सारं हरेः पूजनमेव विप्र ।

तस्मान्मनुष्यो निजमङ्गलैषी भक्त्या यजेत्कृष्णमनन्तमूर्तिम् ॥ १६७ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे हरिपूजाविधिर्नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

श्रीमद्भगवतोविष्णोरर्चनप्रकारपुरःसरमश्वत्थपूजनेविष्णुपूजनाभेदन-प्रतिपादनं तत्र धनञ्जयब्राह्मणाख्यानम्

व्यास उवाच ।

फाल्गुने ब्राह्मणश्रेष्ठ! श्रीकृष्णं सुरवन्दितम् । पूजयेद्भक्तिभावेन प्रत्यहं वैष्णवो जनः ॥

फाल्गुने स्नापयेद्यस्तु सर्पिषा देवकीसुतम् । फलं तस्य प्रवक्ष्यामि यत् सम्यङ्निशामय ॥

सर्वयज्ञफलं प्राप्य सर्वदानफलं तथा । अन्ते याति हरेः स्थानं सर्वपापविवर्जितः ॥

युगकोटिसहस्राणि भुक्त्वा भोगं हरेर्गृहे । तत्रैव मोक्षमाप्नोति सम्प्राप्य ज्ञानमुत्तमम् ॥

यस्तु यच्छति कृष्णाय शिशिरे गोपमूर्तये ।

तिलानां मोदकं दिव्यं स गच्छेद्धरिमन्दिरम् ॥ ५ ॥

यो दुग्धलड्डुकान्दद्यात्केशवाय महात्मने । स [illegible] स्वर्गे मन्वन्तरशतावधि ॥

हृद्ये ललितं खण्डं यस्तु यच्छति जैमिने ॥ तस्य विष्णुः [illegible]

विचित्रं [illegible] दिव्यं [illegible] द्विज ॥ [illegible] ॥

निर्मलां शर्करां यच्छेद्यस्तु कृष्णाय भक्ति[illegible]

मुण्डकं फाल्गुने मासि मधुरं [illegible]

विष्णुमूर्त्तिर्जनो मोहादश्वत्थस्य निहन्ति यः ।
तत्तुल्यः पातकी कोऽपि न श्रुतः क्षितिमण्डले ॥ ५५ ॥

अश्वत्थमाहात्म्यं सर्वपापविनाशनम् । सेतिहासं द्विजश्रेष्ठ! शृणु वत्स समाहितः
धनञ्जयो नाम ब्राह्मणो हरिभक्तिरत् । आसीत्त्रेतायुगे विप्र ! सर्वप्राणिहिते रतः
तिपूजारतो नित्यं दीपदाने रतः सदा । सत्यवादी जितक्रोधो हिंसादम्भविवर्जित
[प्र]भुः स द्विजश्रेष्ठ! सर्वदा परमेश्वरम् । पूजयामास परया मनसा नारायणं प्रभुम्
य भक्तिं ततो ज्ञात्वा महतीं सुदृढां प्रभु । जहार सकलं वित्तं हेतुमात्रेण केनचित्
ापि स द्विजश्रेष्ठ केशवस्य महात्मनः । पूजामनुदिनं चक्रे मनसा परमया सुधीः ॥

दुःखेनोपार्जितं वित्तं विनष्टं सकलं द्विज ! ।
दृष्ट्वाऽपि तस्य विप्रस्य न दुःखेनाऽचलं मनः ॥ ६२ ॥

वैस्तुमर्जनं चक्रे स विप्रः परमार्थवित् । महाविष्णुसपर्यायां दृढं बुद्ध्वा मनो निजम्
ोऽपि तस्य विप्रस्य भक्तिं ज्ञात्वा जनार्दनः । [illegible]
न्धवास्तस्य विप्रस्य विष्णुमायाविमोहिताः । हित्वा तमरिभिर्बन्धुं सर्वदैवद्विजोत्तमं
णो विप्रो हि निर्मुक्तो निर्धनो पुरुषोत्तमम् । पूजयामास सततं प्रीतः प्रयुग्मनिता ॥
रिचरस्य न भूदेवो चक्रे केशवपूजने । माधवं च जगन्नाथं च बन्धुगुरुम् [illegible] ॥
ूर एव महाविष्णुः कौतुकी तस्य जैमिने !। जहार सानुकम्पोऽपि पुत्रानपि दिने दिने
तथापि स द्विजश्रेष्ठः केशवं क्लेशनाशनम् । पूर्वं द्विगुणया मनसा नित्यं विष्णुमपूजयत्

तस्य पत्नी ततो विप्र ! दुःखशोकार्तिदुर्गिता ।
विमुखेर्द गता विष्णोर्मायया परिमोहिता ॥ ७० ॥

अथैकदा स भूदेवो विष्णुभक्तिपरायणः । विचार्य [illegible] न कदापि तु [illegible]
एकदा स द्विजश्रेष्ठो विष्णुभक्तिपरायणः । काष्ठार्थं गन्तुमारभ्य काननं विपिनं ययौ ॥
यमाश्वत्थं समासाद्य निर्दयेव च स द्विजः । हिमागमे काष्ठार्थं पूजने [illegible]
[illegible] अथाग्रतो महाविष्णुर्महात्मनः । भविष्यत्यु[illegible]
अथास्मै महाविष्णुः [illegible] । [illegible]

यत्किञ्चिन्माधवे मासि माधवप्रीतिहेतवे । दीयते माधवायैव तत्सर्वमक्षयं भ
यदन्यत्सुकृतं कर्म क्रियते मासि माधवे । माधवप्रीतये विप्र! क्षयस्तस्य न वि
वैशाखे मासि यः कुर्यात्प्रपां माधवतुष्टये । दिनेदिनेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति म
वैशाखो दुर्लभो मासः सर्वकर्मफलप्रदः । पूजितव्यो हरिस्तत्र हित्वा कर्मशतान्
एकाहमपि यः पूजां वैशाखे कुरुते हरेः । षड्वर्षं हरिं पूजित्वा यत्फलं लभते स

वैशाखे मासि यो नित्यं विष्णुमश्वत्थरूपिणम् ।
चतुर्वर्गफलप्राप्तिहेतवे वैष्णवो जनः ॥ ३८ ॥

गण्डूषमात्रतोयेन कुर्याद्योऽश्वत्थसेचनम् । सोऽपि याति परं स्थानं विमुक्तः कोटिपातकै
अश्वत्थमूलं विप्रर्षे! यो बध्नाति शिलादिभिः । अश्वत्थरूपी भगवान्किं किं तस्मै न यच्छ
अश्वत्थद्रुममालोक्य प्रणामं कुरुते यदि । सोऽपि याति परं स्थानमायुर्वृद्धिर्न संशयः॥
यदश्वत्थतले विप्र! धर्मकर्म करोति यः । न्यूनातिरिक्तता न स्यात्तस्मिन्कर्मणि जैमिने!
सप्ततीर्थानि सर्वाणि त्रिस्रोतःप्रभृतीनि च । यत्राऽश्वत्थतरुस्तिष्ठेत्कोऽपि शालिग्रामवरः
अश्वत्थं पूजयेद्यस्तु स एव विष्णुपूजकः । अश्वत्थमूर्तिर्भगवान्स्वयमेव यतो द्विज ॥
अथ ज्ञानाद्द्विजश्रेष्ठ! योऽश्वत्थं हन्ति मूढधीः । संसारे नास्ति तत्कर्म यत्स्यात्पापनिशुम्भति
अश्वत्थो वृक्षराजोऽयं हरिमूर्तिः प्रकीर्तितः । तस्मादश्वत्थहन्तुर्वै त्राता कोऽपि न विद्यते
अश्वत्थं पश्यतो विप्र ! स्पृशतः परतस्तथा । देहस्थं पातकं सर्वं हरेत्प्रणमतो हरिः ॥

विलोक्याऽश्वत्थहन्तारं यः शक्तो न निवारयेत् ।

ऽवत्थं सेवते यस्तु विष्णुं ध्यात्वा नरोत्तमः। तस्य प्रसन्नो भगवान्ददाति परमंपदम्
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डेऽ-
श्वत्थमाहात्म्यं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः

त्रिविधमासेषुनानापुष्पादिद्रव्यैर्हरिपूजाविधानपुरःसरंप्रजानाम्नोब्राह्मणस्यपूर्व-जन्मशबरकुलोत्पत्तिवृत्तपूर्वकं हरिभक्तिप्रसादेनमुक्तिलाभो हरिपूजाफलवर्णनञ्च

व्यास उवाच

ज्येष्ठे मासि द्विजश्रेष्ठ! भगवन्तं जनार्दनम्। पूजयेद्भक्तिभावेन जलैः संस्नाप्यशीतलैः॥
उद्वर्तनं च दातव्यं सुगन्ध्यामलकं तथा। तैलं सुगन्धं दद्याच्च ग्रीष्मकाले दिने दिने॥
सुवासिते शीतले च मन्दिरेऽतिमनोरमे। प्रत्यहं कमलाकान्तं स्थापयेज्जलमण्डपे॥३
न रौद्रदेशे विप्रेन्द्र! सधूमे रन्धनालये। न सूतिका गृहे चैव स्थापयेत्कमलापतिम्॥
चामरैर्वीजयेच्छ्वेतैः सुदीर्घैः कमलापतिम्।
ज्येष्ठे मासि द्विजश्रेष्ठ! सुप्रीतः किं न यच्छति ॥ ५ ॥
मयूरपुच्छव्यजनैर्निदाघे वीजितो हरिः। ददात्यभिमतं सर्वमचिरेणैव सत्तम!॥६॥
तालवृन्तव्यजनेन पवित्राम्बरयायुता। यैर्ग्रीष्मे वीज्यते विष्णुस्ते सर्वे स्वर्गगामिनः॥
यो गात्रलेपनं कुर्यात्सुगन्धीयैश्च कर्दमैः। ग्रीष्मे हरिं चन्दनैश्च स विरोनाथ्यमनुम्
उष्णागमे द्विजश्रेष्ठ! स मुक्तो नात्र संशयः। मल्लिकाकुसुमोद्याने तुलसीकानने तथा॥६
सन्ध्यायां स्थापयेद्विष्णुं देवी धीरसमीरणे।
ऋषिभिः पाटलपुष्पाणां येन विष्णुरलङ्कृतः ॥ १० ॥
ज्येष्ठेमासि स विज्ञेयो ह्यश्वमेधसहस्रकृत्। यस्तु मुक्तावलिं दद्याद्ग्रीष्मेवै श्रीपतेर्नरः
भूपालत्वंहरिस्तस्मै यच्छेज्जन्मनिजन्मनि। यस्तुमण्डयति ग्रीष्मे श्रीकृष्णंमणिमालया

नित्यं तथाऽनुपाल्योऽस्मिभक्तश्रेष्ठोयतोमयान् । भवद्दीयानहंमन्ये दोयान्वत्सदिनेदिने
तथापिमयि भक्तिस्नेयपूप्रेमहर्नीसदा । तस्माद्वत्स!तथाऽऽत्मण्यंगन्तुमिच्छामिसम्प्रति
विहाय सकलां भीति वरं शृणु ममाऽग्रतः ॥ १०५ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

त्वयि सर्वसुरश्रेष्ठ! मम जन्मनि जन्मनि । तिष्ठतां सुदृढामक्तिर्हरे!किमपरैर्वरैः ॥१०६

व्यास उवाच ।

श्रुत्वावाक्यमिदं तस्य केशवंप्रणयोदितम् । निजकण्ठस्थितां मालांप्रीतस्तस्मै ददौततः
समालिङ्ग्य ततो विप्रं पिता पुत्रमिव प्रभुः । चतुर्भिर्बाहुभिर्दीर्घैरुवाच मृदुलं वचः॥

श्रीभगवानुवाच ।

मद्भक्तोऽसि यदा विप्र!तथा ते मत्प्रसादतः । अचिरेणैव सकलं भद्रं विप्र!भविष्यति
अश्वत्थरूपंमांनित्यं क्रियायोगेनसत्तम !। समाराधयसर्वन्ते साधयिष्यामिवाञ्छितम्

इत्युक्त्वा तं द्विजश्रेष्ठं भूयोऽप्यालिङ्ग्य केशवः ।
अभवत्सहसाऽदृश्यस्तत्रैव करुणालयः ॥ १११ ॥
विष्णोः कण्ठस्रजं प्राप्य स विप्रो वैष्णवोत्तमः ।
कृतकृत्यमिवाऽऽत्मानं मत्वा तस्थौ निजे गृहे ॥ ११२ ॥

ततः कुबेरो विप्रर्षे! तस्य विप्रस्य सद्मनि । स्वयं ववर्ष वित्तानि बहूनि केशवाज्ञया ॥
प्रासादो रचितस्तस्य शिल्पिना विश्वकर्मणा । नारायणाज्ञया तत्र वैजयन्ताद्योत्तमः
दासदासीसमायुक्तो नानावस्तुविभूषितः । गजाश्वकोटिसङ्कीर्णं विबभौतस्यमन्दिरम्
बभूवुः सङ्गतास्तस्य नष्टा अपि च बान्धवाः । कृतावशा च तत्पत्नी स्वयं तद्गृहमाययौ
मृतपुत्राऽपि तत्पत्नी केशवस्याऽनुकम्पया । स्थिरप्रजाऽभवद्विप्र! स्वामिभक्तिपरायणा

चिरं भुक्त्वाऽखिलान्भोगान्पुत्रपौत्रसमन्वितः ।
आयुषोऽन्ते ययौ मोक्षं सदारो विप्रसत्तमः ॥ ११८ ॥

व्यास उवाच ।

तस्मादेव स्वयं विष्णुरश्वत्थो द्रुमसत्तमः । तद्भक्तिं कुर्वतां पुंसां विद्यते नाऽशुभं क्वचित्

नूतनागारे सर्वोपद्रववर्जिते । स्थापयेत्पुण्डरीकाक्षं भगवन्तं जनार्दनम् ॥३५
मशकैश्चाऽपि प्रकीर्णे मक्षिकादिभिः । हरिं पुरातनागारे स्थापयेन्नहि मानवः ॥
पतद्द्वारे गलद्भित्तौ गृहे तथा । हरिं न स्थापयेत्प्राज्ञो वर्षासु परमेश्वरम् ॥
ालयेद्द्विजश्रेष्ठप्रकुर्यायस्तुमानवः । चन्द्रातपंविचित्रंचचन्द्रलोकंसगच्छति ॥३८
ानाविधैर्धूपैर्मन्दिरेजगतीपतेः । दंशांश्च मशकांश्चैव पूजाकाले निवारयेत् ॥३६

मसारिकाभिः प्रावृत्य मञ्चशायिनमच्युतम् ।

प्रावृषि स्थापयेद्विष्णुं निशायां दिव्यमन्दिरे ॥ ४० ॥

पत्रैर्देवेशं सुगन्धैर्नूतनैस्तथा । मुमुक्षुः पूजयेन्मर्त्यो भाद्रे मासि दिने दिने॥४१॥
द्रे केतकीपुष्पैः पूजितश्चो जनार्दनः । यतो भाद्रपदे मासि केतकीस्यात्सुरासमा
तालफलैर्दिव्यैर्योऽर्चयेद्यदुनन्दनम् । गर्भवासमहादुःखं स भूयो लभते न च॥४३
ं घृतदुग्धाभ्यां पक्वतालं मुरारये । यो दद्याच्छ्रद्धया मर्त्यःस गच्छेन्मन्दिरं हरेः
मासि द्विजश्रेष्ठ ! हरये तालपिष्टकम् । सघृतं वैष्णवो दद्यात्कैवल्यप्राप्तिहेतवे ॥
भाद्रपदे विप्र'न कुर्याच्छाकभक्षणम् । न रात्रौ भोजनं कुर्यान्मुमुक्षुर्वैष्णवोजनः
वेनेमासि विप्रेन्द्र!केशवं क्लेशनाशनम् । पूजयेन्मधुरैस्तोयैः पवित्रैश्चसुगन्धिभिः
यं दीयते विप्र!पूर्वाह्णे हरये जनैः । पीयूषमिव तत्तोयं गृह्णाति कमलापतिः ॥४८
ाह्णे दीयते यच्च तोयं वै चक्रपाणये । तत्तोयमिव वेत्तव्यं तद्गृह्णाति द्विजोत्तम!॥
ाह्णे च यत्तोयं गोविन्दाय प्रदीयते । तत्तोयं रक्ततुल्यं स्यान्न गृह्णाति ततो हरिः
एव द्विजश्रेष्ठ'पूर्वाह्णे हरिमर्चयेत् । समस्तं लभते कामं केशवस्याऽनुकम्पया ॥५१
वस्त्रेण विप्रेन्द्र'न कुर्यात्पूजनं हरेः । कुर्याच्चाऽपि तथा पूजां न गृह्णाति च केशवः

अधौतेन च वस्त्रेण यः पूजां कुरुते हरेः ।

विफला सा च पूजा स्यान्न च विष्णुः प्रसीदति ॥ ५३ ॥

यैस्त्ववद्धशिखैः पूजा क्रियते चक्रिणो जनैः ।

पूजाफलं नाऽऽप्नुवन्ति बलिग्राह्या च सा भवेत् ॥ ५४ ॥

संस्कृतगृहे पूजा क्रियते जगतीपतेः । सा पूजा ब्राह्मणश्रेष्ठ! बलिग्राह्या भवेत्खलु ॥

तस्य पुण्यफलं विप्र! वदतो मे निशामय । यावद्ब्रह्मा सृजत्येतज्जैमिने!
तिष्ठेद्विष्णुपुरे तावन्मणिमालाविभूषितः । सुवर्णाभरणैर्यस्तु रजताभर

कृष्णं मण्डयति ग्रीष्मे सोऽपि तत्फलमाप्नुयात् ।
विचित्रं यस्तु पर्यङ्कं सगण्डूकं प्रयच्छति ॥ १५ ॥

हरये देवदेवाय न स दुःखी कदाचन । ग्रीष्मकाले न देयानि गुरूणि वा
हरये ब्राह्मणश्रेष्ठ! देयं तन्वंशुकं शुचि । यस्त्वाम्रफलैर्दिव्यैः सुगन्धैः पूज
अन्ते शक्रपुरं गत्वा स विन्देदमृतं मुदा । प्रियालानां फलैर्दिव्यैर्योऽर्चयेत्क
सोऽपि तत्फलमाप्नोति किमन्यैर्बहुभाषितैः । निदाघे हरये यस्तु यवागूमि
नानाव्यञ्जनसंयुक्तामर्पयेद्वैष्णवो जनः । आषाढे मासि विप्रेन्द्र! देवदेवं जग
दधिभिः स्नापयित्वा च पूजयेद्भक्तितो बुधः । मातुः पयोधरपयः पुनस्तेन न
घनागमे घनश्यामं कदम्बकुसुमैर्हरिम् । आराधयति विप्रर्षे! परां गतिमवाप्
कदम्बपुष्पमालाभिर्मण्डयं मण्डयेन्नरः । यस्तस्य ब्राह्मणश्रेष्ठ! वाजिमेधजं
सुगन्धैः केतकीपुष्पैः पूजितः कमलापतिः । सर्वदुःखं हरत्येव मानवानां द्वि
पनसानां फलैर्दिव्यैः सुपक्वैर्घृतमिश्रितैः । पूजितो भगवान्विष्णुर्दद्यादैश्वर्यगुण
आषाढेमासि दध्यन्नं हरये प्रतिवासरम् । श्रद्धया वैष्णवो दद्याद्भुक्तिमिच्छन्
कृष्णाय नवनीतं यो ददाति वैष्णवो जनः । विमुक्तः सकलैः पापैर्ब्रह्मलोकं स ग
शेफालिकाप्रसूनैश्च यूथिकाकुसुमैस्तथा । योऽर्चयेत्परमात्मानं स गच्छेत्परं

प्रफुल्लमालतीपुष्पैः सुगन्धैर्योऽर्चयेद्धरिम् ।
तत्पुण्येन समं पुण्यं न किञ्चिद्विद्यते द्विज ! ॥ ५१ ॥

कदम्बपुष्पैर्बकुलैर्जगद्बन्धुं जनार्दनम् । अर्चयन्नरशार्दूल [illegible] प्राप्नोति भुवि मान
[illegible] तथा कुन्दकैर्हरिम् । मधुकैः पूजयेद्यस्तु तस्य पुण्यं [illegible]
[illegible] यो विष्णुं [illegible] योऽर्चयेत् । [illegible] स याति हरिमन्दि
[illegible] नैव यो [illegible] । [illegible] वर्तते [illegible]
[illegible] मासि [illegible] । [illegible]

कार्तिके मासि सेवते । जन्मजन्मनि विप्रेन्द्र ! स भवेद्ग्रामसूकरः
तैलं च वैष्णवोजनः । आयाते कार्तिकेमासि यत्नादपिपरित्यजेत्
दीपं यस्तु प्रयच्छति । फलं तस्य प्रवक्ष्यामि समासेन शृणु द्विज!
र्विमुक्त क्लेशदायकैः । दामोदरपुरं गत्वा तिष्ठेत्कोटियुगावधि
त्र त्रिदशा वासवादयः । विलोक्य हर्षिताः सर्वे वदन्तीतिपरम्परम्
श्रेष्ठ केशवार्चनतत्परः । प्रदीपं कार्तिके मासि यतो यच्छति चक्रिणे
मासि विप्रेन्द्र ! तस्य तुष्टः सदा हरिः ।
प्रदीपं यः कार्तिके हरिमन्दिरे ॥ ८३ ॥
। फलं प्राप्नोति मानवः । तुलसीदललक्षैर्यः कार्तिके पूजयेद्धरिम् ॥
समधस्य मानवो लभते फलम् । विल्वस्य दललक्षेण योऽर्चयेद्विष्णुमव्ययम्
प्नोति प्रसादाज्जगतीपते । यत्किञ्चित्कार्तिके मासि विष्णुमुद्दिश्य दीयते
वेत्सर्वं सत्यमेतन्मयोच्यते । घृताक्तं सुरपत्रं यः कार्तिके मासि विष्णवे ॥
दद्याद्दिनेदिने विप्र! तस्य विष्णोः पुरे स्थितिः ।
प्रफुल्लपद्मपत्रेण सितेनाऽप्यसितेन वा ॥ ८८ ॥

[illegible]

मनि तद्गेहे कमला नहि तिष्ठति । पद्मबीजानि यो दद्यात्केशवाय महात्मने
ते विप्रकुले शुद्धे च प्रतिजन्मनि । ब्राह्मणस्य कुले जातश्चतुर्वेदसुहृद्भवेत् ॥
बहुपुत्रश्च कुटुम्बानां च पोषकः । नास्ति पद्मसमं पुष्पं जैमिने ! सत्यमुच्यते
येन सम्पूज्य गोविन्दं पापात्माऽपिच मोक्षभाक् ।
पद्मपुष्पस्य माहात्म्यं विशेषादुच्यते मया ॥ ६५ ॥
सं द्विजश्रेष्ठ! सावधानं निशामय । आसीदेकः प्रजानाम ब्राह्मणः सर्वशास्त्रवित्
दाम्बुजे यस्य मनोभृङ्गसदास्थितिः । देवानां ब्राह्मणानाञ्च गुरूणाञ्चैव सर्वदा

स्नानं देवार्चनं चैव दानं च पितृपूजनम् । कीर्तनं विना विप्र! कुरुते न विचक्षण
तिलकान्यगृहीत्वा यत्पुण्यकर्म विधीयते । सर्वमभवति तत्सर्वं कर्ता च नारकीभवे
शङ्खचक्रगदापद्मैरङ्कितं यस्य दृश्यते । शरीरं ब्राह्मणश्रेष्ठ! विज्ञेयः सोऽच्युतः स्वयम्
यो लिखेद्दक्षिणे बाहौ शङ्खपद्मे च वैष्णवः । सव्ये चक्रं गदां चैव सविष्णुर्नात्रसंशय

पद्मं च दक्षिणे बाहौ शङ्खस्योपरि यो लिखेत् ।
पातकं सकलं तस्य क्षणादेव तु नश्यति ॥ ६० ॥

चक्रोपरि गदां यस्तु लिखेत्सव्ये भुजे द्विज !। तं वन्दन्ते द्विजश्रेष्ठ! शक्राद्या अपि निर्जरा
मुरारिपादयुग्मं च स ललाटे लिखेद्बुधः । पापात्माऽपि च तं दृष्ट्वा मुक्तो भवति पात
अष्टाक्षरं महामन्त्रं मत्स्यं कूर्मं च यो हृदि । लिखेत्स वैष्णवश्रेष्ठः पुनाति भुवन
कृष्णायुधाङ्कितं यस्य शरीरं स्याद्दिने दिने । तस्य कृष्णो जगन्नाथो ददाति परम
कृष्णायुधाङ्कितनुर्यत्कर्म कुरुते नरः । शुभं वाऽप्यशुभं वाऽपि तत्सर्वमक्षयं भवे
दानवा राक्षसाश्चैव भूतवेतालकास्तथा । पिशाचाः पन्नगाश्चाऽपियक्षविद्याधरास्त

किन्नरा गुह्यकाश्चैव ग्रहा बालग्रहास्तथा ।
कूष्माण्डाश्चैव डाकिन्यस्तथाऽन्ये विघ्नकारकाः ॥ ६७ ॥

सर्वे भीत्या पलायन्ते दृष्ट्वा कृष्णायुधाङ्कितम् । द्वीपाश्चद्वीपिनश्चैव तथाऽन्ये वनवासि
दृष्ट्वैव प्रपलायन्ते भयात्कृष्णायुधाङ्कितम् । कामलाद्या महारोगा देहदेहावपातिनः
कृष्णायुधाङ्किततनुं भक्त्या पश्यति यो जनः । कृष्णदर्शनतुल्यं तु फलं प्राप्नोति मानव
त्रिपर्दीकृतदूर्वाभिराश्विने योऽर्चयेद्धरिम् । दूर्वावत्सन्ततिस्तस्य अविच्छिन्ना प्रवर्तते
आश्विने मासि यो दद्याद्धरये कर्कटीफलम् । शोको न जायते तस्य कदाचिद्वदये द्विज
कार्तिके च समायाते सर्वमासोत्तमे शुभे । दामोदरं देवदेवं भक्त्या प्रायशः प्रपूजयेत् ।
कार्त्तिके मासि विप्रेन्द्र! विष्णुप्रीणनहेतवे । यथोक्तविधिना प्रायः प्रातःस्नानं समाचरेत्

आमिषं मैथुनं चैव कार्त्तिके मासि यस्त्यजेत् ।
जन्मान्तरार्जितैः पापैर्मुक्तो याति परां गतिम् ॥ ७१ ॥

... प्रातःस्नानं द्विजोत्तम !। हविष्यं ब्रह्मचर्यं च महापातकनाशनम् ॥

आविर्भूतं समालोक्य सर्वदेवनमस्कृतम् । ववन्दे चरणौ तस्य स विप्रोऽत्यन्तभक्तिमान्
भूयोऽपि स द्विजश्रेष्ठो हर्षनिर्भरमानसः । कृताञ्जलिर्महादेवं तुष्टाव वरदं प्रभुम् ॥११८

ब्राह्मण उवाच ।

यं न पश्यन्ति देवेशं देवा अपि सवासवाः । पश्यामि तमहं साक्षान्महाभाग्यमिदं मम
ध्यानावस्थितचित्तेन यो दृश्यः परमेश्वरः । पश्यामि तमहं साक्षात्साध्यं किमपरं मम
यन्नामस्मरणादेव महापातकिनोऽपि च । गच्छन्ति परमं स्थानं समीक्षे तमहं प्रभुम्
कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि च भाग्यवान् ।
नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं प्रसीद परमेश्वर ! ॥ १२२ ॥

महादेव उवाच ।

भवतोऽनेन वाक्येन तुष्टोऽस्मि द्विजसत्तम !। वरं वृणु महाभाग ! वरं दित्सुरहं खलु

ब्राह्मण उवाच ।

भवन्तं परमात्मानमदृश्यं दैवतैरपि । साक्षात्पश्याम्यहं नाथ ! किंकार्यमपरैर्वरैः ॥
तथापि त्वं महादेव! वरं दित्सुः कृपामयः । पृच्छामि यदहं किञ्चित्तद्ब्रूहि परमेश्वर !
कोऽहं तन्वी पुरा देव ! किम्वा कार्यं कृतम्पुरा ।
संसारसागरे नाथ ! पतितोऽस्मि कथं प्रभो ! ॥ १२६ ॥
कर्मणा प्राप्यते देहो देही पापेन लिप्यते । पुनः पापप्रभावेण प्राप्यते विषमा गतिः ॥
प्रभावे. कर्मणां येषां जन्म प्राप्तमिदं मया । नानादुःखप्रदं नाथ! प्रसन्नो ब्रूहि शङ्कर !
पापमूलमिदं जन्म जन्मदुःखस्य कारणम् । ज्ञातुमिच्छाम्यहं तस्मात्पूर्ववृत्तान्तमात्मनः
स्थितोऽहं जननीकुक्षौ जठरानलतापितः । मूत्रविष्ठाप्रकीर्णे च विपाकेन च कर्मणाम्
गर्भवाससमं दुःखं संसारे नहि मन्यते ।
कथं मयाऽनुभूतं तत्प्रभो ! भक्तार्तिनाशन ! ॥ १२९ ॥
संसारेऽस्मिन्महाघोरे नानादुःखसमन्विते । असारे मायया विष्णोर्मोहिते पातकाश्रये
दुस्तरे कष्टहीने च कामक्रोधादिसंयुते । शोकरोगप्रदे चैव जन्ममृत्युप्रदे तथा ॥१३२
अपारे जगदर्णवे पतितोऽस्मि कथं शिव !। तत्सर्वं विभो! ब्रूहि यदि ते मय्यनुग्रहः

कृत्वा पूजां द्विजश्रेष्ठ! त्यक्त्वा कार्यशतान्यपि । परद्रव्यं विनिन्द्य परश्रीव समम्
अभूद्यमानसं तस्य समं मित्रे च शात्रवे । मायान्तमतिथिं दृष्ट्वा स विप्रः परमार्थवि
भूशमानन्दमाप्नोति याचकश्च द्विजोत्तमम् । सर्वयत्नः कृतान्येन यतानि सकलानि
संसारसागरं घोरमपारं च निर्गुणा । एकदा स द्विजश्रेष्ठो हरिभक्तिपरायणः
अमृतत्वं च निजां जातिं चिन्तयामास चेतसा ।
अहं पूर्वं स्थितः को वा किं वा कर्म कृतं पुरा ॥ १०२ ॥
कथमत्र जन्मसम्प्राप्तमिष्यामि क वा पुनः । इति सञ्चिन्त्य विप्रोऽसौ निश्चयस्य पुनः पुन
विज्ञातुं पूर्ववृत्तान्तं शिवक्षेत्रं जगाम ह । तत्र बद्धाञ्जलिर्विप्रो भक्त्या परमया युतः ॥
तुष्टाव शङ्करं देवं वाचा मधुरया शिवम् ॥ १०४ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

नमस्तुभ्यं महादेव नमस्ते परमेश्वर ! । नमस्ते शङ्करेशान ! नमस्ते वरद ! प्रभो ! ॥
नमस्ते ज्ञानरूपाय नमस्ते ज्ञानदायिने । नमस्ते सर्वभूतानां हृदम्बुजनिवासिने ॥ १०६
जगत्स्रष्ट्रे नमस्तुभ्यं जगत्पित्रे नमोनमः । नमः संहारकर्त्रे च पशूनां पतये नमः ॥
नमस्तेऽस्तु त्रिनेत्राय नमस्ते वह्निचक्षुषे । नमस्ते चन्द्रनेत्राय सूर्यनेत्राय वै नमः ॥
नमस्ते भस्मभूषाय नमस्ते कृत्तिवाससे । नमोऽस्थिमालिने तुभ्यं नीलकण्ठाय वै नमः
नमस्ते पञ्चवक्त्राय नमस्ते शूलपाणये । कन्दर्पदर्पविध्वंसकारिणे भीममूर्तये ॥ ११०॥
नमस्ते देवदेवाय नमस्ते त्रिपुरारये । पार्वतीपतये तुभ्यं नमस्ते भीममूर्तये ॥ १११ ॥
बाणभक्त्याऽतिसन्तुष्टमानसाय नमोऽस्तु ते । बहुरूपाय वै तुभ्यं विश्वरूपाय वै नमः
गङ्गाधराय वै तुभ्यं दक्षयज्ञविनाशिने । प्रेतानां पतये तुभ्यं नमस्तुभ्यं पिनाकिने ॥
ईशानाय नमस्तुभ्यं मनीषाय नमोनमः । तुभ्यं नमोऽस्तु दृश्याय अदृश्याय नमोनमः
नमश्चिन्त्याय वै तुभ्यमचिन्त्याय नमोनमः ॥ ११४ ॥
ब्रह्मा त्वमेव त्रिदशैकनाथस्त्वमेव विष्णुस्तपनस्त्वमेव ।
त्वमेव सोमः सकलार्तिहारी नमोनमस्ते परमेश्वराय ॥ ११५ ॥

ततः कियद्भिर्दिवसैस्तस्मिन्नेव महावने। सम्प्राप्तकालः पञ्चत्वं गतोऽसि त्वं द्विजोत्तम!
तेनैव कर्मणा तुष्टो भगवान्करुणालय.। ददौ तुभ्यं परं स्थानं देवैरपि सुदुर्लभम् ॥
मन्वन्तरसहस्राणि मन्वन्तरशतानि च। भुक्तं नानासुखं तत्र कृपया कमलापतेः॥१५८
ततः कर्मावसाने तु कर्मभूमिमिमां द्विज !। आगत्य तैः पुण्यफलैर्जातोऽसिद्विजसन्ततौ
ब्राह्मणस्य कुले शुद्धे जन्म सम्प्राप्य सत्तम !। सर्वगुणाश्रया लब्धा हरिभक्तिरचञ्चला

आराधितो महाविष्णुः क्रियायोगैस्त्वया प्रभु.।
तुभ्यं दास्यति विज्ञानं ज्ञानान्मुक्तो भविष्यसि ॥ १६१ ॥

गच्छ ब्राह्मण!भद्रन्ते सुप्रीतो निजमन्दिरम्। मद्दर्शनंत्वयाप्राप्तं मुक्तोऽसिभवबन्धनात्

व्यास उवाच।

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे विप्र! तत्रैव जगदीश्वरः। कृतार्थो ब्राह्मणः सोऽपिजगाममवनंस्वकम्
अथ स त्रिदिनं विष्णुं पद्मपुष्पैर्मनोरमैः। यत्नादाराधयामास तुष्ट्यर्थं परमेश्वरम् ॥

विष्णुं समाराध्य चिरं प्रसुमः पद्मप्रसूनैर्विचित्रैः (विधैः) सुपुष्पैः।
ज्ञानं समासाद्य जगाम मोक्षं प्रसादतः श्रीगरुडध्वजस्य ॥ १६५ ॥

अनिच्छयाऽपि कमलं यच्छन्त फलमीदृशम्। विष्णवेयच्छतोभक्त्यानजानेकिमवेदिति
सत्यं सत्यं पुन सत्यं सत्यमेव मयोच्यते। कमलैर्हरिमभ्यर्च्य प्राप्यते परमम्पदम् ॥
एकमेवाऽरविन्दं यः प्रददाति मुरारये। तस्य नास्ति पुनर्जन्म संसारे नु भयावहे ॥

नारायणं ये च प्रफुल्लवारिजैर्दयामयं कामदमर्चयन्ति।
एकाहमप्युत्कटपापयुक्तास्ते यान्ति मुक्तिं ह्यतिपापिनोऽपि ॥ १६६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे हरिपूजावर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

महादेव उवाच ।

यद्यप्येतद् द्विजश्रेष्ठ! गुह्याद्गुह्यतरं महत् । अप्रकाश्यं तथापि त्वां भक्तं प्रतिवदाम्यहम्
पुरा त्वं ब्राह्मणश्रेष्ठ! शबरान्वयसम्भवः । दण्डपाणिरितिख्यातः स्थित मल्लोकदुःसहः
परलोकभयं त्यक्त्वा विवेकैः परिवर्जितः । दस्युवृत्तिं प्रपन्नोऽभूः सर्वेषां क्लेशदायिन्
दस्युवृत्तिगतं दृष्ट्वा भवन्तमतिनिर्दयम् । अपरे भ्रातरः सर्वे बभूवुस्ते च दस्यवः ॥१३८
तेषां नामानि विप्रेन्द्र! भ्रातॄणां निगदाम्यहम् । यैः सार्द्धं भवता पूर्वं भ्रातृभिर्दस्युताकृता
दण्डी दण्डायुधश्चैव दत्तवान्दत्तभूस्तथा । सुदण्डो दण्डकेतुश्च भ्रातरः षट्प्रकीर्तिताः
तैर्भ्रातृभिर्महाघोरैर्दयाभिः परिवर्जितः । दण्डेन भवता नित्यं सर्वे व्यथीकृता जनाः ।
धनलोभेन भवता दुष्टैस्तैर्भ्रातृभिः सह । अरण्यप्रान्तरे विप्र! हताः शतसहस्रशः ।

हत्वा च सायकैस्तीक्ष्णैर्वनस्थेन त्वया सदा ।
गवां क्रव्याणि भुक्त्वा च मदिराभिः सह द्विज! ॥ १४३ ॥

ततो यानविधिं सर्वे वणिजस्त्यक्तुयात्तथा । तत्यजुर्विपिने तस्मिन्ननर्थः पतितः सदा
यस्य वित्तं न तद्वित्तं गृहं यस्य न तद्गृहम् । यस्य भार्या न तद्भार्या त्वयि दस्युत्वमाग
एवं स्वभ्रातृभिस्तैस्तु तस्मिन्नेव महावने । गतो वर्त्मश्रमश्रान्तः स्नानार्थं सरसीं प्रति
तत्र स्नानं समाचर्य क्षुधितेन द्विजोत्तम! । भक्षितानि मृणालानि भ्रातृभिस्तैर्जलानि च
अथ त्वया द्विजश्रेष्ठ! कौतुकात्तत्र सत्तम! । भुक्तानि पद्मपुष्पाणि प्रफुल्लानि बहूनि च
तस्मिन्नेव ततः काले ब्राह्मणो विपिनेचरः । सत्यवेदाइतिख्यातस्तत्र स्नानार्थमागतः ॥

तत्र स्नात्वा स धर्मात्मा भगवन्तं जनार्दनम् ।
यष्टुं त्वामेकमम्भोजं ययाचे विनयान्वितः ॥ १५० ॥

अथ त्वया च विप्रेन्द्र! पद्ममेकं सुनिर्मलम् । दत्तं परमया भक्त्या पूजार्थं कमलापतेः ॥
त्वया दत्तेन पद्मेन स च प्रीतो द्विजोत्तमः । पूजयामास तत्रैव विष्णुं सकलकारकम्
विष्णुपूजापरं दृष्ट्वा तं विप्रं सत्यवेदसम् । त्वमपि प्रहसन्विष्णुं ननन्थ च शुभावहम्
[illegible] च स्वर्गफलप्रदम् । यथोक्तविधिना विप्र! स जगाम [illegible]

ततः कियद्भिर्दिवसैस्तस्मिन्नेव महावने । सम्प्राप्तकालः पञ्चत्वं गतोऽसि त्वं द्विजोत्तम!
तेनैव कर्मणा तुष्टो भगवान्करुणालय. । ददौ तुभ्यं परं स्थानं देवैरपि सुदुर्लभम् ॥
मन्वन्तरसहस्राणि मन्वन्तरशतानि च । भुक्तं नानासुखं तत्र कृपया कमलापते.॥१५८
तत· कर्मावसाने तु कर्मभूमिमिमां द्विज ॥ आगत्य तै. पुण्यफलैर्जातोऽसि द्विजसन्ततौ
ब्राह्मणस्य कुले शुद्धे जन्म सम्प्राप्य सत्तम !! सर्वगुणाश्रया लब्धा हरिभक्तिरचञ्चला

आराधितो महाविष्णु क्रियायोगैस्त्वया प्रभु· ।
तुभ्यं दास्यति विज्ञानं ज्ञानान्मुक्तो भविष्यसि ॥ १६१ ॥

गच्छ ब्राह्मण!भद्रन्ते सुप्रीतो निजमन्दिरम् । मद्दर्शनंत्वयाप्राप्तं मुक्तोऽसिभवबन्धनात्

व्यास उवाच ।

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे विप्र! तत्रैव जगदीश्वरः । कृतार्थो ब्राह्मणः सोऽपिजगामभवनंस्वकम्
अथ स त्रिदिनं विष्णुं पद्मपुष्पैर्मनोरमै. । यत्नादाराधयामास तुष्ट्यर्थं परमेश्वरम् ॥

विष्णुं समाराध्य चिरं प्रसुप्र. पद्मप्रसूनैर्विविचित्रैः (विधै) सुपुष्पैः ।
ज्ञानं समासाद्य जगाम मोक्षं प्रसादतः श्रीगरुडध्वजस्य ॥ १६५ ॥

अनिच्छयाऽपि कमलं यच्छन्तःफलमीदृशम् । विष्णवेयच्छतोभक्त्यानजानेकिंभवेदिति
सत्यं सत्यं पुनःसत्यं सत्यमेव मयोच्यते । कमलैर्हरिमभ्यर्च्य प्राप्यते परमम्पदम् ॥
एकमेवाऽरविन्दं यः प्रददाति मुरारये । तस्य नास्ति पुनर्जन्म संसारे तु भयावहे ॥

नारायणं ये च प्रफुल्लवारिजैर्दयामयं कामदमर्चयन्ति ।
· एकाह्नमप्युत्कटपापयुक्तास्ते यान्ति मुक्तिं हरिपापिनोऽपि ॥ १६६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे
हरिपूजावर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः

भगवत्पूजामाहात्म्यम्

व्यास उवाच ।

मार्गशीर्षे द्विजश्रेष्ठ! महालक्ष्म्या समन्वितम् । पूजयेदच्युतं विष्णुं भक्तिभावेन वैष्णव
म्लेच्छदेशे न विप्रेन्द्र! तथैव पतितालये । दुर्गन्धैश्च परिव्याप्ते स्थाने विष्णुं न पूजयेत्
पाषण्डानां समीपे च महापातकिनां तथा । असत्यभाषिणां चैव न कुर्याद्विष्णुपूजनम्
फल्गुतां सन्निधौ नाऽपि कलहानपि कुर्वताम् । तथोपहसतां स्थाने न कुर्यात्पूजनं हरेः
प्रतिग्रहरतानाञ्च स्थाने विष्णुं न पूजयेत् । कृपणानां गृहे चैव परवित्ताभिलाषिणाम्
तथा कपटवृत्तीनां न कुर्याद्विष्णुपूजनम् । नारायणार्चने विप्र! परं भक्तिपरायणः ॥६॥

अन्यचित्तं परित्यज्य हरिध्यानपरो भवेत् ।
हाहाकारं च निःश्वासं विस्मयं च द्विजोत्तम! ॥ ७ ॥

पाखण्डजनसम्भाषं न कुर्याद्धरिपूजने । अनन्यमानसो भूत्वा भक्त्या विष्णुं यजेद्बुधः
भ्रान्तचित्तेन यत्कर्म क्रियते तच्च निष्फलम् । सर्वं कर्म मनोऽधीनं मनोऽधीनं जगत्त्रयम्
तस्मान्मनो दृढीकृत्य पूजयेत्कमलापतिम् । पूजान्यत्रमनो यत्र भवेत्तस्य द्विजोत्तम!॥
न च तस्य फलैस्त्कायं कल्पकोटिशतैरपि । यत्नाद्विहितशौचोऽपि विष्णुपूजापरोऽपि च
मनःशुद्धिविहीनश्चेच्चाण्डाल इव स स्मृतः । अभक्त्या यत्तपस्तप्तं सुचिरं विधिनाद्विज!
भवेन्निरर्थकं सत्रं केवलं कायशोधनम् । मेरुप्रमाणकं स्वर्णं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥१३
अभक्त्यायत्तमप्यर्थनाशायैव तु केवलम् । तस्मादेकमना भूत्वा भक्तिश्रद्धासमन्वितः॥

सवास्तुकादिशाकम्वा दद्यात्सदसि वैष्णवे ।
नाकृष्टस्य फलं दिव्यं सुपक्वं यस्तु यच्छति ॥ १५ ॥

केशवाय द्विजश्रेष्ठ! सोऽस्माभिरभिपूज्यते । यत्नेन नूतनं वस्तु प्रियं [illegible] हरेः
तद्देयाऽऽग्रयणेमासि भक्त्या दद्यान्मुरारये । पौषे मासि समायाते ।

देवमिक्षुरसैर्दिव्यैः स्नापयेद्वैष्णवो जनः । यः स्नापयति विप्रेन्द्र! विष्णुमिक्षुरसैः प्रभुम्
इह भुङ्क्ते सुखं सर्वं मृतो यातीक्षुसागरम् । यो दद्यादिक्षुनैवेद्यं देवदेवाय विष्णवे ॥
सोऽपि तत्फलमाप्नोतिकिमन्यैर्बहुभाषितैः । सुदुग्धपृथुकं पात्रे दधिमिर्वा समन्वितम्
दत्त्वा मुरारये मर्त्यः सर्वान्कामानवाप्नुयात् । सर्वं पुरातनं वस्त्रं दूरीकृत्य मुरारये ॥
शीतस्य वारणार्थाय दद्याद्वस्त्रं च नूतनम् । पौषसंक्रमणे विप्र!सलक्ष्मीकाय विष्णवे
दद्यान्मुमुक्षुर्मनुजो दशवर्णं च पीठकम् । यस्तु शङ्खध्वनिं कुर्यात्सम्पूज्य कमलापतिम्
तस्य पुण्यफलं वच्मि शृणु वत्स!समाहितः । अगम्यागमनाद्यैश्च विमुक्तः सर्वपातकैः
अन्ते विष्णुपुरं गत्वा विष्णुना सह मोदते । वैनतेयाङ्कितां घण्टां यस्तु वादयते हरेः
पूजाकाले द्विजश्रेष्ठ!तस्यपुण्यं वदाम्यहम् । अभक्ष्यभक्षणाद्यैश्च विमुक्तः सर्वपातकैः ॥

प्रयाति मन्दिरं विष्णोरथमारुह्य शोभनम् ।
तत्र भुक्त्वाऽखिलान्कामान्कल्पकोटिशतावधि ॥ २७ ॥

पुनरागत्य धरणीं चतुर्वेदी द्विजोत्तमः । तत्र भुक्त्वाऽखिलान्कामान्कल्पकोटिशतावधि
पुनर्विष्णुपुरं गत्वा मोक्षं प्राप्नोत्यनुत्तमम् । वीणां वादयते यस्तु पूजाकाले जगत्पतेः
पण्डितानामग्रणीः स्यात्स मर्त्यःप्रतिजन्मनि । मृदङ्गवाद्यद्वयस्तु पूजायां कैटभद्विषः
तस्य प्रसन्नो भगवान्ददात्यभिमतं फलम् । डमरुं डिण्डिमं चैव झर्झरीं मधुरीं तथा
पटहं दुन्दुभिं चैव काहलं सिन्धुवारकम् । कांस्यं च करतालं च वेणुं वादयते तु यः

पूजाकाले महाविष्णोस्तस्य पुण्यं निशामय ।
स्तेयाद्यैः पातकैर्मुक्तो मन्दिरं याति चक्रिणः ॥ ३३ ॥

परमं ज्ञानमासाद्य तत्रैव परिमुच्यते । कलशब्दं च यः कुर्यात्पूजाकाले जगद्गुरोः ॥
मुखवाद्यं च विप्रेन्द्र!तस्य पुण्यं मयोच्यते । कोटिकोटिकुलैर्युक्तः प्रयाति मन्दिरं हरेः
ज्ञानमासाद्य तत्रैव मोक्षमक्षय्यमाप्नुयात् । विष्णोरायतनेयस्तु भक्तियुक्तः प्रनृत्यति
सयाति ब्राह्मणश्रेष्ठ!तद्विष्णोः परमम्पदम् । यस्तु गायति गीतानि भगवन्नारायणाग्रत
स श्रुपत्यमवाप्नोति गन्धर्वाणां पुरेषु च । स्तौति स्तोत्रैर्जगन्नाथं भक्त्या च वैष्णवोजनः
तस्यप्रसन्नो भगवान्सर्वान्कामान्प्रयच्छति । मासेमासे हरिंयस्तु विधिनाऽनेनपूजयेत्

अनिर्देशेन विप्रर्षे प्रनाद्यन्ति सोऽच्युतम् ॥ ४० ॥

अगाधदुःखपिमिमं ये मनुं मिच्छन्ति मर्त्याः प्रचुरतरगभीरं सर्वदुःखप्रदं च।
पद्मपुरुषाम्भोजयुग्मं मनोज्ञं त्रिदशानियहमैत्र्यं नैव सर्वे यजन्तु ॥४१॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे भगवत्पूजामाहात्म्यं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः

भगवन्नामप्रभाववर्णने वैश्यपरशुनाम्नः पत्न्या जीवन्त्या मृतभर्त्र्याः कामलुब्धायाः स्वपितुर्गृहाभिगमनं वेश्यावृत्तौ केनभाग्येन लुब्धकमकाशाच्छुकशावकग्रहणं तत्पाठनं वात्सल्येन रामनाम्नः पाठनं रामनाममहिम्ना पापराशिनाशः पञ्चत्वं गतयोस्तयोर्विष्णुदूतानां यमदूतैर्युद्धमनु वैकुण्ठप्रापणं यमकृता रामनामप्रशंसावर्णनम्

व्यास उवाच ।

नारायणस्य माहात्म्यं पुनर्वच्मि शृणु द्विज !। यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुक्तो भवति मानवः
विष्णवंशभूतं सकलं जगदेतद् द्विजोत्तम !। तस्माद्विष्णुमयं धीराः पश्यन्ति परमार्थिनः
ब्रह्मशङ्कररुद्राद्या विष्णवंशाः सकलाः सुराः । तस्मात्समस्तदेवार्चा विष्णुमेकं प्रपद्यते
स्मरतां विष्णुनामानि सर्वपापहराणि च । येनकेनाऽप्युपायेन विद्यते नाऽशुभं क्वचित्
सर्वमेव द्विजश्रेष्ठ! कर्म पापमयं भवेत् । अनपायि त्विदं विष्णोः स्मरणं पापनाशनम्
स्वपन्भुञ्जन्वदंस्तिष्ठन्नुत्तिष्ठंश्च व्रजंस्तथा । स्मरेदविरतं विष्णुं मुमुक्षुर्वैष्णवो जनः ॥
उच्चैर्मुनिभिः सर्वैः स्मरणे कमलापतेः । न कालनियमः प्रोक्तः सर्वदुःखविनाशनः ॥
नामप्रभावं विप्रर्षे केशवस्य महात्मनः । भवीम्यहं समासेन सेतिहासं निशामय ॥८॥

आसीत्स परशुर्नाम पूर्वं कृतयुगे शुचिः । वैश्यो वैश्यकुलश्रेष्ठ समस्तगुणपारगः ॥६॥
स वैश्यो दैवयोगेन प्रथमे वयसि द्विज !। जगाम वशतां मृत्योः कालपाशसमर्दितः
जीवन्ती नाम तत्पत्नी सुमध्या नवयौवना । मृते भर्तरि तातस्य जगाम निलयं ततः
सा जीवन्ती द्विजश्रेष्ठ! नवयौवनगर्विता । रतिं चकार जारेषु बोध्यमानाऽपि बान्धवैः
व्रतस्य नियमं वाऽपि गृहव्यापारमेव च । जारानुरक्तचित्ता सा तत्याज नवयौवना॥
मन्थाहता सा कामेन सुश्रोणी पीवरस्तनी । धर्ममार्गं द्विजश्रेष्ठ! न कदाचिद्ददर्श ८॥
दुःशीलांचैव तां दृष्ट्वा तत्पिता धर्मतत्परः । अपकीर्तिभयाद्वीरस्त्याहान्यन्तकोपवान्
दुष्टे पापिनि! मद्वंशे सर्वदोषविवर्जिते । मासाद्य जन्म किमिति क्रियते पातकं त्वया
यदि ते पातके चित्तं नेहि भोक्तुं गृहं मम । अभद्रे गच्छ सदनाज्झटिति मम मन्दिरम् ॥
तातेनेति निरुक्ता सा क्रोधारुणितलोचना । पितुर्गेहं परित्यज्य सा जगाम यथासुखम्

अथ सा स्वेच्छया नारी भ्रमन्ती जारकाङ्क्षया ।
वेश्यावृत्तिं समाश्रित्य तस्थौ लज्जाविवर्जिता ॥ १९ ॥
पुलिन्दः शबरो वाऽपि चाण्डालो वाऽपि तद्गृहम् ।
आयाति तस्यास्तेनाऽपि मुदा क्रीडति साऽसती ॥ २० ॥

परलोकभयं विप्र! कदाचिदपि चेतसा । न चिन्तयामास च सा वारनारी यथाक्रमात्
कदाचिद्ब्राह्मणश्रेष्ठ! कश्चिद्व्याधस्तदालये । शुकशावं समादाय विक्रयार्थं समाययौ
साऽपि वाराङ्गना तं च शुकं क्रायकमुत्तमम् । जगृहे पण्यमौल्येन धनैः सम्पूर्य सुन्दरम्
भोज्याहारप्रदानेन पालयन्ती नित्यमेव सा । शुकस्य पोषणं चक्रे तस्य आत्मसुतो यथा ॥
वाराङ्गनाऽपत्या सा स्नेह शुकशावकम् । [illegible]
[illegible] द्विजश्रेष्ठ! नित्यमेव सदा [illegible]
[illegible] शुको [illegible] । [illegible] सुन्दराम्
[illegible] सर्वदेवाधिकं महत् । [illegible] शुकस्तु तदा तत्र ॥
[illegible] शुकवेश्ययोः । [illegible] सुखदम् ॥
[illegible] सा शुकोऽपि च द्विजोत्तम । [illegible]

समानेतुं ततस्तौ तु विहीताखिलपातकौ । किङ्करान्प्रेषयामास चण्डाद्यान्धर्मरा
ततस्ते किङ्कराः सर्वे चण्डाद्या अतिवेगिनः । यमाज्ञया समायाताः पाशमुद्गरप

आनेतुं तौ समायाताः सर्वे विष्णोस्तु किङ्कराः ।
पाशबद्धौ तु तौ दृष्ट्वा पतितौ विष्णुकिङ्कराः ॥ ३३ ॥
ऊचुर्वाक्यमिदं क्रुद्धा यमदूतान्दुरासदान् ॥ ३४ ॥

विष्णुदूताऊचुः ।

अहो चित्रमिदं वाक्यं यमदूतमुखाच्छ्रुतम् । भक्तावपि हरेरेतौ दण्ड्यौ भास्करसु
अहो! चरित्रं दुष्टानां कदाचिदपि नोत्तमम् । यत्नादपि यतो हिंसां कुर्वन्ति सततंस
दुष्टानांकृतपापानां चरित्रमिदमद्भुतम् । निष्पापमपिपश्यन्ति पुण्यात्मानोऽखिलंप्र

पापिनस्तु प्रपश्यन्ति कृतपापमिवाऽखिलम् ।
श्रुत्वा पुण्यात्मनां पुण्यमभितृप्यन्ति धर्मिणः ॥ ३८ ॥

तृप्यन्ति पातकं श्रुत्वापापिनां पापिनो जनाः । पापचर्चासमाकर्ण्य यथातृप्यन्तिपापिन
नतृप्यन्ति तथाप्राप्य स्वर्णभारशतान्यपि । अहोबलवती माया महाविष्णोर्महात्मन

आत्मपीडाकरमपि पापं कुर्वन्ति ते द्विज ! ॥ ४१ ॥

व्यास उवाच ।

इत्युक्त्वा विष्णुदूतास्ते विष्णुभक्तिपरायणाः । छिन्नवन्तस्तयोर्विप्र पाशबन्धनपाशवा
ततस्तु शमनप्रेष्या क्रुद्धास्ते वह्निसन्निभाः । ययुः सहसा तत्र उपलदण्डाराश्रयन्॥

दण्ड उवाच ।

विहितं च मयाऽप्येवंशुकं वैश्यं च पापिनम् । नेतुं यूयं समायातास्तद्भुवनमिवाऽगमन्
नूनमेतौ यथानेतुं यूयमिच्छथ सत्तमाः ।। तथा [illegible] साहाय्यमस्माभिः सह [illegible]
इत्युक्त्वा यमदूतास्ते बलिनो विष्णुपार्षदाः । [illegible] सर्वे [illegible] ॥
विष्णुदूता महात्मानः [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]

मुक्तानि महास्त्राणि विष्णुदूता महामराः । बाणान्विचूर्णयामासुर्गदाप्रहरणादिभिः
तो भागवतैर्वीर्याम्यानां चक्रधारया । केषाञ्चिच्चरणाश्छिन्नाः केषाञ्चिद्वाहवस्तथा
केचिद्विच्छिन्नशिरसः केचिन्निर्भिन्नवक्षसः । अत्यद्भुतस्वता.केचिद्दुव्यास्याः पेतुर्गतासवः
छिन्नैकचरणाः केचित्केचिच्छिन्नैकपाणयः ।
सन्त्यज्य सहसा याम्याः सङ्ग्रामाच्च प्रदुद्रुवुः ॥ ५३ ॥
तानालोक्य ततो दूतान्पलायनपरायणान् । प्रविवेश रुषा चण्डः सङ्ग्रामं धृतमुद्गरः
यमदूतगणश्रेष्ठश्चण्डोऽत्यन्तप्रतापवान् । ताडयामास शतशो मुद्गरैर्विष्णुकिङ्करान् ॥
अथ भागवता दूता निशितायुधवर्षणैः । धवर्षुस्तरसा क्रुद्धास्तं चण्डं चण्डविक्रमम्
मुद्गरेण ततश्चण्डो विष्णुदूतान्पृथक्पृथक् । ताडयामास विगलद्रक्तसंसिक्तविग्रहः ॥
चण्डेन ताडितास्तेन दूता भगवतो युधि । त्यक्तसत्त्वाः पृष्ठभागं सुप्रकाशस्य वै ययुः
सुप्रकाशस्ततः क्रुद्धो जपापुष्पनिभेक्षणः । प्रविवेश रणे युद्धं गदापाणिर्महाबलः ॥६२
ताडयामास सक्रुद्धो विष्णुतुल्यपराक्रमः । मुद्गराच्चण्डहस्ताच्च प्रेक्ष्य जनभयप्रदात् ॥
समुत्तस्थौ महातेजाः सधूमः पूतिगन्धवान् । समुद्गरेण चण्डेन ताडितस्तेन वेगिना॥
स्फुलिङ्गवर्षणं सद्यो मुमोचाऽत्यन्तभीतिदम् । ततः क्रुद्धेन चण्डोऽसौ तेनैवमुद्गरेणच
ताडयामास विप्रर्षे सुप्रकाशं महाबलम् । सुप्रकाशस्ततो विप्र व्यथां विस्मृत्यकोपवान्
गदया ताडयामास चण्डं शमनकिङ्करम् । तेन प्रताडितश्चण्डस्तत्र रक्तपरिप्लुतः॥६४
पपात मूर्च्छितो भूमौ बालार्कइव जैमिने ! ।
याम्यदूतास्ततस्ते च चण्डमादाय मूर्च्छितम् ॥ ६५ ॥
हाहाकारं प्रकुर्वन्तो युद्धाद्भीताः प्रदुद्रुवुः । विष्णुदूतास्ततो विप्र सर्वे याऽन्निप्रदर्पिताः
अथ शङ्खान्समाद्ध्मुर्जैमिने द्विजसत्तम ! । यमदूतास्ततस्ते च शोणितौघपरिप्लुताः॥
यमस्य सन्निधिं जग्मुः क्रन्दन्तो भयविह्वलाः ॥ ६८ ॥

यमदूताऊचुः ।

सूर्यपुत्र महाबाहो तवाऽऽज्ञाकारिणो वयम् । तथापिविष्णुदूतैस्तैः कृता दुर्गतिरीदृशी॥
महापातकिनो श्रेष्ठी प्रमो यद्यपि सौ खलु । रामनामप्रभावेण गतो नारायणालयम्

भवता दण्डनीया ये दुरात्मानः कृतैनसः । तेऽपि विष्णुपुरं यान्ति प्रभुत्वं तव विल[illegible]
नाऽस्माकं विष्णुदूतैस्तैः कृतः परिभवस्त्वयम् । तवैव केवलं नाथ यतो वै किङ्करा व[illegible]

यम उवाच ।

दूताः स्मरन्तौ तौ रामरामनामाक्षरद्वयम् । तदा न मे दण्डनीयौ तयोर्नारायणः प्रभुः
संसारे नास्ति तत्पापं यद्रामस्मरणैरपि । न याति संक्षयं सद्यो हृदं शृणुत किङ्करा[illegible]

ये मानवाः प्रतिदिने मधुसूदनस्य नामानि घोरदुरितौघविनाशनानि ।
भक्त्या स्मरन्ति विबुधप्रवरार्चितस्य ते पापिनोऽपि हि भटा मम नैव दण्ड्या
गोविन्द केशव हरे जगदीश विष्णो नारायण प्रणतवत्सल माधवेति ।
भक्त्या वदन्ति पुरुषाः सततं क्षितौ ये दण्ड्या न ते मम भटा अतिपापिनोऽपि
भक्तार्तिनाशन सुरेश्वर दीनबन्धो लक्ष्मीपते सकलपापविनाशकारिन् ।
एतद्वदन्ति सततं भुवि ये मनुष्यास्ते पापिनोऽपि न भटा मम दण्डनीयाः
दामोदरेश्वर सुधामरवृन्दसेव्य श्रीवासुदेव पुरुषोत्तम माधवेति ।
येषां भवन्ति वदनेषु सदैव शब्दा दूता नमाम्यहमपि प्रतिवासरं तान् ॥[illegible]॥
नारायणस्य जगदेकपतेर्मुरारेश्चर्चासु चित्तमतिदार्ढ्यं कृतं न येषाम् ।
तेषामहं च सततं सुभटा ह्यधीनो ये ते प्रभुत्व[illegible] ॥[illegible]॥
ये विष्णुपूजनरता हरिभक्तिभक्ता एकादशीव्रतरता [illegible] ।
ये विष्णुपादसलिलं शिरसा वहन्ति ते पापिनोऽपि न भटा मम दण्डनीयाः
ये भुञ्जते भगवतो मधुसूदनस्य नैवेद्यशेषमखिलौघविनाशकारि ।
ये कर्णगोच[illegible] तुलस्या [illegible] वहन्ति न भटाः प्रणमामि तान् [illegible]
ये [illegible] ये [illegible] गुण[illegible] ।
ये [illegible] तेषामहं [illegible] भटा [illegible] ॥८७॥
ये [illegible] ।
[illegible] ये [illegible] ते [illegible] मम भटा न हि दण्डनीयाः
ये [illegible] ॥

ये वृत्तिहीनजनतृप्तिकराः प्रशान्ता दूता न ते खलु कदापि च दण्डनीयाः॥
ये ज्ञातिपोषणरताः प्रियवादिनश्च ये दम्भकोपमदमत्सरहीनचित्ताः।
ये पापदृष्टिरहिता विजितेन्द्रियाश्च तेषामहं न विदधामि कदापि चर्चाम्,

व्यास उवाच।

प्रबोधितास्तेन यमेन यमकिङ्कराः। ज्ञातवन्तो जगद्भर्तुः प्रभावमतुलं हरेः॥८६॥
ष्णोर्नामानि विप्रेन्द्र!सर्वदेवाधिकानि वै। तेषां मध्येतु तत्त्वज्ञा रामनाम परंस्मृतम्
रेत्यक्षरयुग्मं हि सर्वमन्त्राधिकं द्विज!। यदुच्चारणमात्रेण पापी याति परां गतिम्
मनामप्रभावं हि सर्वदेवप्रपूजनम्। महेशएव जानाति नान्यो जानाति जैमिने!॥८६
ष्णोर्नामसहस्राणां पठनाल्लभते फलम्। तत्फलं लभते मर्त्यो रामनाम स्मरन्नपि॥
हो चित्रं मनुष्याणां चरित्रमिदमुच्यते। रामेतिमुक्तिदं नाम न स्मरन्ति दुराशयाः॥
कुंश्रमो नचाल्पोऽपि श्रोतुमत्यन्तसुन्दरम्। तथापि रामरामेति न वदन्ति दुराशयाः
त्यन्तदुःखलभ्याऽपि मुक्तिर्जगतिमानवैः। लभ्यतेरामनाम्नैव कर्माऽस्ति किमतःपरम्
वतिष्ठन्ति पापानि देहेषु देहिनाम्वर!। रामरामेति यावद्वै न स्मरन्ति सुखप्रदम्॥
द्धे च तर्पणेचैव बलिदाने तथोत्सवे। यज्ञे दाने व्रते चैव देवताराधनेऽपि च॥९५
न्येष्वपि च कार्येषु वैदिकेषु विचक्षण। स्मरेद्यस्तत्फलप्रेप्सूरामरामेतिभक्तितः॥
मोरामायेति विप्रेन्द्र! मन्त्रमोङ्कारपूर्वकम्। षडक्षरं जपेद्यस्तु सायुज्यं प्राप्यते हरेः
डक्षरेण मन्त्रेण हरिपूजनतत्परः। सर्वान्कामानवाप्नोति प्रसादाच्चक्रपाणिनः॥९८॥
त्युकाले द्विजश्रेष्ठ!रामरामेतियः स्मरेत्। स पापिष्ठोऽपि परमं मोक्षमाप्नोति मानवः
मेति नाम यात्रायां येस्मरन्ति मनीषिणः। सर्वसिद्धिर्भवेत्तेषां यात्राया नाऽत्रसंशयः
रण्यप्रान्तरे वाऽपि स्मशाने यो भयानके। रामनामस्मरेत्तस्य विघ्नेनाऽऽपदो द्विज!
ाजद्वारे तथा दुर्गे विदेशेदस्युसम्मुखे। दुःस्वप्नदर्शने चैव ग्रहपीडासु जैमिने!॥
ौत्पातिके भयेचैव धातरोगभये तथा। रामनाम स्मरन्मर्त्यो लभते नाऽशुभं क्वचित्
ामनाम द्विजश्रेष्ठ! सर्वाशुभनिवारणम्। कामदंमोक्षदं चैव स्मर्तव्यं सततं बुधैः॥
ाम रामेति विप्रर्षे! यस्मिन्नस्मर्यते क्षणे। क्षण.स एव व्यर्थः स्यात्सत्यमेव मयोच्यते

अथाऽसौ हर्षितस्तस्य फलमासीत्तु दुर्लभम् । ससंरम्भेणतल्लब्ध्वानिजवक्त्रान्तरेददौ
स ददौ तत्फलं यावन्निजवक्त्रान्तरे द्विज ! ।
प्रविवेश गलं तावत्तत्फलं शृणु जैमिने ! ॥ १५ ॥
तावत्सव्येन हस्तेन गलरन्ध्रं बबन्ध सः । गलाद्विधृत्य सव्येन पाणिना सकलं द्विज!
चक्रिकश्चिन्तयामास हरिभक्तिपरायणः । फलमेतद्यदा तस्मै न ददामि मुरारये ॥१७॥
न जातः कोऽपि संसारे तदाऽहमिव पातकी । हरिं सञ्चिन्त्यबहुधास चकारमतिंततः
तथापि तत्फलंतस्यननिष्क्रान्तंगलाद्द्विज !। हरेरैकान्तभक्तोऽसौछित्त्वापरशुनागलम्
आनीय तत्फलं पक्वं ददौ देवाय विष्णवे । तत्सन्निधि समायातस्तमेवहृदिचिन्तयन्
रुधिरोक्षितसर्वाङ्गः पतितः क्षितिमण्डले । तंदृष्ट्वा भगवान्विष्णुर्गतासुंव्यथितोऽभवत्
एतस्य सदृशो भक्तो मम कोऽपि न विद्यते । यतो निजगलंछित्त्वाममसन्तोषणकृतम्
यथा भक्तिमताऽनेन सात्त्विकं कर्म वै कृतम् ।
यद्दत्त्वाऽऽनृण्यमाप्नोमि तथा वस्तु किमस्ति मे ॥ २३ ॥
धन्योऽयमतिधन्योऽयंधन्योऽयं नाऽत्रसंशयः । प्राणानपिपरित्यज्यममसन्तोषणंकृतम्
ब्रह्मत्वंवा शिवत्वंवा चक्रित्वंवापिदीयते । तदाऽप्याऽऽनृण्यमेतस्य भक्तस्यनहिगम्यते
इत्युक्त्वाऽत्यन्तसन्तुष्टो भगवान्गरुडध्वजः । स्वहस्तकमलेनाऽस्यततो मस्तकमस्पृशन्
तद्धस्तकमलस्पर्शात्क्षणादेवोऽसौ गतव्यथः । समुत्तस्थौ महाभक्तो नारायणपरायणः ॥

व्यास उवाच ।

ततोऽस्य भक्तश्रेष्ठस्य निजवस्त्रेण केशवः । पुत्रस्येव पिता गात्ररजोमार्जितवान्द्विज !
चक्रिकस्तंसमालोक्य मूर्तिमन्तंजनार्दनम् । वाचामधुरयाऽस्तौषीत्प्रह्वमस्त कृताञ्जलिः

चक्रिक उवाच ।

गोविन्दकेशवहरेजगदीश विष्णो!जानामि यद्यपि न ते स्तुतियोग्यवाक्यम्
स्तोतुं तथापि रसना मम वाञ्छति त्वां स्वामिन्प्रसीद हर दोषमिमंमदीयम्
त्यक्त्वा भवन्तमखिलेश्वरचक्रपाणे ! ह्यन्यं यजन्ति मनुजा जगतीह ये वै ।
मूढाश्च एव दुरितप्रकरैकधाम सानुग्रहस्त्वमसि मय्यपि देव यस्मात् ॥

जानाति देव! भवतो भुवनैकनाथ मत्यैव यद्यपि नृणां भवक
एकान्तपापशबरान्वयलब्धजन्मा विष्णोस्तथापि भगवान्मयि सु
यस्य प्रभो ! तव मनोज्ञकरारविन्दस्पर्शं चतुर्मुखमुखाअपि देववृन्द
न प्राप्नुवन्ति विदितम्यमयाऽद्य लब्धं त्वत्तो न कोऽपि सदयो नि
येन त्वया विनिहतस्त्रिदशाद्यवैरी कंसासुरो निमिसुतः कृतसर्वपा
सेन्द्रामरप्रकरमर्त्यहिताय पूर्वं तस्मै नमः परममङ्गलदाय तुभ्यम्
येन त्वयाऽतिबलिना यमलार्जुनौ तौ देवोत्तमेन निहतौ वसुदेवजे
दुष्टश्च कालयवनो युधि धेनुकश्च तस्मै नमोऽस्तु नवमेघनिभाय तु
श्रीकृष्ण माधव यदूत्तम! भो ह्यनन्त! येन त्वयाऽमरपतेस्त्वलावि
पूर्वं कृता भगवता परमेश्वरेण तस्मै नमोऽस्तु यदुवंशपराय तुभ्यम्
पारिजातो हृतो येन जितश्चाऽऽखण्डलस्त्वया। लीलाजितमहेशाय तस्मैतुभ्यंन
कृत्वा वृकोदरं हेतुं जरासन्धो निपातितः। बाणासुरस्य विच्छिन्ना बाहवश्चत्व
शिशुपालो हतो येन तस्मै नित्यं नमोनमः। भूमेरपहृतो भारस्त्वया येन मह
क्षत्रियान्मायया हत्वा तस्मै नित्यं नमोनमः॥ ४० ॥

व्यास उवाच।

इति तेन स्तुतो विष्णुश्चक्रिकेण महात्मना। उवाच परमप्रीतो वरं वृणिष्व जै

चक्रिक उवाच।

परं ब्रह्म परंधाम परमात्मन्कृपामय ! ! पश्यामि त्वामहं साक्षादरैः किमपरैर्द्वि
न ध्याता भवती मूर्तिः पूजा च न कृता तव। नैवेद्यैर्दिव्यपुष्पैश्च दिव्यधूपैः प्रदी
नतेस्मृतानि नामानि कदाचिद्भगवन्मया। त्वत्पादसलिलं स्वामिन्विधृत नहि मू
न भुक्तं तव नैवेद्यं त्वदनुमतं न मया कृतम्। तथाप्यहमपश्यं त्वां किंकरोऽस्यपरै
शबरान्वयजन्माऽस्मि सर्वधर्मबहिष्कृतः। तथापि पादपद्मे ते दैवतैरपि दुर्लभ
तद्देवाऽद्य मया प्राप्तं परैः किमपरैर्मम। तथापि कमलाकान्त!वरदित्सुर्यदा मया
त्वयि तिष्ठतु मे चित्तं सदाऽपि त्वदनुग्रहात् ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

वचनामृतवर्षेण त्वदीयेन महाशय ! । सम्प्राप्ता महती तुष्टिर्मया सेवकसत्तम ! ॥४८॥
यदिदं वत्स! मे दत्तं त्वया फलमनुत्तमम् । अनेनाऽत्यन्ततुष्टोऽस्मि भक्तिगृह्णामि हर्षितः

व्यास उवाच ।

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुर्भक्तिग्राही दयामयः । तमालिङ्गितवान्भक्तं चतुर्भिर्दीर्घबाहुभिः

श्रीभगवानुवाच ।

तुष्टोऽस्मि भवतोभक्त्या वत्स! चक्रिकोसत्तम !। यदिदंप्रार्थितं वत्स! तत्तथैवभविष्यति
इत्युक्त्वा तं पुनर्भक्तमालिङ्ग्य परमेश्वरः । तत्रैवाऽन्तर्दधे विप्र! विश्वात्मा विश्वपालकः
स चक्रिकोऽतिसन्तुष्टो हरिभक्तिपरायणः । पुत्रदारादिकं त्यक्त्वा जगाम द्वारकां पुरीम्
तत्र चैवं समासाद्य कृपया कमलापतेः । आयुषोऽन्ते ययौ मोक्षं देवानामपि दुर्लभम्
तस्माद्भक्तवशो देवो भक्तिमात्रेण तुष्यति । न च स्तोत्रैर्न वित्तैश्च न तपोभिर्जपेन च॥

फलं यद्यपि चोच्छिष्टं दत्तं तेन द्विजोत्तम ! ।
तथापि तुष्टवान्विष्णुर्ज्ञात्वा भक्तिमवञ्चलाम् ॥ ५६ ॥
तस्मान्नारायणो देवः पूजनीयो मुमुक्षुभिः ॥ ५७ ॥
ये यजन्ति दृढया किल भक्त्या वासुदेवचरणाम्बुजयुग्मम् ।
वासवादिविबुधप्रवरेज्यं ते मजन्ति मनुजाः किल मोक्षम् ॥ ५८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे चक्रिकशबरभक्तिसहितं हरिभक्तिप्रशंसनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

मायया मोहितं येन जगदेतन्महात्मना । क्षिणोति मायया शम्भुर्यस्तस्मै ते नमोऽस्तु मे
भक्तिमात्रेण यस्तुष्टो न धनैर्न स्तवैस्तथा । न दानैर्न तपोभिश्च तस्मै तुभ्यं नमोऽस्तु मे
गवां च ब्राह्मणानां च साधूनां च हितं तथा । कृपां च कुरुते यस्तु तस्मै तुभ्यं नमोऽस्तु मे
अनाथानां च बन्धूनां योगिनां दुःखिनां तथा । दुःखं हरति यो देवस्तस्मै तुभ्यं नमोऽस्तु मे
मनुष्येषु च दैवेषु गजेषु सकलेषु च । वर्तते यः समत्वेन तस्मै तुभ्यं नमोऽस्तु मे ॥
यस्मिन्स्तुष्टे पर्वतोऽपि सद्य एव तृणायते । शैलायते तृणं रुष्टे तस्मै तुभ्यं नमोऽस्तु मे
पुण्यानां च यथा पुण्ये निजे पुत्रे यथा पितुः । यथा पत्यौ सतीनाञ्च तथा त्वयि ममाऽस्तु वै

यूनां चित्तं यथा स्त्रीषु लुब्धानां च यथा धने ।
क्षुधितानां यथा चाऽन्ने तथा त्वयि ममाऽस्तु वै ॥ १५५ ॥

घर्मार्त्तानां यथा चन्द्रे शीतार्त्तानां रवाविति । तृषार्त्तानां यथा तोये तथा त्वयि ममाऽस्तु वै
यन्मया बुद्धिहीनेन गुरुस्त्रीगमनं कृतम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥
अवध्यानां वधो यस्तु मया मोहवता कृतः । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
अपेयपानं च मया विहितं परमेश्वर ! । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥
अप्सु योनौ तथा तोये यद्रेतसेचनं कृतम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
भ्रूणहत्या कृता या च रेतसां सेचनं भुवि । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम॥
विश्वासघातकं यच्च अज्ञात्वा मायया कृतम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतोमम
असत्यवचनं यच्च मयाप्रोक्तं क्षणे क्षणे । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥

सतां निन्दा कृता या च परहिंसा च सर्वदा ।
तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥ १६४ ॥

श्लेष्मा च कफकञ्चैव यद्धक्त्रे च मया कृतम् । तत्पातकंक्षयंयातु भवन्तंपश्यतो मम
वनस्पतिगतं सोमे यत्कृतं तद्वधातनम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥
पथि देवालये गोष्ठे मलं मूत्रं च यत्कृतम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
अभक्तिर्विहिता या च पितुर्मातुश्च केशव !। तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥
स्नानार्थं भोजनार्थं च गच्छन्यस्तु निवारितः । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तंपश्यतोमम

एकादश्यां सुरश्रेष्ठ! यन्मया भोजनं कृतम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम॥
अतिथिर्गृहमागच्छन्पूजितो न मया प्रभो !। तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
द्वादश्यां च दशम्यां च कृतं यच्च द्विर्भोजनम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
निवारणं च पानार्थं यान्तीनां यद्गवां कृतम् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
असमाप्य परित्यक्तं व्रतमारभ्य यन्मया । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥
कृतसाक्ष्यं निरुक्तं यन्मित्रवात्सल्यतो मया । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
ऋतुकालाभिगमनं निजपत्न्या कृतं न यत् । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
असत्कृते गृहे यच्च भोजनं विहितं मया । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥

ग्रामयाजकवृत्तिश्च या मया नृहरे! कृता ।
तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥ १७८ ॥

दण्ड्यमाने मया भूपे प्रभुत्वं यत्कृतं प्रभो ! तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥
पौराणिककथामध्ये यो विघ्नो विहितो मया । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतोमम
आदरेण मया या च परपाककथा श्रुता । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम ॥
अश्वत्थच्छेदनं यच्च धात्र्याश्च च्छेदनं कृतम् । तत्पातकंक्षयं यातु भवन्तं पश्यतोमम ॥
दधिदुग्धघृतानां च विक्रयो यः कृतो मया । तत्पातकं क्षयंयातु भवन्तं पश्यतो मम॥
आशां दत्त्वा परेभ्यश्च कृता सा निष्फला मया । तत्पातकं क्षयंयातु भवन्तंपश्यतोमम
द्विजाश्च याचकाश्चैव कोपदृष्ट्या मयेक्षिताः । तत्पातकं क्षयंयातु भवन्तं पश्यतोमम
जीवनोपायदातारः कोपाभिर्भर्त्सिता मया । तत्पातकं क्षयं यातु भवन्तं पश्यतो मम
बहुनाऽत्र किमुक्तेन बहुजन्मार्जितानि च । क्षयं गतानि पापानि भवन्तं पश्यतो मम ॥

कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि न संशयः ।
नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं जगत्पते ! ॥१८८॥

इत्युक्त्वाऽसौ द्विजो भक्त्या पुलकाञ्चितविग्रहः । पपात त्रैविक्रमे विष्णोः धाम्न्याद्यम्बुजद्वये

श्रीभगवानुवाच ।

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ते विप्र! तुष्टोऽस्मि तव भक्तितः । किं तेऽभिलषितं ह्यत्र तद्दास्याम्यहं ध्रुवम्

भक्तस्तूवाच ।

परमेश्वर ! गोविन्द ! दयालो ! परमाच्युत ! यत्सम्पत्तिमयाप्राप्तंतत्केन सुविलभ्य
तथाप्येकं वरंयाचेमुरारे ! तवसन्निधौ । जन्मजन्मनि मेभक्तिस्त्वय्यस्तुसुदृढा प्रभ
मया कृतमिदंस्तोत्रं यः पठेद्भक्तितो नरः । तस्याभिलषितं सर्वं प्रसन्नस्त्वं प्रदास्यसि

श्रीभगवानुवाच ।

दत्तोऽयं ते वरः कोऽपि विप्र ! नास्त्यत्र संशयः ।
किन्तु त्वया सह प्राज्ञ ! सख्यं कर्तुं ममेप्यते ॥
नमन्सेवकतायोग्यो भवानहमिह द्विज ! अतः सख्यं प्रविन्नृतंत्वया सह मयाऽधुना ॥

व्यास उवाच ।

ततो नारायणो देवो दयालुर्भक्तवत्सलः । चकार जैमिने! सख्यंतेनपुण्यात्मना सह ॥
निजकण्ठगतांमालां ददौतस्मैमुदाहरिः । सोऽपिविप्रोददौ भक्तयाहरेस्तुलसिकास्रजम्
प्रसार्य चतुरोबाहूंस्तमालिङ्गितवान्हरिः । स विप्रोऽपिमुदाविष्णुं तमालिङ्गितवान्प्रभुः
इत्थंकृत्वा हरिःसख्यं तेनाऽग्रजन्मनासह । भक्तिग्राही दयालुःस तत्रैवाऽन्तरधीयत ॥
ततः प्रतिदिनं तत्र क्षेत्रे च पुरुषोत्तमे । आरेभे कन्दुकक्रीडां हरिस्तेनाऽग्रजन्मना ॥
कदाचिद्दुर्बलं दृष्ट्वा तं विप्रं करुणामयः । उवाच वाचं विप्रर्षे!मित्रवात्सल्यतो हरिः ॥

श्रीभगवानुवाच ।

सखे! कथं दुर्बलस्त्वं हृतंकेन धनं तव । हृदि का वा च ते चिन्ता सखे! वक्तुमर्हसि

भक्तस्तूवाच ।

त्वत्प्रीतये जगन्नाथ ! नित्यमेव मया तपः । क्रियते तेन मेगात्रं याति दुर्बलतां प्रभो ॥

श्रीभगवानुवाच ।

यथात्वयि प्रसन्नोऽस्मिकस्मिंश्चनतथासखे !। कायक्लेशं पुनःकस्मात्करोषिद्विजसत्तम
दुर्बलं त्वां समालोक्यहृदि मे जायते व्यथा । कायक्लेशमतः सर्वं जहीहि द्विजसत्तम

निजोत्तरीयैर्निजपत्रभूषणैः सुचारुचामीकरकुङ्कमलाम्याम् ।
व्यहस्तराजद्वलयैश्च विप्रः स्वयं सुरेशेन च मण्डितोऽस्तौ ।

किरीटमानीय निजाल्ललाटात्पादाश्च पादाङ्गदयुग्ममीशः ।
सुवर्णहारं निजकण्ठदेशात्तस्मै ददौ विप्रवराय कृष्णः ।
तैर्भूषणैः श्रीहरिणा प्रदत्तैर्विभूषितोऽयं सुकृती द्विजन्मा ।
क्रीडेत्सदा कन्दुककेलिवेत्ता कृष्णेन कृष्णाम्बुजसुन्दरेण ।
तमेकदा भूषणभूषिताङ्गं ताम्बूलरागारुचिरोष्ठयुग्मम् ।
दिव्याम्बरं चारुतरोत्तरीयं स्मेराननं तत्र ददर्श दान्तः ।

दान्त उवाच ।

भद्र भद्रतनोऽद्यापिपापद्बुद्धिं न मुञ्चसि । दृष्ट्वाऽपि भवतः कार्यं निन्दितं सकलैर्जनैः ॥ शिष्यःकृतस्त्वं यस्मान्मे सर्वमेव हि भूषणम् । अहंयुश्चाऽपिदुःशीलोनिर्दयः पापतत्परः गुरुकीर्तिविनाशी च पञ्चैते शिष्यपांसुलाः । अभक्तो बहुभाषी च तथा चञ्चलमानसः परोक्षगुरुनिन्दाकृत्प्रोक्ताःशिष्याधमाइमे । चरित्रमुत्तमं ज्ञात्वा शिष्यःकार्योविचक्षणैः

यतो दुर्जनगा विद्या गुरूणां चाऽपि दुःखदा ।
कीर्तिदास्तैश्च या विद्या निरुक्तास्तत्त्वदर्शिभिः ॥ २१४ ॥

ता वै दुर्जनगा सद्यो गुरोर्घ्नन्ति यशस्तरम् । पापेभ्यः पुण्यकर्माणि न रोचन्ते कदाचिच न रोचते मक्षिकाभ्यः सुगन्धिचन्दनंयथा । यथा मिष्टान्नपानेन नहि तृप्यन्ति गर्दभाः दुर्जना नहि तृप्यन्ति यथा धर्मस्य चिन्तया । अपकीर्तिभयाल्लक्ष्मीर्धर्मश्च सर्वकामदः कदाचिन्नभजेद्दुष्टं भजेद्वा गच्छतिक्षयम् । प्रतिजन्मनि या विद्या भाग्येनलभ्यते परा

कदाचिल्लभते पाऽपि सदा तां हरते विधिः ॥ २१६ ॥

भद्रतनुरुवाच ।

सत्यं ब्रवीषि विप्रर्षे ! नाऽस्मि शास्त्रविशारदः ।
मया शिष्येण ते काऽपि नाऽपकीर्तिर्भविष्यति ॥ २२० ॥

त्वत्प्रसादाद्द्विजश्रेष्ठ सर्वाभिलषितं मम । सिद्धिं प्रति गतं यस्मात्स्वर्गेको भुवि दुर्लभः

दान्त उवाच ।

किंतेऽभिलषितं विप्र सिद्धिं प्रति गतं वद । अचिरेणैव तपसां कथङ्कुधा गतं कृतम् ॥

भद्रतनुरुवाच ।

स्वल्पधर्मैरपिप्राप्तं मया संदर्शनं हरेः । यस्याऽऽज्ञया गुरो!त्यक्तं मया नित्यक्रियादिकम्
निजोत्तरीयं वस्त्रं च सुवर्णकलशद्वयम् । स्वहस्तवलयं चाऽपि स्वललाटकिरीटकम्
निजपादतुलाकोटिनिजमुक्तावलीं ददौ । तथा मे भगवान्विष्णुः सुप्रीतो द्विजसत्तम !
मयासहस हत्वाऽऽस्ते सख्यं सेवकदुःखहा । करोमिकन्दुकक्रीडांगुरो!तेनसहानिशम्
एतन्मे वचनं श्रुत्वा सन्देहस्ते भविष्यति । प्रतीत्याचमया प्रोक्तं तथापि तव सन्निधौ

दान्त उवाच ।

सप्तवर्षसहस्राणि भक्त्या परमया मया । आराधितोऽपि मे विष्णुर्दर्शनं न ददौ विभुः
अहो विष्णुं समाराध्य पञ्चाब्दान्येव सत्तम !! त्वया सन्दर्शनप्राप्तो दैवतैरपि दुर्लभम्
धन्योऽसि त्वं कृतार्थोऽसि साक्षाद्देवस्त्वमुच्यसे ।
यतस्त्वया सह स्वामी प्रेम्णा सख्यं चकार ह ॥ २१० ॥
यदा मयि तव स्नेहो विद्यते द्विजसत्तम ! । कथं कथय मे विप्र! कुर्वे विष्णुदर्शनं

व्यास उवाच ।

इत्युक्तो गुरुणा विप्रो विपिने निजमाश्रमम् । जगाम विस्मितो धीमान्विष्णुभक्तिपरायणः
अथान्यस्मिन्दिने गत्वा कन्दुकक्रीडनं कृताम् । उपायं [illegible] दयालुं विनयान्वितः

भद्रतनुरुवाच ।

सुहृद्विप्रो मम देवेन्द्र! तव दर्शनमिच्छति । काऽऽज्ञा मे वर्तते ब्रूहि दयालो! करुणानिधे!॥
एकान्तभक्तो विप्रोऽसौ तव पादनिषेवणे!। भक्तवत्सल! सुरश्रेष्ठ ! दर्शनं दातुमर्हसि ॥

श्रीभगवानुवाच ।

बहुजन्मसु विप्रेन्द्र! भक्त्या परमया त्वया । पूजितोऽहमतो सर्वं दर्शनं मे [illegible]
[illegible] किञ्चिदिह स्थानेऽत्र मासमध्यं द्विजः स च । मां कन्दुकक्रीडा [illegible]
मम सोऽपि महाभक्तो [illegible] । मम [illegible]

व्यास उवाच ।

इति तस्य वचः श्रुत्वा स विप्रः [illegible]

भद्रतनुरुवाच ।

अनुग्रहोऽस्ति देवेश यदा मयि जगत्पते !। तदा मे सम्मुखे देहि दर्शनं भक्तवत्सल !॥
अयाचत गुरुर्देव! तव दर्शनदक्षिणाम् । अहो मे गुरवे दत्त्वा दर्शनं पाहि मां प्रभो !॥

श्रीभगवानुवाच ।

यदा नूनं त्वयोत्सृष्टा मत्सन्दर्शनदक्षिणा । तदा गुरुं समानीय दर्शनं मम कारय ॥
इत्याज्ञप्तस्ततस्तेन गुरोराश्रममुत्तमम् । ययौ भद्रतनुः प्रीत्या पुनःस्वगुरुरागतः॥२४३
तस्मिन्विप्रे समायाते दान्ते दातृवरे हरिः । आत्मानं दर्शयामास सर्वलक्षणसंयुतम्
ततो हरिं समालोक्य स विप्रो हरिभक्तिकृत् । बद्धाञ्जलिस्तमस्तौषीद्धर्षबाष्पविलोचनः

दान्त उवाच ।

दयालो! कमलाकान्त! शरणागतपालक !। नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमोनमः
अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः । अद्य मे सफलं सर्वं प्राप्तं त्वद्दर्शनं मया ॥
पूर्वमालोचितं यद्यद्वचनं श्रीपते! प्रभो !। सिन्धुकोटिगभीरस्य प्रसृतं पुरतस्तव ॥
स्तोत्रं तन्नास्ति संसारे वागीशस्य जगत्पतेः ।
येन स्तोत्रेण ते प्रीतिं जनयिष्यामि चेतसि ॥ २४६ ॥
रक्ष रक्ष प्रभो रक्ष मां प्रसीद जगत्पते !। त्वद्दासदासदासानां दासत्वेनाऽपिमां वृणु

व्यास उवाच ।

ततः प्रहस्य देवेशो भक्तिग्राही दयामयः । करारविन्दं तन्मूर्ध्नि दत्त्वा प्राहेति जैमिने!

श्रीभगवानुवाच ।

मद्भक्तोऽसि द्विजश्रेष्ठ ! प्राप्तं मद्दर्शनं त्वया । मत्प्रसादेन भद्रन्ते सर्वमेव भविष्यति ॥

व्यास उवाच ।

समाऽऽलिङ्ग्य ततो दान्तं प्रेम्णा भद्रतनुञ्च तम् । तत्रैवाऽन्तर्दधे विप्र!सहसापरमेश्वरः
तस्मिन्क्षेत्रवरे पुण्ये दुर्लभे पुरुषोत्तमे । क्रियायोगैर्हरिं दृष्ट्वा दान्तो धाम परं ययौ ॥
सोऽपि भद्रतनुर्विप्रो हरिभक्तिपरायणः । आयुषोऽन्ते ययौ मोक्षं देवानामपि दुर्लभम्
एकाहमपि यो भक्त्या पूजयेत्परमेश्वरम् । बहुजन्मकृतं पापं नश्येत्प्रीतिर्हरौ भवेत् ॥

अद्याऽपि त्रिदशाः सर्वे ब्रह्माद्यामपि, जैमिने ! ।
प्रभावं नहि जानन्ति हरिभक्तस्य भूतले ॥ २५७ ॥

कर्मभूमिरियं विप्र! स्वर्गादपि च दुर्लभा । यत्रविष्णुंसमभ्यर्च्यंमर्त्याःस्युःसुरवन्दिताः
शक्राद्यास्त्रिदशाः सर्वे सुपुण्यक्षयभीरवः । अन्योन्यमपि जल्पन्तोऽनिशं च द्विजसत्तम
भूयएव गमिष्यामः कर्मभूमिं कदा वयम् । कदा तत्र करिष्यामः पूजां श्रीकमलापतेः
अतिधन्या इमे लोका अस्मत्तोऽपि महत्तराः । दुर्लभे भारते वर्षे पूजयन्ति हरिं प्रभुम्
अहो भारतवर्षस्य कः शक्तो गुणभाषणे । यत्राऽऽराध्य हरिं पूर्वं वयं देवत्वमागताः॥
इत्थं देवगणाः सर्वे वासवाद्या द्विजोत्तम !। नित्यं भारतभूभागं प्रशंसन्ति शुभप्रदम्
तत्र जन्म समासाद्य येन नाराधितो हरिः । तत्तुल्यः कोऽपि संसारे नच दृष्टःश्रुतोनव
सत्यं सत्यं पुनरपि वच्मि सत्यमेव तत् । विष्ण्वात्मानं सकृदपि मानवा येऽर्चयन्ति वै
मुक्ताः पापैः स्वरचितैर्यांति कैवल्यमाशु मे ॥ २६५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे
पुरुषोत्तमक्षेत्रे भद्रतनुवरप्रदानं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

पुरुषोत्तमक्षेत्रमाहात्म्ये गुडिवायात्राफलवर्णनम्

जैमिनिरुवाच ।

मिति प्रोक्तं यत्त्वया पुरुषोत्तमम् । तन्माहात्म्यं गुरो! ब्रूहि यदि ते मय्यनुग्रहः

व्यास उवाच ।

पुरुषोत्तमस्य माहात्म्यं समासेन शृणु द्विज ! ।

लवणाम्भोनिधेस्तीरे पुरुषोत्तमसञ्ज्ञितम् । पुरं तद्ब्राह्मणश्रेष्ठ! स्वर्गादपि च दुर्लभम्
स्वयमस्ति पुरे तस्मिन्यतः श्रीपुरुषोत्तमः । पुरुषोत्तममित्युक्तं तस्मात्तन्नामकोविदैः ॥
क्षेत्रं तद्दुर्लभं विप्र! समन्ताद्दशयोजनम् । तत्रस्थदेहिनो देवैर्दृश्यन्ते च चतुर्भुजाः ॥
प्रविशन्तस्तु तत्क्षेत्रं सर्वे स्युर्विष्णुमूर्तयः । तस्माद्विचारणा तत्र न कर्त्तव्या विचक्षणैः

चाण्डालेनाऽपि संस्पृष्टं ग्राह्यं तत्राऽन्नमग्रजैः ।
तत्राऽन्नपाचिका लक्ष्मीः स्वयं भोक्ता जनार्दनः ॥ ७ ॥

तस्मात्तत्रौदनं विप्र! देवतैरपि दुर्लभम् । हरिभुक्तावशिष्टं यत्पवित्रं भुवि दुर्लभम् ॥
अन्नं ये भुञ्जते लोकास्तेषां मुक्तिर्न दुर्लभा । महाद्यास्त्रिदशाः सर्वे तदन्नमतिदुर्लभम् ॥
भुञ्जते नित्यमागत्य मानुषाणां च का कथा । न यस्य रमते चित्तं तस्मिन्नन्ने सुदुर्लभे
तमेव विष्णुद्वेष्टारं प्राहुः सर्वमहर्षयः । पवित्रं भुवि सर्वत्र यथा गङ्गाजलं द्विज!॥११
तथा पवित्रं सर्वत्र तदन्नं पापनाशनम् । तदन्नं कोमलं दिव्यं यद्यपि द्विजसत्तम! ॥
क्रकचस्योदरप्रायं तथाप्यघविदारणे । पूर्वार्जितानि पापानि क्षयं यास्यन्ति यस्य वै
भक्तिः प्रवर्तते तस्य तस्मिन्नन्ने सुदुर्लभे । बहुजन्मार्जितं पुण्यं यस्य यास्यति संक्षयम् ॥
तस्मिन्नन्ने द्विजश्रेष्ठ! तस्य भक्तिर्न जायते । इन्द्रद्युम्नस्य सरसि मार्कण्डेयह्रदे तथा ॥१५॥
रोहिण्यां च समुद्रे च श्वेतगङ्गाजलेषु च । स्नानं ये कुर्वते मर्त्या भक्तिभावसमन्विताः
तेषां न विद्यते जन्म पुनरस्मिन्महीतले । लवणाम्भोनिधेस्तोयैः पितरस्तर्पिता द्विज! ॥
सर्वदुःखविनिर्मुक्ता व्रजन्ति हरिमन्दिरम् । तीर्थराजः समुद्रोऽसौ कीर्तितस्तत्त्वदर्शिभि
तस्मात्तत्र कृतं कर्म सर्वमेवाऽक्षयं भवेत् । पित्रर्चनं तथा दानं भगवत्स्मरणार्चनम् ॥ १९ ॥
जपयज्ञं तथाऽन्यच्च तस्मिन्क्षेत्रे मनोरमे । यत्कर्म कुरुते मर्त्यो विष्णुप्रीणनहेतवे ॥
सर्वमेवाऽक्षयं तच्च भवेन्नास्त्यत्र संशयः । बलभद्रं सुभद्रां च कृष्णं च कमलेक्षणम् ॥
ये मानवाः प्रपश्यन्ति तेषां किंचिन्न दुर्लभम् । अदृष्ट्वा श्रीजगन्नाथं सुभद्रां च बलं तथा ॥
मोक्षं न लभते मर्त्यः कुर्वन्पुण्यशतान्यपि । तत्र येन प्रहारेण शरीरं यस्य लोहितम् ॥२३
तं वन्दन्ते द्विजश्रेष्ठ देवाः शक्रादयोऽखिलाः । स्थित्वाऽन्तरिक्षे शक्राद्याः सर्वे देवगणा द्विज!
प्रवदन्तीति हर्षिताः ।

कदा मानुष्यमस्मभ्यं दास्यते कमलापतिः ॥ २५ ॥
मनुष्यवच्च गच्छामस्तदा द्रष्टुं हरिं प्रभुम् । कदा वेत्रप्रहारेण क्षेत्रे श्रीपुरुषोत्तमे ॥
भविष्यन्त्यस्मदीयानि लोहितानि वपूंषि च । वासवाद्याः सुराः सर्वे तस्मिन्क्षेत्रवरे
सदा वेत्रप्रहारांश्च वाञ्छन्ति द्विजसत्तम ! तत्राऽक्षयवटं ये तु भक्त्या पश्यन्ति मानवाः
कोटिजन्मार्जितैः पापैर्मुक्ता यान्ति परां गतिम् । सुभद्रां बलभद्रं च जगन्नाथमनामयम् ॥
श्वेतं माधवदेवेशं मार्कण्डेयह्रदं तथा । उग्रेश्वरं हनूमन्तं तत्राक्षय्यं वटं द्विज ! ॥ ३

पश्यन्ति भक्त्या ये मर्त्यास्तेषां मुक्तिर्हि शाश्वती ।
दोलायमानं गोविन्दं फाल्गुने मासि तत्र ये ॥ ३१ ॥

पश्यन्ति मानवा भक्त्या तेषां पुण्यं निशामय । विमुक्ताः सकलैः पापैरन्ते यान्ति हरेर्गृहम्
ज्ञानं सम्प्राप्य तत्रैव मोक्षं यान्ति सुदुर्लभम् । चैत्रके मासि याऽरण्यां यो जगन्नाथमीक्षते
स मृतः प्रविशेद्देहं जगन्नाथस्य जैमिने !। वैशाखे चैव शुक्लायामेकादश्यां जगत्पतिम् ॥
तृतीयायां च यः पश्येन्मुक्तः पापैः स मानवः । प्रविशेयस्तु मनुजो महास्नानं जगत्पतेः ॥ ३५

तस्य सिध्यन्ति विप्रर्षे ! सर्व एव मनोरथाः ।
महायात्रिस्थिताः सर्वे स्थित्वाऽऽकारो जगत्पतेः ॥

महास्नानं प्रपश्यन्ति भक्तिभावसमन्विताः । महाज्येष्ठ्यां विप्रर्षे जगन्नाथमनामयम्
आलोक्य स्नाने मर्त्यो विष्णोस्तत्परं पदम् । गुण्डिकामण्डपे [illegible]
बलभद्रं च यः पश्येत्स मुक्तो नाऽत्र संशयः । यः पश्यति जगन्नाथं [illegible]
तस्य नास्ति पुनर्जन्म संसारे सर्वदुःखदे । [illegible]
[illegible]
[illegible] मानतिद्विज ! । [illegible]
[illegible]
बलभद्रं सुभद्रां च [illegible]
[illegible]
[illegible]

दारार्थी लभते दारान्मोक्षार्थी मोक्षमाप्नुयात् । भ्रष्टराज्योनृपो यस्तु हरिं पश्यति भक्तितः
गुण्डिकामण्डपे विप्र! निजराज्यं लभेततः । शत्रुभिर्विजितो यस्तु गुण्डिकाममण्डपे हरिम्
भक्त्या पश्यति विप्रर्षे तस्य नश्यन्ति शत्रवः । गुण्डिकामण्डपे पश्येद्यो राजर्षाडितो भृशम्
सस्य एव राजानं स्वकीयं वशमानयेत् । सर्वासामेव यात्राणां गुण्डिकाप्रवरा मता ॥
तस्मात्सा मानवैः कार्या त्यक्त्वा कार्यशतान्यपि । शयने च तथोत्थाने तस्मिन्क्षेत्रे मनोरमे
हरिं पश्यति यो मर्त्यः सदेवैरपि पूज्यते । पुरुषोत्तममाहात्म्यं वक्तुं शक्नोति कः क्षितौ॥
यस्य प्रवेशमात्रेण नरो नारायणो भवेत् । बहुनाऽत्र किमुक्तेन संक्षेपादुच्यते मया॥५३॥
सर्वेषामेव तीर्थानां वरिष्ठं पुरुषोत्तमम् ॥ ५४ ॥
संसारसिन्धुमतिनिम्नमिमं तितीर्षुः क्लेशप्रदं विषमपापगणाश्रयं च ।
क्षेत्रे समस्तसुखदे पुरुषोत्तमाख्ये पश्येदमुं परसुरं पुरुषोत्तमं च ॥ ५५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारखण्डे पुरुषोत्तममाहात्म्यंनामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः

विष्णुमाहात्म्यपूर्वकगुरुशिष्यकथानकम्

व्यास उवाच ।

नारायणे प्रसक्ता ये नरा भक्तिसमन्विताः । कदाचित्पुनर्नैवाविदन्ते न द्विजोत्तम ! ॥
पुनरेव प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं कमलापतेः । यच्छ्रुत्वा मानवाः सर्वे लभन्ते परमं पदम् ॥
वासुदेवस्य माहात्म्यं पुण्यात्पुण्यतरं [illegible] । [illegible]
पावनं सर्वतीर्थेषु विष्णुमाहात्म्यमुत्तमम् । [illegible] ॥
पूर्वं [illegible] ॥

जन्मनीह मया तत्तु न भोक्तव्यं कदापि च ।
कोऽपि भक्ति मया दत्तं रसालफलमुत्तमम् ॥ २५ ॥
मयाऽपि च न भोक्तव्यं फलं तस्य च जीवता । अन्योन्यमेतद्वदतां तेषां श्रुत्वापचांशिश्च
उर्वीशुश्चिन्तयामास किं प्रदास्यामि विष्णवे ।
संसारे यानि वस्तूनि भोक्ष्याणि सन्ति तान्यहम् ॥ २७ ॥
यदि शक्नोमि सन्त्यक्तुं किं दास्यामि मुरारये । नित्ययत्नान्तरम्योऽहं यौवीरराजभयात्पुनः
शकटारोहणे नास्ति ह्यधिकारः कदापि मे ॥ २८ ॥

व्यास उवाच ।

इत्युक्ता दस्युना तेन भूयोभूयो द्विजोत्तम ! । शकटं हरये दत्तं धनुर्यन्त्रप्रदायिने ॥ २९ ॥
अथ ते ब्राह्मणाः सर्वे अग्मुर्विप्र ! यथागताः । सोऽपि दस्युर्दस्युभिश्च जगाम निजमाश्रमम्
एकदा गुडकण्डोलं तेनैव गलुधर्मणा । गृहीत्वा पथिकः कश्चिदेकाकी त्वसमागतः ॥ ३१ ॥
ततोऽसौ सहसा दस्युर्निर्भयः परहिंसकः । जहार गुडकण्डोलमध्वनीनस्य तस्य च ॥
भक्षणे दस्यवश्चक्रुर्गुडकण्डोलभञ्जनम् । उर्वीशुश्चापसद्भागे शकटं गुडनिर्मितम् ॥ ३३ ॥
उर्वीशुः शकटं गौडं समासाद्य द्विजोत्तम ! । मनसा चिन्तयामास पश्चात्तापपूर्वकम्
भक्तो मया पुरा दत्तं स्वयमेव मुरारये । तस्माद्दत्तो न मे प्राप्तं कदापीह जन्मनि ॥
विचिन्त्येति हरौ दातुं तद्दत्तो गुडपूरितम् । दत्तं विप्राय कस्मैचित् [illegible]
तां भक्तिं तस्य विज्ञाय महाशालविनो द्विज ! । जहार सकलं पापं तस्य [illegible]
तस्मिन्नेव दिने विप्र ! प्रविश्य च महापथम् । ततः [illegible] स उर्वीशुः ।
भगवानपि तं नेतुं विमानं स्वर्णनिर्मितम् । दूतांश्च प्रेषयामास नानावरणभूषितान् ॥
अथ ते भगवद्दूतास्तमुर्वीशुं गतैनसम् । समारोप्य विमाने ते जग्मुः पुरं हरेः ।
ततोऽसौ हरिसान्निध्यं प्राप्य पुण्यात्मनां वरः । पुनर्जन्म [illegible]
परमं ज्ञानमासाद्य स विवेश तनुं हरेः ॥ ४२ ॥

व्यास उवाच ।

देव देवाच्युताऽदेव हरिभक्तिकरो भवेत् । मत्समर्कैः पापं [illegible] ॥ ४३ ॥

क्षणमेव हरेर्भक्तिर्वर्तते यस्य चेतसि । तत्पदं परमं याति स पापात्माऽपि गच्छति ॥
पक्वमप्युत्तमं वस्तु दत्त्वाऽसौ तन्मुरारये । स्वयमेव हि भोक्तव्यं पश्चात्पापोपशान्तये ॥
यद्वस्तु हरये दत्तं तच्च दद्याद्द्विजातये । किंचिच्छेषेण भोक्तव्यं तस्याऽवश्यं स्वयं बुधैः
वस्तूनि ब्राह्मणश्रेष्ठ मिष्टानि यानि कानिच । अदत्त्वा विष्णवे तानि न भोक्तव्यानि वैष्णवै
विष्णुनैवेद्यमाहात्म्यं सर्वपापप्रणाशनम् । सेतिहासं पुनर्वच्मि शृणु विप्र समाहितः॥
आसीत्सर्वजनिर्नाम ब्राह्मणःशुद्धवंशजः । शान्तो दान्तो दयायुक्तो गुरुब्राह्मणपूजकः॥
हरे:पूजापरश्चैव हरिस्मरणतत्परः । प्रपन्नक्लेशविध्वंसीसत्यवादी जितेन्द्रियः ॥५०॥
प्रातःकालेनिजाचारग्राही हिंसाविवर्जितः । एकादशीव्रतरतो ज्ञातिपूजापरायणः॥५१॥
कदाचित्सद्द्विजश्रेष्ठः स्वप्नेऽपश्यच्च केशवम् । श्यामंविरजपद्माक्षं स्मेरास्यंपीतवाससम्
स्वर्णकुण्डलमञ्जीरकिरीटोज्ज्वलविग्रहम् । कौस्तुभोद्भासितोरस्कंवनमालाविभूषितम्
चतुर्बाहुं शङ्खचक्रगदापद्मधरं प्रभुम् । समस्तैर्लक्षणैर्युक्तं स्वर्णयज्ञोपवीतिनम् ॥५४॥
संप्राप्य दर्शनं स्वप्ने स विप्रो जगतीपतेः । कृताञ्जलिस्तमस्तौषीद्रोमाञ्चिततनुर्मुदा ॥

तुभ्यंनमोऽस्तु जगतः सकलस्य भर्त्रे सल्लोकशोकभयरोगविनाशनाय ।
नारायणाय कमलाहृदयप्रियाय धर्मार्थकामपरमामृतदाय तुभ्यम् ॥५५॥
पापानि चैव सकलानि मया कृतानि मत्तेन मोहवशगेन सदा मुरारे ! ।
तस्माद्बिभेमि जगदम्बुनिधेर्गभीरात्मामुद्धरस्व निजभक्तितरीं प्रदाय ॥५६
जानामि यद्यपि हरे!दुरितं मनुष्यो व्यामोहमायुधलभे भुवि कैटभारे ! ।
पापंतथाऽपिच मुदासततं करोमि तस्माच्च कोऽप्यहमिवाऽस्तिजनोविमूढः
पुण्यद्रुमः सुखफलं सहसैव धत्ते क्रियेविनेति हृदि कृतागतकोऽहम् ।
पुण्यद्रुमार्पणविधौ न ममाऽस्ति वित्तंनाथ प्रतीत भगवन्किमहं करोमि ॥
त्वत्पादपद्मयुगलं परमामृतस्य ध्यानं विहाय मम चित्तमधुव्रतोऽयम् ।
नारीमुखं भजति देव मुनिवृन्दवन्द्यपदकीर्णमनिशं कमलाप्रवीण ॥६०॥
पाणिःप्रदानरहितोऽघनभाविवक्त्रं कर्णौ च पापश्रवणाय सदैव दत्तौ ।
दोषानिमान्मम हरे ! हर नैवकश्य यस्मात्तु नाथ ! शरणागतरोषहन्ता ॥

संसारघोरजलधौ नृहरे ! कदाचित्त्वद्भक्तिनौरिह मया सुदृढा च लब्धा ।
तत्राऽपि दैववशगोऽहमहो दुरात्मा वर्तत एव सततं मम दुःखकालः ॥
संसारपारगमनाय लसत्पयोऽस्ति किं सर्वदुःखरहितः सदयः प्रसन्नः ।
अन्धीकृतस्य मम मोहमहातमिस्रैर्दृष्टिस्त्वयीह न कदापि च याति विष्णो !
पापात्मनोऽपि मम चित्तमिदं मुरारे नष्टं विनष्टजनकष्टविनष्टिकारि ।
यस्त्वां समस्तसुरवन्दितपादपद्मस्वप्नेऽपि केशिमथनाऽद्यविभो ! स्मरामि ।

व्यास उवाच ।

इति तेन स्तुतं देवो भगवान्कमलापतिः । उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः संसारार्णवतारकः

श्रीभगवानुवाच

भक्तिभिस्तव विप्रेन्द्र ! तुष्टोऽहं नित्यमेव च । तस्मात्त्वमचिरेणैव सर्वं भद्रं भविष्यति ॥
पापिनोऽपि तवोद्धारो मया पूर्वं कृतो द्विज ! अधुना मम भक्तोऽसि न विपत्तिर्भविष्यति

ब्राह्मण उवाच ।

कोऽहं तस्यां पुरा विष्णो किं वा पापं मया कृतम् ।
पापिनोऽपि ममोद्धारः कथं पूर्वं त्वया कृतः ॥ ६८ ॥

संसारेऽस्मिन्कथंजातोजनितोऽहं कथंत्वया । एतत्सर्वं विभो ! ब्रूहियतस्त्वं सदयःसदा

श्रीभगवानुवाच ।

अप्रकाश्यमिदं गुह्यं यद्यपि द्विजसत्तम ! । तथाऽपि तव वात्सल्यात्प्रवदामि निशामय
पुरा त्वं ब्राह्मणश्रेष्ठ ! पक्षिवंशसमुद्भवः । भूतोऽसि भूमिभागेषु निजकर्मविपाकतः ॥७१॥
क्षुधयातृषया चाऽपिसततं व्याकुलोभवान् । बभ्राम महारण्ये ट्राम्भिर्भरोप्योदकं तथा
नानादुःसंसदा भुञ्जन्पक्षियोनिसमुद्भवः । चतुर्वर्षसहस्राणि ! विप्रोऽसि त्वं पुराखिलो
एकदा कुलमन्नाख्यो ब्राह्मणःसर्वतत्त्ववित् । पूजयामास मां भक्त्या नैवेद्यदानैर्दामटे
समभ्यर्च्य स विप्रेन्द्रो मम नैवेद्यतण्डुलम् । ययौ तत्रैव निक्षिप्य भूपस्य निजंगृहम्
त्वंोवृक्षात्समागत्य क्षुधितेन विनात्वया । मम नैवेद्यसम्बन्धि भक्षितं सर्वतण्डुलम्
मुक्तोपसद्योमुक्तोऽसि पातकैरतिदारुणैः । कदाचित्त्वामकालस्त्वं कालधर्ममोद्विज !

मानुष्यंदुर्लभंलोकेपूजा तत्राऽपिचक्रिणः । भक्तिस्तत्राऽपि विप्रेन्द्र!दुर्लभापा
संसाराब्धि सर्वदुःखप्रपूर्णं कर्तुं वाञ्छा यस्य चित्तेऽस्ति पुंसः ।
भक्त्या नित्यं वासुदेवस्य पूजां कुर्याद्यस्यः कर्मणां सोऽखिलानाम

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसा
विष्णुपूजाफलकथनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

विंशोऽध्यायः

दानमाहात्म्यम्

व्यास उवाच ।

विष्णुपूजाफलं विप्र!संक्षेपात्कथितं मया । इदानींवच्मिदानानि निशामय समा
ानं तपो द्वयोर्मध्ये दानमेकं परं स्मृतम् । तपसा पापमित्युक्तं न पापो दानकर्म
पः कृतयुगे श्रेष्ठं त्रेतायां ध्यानमेव च । सपर्या द्वापरे श्रेष्ठा दानं श्रेष्ठं कलौ युगे
स्मात्कलियुगेदानं प्रीतये कमलापतेः । कर्तव्यं सततं प्राज्ञैरिच्छद्भिः परमं पदम् ।
ालया कलया चन्द्रकला सम्वर्धतेतथा । दानस्य सा गतिः प्रोक्ता तपसश्च मतीषिभि
लादपि द्विजश्रेष्ठ! कर्तव्यो वित्तसंग्रहः । सञ्चितं तु धनं प्राज्ञो दानकर्मणि संक्षिपे
नेस्थितेऽपियो मर्त्यो नाऽश्नाति न ददातियः । दरिद्रःसच विज्ञेयो दानभोगविवर्जित

वित्तं केन सहाऽऽयाति याति तेन तु को द्विज! ।
आयाति मत्पुरा दत्तमिह पश्चात्वमागते ॥ ८ ॥

ा दत्त्वा सदा दानं मानवा ये दरिद्रति । न ते दरिद्रा विज्ञेयाः परलोके महेश्वरा॥

धनं रक्षन्ति कार्पण्याद्ये ते ज्ञेयाः सुदुःखिताः ।
अन्ते त्यक्त्वा च तत्सर्वं निराशा यान्ति जैमिने! ॥ १० ॥

लोके द्विजश्रेष्ठ ! साधुसद्गुणवर्जित. । निर्धने बन्धुहीने च नादत्तमुपति
ोकंस्तोकं च विप्रेन्द्र! भक्तिश्रद्धासमन्वितः। नित्यं देयानि दानानि वैष्णवैर्नि
ियामेव दानानामन्नदानं द्विजोत्तम ! । जलदानं च तस्यैव रतिश्रेष्ठं प्रकी
नाऽन्नेन न तिष्ठन्ति प्राणा देहेषु देहिनाम् । अन्नदः प्राणदो ज्ञेयः प्राणदः स
ानात्समस्तदानानामन्नदो लभते फलम् । अन्नदानसमं दानं जलदानं च जे
ना तोयेन नान्नं स्यादतस्तोयं प्रदीयते । क्षुधातुराऽपि विप्रेन्द्र! द्वे तुल्ये तु
स्मादद्याच्च तोयं च श्रेष्ठं प्रोक्तं मनीषिभिः । जीवनं जीवनं नृणां जीवनं न
तोर्जीवनरक्षार्थं जीवनं प्राज्ञ उत्सृजेत् । अन्नं तोयं च विप्रेन्द्र! दत्तं येन
नसर्वाणि दानानि कृतानि नाऽत्र संशयः । अन्नदानस्य माहात्म्यं जलदान
भूव हास्तिनपुरे कुबेर इव वित्तवान् । तस्मिन्नेव पुरे वेश्या बभूव सुरसुन्द
्याता रतिविदग्धेति सर्वलक्षणसंयुता । तत्र क्षेमङ्करी नाम ब्राह्मणी श्रेष्ठवं

समस्तगुणसम्पन्ना विधवाऽऽसीद्द्विजात्मजा ।
सा ब्राह्मणी द्विजश्रेष्ठ! जारानुरक्तमानसा ॥ २२ ॥
निषिद्धं कर्म कुर्वन्ती त्यक्त्वा चात्मविवेकताम् ।
तया सन्निहिता विप्र ! वेश्याऽपि ब्राह्मणी च सा ॥ २३ ॥

चकार सख्यं स्नेहेन वेश्यावृत्तिमुपेत्य सा । सा वेश्या ब्राह्मणी चाऽपि द्वे चैव
पापानि चक्रतुर्मान्या असङ्ख्यातानि जैमिने !। ततो रतिविदग्धा सा वृद्धम

ब्राह्मणी चाऽपि विप्रेन्द्र! दुःशीलाऽत्यन्तपापिनी ।
कदाचिद्द्वारमुख्या सा जरतीं तां निजां सखीम् ॥ २४ ॥
प्राहेति विस्मिता विप्र! वचनं विनयान्विता ॥ २५ ॥

रतिविदग्धोवाच ।

सखि त्वया सहाऽनेकं दारुणं पातकं कृतम् । यथाऽपि पातके दुष्टिमंहतो
सौन्दर्यं च बलं चैव सर्वं मे जरया हृतम् । इत्यमस्वास्थ्यहानिन्यमाया त्व
स्थाविरं सुमहत्प्राप्तं कृतपातकया मया । समागमनिवेर्वहि सर्वीक्ष्य मरणं

यान्यर्जितानि पापेन धनानि विविधानि वै त्वया । [illegible] सुवर्णं मणिमौक्तिके
[illegible] विविधानि [illegible] च ।
तानि निश्चानि विप्रेन्द्र यदि त्वं मन्यसे शर्म ! ॥ ३२ ॥

[illegible]उवाच ।

यथायथार्जितानि धनैर्मे [illegible] । [illegible] तानि सर्वाणि [illegible]
तस्मादहं धनैर्हीना किं दास्यामि द्विजातये । अस्तित्वेऽपि वित्तं ते दानमात्र [illegible]
तस्या एवं वचः श्रुत्वा सा वेश्याऽत्यन्तहर्षिता । वित्तेन सकलेनैव [illegible]
हरिशर्मा च विप्रेन्द्रो धनदानविनश्चितः । पूजयामास सततं भगवन्तं जनार्दनम् ॥ ३९ ॥
जितेन्द्रियो जितक्रोधो हिंसादम्भविवर्जितः । प्रीतये कमलाभर्तुः स तेपे सुमहत्तपः ॥
गन्धपुष्पैश्च [illegible]धूपैः सदीपकैः । पूजयामास देवेशं नित्यमेव जनार्दनम् ॥ ४८ ॥
[illegible] विप्रोऽसौ [illegible] । [illegible] तथान्योऽपि [illegible]
[illegible] दृष्टे नित्यं बुभुक्षितः । उपार्जितं धनं सर्वं स्वयमेव [illegible] ॥ ५० ॥
बुभुजे [illegible] दानकर्मविवर्जितः । [illegible] ब्राह्मणानाञ्च [illegible]
चकार न च [illegible] । [illegible] बहूनि [illegible] ॥ ५२ ॥
[illegible] मोदतेऽसौ द्विजोत्तम ! ।
[illegible]कालोऽसौ ब्राह्मणोऽत्यन्त[illegible] ॥ ५३ ॥
[illegible] ब्राह्मणी [illegible] ॥ [illegible]
धर्मराजस्य देवस्य [illegible] । ते च [illegible] ॥
[illegible] ॥ ५५ ॥

[illegible] उवाच ।

[illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]

[illegible] उवाच ।

[illegible] । [illegible] ! ॥

ादेशात्ततस्तेषां चित्रगुप्तो विचक्षणः । सर्वं विचारयामास शुभकर्माऽशुभं तथा ॥

चित्रगुप्त उवाच ।

ाऽऽकर्णयवक्ष्यामि पुण्यं च पातकं तथा । इयंवेश्या ब्राह्मणीचहरिनामां चकार यत्
रतिविरग्धाख्यागणिकाऽतिदुराशया । चकार यानि पापानि पञ्चेतानि शतानि
ापोपार्जितैर्विस्तरैखिलैरेव सुव्रत !। अन्नदानं चकारेयं गणिका गतयौवना ॥ ५२
ानप्रभावेण यातना गृद्धवासरैः । त्यक्तैव पातकैः सर्वैः कोटिजन्मार्जितैरपि ॥
ानंमहाराज!ये कुर्वन्तिजनाःक्षितौ । तेपापिनोऽपि गच्छन्ति तद्विष्णोः परमंपदम्
यावन्त्यन्नानि यच्छन्ति मानवाः क्षितिमण्डले ।
तावन्त्यो ब्रह्महत्याश्च तस्य नश्यन्त्यसंशयम् ॥ ५५ ॥
निवञ्जतो हस्तगतारोरणिन्न पातकम् । गृहतामेवपापानि सहसा यान्तिपुत्रक!
निपापिनांतस्मान्न गृह्णन्तिविचक्षणाः । मोहाद्गृह्णन्तिये मूढास्तेऽपपापभागिन
शुभकर्माऽशुभं याऽपि वेश्यायाः कथितं प्रभो ! ।
ब्राह्मण्याः शृणु कर्माणि शुभानिचाऽशुभानिच ॥ ५८ ॥
ामिठुरी नाम ब्राह्मणी शुद्धवंशजा । मद्कीर्तिप्रिया सर्वं चकार दुरितं प्रभो ! ॥
ानिजाधमाचारं निजयौवनगर्विता । बभूवाऽत्यन्तपापिष्ठा जारसङ्गमलोलुपा ॥
ेकदेशे राजन्मेऽन्ती शिशुभि सह । स्वपायोम्बनंचक्रे चतुष्कोणसमन्वितम्
ेय दिनैस्तैरन्वकानि चयनं च । पूर्तिं तच्छनै. सात(पि) तया विनिर्मितं प्रभो!
व्याहसमये गौरैका तृषिता भृश !। अपिबत्तत्र पानीयंतत्रिमात्रतालगे ॥६१॥
सर्वपापानिविनश्यन्ति महान्ति च । तस्याः गृणुमुत! प्राज्ञ ! अन्नदानप्रभावत ॥
ा सकरैः पापैर्मैब्रह्मचर्यालयम् । एतस्या हि देवेश ब्राह्मणीयंदुराशया ॥६५
ा सकलै पापैर्जलदानप्रभावतः । [illegible]
तमोऽस्योपरि कोटिश ! प्रभुरेकोऽप्युत्तमः स्मृतः ॥ ६७ ॥

व्यास उवाच ।

[illegible] सदण्डभृत् । [illegible]

सवासाः सुरा सर्वेरजांसिममपादयोः । शिरः किरीटशोभीनिनित्यमेववहन्तिवै
ये देवर्षयश्चाऽपि मुनयश्च जगत्पते !। स्तुवन्ति मांस्तवैर्नित्यं किङ्करा इव सर्वदा ॥
चतुर्बाहुरहं श्याम शङ्खचक्रगदाब्जभृत् । प्रफुल्लपुण्डरीकाक्षः पीतवासाः सुकुण्डलः॥
स्वर्णयज्ञोपवीती च किरीटी कुण्डली तथा । दृश्ये त्वमिवदेवाद्यैर्हिनीयोगरुडध्वजः॥
सुखान्येतानि दत्तानि दुर्लभानि त्वया प्रभो !। ददासि कथमाहारं न मह्यं परमेश्वरः !
क्षुधाग्निना च सुमहच्छरीरंममदह्यते । यथैवज्वलितो वृक्ष कोटरस्थेनवह्निना ॥६० ॥
सुखमेतत्त्वया दत्तं हरे! मह्यं न रोचते । प्रज्वलज्जठराग्नौतु विह्वलाङ्गाय केशव ! ॥६१॥
कर्मणामनसा वाचा त्वां विनाजगदीश्वरम् । न पूजितो मयाकश्चिद्देवदेवगणार्चितः
स्वप्नेनाऽपि जगन्नाथ! तस्य भक्तिःकृता नहि । आहारंकेनदोषेणददासिनहि मे प्रभो !

व्यास उवाच ।

तथाऽसौभगवान्विष्णुःकौतुकीसमुवाचनम् । गच्छब्राह्मणभद्रन्तेब्राह्माणंप्रतिसत्वरम्
इतिश्रुत्वा वचो विप्रः शीघ्रंब्रह्मणमाययौ । ब्रह्माणप्रतिप्रोवाच कार्पण्यं तस्यदर्शयन्

ब्रह्मोवाच ।

दुःखादुपार्जितंद्रव्यं दीयते यत्र भूसुरे । स्वयं न भुज्यते तच्च नष्टमेव न संशयः ॥६६॥
कारणं तव दुःखस्य सर्वमेव मयोदितम् । गच्छब्राह्मण भद्रन्ते नि सन्देहोऽयमागतः॥

ब्राह्मण उवाच ।

निजकर्मविपाकोऽयं त्वत्प्रसादात्कृतोऽखिलः ।
इदानीं ब्रूहि दानानि कानि देयानि मानवैः ।

ब्रह्मोवाच ।

इति सन्ति दानानितानिवक्तुं न शक्यते । संक्षेपात्कथ्यतेविप्रनिशामय समाहितः॥
मिदानं द्विजश्रेष्ठ ! सर्वदानोत्तमोत्तमम् । कृतं पुण्यात्मना येन स श्रेयः सर्वदानरत्
गोचर्ममात्रां भूमिं यो ददाति द्विजसत्तम !। स गच्छेत्परमंस्थानं विमुक्तः सर्वपातकैः
मि सस्यसमेतां यो दरिद्राय द्विजातये । ददातिब्राह्मणश्रेष्ठतस्यपुण्यं निशामय ॥२॥
र्वपापविनिर्मुक्तो नारायणपुरं व्रजेत् । तत्रभुङ्क्तेसुखंसर्वं यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ३ ॥

दिव्यैः सुवर्णालङ्कारैर्धर्मैर्नानाविधैस्तथा। तेषां पूजां यमः कृत्वाकृत्स्नानांच जैमिन
उवाच प्रहसन्वाक्यं सुप्रीतो मृदुलाक्षरम् ॥ ६६ ॥

यम उवाच।

शृणु ध्वं सर्वे महात्मानो विनष्टाखिलपातकाः। समस्तसुखदस्थानं गच्छत श्रीपतेः प्रभो॥
तानारोप्य ततो दिव्ये यमः काञ्चननिर्मिते। राजहंसयुते स्थाने प्रेषयामास वक्ष्यि
ततो दिव्यरथारूढाः सर्वाभरणभूषिताः। पुरं भगवतो जग्मुस्ते सर्वे गतपातकाः॥
गणिका ब्राह्मणी सा च विनष्टाऽखिलकल्मषा।
सान्निध्यं प्राप्य देवस्य तस्थौ विप्र! चिरंसुखम् ॥
हरिशर्माणमालोक्य समायान्तं जनार्दनः। ददौ वरासनं तस्मै स्नेहात्कनकनिर्मि
पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च तमभ्यर्च्य द्विजोत्तमम्। वरासनोपविष्टञ्च पप्रच्छेतिमुदा ह
श्रीभगवानुवाच।

द्विजन्मन्कुशलं ब्रूहि मद्भक्तप्रवरोऽसि यत्। चिरं मेमन्दिरे तिष्ठ सर्वोपद्रववर्जिते॥
स्नेहवाक्यं भगवतः श्रुत्वा हृष्टमना द्विजः। प्रणम्य शिरसा विष्णुमुवाच नतकन्
ब्राह्मण उवाच।

त्वां स्मृत्वाऽपि क्षितौ देवलभते कुशलं प्रभो!! त्वत्सान्निध्यंमयाप्राप्तं कुशलं किमतःपर
व्यास उवाच।

एतस्य वचनं श्रुत्वा भगवान्प्रणयोदितम्। दत्त्वाभिजसारूप्यं प्रीतस्तस्मै द्विजन्म
ददौ तस्मै सुखं सर्वं दुर्लभं कमलापतिः। आहारमात्रं न ददौ तत्कार्पण्यं स्मरन्प्रभुः॥
दिनद्वयान्तरे विप्रो निराहारः क्षुधाकुलः। प्रोवाच विष्णुं देवेशं विनयावनतः स्थितः
ब्राह्मण उवाच।

प्राप्तं तवस्थानमनेकतपसां फलम्। अत्राऽपिक्षुधया नित्यं विफलं ऽस्मिकथंप्रभो
[illegible] संप्राप्तनवयौवनैः। श्वेतचामरवातेन भक्ष्येष्वपि निर्यात्रित ॥
[illegible] प्रभो! ॥

तथाचाया

घासवासाः सुरा सर्वे रजांसि मम पादयोः । शिरः किरीटशोभीनि नित्यमेव वहन्ति वै
देवि! देवर्षयश्चाऽपि मुनयश्च जगत्पते !। स्तुवन्ति मां स्तवैर्नित्यं किङ्करा इव सर्वदा ॥
चतुर्बाहुरहं श्यामः शङ्खचक्रगदाब्जभृत् । प्रफुल्लपुण्डरीकाक्षः पीतवासाः सुकुण्डलः॥
स्वर्णयज्ञोपवीती च किरीटी कुण्डली तथा । दृश्ये त्वमिव देवार्यैर्द्वितीयो गरुडध्वजः॥
सुखान्येतानि दत्तानि दुर्लभानि त्वया प्रभो !। ददासि कथमाहारं न मह्यं परमेश्वर !
क्षुधाग्निना च सुमहच्छरीरं मम दह्यते । यथैव ज्वलितो वृक्ष कोटरस्थेन वह्निना ॥१०॥
सुखमेतत्त्वया दत्तं हरे! मह्यं न रोचते । प्रज्वलज्जठराग्नौ तु विह्वलाय केशव ! ॥११॥
कर्मणा मनसा वाचा त्वां विना जगदीश्वरम् । न पूजितो मया कश्चिद्देवो देवगणार्चित
स्वप्नेनाऽपि जगन्नाथ! तस्य भक्तिः कृता नहि । आहारं केन दोषेण ददासि न हि मे प्रभो !

व्यास उवाच ।

अथाऽसौ भगवान्विष्णुः कौतुकी समुवाच तम् । गच्छ ब्राह्मण मद्गेहे ब्राह्मणं प्रति सत्त्वरम्
इति श्रुत्वा वचो विप्र शीघ्रं ब्राह्मणमाययौ । ब्राह्मणं प्रति सोवाच कारण्यं तस्य दर्शयन्

प्रेतोवाच ।

दुःखादुपार्जितं द्रव्यं दीयते यत्र भूसुरे । स्वयं न भुज्यते तत्र नश्यत्येव न संशयः ॥१६॥
कारणं तत्र दुःखस्य सर्वमेव मयोदितम् । गच्छ ब्राह्मण! मद्गेहे नि संदेहोऽस्मागमः॥

ब्राह्मण उवाच ।

निजकर्मविपाकोऽयं त्वत्प्रमादाच्छुभोऽधिकः ।
इदानीं ब्रूहि दानानि कानि देयानि मानवैः ।

प्रेतोवाच ।

बहूनि सन्ति दानानि तानि वक्तुं न शक्यते । संक्षेपात्कथयिष्यामि [illegible] समाहितः॥
भूमिदानं द्विजश्रेष्ठ! सर्वदानोत्तमोत्तमम् । इदं पुण्यतमं देव न देयः सर्वदानतः
गोचर्ममात्रां भूमिं यो ददाति द्विजसत्तम !। स गच्छेत्स्वर्गसंस्थानं विमुक्तः सर्वपातकैः
भूमिं सस्यसमेतां यो ददाति द्विजातये । [illegible] ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो नाकपृष्ठं व्रजेत् । [illegible] यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ २ ॥

भूयो भूमिंसमासाद्यसार्वभौमोनृपोभवेत्। चिरंभुक्त्वामहीं
यस्माद्भूमिर्द्विजैर्ग्राह्यात्यक्त्वादानशतान्यपि। भू [illegible]
मन्दबुद्धिर्द्विजो यस्तु भूमिदानं परित्यजेत्। प्रतिजन्मनि विप्रेन्द्र! ७
अन्येभ्योऽपिसमादाय भूमिदानं य आचरेत्। तस्य [illegible]
ग्रामं यच्छति यो विप्र!दरिद्राय द्विजातये। दापयत्यपि वा तस्यपुण्यं वाऽपिनिशा[illegible]
यावन्तोरेणवोभूमौयावन्तो वृष्टिबिन्दवः। मन्वन्तराणितावन्ति विष्णुलोकेवसेत्सुधीः
धेनुंपयस्विनीं यस्तु सवत्सां यच्छति द्विज!। तस्य प्रब्रवीम्यहं पुण्यमाकर्णयमहामते
सप्तद्वीपां महीं दत्त्वासशस्यां यत्फलं लभेत्। तत्फलंलभते मर्त्योधेनुं यच्छन्द्विजातये
ददाति वृषभं यस्तु ब्राह्मणाय कुटुम्बिने। विमुक्तः पातकैस्सर्वै रुद्रलोकं स गच्छति
तस्ययावन्ति रोमाणि शरीरेवृषभस्य च। तावत्कल्पसहस्राणि रुद्रेण सह मोदते
यस्तु वेदविदे धेनुंदद्यादुभयतो मुखीम्। न तस्य पुनरावृत्तिरुद्रलोकात्कदाचन॥१४
वृषंतिलसमायुक्तं कृष्णं यस्तु प्रयच्छति। स रुद्रभवने तिष्ठेद्द्विजेन्द्र! तिलसङ्ख्यया॥
तिलप्रमाणमपि च स्वर्णं दद्याद्द्विजातये। स याति विष्णुभवनं कुलकोटिसमन्वितः॥
यो भक्त्या रजतं यच्छेद्दरिद्राय द्विजातये। चन्द्रलोकं समासाद्य सुधापानंकरोति स
हीरकंमौक्तिकं वाऽपि प्रवालंचमणिंतथा। यो ददाति द्विजश्रेष्ठ!शक्रलोकं स गच्छति
अभयदानं द्विजश्रेष्ठ!यः करोति महात्मने। गन्धर्वराजराजत्वं स प्राप्नोति न संशयः॥
ददाति धान्यं यस्तु सुधान्यं [illegible]। [illegible]
[illegible] योदद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणाम्। [illegible]
शालग्रामशिलादानं यो ददाति द्विजातये। तस्य पुण्यं प्रवक्ष्यामि [illegible]
सप्तद्वीपां महीं दत्त्वा [illegible]। [illegible] शालग्रामशिलार्पणे॥
[illegible]। शालग्रामशिला [illegible]
शालग्रामशिला [illegible]॥ [illegible]
[illegible] न संशयः॥ [illegible]
[illegible]

स गच्छेद्विष्णुभवनं पुनरावृत्तिवर्जितः । यः कन्याविक्रयं मूढो मोहात्सकुरुते नरः ॥
स गच्छेन्नरकं घोरं पुरीषह्रदसञ्ज्ञकम् । विक्रीतायाश्च कन्याया यः पुत्रो जायते द्विज!
स चाण्डाल इति ज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः । कन्याविक्रयिणः पुंसो मुखं पश्येन्न शास्त्रवित्
पश्येदज्ञानतो वाऽपि कुर्याद्भास्करदर्शनम् । यत्किञ्चित्क्रियते कर्म कन्याविक्रयिणा पुरः

शुभं तत्सकलं कर्म गच्छेद्विफलतां द्विज! ।

कन्याविक्रयिणो नास्ति नरकान्निष्कृतिः पुनः ॥ १३२ ॥

कन्यादानकृतो नास्ति स्वर्गादागमनं पुनः । बहुनाऽत्र किमुक्तेन सङ्क्षेपेण ब्रवीमि ते
दौरकस्थितिकन्यानां फलं स्याच्च शताधिकम् । उपानहं चाऽऽतपत्रं यस्तु यच्छति भूतले
शृणु तस्य तु यत् पुण्यं संक्षेपेण ब्रवीमि ते । इह वर्षशतं जीवेत्सर्वसम्पत्समन्वितः ॥
मृतः शक्रपुरं प्राप्य शतकल्पचतुष्टयम् । ददाति नूतनं वस्त्रं स याति परमां गतिम् ॥
वस्त्रं पुरातनं यच्छेद्धेनुं स जरतीं तथा । कन्यां रजस्वलां यस्तु स सदा नरकं व्रजेत्
फलदो याति वै विप्र! गच्छति चिरमालयम् । भुङ्क्ते कल्पसहस्राणि स्वर्गसुखोपमम्
शाकप्रदो याति विप्र! शम्भोर्भवनम् परम् । तत्र कल्पद्वयं भुङ्क्ते पायसं दुर्लभं सुरैः ॥
दुग्धदो दधिदश्चैव घृतदस्तक्रदस्तथा । प्राप्नोति वै सुधापानं पुरो भगवतो हरेः ॥
पुष्पदो मनुजो विप्र! गन्धदश्च सुरालये । तिष्ठेद्युगसहस्राणि पुष्पगन्धविभूषितः ॥
शय्यादानं द्विजश्रेष्ठ! यः करोति द्विजोत्तम! । स ब्रह्मलोकमासाद्य पर्यङ्कशयनं चिरम्
दीपदः पीठदश्चैव सर्वपापविवर्जितः । दिव्यसिंहासनस्थश्च [illegible] ॥१४२
ताम्बूलदो नरो स्वर्गभुक्तिभुङ्क्तेऽमितं शुभम् । दिवि देवाङ्गनाभिश्च [illegible]

विद्यादानं द्विजश्रेष्ठ! यः करोति नरोत्तम! ।

सम्प्राप्य सर्वविधिं विष्णोर्लोके युगसहस्रकम् ॥ १४० ॥

स्मरेद्वाऽर्च्यं समस्तास्य तथैव द्विजसत्तम! । प्राप्नोति दुर्लभं मोक्षं प्रसादात्कमलापतेः ॥
अनाथं ब्राह्मणं यस्तु पाठयेदपि दुर्लभम् । स याति विष्णुभवनं पुनरावृत्तिदुर्लभम्

दुर्लभोऽपि द्विजश्रेष्ठो न याति विद्यया विना ।

तस्मादृद्धिं पाठयन्तः प्रयान्ति परमं पदम् ॥ १४८ ॥

भुवि प्रत्यक्ष देवोऽपि ब्राह्मणो देवताश्रयः । सर्ववर्णगुरुश्चैव विद्यार्हानां
संसारे यानि दानानि सन्ति हेमादिकानि च । तानि तेन प्रदत्तानि ब्राह्मणेभ्यः
कुर्यात्पुस्तकदानं यो नरो भक्तिसमन्वितः । तस्यपुण्यं द्विजश्रेष्ठ संक्षेपात्त वदाम्यह
तत्राऽक्षराणि यावन्ति पत्रेपत्रेच पुस्तके । प्रत्यक्षरे लभतेत्पुण्यं कपिलाकोटिदानज
यावद्दिनं पुस्तकं तत्प्रपठन्ति द्विजातयः । तावन्मन्वन्तरं तिष्ठेद्वैकुण्ठे पुस्तकप्र
एवमादीन्यनेकानि सन्तिदानानि भूसुर !। सम्यग्वक्तुं जगत्यस्मिन्कः शक्तो द्विज तेषा
ब्रह्महत्यादिपापानि क्रियन्तेयानि मानवः । हन्यन्ते तानिपापानि तस्माद्दानंसमाचरेत्
आत्मपुण्येन यद्दानं दीयते च त्रिभिर्जनैः । यावद्द्रव्यं फलं तस्मात्तस्य दानस्यलभ्यते
प्रीतये कमलाभर्तुर्यद्दानं दीयते जनैः । तस्य कोटिगुणं पुण्यं लभते नाऽत्रसंशयः ॥
तस्मान्नारायणप्रीतिहेतवे मतिमान्नरः । दानं समाचरेद्विप्र!भक्तिकर्मसमन्वितः ॥१५८॥
तपसोऽपि परं दानं निरुक्तं तत्त्वदर्शिभिः । अतो यत्नादपि प्राज्ञो दानकर्म समा
दानं तपो द्वेअपि यः प्रकरोति नरोत्तमः । तस्य तुल्यो जगत्यस्मिन्विद्यते नहि भु

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्साहस्र्यां संहितायां क्रियायोगसारख
सर्वदानमाहात्म्यं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

अन्नदानजलदानमाहात्म्ये विप्रपादप्रक्षालनतीर्थजलेनभपकमुक्तिस्तस्य-
पूर्वजन्मकथापुरःसरं हरिशर्मब्राह्मणवृत्तवर्णनम्

व्यास उवाच

ब्रह्मोवाच ।

सर्वेषामेव वर्णानां ब्राह्मणः परमो गुरुः । तस्मै देयानि दानानि भक्तिश्रद्धासमन्वितैः
सर्वदेवाश्रयो विप्रः प्रत्यक्षस्त्रिदशो भुवि । स तारयति दातारं दुस्तरे विश्वसागरे ॥४

ब्राह्मण उवाच ।

सर्ववर्णगुरुर्विप्रस्त्वया प्रोक्तः सुरोत्तम !। तेषां मध्ये तु कः श्रेष्ठः कस्मै दानं प्रदीयते

ब्रह्मोवाच ।

सर्वेऽपिब्राह्मणाः श्रेष्ठाः पूजनीयाः सदैवहि । स्तेयादिदोषतप्ता ये ब्राह्मणाब्राह्मणोत्तम!

अस्माकं द्वेषिणस्ते च परेभ्यो न कदाचन ।
अनाचारा द्विजाः पूज्या न च शूद्रा जितेन्द्रियाः ॥ ७ ॥
अभक्ष्यभक्षका गावो लोकानां मातरः स्मृताः ।
माहात्म्यं भूमिदेवानां विशेषादुच्यते मया ॥ ८ ॥

तयस्नेहाद्द्विजश्रेष्ठ!निशामयसमाहितः । क्षत्रियाणांच वैश्यानां शूद्राणांगुरवोद्विजाः
अन्योन्यं गुरवो विप्राः पूजनीयाश्च भूसुराः । ब्राह्मणं पूजयेद्यस्तु विष्णुरूपानरोत्तम!
आयुःपुत्रश्च कीर्तिश्च सम्पत्तिस्तस्य वर्धते । सञ्चिनोति द्विजंयस्तु मूर्खोऽमानवोभुवि
सुदर्शनेन तच्छीर्ष हन्तुमिच्छति केशवः । पुष्पहस्तं पयोहस्तंदेवहस्तं च जैमिने !
न नमेद्ब्राह्मणंप्राज्ञस्तैलाभ्यक्तस्यविग्रहम् । जलस्थं देवयेश्मस्थंध्यानमज्जितचेतसम्
देवपूजां प्रकुर्वन्तं न नमेद्ब्राह्मणं बुधः । वहिष्क्रियां प्रकुर्वन्तंभुञ्जानं च द्विजोत्तम !
तथा सामानि गायन्तं न नमेद्ब्राह्मणं बुधः । ब्राह्मणायत्रतिष्ठन्ति बहवो द्विजसत्तम!॥
प्रत्येकन्तुनमस्कारस्तत्रकार्योन धीमता । कृताभिवादनं विप्र!मवयायोनाऽभिवादयेत्
स चाण्डालसमो ज्ञेयो नाऽभिवाद्य कदाचन । कृतप्रणामं तनयं नमेतो पितरौ नचा॥

कृतप्रणामाः सर्वेऽपि नमस्कार्या द्विजैर्द्विजाः ।
कृतदोषाद्विजान्याश्च न द्विषन्ति विचक्षणाः ॥ १८ ॥

द्विजनिन्दाऽपिमोहेन तेनोक्ष्टं सदाहरिः। याचकान्ब्राह्मणान्यस्तु कोपदृष्ट्यानपश्यति
सन्निपरोपणं तस्य नेत्रयोः कुरुते यमः । विप्रनिर्भर्त्सनं मूढा येन वर्वेण कुर्वते॥२०॥

गङ्गिमन्यतत्रं यमस्नानं मोहदण्डं दशानिधी । ब्राह्मणो यद्गृहे ...
देवताः सकला ये च पितरश्च सुरोत्तमः । विप्रपादोदकं यस्तु कणमात्रं वहेद्बुधः
देहस्थं पातकं तस्य सर्वमेवाऽऽशु नश्यति । कोटिब्रह्माण्डमध्येषु सन्ति तीर्थानि यानि

तीर्थानि तानि सर्वाणि विप्रपादे तु दक्षिणे ।
विप्रपादोदकैर्नित्यं सिक्तं स्याद्यस्य मस्तकम् ॥ २५ ॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । सर्वपापानि घोराणि ब्रह्महत्यादिकानि च
सद्यस्त्यन्यधिनश्यन्ति विप्रपादाम्बुधारणात् । क्षयाद्याश्चामयाः सर्वा परमक्लेशदायिकाः
गच्छन्ति विलयं सद्यो विप्रपादाम्बुधारणात् । पित्र्यं यानि तोयानि दीयन्ते विप्रपादयोः
तैस्तृप्ताः पितरः स्वर्गे तिष्ठन्त्याचन्द्रतारकम् । प्रक्षाल्य विप्रचरणौ दूर्वाभिर्योऽर्चयेद्बुधः

तेनाऽर्चितो जगत्स्वामी विष्णुः सर्वसुरोत्तमः ।
विप्राणां पादनिर्माल्यं यो मर्त्यः शिरसा वहेत् ॥ २६ ॥

सत्यं सत्यमहं वच्मि तस्य मुक्तिर्हि शाश्वती । विप्रं प्रदक्षिणीकृत्य वन्दते यो नरोत्तमः
प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा । प्राप्यन्ते सर्वकामास्तु विप्राणां पादसेचनात्
रोगी रोगात्प्रमुच्येत पापी मुच्येत पातकात् । मुच्यते बन्धनाद्बद्धो विप्राणां पादसेवनात्
अनपत्याश्च या नार्यो मृतपत्याश्च याः स्त्रियः । बहुपुत्रा जीववत्सा विप्रपादस्य सेवनात्
माहात्म्यं शृणु विप्रेन्द्र! सर्वपापप्रणाशनम् । द्विजाङ्घ्रिसेचनस्याऽहं समासेन ब्रवीमि ते
पूर्वं भद्रक्रियो नाम पवित्रकुलसम्भवः । बभूव ब्राह्मणो विष्णोः परिचर्यापरायणः ॥
वेदवित्सदयः शान्तः पितृभक्तिपरायणः । अतिथीनां पूजकश्च ज्ञातिपूजाकरस्तथा ॥
एकदा स द्विजश्रेष्ठस्तैलाभ्यक्तस्वविग्रहः । जगाम सरसीं स्नातुं गृहीतस्नानवस्त्रकः ॥
कृतस्नानः स विप्रेन्द्रो विधिना तर्पणादिकम् । चकार सर्वशास्त्रज्ञः सर्वलोकहिते रतः
समाप्य स्नानं ... । ... हरिस्मापरो ...

विप्रपादोदकस्पर्शाद्भपकोऽत्यन्तपातकी । विमुक्तः पातकैः सर्वैः कोटिजन्मकृतैरपि ॥
स सुप्तो मन्दिरद्वारि भपको विकलस्तृषा । पानीयं याचयामास ताडितो द्विजकिङ्करैः
जगाम पञ्चतां सद्यो बभूव भपको द्विजः ।
द्विजाङ्घ्रिसेचनस्पर्शाद्भपको धौतकल्मषः ॥ ४५ ॥
तमालोक्य महात्मानं मूर्तिमन्तमिवेश्वरम् । विनयावनत प्राह ब्राह्मणोऽसौ तपोधन

ब्राह्मण उवाच ।

कस्त्वं ब्रूहि महाभाग! केन दुःखी तु कर्मणा । भपकस्य कुले जातोनानादुःखसमाकुले
पप्रच्छ तस्य विप्रर्षेः समाकर्ण्य महायशाः । कथयामास वृत्तान्तं मूलकः सर्वमात्मनः
अहमासं सार्वभौमः शङ्खनामा महाबलः । चतुर्वर्षसहस्राणि महीं कृत्स्नामपालयम् ॥
मयाऽऽज्ञायांकृताः सर्वेजिताश्चरिपवोयुधि । दत्तानि सर्वदानानिपूजिताब्राह्मणोत्तमाः
एकदाऽहं महाभाग! ताडितः स्मरसायकैः । बलाद्ब्राह्मणवधूं काञ्चिज्जहार भृशसुन्दरीम्
तेन पापप्रभावेण मम श्रीः संक्षयं गता । ततः समस्तैर्लोकैश्च निरस्तोऽहं महाबलः ॥
ततस्तु भ्रष्टराज्योऽहं काननाभ्यन्तरे स्थितः । क्षुधातृषापरिश्रान्तः कदाचित्पञ्चतांगतः
अन्तकस्य पुरं गत्वा दुःखं भुक्तं मया चिरम् ।
तदाकर्णय विप्रेन्द्र! शृण्वतां चित्तदुःखदम् ॥ ५४ ॥
सन्तप्तलोहशास्त्रीयां तत्रां ताम्रमयीमहीम् । प्रापितोऽहं ज्वलद्वह्निशिखाग्रनिसुभीषणाम्
ततस्तु शमनादेशाल्लोहस्तम्भं सुभीषणम् ।
ज्वलता वह्निना तप्तं समालिङ्ग्य स्थितोऽस्म्यहम् ॥ ५६ ॥
अतिशीताम्बुधाराभिः मग्नोऽहं यमकिङ्करैः । दुःखमन्यच्च सुमहद्भुक्तं तत्र यमालये ॥
ततो नरकघोरे च जन्माऽऽसाद्य मुहुर्मुहुः । पापयोनौ मया दुःखमनुभूतं चिरं महत्
त्वत्पादजलसंसर्गान्मुक्तोऽहं पापरज्जुना । गच्छामि परमं धाम दुर्लभं योगिनामपि
त्वं मे गुरुर्द्विजश्रेष्ठ नमस्तेऽस्तु महात्मने । त्वत्प्रसादाद्विमुक्तोऽहं यास्यामि पुरं हरेः

महर्षिरुवाच ।

पूर्वजन्मकथा राजन्मनुष्यो न कदाचन । प्रतस्त्वविनयं त्यक्त्वा सर्वदा नीतिमाचरेत्

तस्मिन्चक्रे यमस्तप्तं लोहदण्डं ददाति वै । ब्राह्मणो यद्गृहे भुङ्क्ते तद्गृहे केशवः स्वयम्
देवताः सकला ये च पितरश्च सुरर्षयः । विप्रपादोदकं यस्तु कणमात्रं वहेद्बुधः ।
देहस्थं पातकं तस्य सर्वमेवाऽऽशु नश्यति । कोटिब्रह्माण्डमध्येषु सन्ति तीर्थानि यानि वै

तीर्थानि तानि सर्वाणि विप्रपादे तु दक्षिणे ।
विप्रपादोदकैर्नित्यं सिक्तं स्याद्यस्य मस्तकम् ॥ २५ ॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । सर्वपापानि घोराणि ब्रह्महत्यादिकानि च
सद्यस्तस्य विनश्यन्ति विप्रपादाम्बुधारणात् । क्षयाद्या व्याधयः सर्वाः परमक्लेशदायिनः
गच्छन्ति विलयं सद्यो विप्रपादाम्बुधारणात् । पितृयर्थं यानि तोयानि दीयन्ते विप्रपादयो
तैस्तृप्ताः पितरः स्वर्गे तिष्ठन्त्याचन्द्रतारकम् । प्रक्षाल्य विप्रचरणौ दूर्वाभिर्योऽर्चयेद्बुध

तेनाऽर्चितो जगत्स्वामी विष्णुः सर्वसुरोत्तमः ।
विप्राणां पादनिर्माल्यं यो मर्त्यः शिरसा वहेत् ॥ २६ ॥

सत्यं सत्यमहं वच्मि तस्य मुक्तिर्हि शाश्वती । विप्रं प्रदक्षिणीकृत्य वन्दते यो नरोत्तमः
प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा । प्राप्यन्ते सर्वकामास्तु विप्राणां पादसेवनात्
रोगी रोगात्प्रमुच्येत पापी मुच्येत पातकात् । मुच्यते बन्धनाद्बद्धो विप्राणां पादसेवनात्
अनपत्याश्च या नार्यो मृतवत्साश्च याः स्त्रियः । बहुपुत्रा जीववत्सा विप्रपादस्य सेवनात्
माहात्म्यं शृणु विप्रेन्द्र! सर्वपापप्रणाशनम् । द्विजाङ्घ्रिसेचनस्याऽहं समासेन ब्रवीमि ते
पूर्वं भद्रक्रियो नाम पवित्रकुलसम्भव । बभूव ब्राह्मणो विष्णोः परिचर्यापरायण ॥
वेदवित्सदयः शान्तः पितृभक्तिपरायणः । अतिथीनां पूजकश्च [illegible] ॥
एकदा स द्विजश्रेष्ठस्त्रैलोक्य[illegible]विग्रहः । जगाम सरसीं स्नातुं शुद्धात्मज्ञानतत्परः ॥
कृतस्नानः स विप्रेन्द्रो विधिना तर्पणादिकम् । चकार सर्वशास्त्रज्ञः सर्वलोकहिते रत
समाप्य स्नानकर्माणि हरिनामानि कीर्तयन् । आजगाम स्वकं गेहं हरिपूजापरायण
[illegible] । [illegible]
स्नापयामास सर्वाणि ग्रामोपकरणानि च । [illegible] द्विजश्रेष्ठ! [illegible]
[illegible] कश्चिद्[illegible] समागत ।

तुरङ्गवाहनैर्हीनः सहसा विपदं व्रजेत् । आचारग्रहणं सम्यं स्वधर्मप्रतिपालनम् ॥ ८६
गाम्भीर्यं चेति भूपानां लक्षणानि द्विजोत्तम ।) स कथं नृपतिर्यस्तु प्रमादेन विवर्जितः
स कथं नृपतिर्येनाऽनिर्जिताऽरिमेदिनी । जितायामरिमेदिन्यां यावत्पादं व्रजेन्नृपः ॥
प्रतिपादेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति चाऽक्षयम् । परभूमिजयार्थी यो हतो नृपतिर्युधि ॥
तदागच्छेत्परं स्थानं विमुक्तः सर्वपातकैः । युधिप्राप्तजयो राजा प्राप्नोति परमं पदम्
सङ्ग्रामे प्राप्तमृत्युर्वा दिव्यानन्दसमृद्धं लभेत् । त्यक्तशस्त्रं भयत्रस्तं पलायनपरायणम्
योद्धारं यदि यो हन्ति स नृपो यात्यधोगतिम् । पलायनपरो युद्धे हन्यमानो द्विजोत्तम ।
तिष्ठेत् तावन्नरके यावच्चन्द्रदिवाकरौ । बहुनाऽत्र किमुक्तेन संक्षेपादुच्यते मया
प्रजापालनतो राजा कदाचिन्नावसीदति ॥ ९१ ॥

ब्रह्मोवाच ।

नीतिमार्गानुगो यस्तु पितृवित्रोक्तिमानसः । चिरं भुनक्ति पृथिवीं कण्टकैः परिवर्जिताम्
राज्यं न रोचते नीतिर्भूपालाय दुरात्मने । ब्रह्मादिविरोधोऽपि स यमेनाऽत्रसंशयः ॥
आयुर्यशस्तथा श्रीश्च विजयं सुखमिच्छता । मन्त्रिणः पण्डिता राज्ञा नियोज्याः सर्वदैव हि
अप्रमाद महीमानुपयजन्ते ये सभा बुधाः । सभायां बुधहीनायां नीतिर्लभ्यता नहि॥
ततो भर्ता विनष्टार्थो सहसा धर्मपापिनः । राजश्रियो विनश्यन्ति सकोशबलवाहनाः

ब्राह्मणान्गणकांश्चैव वैद्यांश्च बान्धवांस्तथा ।
नृपाः कल्याणमिच्छन्तो न छिपन्ति कदाचन ॥ ६७ ॥
गणकार्गणकद्वेषा वैद्यद्वेषाऽऽयुवर्जितः ।
ज्ञातिद्वेषा निष्कुलः स्याद्द्विजद्वेषाऽखिलार्तिभाक् ॥ ६८ ॥

राजानः पितरः प्रोक्ताः पुत्राः जानपदास्तथा । ततो भूपः पालयन्ति प्रजाः पुत्रमिवौरसान्
पौरलोके तथा कुर्याद्यथा स्नेहो निजात्मजे । प्रजापीडाकरा ये च भूपाला अतिपापिनः
शिरःस्था विपदस्तेषां विज्ञेया दीर्घदर्शिभिः । विवेकिनो महीपाला पालयन्ति यथा प्रजाः
तथा तानपि देवेशः पालयत्यनिशं हरिः । प्रजानां पालनं दण्डं द्वे च राज्ञः शुभावहे॥
द्वाभ्यां विवर्जिता भूपास्ते विज्ञेया नृपाधमाः । दुष्टानां शासनं चैव शिष्टानां प्रतिपालनम्
[illegible]तो महिपाला श्रियं नन्दन्ति भवन्ते । न्यायेनोपार्जितं वित्तं यत्नाद्रक्षेन्महीपतिः ॥

एकदा भगवान्विष्णुः प्रजानां दुःखनाशनः । वैनतेयं समारुह्य जगाम यममन्दिरम् ॥
तं दृष्ट्वा जगतामीशं नारायणमनामयम् । धूपाद्यैः पूजयामास भास्करिस्तुष्टमानसः ॥
यमेनाऽभ्यर्चितो विष्णुः सर्वलोकैकनायकः । उवास द्विजशार्दूल! पीठे कनकनिर्मिते
तत्रोपविष्टो भगवान्यमेन सह दैत्यहा । शुश्राव क्रन्दनध्वानं दक्षिणस्यां दिशि प्रभो!

अथाऽसौ कमलाकान्तो विस्मयाविष्टमानसः ।
उवाचेति यमं केषां कुतोऽयं क्रन्दनध्वनिः ॥ २१ ॥

यम उवाच ।

देव! पातकिनो मर्त्या निरयेऽत्यन्तदुःखदे । स्वहस्तार्जितदोषेण सीदन्ति च यमाऽऽलये
पापवृक्षफलं विष्णो! भोक्तुमत्यन्तदुःखदम् । रुदन्ति पापिनस्तस्मात्तेषां ध्वनिरसौ महा
इत्युक्तः सूर्यपुत्रेण कृष्णः कमललोचनः । जगाम सहसा यत्र पापवन्तो रुदन्ति ते
तान्दृष्ट्वा पापिनो मर्त्याञ्चौरवादिषु संस्थितान् । भगवांश्चिन्तयामास हृदि जातदयः प्रभु

मया सृष्टाः प्रजाः सर्वा दोषेण निजकर्मणाम् ।
मयि स्थितेऽपि नरके सीदन्त्येकान्तदुःखदे ॥ २६ ॥

एतस्मादन्यच्च विप्रेन्द्र! विचिन्त्य करुणामयः । बभूव सहसा तत्र स्वयमेकादशीतिथि
ततस्तान्पापिनः सर्वान्कारयामास तद्व्रतम् । ते च सर्वे परं धाम ययुर्गलितकल्मष
तस्मादेकादशी विष्णोर्मूर्तिर्विद्धि परात्मनः । समस्तदुष्कृतिध्वंसि व्रतानां व्रतमुत्तम
एकादशीं तिथिं दृष्ट्वा पावयन्तीं जगत्त्रयम् । शङ्कितः पापपुरुषो विष्णुं स्तोतुमुपायय
ततो बद्धाञ्जलिर्भक्त्या स पापपुरुषो द्विज!। तुष्टाव कमलाकान्तं भगवन्तं जनार्दन

तस्य स्तवं समाकर्ण्य प्रसन्नः परमेश्वरः ।
उवाचाऽहं प्रसन्नोऽस्मि किन्तेऽभिमतमुच्यताम् ॥३२॥

पापपुरुष उवाच ।

सृष्टो भगवता विष्णो! निजानुग्रहदुःखदः । एकादश्याः प्रभावेण क्षयं प्राप्तोऽस्मि साम्प्रत
मृते मयि जगत्यस्मिन्सर्वे तेन शरीरिणः । भविष्यन्ति विनिर्मुक्ता भवबन्धैः शरीरिण
सर्वेषु च विमुक्तेषु देहि श्रेष्ठेषु पूरुष!। संसारकौतुकागारे कैस्त्वं क्रीडिष्यसे प्रभ

द्वाविंशोऽध्यायः

एकादशीश्रेष्ठत्वप्रतिपादनपुरःसरं तद्व्रतविधिःफलञ्च

जैमिनिरुवाच ।

गङ्गायाःशुभमाहात्म्यं विष्णुपूजाफलंतथा । अन्नदानस्य माहात्म्यं जलदानस्यचोत्तमम्
विप्रपादोदकस्याऽपि माहात्म्यंपापनाशनम् । त्वत्प्रसादाच्छ्रुतंसर्वंसेतिहासं गुरो!मया
इदानीं मुनिशार्दूल!श्रोतुमिच्छामि सादरम् । एकादश्याः फलं सर्वं सर्वपातकनाशनम्

कस्मादेकादशी श्रेष्ठा तस्याः को वा विधिः स्मृतः ।
कदा च क्रियते किं वा फलं तस्या वदस्व मे ॥ ४ ॥

कावा पूज्यतमा तत्र देवतासद्गुणार्णव !। अकुर्वतःस्यात्को दोषस्तन्मेवक्तुमिहाऽर्हसि

व्यास उवाच ।

एकादश्याः फलं सर्वं वक्तुं नारायणादृते । शक्नोति नान्योविप्रर्षे!तस्माद्वच्मिसमासतः
सृष्ट्याऽऽदौपुरुषश्रेष्ठः संसारं सचराचरम् । सर्वेषां दमनार्थाय ससृजेपापपूरुषम् ॥
द्विजातिहत्यामूर्धानं मदिरापानलोचनम् । स्वर्णस्तेयं च वदनं गुरुतल्पगतिः श्रुतिः ॥
स्त्रीहत्यानासिकं चैवगोहत्यादोषबाहुकम् । न्यासापहरणग्रीवं भ्रूणहत्यागलं तथा ॥
परस्त्रीगतिवक्षोऽग्रं सुहृल्लोकवधोदरम् । शरणापन्नहत्यादिनाभिगर्ताधिपकटिम् ॥१०॥

गुरुनिन्दासक्थिभागं कन्याविक्रयशेफसम् ।
विश्वासवाक्यकथनपायुं प्रीतिवधाङ्घ्रिकम् ॥ ११ ॥

उपपातकरोमाणं महाकायं भयङ्करम् । कृष्णवर्णंपिङ्गनेत्रं स्वाश्रयात्यन्तदुःखदम् ॥
तं दृष्ट्वा पापपुरुषमत्युग्रं पुरुषोत्तमः । सदयश्चिन्तयामास प्रजाक्लेशहरः प्रभुः ॥ १२ ॥
सृष्टोऽयं दुर्जन क्रूरःस्वाश्रयक्लेशदायकः । प्रजानां दमनार्थाय [illegible] कारणम्
अथाऽसौ भगवान्विष्णुर्भूत्वा[illegible] । [illegible]
[illegible]

मासेद्विजश्रेष्ठ! पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः। महापातकयुक्तोऽपि करोत्येकादशीयदि
पविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात्। मातानप्रोच्यते माता माताह्येकादशी तिथिः
ालेन्माता सर्वत्रैकादशी तिथिः। एकादशीव्रतं त्यक्त्वा व्रतमन्यत्करोति यः
स्थं मणिं त्यक्त्वा लोष्टं गृह्णाति मूढधीः। एकादशीव्रतं यैस्तु कृतं भक्तिसमन्वितैः
यज्ञाः कृताः सर्वे व्रतानि सकलानि च। एकादश्यां च भुञ्जन्ति ये मोहात्पापिनो नराः

शुक्लायां वाऽपि कृष्णायां नैषां दृष्टः सदा हरिः।

नैनाऽधर्माः कृताः सर्वे लङ्घिता येन सा(चैव) तिथिः ॥ ६२ ॥

समस्तदेवानां श्रेष्ठो विष्णुः प्रकीर्तितः। तथा सर्वव्रतानां च श्रेष्ठमेकादशीव्रतम्
्यानां यथा सूर्यो नक्षत्राणां यथा शशी। तथा सर्वव्रतश्रेष्ठं प्रोक्तमेकादशीव्रतम्
णां च यथाऽश्वत्थो वेदानां सामकीर्तितम्। तथा सर्वव्रतश्रेष्ठं प्रोक्तमेकादशीव्रतम्
नामुशना श्रेष्ठो वर्णानां ब्राह्मणो यथा। तथा सर्वव्रतश्रेष्ठं प्रोक्तमेकादशीव्रतम् ॥
 श्रेष्ठो मुनीनां च देवर्षीणां च नारदः। तथा व्रतानां सर्वेषां श्रेष्ठमेकादशीव्रतम् ॥
समस्तदानानामन्नदानं परं स्मृतम्। तथा सर्वव्रतश्रेष्ठं प्रोक्तमेकादशीव्रतम् ॥६८
पुण्यसमं मित्रं नास्ति शास्त्रसमो गुरुः। तथैवैकादशीतुल्यं व्रतं नास्ति जगत्त्रये

इन्द्रियाणां यथा श्रेष्ठं मनः प्रोक्तं मनीषिभिः।

मासानां कार्तिकः श्रेष्ठः पाण्डवानां यथाऽर्जुनः ॥७० ॥

समस्तशास्त्राणां श्रेष्ठा वेदाः प्रकीर्तिताः। तथा व्रतानां प्रवरं स्मृतमेकादशीव्रतम्
ामपुराणेषु शास्त्रेष्वन्येषु च द्विज!। क्वाऽप्येकादशीतुल्यं व्रतं प्रोक्तं न कोविदैः

निर्भया मानवाः सर्वे तिष्ठन्ति क्षितिमण्डले।

एकादशीव्रतं कृत्वा किं करिष्यति भास्करिः ॥७२ ॥

ामेकादशीसम्यक्कुर्वतां किङ्करो यमः। एकादशीव्रतं तस्मात्कर्तव्यं हि शुभप्रदम्
ादशीव्रतविधिं संक्षेपात्कथयाम्यहम्। समाहितमना भूत्वा शृणु सत्तमजैमिने!
ाम्यामातरुत्थाय कर्तव्यं दन्तधावनम्। ततस्तैलादृते स्नानं कर्तव्यमन्त्रवर्जितैः॥
ो विष्णुं समभ्यर्च्य धाद्युपैर्गदाधरम्। हरिध्यानपरो भूत्वा एकभोजनमाचरेत्

क्रीडितुं यदि ते वाञ्छा जगत्कौतुकमन्दिरे । एकादशीतिथिभयात्तदा मां त्रातुमर्हसि ॥
अन्यैः पुण्यसहस्रैस्तु मां हन्तुं नहि शक्यते ॥ शक्तोऽस्त्येकादशी पुण्या मां हन्तुं वरदोत्तम ॥
मनुष्यपशुकीटेषु तथाऽन्येषु च जन्तुषु । पर्वतेषु च वृक्षेषु स्थानेषु च जलेषु च ॥३८
नदीषु च समुद्रेषु वनेषु प्रान्तरेषु च । स्वर्गे मर्त्ये च पाताले देवगन्धर्वपक्षिषु ॥३९॥

एकादशीतिथिभयाद्भूयान्विष्णो ! पलायितः ।

कुत्राऽपि निर्भयस्थानं न च तेन च कुत्रचित् ॥ ४० ॥

कोटिब्रह्माण्डमध्येषु देवदेवसनातन ॥ एकादश्यां तिथौ स्थातुं मया स्थानं न लभ्यते
एकादश्यामहं कुत्र वत्स्यामि निर्भयः प्रभो ॥ तन्मे कथय देवेश त्वया सृष्टोऽस्म्यहेतुकः

व्यास उवाच ।

इत्युक्त्वा पापपुरुषः क्लेशनाशनमच्युतम् । भूमौ निपत्य चक्रन्द स्रवद्बाष्पविलोचनः॥
ततः प्रहस्य भगवान्मधुकैटभमर्दनः । एकादशीभयात्त्रस्तमुवाच पापपूरुषम् ॥ ४५ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

उत्तिष्ठ पापपुरुष ! त्यज शोकं मुदं कुरु । एकादश्यां तिथौ यत्र तव स्थानं वदामि ते ॥
एकादश्यां समायान्त्यां त्रिपुनन्त्यां जगत्त्रयम् । स्थातव्यमन्नमाश्रित्य भवता पापपूरुष
अन्नमाश्रित्य तिष्ठन्तं भवन्तं पापपूरुषम् । न हनिष्यति मन्मूर्तिरियमेकादशी तिथिः ॥
ततो देवोऽपि विप्रर्षे तत्रैवाऽन्तर्हितोऽभवत् । कृतार्थः पापपुरुषो ययौ च स यथागतः
तस्मादन्नं न भोक्तव्यं कदाचिदपि सत्तमैः । आत्मनो हितमिच्छद्भिः सम्प्राप्ते हरिवासरे
संसारे यानि पापानि तान्येवैकादशीदिने । अन्नमाश्रित्य तिष्ठन्ति श्रीमन्नारायणाज्ञया
कुर्वतां सर्वपापानि नरकान्निष्कृतिर्भवेत् । येचान्नंभुञ्जतेऽत्रापि तेऽशेयाः पापिनान्वराः॥
भूयो भूयो दृढं वच्मि श्रूयतां श्रूयतां जनाः । नभोक्तव्यं नभोक्तव्यं नभोक्तव्यं कदाचन
——[illegible]द्भिरस्यैश्च द्विजसत्तम । सर्वैरेकादशी कार्या चतुर्वर्गफलप्रदा ॥५३॥
[illegible] । त्रिंशत्काष्ठाभिरुक्ताचकला सर्वार्थदर्शिभिः

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

गुरुमण्डलग्रन्थमालाया अष्टादशपुष्पम् :

पद्मपुराणम्

श्रीमन्महर्षि कृष्णद्वैपायनव्यासविरचितम्

तस्य सृष्टिखण्डात्मकः

प्रथमोभागः

"पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम्"

मनसुखराय मोर

५, क्लाइव रो,

कलकत्ता-१

विक्रम सम्वत् २०१३]   [ईशवीय सन १९५७

गुरुमण्डलग्रन्थमालायाः अष्टादशपुष्पम् :

पद्मपुराणम्

श्रीमन्महर्षि कृष्णद्वैपायनव्यासविरचितम्

तस्य सृष्टिखण्डात्मकः

प्रथमोभागः

"पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम्"

मनसुखराय मोर

५, क्लाइव रो,

कलकत्ता-१

विक्रम सम्वत् २०१३] [ईशवीय सन् १९५७